عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه
مولوي سلطان عزیز عزیز عفی الله عنه

ناشر
دار الکنوز العلمیة

مولوي
سلطان عزيز
٢
دار الكنوز العلمية

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]

او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو کلک (قوي) کتاب دی

عزيز التفاسير

د قرآن کريم پښتو ترجمه او تفسير

د "البقرة" [۲۲۹] ايت څخه د "ال عمران" تر [۱۸۰] ايت پورې

دوهم ټوک

مولوي سلطان عزيز (عزيز) أبو حذيفه عفی الله عنه

حسن خيل مومند، د نجم المدارس پخواني استاذ

ناشر: دار الكنوز العلمية

بسم الله الرحمن الرحیم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پیښور پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نیټه د جمعې د شپې په دوړو بحو پیل. او په ۱٤۲٦/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نیټه پای ته ورسیده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نیټه یې بیا کتنه، تصحیح او دیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه ورباندې اوولس کاله. حضور میاشتې او اوولس ورځې تیرې شوې، البته په دې حساب کې هره میاشت د دیرشو ورځو په لحاظ نیولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبیان الحق عزیز حقاني. تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکارۍ. دیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکارۍ.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړیکو پتې:

۱) بریښنالیک azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون (۰۰۹۲۳۰۰۵۸٤٤٦۳٥۱)، (۰۰۹۲۳۱٦٥۲۷۹۳۰۳)

د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه، کابل، افغانستان

ګرځنده تلفون (۰۷۷۱۹٦۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹٦۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شانه، پیښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲٥٦٥٥۳۸)

﴿ ٱلطَّلَٰقُ مَرَّتَانِ ۖ فَإِمۡسَاكُۢ بِمَعۡرُوفٍ أَوۡ تَسۡرِيحُۢ بِإِحۡسَٰنٖ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَأۡخُذُواْ مِمَّآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ شَيۡـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۖ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيمَا ٱفۡتَدَتۡ بِهِۦ ۗ تِلۡكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَعۡتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعۡدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوۡجًا غَيۡرَهُۥ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ أَن يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۗ وَتِلۡكَ حُدُودُ ٱللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ ﴾

[۲۲۹] (رجعي) طلاق دوه ځله دی بیا نو په تاسو باندې یا په معروفه (شرعي) طریقه ساتل واجب دي او یا په احسان سره خوشې کول.

او تاسو ته حلاله نه ده چې د هغه مهر ځخه څه شی (د طلاق په بدل کښې) بېرته واخلئ چې ښځو ته مو ورکړی وه، مګر که دوی دواړه (ښځه او مېړه) د دې خبرې ځخه په ډار کښې وه چې (د نکاح د بقاء په صوررت کښې به) دوی دواړه د الله ﷻ حدود قائم نه کړی شي.

نو که تاسو ډارېدلئ چې دوی دواړه به د الله ﷻ حدود قائم نه کړي نو په دوی دواړو باندې په هغه شي کښې څه ګناه نشته چې په هغه سره ښځه د طلاق فدیه (بدله) ورکړي.

دغه د الله ﷻ حدود (احکام) دي د دې ځخه تجاوز مه کوئ. او هر څوک چې د الله ﷻ د حدودو څخه تجاوز وکړي نو دغه کسان همدوی ظلم کوونکي دي.

[۲۳۰] نو که (په دریم ځل باندې) طلاق ورکړي (برابره خبره ده چې د طلاق بدل یې اخستی وي او که نه، نو مطلقه ښځه) دغه مېړه ته د دې ځخه وروسته تر هغه حلاله نه ده تر څو د ده ځخه پرته (بل) مېړه سره نکاح وکړي (حقیقتاً ورسره جنسي ارتباط ونیسي)، نو که بیا دغه (دوهم مېړه) طلاقه کړه نو بیا په دواړو باندې په دې کښې څه باک نشته چې یو تربله (په نکاح سره) رجوع وکړي که د دواړو دا ګومان وه چې د الله ﷻ حدود به قائم کړي (او پخوانی جنجال به تکرار نه شي). او دا د الله ﷻ حدود (احکام) دي چې د داسې قوم دپاره یې بیانوي چې هغوی پوهېږي (ښه او بد لږ پېژني).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دا ایتونه د وړاندې ایت دپاره بیان واقع شوي دي چې هلته محض د رجوع کولو حق مېړونو ته ثابت کړی شوی وه او دلته د همدغه حق تفصیل بیانېږي چې ترڅه وخته پورې دوام کوي.

۲ـ یعنې د هغه طلاق شمېر چې د هغه څخه وروسته د عدت په داخل کښې رجوع کول صحت لري صرف دوه طلاقه دی، چې یو ځل طلاق ورکړي نو رجوع کولی شي او که بل ځل بیا طلاق ورکړي هم رجوع کولی شي، او که دوه طلاقونه په یو ځل ورکړي هم رجوع کول صحت لري.

نو د دوهم طلاق څخه وروسته، چې د رجوع کولو آخرنی فرصت دی، په مېړونو باندې واجبه ده چې ښځې په معروفه شرعي توګه وساتي او رجوع ورته وکړي او یا یې په احسان او ښکه طریقه باندې خوشې کړي، چې لاندې صورتونه درلودلی شي:

الف: چې سپکې سپورې خبرې ورته ونه کړي، کرار غلی کیني ترڅو د مطلقې عدت تېر شي او ترې جدا شي نو بیا دې د خپلې وسې په اندازه یو جوړ جامه هم ورکړي او رخصت دې کړي. تر څه وخته پورې چې مېړه ته د رجوع کولو حق شته دا حق هم ورته حاصل دی چې خلعه وکړي (د طلاق په بدل کښې ترې څه مال او پیسې واخلي).

ای مسلمانانو! ستاسو یوه نارینه ته هم هیڅ وخت حلال نه دی چې ورکړی شوی مهر لږ یا ډېر د طلاق په بدل کښې بېرته واخلي ترڅو ورباندې بله ښځه په نکاح واخلي چې د ورکړی شوي مال بېرته اخستل ستاسو د نارینتوب سره منافي کار دی، په احسان سره د پرېښودلو څخه دا هم ده چې څه ترې وانه خلي؛ او نه ستاسو یوې زنانه ته حلال دي چې اخستل شوی مهر د طلاق په بدل کښې بېرته ورکړي؛ ترڅو د بل مېړه څخه غټ مهر ترلاسه کړي، یعنې طلاق ته تجارتي رنګ ورکول یوه ته هم جائز نه دي. مګر د هغه صورت څخه په غیر چې د دواړو او یا د یوه سره خطر وي چې د نکاح د بقاء په حالت کښې به شرعي حدود د پښو لاندې کړي.

نو ای مسلمانانو! که دغه خطر څه شواهد هم درلوده حتی چې تاسو سره یې هم ډار وه نو په دې صورت کښې د طلاق په بدله اخستلو باندې مېړه ته او په ورکولو باندې یې ښځې ته څه ګناه نشته.

دا د الله ﷻ شرعي حدود دي، د دې څخه تجاوز مه کوئ چې نه به په دنیا کښې خیر وګورئ او نه به مو په آخرت کښې څه خیر په برخه شي ځکه چې د الله ﷻ د حدودو څخه چې څوک تېرې او تجاوز کوي هغوی دومره غټ-غټ ظالمان دي ته به وایې چې د دوی څخه په غیر نور غټ-غټ ظالمان نشته.

ب: چې دریم طلاق هم ورکړي. نو که دغه طریقه یې خوښه کړه بیا نوموړې مطلقه ښځه په هیڅ صورت پخواني مېړه ته جائزه نه ده چې دوهم ځل یې په نکاح کړي ترڅو چې د ده څخه په غیر بل مېړه وکړي او د هغه سره جنسي ارتباط هم قائم کړي.

هو! که دوهم مېړه یې هم طلاقه کړي او عدت یې تېر شو نو بیا په دواړو باندې څه باک نشته چې یو تربله سره په نوې نکاح باندې رجوع وکړي مګر په دغه وخت کښې دې هم دواړه په خیال کښې وساتي چې د الله ﷻ شرعي حدود تر پښو لاندې نه کړي او که دواړو یا یوه دا ګومان درلود نو ښه دا ده چې د دوهم ځل د نکاح څخه خانونه بچ وساتي ترڅو تېره شوې نادوده او لانجه بیا تکرار نه شي.

۳_ دا چې بیان شوه د الله ﷻ حدود دي، په سپک نظر ورته مه ګورئ، الله ﷻ په هر څه باندې عالم دی او هر کار یې د حکمت څخه ډک دی، خو د دې بیان څخه هغه قوم ګټه اخستلی شي چې هغوی پوهېږي او د اسماني شریعت او بشري قوانینو فرق کولی شي او د دواړو په تفاوت باندې یې نه خلاصېږي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ اَلطَّلَٰقُ مَرَّتَانِ ﴾ څخه خو مطلب دا دی چې رجعي طلاقونه صرف دوه دي، نو د څه حکمت په بنیاد "الطلاقُ اثْنَتَان" ونه ویل شوه، چې د هغه عبارت څخه واضحه دی؟.

مونږ وایو چې: د ﴿ مَرَّتَان ﴾ کلمه بالعبارة او بالإشارة په دوه عددونو او دوه زمانو، دوارو باندې دلالت کوي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د رجعي طلاقونو شمېر صرف دوه دی خو په دوه زمانو (دوه وارونو) کښې[۱]. که دواړه په یوه زمانه (یو وار) باندې ورکړی شي، په واقع کېدلو کښې خو یې شک نشته مګر د سنتو په طریقه باندې برابر نه دي بلکې بدعي ګڼل کېږي[۲].

نو که د "اِثْنَتَان" کلمه ویلې شوې وی، دوهم مطلب به پاتې شوی وی.

د ګناه په لحاظ د طلاق ډولونه

۲ـ څرنګه چې طلاق په واقع کښې د یوې کورنۍ ورانول دي نو باید چې د اشد ضرورت څخه پرته ورته څوک اقدام ونه کړي د همدې کبله د "أَغْلَظُ المُبَاحات" په نامه یادېږي یعنې طلاق ډېر غلیظ مباح دی.

نو شریعت ورته یوه طریقه ټاکلې ده چې د همدې طریقې په اعتبار په دوه ډوله وېشل کېږي[۳]:

الف: سُنّي طلاق: یعنې هغه یو رجعي طلاق چې په داسې طُهر کښې ورکړی شي چې په هغه کښې یې ورسره جنسي ارتباط نه وي نیولی، او بیا په همدغه یوه طلاق باندې تر آخره اکتفاء وکړي ترڅو یې چې عدت تېر شي او ترې جدا شي. دا ډېره ښه طریقه ده.

او که په نوموړي صورت کښې یې په دوهم طُهر کښې دوهم طلاق ورکړ او په درېم طهر کښې یې درېم ورکړ، نو دا هم د سنتو طریقه ده خو ډېره ښه نه ده، لږ ښه ده.

ب: بِدعي طلاق: یعنې هغه طلاق چې د سنتو په طریقه برابر نه وي، چې لاندې صورتونه لري:

اول: چې په حیض کښې یې طلاقه کړي حال دا دی چې ښځه واده شوې وي.

دوهم: چې په داسې طهر کښې یې طلاقه کړي چې په هغه کښې یې جنسي ارتباط ورسره نیولی وي.

درېم: چې دوه طلاقونه یا درېواړه طلاقونه په یو ځل او یا په یوه طهر کښې ورکړي[۴].

هېر مو نه شي!

۳ـ هېر مو نه شي چې که څوک خپلې ښځې ته د حیض په حالت کښې او یا په هغه طهر کښې چې جنسي ارتباط یې ورسره نیولی وي طلاق ورکړي نو په کار دي چې بېرته ورته رجوع وکړي ترڅو

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۵؛ تفسیر أبي السعود ج۱ ص۲۲۶؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۳۶

(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۳۵؛ البحر المحیط ج۲ ص۱۹۲

(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۳۲؛ التفسیرات الأحمدیة ص۱۲۴؛ تفسیر المظهري ج۱ ص۳۰۳

(۴) روح المعاني ج۲ ص۱۳۷

د ګناه څخه خلاص شي نو که طلاقولو ته یې ضرورت وه په وخت سره به یې د سنتو په طریقه باندې برابره طلاقه کړي. نبي کریم ﷺ د عبد الله بن عمر رضی‌الله‌عنهما په باره کښې چې خپله ښځه یې د حیض په حالت کښې طلاقه کړې وه په همدې ډول هدایت کړی وه[۱].

د وقوع په اعتبار سره د طلاق اقسام

۴ـ د وقوع په اعتبار سره طلاق په درې ډوله دی: (۱) رجعي طلاق، (۲) خفیف بائن طلاق، (۳) غلیظ بائن طلاق:

رجعي طلاق

۵ـ رجعي طلاق د هغه طلاق نوم دی چې د طلاق په صریح لفظ سره ورکړی شي او شمار یې درېوو ته نه وي رسېدلی.

د دې ډول طلاق حکم دا دی چې ترڅو یې عدت نه وي تېر شوی مېړه کولی شي چې په قول یا فعل باندې خپلې ښځې ته بېرته رجوع وکړي او د طلاق څخه صرف نظر شي. د نکاح تجدید ته یې حاجت نشته.

خفیف بائن

۶ـ خفیف بائن طلاق د هغه طلاق نوم دی چې رجوع پکښې صحت نه لري خو د بل مېړه کول هم پکښې ضرور نه دي یوازې د نکاح تجدید لازم دي. د خفیف بائن (اسان جداکېدونکي) طلاق لاندې صورتونه ولولی:

الف: چې په صراحت سره طلاق ورنه کړي بلکې د کنایې په توګه وي، لکه چې ورته ووایي چې د کوره ووځه، او د طلاق نیت وکړي. که د طلاق نیت یې ونه کړ طلاق نه واقع کېږي. په ټولو کنایاتو کښې نیت ضرور دی.

ب: چې د پیسو په بدل کښې طلاق ورکړي، نو که په همدې صورت کښې یې د طلاق کلمه استعماله کړه د "طلاق علی مال" په نوم یادېږي او که د طلاق د لفظ په عوض یې د خلعې (خوشې کولو) کلمه استعماله کړه نو د خلعې په نوم یادېږي، چې په همدې ایت کښې د بحث لاندې ده.

په هر تقدیر، خلعه بائن طلاق دی او د مال اندازه هم پکښې محدوده نه ده، لږ وي او که ډېر، په مهر کښې ورکړی شوي وي او که نه[۲].

د خلعې په ارتباط وضاحتونه

اول: په مسلمانانو کښې اولنۍ ښځه چې د خپل مېړه څخه یې د مال په بدل کښې طلاق اخستی وه (خلعه یې ورسره کړې وه) هغه "جمیله" نومېده او د مېړه یې "قیس" نوم وه، چې په مهر کښې یې

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۴۷۵
(۲) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۰۹؛ روح المعاني ج۲ ص۱۴۱

ورته یوه باغچګۍ ورکړې وه او د خلعې په صورت کښې یې ترې بېرته ترلاسه کړه او د ښځې څخه صرف نظر شو[1].

دوهم: که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې خلعه په هغه صورت کښې جائزه ده چې د مېړه او ښځې سره خطر وي چې د نکاح د بقاء په صورت کښې به شرعي حدود قائم نه کړی شي، نو که دا شرط نه وي خلعه کول صحت نه لري؟

مونږ وایو چې: صحت لري او دا ځکه چې ښځه د خپل مال مالکه ده لکه چې په [النساء:۴] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، مګر د مجبورولو په صورت کښې پکښې ګناه شته.

ذکر شوی مطلب په لاندې حادثه کښې ښه واضحه شوی دی چې:

د عمر بن الخطاب ﷺ په خلافت کښې یوې ښځې د خپل مېړه سره بده ګوزاره اختیاره کړه چې عمر ﷺ د خرو په تبیله کښې درې ورځې بندي کړه، په څلورمه ورځ یې ترې پوښتنه وکړه چې په تبیله کښې دې شپې څنګه دي؟، هغې جواب ورکړ چې همدغه درې شپې مې د خوشالۍ وې چې د مېړه څخه جدا وم یعني د مېړه سره اوسېدل راته د خرو د تبیلې څخه هم ډېر بد په نظر راځي.

نو عمر ﷺ یې مېړه ته وویلې چې خلعه ورسره وکړه که په ډېر لږ شي باندې وي هم، په ښځه کښې دې خیر نشته، مونږ هم پوه شوو چې شپه مو سره نه تېرېږي او ګوزاره مو خرابه ده[2].

ج: چې د خپلې ښځې سره ایلاء وکړي. لکه چې د [البقرة:۲۲۶] ایت لاندې یې بحث تېر شوی دی.

د: چې د خپلې ښځې سره ملاعنه وکړي، چې د [النور:۶] ایت کښې یې بحث راروان دی.

هـ: د هغې ښځې چې واده شوې نه وي، هر یو طلاق بائن دی، رجعي طلاق د دې په هکله نشته او نه ورباندې عدت شته.

و: چې په رجعي طلاق کښې عدت تېر شي، هم بائن ګرځي.

هېر مو نه شي!

۷ــ هېر مو نه شي چې که څه هم په ذکرو شوو دوارو دولو طلاقونو کښې دا حکم دی چې مطلقه ښځه بېرته خپل مېړه ته یا په رجوع او یا د نکاح په تجدید سره ورتاوېدلی شي لکه څنګه یې چې وړاندې بیان تېر شو مګر په هر یو صورت کښې یې د درې طلاقونو د مجموعې څخه هغه طلاق وضعه کېږي کوم یې چې ښځې ته ورکړی دی. لاندې صورتونه یې د ښه وضاحت په غرض ولولئ:

الف: که دوه رجعي طلاقونه یې ورکړه او بیا یې ورته رجوع وکړه نو دغه مېړه د یو طلاق خاوند دی، نو که بالفرض بل وار یو طلاق ورکړي ښځه ورباندې غلیظه بائنه ګرځي.

ب: که په خفیف بائن باندې یې طلاقه کړه او بیا یې د نکاح تجدید وکړ نو د طلاقونو د مجموعې څخه یې یو کم شو، همدارنګه د یو رجعي طلاق حکم هم درواخلئ.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۹۴

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۱۹۹

هوا په يو صورت كېنې مېړه د دوهم خل دپاره د درې طلاقونو خاوند ګرځي چې مطلقه ښځه په هر يو طلاق باندې چې طلاقه شوې وي بل مېړه وكړي او د شرعي مراحلو د سر ته رسولو څخه وروسته د دوهم خل دپاره د اول مېړه په عقد كښې راشي[۱].

غليظ بائن طلاق

۸ـ كله چې د طلاقونو شماره درېوو ته ورسېږي نو درېم طلاق ته د غليظ بائن (سخت جدا كوونكي) لقب وركول كېږي.

د دې طلاق حكم

۹ـ د دې طلاق حكم دا دى چې په لاندې شرطونو سره په دغه طلاق باندې د مطلقې ښځې نكاح صحت پيدا كوي:

الف: چې عدت تېر كړي.

ب: چې دوهم مېړه وكړي.

ج: چې دوهم مېړه ورسره جنسي ارتباط حقيقتاً قائم كړي.

د: چې دوهم مېړه يې طلاقه كړي.

هـ: چې د دوهم مېړه عدت يې هم تېر شي.

په دغو پنځو شرطونو كښې د نورو شرطونو اثبات ته حاجت نشته، واضحه دي، يوازې درېم شرط په لاندې دلايلو باندې جمهورو علماوو لازم ګرځولى دى:

اول: په ايت شريف كښې د ﴿ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا ﴾ كلمات تلاوت كوو چې د ﴿ زَوْجًا ﴾ كلمه په نكاح باندې دلالت كوي او د ﴿ تَنكِحَ ﴾ كلمه په جماع (جنسي ارتباط) باندې.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې تر هغه اولني مېړه ته جواز نه لري ترڅو د بل مېړه سره، چې په نكاح سره يې مېړه شوى وي، جماع وكړي.

دوهم: نبي كريم ﷺ ته يوه ښځه راغله او ورته يې وويلې چې: زه د رفاعه ؓ ښځه وم خو په غليظ بائن طلاق باندې يې طلاقه كړم، ما د دې څخه وروسته عبد الرحمن بن الزبير ؓ په نكاح واخست خو د هغه سره د څادر د پيڅكې (ژوندۍ) څخه په غير بل شى نه وه (په جماع باندې يې وسه نه كېدله) خو دغه دوهم مېړه هم طلاقه كړم. نبي كريم ﷺ ورته وويلې چې: شايد ته غواړې چې بېرته رفاعه ؓ ته ورتاوه شې (هغه په نكاح واخلې)؟، دغسې كار امكان نه لري «حَتَّى تَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ وَيَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ»[۲] يعني: ترڅو چې ته د هغه مزه ګوټې وڅكې او هغه ستا څخه مزه ګى وڅكي.

درېم: د عبد الله بن عمر ؓ څخه روايت دى چې د نبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې كه يو سړى

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۲۰۳؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۱۵۲؛ التفسيرات الأحمدية ص۱۳۲

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۹۱

خپله ښځه په درې طلاقونو باندې طلاقه کړي او هغه بل سړي په نکاح واخلي نو دروازه بنده کړي او پردې راخوري کړي (خلوت ورسره وکړي) خو جنسي ارتباط ورسره ونه نیسي، نو که دغه دوهم مېړه يې طلاقه کړي (ایا اول مېړه ته روا ده چې په نکاح باندې يې واخلي)؟.

نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَا تَحِلُّ لِلْأَوَّلِ حَتَّى يُجَامِعَهَا الْآخَرُ»[۱] یعنې: اول مېړه ته تر هغې نه حلالېږي ترڅو چې بل مېړه ورسره جماع وکړي.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې: د تحلیل په غرض د ذکر شوي مطلقې ښځې نکاح کول صحت لري او که نه؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت شوي دي[۲]، چې لاندې یو حدیث د مثال په توګه ولولئ:

د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې: «لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمُحِلَّ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ»[۳] یعنې: نبي کریم ﷺ لعنت ویلی دی په محلل (هغه څوک چې نوموړې مطلقه ښځه په دې نیت نکاح کړي چې طلاق کوونکي سړي ته بېرته جائزه شي)، او په مُحلل لهُ (هغه څوک چې د هغه دپاره دغه کار صورت نیسي ترڅو ورته نوموړې ښځه جواز پیدا کړي).

خیني علماء د ذکر شوي حدیث حاصل داسې اخلي چې دغسې نکاح جائزه نه ده خکه دواړه ورباندې د لعنت مستحق ګرځي[۴].

اما احناف رحمهم الله ترې داسې معنی اخلي چې دغه نکاح صحت لري، خکه چې نبي کریم ﷺ ورڅخه د محلل په نوم تعبیر کړی دی، که صحت يې نه درلودی نو دغه نوم (حلالوونکی) به يې ورباندې نه وی ایښی. اما د لعنت استحقاق يې په لاندې وجوهو سره منځ ته راخي:

الف: چې د نکاح په عقد کښې بېرته طلاقول شرط کړي، نه هغه چې په زړه کښې يې طلاق وي خو تلفظ ورباندې ونه کړي[۵].

ب: چې یو سړی دغه ډول کار د خپل خان دپاره کسب جوړ کړي، که محض د خیر رسوني په غرض ورته اقدام وکړي او خپل کسب يې نه وي جوړ کړی نو د اجر امید هم پکښې شته[۶].

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍۚ

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱۰۱.
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۷۹؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۵۱
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۳
(۴) تفسیر القاسمي ج۳ ص۲۵۲
(۵) تفسیر المظهري ج۱ ص۳۱۴
(۶) روح المعاني ج۲ ص۱۴۲

وَلَا تُمۡسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعۡتَدُواْۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَقَدۡ ظَلَمَ نَفۡسَهُۥۚ وَلَا تَتَّخِذُوٓاْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوٗاۚ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيۡكُم مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَٱلۡحِكۡمَةِ يَعِظُكُم بِهِۦۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴿٢٣١﴾

[۲۳۱] او کله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ نو هغوی خپلې نیټې ته ورنژدې شي نو یا یې په معروفه شرعي طریقه باندې رابندې کړئ (وېې ساتئ) او یا یې په معروفه شرعي طریقه باندې خوشې کړئ.

او تاسو یې د ضرر رسوني د کبله مه رابندوئ چې په دوی باندې تېری وکړئ. او څوک چې دغه کار (تېری) وکړي نو بې شکه په خپل ځان باندې یې ظلم وکړ.

او تاسو د الله ﷻ ایتونه (احکام) مسخره مه جوړوئ.

او د الله ﷻ نعمتونه چې په تاسو باندې یې کړي دي درېه یاد کړئ او (مه) په هغه شي باندې (ملنډې وهئ) چې (الله ﷻ) په تاسو باندې نازل کړی دی چې هغه (د الله ﷻ) کتاب او حکمت (د نبي کریم ﷺ احادیث) دي چې الله ﷻ وربانديې ستاسو خیر غواړي او د عذاب څخه مو وربانديې داروي.

او د الله ﷻ څخه وډار شئ او پوه شئ چې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی (هیڅ شی ترې نه شي پټېدلی).

د مطلب خلاصه

۱ـ کله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ او هغوی خپل عدت تېربدلو ته ورنژدې شي، نو ستاسو دپاره وروستنی چانس (فرصت) دی چې یا یې په مشروعه طریقه وساتئ رجوع ورته وکړئ او ټول شرعي حقوق یې اداء کړئ او بې موجبه وربانديې تېری ونه کړئ، او یا یې په مشروعه طریقه خوشې کړئ او د رجوع کولو څخه یې صرف نظر وکړئ.

په مشروعه توګه ساتل یې دا دي چې د ضرر رسولو په نیت ورته رجوع مه کوئ چې په دغو مطلقو ښځو باندې تجاوز وکړئ او عدت وربانديې اوږد کړئ، او یا چې په دغه کار کښې مو د ښځو (مطلقو) زوررول مطلب وي او یا مو پکښې خلعې ته د هغې مجبوررول مطلب وي چې ترڅو ترې په مهر کښې ورکړی شوی مال په همدې بهانه بېرته ترلاسه کړئ.

۲ـ هو، په دغو درې طلاقونو کښې هم څه اندازه د عدت د اوږدوالي امکان شته خو هرڅوک چې دغه ډول معامله وکړي هغه په خپل ځان باندې ظلم وکړ چې د الله ﷻ د عذاب دپاره یې خپل ځان مستحق وګرځاوه. نو لکه څنګه چې یې مطلقه ښځه په عدت کښې محبوسه کړه همدارنګه به یې الله ﷻ په عذاب (دوزخ) کښې محبوس کړي.

۳ـ د الله ﷻ ایتونه او احکام د مسخرو او ټوکو (سات تېرۍ) ذریعه مه ګرځوئ څکه چې الله ﷻ

عبث نه دي نازل کړي، که بالفرض تاسو د الله ﷻ احکامو ته عملي بڼه ورنه کړئ او د قانون څخه بده استفاده وکړئ او په دې بهانه چې دوه کرته درته د رجوع کولو حق شته په ښځو باندې عدتونه اوږده کړئ نو دا کار په اسلامي شریعت باندې ملنډې وهل دي.

۴_ تاسو باید په دې خوشاله شئ چې الله ﷻ د اسلامي نعمت پېرزوینه درباندې وکړه او د جاهلیت د تورو تیارو څخه یې رابهر کړئ، د دغه لوی نعمت یادونه په شکر او عمل سره کېږي، نه په دې چې د خپل بد عمل دپاره ترې لباس او جامه جوړه کړئ.

۵_ همدارنګه تاسو د هغه شي تذکر او یادونه هم وکړئ چې الله ﷻ په خپل فضل باندې په تاسو نازل کړی دی چې هغه د الله ﷻ کتاب او د نبي کریم ﷺ د احادیثو څخه عبارت دی.

د نعمتونو د جملې څخه دا هم ده چې طلاق یې ستاسو په لاس ګرځولی دی، که بالفرض طلاق د ښځو په لاس وی او په تاسو باندې یې د عدت د اوږدوالي په غرض رجوع کولی نو تاسو ته به څومره مشکله تمامېدلی. نو تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ د نعمتونو څخه د الله ﷻ په عصیان او نافرمانۍ کښې استفاده ونه کړئ.

او الله ﷻ په همدغه شي باندې ستاسو خیر غوښتنه کوي او د خوشالۍ ژوند ته مو رابولي.

۶_ د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ او په دې باندې پوه شئ چې ستاسو هیڅ کړه وړه او هیڅ نیت او اراده ورڅخه پټه نه ده. برسېره په دې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی او هر څه ورته معلوم دي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې د "بَلَغْنَ" کلمه د "قَارَبْنَ" په معنی سره ده[۱]، ځکه چې مطلقې ښځې ته تر هغه د رجوع کولو صحت شته چې عدت آخر ته نه وي رسېدلی او کله چې آخر ته ورسېده او تمام شو نو د نکاح د تجدید څخه په غیر ورته مېړه نه شي ورتاوېدلی.

هو! که په ﴿ فَأَمْسِكُوهُنَّ ﴾ کښې "إِمْسَاكْ" (د خانه سره ساتل) عام واخستل شي چې په رجوع کولو سره وي او که د نکاح په تجدید سره، نو بیا یې د خپلې معنی په صحت کښې شک نشته[۲].

مګر اکثرو علماوو کرامو اوله معنی غوره کړې ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د دغه ایت حکم د [البقرة:۲۲۹] ایت کښې نازل شوی دی نو څه حکمت دی چې په همدا یو محل او یوه موضوع کښې دوهم ځل نازل کړی شو؟

الف: په درې طلاقونو کښې هم څه ناڅه د عدت اوږدېدل ممکن دي چې د دریم حیض په آخر کښې ورته رجوع وکړي او په متصل طهر کښې یې بیا طلاقه کړي، بیا ورته د دریم حیض په آخر کښې رجوع وکړي او په متصل طهر کښې یې دریم ځل طلاقه کړي.

نو په دې تقدیر هم ورباندې درې حیضونه نهو حیضونو ته اوږدېدلی شي، سره د دې چې دغه ډول اوږدول قانوني بڼه هم لري چې که په وړاندېنې ایت کښې یې مخه نه وه نیولې شوې.

نو الله ﷻ نوموړی حکم د تاکیداتو او وعیداتو په ضمن کښې دوهم ځل توضیح کړ چې مسلمانان د جاهلیت بد رواج ته په شرعي لباس کښې اقدام ونه کړي.

ب: هلته ورباندې د خلعې بیان مرتب شوی وه چې په رجعي طلاقونو سره د عدت په داخل کښې د خلعې فرصت باقي دی، او دلته ورباندې دا مرتببږي چې طلاقونه په درېوو کښې منحصر دي، ټوکه او مسخرې ورباندې تاثیر نه اچوي ترڅو د جاهلیت د یوه بد رواج مخه ونیوله شي چې یو ځل به یوه سړي خپله ښځه طلاقه کړه خو بیا به یې ویلې چې ما ټوکه کوله او کله به یې خپل غلام ازاد کړ خو بیا به یې ویلې چې ما ټوقه کوله؛ نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو، چې د الله ﷻ په احکامو باندې ټوکې مه کوئ که بالفرض تاسو ورباندې ټوکې وکړئ هم هغه په شریعت کښې ټوکې نه ګڼلی کېږي[1] نو ټوکه به مو ټکاله شي.

لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ»[2]

یعني: درې شیان دي چې قصد یې هم قصد دی او ټوکه کول هم پکښې قصدي ګڼل کېږي چې یوه نکاح ده بل طلاق دی او بل مطلقې ښځې ته رجوع کول دي.

ج: هلته د جاهلیت د زمانې رواج ته اشاره شوې وه چې لاس ترې واخلي چې یا یې په معروفه طریقه وساتئ او یا یې په نېکۍ سره خوشې کړئ، او دلته نوموړی رواج په صراحت سره غیر شرعي ګڼلی شوی دی چې: ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا﴾ یعني: او تاسو یې د ضرر رسولو د کبله مه ایساروئ چې تجاوز پرې وکړئ.

برسېره په دې دلته د دې دپاره د "مامور به" په ضد ﴿وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ﴾ باندې صراحت وکړی شو چې ټولو اوقاتو ته شامل شي. یعني په هیڅ وخت یې د ضرر رسونې په غرض مه ساتئ او تکلیف مه ورکوئ[3].

د: د همدې ایت سره متصل د دوهم مېړه طلاق ذکر شوی دی چې که ښځه طلاقه کړي بیا اول مېړه ته جائزه ده چې په نکاح باندې یې واخلي که څه هم هغه په درې طلاقونو باندې طلاقه کړې وه.

په همدې مناسبت باندې ذکر شوی حکم بیا ذکر شو چې د ښځو په طلاقونو کښې باید دوهم مېړه هم د بیان شوي طرز العمل څخه کار واخلي، او په مطلقه باندې د عدت موده اوږده نه کړي.

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۳

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۲۵؛ سنن أبي داوٗد ج۱ ص۲۹۸

(۳) التفسير الكبير ج۶ ص۱۱۶

نو په دې تقدير به دې خبرې ته هم نرۍ اشاره وي چې بايد صرف د دې دپاره طلاقه نه كړى شي چې اولني مېړه ته حلاله وګرځي، او دا خكه چې دا ډول خوشې كول په ﴿ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ﴾ كښې شامل نه دي

د الله ﷻ په ايتونو باندې استهزاء

۳_ كه څه هم د الله ﷻ په ايتونو او احكامو باندې استهزاء كول (ملنډې وهل) كفر دى مګر په دې مقام كښې مسلمانانو ګناه كوونكو ته په ډېره سخته لهجه سره خطاب كړى شوى دى، چې ستاسو حالت چې د ايمان او اسلام دعوه كوئ خپل خانونه د الله ﷻ او د هغه ﷻ د رسول ﷺ د احكامو منونكي ګنئ خو سره د دې هم په طلاق، رجوع، خلعه او نورو تكليفونو كښې ورته غاړه نه ږدئ؛ داسې ګڼل كېږي لكه چې په شريعت باندې ملنډې وهئ او خندا ورپورې كوئ[1].

خينو مفسرينو كرامو هغه استغفار هم د ملنډو غوندې ګڼلى دى چې د يو پلوه په ګناه باندې اصرار او همېشه والى كوي او د بل پلوه ترې د مغفرت طلب او غوښتنه كوي[2].

وَعظ څه ته وايي؟

۴_ هغه كلمات : وعظ په نامه يادېږي چې د يو پلوه پكښې د مخاطب خير او ګټې نغښتې وي او د بل پلوه يې به زړه باندې رقت او نرمي راولي[3].

په دې مقام كښې يې حاصل داسې كېږي چې: الله ﷻ تاسو ته خپل احكام په ډېره موثره طريقه باندې بيان كړي دي چې بايد تاسو ورته لبيک ووايئ، خكه چې دغه ټول احكام او حدود خصوصاً هغه احكام چې ستاسو ازدواجي ژوند پورې تعلق لري، ستاسو د ګټو او منافعو څخه ډک دي، تاسو نه به كار دي چې مېنې پكښې ونه كړئ، كه نه نو د الله ﷻ د عذاب سره به مخامخ شئ:

﴿ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَٰجَهُنَّ إِذَا تَرَٰضَوْا۟ بَيْنَهُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ ﴾

[۲۳۲] او كله چې تاسو ښځې طلاقې كړئ نو هغوى خپلې نېټې (عدت) ته ورسېږي نو هغوى مه منعه كوئ چې خپل (پخواني) مېړونه په معروفه (شرعي) طريقه باندې په نكاح سره واخلي كله چې دوى دواړه خواوې سره يو تربله راضي وي.

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۳۹۷
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۵۷
(۳) مفردات الراغب ص۵۶۴

دا کار چې دی ستاسو ځخه وربانديې هغه چا ته پند ورکول کېږي کوم چې په الله ﷻ او وروستنۍ ورځ باندې یې ایمان راوړی وي.

دا کار ستاسو دپاره ډېر مفید دی او ښه پاکوونکی دی. او الله ﷻ پوهېږي او تاسو نه پوهېږئ.

ارتباط

۱ـ تردې ځایه هغه احکام او حدود بیان کړی شوه چې د نکاح او عدت په داخل کښې باید د زنانه وو په اړوند مراعات کړی شي او ظلم وربانديې ونه کړی شي.

د دې ځای ځخه وروسته هغه احکام بیانېږي چې باید په زنانه وو باندې د عدت د تېرېدنې ځخه وروسته هم د ظلم ځخه ځان وساتل شي. چې د ټولو ځخه وړاندې باید دوی خپلې خوښې ته پرېښودلې شي هرڅوک یې چې خوښ وي همغه ته خپل ځان په نکاح باندې ورکړي، په دوی باندې دې د مېړه په انتخاب کښې هیڅوک بندیز نه لګوي برابره خبره ده چې بندیز لګوونکی د دې ښځې پخوانی مېړه وي یا یې خپلوان او اقارب وي او یا حتی حاکمان او قاضیان وي.

شان نزول

۲ـ د ذکر شوي ایت شریف په شان نزول کښې مفسرینو کرامو ځو روایتونه لیکلي دي خو د هغو د جملې ځخه یو لاندې روایت دی چې:

معقل بن یسار ﷺ یو صحابي وه چې خپله خور یې یوه بل صحابي (أبي البداح ﷺ) ته په نکاح ورکړې وه خو هغه په رجعي طلاق باندې طلاقه کړه او د عدت په دننه کښې یې ورته رجوع هم ونه کړه ترڅو چې ترې جدا شوه.

د عدت د تېرېدلو ځخه وروسته د نورو صحابه وو کرامو ﷺ ترځنګ چې د ذکرې شوې مطلقې د نکاح غوښتنه یې کوله أبو البداح ﷺ هم په غوښتونکو کښې ځان وشمېره او د دوهم ځل دپاره یې د ذکرې شوې مطلقې د نکاح کولو هیله ځرګنده کړه او د مطلقې هم همدغه صحابي ﷺ ته خوښه وه چې بیا خپل ځان په نکاح باندې ورکړي، مګر د دې ورور (معقل ﷺ) قسم وکړ چې دوهم ځل به خپله خور هغه چا ته ورنه کړم چې هغه یو ځل طلاقه کړې ده

نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو او لانجه یې هواره کړه. معقل ﷺ د خپل قسم کفاره اداء کړه او خپله خور یې أبو البداح ﷺ ته د دوهم ځل دپاره په نکاح ورکړه[1].

که څه هم د ایت شریف د نازلېدلو سبب یوازې د مطلقې د ورور ممانعت وه مګر الله ﷻ ټول مسلمانان مکلف وګرځول چې باید هیڅوک د طلاقې شوې ښځې د نکاح مانع ونه ګرځي، کله یې چې عدت تېر شي باید په خپله خوښه بل مېړه وکړي، هرڅوک چې وي، پخوانی مېړه وي او که بل نوی مېړه وي.

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۴۹

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: اى مسلمانانو! كله چې تاسو ښځې طلاقې کړئ او هغوى خپلې تاكلې شوې نېټې ته ورسېږي او عدت تېر كړي نو هغوى بيا مه منعه كوئ چې خپل پخواني مېړونه او يا نور مېړونه ـهرڅوک يې چې خوښ وي ـ په نكاح باندې واخلي.

هو! دا په هغه وخت كښې چې دوى سره راضي او خوشاله وي او شرعي مانع هم موجود نه وي.

۲ـ په دغې خبرې باندې الله ﷻ ستاسو خير غواړي او د مخالفت په صورت كښې مو د خپل عذاب څخه وېروي مگر په همدې موعظه باندې هغه څوک عمل كوي چې په الله ﷻ او په وروستنۍ ورځې باندې يې ايمان راوړى وي. ځكه چې ايمان د عمل غوښتونكى دى او د مؤمن په ټول بدن باندې حكومت كوي.

۳ـ اى مؤمنانو! دا كار ستاسو دپاره گټور دى، كومه كينه چې د طلاق څخه راپورته شوې وى هغه پرې د منځه ځي او په عوض يې مينه او محبت ځاى نيسي.

برسېره په دې دا كار ستاسو د نېكنامۍ دپاره هم ډېر گټور دى چې په دې سره ټولې هغه شبهې او اشتباهات لرې كېږي چې په ځينو ذهنونو كښې راپيدا كېږي چې فلانۍ ښځې ته به يې په څه سبب باندې طلاق وركړى وي؟ ايا په دې كښې به څه بدخوى او بد خاصيت موجود وه؟.

۴ـ همدارنگه د مطلقې دپاره د پخواني مېړه څخه په غير بل مېړه كول همداسې گټې او فايدې لري چې د وخت په تېرېدنې سره د پخواني مېړه كينه وركېږي او هم خلكو ته معلومېږي چې په مطلقه كښې څه بد خاصيت موجود نه وه. كه بالفرض پكښې موجود وى نو دغه بل سړي به ولې په نكاح كولى. خصوصاً په هغه وخت كښې چې د دوهم مېړه سره يې ښه گوزاره خلك وگوري.

الله ﷻ پوهېږي چې د مطلقې مخه ازاده پرېښودل گټور كار دى، تاسو نه پوهېږئ، څوک چې نه پوهېږي بايد د علم د خاوند خبره ومني، د زمانو په مرور سره به درته ثابته شي چې رښتيا الله ﷻ پوهېده او مونږ نه پوهېدو.

توضيحات

۱ـ د پخواني مېړه منعه كول په لاندې څېرو كښې څرگندېدلى شي:

الف: چې خپلې مطلقې پسې پروپاگند او بدې ردې ووايي، ترڅو د رغبت كوونكو رغبت مات كړي او د نكاح مخه يې ونيسي.

ب: چې د شخصي نفوذ څخه كار اخلي او په مخ او خاطر سره د خلكو څخه وغواړي چې فلانۍ په نكاح باندې وانخلي.

ج: چې په خپل زور او قوت باندې نازېږى او څوک يې نكاح كولو ته نه پرېږدي.

۲ـ كه څه هم په شريعت كښې د كفائت (سيالى) مسئله شته مگر د نكاح په صحت باندې څه تاثير نه اچوي، د غير سيال سره هم نكاح كول صحيح دي خو د ژوند د تريخوالي خطره پكښې شته.

نو په دې مقام کښې د ايت حاصل داسې کېږي چې: بايد د معروفې شرعي نکاح مخه څوک ونه نيسي، که بالفرض ښځه غواړي چې خپله نکاح د غير سيال سره وتړي او خپلوان يې د ښه معاشرت په خاطر ورباندې اعتراض وکړي نو دوی د دې ايت د حکم لاندې نه راځي ځکه چې د غير سيال سره نکاح کول په شريعت کښې معروف نه دي خو صحت لري.

﴿ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦ ۚ وَعَلَى ٱلْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ ءَاتَيْتُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ ﴾

[۲۳۳] او مورګانې دې خپلو اولادونو ته پوره دوه کاله تی ورکوي (خو دا حکم) د هغه چا دپاره دی چې هغه د تي ورکولو د مودې د تمامولو اراده لري.

او په هغه چا باندې چې ماشوم ورته زېږول شوی دی د هغوی (مورګانو) روزي او جامه په معروفه طريقه واجبه ده. (نو) هيڅا ته دې د هغه د توان د اندازې څخه زيات تکليف ونه رسول شي.

مور دې د خپل ماشوم په ذريعه (د ماشوم پلار ته) ضرر نه رسوي، او نه دې مَوْلُود لَهٗ (يعنې پلار، د ماشوم مور ته) د ماشوم په ذريعه ضرر رسوي. او (د پلار د وفات په صورت کښې) د ماشوم په (نژدې) وارث باندې ذکر شوي احکام لازم دي.

نو که دوی دواړه (مور او پلار) يې د تي څخه د پرې کولو اراده وکړي چې د دواړو د خوښې او مشورې څخه (يې منشا نيولې) وي نو په دواړو باندې (د دوه وو کالو څخه په زيادت او يا کمبود کښې) څه باک نشته.

او که تاسو اراده وکړئ چې خپلو ماشومانو ته (د مور څخه په غير بله) تی ورکوونکې زنانه مونده کړئ نو هم په تاسو باندې څه باک نشته خو چې هغه څه ورته تسليم کړئ کوم مو چې په معروفه طريقه ورکړي وي (ورته مو منلي وي).

او د الله ﷻ څخه وډار شئ او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ په هغو کارونو باندې بينا دی چې تاسو يې کوئ (ستاسو ټول کړه وړه ګوري).

ارتباط

د وړاندېنيوايتونو او د هغو احاديثو څخه چې د تفسير په هکله يې د نبي کريم ﷺ څخه روايت شوي دي د لاندې مشکلاتو د حل لارې ښودلې شوې دي:

۱_ د هغو ظلمونو مخه ونیوله شوه چې په ښځو باندې به د مېړونو د پلوه ګڼېدل، او طلاقونه محدود کړی شوه چې د طلاقونو شمېر او اندازه محدوده نه وه نو څومره به چې د یوه مېړه خوښه وه په هماغې اندازه باندې یې د طلاقو شوو ښځو عدت اوږدولی شو او په حرج کښې یې اچولی شوې.

۲_ د طلاقونو د شمېر د محدودیت په صورت کښې هم د درېوو حیضونو څخه تر نهو حیضونو پورې د عدت د تمدید امکان وه خو د دې مخه هم الله ﷻ په ډېرو شدیدو وعیداتو سره ونیوله چې د الله ﷻ په ایتونو باندې مسخرې او ملنډې مه وهئ او د قانون څخه بده استفاده مه کوئ.

۳_ مسلمانان په دې پوه کړی شوه چې د شدید ضرورت څخه په غیر د ښځو طلاقولو ته اقدام مه کوئ. په شدید ضرورت باندې ښه او علامه دا ده چې په داسې طهر کښې طلاق ته اقدام وکړي چې په هغه کښې مو ورسره جنسي ارتباط نه وي نیولی چې د رغبت او شوق وخت دی، او هم یې په حیض کښې مه طلاقوئ.

۴_ باید طلاقونه په تدریج ورکړی شي ترڅو مېړه په خپله کړنلاره باندې موقع په موقع ښه فکر او غور وکړي او په عجله سره خپله انډیواله د خانه جدا نه کړي.

۵_ همدارنګه د عدت د تېرېدلو څخه وروسته هم باید په ښځو باندې ظلم او تېری ونه کړی شي چې د بل مېړه په نکاح کښې یې خنډ وغورځول شي او خپلې خوښې ته پرې نه ښودله شي.

اما د اولاد معضله لانجمنه موضوع پاتې وه چې د طلاق څخه وروسته د ډېرو جنجالونو سبب ګرځېدلی شوه. لکه:

الف: که مطلقه امیدواره مېرمن د طلاق څخه لږ وروسته حمل وضعه کړي نو د یو پلوه به وربانډې پخوانی مېړه نفقه قطعه کړي چې عدت یې تېر شو او د بل پلوه به یې بل مېړه د نفاس د کبله په نکاح کولو کښې رغبت نه کوي چې نفقه یې په اوږو واخلي، خکه چې نفاس په جنسي ارتباط اثر اچوي که څه هم د نکاح د عقد مانع نه دی، نو په دې وخت کښې به نوموړې مطلقه د سخت مشکل سره مخامخه شي.

ب: امکان لري چې بل مېړه یې د اولادونو د کبله په نکاح کولو کښې بې رغبته شي نو د اولاد څخه به د فتبال غونډوسکه جوړه شي، پلار به یې مور ته وراچوي چې ته یې ساته او مور به یې پلار ته ورګوزاروي چې ته یې ساته.

ج: که د رضاع دپاره اجرت ته حاجت شي نو مسئول به یې معلوم نه وي چې پلار دی او که مور.

د: ممکنه ده چې مور یې د طلاقولو غچ د اولادونو په ذریعه د پلار څخه واخلي او د اولاد روزنې څخه انکار وکړي، ترڅو یې په دې هکله د جنجال سره مخامخ کړي.

ه: مور کولی شي چې د پلار د خپه کولو دپاره اولاد بل وطن ته د خانه سره نقل کړي او یا یې د پلار څخه پټ وساتي او د لیدنې کتنې فرصت ورنه کړي که څه هم پلار یې د لیدلو ارزومند وي.

و: پلار هم کولی شي چې د مور په عوض ورته بله تی ورکوونکې ښځه په أجرت سره مونده کړي او د مور غېږ یې ترې خالي کړي، په داسې حال کښې چې مور یې په روزنه کښې علاقمنده وي.

لنډه دا چې د ذکر شوو معضلو او د نورو جنجالونو د حل کولو دپاره الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ چې د فقهې په کتابونو کښې د حضانت (اولاد روزنې) دپاره اساس ګڼل کیږي او زیات تفصیل یې هلته وګورئ، خو دلته یې د مطلب خلاصه په لاندې کرښو کښې وړاندې کوو:

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: مورګانې دې خپلو اولادونو ته پوره دوه کاله تی ورکړي، برابره خبره ده چې دوی مطلقې وي او که نه.

هو! دغه حکم د هغه مور او پلار دپاره دی چې د هغوی دواړو مشوره په دې خبره باندې راشي چې د خپل اولاد د تي ورکولو موده صرف تمام ته ورسوي او د کمال د مودې څخه یې صرف نظر شي چې دوه نیم کاله ده.

۲_ د اولادونو په پلار باندې د مورګانو نفقه او جامه هم لازم حق دی چې د خپلې وسې په اندازه یې هغوی ته ورکړي. که دغه مورګانې د نکاح یا عدت د بقاء په حالت کښې وي نو هیڅ خبره پکښې نشته او که نه نو باید د خپل اولاد د تي ورکولو په خاطر ورته د هغې ضروریات په غاړه واخلي.

۳_ د تي ورکولو په باره کښې باید په هیڅوا باندې د خپلې وسې د اندازې څخه زیات مکلفیت کېښنبودل شي، چې د پلار څخه د هغه د وسې څخه بهرون خرڅه وغوښتله شي او یا د مور ناروغتیا او نور تکلیف ته ونه کتلی شي او په هر حال کښې ورباندې د تي ورکول ضرور کړی شي.

۴_ هیڅ یوه مور باید د خپل اولاد په ذریعه سره چا ته ضرر ونه رسوي چې پلار یې د کتلو څخه منعه کړي او یا ترې د استحقاق څخه اضافه اجرت وغواړي او یا د ماشوم د تي ورکولو څخه انکار وکړي. همدارنګه باید پلار هم د خپل ماشوم په ذریعه څوک خپه نه کړي چې د مور څخه یې وشکوي او بله تی ورکوونکې ښځه ورته په أجرت سره مونده کړي په داسې حال کښې چې مور یې دغه کار ته چمتو وي.

۵_ که د ماشوم پلار وفات شي نو د ماشوم په نورو وارثانو باندې هم ذکر شوی چال چلند لازم دی چې د تي ورکوونکې أجرت په غاړه واخلي او د مور د خپه کولو دپاره یې ذریعه ونه ګرځوي.

۶_ هو! که مور او پلار په رضا او مشورې سره د ماشوم د تي ورکولو په موده کښې څه تجدید النظر وکړي چې د دوه کالو څخه یې اضافه کړي او یا یې ترې کمه کړي هم څه باک یې نشته.

۷_ که بالفرض طلاقه شوې مور د عدت څخه وروسته ماشوم ته د تي ورکولو څخه منعه وکړي او تاسو مجبور شئ چې خپل اولاد ته بله تي ورکوونکې مونده کړئ نو هم په تاسو باندې څه ګناه نشته، خو په دې شرط چې هغې ته مو د وطن د نرخ او رواج په مطابق مزدوري او اجرت ورتسلیم کړی وي او کوم لوظ او قول مو چې ورسره کړی وي په هغه باندې ورسره ودرېږدئ.

۸_ د الله ﷻ څخه وډار شئ او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ ستاسو عملونه ګوري. نو که ماشومان د خپل حق د غوښتنې وسه نه لري او یا په تاسو کښې کومه یوه مور او یا کوم یو پلار

خپل حق نه شي ترلاسه کولی او تاسو یې په حقونو باندې پښې کېږدئ نو الله ﷻ به جزا درکړي او د مظلوم انتقام به درځخه واخلي. همدارنګه الله ﷻ ستاسو ټول کړه وړه ګوري او هیڅ یو نېک عمل به مو بې نتیجې پاتې نه شي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ښځو ځخه په ﴿ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ﴾ مورګانو سره تعبیر وکړ ترڅو لاندې ټولو ښځو ته شامل شي[1]:

الف: هغه ښځه چې په نکاح یا عدت کښې وي.

ب: هغه ښځه چې مطلقه وي او عدت یې هم تېر شوی وي.

ج: هغه ښځه چې نه مطلقه وي او نه په نکاح او نه په عدت کښې وي، لکه کونډه چې عدت یې تېر شوی وي.

که بالفرض په زوجاتو یا مطلقاتو سره یې ترې تعبیر کړی وی نو د ښځو ټولو ډولونو ته به نوی شامل شوی.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په ټولو مورګانو باندې لازمه ده چې خپلو ماشومانو ته تی ورکړي، دې ته ونه ګوري چې مېړه یې مړ دی که ژوندی؟ طلاق یې ورکړی دی که نه؟، ځکه چې دغه ماشومان د همدوی ماشومان دي، د همدوی د بدنونو بځرکي او ټوټې دي، نو دوی ته په کار دي چې د تولد ځخه وروسته یې د مېړه سره د جنجال او یا نورو اغراضو په سبب ضائع نه کړي او تر دوه کالو پورې تی ورکړي ترڅو هغه د غذا د حیثه په پښو ودرېږي او خپله چاره پخپله وکړي. ځکه چې د خپلې مور شوده د ماشوم دپاره د نورو ټولو شودو ځخه مفید او ګټور دي[2].

د تي ورکولو موده

۲ـ آبو حنیفه رحمه الله علیه وایي چې د یو ماشوم د تي ورکولو موده دوه نیم کاله (۳۰ میاشتې) ده او د [الأحقاف: ۱۵] ایت ځخه استنباط کوي لکه چې مشرحه بیانه شوې ده.

په دې مقام کښې چې پوره دوه کاله ښودلې شوې ده د نوموړي امام علیه الرحمه د اجتهاد سره د لاندې وجوهو د کبله ځه منافات نه لري:

الف: لکه ځنګه چې د ارتباط په بیان کښې واضحه شوې ده چې په دې مقام کښې د تي ورکولو موده ځکه بیانه شوې ده چې د ښځې او مېړه د دعوو او دنګلو فیصله ورباندې وکړی شي یعنې د جګړې په وخت کښې باید قاضیان په همدغو دوه کالو باندې فیصله وکړي او بس، او د دې ځخه زیات په پلار باندې د أجرت د لزوم حکم ونه کړي[3].

---

[1] روح المعاني ج۲ ص۱۴۵؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۳۰

[2] تفسیر المنار ج۲ ص۴۱۶، ۴۱۷

[3] احکام القران للجصاص ج۱ ص۴۰۹

ب: دلته پوره دوه کاله د تي ورکولو د مودې تمام ښودلی شوی دی: ﴿ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ﴾ او د "الاحقاف" په سورت کښې يې کمال بيان شوی دی. نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: د تي ورکولو د تمام موده پوره دوه کاله ده او د کمال موده يې دوه نيم کاله ده چې شپږ مياشتې پکښې په غذا باندې د اموخته کيدلو دپاره کفايت کوي.

تمام دې ته وايي چې د يو شي اصل پوره شي که څه هم په عوارضو او صفاتو کښې يې نقصان موجود وي. او کمال دې ته وايي چې برسېره په اصل په عوارضو او صفاتو کښې يې هم نواقص ورک شي، لکه چې سړی د يوه عمارت د جوړولو څخه وروسته هغه رنګ کړي او دول او سنګار يې هم برابر کړي[1].

ج: دلته الله ﷻ د تي ورکولو په پوره دوه کاله موده کښې د مور او پلار مشوره هم موثره ښودلې ده: ﴿ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً ﴾ الآية، چې د دوه کالو څخه يې زيادت او کمبود دواړه په مشوره سره ممکن دي او څه باک يې نشته. لکه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما يې همداسې تفسير کړی دی[2].

نو معلومه شوه چې دلته دوه کاله د تحديد په توګه نه دي چې زيادت ورباندې ممنوع وي، بلکې صرف د منازعې د پرېکولو دپاره دي او بس[3].

يوه مسئله

٣_ د همدې ايت شريف څخه څرګنديږي چې هيڅ يوې مور ته روا نه ده چې د خپل بچوړي په تي ورکولو باندې څه اجرت واخلي، خو په دې شرط چې په نکاح يا په عدت کښې وي. همدا د امام ابو حنيفه رحمه الله مذهب دی[4].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٤_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د مورګانو څخه په ﴿ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ ﴾ سره تعبير وکړی شو او پلار د ﴿ ٱلْمَوْلُودِ لَهُ ﴾ په نوم ياد کړی شو. يعنې هغه څوک چې د هغه دپاره ماشوم زيږول شوی وي؟

مونږ وايو چې ﴿ ٱلْمَوْلُودِ لَهُ ﴾ په داسې مطالبو باندې دلالت کوي چې د "والد" کلمه يې ورباندې نه کوي هغه دا دي:

الف: ترڅو پلار نه قناعت ورکړی شي چې د ماشوم نفقه او مصارف يوازې په پلار دي، نه په مور او پلار، ځکه چې پلار هغه څوک دی چې د ماشوم نسب د همده څخه ثابتيږي، نه په وايي چې ماشوم د همده دپاره زيږول شوی دی نه د مور دپاره.

---

(١) الاتقان في علوم القرآن ج١ ص١٩٦

(٢) روح المعاني ج٢ ص١٤٧، احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤١٣

(٣) تفسير الطبري ج٢ ص٥٠٧

(٤) التفسيرات الأحمدية ص١٤٠، حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٤٣

ب: څرنګه چې مور د ماشوم د پلار دپاره په اولاد زېږولو باندې بوخته ده او د هغه د امر اطاعت کوي، نو بايد چې د ټولو منکوحو نفقات او مصارف د مېړونو په غاړه وي، که څه هم د تي ورکولو په مرحله کښې يې قدم نه وي اېښی او ماشوم يې لا نه وي زېږولی او يا سمدستي په تي ورکولو باندې مصروفه نه وي. څکه چې مطيعه مېرمن په هر وخت کښې د خاوند دپاره د ماشوم زېږولو په قدمه کښې قرار لري. د همدې کبله فقهاوو ويلي دي چې ناشزه مېرمن چې د خپل خاوند اطاعت نه کوي په خاوند باندې د نفقې حق نه لري[۱].

ج: مګر مونږ ته داسې ښکاري -والله ﷻ اعلم- که ناشزه مېرمن ماشوم ته تي ورکوي نو بيا د نفقې حق لري، د دې کبله نه چې هغه منکوحه ده بلکې د دې کبله چې د ايت شريف په مصداقاتو کښې شامله ده او د پلار دپاره په ماشوم روزنه کښې مصروفه ده.

لنډه دا چې که د "مَوْلُود لَهُ" په ځای د "وَالِد" کلمه استعماله شوې وی، ذکر شوي مطالب به پاتې وی، د الله ﷻ هر يو کلام د بې شمېره اسرارو څخه ډک دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د اجرت څخه په نفقې او جامې سره تعبير وکړی شو او داسې ونه ويل شوه چې: "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ أُجْرَتُهُنَّ" يعنې: په پلار باندې د تي ورکوونکو مېرمنو مزدوري لازمه ده؛ سره د دې چې دا عبارت دهغه څخه لنډ دی؟

مونږ وايو دا څکه چې:

الف: که دغسې ويل شوي وی نو منکوحو مېرمنو ته په مېړونو باندې نفقه نه وی لازمه شوې، څکه چې تی ورکول خو په هغوی باندې واجب دي او خپله فريضه يې ده لکه چې د همدې ايت شريف د اول سر څخه څرګندېږي.

هو! که د څه معذرت د کبله د ماشوم د تي ورکولو څخه منعه وکړي نو جبر ورباندې په کار نه دی، خو په دې شرط چې په مزدورۍ باندې يې تي ورکولو ته هم تياره نه وي.

که بالفرض خپلې مور د مزدورۍ څخه په غير په هيڅ صورت تي ورکولو ته غاړه نه ايښودله او بله تی ورکونکې هم نه موندل کېده نو مزدوري ورکول ورته جائز دي ترڅو ماشوم ضائع نه شي[۲]، که څه هم اخستل يې ورته جواز نه لري او پرې ګناهګاره کېږي.

لنډه دا چې ذکره شوې نفقه او جامه د ماشوم خپلې مور ته چې په نکاح يا په عدت کښې وي د اجرت په صفت نه ده بلکې د تي ورکولو څخه په غير يې هم حق لري، او که دغه حق يې د پښو لاندې کړ او د خپل مېړه څخه يې نشوز (بې اطاعتي) اختياره کړه نو د اجرت په حيث يې هم اخستلی شي چې ماشوم ضائع نه شي، که څه هم غاړه يې ورباندې بنده ده.

---

(۱) الهدايه ج۲ ص۱۳۲

(۲) الهدايه ج۲ ص۱۳۹

اما د هغې مور دپاره چې په نکاح او عدت کښې نه وي او يا بالکل مور نه وي، پردۍ ښځه وي او ماشوم له شيدې ورکوونکې ښځه وي نو ذکره شوې نفقه او جامه ورنه د اجرت ښځه په غير بل شي نه دي.

په دې تقدير چې په هر څه باندې سره جوړ راغله هماغه شی په پلار واجب دی، که د جامې او څه خوراکي شيانو په شکل کښې وي او که د نغدو پيسو په صورت کښې، مياشتنی وي او که کلنی او يا نور شکلونه ولري ټول جائز دي.

ب د دې دپاره ورباندې د اجرت نوم کېښودل شو چې په پلرونو باندې يې ورکول درانه تمام نه شي او پوره ورکولو نه يې ترغيب کړی شي چې کله ښځې ورکوونکې زنانه ستاسو د ماشوم په روزنه کښې مشغولې دي نو بايد ستاسو مروت او خواښي خو د دې خبرې تحمل وکړي چې د هغوی خوراک او څښاک په غاړه واخلئ. ترڅو په هغوی کښې وېنه پيدا شي او ستاسو د ماشوم تغذيه وکړي، او هم يې جامه په غاړه واخلئ چې په ارامو زړونو سره يې خدمت وکړي.

يو صرفي تحليل

۶ـ د ﴿ لَا تُضَآرَّ ﴾ کلمه په اصل کښې "لا تضارر" وه چې معلومه نهي ده[۱]، حتی چې د عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما څخه د "لا تضارر" قرائت هم روايت کړی شوی دی[۲]. که څه هم ځينو مفسرينو کرامو يې اصل "لا تضارَر" مجهوله نهي ښودلې ده مگر د دوارو د معنی حاصل يو شی کېږي[۳]. چې بايد مور او پلار د ماشوم په ذريعه باندې يو بل ونه ازاروي چې خپله غصه د ماشوم په ذريعه په يو بل باندې سره کړي او د ماشوم څخه ملعبه جوړه کړي، لکه چې د مطلب په خلاصه کښې يې څو صورتونو ته اشاره شوې ده.

وارث يعنې څوک؟

۷ـ که څه هم مفسرينو کرامو په دې کښې ډېر اختلاف کړی دی چې په ﴿ وَعَلَى ٱلْوَارِثِ ﴾ کښې د وارث څخه کوم وارث او د چا وارث مرادی دی، د ماشوم که د ماشوم د پلار، حتی چې ټول تفسيرونه پکښې لسو ته رسېدلي دي[۴]، چې د ټولو شرحه دلته نه شو رانقلولی، مگر هغه تفسير چې أبو حنيفه رحمه الله غوره کړی دی هغه دا دی:

دلته د وارث څخه د ماشوم وارث مراد دی او د ماشوم د پلار وارث مطلب نه دی، لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او نورو علماوو څخه يې روايت هم راغلی دی[۵].

برسېره په دې د ماشوم په وارث کښې هم هغه وارث مطلب دی چې د ماشوم سره يې نکاح کول

---

(۱) المحرر الوجيز ج۲ ص۲۱۱

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۶۸

(۳) تفسير القاسمي ج۳ ص۲۷۱

(۴) البحر المحيط ج۲ ص۲۱۷

(۵) زاد المسير ج۱ ص۲۴۲

ابدي حرام وي، لکه چې د عبد الله بن مسعود ﷺ په قرائت کښې "وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ الْمُحَرَّمِ" لوستل شوی دی[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د ماشوم د پلار د وفات په صورت کښې که ماشوم ته د پلار څخه څه مال پاتې نه وي او مسکین وي نو د ده د روزنې مصارف په هغو وارثانو باندې لازم دي چې د ماشوم سره داسې قرابت ولري چې نکاح یې ورسره د ابد دپاره جائزه نه وي.

نو په دې تقدیر که یو ماشوم ماما او د تره زوی ولري نو مصارف به یې ټول په ماما باندې راځي که څه هم په وراثت کښې د تره د زوی څخه وروسته دی[۲]، ځکه چې ماما ذو الأرحام دی، او د تره زوی عصبه دی او دوی څو په هغوی باندې مقدم دي.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې: د فقهې قاعده ده چې "الغُنْمُ بِالْغُرْمِ" یعنې: ګټه په تاوان ده یعنې هغه څوک باید ګټه واخلي چې تاوان ګالي، نو څرنګه چې د ماشوم د مرګ په صورت کښې د تره زوی ګټه (میراث) اخلي نو باید چې د ماشوم د ژوند مصارف هم هغه وګالي او په ماما باندې دا بوج رانه شي ځکه چې په میراث کښې وروسته دی؟.

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د وارث څخه بالفعل وارث مطلب نه دی ځکه چې ماشوم خو ژوندی دی او عاقبت معلوم نه دی چې ماشوم به د هغوی وارث وګرځي او که هغوی به د ده؟ بلکې دلته وراثت د زړه سوي او ترحم د معیار په توګه ټاکلی شوی دی او په دې کښې خو شک نشته چې په ذکر شوي صورت کښې د تره د زوی څخه د ماما شفقت او ترحم ډېر دی.

د دې ایت ارشادات

۹ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته لاندې ارشادات او لارښوونې کوي:

الف: باید د ماشومانو په روزنه کښې زیات اهتمام وکړو چې په هغوی باندې دنیا ودانه پاتې کېږي، د جهاد په مرحله کښې هغوی د شهیدانو په ځای ودرېږي او جهاد ژوندی ساتي.

ب: د هر ماشوم دپاره د خپلې مور شوده ډېر مفید دي او په فکري او بدني روزنه کښې یې زیاته اغېزه لري، نو باید دخپلې وسې پورې خپل ماشومان د خپلو میاندو په شودو غټ کړو.

ج: باید د چا حق د پښو لاندې نه کړو که څه هم د حق خاوند لکه زنانه او ماشومان کمزوري وي ځکه چې الله ﷻ د هغه ملګری دی او الله ﷻ په هر چا زورور دی.

د: چې د یو ماشوم د تې څخه پرې کول هم د دوه نیم کالو په داخل کښې په مشوره باندې زیادت او کمبود قبلولی شي نو په کار دي چې مونږ په هر کار کښې خصوصاً په جهادي او ټولنیزو کارونو کښې مشورې وکړو ترڅو مو اتفاق او اتحاد نصیب شي.

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۷

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۰۹

په موجوده وخت[۱] کښې د مجاهدینو د بې اتفاقۍ یو عامل دا هم دی چې دوی یوه مشترکه شوری نه لري او واحد تصمیم نې نشته

﴿ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ ﴾

[۲۳۴] او هغه کسان چې ستاسو د جملې څخه وفات کړی شي او میرمنې پرېږدي نو (د دوی میرمنې) دې خپل ځانونه څلور میاشتې او لس ورځې منتظر کړي

کله چې خپلې نېټې ته ورسېږي (عدت یې پوره شو) نو په تاسو باندې په هغه کار کښې څه پاک نشته چې دوی یې د خپلو ځانونو په مقابل کې په معروفه (شرعي) طریقه باندې ترسره کوي.

او الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو یې کوي

ارتباطونه

۱ـ وړاندې د طلاقې شوې ښځې عدت بیان شوی وه، او دلته د هغې ښځې عدت بیانېږي چې مېړه یې وفات شوی وي او یا یې د شهادت لوړه مرتبه په برخه شوې وي، ترڅو څرګنده شي چې د دې عدت د هغې څخه بېل دی، د دې مېړه وفات یا شهید دی او د هغې مېړه ژوندی دی.

۲ـ برسېره په دې وړاندې د هغو ظلمونو مخه نیوله شوې ده چې د طلاق په ارتباط به په زنانه وو باندې کېدل، او دلته د هغو نورو ظلمونو مخنیوی شوی دی چې کونډې به ورسره لاس او ګرېوان وې، لاندې څو صورتونه یې ولولئ:

الف خینو قبائلو به کونډه ښځه په اور باندې سوزوله، خینو به د مېړه سره ژوندۍ ښخوله، خینو به د همېشه دپاره د بلې نکاح څخه محروموله، په خینو قبیلو کښې رواج وه چې کونډې به د خپل مېړه په قبر باندې خیمه وهله او په خیرنو جامو کښې به یې هلته شپې او ورځې تېرولې[۲].

ب خصوصاً په عربي جزیره کښې به کونډه په ډېره ناپاکه او مرداره کوټه کښې ننوتله، ناپاکه جامې به یې اغوستې، او تر یو کاله پورې به یې په اصطلاح په سیاچاه کښې ژوند کاوه او بیا به د څه بې معنی او مزخرفو رواجونو په سر ته رسولو سره د ذکرې شوې کوټې څخه راوتله او عدت به یې تېر ګڼل کېده[۳].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې د کومو ښځو چې مېړه وفات شي او یا شهید شي د هغوی عدت دا دی چې څلور میاشتې او لس ورځې به خپل ځانونه منتظر کوي چې نه به بله نکاح کوي او نه به په خپل ځان

---

(۱) ۱۳۷۰ هـ ش کال
(۲) تفسیر نمونه ج۲ ص۱۳۶
(۳) في ظلال القرآن ج۱ ص۲۵۵؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۱۲

باندې داسې ګوتې متې وهي چې خلک پوه شي چې بلې نکاح ته یې خپل خان تیار کړی دی. نو نکریزې به نه ږدي، سترګې به نه توروي، سنګارې جامې به نه اغوندي، بلکې د دغــې نورو بل مېړه رابلونکو شیانو څخه به خان ساتي. که بالفرض دغــې شیانو ته یې اقدام وکړ نو په هر مسلمان باندې لازمه ده چې د دغو منکراتو مخه یې ونیسي او نوموړې ښځه ترې منعه کړي.

۲ـ کله چې خپلې نېټې ته ورسېږي او عدت یې پوره شي نو بیا په تاسو باندې څه ګناه نشته، چې دوی په خپلو خانونو باندې په شرعي چوکاټ کښې هر څه کوي ودې کړي، او خپلې خوښې ته دې پرېښودلې شي چې مېړه کوي او که د مېړه کولو نیټې او علامې په خان کښې څرګندوي، څکه چې د دې وخت څخه وروسته ذکر شوي شیان د دې په باره کښې منکرات نه ګڼل کېږي.

۳ـ هو' که د مېړه غوښتنه یې د بې حیائی او بې شرمی درجې ته ورسوله نو په مسلمانانو باندې بې بیا مخنیوی په کار دی. الله ﷻ ستاسو په ټولو عملونو باندې خبردار دی، د ښځو په غلط قدم ایښودلو باندې هم پوهېږي او ستاسو په بې خایه او بې موجبه تنګي راوستلو باندې هم، باید تاسو ټول په هیڅ وخت کښې د الله ﷻ څخه غافل نه شئ.

توضیحات

۱ـ د ټولو علماء کرامو اجماع ده چې د وفات یا شهادت په عدت کښې واده شوې ښځه او ناواده شوې ښځه برابرې دي همدارنګه د بالغو او نابالغو ښځو هم پکښې څه فرق نشته[۱]، برسېره په دې د علماء کرامو په دې خبره باندې هم اجماع ده چې که طلاقه شوې ښځه په عدت کښې وي او کونډه شي د وفات عدت وربانډې لازم دی خو په هغه وخت کښې چې طلاق رجعي وي، او که د رجعي طلاق څخه په غیر بل طلاق وي نو په دې کښې اختلاف دی.

هیله ده چې د فقهې کتابونو ته یې د تفصیل دپاره مراجعه وکړی شي[۲].

د دې عدت پیل

۲ـ ذکر شوی عدت د هغه وخت څخه پیل کېږي چې ښځه پکښې کونډه شي، برابره خبره ده چې ښځه وربانډې خبره وي او که نه[۳]. که بالفرض یوې ښځې ته په داسې وخت کښې خبر ورسېده چې د مېړه د وفات او یا شهادت یې څلور میاشتې او لس ورځې تېرې شوې وې نو د دغې ښځې عدت تېر شو او سمدستي کولی شي چې بل مېړه وکړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د امیدوارې ښځې چې مېړه وفات یا شهید شي هم څلور میاشتې او لس ورځې به عدت تېروي؟

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۴۹؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۲۸۴

(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۱۸۲؛ الهدایة باب العدة.

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۱۶؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۲۴

مونږ وايو چې د نوموړې ښځې عدت د اميد (ماشوم) وضعه کول دي، که څه هم مېړه يې لا دفن شوی نه وي او جنازه يې په کور کښې ايښې وي خو ماشوم وزېږوي. دا ځکه چې الله ﷻ د اميدوارو ښځو په باره کښې فرمايلي دي چې: ﴿ وَأُوْلَٰتُ ٱلْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ﴾ [الطلاق: ۴] يعنې او د اميدوارو ښځو نېټه دا ده چې هغوی خپل اميد (ماشوم) وضعه کړي.

دغه ايت شريف د هغه ايت شريف څخه چې اوس د بحث لاندې دی وروسته نازل شوی دی[۱] نو د اميدوارو ښځو په باره کښې ناسخ ګڼل کېږي، لکه چې په همدې باندې علماوو کرامو اجماع کړې ده[۲]، او د عبد الله بن مسعود ؓ څخه يې په ډېرو کلکو الفاظو کښې د ناسخيت روايت نقل شوی دی، چې که څوک راسره مباهله کوي هم، ورسره يې کوم چې دغه ايت د هغه دپاره ناسخ دی[۳].

په دې تولو د پاسه د اميدوارې ښې عدت په لاندې حديث کښې پوره واضحه شوی دی چې د هيڅ اشتباه ځای پکښې نه پاتې کېږي. حديث دا دی چې

يوه ښځه چې سُبَيْعَة رضي الله عنها نومېده اميدواره وه او مېړه يې (سعد ؓ د بدر غازي) په حجة الوداع کښې وفات شو، مياشت لا پوره نه وه چې نوموړې بي بي رضي الله عنها خپل ماشوم وضعه وکړ، نو د نفاس د تېرېدلو څخه وروسته يې په ځان باندې څه داسې ښې او آثار ښکاره کړه چې بلې نکاح ته يې اشارې کولې او معلومېده چې بل مېړه کوي.

نو يوه صحابي (أبو السنابل ؓ) دغه کار منکر وګاڼه او غږ يې ورباندې وکړ چې ستا خو څلور مياشتې او لس ورځې نه دي تېرې شوې نو ولې په ځان ګوتې منې وهې، لکه چې د بل مېړه نيت لرې؟، قسم دی چې بل مېړه درته جواز نه لري.

نوموړې بي بي رضي الله عنها وايي چې کله مې دغه خبره واورېدله پيڅې مې رابدوهلې او نبي کريم ﷺ ته ورغلم او پوښتنه مې ترې وکړه.

نو نبي کريم ﷺ فتوی راکړه چې د ماشوم په زېږولو سره زه د عدت څخه خلاصه شوم او امر يې راته وکړ چې که مېړه ته دې خوښه راځي مېړه وکړه څه باک يې نشته[۴].

انتظار څه معنی؟

۴: په دې کښې خو تول علماء کرام متفق دي چې د کومې ښځې مېړه وفات شي او يا شهيد شي نو تر څلورو مياشتو او لس ورځو پورې به بله نکاح نه کوي او انتظار به وباسي، اما په دې کښې اختلاف دی چې د خپل ځان سنګارولو ته به هم انتظار کوي او څنګه؟

جمهور علماء وايي چې ځان سنګارول ورته جواز نه لري[۵]، لکه چې لاندې احاديث په همدې

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۷۵، تفسير القاسمي ج۳ ص۲۷۲
(۲) تفسير المظهري ج۱ ص۳۲۸
(۳) سنن نسائي ج۲ ص۱۱۵، المعجم الكبير للطبراني ج۹ ص۳۲۹
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۸۰۲، صحيح مسلم ج۱ ص۴۸۶
(۵) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۷۶

مطلب پالندې دلالت کوي:

الف: د درېوو امهات المؤمنين (ام حبيبه، زينب، عائشه) رضي الله عنهن څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «لا يحلُّ لامرأة تؤمنُ بالله واليوم الآخر ان تحدّ على ميّت فوق ثلاث ليال إلا على زوج اربعة اشهر وعشرا»[1] يعني: هيڅ ښځې ته چې په الله ﷻ باندې او په وروستنۍ ورځې باندې يې ايمان راوړی وي حلال نه دي چې په کوم مړي باندې د درېو ورځو څخه اضافه ږول او سينګار پرېږدي مګر په مېړه باندې څلور مياشتې او لس ورځې.

ب: د ام سلمی (ام المؤمنين رضي الله عنها) څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «المتوفى عنها زوجها لا تلبسُ المعصفر من الثياب ولا الممشقة ولا الحلي ولا تختضب ولا تكتحل»[2] يعني: د کومې ښځې چې مېړه وفات شوی وي رنګ کړي جامې دې نه اغوندي چې په سره خاوره او يا په مشقه ګل باندې رنګ کړی شوي وي (په هغه زمانه کښې همدا شيان د جامو په سينګار کښې استعمالېده)، او نه دې ګاڼې په ځان اچوي، او نه دې نکريزې پردې، او نه دې سترګې تورېږي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د طلاق په عدت کښې هم په ښځه باندې د سينګار پرېښودل لازم دي او که څنګه؟

مونږ وايو چې: په رجعي طلاق کښې خو سينګار کول مفيد او ګټور دي ترڅو خپل مېړه رجوع کولو ته ترغيب کړي، اما د خلعې او نورو بائنو طلاقونو په باره کښې د امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روايت دی چې د زينت پرېښودل پرې واجب دي او په کونډه باندې يې قياس کړی دی[3].

په ياد ولرئ!

۶ـ په ياد ولرئ چې د کونډې نفقه د عدت په حالت کښې په وفات شوي مېړه باندې نشته بلکې کونډه هم د وارثانو د جملې څخه يوه وارثه ده چې متروکه مال د دوی ټولو پورې تعلق نيسي. هرڅوک به د شرعي قانون په مطابق بېګښې خپله برخه اخلي[4].

دعدت تېرولو بهتر صورت

۷ـ که د کونډې مېړه د مياشتې په اول سر کښې وفات او يا شهيد شي نو عدت يې په مياشتو باندې محاسبه کېږي چې د ينځې مياشتې څخه به لس ورځې ورباندې اضافه کړي.

او که د مياشتې د اول سر څخه لږ يا ډېر وروسته کونډه شوه نو بايد چې د اولې مياشتې کمبود

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۰۳، مسلم شريف ج۱ ص۴۸۶
(۲) سنن ابي داوّد ج۱ ص۳۱۵
(۳) تفسير المعوي ج۱ ص۲۱۵
(۴) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۱

د پنځمې میاشتې څخه پوره کړي او په منځ کښې درې میاشتې دې پوره-پوره محاسبه کړي، همدا يې بهتر صورت دی(۱).

د کونډې په عدت کښې څه حکمت دی؟

۸ـ ځينو مفسرينو کرامو په دغو څلورو مياشتو او لس ورځو کښې لاندې حکمتونه ښودلي دي:

الف: د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روايت دی چې تر څلوېښتو ورځو پورې يو ماشوم د مور په ګېډه کښې نطفه وي او په نورو څلوېښتو ورځو کښې ترې د وينې يوه ټوټه جوړه شي او په نورو څلوېښتو ورځو کښې ترې د غوښې ټوټه جوړېږي چې کله دغه يو سل او شل ورځې (څلور مياشتې) پوره شي نو په ماشوم کښې روح پو کول کېږي. څرنګه چې په مياشتو کښې ځينې نهه ويشت ورځې وي نو لس ورځې يې ورسره اضافه کړی چې. د يو طرفه د مياشتو کمبود پوره کړي او د بله طرفه د ماشوم حرکت ښه څرګند شي او معلومه سي چې کونډه اميدواره ده او که نه(۲).

ب: په څلورو مياشتو کښې د ښځې اشتياق اضافه کېږي او صبر يې انتهاء ته رسېږي لکه چې د [البقرة:۲۲۶] ايت لاندې يې شرحه تېره شوې ده، نو غم او حزن يې کمبود پيدا کوي او په زړه کښې يې د بل مېړه د محبت ځای پيدا کېږي، او لس ورځې وربانديې د احتياط دپاره اضافه شوي دي(۳).

ج: مګر ښه دا ده چې د دغسې مقاديرو علم او حکمت د لمانځه د رکعتونو د شمېر په څېر الله ﷻ ته وسپارو او بس(۴).

ارشادات

۹ـ ذکر شوی ايت شريف مونږ ته لارښوونې کوي چې د لاندې رواجونو څخه لاس واخلو:

الف: ځينې ښځې د مېړه څخه په غير د نورو خپلوانو په مرګ باندې هم په مياشتو او کلونو د خپل ځان د جوړولو څخه لاس اخلي، ښکلې جامې نه اغوندي، نکريزې نه ږدي او سترګې نه توروي، حال دا چې دغه وضعه ورته د مېړه څخه پرته د بل چا په مرګ باندې د درې ورځو څخه اضافه جواز نه لري.

ب: په ځينو خلکو کښې مروجه ده چې د کورنۍ د يوه غړي په مړينې باندې، علاوه په کونډې د کورنۍ ټول غړي او مربوطين تر ډېره وخته پورې د ماتم اظهار کوي، خاصې جامې اغوندي او د واده يا نورو خوشاليو څخه لاس اخلي، بلکې د نورو کليوالو څخه هم د ماتم غوښتنه کوي.

ج: ځينې کونډې په خپل مېړه باندې په کلونو-کلونو ماتم کوي، ته به وايې چې عدت يې نه دی تېر شوی، حال دا چې دا کار ورته د څلورو مياشتو او لسو ورځو څخه اضافه روا نه دی.

---

(۱) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۱۷

(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۵۴۵: تفسير ابن كثير ج۱ ص۲۸۵

(۳) تفسير القاسمي ج۳ ص۲۷۵: تفسير تبصير الرحمن ج۱ ص۸۵

(۴) روح المعاني ج۲ ص۱۴۹

د: په ډېرو خلکو کښې د عدت څخه وروسته کونډې ازاد فکر ته نه پرېښودلی کېږي، مثلا ورته وايي چې که مېړه کوې نو لیور (د مېړه ورور) یا د هغه بل خپلوان به په نکاح اخلې او که نه نو د نکاح نوم به نه یادوې مونږ ته شرم او پېغور دی. د کونډې چې لیور ته زړه نه کېږي د مجبورۍ د کبله وايي چې مېړه نه کوم.

ه: ځینې خلک کونډه په زور او جبر نکاح کوي.

و: ځینې خلک کونډې د مالونو په څېر خرڅوي او پیسې ورباندې اخلي.

ز: ځینې خلک یې ماشوم ته په نکاح کوي ترڅو چې هغه بلوغ ته رسېږي د کونډې سر سپین وي.

ح: که بالفرض کونډه په خپله خوښه پردی څوک په نکاح واخلي نو د دې کار څخه غټه دښمني جوړوي او د ناروا وژنو لامل جوړېږي، او داسې نور.

یادونه

۱۰_ مونږ ځکه د کونډو په باره کښې خبره لږ څه اوږده کړه چې د روسانو په مقابل کښې د جهاد دیارلسم کال دی او د شهیدانو کاروان لا روان دی او کونډې زښتې ډېرې دي، ځرنګه چې مېړونه یې په اسلام باندې شهیدان شوي دي نو په کار دي چې د کونډو او یتیمانو سره یې غیر اسلامي چال چلند ونه کړی شي او د رواج په سبب د اسلام احکام د پښو لاندې نه کړی شي.

﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِۦ مِنْ خِطْبَةِ ٱلنِّسَآءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا۟ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا۟ عُقْدَةَ ٱلنِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْكِتَٰبُ أَجَلَهُۥ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ ﴾

[۲۳۵] او په تاسو باندې په هغه خبره کښې هیڅ ګناه نشته چې په هغې سره تعریض کوئ چې هغه د ښځو د غوښتنې څخه عبارت ده او (نه درباندې په دې کښې ګناه شته) چې په زړونو کښې یې پټه وساتئ.

الله ﷻ پوهېږي چې بې شکه تاسو به دوی ډېرې ژر یادې کړئ (د نکاح وراندیز به ورته وکړئ) خو د دوی سره په پټه کښې (د نکاح) وعده په هیڅ حالت کښې مه کوئ مګر دا چې شرعي معروفه خبره وکړئ (یعنې د اشارې په توګه).

او تاسو د نکاح د تړلو فیصله قدرې هم سمدستي مه کوئ، ترڅو چې فرض کړی شوی (عدت) خپلې نېټې ته ورسېږي.

او پوه شئ چې یقینًا الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي چې هغه ستاسو په زړونو کښې دي، نو ترې ودار شئ، او پوه شئ چې په یقین سره الله ﷻ بښونکی (او) د حلم (صبر) خاوند دی.

ارتباط

په تېر شوي ایت شریف کښې کونډې ښځې مکلفې کړی شوې وې چې په عدت کښې باید په خپلو خانو باندې داسې نښې او آثار ښکاره نه کړي چې د بلې نکاح په لور نارې وهي او خلک ورباندې پوهېږي چې دوی مېړه کوي.

په دې ایت شریف کښې نارینه مکلف ګرځولي شوي دي چې دوی دې هم کونډو ښځو ته د معینې نېټې پورې په صریحو الفاظو باندې د نکاح دعوت نه وړاندې کوي. او کونډې دې پرېږدي چې ځلور میاشتې او لس شپې په پخواني مېړه باندې خپلې غمګینۍ ښکاره کړي ترڅو د دري ژبې دا متل ورباندې رښتیا نه شي چې: بُز در جان کندن و قصاب درغم چربو.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: په تاسو باندې په دې کښې څه ګناه نشته چې کونډې ښځې په تعریضاتو یا اشاراتو باندې داسې پوه کړئ چې زه (احمد، محمود) ستا په نکاح کولو کښې رغبت لرم او یا همدغه خبره په زړو کښې پټه وساتئ چې که فلانۍ کونډه د عدت څخه فارغه شوه نو زه به ورته په صریحو الفاظو سره وړاندیز کوم چې ماته خپل ځان په نکاح باندې راکړي.

۲ـ تاسو ته دغه تعریض یا وړاندیز ځکه جائز وګرځولی شو ترڅو د یو پلوه کونډې ښځې ستاسو په مطلب باندې پوه شي ترڅو په دې اړوند فکر وکړي په داسې حال کښې چې د پخواني مېړه آداب او احترام یې هم ساتلی وي؛ او د بله پلوه تاسو هم څه ناڅه د هغه شي اظهار وکړی شئ چې ستاسو په زړونو کښې وي. الله ﷻ ته ستاسو بې صبري معلومه ده، تاسو نه شئ کولی چې د عدت د تېرېدلو پورې صبر او حوصله وکړئ او د زړونو څخه یې وباسئ، که د الله ﷻ هدایت نه نوی نو د کونډې مېړه به لا په جنازه کښې ایښی وی او تاسو به ورته د نکاح وړاندیزونه کولی، خو الله ﷻ فضل وکړ او ستاسو د زړه خبرې د ښکاره کولو یو څه اندازه حق یې درکړ ترڅو ورباندې د عدت د تېرېدلو پورې خپلې خواوې یخې کړئ او زړونه پرې ډاډه کړئ.

۳ـ نو خیر دی د تعریض یا اشارې په توګه ورته خپل مرام ښکاره کړئ مګر د صریحو الفاظو څخه خانونه وساتئ؛ چې په پټه کښې د نکاح کولو وعده ورکړئ.

دغه مواعده خو په ښکاره ډول هم حرامه ده چې د خلکو په وړاندې ترې د خپل ځان دپاره لوظ او قول اخلئ مګر په پټه سره ډېره شدیده حرامه ده ځکه چې د غیر محرم سړي د غیر محرمې ښځې سره په یوه ګوښه کښې د نکاح د بحث په دوران کښې د نورو ډېرو منکراتو قوي احتمالات شته.

۴ـ لنډه دا چې د نکاح په باره کښې نه په پټه او نه په ښکاره په هیڅ ډول تاسو ته جائزه نه ده چې وینا وکړئ مګر هغه وینا چې هغه په شریعت کښې معروفه ده او الله ﷻ یې اجازه درکړې ده، چې هغه تعریضي وینا ده.

۵ـ او تاسو د نکاح د عقد پرېکړه مه کوئ چې بالفعل ایجاب او قبول وکړئ ترڅو هغه عدت

چې الله ﷻ په کونډو باندې فرض کړې دي خپلې نښتې ته ورسېږي او پوره شي.

۶ـ پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ په هغو ټولو خبرو باندې پوهېږي چې ستاسو په زړونو کښې تاوېږي او راتاوېږي، پاتې خو لا هغه چې په خوله باندې څه ووايئ او يا يې په جوارحو باندې وکړئ. نو تاسو ټول نارينه او ښځينه د الله ﷻ د غضب څخه وډار شئ.

او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ ښښونکی دی توبه قبلوي او ګناهونه ښښي نو مغفرت ترې وغواړئ او توبه ورته وکړئ او هم حليم دی که سمدستي جزا درنه کړي، نو داسې خيال مه کوئ چې ګناه به يې درته ضرور عفوه کړې وي. او توبې ته به حاجت نه وي، بلکې د الله ﷻ د حلم څخه د ځانو دپاره د توبې فرصت ترلاسه کړئ.

توضيحات

۱ـ د "جُنَاح" کلمه په لغت کښې سخت او مشقتي کار ته وايي او په شريعت کښې د ګناه په معنی سره ده[۱]، نو مونږ څکه د ﴿وَلَا جُنَاحَ﴾ کلمه د ګناه په نشتوالي باندې ترجمه کړه.

تعريض څه ته وايي؟

۲ـ يو مطلب چې د اشارې په ډول ښکاره کړی شي او صراحت ورباندې ونه شي د تعريض په نامه يادېږي، کله-کله ورباندې دتلويح (تغير ورکول) اطلاق هم کېږي[۲]، مګر مونږ ترې په غوږ وهلو باندې تعبير کوو.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: که څوک کونډه ښځه په غوږ ووهي چې د عدت څخه وروسته دې زه په نکاح کوم او يا ماته خپل ځان په نکاح باندې راکړه څه پروا نه کوي، خو په دې شرط چې په غوټه خوله ورته ونه وايي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ يوې ښځې ته چې فاطمه بنت قيس رضي الله عنها نومېده په عدت کښې فقط همدومره وفرمايل چې: «فَإِذَا حَلَلْتِ فَآذِنِينِي»[۳] يعني: کله چې دې عدت تېر شو نو ما خبر کړه، هغې بي بي چې خبر کړ نو اسامه بن زيد ﷺ ته يې په نکاح کړه.

ب: چې کونډې ته ووايي زه په کور کښې د زنانه وو سره ډېره ښه ګوزاره کوم، تقوادار سړی يم، د ښځو په نوبت کښې بې عدلي نه کوم، زما سره زنانه هيڅکله نه خپه کېږي، پيسې ډېرې لرم، اعتبار مې زيات دی، ټول خلک مې عزت کوي، او داسې نور.

ج: يا ورته ووايي چې ته ډېره ښه ښځه يې، فلانی دې الله ﷻ وبښي ډېر بختور سړی وه چې ستا غوندې ښځه يې په برخه شوې وه، ستا غوندې ښځې خو هر چا ته نه رسېږي، او داسې نور.

د: چې د کونډې په وړاندې بل چا ته ووايي چې زه يوې ښې ښځې پسې ګرځم چې په نکاح يې

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۱۸۷

(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۲۸۲

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۳۷۳

واخلئ او یا د هغې په غیاب کښې د واده خبره وکړي څو د کونډې علم ته یې په خپله نارینه ورسوي چې فلانی واده کوي، او داسې نور.

لنډه دا چې د خلکو په عرف او عادات کښې تعریض ویناوې ډېر تفاوت کوي او ډېر صورتونه لري، ځینې ویناوې په یوه قوم کښې تعریض ګڼلی کېږي مګر همغه خبرې په بل قوم او بل محیط کښې د تصریحاتو څخه شمېرل کېږي، نو باید چې هر څوک خپل رواج په نظر کښې ونیسي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې کله الله ﷻ د کونډې د نکاح په باره کښې تعریض وینا ته اجازه ورکړه نو په زړه کښې تېرولو ته خو یې اجازه، اجازه ده. نو د څه حکمت په بنا یې وروباندې صراحت وکړی شو او ﴿أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ﴾ یې نازل کړ؟

مونږ وایو چې: د ﴿أَكْنَنتُمْ﴾ مفعول نکاح نه ده، تر څو وړاندې اعتراض وارد شي بلکې مفعول یې صریحې وینا ده[1] نو حاصل یې داسې کېږي چې: که په زړه کښې پټه وساتئ چې د عدت څخه وروسته به ورته په صراحت سره د نکاح وړاندیز کوم هم پاکی یې نشته، تر څو مسلمانان مطمئن شي چې په دغسې نیت کښې نه ګناهګارېږي.

خطبه څه معنی؟

۴_ "خِطْبَة" د "خَطْب" لکه "زَخْم" څخه اخستله شوې ده، "خَطْب" هغه لوی کار ته وایي چې خبرې مېرې او مباحثه پکښې ډېره واقع کېږي او په لږو خبرو باندې نه حل کېږي[2]. د ښځې په نکاح باندې اخستل هم څه اسان کار نه دي او ژر نه فیصله کېږي نو ځکه ورته "خِطْبَة" وایي او خبرې کوونکي ته یې "خَاطِب" وایي.

یوه جمعیت او ټولنې ته د وعظ او تذکیر خطاب کول د "خُطْبَة" په نامه یادېږي او هغه څوک چې دغه ډول خبرې په ښه وضاحت او بلاغت سره کوونکی شي هغه ته خطیب وایي. د همدې کبله شعیب عليه السلام ته د "خطیب الأنبیاء" لقب ورکړی شوی دی.

د "سِرّ" معناوې

۵_ که څه هم د "سِرّ" کلمه د "عَلَانِيَة" مقابله ده چې پټې خبرې معنی ورکوي، مګر په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو ډېر تفسیرونه کړي دي[3]، چې ځینې تفسیرونه یې دومره ارزښت نه لري چې دلته یې رانقل کړو، نو د همدې کبله یې په لاندې دوه تفسیرونو باندې اکتفاء کوو:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې دلته د "سِرّ" څخه په صراحت سره د نکاح

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۴۱، حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۴۷
(۲) مفردات الراغب ص۱۵۲ .
(۳) زاد المسیر ج۱ ص۲۴۵

وړاندېز مراد دی. دا تفسير جمهورو علماء کرامو خوښ کړی دی[۱].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: تاسو کونډو ښځو ته په صريحو الفاظو کښې د نکاح وړانديز مه کوئ. ځرنګه چې همدا مطلب وړاندې بيان شوی دی نو په دې تقدير تاکيد ګڼل کېږي.

ب: دلته د "سِرّ" کلمه په خپله حقيقي معنی سره ده، چې حاصل يې داسې کېږي چې: د کونډو ښځو سره د عدت په موده کښې په پټه سره هم د نکاح کولو وړانديز مه کوئ؛ چې په دې تقدير تاسيس ګڼل کېږي او د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی.

عزم څه ته وايي؟

۶ـ "عَزم" د زړه فيصلې ته وايي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د نکاح په عُقد باندې فيصله مه کوئ چې په عدت کښې په نکاح کولو باندې اقدام وکړئ او بالفعل نکاح وتړئ. دغه نکاح صحت نه لري، باطله ده[۲]. پاتې شوه دا خبره چې په زړه کښې فيصله وکړي چې د عدت څخه وروسته به فلانۍ کونډه په نکاح اخلم نو د دې فيصلې هيڅ باک نشته لکه چې د ايت شريف د اولنۍ برخې څخه په ډاګه څرګندېږي.

﴿ لَّا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ إِن طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ مَا لَمۡ تَمَسُّوهُنَّ أَوۡ تَفۡرِضُواْ لَهُنَّ فَرِيضَةٗۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى ٱلۡمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلۡمُقۡتِرِ قَدَرُهُۥ مَتَٰعَۢا بِٱلۡمَعۡرُوفِۖ حَقًّا عَلَى ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقۡتُمُوهُنَّ مِن قَبۡلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدۡ فَرَضۡتُمۡ لَهُنَّ فَرِيضَةٗ فَنِصۡفُ مَا فَرَضۡتُمۡ إِلَّآ أَن يَعۡفُونَ أَوۡ يَعۡفُوَاْ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِۚ وَأَن تَعۡفُوٓاْ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۚ وَلَا تَنسَوُاْ ٱلۡفَضۡلَ بَيۡنَكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ ﴾

[۲۳۶] په تاسو باندې ګناه نشته چې ښځې طلاقې کړئ هغه ښځې کومې مو چې نه وي مسه کړې او هغوی لره مو مهر هم نه وي ټاکلی، او څه متاع (دوی لره وركړئ چې په شتمن باندې د هغه د توان په اندازه ده او په تنګ لاسي باندې د هغه د تنګ لاسي په اندازه ده، په معروفه طريقه متاع ورکول، چې په نېکوکارانو باندې حق دي.

[۲۳۷] او که دوی د مسه کولو څخه وړاندې طلاقې کړئ (چې واده کړې مو نه وي) او حال دا چې مهر مو ورته ټاکلی وي نو د ټاکل شوي مهر نيمائي درباندې لازم دی، مګر کله چې زنانه يې دروبښي (نو هيڅ درباندې نشته) او يا يې هغه څوک عفوه کړي چې د نکاح عقد يې په لاس دی (چې تاسو د نيمائي څخه ورتېر شي نو په دې صورت کښې به ټول ورکوئ).

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۴؛ تفسير المنار ج۲ ص۴۲۶
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۲۵

او ستاسو عفوه تقوی ته ډېره نژدې ده (که د هر یوه د پلوه وي). او په خپل منځکښې بهتري مه هېروئ. بې شکه الله ﷻ په هغه څه باندې چې تاسو یې کوئ ښه بینا دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې د ځینو مناسباتو د کبله د کونډو ښځو څه احکام بیان کړی شوه خو په دې ایتونو کښې د اصلي مضمون د تکمیل دپاره د طلاق په متعلق لاندې دوه حکمونه نور هم ذکر کېږي:

الف: باید چې طلاقې شوې زنانه ته متعه ورکړی شي ترڅو د یوه طرفه د هغه زخم دپاره پټی شي چې د طلاق په سبب باندې یې په زړه باندې خوړلی دی. او د بله پلوه خلک پوه کړی شي چې په مطلقې ښځې باندې بدګوماني ونه کړي، که په دې کښې څه ناپاکي وی نو طلاقوونکي مېړه به د طلاق څخه وروسته ورسره مالي مرسته نه وی کړې.

ب: د ناواده ښځې په مهر کښې د جګړې امکان وه چې ښځې به تول تعین شوی مهر غوښتی او د عدم تعین په صورت کښې به یې د خپلو سیالانو مهر ته سترګې نیولې وی، او سړي به هیڅ شی نه ورکولی چې ما درڅخه لږ استفاده هم نه ده کړې نو د تعین شوي مهر او یا د مهر المثل څه حق لري؟؛ نو الله ﷻ لطف وکړ او د پورتنیو دوه وو حکمونو په بیان سره یې د طلاق بحث تکمیل کړ، چې د مطلب خلاصه یې لاندې وړاندې کېږي:

۲ـ یعنې: ای مسلمانانو! لکه څنګه چې په تاسو باندې د واده شوو ښځو د طلاق په باره کښې څه ګناه نشته همدارنګه د ناواده ښځو په طلاق کښې هم تاسو ته څه ګناه متوجه نه ده. لکه چې په هغو کښې درته د طلاق ضرورت پېښېږي، په دوی کښې هم د ضرورت احتمال شته.

۳ـ خو کله چې تاسو ناواده ښځو ته طلاق ورکړ او هغوی ته مو مهر نه وه تعین کړی، نو په تاسو باندې لازمه نه ده چې هغوی ته د مهر المثل نیمائي ورکړئ بلکې درباندې واجبه ده چې خالي لاس یې پرې نه ږدئ او څه دنیاوي متاع ورکړئ.

۴ـ د دغې متاع په اندازه کښې د یو پلوه خپلو ځانونو ته وګورئ چې څومره مو وسه کېږي، د پراخی خاوند دې د خپلې پراخی په اندازه او تنګ لاسی سړی دې د خپلې تنګ لاسی په اندازه اقدام وکړي، او د بله پلوه د عرف او رواج مراعات هم په نظر کښې ونیسئ چې د مطلقې ښځې سره په څه ښه جامه مناسبت لري او په اولس کښې مو څرنګه لباس رواج دی.

۵ـ برسېره په دې باید ذکر شوې متعه په ډېر انسانیت او ښه وضعیت باندې ورکړئ، په تاسو باندې یې حق دی، په خپلو ځانونو باندې یې پېټی مه ګڼئ. محسنانو او نېکانو ته په کار نه دي چې د چا په حق باندې ګېډه واچوي او یا یې په بده وضعه ورکړي.

۶ـ او که ناواده ښځو ته مو مهر ټاکلی وه او طلاق مو ورکړ نو د همدغه تعین شوي مهر د نیمائي برخې ورکول درباندې لازم دي، مګر که طلاقو شوو ښځو په خپله خوښه درته عفوه کړ

نو بيا درباندې هيڅ شی نه لازمېږي.

۷_ هو! که تاسو دېته ګورئ چې د نکاح غوټه ستاسو په لاس وه او تاسو پرانستله او د زنانه وو پکښې هيڅ قصور نه وه او د مهر نيمائي کول درته مزه نه درکوي او رجوليت (سړيتوب) مو نه مني، نو بيا تول ورکړئ ډېره ښه ده.

۸_ په ياد ولرئ چې ستاسو عفوه کول د نارينه وو له طرفه وي او که د زنانه وو له طرفه وي، تقواداري او دينداري ته ډېر نژدې کار دی بايد چې يو د بل څخه په عفوه کښې وړاندې والی وکړئ ترڅو مو خلکو ته د مينې او محبت مظاهره وشي او په راتلونکې کښې د دواړو جانبو د عداوت او دښمنۍ سبب ونه ګرځي، امکان شته چې د نکاح په تجديد باندې په دوهم ځل نوی کور جوړ کړئ.

۹_ اما د خپلو منځو بهترې او فضيلت مه هېروئ او په همدې مقام کښې يې هم ښې او علامات ښکاره کړئ. يا په بل عبارت: ذکر شوې عفوې ته بايد نارينه اقدام وکړي او خپل نارينتوب څرګند کړي او د ښځو وړو-وړو خبرو ته ونه ګوري.

بې شکه الله ﷻ په هغو ټولو کارونو باندې بينا دی چې تاسو يې کوئ. او هيڅ شی يې د نظره پټ نه دی، ډېر پام کوئ چې نا مناسب کارونه ونه کړئ.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې: طلاق خو ټولو ښځو ته جائز دی او جواز يې اسلام تائيد کړی دی مګر د جاهليت د زمانې مفاسد يې ورڅخه ساقط ګرځولي دي لکه چې وړاندې بيان شو، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې يې ترې په ﴿ لَّا جُنَاحَ ﴾ ګناه پکښې نشته، سره تعبير وکړ؟

مونږ وايو چې:

الف: دلته د جناح څخه د مهر مطالبه مطلب ده. نو معنی يې داسې کېږي چې په تاسو باندې په ناواده ښځې کښې د مهر مطالبه نشته که د نکاح کولو په وخت کښې مو ورته مهر نه وی ټاکلی[۱].

ب: جناح په خپله معنی اخلو. نو معنی يې داسې کېږي چې په ذکر شوې صورت کښې په تاسو باندې څه ګناه نشته چې مهر ورنه کړئ څکه چې مهر مو نه دی ټاکلی[۲].

ج: د طلاق تشريع په ضرورت باندې بناء ده او ضرورت د واده څخه وروسته په معاشرت کښې ښه څرګندېږي نو امکان لري چې د چا ذهن ته ورغلي وي او يا ورشي چې د ناواده ښځې طلاقول به جواز ونه لري نو الله ﷻ مهرباني وکړه چې تاسو نه پوهېږئ په ناواده ښځې کښې هم کله-کله درته ضرورت پېښېږي نو د ضرورت په وخت کښې د ناواده ښځې په طلاقولو کښې هم درباندې ګناه نشته.

څرنګه چې د ناواده ښځې ټول حالت د رغبت دی نو د حيض په حالت کښې هم د هغې طلاق

---

(۱) تفسير کشاف ج۱ ص۲۸۴

(۲) تفسير المنار ج۲ ص۴۲۹؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۳۳

بدعي نه ګڼلی کېږي. همدا خبره ظاهره ده، په دې باندې د علماوو کرامو اکثریت دی(١).

په یاد ولرئ!

٢ـ په یاد ولرئ چې په ﴿ أَوْ تَفْرِضُوا ﴾ کښې د "اَوْ" کلمه د تنویع دپاره نه ده چې په پښتو کښې ترې په "یا" سره تعبیر وکړو، بلکې د عاطف "وَ" په معنی سره ده چې په پښتو کښې ترې په "او" سره تعبیر کوو. نو معنی یې داسې کېږي چې د هغو ښځو په طلاقولو کښې درباندې ګناه نشته چې هغو ته مو نه لاس وروړی وي او نه مو ورته مهر ټاکلی وي.

په عربي ژبه کښې په ډېرو ځایونو کښې د "اَوْ" کلمه د واو په معنی سره استعماله شوې ده او په قرآن کریم کښې یې هم مثالونه شته چې مفسرینو کرامو په ګوته کړي دي(٢). لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾ [الدهر: ٢٤] یعنې ای پیغمبره! د کافرانو څخه نه د ګناهګار خبره منه او نه د ناشکره.

متعه څه ته وایي؟

٣ـ "متعه" هغه شي ته وایي چې د استفادې ور وي خو په سرعت سره د زوال سره مخامخ کېږي(٣)، د همدې کبله تولې دنیا ته "مَتَاع" ویل کېږي چې نظر آخرت ته ډېر ژر فاني کېدونکې ده. په هغه کومک باندې چې طلاقو شوو ښځو ته ورکول کېږي د متعې نوم ایښودل شوی دی چې د لږوالي او ناچیزه توب معنی پکښې د ورایه ښکاري. د همدې کبله احنافو په درې شیانو باندې تفسیره کړې ده: ١ـ یو جوړ جامه. ٢ـ وروکی ټکری. ٣ـ لوی ټکری او یا څادري(٤).

اما د قیمت په اعتبار سره پکښې د مېړه حالت ته کتل په کار دي چې څه ډول قیمت ته یې وسه کېږي. که بالفرض د مېړه توان بالکل اوچت وه نو باید چې عرف او رواج هم بالکل د نظره ونه غورځول شي. او د هغه مراعات هم په کار دی لکه چې د ﴿ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ کلمې څخه څرګندېږي(٥).

أبو حنیفه رحمه الله علیه وایي چې د متعې قیمت باید دومره پورته نه شي چې د مهر المثل د نیمایي څه اضافه شي ځکه چې د مهر د تعین په صورت کښې یې د نیمایي څخه اضافه حق نه وه نو باید د عدم تعین په صورت کښې یې هم د متعې قیمت د مهر المثل د نیمایي څخه هغې خوا نه شي(٦).

یادونه

٤ـ د نکاح په سبب مېړه په خپلې مېرمنې باندې همدومره حق لري چې د استفادې دپاره خپل

---

(١) البحر المحیط ج٢ ص٢٣٢؛ احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤٢٨
(٢) تفسیر القرطبي ج٣ ص١٩٩
(٣) تفسیر المراغي ج٢ ص١٩٦
(٤) احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤٣٤
(٥) احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤٣٣
(٦) التفسیر الکبیر ج٦ ص١٤٩

خان ورتسلیم کړي، خو چې هیڅ موانع موجود نه وي، هغه دا:

الف: هغه موانع چې په سترګو لیدل کېږي لکه چې میرمن "رَتْقَاء" وي (چې جماع ورسره ممکنه نه وي)، یا په کوټه کښې درېم نفر موجود وي که څه هم هغه په خوب باندې ویده وي[1].

ب: هغه موانع چې شریعت موانع ګڼلي دي لکه حیض، نفاس، فرضي روژه، فرضي لمونځ او مطلق احرام نفلي وي او که فرضي.

دغه ډول خان تسلیمول چې موانع ونه لري د صحیحه خلوت په نامه یادېږي. نو هره یوه زنانه چې د خپل مېړه سره صحیحه خلوَت وکړي که څه هم جنسي ارتباط ورسره ونه نیسي د طلاق په صورت کښې د ټول مهر خاونده ګرځي او که مهر یې ورته نه وي ټاکلی نو د مهر المثل حق لري.

هو! په صحیحه خلوت کښې ضرور نه ده چې د مېړه په کور کښې دې صورت ونیسي، که بالفرض د واده څخه وړاندې د پلار په کور کښې همدا ډول خلوت پېښ شو هم د امام أبو حنیفه رحمه الله علیه په نزد د واده شوې ښځې حکم اخلي او مهر یې د مېړه په غاړه لازمېږي.

یادونه

۵ـ مفسرینو کرامو ﴿ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِ﴾ په دوه ډوله تفسیر کړی دی:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته د ښځې ولي او خپلوان مطلب دي. همدا تفسیر امام الشافعي رحمه الله علیه غوره کړی دی[2]. د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په نوموړي صورت کښې نیمایي مهر په دوه وجو باندې سقوط کوي چې یا ورته طلاقې شوې ښځې عفوه وکړي او یا ورته د هغې ولي او خپلوان عفوه وکړي او بس.

ب: مګر اکثرو علماوو کرامو د ذکر شوې عبارت څخه مېړه مراد کړی دی[3] ځینې مفسیرین کرام لا وایي چې همدا تفسیر صحیح دی او بس[4]، همدا تفسیر امام أبو حنیفه رحمه الله علیه خوښ کړی دی چې د معنی حاصل یې هغه دی کوم ته چې په خلاصه مطلب کښې اشاره شوې ده.

د همدې تفسیر څو لاندې دلایل ولولئ:

اول: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم په همدې ډول باندې تفسیر رانقل شوی دی[5].

دوهم: د [البقرة:۲۳۵] ایت شریف کښې الله ﷻ نارینه مخاطب کړي دي چې په عدت کښې د نکاح عقد په لاس کښې مه اخلئ: نو معلومه شوه چې دلته هم همغه نارینه مطلب دي چې د نکاح عقد یې په لاس کښې اخستی دی او بیا د واده څخه وړاندې طلاق ورکړي.

درېم: خاوند په مېرمنې باندې فضل او بهتري لري لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۵۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۳۶
(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۲۸۶
(۳) تفسیر المنار ج۲ ص۴۳۴
(۴) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۰۷
(۵) البحر المحیط ج۲ ص۲۳۶؛ الدر المنثور ج۱ ص۶۹۹

عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ﴾ [النساء: ۳۴] يعني: نارينه په زنانه وو باندې حاکمان دي په دې سبب چې الله ﷻ ځينو (نارينه وو) لره په ځينو (زنانه وو) باندې فضيلت ورکړی دی.

نو ځرنګه چې الله ﷻ د مهر د عفوې ځخه وروسته فرمايي چې: ﴿وَلَا تَنسَوُاْ ٱلۡفَضۡلَ بَيۡنَكُمۡ﴾ يعني: په خپلو منځو کښې بهتري او فضل مه هېروئ. يعني سړی بايد خپله بهتري ښکاره کړي که ټول مهر يې ورکړی وی د نيماني ځخه دې ورتېر شي بېرته دې ترې نه اخلي، او که ټول يې نه وي ورکړی نو نيماني مهر دې ترې نه ايساروي ټول دې ورکړي او بايد د زنانه عفوې ته سترګې ونه نيسي چې دا کار د ده د رجوليت سره مناسب نه دی. نو معلومه شوه چې په ﴿ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِ﴾ ځخه مېړه مراد دی.

ځلورم: لکه ځنګه چې د زنانه وو په نورو مالونو کښې د هغوی خپلوان د اجازې ځخه په غير تصرف نه شي کولی نو بايد چې په مهر کښې يې هم تصرف ونه کړي او نيماني عفوه نه کړي. نو معلومه شوه چې په دې مقام کښې د ښځو خپلوان او وليان مطلب نه دي.

سوال جواب

۶_ که ځوک وايي چې: که په دې مقام کښې مېړونه مطلب وی نو په ﴿إِلَّآ أَن يَعۡفُونَ أَوۡ يَعۡفُوَاْ﴾ عبارت باندې به اکتفاء کړې شوې وی. يعني مګر نماني مهر متعين نه دی چې مېرمنې عفوه وکړي او يا خاوندان عفوه وکړي؛ چې په اول صورت کښې بالکل مهر نشته او په دوهم صورت کښې ټول مهر دی، نو په ﴿ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ عُقۡدَةُ ٱلنِّكَاحِ﴾ عبارت کښې ځه حکمت دی چې ورسره اضافه شو؟

مونږ وايو چې: دغه عبارت صرف د نارينه وو د ترغيب دپاره اضافه شوی دی چې بايد دوی په عفوې سره خپل قيمومت او واکداري ځرګنده کړي او د زنانه وو عفوې ته سترګې په لار نه شي په همدې متعلق لاندې قيصه ولولئ:

يوه قيصه

۷_ جُبير بن مُطعم د هوازن د قبيلې ځخه يوه ښځه په نکاح کړه او بيا يې د واده ځخه وړاندې طلاق ورکړ او هم يې تعين شوی مهر ټول ورواستاوه، نو ذکر شوی ايت شريف يې تلاوت کړ او ويې ويل چې د دې ځخه چې زنانه راته نيماني مهر عفوه کړي، دا ښه ده چې زه يې ورته عفوه کړم[۱].

﴿حَٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلۡوُسۡطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ۝٢٣٨ فَإِنۡ خِفۡتُمۡ فَرِجَالًا أَوۡ رُكۡبَانٗاۖ فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمۡ تَكُونُواْ تَعۡلَمُونَ ۝٢٣٩﴾

[۲۳۸] په ټولو لمونځونو باندې (عموماً) او په غوره لمانځه باندې (خصوصاً) محافظت وکړئ

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۰۶

او خاص الله ﷻ ته ودرېږئ په داسې حال کښې چې دوامداره اطاعت کوونکي (او عاجزي کوونکي) یاست.

[۲۳۹] نو که ډارېدلئ نو (لمونځونه په اشاره وکړئ) په داسې حال کښې چې خای په خای ولاړ یاست او یا سواره یاست نو کله چې په امن کښې شوئ نو الله ﷻ هغسې یادوئ (لمونځونه کوئ) لکه چې درته ښودلي یې دي په داسې حال کښې چې تاسو نه وئ چې ورباندې پوه وئ (او زده مو نه وه).

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱ـ د دې ایتونو اړوند د وړاندېنیو ایتونو سره د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

الف: د ډېر وړاندې ځای څخه په دنیاوي معاملاتو کښې بحث راروان دی لکه د شرابو او قمار تحریم، په یتیمانو ترحم، د مشرکې ښځې د نکاح عدم جواز، د حیض په حالت کښې د جنسي ارتباط ممنوعیت، د یمین او ایلاء بیان، د طلاقو شوو ښځو عدت، د طلاقونو تحدید، د طلاق څخه وروسته د بلې نکاح مخه نه نیول، اولاد ته د تې ورکول، د کونډو عدت، کونډو ته د نکاح وړاندیز، طلاقو شوو ښځو ته متعه ورکول او داسې نور چې لا پوره شوي نه دي.

څرنګه چې ذکر شوي احکام ایماني قوت ته ضرورت لري نو الله ﷻ د معاملاتو د بحث د اتمام څخه مخکښې په لمانځه باندې د ډېر کلکوالي امر وکړ ترڅو د سړي په ایمان کښې صفائي زیاته شي او د ذکرو شوو احکامو اجراء کول ورته اسان شي.

ب: ذکر شوو ټولو بحثونو معاملاتو پورې اړه درلوده د هغو د تمام څخه وړاندې یې د لمانځه په حفاظت باندې امر وکړ ترڅو مسلمانان پوه شي چې معاملاتي احکام هم عبادتونه دي او الله ﷻ ورباندې داسې حکم کړی دی لکه په لمانځه باندې یې چې حکم کړی دی باید چې څوک ورته په سرسري نظر ونه ګوري.

ج: د دې دپاره چې د ښځو او اولادونو په بحث باندې د مسلمانانو څخه بدني عبادات هېر نه شي نو ځکه د لمانځه بحث په منځکښې راوغورځولی شو چې پام کوئ لمونځ هېر نه کړئ لکه چې فرمایي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُلۡهِكُمۡ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴾ [المنافقون: ۹] یعني: ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو دې نه مالونه او نه اولادونه د الله ﷻ د ذکر څخه غافل کړي، او هرڅوک چې دغه کار وکړي نو همدوی تاوانیان دي.

د: بالآخره د دې دپاره چې باید مسلمانان په دعوو او دنګلو باندې خانونه دومره مشغول نه کړي چې د لمونځونو څخه پرې غافل شي. نو په لمانځه باندې د حفاظت امر په دې مقام کښې ډېر ښه مناسب ښکاري.

۲ـ یعني: ای مسلمانانو! په لمونځونو باندې پوره حفاظت وکړئ چې لمونځونه ستاسو حفاظت کوي او د ګناهونو او منکراتو څخه مو ساتي او خصوصاً په منځني او غوره لمانځه باندې زیاته پاملرنه وکړئ چې د مازدیګر لمونځ دی.

۳_ الله ﷻ ته د کامل اطاعت او عاجزۍ په حالت کښې ودرېږئ د عبادتونو څخه رسم او رواج مه جوړوئ. بلکې کله چې لمانځه ته ودرېږئ نو درېه زړه کړئ چې تاسو د الله ﷻ په وړاندې ودرېږئ او همغه ﷻ ته په سجده پرېوزئ. نو باید چې د لمانځه څخه د فراغت څخه بعد هم په تاسو کښې د اطاعت او بندګۍ نښې او اثار ښکارند شي.

۴_ لمونځونه د ايمان صفائي زياتوي او ستاسو دپاره داسې وسله ده چې د بلې هرې وسلې څخه زياته موثره او ګټوره ده، نو باید چې په هيڅ دعوه دنګله باندې ترې غافل نه شئ خصوصاً د جهاد په حالت کښې وړباندې زياته پاملرنه وکړئ حتی که وېره او ډار درباندې بالکل زيات شو نو د پياده توب او سورلۍ په حالت کښې يې په اشاره باندې اداء کړئ که مخ مو د قبلې څخه يو پلوه او بل پلو کېږي هم باک يې نشته.

هو! کله مو چې ډار د منځه لاړ او امنيت مو په نصيب شو نو بيا يې په هغه کيفيت سره اداء کړئ چې الله ﷻ درښودلی دی او ستاسو زده نه وه. ځکه چې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر لوی احسان کړی دی، که د خپل ذکر او يادونې طريقه يې نه وی درښودلې نو په جهالت کښې به پراته وی او د هدايت لار به مو هيڅکله په برخه شوې نه وی.

توضيحات

۱_ نظر دې ته چې د ﴿ حَـٰفِظُوا ﴾ کلمه د مفاعلې د باب څخه ده، نو د معنی حاصل يې داسې رااوځي چې: مسلمانان او لمونځونه بايد يو تربله حفاظت وکړي خو د مسلمانانو حفاظت بايد قصدي وي. نو د مسلمانانو حفاظت خو معلوم دی چې بايد لمونځونه په ټولو حقوقو سره اداء کړي، فرائض، واجبات، سنن او حتی د وختونو مراعات هم بايد په نظر کښې ونيسي؛ اما د لمانځه په حفاظت کښې لاندې معناوې ممکنې دي

الف: دلته د الله ﷻ حفاظت مطلب دی لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «احْفَظْ اللهَ يَحْفَظْكَ»[۱] يعني: ته د الله ﷻ د احکامو ساتنه کوه نو الله ﷻ به ستا ساتنه وکړي.

ب: په لمانځه سره الله ﷻ مسلمان ته توفيق ورکوي چې د ګناهونو څخه ځان وساتي، لکه چې الله ﷻ فرمايي ﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت: ۴۵] يعني: بې شکه لمونځ (لمونځ کوونکی) د بې شرمۍ او په شريعت کښې د نااشنا کارونو څخه منعه کوي.

ج: په لمونځونو سره الله ﷻ خپل بندګان د بلاګانو او آفتونو څخه ساتي، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ [البقرة: ۱۵۳] يعني: د الله ﷻ څخه په صبر او په لمانځه سره کومک وغواړئ (چې کومک درسره وکړي).

د: لمونځ په قرائت باندې مشتمل دی او د قيامت په ورځ قرآن کريم د خپل قاري دپاره شفاعت

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص ۲۷۶۴

کوي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الصِّيَامُ وَالْقُرْآنُ يَشْفَعَانِ لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[1] يعني: روژه او قرآن کريم دواړه به د قيامت په ورځ د بنيادم دپاره شفاعت کوي. همدې مضمون باندې نور احاديث هم ډېر دي.

"الوُسْطَى" د کوم يوه لمانځه نوم دی؟

۲_ د ﴿ٱلْوُسْطَىٰ﴾ کلمه د "وَسَطْ" څخه اخستله شوې ده، "وَسَطْ" دوه معناوې لري[2]:

الف: غوره او بهتر. يعنې په تېره بيا په هغه لمانځه باندې زياته پاملرنه وکړئ کوم چې په نورو لمونځونو کښې غوره او بهتر دی.

ب: منځ او ميانه. يعنې د هغه لمانځه زيات حفاظت وکړئ کوم چې په نورو لمونځونو کښې متوسط او منځنی دی.

پاتې شوه دا خبره چې هغه کوم يو لمونځ دی چې د ﴿ٱلْوُسْطَىٰ﴾ لقب ورکړی شوی دی؟، نو په دې کښې آن د صحابه کرامو ﷺ د زمانې څخه اختلاف موجود دی او واضحه خبره پکښې نشته چې فلانی لمونځ مطلب دی. که په يوه ځای کښې د مازديګر لمانځه ته دغه لقب ورکړی شوی دی نو په بل ځای کښې د ماسپښين لمونځ په همدې نوم باندې نومول شوی دی او داسې نور.

د همدې کبله پکښې علماء کرامو رحمهم الله زښت ډېر اقوال ذکر کړي دي چې تقريبًا اوولس (۱۷) قولونو ته رسېږي، که څوک شوق لري نو هملته ته دې مراجعه وکړئ[3] او تفصيل دې هلته وګوري. مونږ دلته لاندې درې قولونه ذکر کوو چې د نورو قولونو څخه راته قوي ښکاري:

الف: ځينو علماء کرامو ته (چې د دلايلو تعارض ته يې کتلي دي) ښه ښکاره شوې ده چې "صَلَاةُ الْوُسْطَىٰ" په ټولو لمونځونو کښې داسې پټ دی لکه چې "لَيْلَةُ الْقَدْرِ" په شپو کښې پټه ده او اسم أعظم د الله ﷻ په نومونو کښې پټ دی او ګناه کبيره په ګناهونو کښې ورکه ده، او داسې نور[4]. دا د دې دپاره چې بايد د هر يوه لمانځه حفاظت او ساتنه وکړی شي هر يوه ته پام په کار دی.

ب: يوه لويه ډله علماء کرام د ماسپښين په لمانځه باندې نوموړی لقب ږدي او په ټولو لمونځونو کښې د ماسپښين لمونځ غوره لمونځ ګڼي. ځينې مفسرين کرام همدې قول ته تحقيقي قول وايي[5].

ج: مګر جمهورو علماء کرام وايي چې د وُسطی لمونځ د مازديګر لمونځ دی. همدا قول أبو حنيفه رحمة الله عليه غوره کړی دی او بي بي عائشې رضي الله عنها هم همدې قول ته ترجيح ورکړې ده[6]. د همدې قول مؤيدات زښت ډېر دي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۶۶۲۶
(۲) تفسير المراغي ج۲ ص۲۰۰
(۳) التفسير الكبير ج۶ ص۱۵۷؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۴۱؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۰۹؛ تفسير المنار ج۲ ص۴۳۷
(۴) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۱۳؛ نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۱۸۶
(۵) روح المعاني ج۲ ص۱۵۶
(۶) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۱۰؛ نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۱۸۶

د درېيم قول مؤيدات

۳ـ د درېيم قول د مؤيداتو مثالونه ولولئ، هغه دا چې:

الف: نبي كريم ﷺ د احزابو د غزا په ورځې وفرمايل چې: «شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَأَ اللهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا»[۱] يعني: دوی (كافرانو) مونږ د وُسطى لمانځه څخه مشغول كړو چې د مازدېګر لمونځ دی، الله ﷻ دې د دوی كورونه او قبرونه د اوره ډک كړي.

ب: د نبي كريم ﷺ څخه عبد الله بن عمر رضي الله عنهما روايت كوي چې فرمايلي يې دي چې: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ»[۲] يعني: د هغه چا څخه چې د مازديګر لمونځ فوت شي داسې دی لكه چې مال او اهل يې ټول تبا شوی وي.

ج: نامتو مفسر علامه ابن كثير رحمه الله وايي چې د وُسطى لمانځه په تعين كښې صحابه كرامو ﷺ زښت ډېر اختلاف كړی دی خو د احاديثو په رڼا كښې دا خبره ثابته ده چې د وُسطى لمونځ د مازديګر لمونځ دی[۳].

د: معروف مفسر جمال الدين القاسمي رحمه الله په خپل تفسير كښې د مازديګر د لمانځه او د مازديګر وخت دپاره ديارلس امتيازات ذكر كړي دي چې مونږ د اوږدوالي د كبله دلته رانقل نه كړه، كه څوک فرصت لري هملته دې وګوري[۴].

قنوت څه معنى؟

۴ـ د ﴿قَانِتِينَ﴾ كلمه د "قنوت" څخه اخستله شوې ده، ځينو مفسرينو كرامو ليكلي دي چې قنوت شپږ معناوې لري[۵]، مګر مونږ به يې دلته صرف لاندې دوه معناوې ليكو:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې په دې مقام كښې قنوت د كامل اطاعت په معنى سره دی[۶]. نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: الله ﷻ ته په لمانځه كښې د كامل اطاعت په توګه ودرېږئ هسې نه چې محض د عادت او رواج په توګه ولاړ اوسئ.

برسېره په دې بايد د لمانځه د اول څخه تر آخره پورې دوامدار اطاعت وكړئ هسې نه چې په منځكښې يې څه داسې كارونه او قولونه وكړئ چې د الله ﷻ اطاعت نه تمثيلوي. لكه خبرې كول، تلل، خوراک، څښاک او داسې نور.

ب: ځينې علماء كرام وايي چې دلته قنوت د سكوت په معنى سره دی لكه چې د زيد بن ارقم ﷺ څخه روايت دی چې مونږ به په لمانځه كښې خبرې كولې تردې چې ذكر شوی ايت شريف نازل شو

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۲۲۷
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۷۸
(۳) تفسير ابن كثير ج۱ ص۲۹۴
(۴) تفسير القاسمي ج۳ ص۲۸۴
(۵) التفسير الكبير ج۶ ص۱۶۳
(۶) روح المعاني ج۲ ص۱۵۷

چې: ﴿ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴾[۱] يعنې: الله ﷻ ته په داسې ډول ودرېږئ چې ساکت یاست يعنې د بنودلو شوو کلماتو څخه پرته پکښې نور څه مه وایئ.

صلاة الخوف

۵ـ په ياد ولرئ هغه لمونځ چې د خوف او ډار د کبله د خپل اصلي شکل څخه تخفيف شي د صلاة الخوف (د وېرې لمونځ) په نامه يادېږي، دغه لمونځ په ډېرو ډولونو سره روايت کړی شوی دی چې مفسرینو کرامو د [النساء: ۱۰۱، ۱۰۲] ایتونو لاندې ليکلي دي.

په دې مقام کښې د صلاة الخوف يو ډول بيان شوی دی چې وېره او خوف زيات شي تر دې چې رکوع او سجده هم د لمونځ کوونکي د توان څخه خارجه شي، نو په دې کښې شرعي حکم دا دی چې بايد لمونځ په اشاره باندې وکړي، برابره خبره ده چې په خپلو پښو باندې ولاړ وي او که په کوم بارګير باندې سور وي مګر په جنګ باندې مشغول نه وي.

د جهاد په دوران کښې کله-کله په مجاهدينو باندې داسې حالت راځي چې دښمن سره په نژدې منطقه کښې يوې ورې پولې ته پټ شي چې که ودرېږي او يا کښېني نو دښمن يې ګوري.

په دغسې حالت کښې هم مجاهدينو ته په کار ده چې خپل لمونځونه په ناسته او يا په ملاسته په اشاره باندې وکړي. لکه چې د روان جهاد په ۱۳۶۴ هـ ش کال د ننګرهار د غرونو په لمن کښې يو ګروپ مجاهدين د همدغسې وضعې سره مخامخ شوي وه، د سهار څخه يې تر بېګا پورې ټوله ورځ په ناسته او ملاسته تېره کړې وه او ټول لمونځونه يې په تيمم او اشاره سره کړې وه، الله ﷻ ورته د ماښام په تياره کښې د روسيانو د ټانګونو او الوتکو څخه نجات ورکړ ولله الحمد. دوی ته د روسانو قوه د سل متری په شاوخوا کښې چارچاپېره پرته وه چې د هليکوپټرو په ذريعه ناڅاپه د دوی وراندې ښکته خاې په خاې شوې وه خو الله ﷻ په ذکر شوي ګروپ باندې ړانده او کاڼه کړه.

اما په دې کښې اختلاف دی چې عين د جنګ په حالت کښې په اشاره لمونځ جائز دی او که څنګه؟، دغه لمانځه ته صلاة المسايفة (د توري د وهلو د حال لمونځ) وايي.

امام الشافعي رحمه الله عليه دغه ډول لمونځ هم جائز ګڼي لکه چې د همدغه ايت شريف څخه څرګندېږي. او دا څکه چې "رِجَالاً" د "رَاجل" جمعه ده. او "رَاجل" د پیاده په معنی سره دی لکه چې همدغه د پیاده معنی د "رُكْبَانًا" ترڅنګه په تبادر سره ذهن ته راځي. د همدې کبله د احنافو لوی مفسر علامه الآلوسي رحمه الله عليه وايي چې په دې مقام کښې د امام الشافعي رحمه الله عليه اجتهاد منصفانه ښکاري[۲]. چې پیاده ته په اشاره باندې الله ﷻ لمونځ جائز کړ نو معلومېږي چې صَلاة المسايفة هم جائز دی، پیادګان د پښو په حرکت باندې مزل کوي او په جنګ کښې مشغول مجاهد خپلو لاسونو

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۲۰۴
(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۵۸

ته حرکت ورکوي يا توره وهي او يا په کلاشنکوف باندې فيرونه کوي او داسې نور.

اما امام أبو حنيفه رحمه الله د صلاة المسايفة جائز نه ګڼي ځکه چې د نبي کريم ﷺ څخه د خندق په غزا کښې د بالفعل محاربې د کبله څو لمونځونه قضا شوه چې د کفارو د ماتې څخه وروسته يې بيا په ترتيب سره قضائي راوړه[١]، نو که صلاة المسايفة جائز وی نو نبي کريم ﷺ به کړی وی او لمونځونه به يې نه وی قضاء کړي، سره د دې چې د خوف د کبله د لمانځه تخفيفونه خو د خندق د غزا څخه پخوا په ذات الرقاع نومې غزا کښې نازل شوي وه[٢].

اما "رِجَال" د "رَاجِل" جمعه ده، خو "رَاجِل" په دې مقام کښې د "ماشي" (په خپلو پښو تلونکي) په معنی سره نه، بلکې د قائم (ولاړ) په معنی سره دی، لکه چې د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه يې روايت شوی دی[٣]. نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: د خوف په حالت کښې په اشاره باندې لمونځ وکړئ خو چې پخپلو پښو ولاړ ياست او يا په سورليو باندې سواره ياست، د همدې قبيلې څخه په ځمکه د ناست يا ملاست مجاهد حکم هم دی.

يادونه

۶_ مونږ ته د امام أبو حنيفه رحمه الله اجتهاد منصفانه ښکاري، ځکه چې د معذرتونو د کبله خو الله ﷻ د لمانځه په ارکانو کښې اساني راوستله او په اشاره باندې يې جائز کړ، نو اقلا بايد چې د لمانځه توجه خو د اشارې په حالت کښې باقي پاتې وي، که توجه هم پاتې نه شي نو د لمانځه هيڅ شی نه پاتې کيږي او بالکل بېخ او بنياد يې اوځي.

ښکاره ده چې په يوه وخت کښې انسان دوه شيانو ته توجه نه شي کولی نو عين د سلاح د استعمال په حالت کښې به څنګه خپل لمانځه ته متوجه شي که څه هم د اشارې لمونځ وي. د دې مثال د سخت مريض دی چې مرض يې ډېر سخت شي او خپل د اشارې لمانځه ته اقلا توجه هم نه شي کولی نو لمونځ يې بل وخت ته پاتې کيږي، نو په کار دي چې د مسايفې لمونځ هم بل وخت ته پاتې شي لکه چې نبي کريم ﷺ د خندق په غزا کښې بل وخت ته پريښی وه.

﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَٰتِ مَتَٰعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ ﴾

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص٢٩١
(٢) احكام القرآن للجصاص ج١ ص۴۴۹؛ تفسير القاسمي ج٣ ص٢٩٠؛ تفسير ابن كثير ج١ ص٢٩۶
(٣) صحيح البخاري ج١ ص١٢٩، ج٢ ص۶۵١

[۲۴۰] او هغه کسان چې ستاسو د جملې څخه وفات شي (وفات ته نژدې شي) او دوی (کونډې) ښځې پریږدي، (دوی دې وصیت وکړي) د خپلو کونډو دپاره وصیت کول (چې وارثان یې هغوی ته د یو کال پورې (نفعه ورسوي) نفعه رسول په داسې حال کښې چې (د کورونو څخه به یې) نه اوباسي.
(هو!) که دوی په خپله خوښه ووتلې نو په تاسو باندې په هغه شي کښې ګناه نشته چې دوی یې د خپلو نفسونو په باره کښې په معروفه شرعي طریقه باندې اجراء کوي.
او الله ﷻ غالب دی د حکمت والا دی.

[۲۴۱] او شته دي طلاقو شوو ښځو لره په ښکه طریقه باندې نفعه رسول، لیاقت لري په متقیانو باندې.

[۲۴۲] همدارنګه الله ﷻ خپل احکام بیانوي شاید چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ (چې په اسرارو باندې یې پوه شئ او عملي یې کړئ).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ څرنګه چې الله ﷻ د معاملاتو د احکامو په منځکښې د څه حکمتونو په بنیاد د لمانځه حکم بیان کړ، نو په دې ایتونو کښې یې د لاندې احکامو متباقي بیان نازل کړ:

الف: په دې ایتونو کښې الله ﷻ هغه عدت ته اشاره کړې ده چې د اسلام په ابتداء کښې به کونډو ښځو تېراوه، ترڅو د یو پلوه دوی تخفیف شوي عدت (څلورو میاشتو او لسو ورځو) ته په اخلاص سره تن ورکړي او د منکراتو څخه پکښې ځانونه وساتي، او د بله پلوه نارینه هم حوصله خرابه نه کړي او د عدت په داخل کښې ورته په صریحو الفاظو د نکاح وړاندیز ونه کړي.

ب: همدارنګه په دې ایتونو کښې د واده شوو ښځو، چې طلاق ورکړی شوی وي، متعې ته هم اشاره شوې ده، او په وړاندې ایتونو کښې صرف د ناواده مطلقو متعه بیانه شوې وه.

۲ـ نو د دغه ایتونو د مطلب خلاصه هم په دوه وو برخو وېشله کېږي، هغه دا چې:

الف. یعنې ای مسلمانانو! تعین شوی عدت په ځانونو باندې بوج مه ګڼئ؛ هغه وخت درپه زړه کړئ چې د جهالت په تورو تیارو کښې پراته وئ او کونډو به په ډېرو سختو شرائطو کښې شپې او ورځې تېرولې چې د اسلام په راتګ سره هغو مشکلاتو خاتمه ومونده خو پوره لا نه وه حل شوي بلکې همدومره هدایت درکړی شوی وه چې:

ای مسلمانانو! ستاسو څخه چې څوک مرګ ته ورنژدې شي او هغوی میرمنې ولري نو هغوی دې د خپلو پاتې مېرمنو (کونډو) دپاره وصیت وکړي ترڅو د دوی وارثان ورته پوره د یو کال پورې څه متاع ورکړي، خوراک او څښاک او د اوسېدانې ځای دې وربرابر کړي او د کال پورې دې د کوره ونه باسي.

هو! که بالفرض دوی په خپله خوښه د مېړه د کوره اوځي نو په تاسو باندې ـ ای مسلمانانو! ـ په هغه شي کښې څه ګناه نشته چې کونډې د خپلو ځانونو په باره کښې څه تصمیم نیسي او په شرعي معروفه طریقه باندې د ځان دپاره د نفقې او مسکن څه بندوبس کوي. او الله ﷻ عزیز دی د ارادې مخه یې هیڅوک نه شي نیولی، که تاسو یې جبراً نفقه بنده کړئ او یا یې د اصلي مسکن څخه بې

وخت وماسي تر څو يې ترکوي او هيڅوک به مو ترې خلاص نه شي کړي، او هم د حکمت والا دی چې په هغه وخت کښې همدغه حکم د حکمت غوښتنه ده، امکان لري چې په راتلونکي وخت کښې ذکر شوی حکم تغییر ومومي او په يو بل ډول حکم باندې بدل شي. او دا هم د حکمت اقتضاء ده چې د جاهليت د رسمونو څخه يې خلاص کړئ او د ژوند نظام يې درنازل کړ.

ب- ای مسلمانانو! د متعې په باره کښې دغه نور هدايت هم درواخلئ چې هري يوې مطلقې لره په شرعي معروفه طريقه باندې متعه شته او په متقیانو باندې حقه ده، څوک چې ځان ته متقي وايي بايد هغوی ته څه ناڅه دنياوي متاع ورکړي چې د دردېدلي زړه دپاره يې مرهم شي او د خلکو د بد ګومان څخه وتيوله شي. برسېره په دې ترڅو چې د دوی دواړو د پيوند غوڅېدل نهائي مرحلې ته ونه رسيږي، امکان لري چې د دوهم ځل دپاره نوي او تازه نکاح وتړي.

هو! په کومو ځايونو کښې چې بالکل مهر نه وي تعين شوی او لا واده شوي هم نه وي نو هغو ته د ناچيزه متاع ورکول لازم دي ځکه چې په دغه صورت کښې نه مهر شته او نه مهر المثل، چې د زړه دپاره يې مرهم شي. او په هغو ځايونو کښې چې مهر يا مهر المثل وي نو برسېره په تول يا نيمائي مهر، نوره څه متاع ورکول هم ښه کار دی خو لازم نه دي ځکه چې د زخمي زړه څه دارو درمل يې شوي دي.

الله ﷻ ستاسو د ژوند او بيه معيشت دپاره دغه ډول احکام نازل کړه شايد چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ او پوه شئ چې دا ټول ستاسو دپاره د اکسير مثال لري، په راتلونکي کښې هم همدغسې خوندورو احکامو ته منتظر اوسئ، چې د ژوند په هره برخه کښې او په ځانګړي توګه د کورني نظام په هکله به کټور احکام درنازل کړي.

توضيحات

۱ـ د ذکر شوي ايت شريف څخه د کونډو په باره کښې لاندې احکام څرګندېږي:

الف: په ميړونو باندې لازم دي چې د مرګ د نږدې کېدلو په وخت کښې د پاتې کونډو په متعلق وصيت وکړي.

ب- د کونډو عدت پوره يو کال دی، بايد تر يو کاله پورې د عدت د منکراتو څخه ځان وساتي.

ج- بايد تر يو کاله پورې کونډو ته نفقه ورکړی شي.

د- د همدې مودې پورې بايد د ميړه د کوره ونه ويستله شي.

په دې مقام کښې د (متاع) څخه مراد د کونډې ضروريات پوره کول دي، چې خوراک، څښاک او مسکن ته شامل دي.

مفسرين دوه ډلې دي

۲ـ د همدې ايت په تفسير کښې مفسرين کرام په دوه ډلو وېشل شوي دي:

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۲۸

الف: یوه ډله مفسرين كرام وايي چې ذكر شوی ايت شريف منسوخ نه دی محكم دی او ذكر شوي څلور واړه حكمونه په استحباب باندې بناء دي[۱]، نو كه مېړه د مرګ په حالت كښې خپلو وارثانو ته د خپلې كونډې په باره كښې وصيت وكړي چې د كاله پورې ورته نفقه وركړئ او د كوره يې مه وباسئ، او هغوی په خپله خوښه دغه وصيت عملي كړي نو ښه خبره ده.

برسېره په دې كه د مېړه د وارثانو د زړه ښه كولو دپاره آن تر يو كاله پورې خپل خان سنګار نه كړي او د بل مېړه هڅه ونه كړي هم ښه خبره ده، كه څه هم عدت خو يې په څلورو مياشتو او لسو ورځو باندې پوره كېږي او تر كاله پورې ورباندې څه لزوم نشته بلكې د كونډې د خوښې پورې اړه لري او بس.

ب: عام مفسرين كرام[۲] وايي چې دغه ايت شريف منسوخ دی. څېنې لا وايي چې د عدم نسخې خبره د لومړي خل دپاره د مشهور مفسر مجاهد رحمه الله څخه روايت شوې ده چې وروسته يې بعضو مفسرينو كرامو متابعت كړی دی، خو بعض راويان وايي چې مجاهد رحمه الله د خپلې رايې څخه رجوع كړې ده او په نسخه باندې قائل شوی دی. نو د دې روايت په بناء د ټولو مفسرينو كرامو په اجماع باندې بايد قائل شو چې دا ايت منسوخ دی[۳].

په هرتقدير، جمهور علماء كرام وايي چې د اسلام په ابتداء كښې په سړي باندې د خپل مال په وېش كښې وصيت كول لازم وه لكه چې د [البقرة: ۱۸۰] ايت لاندې يې څه تفصيل تېر شوی دی، نو په هغه وخت كښې د ښځې دپاره هم د يو كاله پورې وصيت واجب وه خو كله چې د مړي متروكه مال الله ﷻ پخپله تقسيم كړ او د ميراث ايتونه يې نازل كړه او هم نبي كريم ﷺ د وارث دپاره بالكل وصيت باطل وګرځاوه نو د ذكر شوو څلورو احكامو څخه درې احكام (وصيت، نفقه او د كوره نه ويستل) منسوخ شوه.

دا څكه چې د مړي ټوله دارايي د مَسكن په شمول په تركه كښې شامله شوه چې د هر وارث دپاره پكښې برخه تعينه شوه، كونډه هم د وارثانو د جملې څخه يوه وارثه ده، چې د مېړه د اولاد په موجوديت كښې ورته اتمه برخه او د نه موجوديت په حالت كښې ورته څلورمه برخه ټاكله شوې ده، نو بايد چې كونډه په همدغې خپلې برخې باندې اكتفاء وكړي د همدې څخه وخوري او په همدې كښې استوګنه وكړي څكه چې د نورو وارثانو په برخو باندې د تعرض حق نه لري.

كله چې الله ﷻ د [البقرة: ۲۳۴] ايت كښې د كونډو عدت څلور مياشتې او لس ورځې تعين كړ نو د يو كاله څخه عدت هم رانښكته شو چې نه ورباندې د سنګار پرېښودل شته او نه د بلې نكاح نه كول، بلكې د خان سنګارول او بله نكاح كول ورته د تجرد څخه بهتر دي.

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۱۵۹؛ تفسير المنار ج۲ ص۴۴۶
(۲) التفسير الكبير ج۶ ص۱۶۹؛ روح المعاني ج۲ ص۱۵۹؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۴۴؛ تفسير المظهري ج۱ ص۳۳۹؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۲؛ تفسير ابن كثير ج۱ ص۲۹۶؛ زاد المسير ج۱ ص۲۵۲
(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۲۷

سوال جواب

۳ـ كه څوك وايي چې: ناسخ بايد د منسوخ څخه وروسته وي نو بايد چې دا ايت د هغه ايت دپاره ناسخ وګرځي او عدت يو كال شي؟

مونږ وايو چې: د قرآن كريم عثماني ترتيب (موجوده ترتيب) توقيفي دی يعني د نبي كريم ﷺ په امر مرتب شوی دی او نزولي ترتيب نه دی. نو په قرآن كريم كښې داسې ايتونه ډېر دي چې په نزول كښې وړاندې دی خو په عثماني ترتيب كښې وروسته دی. ذكر شوی ايت د همدې قبيلې څخه دی[۱].

يادونه

۴ـ په دې مقام كښې د ﴿ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ ﴾ څخه هغه څوك مراد دی چې مرګ ته نژدې وي خو لا مړه شوي نه وي. نو د ايت شريف متباقي برخه ورسره منافات نه لري، چې مړی خو وصيت نه شي كولی[۲].

دلته كومې مطلقې مرادې دي؟

۵ـ د ﴿ وَلِلْمُطَلَّقَٰتِ ﴾ په كلمه كښې مفسرينو كرامو په لاندې ډولونو سره تفسيرونه كړي دي:

الف: ځينې مفسرين كرام وايي چې دلته همغه مطلقې ښځې مرادې دي كومو ته چې د [البقرة: ۲۳۶] ايت كښې اشاره شوې وه. او دا ځكه چې هلته د حكم په آخر كښې الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ يعني: دا په محسناتو او نيكوكارانو باندې حق دی.

نو يوه مسلمان سړي وويلې چې په مونږ باندې متعه واجبه نه ده بلكې كه څوك غواړي چې د نيكوكارانو څخه شمېر شي متعه دې وركړي او بس. الله ﷻ ذكر شوی ايت شريف نازل كړ او په ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴾ باندې يې ختم كړ[۳]، يعني ناواده ښځو دپاره درباندې متعه د استحباب په توګه نه، بلكې د وجوب په توګه ده، چې په متقيانو باندې حق ده، او ښكاره ده چې ټول مسلمانان متقيان دي، لږ تر لږه د كفر څخه خو هر يو تقوی كوي.

ب: ځينې نور مفسرين كرام وايي چې په تير شوي ايت كښې الله ﷻ د ناواده مطلقو په باره كښې حكم نازل كړی وه او دلته د واده شوو مطلقو حكم دی، دوی وايي چې واده شوو ټولو ښځو لره متعه حق دی كه مهر يې ورته تعين كړی وي او كه مهر المثل يې اخستی وي[۴].

---

(۱) تفسير الكشاف ج۱ ص۲۸۹
(۲) التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۱
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۳
(۴) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۲۹

ج: يوه لويه ډله مفسرين کرام وايي چې د ذکرې شوې کلمې څخه ټولې طلاقې شوې ښځې مرادې دي چې واده شوي وي او که نه، مهر ورته ټاکلی شوی وي او که نه.

څينې مفسرين کرام لا وايي چې همدغه تفسير چې ټولو ته شامل شي، صواب او حق دی[۱].

امام ابو حنيفه رحمه‌الله‌عليه همدغه دريم تفسير غوره کړی دی مګر دومره خبره ورسره زياتوي چې ټولې مطلقې د متعې حق لري، خو په لاندې تفصيل سره[۲]:

اول: هغه مطلقه ښځه چې واده شوې وي خو مهر ورته ټاکلی شوی وي نو بايد چې مهر ترې بېرته وانخستل شي، لکه چې الله ﷻ ورته د [البقرة:۲۲۹] ايت کښې اشاره کړې ده، او د استحباب په توګه ورته متعه ورکول هم ښه دي.

دوهم: هغه چې واده شوې وي خو مهر ورته نه وي ټاکلی شوی نو بايد چې مهر المثل ورکړی شي او متعه هم ورته استحبابي ده بلکې دغه مطلقه په اول ډول کښې شامله ده.

دريم: هغه چې ناواده وي او مهر سم ورته نه وي ټاکلی شوی د دې دپاره متعه واجبه ده، چې الله ﷻ ورته د [البقرة:۲۳۶] ايت کښې اشاره کړې ده.

څلورم: هغه چې ناواده وي خو مهر ورته ټاکلی شوی وي د دې مهر نيمائي کېږي، چې الله ﷻ د [البقرة:۲۳۷] ايت کښې بيانه کړې ده، او متعه يې هم د استحباب په درجه کښې ده.

په دې مقام کښې د احنافو استدلال قوي دی، څکه چې کله په څلورم ډول کښې د نيمائي مهر سره متعه واجبه نه کړی شوه نو بايد چې د ټول مهر سره هم واجبه ونه ګڼله شي، اولنيو دواړو ډولو مطلقو ته ټول مهر ورکول کېږي، يوې ته ټاکلی شوی مهر او بلې ته مهر المثل[۳].

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې الله ﷻ د متعې څخه په "حق" سره باندې تعبير کړی دی چې: ﴿ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، او حق لازم شي ته وايي، ايا د دې خبرې امکان شته چې ذکر شوی ايت شريف مستحبې متعې ته هم شامل شي؟.

مونږ وايو چې: "حق" ډېرې معناوې لري چې کله-کله د ثابت معنی ورکوي. د همدې معنی څخه "حقيقة" اخستل شوی دی يعنې ثابت شی. او د لايق په معنی هم راغلی دی چې د همدې معنی څخه (حقيق) اشتقاق موندلی دی[۴]. نو د حق کلمه په دې مقام کښې د "ثابت" او يا د "حقيق" په معنی سره ده. يعنې هره يوه متعه، واجبه وي او که مستحبه په متقيانو باندې ثابته ده او يا ورسره لياقت لري چې ورېې کړي، او ښکاره ده چې د حق دغه معنی واجبې او مستحبې دواړو ته شاملېږي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۲ ص۵۸۵

(۲) تفسير المراغي ج۲ ص۲۰۵

(۳) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۲ ص۳۰۲

(۴) مفردات الراغب ص۱۲۵

يادونه

۷ـ نبي كريم ﷺ خپلو بيبيانو ته اختيار ورکړ او ورته يې وفرمايل چې: ﴿ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴾ [الأحزاب: ۲۸] يعني: که چيرې تاسو نړدې ژوند او سنګار يې غواړئ نو راشئ چې څه متعه درکړم او خوشې مو کړم د ښه خوشې کول. دا هم مفسرينو کرامو په استحبابي متعې باندې تفسيره کړې ده[۱].

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَـٰرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ ٱللَّهُ مُوتُوا۟ ثُمَّ أَحْيَـٰهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) وَقَـٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۴) مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَـٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵) ﴾

[۲۴۳] (اې پيغمبره يا هر ليدونکيه!) ته هغو خلکو ته نه ګورې چې د خپلو کورونو څخه په داسې حال کښې د مرګ د ډاره وتلي وه چې دوی زرګونه نفر وه. نو الله ﷻ ورته وويلې چې: مړه شئ (ټول مړه شوه) بيا يې (ورته امر وکړ چې ژوندي شئ نو) ژوندي يې کړه.

بې شکه الله ﷻ په خلکو باندې د لوی فضل خاوند دی خو اکثره خلک شکر نه کوي.

[۲۴۴] او تاسو (د دې قيصې څخه عبرت واخلئ) د الله ﷻ په لار کښې وسله وال جهاد وکړئ او پوه شئ چې يقيناً الله ﷻ اورېدونکی (او) پوه دی.

[۲۴۵] هغه کس څوک دی چې الله ﷻ ته قرض ورکوي نېک قرض، چې چندونه يې ورته وګرځوي زښت ډېر چندونه (بې شماره عوضونه يې ورکړي).

او الله ﷻ د (رزق) تنګي راولي (چې چا ته يې اراده وشي) او پراخه يې ګرځوي (چې چا ته يې اراده وشي) او خاص همده ﷻ ته به تاسو ورتاو کړی شئ؛

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې مقام کښې د ايتونو د اړوند په هکله لاندې وجوه په نظر راځي:

الف: په وړاندې ايتونو کښې څه احکام او حدود بيان شوي وه. په دې ايتونو کښې د جهاد بيان بيا پيل کېږي چې د حدودو د اجراء دپاره اسلامي حکومت ضرور دی او د اسلامي حکومت اولنی شرط دا دی چې مسلمانان په سر او مال سره جهاد وکړي او دغې سربښندنې ته ځانونه چمتو کړي هسې نه چې د جهاد څخه وتښتي لکه چې په دغې قيصه کښې ورته اشاره شوې ده، او يا د

(۱) تفسير المظهري ج۱ ص۳۴۲

لارې په منځ کښې د جهاد څخه لاس واخلي لکه چې په راتلونکو [البقرة:۲۴۶_۲۵۲] ایتونو کښې يې قيصه را روانه ده.

ب: هلته شخصي احکام بيان شوي وه لکه طلاق، عدت او داسې نور، او دلته اجتماعي احکام بيانېږي ترڅو مسلمانانو ته ورمعلومه شي چې اسلام د ژوند يوه ځانګه هم بې هدايته نه ده پرېښې. لکه څنګه چې الله ﷻ د غرائزو د اشباع دپاره دنکاح قانون نازل کړی دی همدارنګه يې د دين د ساتنې دپاره جهاد يا اسلامي حکومت جوړول هم فرض کړي دي نو ځکه نبي کريم ﷺ همدې سورت ته د «سَنَامُ الْقُرآن»[۱] لقب ورکړی دی. يعنې هغه سورت چې د قرآن کريم د هر مهم مطالب پکښې بيانېږي لکه سنام (بوکان) چې د اوښ د هر مهم جز دي چې قوت او ضعف يې ورباندې څرګندېږي.

ج: د احکامو د بيان څخه وروسته الله ﷻ د باغيانو د انزجار دپاره په اوله قيصه کښې د خپل غضب يوه نمونه ښودلې ده چې زرونه خلک يې په يو امر باندې مړه کړه او په دوهمه قيصه کښې يې د خپل فضل يو مثال بيان کړی دی چې يوه وړوکي ټولګي ته يې په غټ لښکر باندې نصرت او غلبه ورکړه، نو مسلمانانو ته په کار دي چې د جهاد په باره کښې بهانې انې ونه کړي او د الله ﷻ احکام په ډېر اخلاص سره عملي کړي او د ياغيتوب څخه ځانونه وژغوري.

د: بالآخره هلته د صلاة الخوف څخه د اشارې په ډول جهاد معلومېده، خو الله ﷻ په دې ايتونو کښې ورباندې صراحت وکړ، يعنې لکه څنګه چې درباندې د خوف په حالت کښې لمونځ فرض دی که څه هم په اشاره سره وي، همدارنګه درباندې جهاد هم فرض دی چې بايد د خوف د کبله د جهاد څخه لاس وانخلئ.

۲_ يعنې: ای مسلمانانو ستاسو ټول شته او دارايي د الله ﷻ د پلوه ده، که تاسو د الله ﷻ په لار کښې په خپل سر باندې وډار شئ او جهاد ونه کړئ نو په دې باندې پوه شئ چې د جهاد څخه په غير هم الله ﷻ ستاسو څخه روحونه قبض کولی شي. ايا تاسو هغو خلکو ته نه ګورئ چې د خپلو کوروتو څخه وتښتېدل او جهاد يې ونه کړ، سره د دې چې د جهاد توان يې درلود ځکه چې په زرګونو خلک وه، کمزوري نه وه، خو دوی د مرګ د وېرې څخه جهاد ته شا کړه.

۳_ په هغه ځای کښې کوم چې دوی د خپلو ځانونو دپاره د مرګ څخه د نجات ځای ګاڼه، الله ﷻ امر وکړ چې مړه شئ، نو سمدستي ټول مړه شوه او ارواګانې يې قبض شوې، او د کوم شي څخه چې په تېښته کښې وه په همغه شي باندې مبتلاء شوه.

۴_ بيا الله ﷻ ژوندي کړه، ترڅو دوی پوه شي چې مرګ او ژوند دواړه د الله ﷻ په واک او قدرت کښې دي او بس، نه د مرګ څخه تښتېدل چا ته ګټه رسولی شي او نه جهاد ته تلل چا ته په تاوان تمامېږي.

بې شکه الله ﷻ په خلکو باندې د لوی فضل خاوند دی چې ثانيه په ثانيه حيات وربښي، ژوند

---

(۱) مستدرک الحاکم ج۲ ص۲۸۵

ورکوي، بې اندازې بدني او مالي نعمتونه وربښي خو اکثره خلک شکر نه کوي، د الله ﷻ ورکړی شوي امکانيات په هغه څه کښې نه مصرفوي چې الله ﷻ ورباندې امر کوي.

۵ـ نو ای مسلمانانو! کله چې تاسو ذکره شوې قيصه واورېده او سرونه مو ورباندې خلاص شوه چې هر څه د الله ﷻ په لاس دي، نو د همده ﷻ په لار کښې په سرونو او مالونو باندې جهاد وکړئ او پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو ټولې خبرې او بهانې اني اوري او په هر څه باندې پوه دی حتی چې په زړونو کښې مو چې څه تېرېږي هغه هم ترې پټ نه دي او دا هم ورته معلومه ده چې په چل ول سره جهاد ته شا کوئ او په خوله لاپې شاپې وهئ.

۶ـ برسېره په دې جهاد لکه څنګه چې مجاهدينو ته ضرورت لري همدارنګه پکښې پيسو ټکو ته هم ضرورت شته، په کار دي چې په دواړو ډولو جهادونو کښې برخه واخلئ. وسله وال او غير وسله وال جهادونه دواړه وکړئ او د چا په حق باندې خېټه مه اچوئ، چې د کمزورو مطلقو زنانه وو څخه متعه يا مهر ايسار کړئ او يا يې خلعې ته مجبورې کړئ، په دې ټولو باندې الله ﷻ پوهېږي.

۷ـ هغه څومره هوښيار سړی دی چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړي، چې الله ﷻ يې ورته په چندونو-چندونو سره عوضونه په دنيا او آخرت کښې ورکړي، الله ﷻ ستاسو في سبيل الله مالونه په خپل خان باندې داسې ګڼي لکه چې قرض مو ورکړی وي او په وخت سره يې ترې بايد ضرور وغواړئ چې الله ﷻ به يې په ببرته درکولو کښې په هيڅ ډول باندې هاغه او دغه ونه کړي بلکې د دې په ځای چې يوازې قرض درخلاص کړي په څو چنده به يې ببرته درکړي.

۸ـ په دې مه ډارېږئ چې تاسو به فقيران شئ خکه چې واک او اختيار يوازې د الله ﷻ دی، چې څوک تنګ لاسي جوړوي او که پراخي ورباندې وروليږي.

او هم تاسو يوازې الله ﷻ ببرته ورتاوول کېږئ. لکه چې په ابتداء کښې مو هيڅ نه درلوده همدغسې به د الله ﷻ په حضور کښې تش لاس ودرول کېږئ، که څه مو وړاندې استولي وي هغه به درته په درد وخوري او که نه نو نور به درسره هيڅ نه وي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَلَمْ تَرَ ﴾ کښې دا احتمال شته چې نبي کريم ﷺ ته خطاب وي او يا د مسلمانانو هر فرد مخاطب ګرځولی شوی وي او ټول مسلمانان مطلب وي.

خو په هر تقدير دلته د "رُؤيَة" څخه د سترګو رُؤيت (ليدل) مراد نه دي بلکې د زړه ليدل مطلب دي او هم پوښتنه د تعليم دپاره ده يعنې په دې خبره باندې پوه شئ. دغه ډول استعمالات په ټولو ژبو کښې شته دي چې د قلبي رُؤيت څخه په بصري رُؤيت سره تعبير کوي.

۲ـ په ذکر شوې قيصه کښې لاندې پوښتنې الله ﷻ په ابهام کښې پرېښې دي:

الف: دغه خلک څوک وه او په کومه ژبه يې خبرې کولې؟

ب: دا واقعه په کومه زمانه کښې تېره شوې ده؟

ج: د دې حادثې موقعیت کوم ځای دی؟.

د: د دغو خلکو شماره څو زرو ته رسېدله؟.

هـ: دوی د خپلو کورونو څخه څومره لرې شوي وه چې مرګ وربانديې نازل شو؟.

و: دوی څومره وخت مړه پراته وه؟.

ز: ایا د دوی مړي خاورې شوي وه او که کالبوتونه یې روغ رمټ وه؟.

ح: د ژوند څخه وروسته د دوی څه حال وه، نسل یې پاتې شو او که څنګه؟.

ط: د بیا راژوندي کېدلو څخه وروسته هغوی جهاد وکړ او که نه؟.

دغو پوښتنو او دغسې نورو پوښتنو ته الله ﷻ څکه جوابونه نه دي نازل کړي چې:

اول: په جوابونو کښې یې څه خاصه فائده او ګټه نشته، مثلاً که وویل شي چې نوموړي خلک عرب وه او یا بني اسرائیل، په عربي ژبه یې خبرې کولې او یا په سریاني، د موسی ﷺ څخه دا واقعه پخوا پېښه شوې وه او یا وروسته، د دې حادثې موقعیت د عراق د واسط ښار وه او یا بل ځای، د دغو خلکو شمېر څلور زره وه او یا اویا زره، دوی د خپلو کورونو څخه څو میله وړاندې تللي وه او یا ورسره نژدې وه، دوی اته ورځې مړه شوي وه او یا کلونه، کالبوتونه یې روغ رمټ وه او یا خاورې شوې وه، د ژوند څخه وروسته یې نسل باقي پاتې شوی وه او یا نه وه پاتې شوی، بیا یې جهاد وکړ او یا یې ونه کړ، بالآخره د پیغمبر ﷺ نوم یې خرقیل وه او یا بل شي.

لنډه دا چې دغو پوښتنو ته چې هر څه جواب ورکړی شي په اصلي مطلب (عبرت اخستلو) باندې څه تاثیر نه پرېوزي، نو څکه ترې قرآن کریم صرف نظر کړی دی.

دوهم: قرآن کریم د قیصه خوانانو د کتاب په شان کتاب نه دی چې په هره حادثه کښې تولې ورې او غټې خبرې ذکر کوي بلکې قرآن کریم د هرې یوې قیصې د پند او عبرت برخې یادوي او په نورو باندې تېره ږدي. برسېره په دې د یوې قیصې په هر ځای کښې همغومره څنډه ذکر کوي چې هلته ورپورې مطلب ارتباط لري د همدې کبله ډېرې قیصې د قرآن کریم په مختلفو ځایونو کښې په مختلفو طرزونو سره ذکرې شوې دي چرته اوږدې او چرته لنډې او کله لا ورته محض اشاره کړی شوې وي.

درېیم: که قرآن کریم بالفرض په نوموړې قیصه کښې د جزئیاتو په بیان باندې زور اچولی وی نو د اورېدونکو توجه د اصلي مطلب څخه فرعیاتو ته اوښتله او اصلي مطلب پاتې کېده.

د همدې کبله مونږ هم د ذکر شوو سوالونو هغه جوابونه نه لیکو چې ځینو مفسرینو کرامو ذکر کړي دي[۱]، ترڅو د یو طرفه د محترمو لوستونکو په بې ضرورته شیانو کښې وخت ضائع نه کړو او د بله پلوه مو په ذکر شوو جوابونو باندې د زړه پوره اطمنان نشته، چې ثابت به وي او که نه.

د الله ﷻ څخه توفیق غواړو چې په همدې خط السیر باندې د تللو توفیق راکړي.

(۱) تفسیر زاد السیر ج۱ ص۲۵۳؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۳۰ـ ۲۳۱؛ تفسیر الطبري ج۲ ص۳۶۸؛ تفسیر البحر المحیط ج۲ ص۲۴۹

دا واقعي قيصه ده خيالي نه ده

۳ـ ځينې مفسرين كرام وايي چې ذكره شوې قيصه واقعيت نه لري بلكې الله ﷻ د يو قوم د ترقۍ څخه په ژوند باندې تعبير كړى او د هغوى ذلت يې مرګ ګڼلى دى[۱].

زمونږ په ګومان دوى ځكه ذكره شوې قيصه خيالي قيصه ګڼي چې:

الف: الله ﷻ د كافرانـو د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ قَالُواْ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثۡنَتَيۡنِ وَأَحۡيَيۡتَنَا ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ [غافر: ۱۱] يعني: دوى به وايي چې: اى ربه! مونږ دې دوه كرته مړه كړو او دوه كرته دې ژوندي كړو. نو كه په ذكرې شوې قيصې كښې واقعًا په زرګونو خلك مړه شوې وي او بيا راژوندي شوي وي نو مرګ به هم درې ځلې تحقق پيدا كړى وي او ژوند به هم درې ځلې منځ ته راغلى وي.

ب: په شريعت كښې هغه ايمان معتبر دى چې بالغيب وي د قيامت په ورځ خو ټول كافران أيمان راوړي خو اعتبار نه لري. نو په همدې بنا كه ذكر شوي خلك د مرګ څخه وروسته بېرته راژوندي شوي وى نو د هغوى ايمان خو بألغيب نه شو بلكې ايمان يې بالمشاهده وګرځېده نو لكه چې د قيامت په ورځ د كافرانو ايمان مقبول نه دى نو بايد چې د دوى ايمان هم نه وى مقبول شوى.

علاوه په دې بايد دوى مرفوع القلم وګرځي، ځكه چې مكلفيت خو په ايمان بالغيب باندې مرتب دى او بس.

مګر مونږ ته دغه ډول تاويل ښه نه ښكاري، په كار دي چې بې ضرورته د قرآن كريم مصرحاتو ته تاويل ورنه كړو او دلته ورته ضرورت نشته ځكه چې مونږ د دوى ذكر شوي دوه دلايل په لاندې ډول باندې جوابوو:

د ذكر شوي تاويلي تفسير رد

۴ـ كه څه هم ذكر شوى تاويلي تفسير په لاندې وجوهو سره رد شوى دى چې:

الف: ځينې مفسرين كرام وايي چې نوموړى مرګ حقيقي مرګ نه وه چې د [غافر: ۱۱] ايت سره يې څه تضاد راشي او يا وربانديې د مكلفيت لمن ټوله شي بلكې دا خوب ته ورته يو مرګ وه[۲]، چې د كالبوتونو د انحلال مخه يې نه وه نيولې، د قبر عذاب وربانديې نه وه ورغلى، د روح قبضوونكو ملكو سره يې ليدل كتل نه وه واقع شوي، قبرونه يې د جنت باغچې يا د دوزخ خندقونه نه وه جوړ شوي، الله ﷻ هر څه كولى شي.

ب: كه څه هم دوى د آخرت عجائب او غرائب ليدلي وه خو الله ﷻ ترې بېرته هېر كړي وه لكه چې د ټولو انسانانو څخه يې چې د عالم الذر عهد هېر كړى دى.

ج: چرته چې د مرګ شمېره دوه ځله ښودله شوې ده هلته هغه مرګ مراد دى چې د هغه څخه وروسته حشر قائمېږي، مطلق مرګ په دوه ځلو كښې نه دى منحصر شوى. ذكر شوى د [غافر: ۱۱]

---

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۴۵۷

(۲) تفسير المراغي ج۲ ص۲۱۰؛ التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۶

ایت هم د کافرانو څخه د قیامت د ورځې حکایت کوي چې دوی به د حشر په میدان کښې داسې داسې وایي، نه په دنیاکښې[۱].

د: مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې د اول دلیل څخه یې داسې جواب وواېو چې د [غافر:۱۱] ایت کښې د مرګ او د ژوند عمومي قانون ښودلی شوی دی چې د ځینو شاذ او نادر ژوند او مرګ سره څه منافات نه لري. د دې خبرې نظیر دا دی چې الله ﷻ ټولو انسانانو ته خطاب کوي او فرمایي چې: ﴿إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ﴾ [الحجرات:۱۳] یعنې: بې شکه تاسو مو د نارینه او ښځینه څخه پیدا کړي یاست.

خو لاندې شاذ او نادر ورسره څه منافات نه لري چې ذکر شوی خطاب ورباندې نه تطبیقېږي:

اول: ادم ﷺ نه د نارینه څخه پیدا شوی وه او نه د ښځینه څخه.

دوهم: بې بې حواء رضي الله عنها الله ﷻ د آدم ﷺ د چپې پوښتۍ څخه خلق کړې ده، نه یې پلار درلود او نه مور.

دریم: عیسی ﷺ الله ﷻ یوازې د بې بې مریمې رضي الله عنها څخه تولد کړی دی چې پلار یې نه درلود.

او د دوهم دلیل داسې جواب وایو چې د ټولو لویو قدرتونو مشاهده د ایمان د قبول مخه نه نیسي او مکلفیت نه پورته کوي، بلکې د معجزاتو او خوارقو مشاهده کول د انسان مکلفیت لا پیاوړی کوي.

کله چې د قیامت په ورځ کافران دنیا ته د بېرته راګرځېدلو ارزو وکړي نو الله ﷻ یې د همدې کبله صرف د ارزو رد کوي او فرمایي چې: ﴿ وَلَوْ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴾ [الأنعام: ۲۸] یعنې: که بالفرض دوی بېرته دنیا ته تاو کړی شي نو دوی به بیا همغو کارونو ته ورو ګرځي چې دوی ترې منعه کړی شوي وه. او داسې جواب ورته نه کوي چې د دوی مکلفیت پای ته ورسېده او ایمان یې نه قبلېږي.

هو! که د کوم لوی خارق العاده په باره کښې په همدې مطلب باندې تصریح شوې وی نو په هغه کښې څه خبره نشته. د همدې قبیلې څخه د غرب څخه د لمر راختل دي چې الله ﷻ ورته د [الأنعام: ۱۵۸] ایت کښې اشاره کړې ده.

لنډه دا چې په عملي احکامو کښې قیاس د اعتبار قابل دی او د څلور حجتونو څخه یو حجت ګڼل کېږي، مګر په عقیدوي احکامو کښې اعتبار نه لري. نو څرنګه چې په دې مقام کښې د زرګونو خلکو د بېرته راژوندي کېدلو د امله د مکلفیت د سلب په هکله څه صراحت نه دی شوی نو باید چې په بل ځای باندې قیاس نه شي کړی او دا ځکه چې دا عقیدوي حکم دی.

---

(۱) تفسیر روح المعاني ج۲ ص۱۶۱

دوی د جهاد څخه فرار کړی وه

۵ـ ځينې مفسرين کرام وايي چې ذکر شوي زرګونه خلک د طاعون (وبا) مرض څخه تښتېدلي وه[۱] لکه چې ﴿ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ ﴾ ورباندې دلالت کوي، که بالفرض دوی د جهاد څخه تښتېدلي وی نو "حَذَرَ الْقَتْل" به نازل شوی وی. مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې دوی د جهاد څخه تېښته وکړه[۲] کله يې چې پاچا او مشر نفير عام اعلان کړ او د دوی څخه يې وغوښتل چې په جهاد کښې برخه واخلي[۳]. همدغه روايت په لاندې دلايلو سره تائيد مومي:

الف: راتلونکی ايت د جهاد په ارتباط هدايت کوي چې په سرونو باندې جهاد وکړئ: ﴿ وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾ الآية. ځکه چې محققين علماء وايي په ﴿ وَقَٰتِلُواْ ﴾ کښې محمدې امت ته امر دی چې د ذکر شوې قيصې څخه عبرت واخلئ او تاسو د هغوی په شان مه کېږئ چې جهاد ته شا کړئ[۴].

ب: همدارنګه ﴿ مَّن ذَا ٱلَّذِي يُقْرِضُ ٱللَّهَ ﴾ الآية په مال سره جهاد باندې دلالت کوي.

ج: راتلونکې قيصه چې د [۲۴۶] ايت څخه شروع کېږي هم په جهاد پورې ارتباط لري، نو معلومه شوه چې دغه قيصه هم د جهاد سره اړونده ده.

او "حَذَرَ الْقَتْل" ځکه ونه ويل شو چې قتل د مرګ يوه ځانګه ده او د ژوند مقابل نه ده. نو که بالفرض دغسې ويل شوي وی نو د دوی حرص به په ژوند باندې ښه نه وی تمثيل شوی، ځکه چې د معنی حاصل به داسې راوتلی وی چې دوی د مرګ د هرې يوې نوعې څخه نه ډارېده او په ژوند باندې يې پوره حرص نه درلوده، بلکې يوازې د قتل (وژلو) څخه تښتېدلي وه، سره د دې چې اصلي مطلب خو دا دی چې دوی په ژوند باندې زيات حارصان وه او د هغه شي څخه يې چې د ژوند سره منافات لري کامل نفرت درلود، برابره خبره ده چې هغه وژل وي او که مړه کېدل وي.

دا هم احتمال لري

۶ـ مونږ ته ذهن ته راځي چې په هغه ښار کښې به (چې دوی جهاد ته ورېلل کېدل) د وبا مرض هم ګډ وه، نو په دې تقدير ذکر شوي دواړه تفسيرونه سره جمعه کېږي چې دوی هم د جهاد څخه تښتېدلي وه او هم د طاعون (وبا) څخه. (والله ﷻ أعلم).

قرض او صدقه

۷ـ قرض دې ته ويل کېږي چې سړی چا ته څه مال ورکړي په دې شرط سره چې د همغه ورکړی شوي مال مثل به ترې بېرته اخلي[۵]. نو د قرض په مفهوم کښې درې شيان اصلي ارکان دي:

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۳۲
(۲) تفسير القاسمي ج۳ ص۲۹۶؛ التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۴
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۳
(۴) التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۷
(۵) مفردات الراغب ص۴۱۶؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۳۹؛ التفسير الكبير ج۶ ص۱۷۹

الف: مال به د سري خپل وي، پردی به نه وي.

ب: مال ورکوونکی به د خپل مال د مثل مطالبه کوي او غواړي به يې.

ج: د مال نيوونکی به د دې التزام کوي چې مثل به يې خپل خاوند ته ضرور ورکوي.

او په صدقاتو کښې ذکر شوي التزامات نشته، نه يې څوک مثل غواړي او نه يې څوک د مثل د ورکولو ژمنه کوي، برسېره په دې کله-کله سړی د پردی مال څخه د همغه دپاره هم صدقه کوي، چې خاوند يې ورته معلوم نه وي ترڅو يې ورباندې وسپاري او يا مړ شوی وي.

نو په همدې بناء د قرض او صدقې فاصله سره يو ترېله ډېره زياته ده خو سره د دې هم په دې مقام کښې الله ﷻ د صدقاتو څخه په قرض سره تعبير وکړ ترڅو مسلمانان مالي جهاد ته ترغيب کړي، دا ځکه چې په دې تعبير کښې لاندې ترغيبات پراته دي:

اول: الله ﷻ د مسلمانانو څخه د هغو مالونو تصدق غواړي چې همده ﷻ ورکړي دي. خو ورته وايي چې هغه به څوک وي چې الله ﷻ ته قرض ورکړي، ته به وايې چې مالونه د بندګانو مخلوق دي او د الله ﷻ د پلوه ورته نه دي ورکړی شوي.

دوهم: بندګان هڅوي چې بدل او عوض يې راڅخه ضرور وغواړئ.

درېم: پخپله الله ﷻ هم عهد کوي چې عوضونه به يې ضرور درکوم.

څلورم: دغه قرض به د بندګانو د قرض په شان په يو عوض سره نه اداء کېږي بلکې په ډېرو چندونو باندې ورکول کېږي.

پنځم: په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ فقيرانو ته صدقات ورکول داسې ګڼي لکه چې الله ﷻ ته يې ورکړي وي، او د هغوی احتياج داسې ګڼي لکه چې د الله ﷻ ورته حاجت وي.

همدا مطلب د يوه اوږده قدسي حديث شريف[1] څخه هم څرګندېږي چې دغه برخې حاصل يې دا دی چې: ای بنیادمه! زه مريض وم زما پوښتنه دې ونه کړه او خوراک مې درڅخه وغوښت خواړه دې رانه کړه او څښاک مې درڅخه طلب کړه خروب دې نه کړم. بنده به ورته ووايي چې: ای ربه! زه به تا څنګه خروب کړم ته خو رب العالمين يې د خوراک، څښاک او امراضو هرڅه څخه منزه او پاک يې. الله ﷻ به ورته ووايي چې زما فلانی بنده درڅخه څښاک غوښتی وه او تا خروب نه کړ، خبردار! که هغه دې خروب کړی وی نو دا به دې زما سره موندلی وی. يعنې اجر به مې درکړی وی.

د صدقاتو چندونه

د دغو چندونو اقله (کمه) درجه يو په لسه ده چې الله ﷻ ورته د [الأنعام: ١۶٠] ايت کښې اشاره کړې ده، او د دې څخه ورپورته شمېره يې اوه سوه ده چې الله ﷻ د [البقرة: ٢۶١] ايت کښې بيانه کړې ده. د اوه سوو څخه لا هم پورته کېږي چې په همدې ايت شريف چې اوس د بحث لاندې دی په

---

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٣١٨

﴿أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ "ډېر چندونه" سره ورته اشاره کېږي، او هم نبي کريم ﷺ د أبو هريره رضي الله عنه په روايت باندې فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ لَيُضَاعِفُ الْحَسَنَةَ أَلْفَيْ أَلْفِ حَسَنَةٍ»[١] يعنې: بې شکه الله ﷻ د يوې نېکۍ چندونه دوه زره-زره نېکيو ته پورته کوي. يعنې په يوه نېکۍ دومره اجر او ثواب ورکوي، ته به وايې چې دوه مليونه يا شل لکه (٢٠٠٠٠٠٠) نېکۍ يې کړې دي. أبو هريره رضي الله عنه د همدې روايت په وخت کښې د بحث لاندې ايت شريف هم د استدلال په توګه باندې ولوست.

د أبو هريره رضي الله عنه څخه د همدې حديث په تعقيب کښې روايت شوی دی چې «هَذَا فِيْ نَفَقَةِ الْجِهَادِ»[٢] يعنې: دغه چندونه د جهاد په لګښتونو کښې ورکول کېږي.

د عوضونو ورکولو شرط

٩ـ الله ﷻ د صدقاتو د قبول دپاره او د چندونو د زيادت دپاره فقط يو شرط ايښی دی چې بايد قرض حسن وي. د نورو نصوصو څخه څرګندېږي چې په لاندې صفاتو سره صدقات په حسن باندې موصوفېږي:

الف: چې بايد مال حلال وي، د حرام څخه صدقات نه قبلېږي.

ب: چې بايد په اخلاص سره وي، ځکه چې د ريا عبادت د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

ج: چې بايد په احسان اېښودلو او نور ضرر رسولو باندې بېرته ضائع نه شي.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلْمَلَإِ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰٓ إِذْ قَالُوا۟ لِنَبِىٍّ لَّهُمُ ٱبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ أَلَّا تُقَٰتِلُوا۟ ۖ قَالُوا۟ وَمَا لَنَآ أَلَّا نُقَٰتِلَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَٰرِنَا وَأَبْنَآئِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ تَوَلَّوْا۟ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٤٦﴾﴾

[٢٤٦] ايا ته د بني اسرائيلو څخه يوې (د اشرافو) ډلې ته د موسى عليه السلام (د وفات) څخه وروسته نه ګورې چې کله دوی خپل پيغمبر عليه السلام ته وويلې چې مونږ ته يو (د جنګ) مشر وټاکه چې د الله ﷻ په لاره کښې وسله وال جهاد وکړو.

پيغمبر عليه السلام ورته وويلې چې: ايا تاسو دې خبرې ته نژدې ياست که وسلوال جهاد درباندې فرض کړی شي نو تاسو به وسلوال جهاد ونه کړئ (بلکې نژدې ياست). دوی وويل چې: مونږ لره به څه (وجه) وي چې د الله ﷻ په لار کښې به وسلوال جهاد نه کوو حال دا چې مونږ د خپلو کورونو او اولادونو څخه ويستلي شوي يو.

(١) مسند احمد بن حنبل ج٣ ص١٥٣

(٢) تفسير المرضي ج٣ ص٢٤٢

خو کله چې ورباندې وسلوال جهاد فرض کړی شو دوی (ټولو) ورته شا کړه مګر د دوی یوه وړوکې ټولګې (ورته شا نه کړه) او الله ﷻ په ظالمانو باندې ښه پوهېږي.

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې د اړوند وجوه په لاندې ډول سره په نظر راځي:

الف: په تېره شوې قیصه کښې چې کومو خلکو جهاد ته شا کړې وه هغوی نه وه غوښتی، او په دې قیصه کښې چې کومو خلکو جهاد ته شا کړې وه هغوی په خپله خوله غوښتي وه او بیا یې ورته شاګانې وراړولې وې. خو هلته پکښې یوې وړې ډلې هم جهاد ونه کړ، چې الله ﷻ تول مره کړه، او دلته پکښې د مجاهدینو یوه کوچنۍ ډله په خپله ژمنه باندې کلکه ودرېده چې الله ﷻ د همدې ډلې په برکت د متقاعدینو آبرو او عزت هم وساته او دښمن یې ورته په کونډو کړ.

د دوی مثال کټ مټ د افغانستان د مجاهدینو دی چې یوه ټولګې جهاد وکړ او روسیان یې د وطنه وشړل او د ټولو افغانانو آبرو په ځای شوه که څه هم ځینې افغانان مختلفو مملکتونو ته تېښتېدلي وه او جهاد یې ونه کړ.

ب: هلته بالکل جهاد ته اماده او تیار نه شوه او په دې کښې د تیارۍ څخه وروسته په نیمه لاره کښې پښېمانه شوه.

ج: د ډېر نژدې ایت مضمون دا وه چې قبض او بسط (اخستل او ورکول) د الله ﷻ په لاس کښې دي، په دې قیصه کښې یې د همدې مضمون ژوندی مثال بیان کړ چې د جالوت څخه یې خوشالي او برم قبض کړ او په داود ﷺ او نورو مسلمانانو باندې یې وریېرزو کړ.

۲ـ یعني: د ژوند دپاره جهاد یو ضرورت دی چې پرته د جهاد څخه په دنیا کښې ارام ژوند امکان نه لري همدغه حقیقت په ټول تاریخ کښې ځلانده دی او د هرې زمانې خلک وریاندې پوه شوي دي چې د جهاد د پرېښودلو لازمه نتیجه ذلت او حقارت دی.

ایا ته د بني اسرائیلو یوه ټولګې ته نه ګورې چې هغوی په خپل قوم کښې د اعتبار خاوندان وه او خلکو یې په خبرو عمل کاوه او د خیر او شر په سنجولو کښې د نورو څخه څه پورته وه بالآخره دوی یو ټولګی وه چې د مشورې دپاره راغونډ شوي وه، دوی د وخت پیغمبر ته د جهاد وړاندیز وکړ.

۳ـ د دې وړاندیز وجه دا وه چې د موسی ﷺ څخه ډېر کلونه تېر شوي وه او هغه وقار چې دوی ته د هغه په ذریعه په نصیب شوی وه هغه یې د لاسه وتلی وه، په قوم کښې سستي او بې همتي خوره شوې وه، دښمنانو وریاندې د هره طرفه د لېوانو په شان حملې کړې وې، وطنونه یې ترې نیولي وه، ښځې یې ترې ببولې وې، اولادونه یې ترې غلامان کړي وه او داسې نور.

نو دغو هوښیارو خلکو فکر وکړ چې د دې ذلت څخه د خلاصون دپاره د جهاد څخه پرته بله هیڅ لاره نشته، د همدې جهاد په ذریعه باندې د موسی ﷺ په زمانه کښې او د هغه څخه راوروسته هم د څه وخته پورې مونږ د عزت خاوندان وو خو چې مونږ جهاد ته شا کړه عزت او وقار مو د لاسه لاړ.

۴_ په هر تقدير، دوی د وخت پيغمبر ﷺ ته وړانديز وکړ چې مونږ ته د جنګ قومندان وټاکه ترڅو د الله ﷻ په لار کښې وسلوال جهاد وکړو ځکه چې که مونږ ټول د يوې قومندې لاندې راټول نه شو او اتفاق ترلاسه نه کړو نو د جهاد نتيجه به په خطر کښې واقع شي.

۵_ د وخت پيغمبر ﷺ ورته وويلې چې دغه کار خو زما آرزو ده خو زه په تاسو باندې باور نه لرم چې تاسو به په خپله خبره باندې ودرېږئ او جهاد به وکړئ، رښتيا ووايئ چې که جهاد درباندې فرض کړی شي تاسو دې خبرې ته نژدې ياست چې جهاد به ونه کړئ؟، ماته خو داسې ښکاري چې په خپله ژمنه باندې به ونه درېږئ او په نيمايي لاره کښې به د جهاد څخه لاس واخلئ.

۶_ هغوی وويلې چې دغسې بې غيرتي به مونږ ولې کوو، چې د يو پلوه به راباندې جهاد فرض کړی شوی وي او د بله پلوه به زمونږ جهاد د هغه پوخ دښمن په مقابل کښې وي چې زمونږ څخه يې وطنونه نيولي دي، ښځې يې راڅخه بېولې دي او زمونږ ماشومان يې غلامان جوړ کړي دي. ايا مونږ به دومره بې همته يو چې د خپلو وطنونو د ازادۍ او د ښځو او ماشومانو د خلاصون دپاره به هم جهاد نه کوو؟.

۷_ کله يې چې پيغمبر ﷺ ته کلک عهد ورکړ او د هغه قناعت يې حاصل کړ او برسېره په دې، همدغه فيصله په ټول ملت کښې خوره شوه او ټولوورباندې ژمنه وکړه نو الله ﷻ د همدغه وسلوال جهاد دپاره قومندان وټاکه او جهاد فرض شو، خو په نتيجه کښې دوی ټولو ورته شا کړه او په ځانونو باندې يې ظلم وکړ مګر يوه واړه ټولګي په خپل عهد وفا وکړه او جهاد ته يې ملا وتړله چې په نتيجه کښې الله ﷻ کامياب کړل او مطلب ته يې ورسول.

توضيحات

۱_ دغه قيصه د موسى ﷺ دوفات څخه تقريبًا يو زر (۱۰۰۰) کاله وروسته پېښه شوې ده[۱]، د دې مودې په اوږدو کښې په بني اسرائيلو کښې زښت ډېر پيغمبران تېر شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو يې نومونه هم اخستي دي[۲].

اما د همدغه وخت د پيغمبر ﷺ په نوم کښې ډېر اختلاف دی، نو ځرنګه چې د نوم تشخيص کوم خاص ارزښت نه لري د همدې کبله الله ﷻ نه دی ښودلی، خو زيات مفسرين کرام وايي چې شمويل ﷺ نومېده[۳].

په هر تقدير، کله چې په بني اسرائيلو کښې د واحد قيادت روحيه ژوندۍ شوه په همغه وخت کښې د دوی د ترقۍ او پرمختګ ډېره کېښودله شوه. همدارنګه په هر قوم کښې چې د قيادت د وحدت روحيه ژوندۍ کېږي د عزت او وقار ډېره به يې اېښودله کېږي.

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۰۰
(۲) روح المعاني ج۲ ص۱۶۵؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۶؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۳۹
(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۴۳؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۳؛ التفسير الکبير ج۶ ص۲۰۲

دلته علمي رؤيت مطلب دی

۲_ د ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ کلمه د علمي رؤيت څخه اخستله شوي ده خطاب نبي كريم ﷺ ته دی او پوښتنه تعليمي ده. نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: ای پيغمبره! ايا ته د بني اسرائيلو د "قِصّه" په قيصه باندې پوه نه يې؟ يعنې په قيصه باندې يې پوه شه!

که څه هم خطاب نبي کريم ﷺ ته دی مګر مطلب پکښې ټول امت دی چې بايد تاسو د موسی ﷺ د قوم په شان نه شئ چې د هغه د وفات څخه وروسته يې جهاد ته شا کړه او جالوتيانو يې کورونه تالا والا کړه. بايد تاسو د قيادت د وحدت روحيه هميشه ژوندی وساتئ لکه چې هغوی ته د لاسه وتلی عزت د همدې روحې د کبله بيرته لاس ته ورغی. خو د هغوی په څېر د قائد په قيادت کښې هاغه او دغه مه کوئ او قومندې ته يې تسليم شئ. که دا کار مو وکړ نو بری ستاسو په برخه دی او الله ﷻ ستاسو ملګری دی.

. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي او فرمايي: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ [الحديد: ۱۶] يعنې: ايا هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی دغه وخت نږدې نه دی چې بايد زړونه يې د الله ﷻ د ذکر او د هغه شي دپاره عاجزي وکړي چې نازل شوی دی چې د حق څخه عبارت دی. او د هغو خلکو په څېر نه شي چې هغوی ته مخکښې کتاب ورکړی شوی وه خو چې وخت ورباندې ډېر تېر شو نو زړونه يې کلک شول او ډېر يې فاسقان دي.

د "عَسَی" کلمه

۳_ د "عَسَی" کلمه د طمعې او توقع دپاره استعماليږي، او هغه شي ته چې سړی طمعه کوي هغه ورته نږدې بنکاري. نو نږدېوالی يې په مفهوم کښې پروت دی. د همدې کبله يې مفسرين کرام په دې مقام کښې په "هَلْ قَارَبْتُمْ" سره تعبيروي او استفهام پکښې تقريري اخلي.

نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: که جهاد درباندې فرض کړی شي لکه چې تاسو يې غوښتنه کوئ نو ايا تاسو نږدې ياست چې جهاد به ونه کړئ؟. بلکې نږدې ياست[۱].

يادونه

۴_ که څه هم ټول بني اسرائيل خو د کورونو او اولادونو څخه نه وه ويستل شوي بلکې هغه کسان ويستلي شوي وه چې هغوی د دښمن (جالوتيانو) په لاس کښې بنديان وه. مګر دوی د هغوی بنديتوب داسې وګاڼه لکه چې دوی ټول بنديان او نيولي شوي وي.

په نني عصر کښې مونږ وايو چې مونږ ټول افغانان وژل شوي او شړل شوي يو. اګر که شهيدان تقريباً يو نيم مليون نفره دي او د وطنه شړل شوي تقريباً پنځه نيم مليونه کسان دي. کله چې

---

(۱) تفسير الکشاف ج۱ ص۲۹۱، تفسير القاسمي ج۳ ص۱۸۳

خواخوږي قوي شي يو د بل په درد باندې دردېږي.

په غالب ګومان چې په بنديانو کښې خو به زنانه هم شاملې وې خو هغه يې د زيات خجالت د کبله ذکرې نه کړې، چې زمونږ څخه يې لا زنانه هم بېولې دي.

څومره کسان جهاد ته تيار شوه؟

۵ـ که څه هم قيصه پاتې ده او په راتلونکي ايتونو کښې بيانېږي خو الله ﷻ د هغو کسانو يادونه د اجمال په توګه په اول سر کښې د دې دپاره وکړه ترڅو د دوی بې وفائي د ژمنې په څنګ کښې واضحه څرګنده شي.

نو مفسرين کرام وايي چې د طالوت ټول لښکر اتيا زره کسان وه خو په دوی کښې په خپله ژمنه باندې يوازې درې سوه او ديارلس کسان ودرېده او جهاد ته چمتو شوه او الله ﷻ ورته کاميابي په برخه کړه. لکه چې د بدر په غزا کښې صحابه کرام ﷺ هم درې سوه او ديارلس کسان وه[1].

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ ﴾

[۲۴۷] او د دوی پيغمبر ﷺ دوی ته وويلې چې: بې شکه الله ﷻ تاسو ته طالوت پاچا (قومندان) مقرر کړی دی. دوی وويلې چې په مونږ باندې به هغه لره پاچاهي د کومه شي حال دا چې په پاچاهۍ کښې مونږ ورڅخه بهتر (غوره) يو، او ده لره د مال پراخي هم نه ده ورکړه شوې.

(پيغمبر ﷺ) وويلې چې: بې شکه الله ﷻ هغه په تاسو باندې غوره کړی دی او هغه ته يې (په تاسو باندې) په علم (پوهه) کښې او په جسم کښې پراخي ورزياته کړې ده.

او الله ﷻ هر چا ته يې چې خوښه شي پاچاهي ورکوي. او د الله ﷻ د پراخه فضل (او) علم (پوهې) خاوند دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: د وخت پيغمبر ﷺ دوی ته وويلې چې ستاسو د غوښتنې سره سم مې د الله ﷻ څخه سوال وکړ چې زما غوښتنه يې ومنله او طالوت نامې يې په تاسو باندې د عمومي قومندان په توګه وټاکه ترڅو د هغه اطاعت وکړئ او د هغه د قومندې لاندې جهاد ته ملاوې وتړئ، دا ټاکل الله ﷻ کړي دي ما نه دي کړي.

۲ـ څرنګه چې بني اسرائيل د هغو خلکو اولاده وه کومو چې د موسی ﷺ څخه د غوا په قيصه کښې متعددې پوښتنې رابرسېره کړې نو خپل پيغمبر ﷺ ته يې وويلې چې که طالوت په بل چا

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۶۶

باندې واکدار مقرر شي هر څه چې وي هغه به وي، مګر په مونږ باندې به هغه په څه دول د قومندان په حیث مقرر شي؟، مونږ خو د هغه څخه د پاچاهۍ او قومندانۍ په باره کښې بهتر یو، چې د پخوا څخه په مونږ کښې پاچاهان تېر شوي دي، مونږ خوشاهي کورنۍ یاستو.

بله دا چې هغه غریب سړی دی، د مال څه پراخي نه لري، هغه به پاچاهۍ باندې څه پوهېږي؟، په کار داسې وه چې زمونږ د جملې څخه دې کوم یو سړی د همدې مطلب دپاره ټاکلی وي او زمونږ سپکاوی دې نه وی کړی.

دوی د طالوت په مقابل کښې داسې خبره وکړه لکه څنګه چې ابلیس د آدم ﷺ په مقابل کښې کړې وه چې: ﴿أَنَاْ خَيْرٌ مِّنْهُ﴾ [ص: ۷۶] یعنې: زه د ده څخه بهتر یم.

۳ــ پیغمبر ﷺ ورته وویلې چې دا کار خو ما نه دی کړی ترڅو چې په ما اعتراض وکړئ بلکې ما خو په څرګندو الفاظو کښې وویلې چې بې شکه طالوت الله ﷻ په تاسو باندې غوره کړی دی او د الله ﷻ انتخاب دی. ایا په الله ﷻ باندې اعتراض کول معقول دي؟، ایا تاسو د الله ﷻ څخه ښه پوهېږئ؟.

که طالوت د مال پراخي نه لري خو د علم پراخي لري هغه په تاسو باندې پوه دی، د رعیت ساتل مال ته دومره ضرورت نه لري لکه څومره چې علم ته ضرورت لري خصوصاً د وسلوال جهاد په مرحله کښې چې جنګي مهارت ته ډېر ضرورت دی ترڅو د جنګ نقشه جوړه کړي او د حملې دقیق پلان ورکړي. د طالوت بدني قوت هم په تاسو باندې د پاسه دی په تاسو کښې یو کس هم د هغه په شان پهلوان نه دی او نه د هغه په شان ښایسته څېره لري، نو کله چې تاسو هغه ته په بدني توان کښې نه شئ رسېدلی نو د هغه حوصله، صبر او شجاعت په تاسو باندې د پاسه دی او دغو شیانو ته په جهاد کښې اشد ضرورت دی.

په دې ټولو باندې برسېره، د الله ﷻ د فضل تقیسمات خو ستاسو په لاس کښې نه دي، په دې مقام کښې یې چې په طالوت باندې د عمومي قومندانۍ فضل وکړ نو تاسو په الله ﷻ باندې نیوکه کوئ؟. د الله ﷻ فضل خو ډېر پراخه دی هر چا ته یې د رسېدلو امکان شته څومره غیر معقوله خبره ده چې د الله ﷻ د فضل دپاره د خپلو خانونو څخه پرته بل څوک لائق نه ګڼئ او په خپلو خانونو کښې یې منحصر بولئ، تاسو خو علم نه لرئ، څه پوهېږئ چې د الله ﷻ د فضل دپاره کوم محل صلاحیت لري!؟، په دې کار باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

توضیحات

۱ــ انسانان د پاچاهۍ دپاره داسې سړی خوښوي چې یا د پاچاهي کورنۍ څخه وي چې پلار او نیکه یې پاچاهان تېر شوي وي، او یا ښه ډېره پانګه او سرمایه ولري، که دغه دواړه صفات پکښې موجود وي نو خلک ورته غاړه ږدي او اطاعت یې کوي. د همدې کبله بني اسرائیلو د طالوت په پاچاهۍ کښې ذکر شوي دواړه وجې وړاندې کړې، دا خکه چې په دوی کښې پاچاهي کورنۍ د

یعقوب ﷺ په دولسو زامنو کښې د "لاوي" په اولاده کښې جاري وه او طالوت د بنیامین د اولادې څخه وه، برسېره په دې نوموړی څه سرمایه دار هم نه وه بلکې د اهل الحرفه وو (کسبه وو) څخه وه چې دباغت یا بل کسب یې درلود او خپله ګوزاره یې ورباندې روانه وه"[۱].

۲ـ دوی څکه د امیر غوښتنه وکړه چې په بني اسرائیلو کښې به امیر د پیغمبر څخه بېل سړی وه، که داسې نه وی نو د وخت پیغمبر ﷺ ته به یې وراندیز کړی وی چې مونږ جهاد ته سوق کړه او د امیر غوښتنه به یې ترې نه وی کړې. خو اول سړی چې نبوت او امارت دواړه وریه غاړه شو هغه داؤد ﷺ وه لکه چې وروسته واضحه کېږي"[۲].

مګر الله ﷻ بني اسرائیل پوه کړه او مونږ یې په غوږ ووهلو چې د ملوکیت معیار هغه څه نه دی چې تاسو ورته تاکلی دی بلکې معیار یې لاندې څلور صفات دي:

الف: چې الله ﷻ هغه ته فطري استعداد ورکړی وي او د سیاستمدارۍ قوت پکښې موجود وي: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ ﴾.

ب: چې پوهه ولري جاهل او ناپوه نه وي بلکې پوهه یې په نورو باندې د پاسه وي: ﴿ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ ﴾.

ج: چې جسمي فضلیت هم ولري، ناروغ، ګوزڼ وهلی او نور داسې امراض ونه لري چې د هغو د کبله د حکم چلولو دپاره فراغت نه شي موندلی. خلک وایي چې: "العَقْلُ السلیم في الجسم السلیم" یعني: سالم عقل په سالم بدن کښې وي، په همدغسې بدنونو کښې شجاعت، هیبت او وقار زیات وي د هغو خلکو په پرتله چې روغ او سالم بدن ونه لري.

د: په دې ټولو باندې د پاسه، چې الله ﷻ ورته د ملوکیت اسباب برابر کړي وي او د حکمرانۍ توفیق یې ورکړی وي: ﴿ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ﴾.

په طالوت کښې ذکر شوي څلور واړه صفات موجود وه. په همدې مطلب باندې لاندې شواهد ولولئ:

اول: کله چې طالوت د قومندانۍ واګې په لاس کښې واخستلې نو د لښکر کشۍ په اوله مرحله کښې یې وویلې چې په لښکر کښې زه هغه څوک نه شاملوم چې د زړه فراغت ونه لري، مثلا کوژده یې کړې وي خو لا واده یې نه وي کړی څکه چې دغسې خلک په پوره فراغت سره جهاد ته نه شي وراندې کېدلی"[۳]. دا د فطري ذکاوت او زیرکۍ یو مثال دی.

دوهم: د بني اسرائیلو بدعهدي او بې وفائي ورته معلومه وه او هم په دې باندې پوهېده چې د الله ﷻ نصرت د ډېروالي سره نه دی بلکې د اخلاص سره ملګری دی، نو څکه یې د جنګ د میدان څخه وراندې د ټول لښکر ازموینه ترلاسه کړه چې بې وفا خلک او وفادار مجاهدین سره جدا شوه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۴۵
(۲) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۵
(۳) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۲؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۶۴

عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما وايي چې: «كَانَ طَالُوت أَعْلَمُ بَنِيْ إِسْرَائِيْل بِالْحَرْبِ»[۱] يعني: په بني اسرائيلو کښې په جنګ باندې د هر پوه سړي يوازې همدا طالوت وو او بس.

درېيم: جسمي فضليت يې په نورو باندې دومره زيات وه چې په ټول لښکر کښې داسې سړی نه وه چې د طالوت اوږې ته يې سر ورسېږي، په ټول لښکر کښې يوازې د همده هسکه غاړه وه او همدې مهيب سړی وه.

څلورم: د الله ﷻ توفيق خو بالکل ښکاره دی چې د وخت پيغمبر ؑ ته الله ﷻ وحې وکړه او نوموړی يې د ملوکيت دپاره انتخاب کړ، پخپله يې ورپسې بدې نه وې وهلې او کور په کور ورپسې نه وه ګرځېدلی بلکې کوم يو څاروی ترې ورک شوی وه او د پلټنې پسې يې ګرځېده، نه ورسره د پاچاهی فکر وه او نه يې هڅه کوله، د وخت پيغمبر ؑ ته محض د دعاء غوښتنې دپاره ورغی چې ګوندې ورک شوی څاروی راته الله ﷻ راوموند کړي، خو ناڅاپه پرې هغه د پاچا نوم کېښود[۲].

د امير د ټاکلو طريقه

۲ـ د امير ټاکنه په دوه ډوله ده: يو ډول دا ده چې د يو چا د پلوه وټاکل شي او د عمومي اجتماع اهل الحل والعقد ته يې ټاکل ونه سپارل شي، دغه ډول ته انتصابي ټاکل وايي؛ بل ډول دا ده چې د عمومي اجتماع د اهل الحل والعقد د پلوه انتخاب شي، دغه ډول ته انتخابي ټاکل وايي.

بني اسرائلو د شمويل ؑ څخه د امير ټاکنه په اوله طريقه (انتصاب) سره غوښتنې وه خو کله چې ورته د الله ﷻ د پلوه وټاکل (نصب) شو نو بيا يې ورباندې اعتراضات شروع کړه، لکه چې دوی د خپل نظر څخه اوښتي وه او غوښتل يې چې بايد مونږ ته د انتخاب د لارې امير وټاکل شي.

د جواب حاصل يې دا دی چې که بالفرض په انتخاب سره وټاکل شي هم بايد چې طالوت انتخاب شي، چې د امير د لياقت صفات يوازې په همده کښې دي او بس.

يادونه

۳ـ بايد مونږ هم ذکر شوي څلور واړه صفات په نظر کښې ونيسو. او دا ځکه چې الله ﷻ ذکر شوو صفاتو ته په قرآن کريم کښې اشاره وکړه او وروسته يې رد نه کړه، نو د دې معنی دا ده چې بايد مونږ هم د همدغو صفاتو په رڼا کښې امير وټاکو.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ»[۳] يعني: امر يې قبول کړئ او اطاعت يې وکړئ اګر که داسې تور حبشي غلام درباندې مقرر کړی شي چې سر يې لکه د پرسېدلي مميز په څېر وي. يعني چې هر څومره

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۵۷
(۲) زاد المسير ج۱ ص۲۵۷؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۸
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۷

بد قواره سړی وي هم اطاعت يې کوئ.

او نبي کريم ﷺ داسې هم فرمايلي دي چې: «إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا»[۱] يعنې: که چېرې درباندې پوزه پرې کړی شوی غلام آمر وټاکلی شي او هغه مو د الله ﷻ د کتاب مطابق قيادت کوي نو امر يې قبول کړئ او اطاعت يې وکړي.

نو پوښتنه دا ده چې: د دغو احاديثو څخه خو معلومېږي چې د هر ډول امير اطاعت واجب دی، که د طالوت په شان دنګه غاړه او ښائسته څېره ولري او که نه؟.

مونږ وايو: لکه چې وړاندې مو ورته اشاره وکړه په ايتونو کښې د امير ټاکنه په انتخابي طريقې سره د بحث لاندې ده، او ذکر شوي احاديث يې انتصابي طريقې ته اشاره کوي لکه چې «وَإِنْ اسْتُعْمِلَ» او «إِنْ أُمِّرَ» کلمې درباندې دلالت کوي.

برسېره په دې، ايتونه د امير ټاکونکو ته هدايت کوي، او احاديث هغو خلکو ته ارشاد کوي چې امير درباندې ټاکل شوی وي يعنې امير چې په هره طريقه وټاکل شي اطاعت يې ضرور دی د ټاکلو څخه وروسته پکښې هاغه او دغه کول جائز نه دي. لکه چې نبي کريم ﷺ د مرض الموت په حال کښې أسامه بن زيد ؓ په يو ګروپ مجاهدينو باندې قومندان وټاکه، سره د دې چې د أسامه ؓ پلار آزاد کړی شوی غلام وه او په مجاهدينو کښې لوی‌لوی صحابه کرام ؓ شامل وه، خو ټولو يې اطاعت وکړ او غاړه يې ورته کېښودله[۲].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: اهل الحل والعقد به الهي پېرزوينه په څه ډول معلومه کړي چې د فلاني سره يې پېرزوينه شته او د فلاني سره نشته؟.

مونږ وايو چې: دوی بايد هغه چا ته د انتخاب رايه ورنه کړي چې په اصطلاح هغه امارت ته کانديد وي او ورپسې لېوال وي، بلکې هغه څوک انتخاب کړي چې د طالوت په شان د امارت هڅه نه کوي، څکه چې عبد الرحمن بن سمره ؓ وايي چې نبي کريم ﷺ راته وفرمايل چې: «لَا تَسْأَلْ الْإِمَارَةَ فَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا»[۳] يعنې: امارت مه غواړه څکه چې که د غوښتنې د کبله درکړی شي نو همغه ته به وروسپارلی شي (د الله ﷻ کومک او توفيق به درسره نه وي) او که بې د غوښتنې څخه درکړی شي نو په امارت باندې به درسره کومک وکړی شي (الله ﷻ به توفيق درکړي) يعنې دابه د الله ﷻ پېرزوينه وي.

بله دا چې د اهل الحل والعقد د ټولګي څخه شمېرل کېدل پخپله د الله ﷻ پېرزوينه ده او د دوی پېژاندنه خو په هيچا باندې مشکله نه تمامېږي. يا په بل عبارت: که د اهل الحل والعقد ټولګی د

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۱۲۵
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۴۱
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۸

خپل منځ څخه يو نفر د امارت چوکۍ ته انتخاب کړي ډېر په خاى کار به وکړي.

﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ ﴾

[۲۴۸] او دوى ته خپل پيغمبر (شمويل) ﷺ وويلې چې: بې شکه د نوموړي د قيادت نښه دا ده چې تاسو ته به صندوق راشي چې په هغه کښې به ستاسو د رب ﷻ د پلوه سکينه او ډاډ وي او هم به پکښې د موسى ﷺ د ټبر او د هارون ﷺ د ټبر څخه څه پاتې شيان وي (په داسې حال کښې) چې ملائک به يې درانتقال کړي.

بې شکه په دغه کار کښې ستاسو دپاره (د طالوت د قيادت) غټه نښه او معجزه ده خو که تاسو ايمان راوړونکي ياست.

د مطلب خلاصه

د بني اسرائيلو پخواني عادت وه چې په هر شي کښې يې شک او شبهې کولې، د دې خبرې سره-سره چې د موسى ﷺ په رسالت باندې معتقد وه خو په يو وخت کښې يې ورته وويلې چې: ﴿ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً ﴾ [البقرة: ۵۵] يعني: اى موسى! موږ به هيڅکله تا لره معتقد نه شو ترڅو چې الله ﷻ په خپلو سترګو باندې په ښکاره توګه وګورو.

همدارنګه دوى شمويل ﷺ ته وويلې چې موږ د طالوت په قيادت باندې چې د الله ﷻ د پلوه ټاکلى شوى دى تر هغه عقيده نه شو کولى چې څرګند برهان او دليل ورباندې تېر نه کړې يعنې ترڅو چې په دې باره کښې معجزه ونه ګورو چې دا رښتيا قائد ګرځولى شوى دى.

نو شمويل ﷺ دوى ته وويلې چې د طالوت د قيادت نښه دا ده چې تاسو ته به يو غيبي صندوق راشي چې په هغه کښې به ستاسو د رب ﷻ د پلوه اطمنان اينښودلى شوى وي او هم به پکښې د موسى ﷺ او د هارون ﷺ د ټبرونو د متروکانو څخه څه پاتې شوني موجود وي ترڅو يې تاسو وپېژنئ چې رښتيا دا غيبي صندوق دى چې د کلونو-کلونو پخواني څيزونه پکښې پراته دي چې د هيچا څخه پاتې نه وه او نه د چا په وسه کښې وه چې هغه ترلاسه کړي، دا برسېره په دې چې تاسو به يې په خپلو سترګو وګورئ چې ملائک به يې درانتقال کړي او په غيبي توګه به د طالوت په وړاندې کېښودل شي. بې شکه دغه ډېره لويه معجزه ده او د طالوت د قيادت ډېره لويه نښه ده خو که تاسو ورباندې باور وکړئ او قيادت يې ومنئ.

کله چې ذکره شوې معجزه ترسره شوه نو د ټولو ورباندې ظاهري قناعت راغى او طالوت يې د قائد په صفت ومانه.

توضيحات

١ـ که څه هم مفسرينو کرامو د تابوت په اړوند ډېر څه ليکلي دي چې په ځينو باندې د سړي اطمنان هم نه شي راتلی خو هغه څه چې مونږ ته يې يادونه ضرور ښکاري، لاندې څو معلومات دي:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې د "تَابُوت" کلمه د "تَوْبَة" څخه اخستلې شوې ده چې د رجوع معنی ورکوي. نو هغه صندوق ته چې سړی پکښې څه مهم شيان ساتي ځکه تابوت وايي چې هغه ته بيا-بيا رجوع کېږي[١]. مگر ډېره ښه خبره دا ده چې د تابوت کلمه عجمي ده لکه چې غير انصراف يې په همدې مطلب باندې څرگند دليل دی.

په هر تقدير، زمونږ په پښتو ژبه کښې تابوت هغه خاص صندوق ته وايي چې هغه د مړي د کالبوت دپاره جوړ شوی وي، خو په نورو ژبو کښې د مړي کالبوت پورې اختصاص نه لري، بلکې د مهمو شيانو صندوق ته تابوت وايي.

ب: دا خبره ثابته نه ده چې دغه تابوت بني اسرائيلو ته د آدم ﷺ په سلسله باندې د جنت څخه راغلی وه[٢] او که نه هغه تابوت وه چې د موسی ﷺ مور پکښې موسی ﷺ د ماشومتوب په حالت کښې سيند ته اچولی وه، چې د [طه:٣٩] ايت کښې ورته اشاره شوې ده[٣]، او يا د موسی ﷺ په ژوند کښې دوی پخپله د لرگي څخه جوړ کړی وه[٤]؛ خو دا خبره ثابته ده چې ذکر شوی تابوت د برکت څخه ډک وه او څه امتيازي صفات يې درلوده چې بني اسرائيلو ته ډېر ښه معلوم وه، که څه هم مونږ ته په يقين سره نه شي معلومېدلی چې هغه به څه صفات وه ځکه چې:

زمونږ په لاس کښې خو د علم دوه ياڼکې دي چې يو قرآن کريم دی او بل احاديث دي، په دې دواړو کښې د تابوت په اړوند هغه معلومات نشته کوم چې د اهل الکتابو په کتابونو کښې ليکل شوي دي، او مونږ ورباندې ځکه باور نه شو کولی چې په دې کتابونو کښې گوتې وهل شوي دي، مونږ څه پوهېږو چې خبرې به يې رښتيا وي او که دروغ.

أبو هريره ﷺ وايي چې اهل الکتابو به تورات په خپله ژبه (عبراني) لوسته او مسلمانانو ته به يې په عربي ژبه باندې ترجمه کاوه نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تُصَدِّقُوا اهل الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ وَقُولُوا ﴿ آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا ﴾ الْآيَةَ»[٥] يعني: د اهل الکتابو مه تصديق کوئ او مه يې تکذيب کوئ فقط همدومره وايي چې مونږ په الله ﷻ او په هغه شي باندې ايمان راوړی دی کوم چې مونږ ته الله ﷻ نازل کړی دی.

ج: نوموړی تابوت د اهل الکتابو د لاسه بالکل وتلی وه، برابره خبره ده چې الله ﷻ د دوی د گناه

(١) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٥٨
(٢) التفسير الكبير ج٦ ص١٨٨
(٣) تفسير سوره ج٢ ص١٧٤
(٤) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٥٩
(٥) صحيح البخاري ج٢ ص١٠٩٤

په سبب باندې اسمان ته خېژولې وي[١] او که د جنګ په مرحله کښې ترې دښمنانو وړی وه کله یې چې د دوی کورونه تالا والا کړه او ماشومان او زنانه یې ترې بیولي وه[٢].

په هر تقدیر، دوی ته د تابوت بېرته لاس ته راوړل نه کېدونکی کار ښکارېده، او په واقع کې هم نظر بشري توان ته نه کېدونکی کار وه.

د: د طالوت په قیادت باندې الله ﷻ دوی ته د نورو معجزاتو په عوض ځکه د تابوت راتلل انتخاب کړه ـ والله ﷻ أعلم ـ ترڅو دوی پوه کړی شي چې الله ﷻ به تاسو ته هغه عزت بیا درپه برخه کړي چې د تابوت په وخت کښې مو درلوده، او د طالوت قیادت چې تاسو ته نه کېدونکی ښکاري دا کېدونکی وګڼئ: نو د تابوت راتګ د یو پلوه معجزه وه او د بل پلوه بشارت وه ترڅو دوی جهاد ته ترغیب شي او په خپل عهد باندې وفا وکړي.

هـ: ذکر شوی تابوت الله ﷻ بني اسرائیلو ته په خارق العاده توګه بېرته ورکړ، که د اسمانه ورته الله ﷻ بېرته راستون کړی وی نو د دې په خارق العاده والي کښې خو هیڅ شک نه پاتې کېږي، لکه چې د قیامت د نژدېوالي په وخت کښې به الله ﷻ عیسی ﷺ د اسمانه ځخه راښکته کړي او یا لکه چې په بني اسرائیلو باندې د عیسی ﷺ په زمانه کښې د اسمانه مائده نازله شوې وه. او که د جالوتیانو د مملکت ځخه ورته ملائکو راوړی وي نو د دې ډول راوړلو مثالونه هم شته، لکه چې سلیمان ﷺ ته د بلقیس تخت هغه چا ورانتقال کړ چې هغه ته الله ﷻ غیبي علم ورکړی وه لکه چې فرمايي: ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾ [النمل: ۴۰]

یعني: هغه چا وویلې چې هغه ته الله ﷻ د کتاب علم ورکړی وه چې زه به یې درته مخکښې د دې چې تاته د خپلو سترګو رپول بېرته راتاو شي، راوړم.

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ځخه همدغه قول روایت شوی دی چې ذکر شوی صندوق د اسمان ځخه ملائکو راښکته کړ او دوی ورته کتل چې د طالوت په وړاندې یې کېښود[٣].

د همدې قول تائید د دې کېله هم کېدلی شي چې بني اسرائیل لجوج خلک وه، که د جالوتیانو ځخه ورته ذکر شوی صندوق رانقل شوی وی نو شاید چې باور یې ورباندې نه وی کړی او په اصطلاح دوه سوه بهانې به یې ورته تراشلې وی خصوصاً په هغې طریقه باندې خو به یې هیڅکله قناعت نه وی شوی چې د صندوق په انتقال کښې مفسرینو کرامو لیکلي دي چې په جالوتیانو کښې د طاعون (وبا) مرض ګډ شو نو هغوی په ذکر شوی صندوق باندې بد فالي ونیوه، په قولبه (دوه غوایانو) باندې یې بار کړ او د خپل ښار ځخه یې وشړل چې قولبه برابره د طالوت مخې ته ودرېده او صندوق یې ترې راکوز کړ[۴].

---

(١) روح المعاني ج٢ ص١٦٨

(٢) روح المعاني ج٢ ص١٦٨

(٣) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٣٠١

(۴) تفسیر البغوي ج١ ص٢٣٠: تفسیر القرطبي ج٣ ص٢۴٨

دوی وايي چې د دغه کار سوق او اداره ملائکو کوله نو ځکه يې د انتقال نسبت دوی ته شوی دی او حمل د انتقال په معنی استعمال شوی دی. که داسې شوی وی نو بني اسرائيلو ته به چا قناعت ورکړی وی چې حقيقةً د صندوق انتقال دوه غوايانو نه دی کړی بلکې ملائکو کړی دی.

نو چې د دوی قناعت وربانديې راغلی دی معلوميږي چې دوی بله هيڅ بهانه په لاس کښې نه درلوده او د مجبوريت د کبله يې د خپل جارو جنجال څخه لاس اخستی دی چې د صندوق انتقال په بې اندازې خارق العاده طريقې سره صورت نيولی دی، چې دوی ټولو ورته رډ رډ کتل او ملائکو د طالوت په وړاندې ذکر شوی صندوق کيښود[1].

سکينة او بقية

٢ـ د ايت شريف څخه په ښکاره توګه څرګنديږي چې په همدغه صندوق سره او هم په هغو شيانو سره چې د صندوق په داخل کښې موجود وه د بني اسرائيلو د زړونو اطمنان حاصل شو، ځکه چې دوی ويېژاندل چې دغه شيان د موسی ﷺ او هارون ﷺ او د دوی دواړو د تيرونو څه بقايا دي، او يقين يې وربانديې راغی.

خو دا معلومه نه ده چې دغه بقايا د څه‌څه شيانو څخه عبارت وه، قرآن کريم يې د بيانولو څه ضرورت نه دی ليدلی نو ځکه پکښې ساکت پاتې شوی دی. اما مفسرينو کرامو پکښې ډېر څه ليکلي دي چې د "سَكِينَةٌ" په بيان کښې يې اوه قوله کړي دي او د "بَقِيَّةٌ" په باره کښې آن تر نهو قولو پورې رسېدلي دي[2]، چې په يوه ليکنه باندې هم سړی کامل باور نه شي کولی. يا په بل عبارت: د يوه مفسر سره هم د ذکر شوي صندوق کونجي موجوده نه وه او د ټولو څخه قلف پاتې شوی دی. د همدې کبله مونږ ته ښه ښکاره شوه چې همداسې قلف يې پريږدو او ترې تېر شو. که څوک يې د لوستلو شوق لري نو خينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[3].

خينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په تعين باندې يې څه دليل نشته نو تعينول يې ګناه ده او جواز نه لري[4]. که داسې وي نو وريسې ګرځېدل به هم ګناه وي، والله ﷻ أعلم.

﴿ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِٱلۡجُنُودِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبۡتَلِيكُم بِنَهَرٖ فَمَن شَرِبَ مِنۡهُ فَلَيۡسَ مِنِّي وَمَن لَّمۡ يَطۡعَمۡهُ فَإِنَّهُۥ مِنِّيٓ إِلَّا مَنِ ٱغۡتَرَفَ غُرۡفَةَۢ بِيَدِهِۦۚ فَشَرِبُواْ مِنۡهُ إِلَّا قَلِيلٗا مِّنۡهُمۡۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُۥ هُوَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ قَالُواْ لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلۡيَوۡمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦۚ

(١) تفسير ابي السعود ج١ ص٢٤١؛ روح المعاني ج٢ ص١٩٨
(٢) زاد المسير ج١ ص٢٥٨
(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٢٤٩؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٥٥٩؛ التفسير الكبير ج٦ ص١٩٠؛ روح المعاني ج٢ ص١٦٩
(٤) تفسير الطبري ج٢ ص٦١٥

قَالَ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ كَم مِّن فِئَةٖ قَلِيلَةٍ غَلَبَتۡ فِئَةٗ كَثِيرَةَۢ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

[۲۴۹] نو کله چې طالوت خپل لښکر جدا (تکميل) کړ نو ورته يې وويلې چې: يقيناً الله ﷻ تاسو لره په يوې ويالې باندې ازمويونکی دی (بې ازمويني مو نه پرېږدي)، نو چا چې ترې (د ويالې څخه اوبه) وڅښلې نو هغه زما څخه نه دی (په لښکر کښې ورته ځای نه ورکوم)، او څوک يې چې بالکل (د ويالې اوبه) ونه څښي نو بې شکه چې زما ملګری دی، مګر هغه څوک (مې هم ملګری دی) چې (اوبه) غرپ کړي په يو لاس غرپ کول.

نو ټول لښکر ترې (د ويالې څخه اوبه) وڅښلې (او ناکام شوه) مګر د دوی څخه لږو خلکو (د ويالې څخه اوبه ونه څښلې).

نو کله چې د ويالې څخه دی (طالوت) او ورسره هغه کسان تېر شوه چې ايمان يې راوړی وه (کامل ايمان) نو دوی وويلې چې نن ورځ مونږ لره هيڅ وسه نشته چې د جالوت او لښکر سره يې مقابله وکړو (که د الله ﷻ فضل راسره نه وي).

(بيا) هغو کسانو وويلې د کومو چې يقين وه چې بې شکه دوی د الله ﷻ سره ملاقي کېدونکي دي چې: ډېر کرته ورکوټې ټولګی په ډېر لوی ټولګي باندې د الله ﷻ په حکم غلبه ترلاسه کوي (نو بايد چې وارخطا نه شو). او الله ﷻ د صابرانو ملګری دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ کله چې په ذکر شوي تفصيل سره بني اسرائيلو ومنله چې طالوت دې زمونږ عمومي قومندان وي نو طالوت په سوق الجيشي باندې پيل وکړ او د مجاهدينو په راغونډولو کښې مشغول شو، هرڅوک يې په لښکر کښې نه شاملاوه ترڅو به چې ترې مطمئن نه شو چې دغه مجاهد څه ذهني مصروفيت نه لري نو د خپلو شرطونو په مطابق يې اتيا زره مجاهدين وسلوال جهاد ته تيار کړه او د جالوت په طرف يې د خپلو کليو څخه جدا کړه. الله ﷻ پوهېږي چې په تجهيزاتو باندې به يې ترې څومره وخت لګېدلی وي.

د هغه وخت څخه نيولې تردې وخته پورې ذکر شوی عمومي قومندان ټوله صحنه وليدله او د نظره يې تېره شوه چې په څومره مشکلاتو سره شمويل ؑ وکړی شو چې بني اسرائيل يې د ده قومندې ته چمتو کړه.

نو غالبه دا ده چې د طالوت سره تشويش پيدا شوی وي چې دغه لښکر چې په دومره لَيْتَ او لَعَلَّ سره زما قومندې ته چمتو شو، تر آخره به راسره په ځمنه ودرېږي او که نه، که د جنګ د ميدان څخه راوتښتي نو د يو پلوه به د مخلصو مجاهدينو مورال کمزوری کړي او د بله پلوه به دښمن ته خجالت شو. نو ښه دا ده چې د جنګ د ميدان څخه وړاندې د دوی مخلص او غير مخلص وپېژنم. نو

شمویل ﷺ ته به یې پېشنهاد کړی وي چې الله ﷻ ته سوال وکړي او الله ﷻ به سوال قبول کړی وي او د ازموینې طریقه به یې ورته ښودلې وي چې په دغه ډول سره یې ازموینه واخله او په لښکر کښې همدغه طریقه اعلانه کړه. که بالفرض د ازموینې منظوري یې د الله ﷻ څخه نه وی ترلاسه کړې نو ګومان نه کوم چې دغو لجوجو خلکو به امتحان ته غاړه ایښې وی بلکې په اصطلاح دوه سوه بهانې به یې ورته جوړې کړې وی، چې امتحان ته حاجت نشته. نو ځکه الله ﷻ فرمايي چې طالوت خپل لښکر ته وویلې چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ ﴾ یعنې: بې شکه الله ﷻ په یوې ویالې باندې ستاسو ازمویونکی دی.

۲ـ یعنې شمویل ﷺ ته الله ﷻ وحې کړې ده چې تاسو په یوه ویاله باندې امتحان کړې. نو د همدغه امتحان اعلان د طالوت د پلوه وشو چې الله ﷻ تاسو په یوه ویاله باندې امتحانوي او د امتحان طریقه دا ده چې که هرڅوک د همدغې ویالې (لښتې) څخه اوبه وڅښي هغه زما ملګری نه دی او هغه زه د خپل خان سره جهاد ته نه بیایم زما ملګری هغه څوک دی چې د ذکر شوې ویالې (لښتې) اوبه هیڅ ونه څښي او یو غړپ هم ترې ونه کړي. هوا که د ویالې څخه یې اوبه په لاس باندې وڅښلې او ورباندې ور ونه لوېده، خیر دی هغه هم زما ملګری دی او د اندیوالی څخه یې نه وباسم.

۳ـ نو کله چې دوی ویالې ته ورسېده په داسې حال کښې چې سخته تودوخه وه او ټول لښکر تږی وه، نو ټول په ویالې باندې ورولوېده او د څارویو په دود یې په خولو باندې اوبه وڅښلې، مګر لږو خلکو دا کار ونه کړ، یا یې بالکل ونه څښلې او یا یې په لاس باندې وڅښلې.

۴ـ د دې امتحان څخه وروسته د طالوت ملګري د ورایه وټاکلی شوه، کله چې طالوت او هغه کسان چې په ازموینه کښې کامیاب شو (چې ایمانونه یې قوي وه او کمزوري نه وه او د ده اندیوالي یې ترلاسه کړې وه) د ویالې څخه تېر شوه، نو دوی د خانو سره وویلې چې اوس خو مونږ ډېر لږ کسان پاتې شوو او د لښکر قوت بالکل مات شو، نن ورځ مونږ سره هیڅ وسه نشته چې د جالوت او د هغه د غټ لښکر سره مقابله وکړو که د الله ﷻ مرسته نه وي نو مونږ نه شو کامیابېدلی.

۵ـ بیا د همدوی د ډلې څخه هغه ټولګي چې د هغوی ګومان وه چې مونږ د الله ﷻ سره ملاقي کېدونکي یاستو او همدا نن به د شهادت جامونه وڅښو وویلې چې وارخطا کېږئ مه، نظر زمونږ ناتوانی ته خو ګومان کوو چې شهیدان به شو، زمونږ سره دا توان نشته چې د جالوتیانو په مقابله کښې ودرېږو پاتې خو لا دا چې نصرت به ترلاسه کړو. اما نظر د الله ﷻ د نصرت اوکومک ته نژدې ده چې الله ﷻ مو غلبه په نصیب کړي او مونږ ورباندې برلاسي شو، ځکه چې غلبه خو د نفرو او وسائلو د ډېروالي پورې مربوطه نه ده بلکې د الله ﷻ د ارادې پورې ارتباط لري، د تاریخ په اوږدو کښې داسې ډېر شوي دي چې ډېر وړوکی ټولګی د ناچیزه وسائلو سره د الله ﷻ په امر په ډېر لوی ټولګي باندې غالب شوی دی، خو د الله ﷻ نصرت د صابرانو ملګری دی.

نو لکه څنګه مو چې د ویالې په امتحان کښې صبر وکړ همدارنګه باید د جنګ په میدان کښې هم صبر وکړو، أمید دی چې غلبه به زمونږ په نصیب شي او دښمن به ماتې وخوري.

توضیحات

۱_ امتحان ځکه په اوبو باندې د اجراء لاندې راغی چې مجاهدین په ډېرو وختونو کښې د لوږې او تندې سره مخامخ کېږي خو د لوږې مقاومت نسبت د تندې مقاومت ته اسان دی، نو نتیجه یې داسې کېږي چې څوک نن ورځ د تندې مقاومت نه شي کولی نو هغه به یې سبا ورځ د جنګ په ډګر کښې څنګه وکړی شي؟، خصوصاً چې تنده اوږده شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: "طعم" په خوراکي شیانو کښې استعمالېږي الا په دې مقام کښې خو امتحان په ویالې باندې صورت نیولی وه نو په کار وه چې د ﴿ لَمْ يَطْعَمْهُ ﴾ په ځای باندې "لَمْ يَشْرَبْهُ" نازل شوی وی چې "شُرْب" د اوبو سره مناسبت لري.

مونږ وایو چې: د "طعم" کلمه د ذوق (څکلو) په معنی سره هم استعماله شوې ده[1]، په دې مقام کښې همدا معنی په زړه پورې ده چې لاندې صورتونو ته شامله ده:

الف: چې په ویالې باندې ورځملي او په خوله یې ترې وڅښي.

ب: چې په لوښي کښې یې د ویالې څخه راپورته کړي او ویې څښي.

ج: چې څه خوراکي شیان ورباندې لامده کړي او بیا یې وخوري، لکه چې ډوډۍ د اوبو سره وخوري.

د: چې په دوارو ورغوو (لپو) باندې یې وڅښي.

ه: چې بل څوک یې په خوله کښې ورواچوي او ده ورته خوله وازه کړې وي.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې هغه څوک زما ملګری دی چې په هیڅ ډول سره د ویالې څخه استفاده ونه کړي په اصطلاح اوبه په ژبه باندې هم کېښنږدي، مګر که په لاس یې ترې استفاده وکړه باک یې نشته او د اندیوالی څخه نه اوځي. که بالفرض "لَمْ يَشْرَبْهُ" ویل شوي وی نو ذکره شوې مطلوبه معنی یې نه شوه اداء کولی.

د امتحان نتیجه

۳_ په پورتني امتحان سره خلک په دریو ګروپونو ووېشل شوه:

الف: چې بالکل یې د اوبو څخه په هیڅ ډول استفاده ونه کړه.

ب: چې په یوه لاس یې وڅښې.

ج: چې په ویالې باندې ورځملاسته او آن د بسو پورې وڅښي.

نو طالوت یوازې اولني دواړه ګروپونه د خانه سره ملګري کړه چې شمېر یې درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنو ته رسېده او د دریم ګروپ سره یې اندیوالي وشکوله چې شمېر یې نهه اویازره شپږسوه

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۷۰؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۴۲

اوه اتیا (۷۹۶۸۷) کسان وه، او د طالوت اصلي لښکر اتیا زره (۸۰۰۰۰) تنه ښودلی شوی دی. بالمقابل د جالوت لښکر یو لک یا دري لکه ښودلی شوی دی، والله ﷻ أعلم بالصواب[1].

دا د چا خبره ده؟

۴ـ ځینې مفسرین کرام وايي چې دغه جمله ﴿ لَا طَاقَةَ لَنَا ٱلْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ ﴾ د ناکامانو خبره ده[2] دوی چې کله اوبه وڅښلې ګېډې يې درنې شوې او تندې پسې واخسته سات په سات يې د اوبو څښلو ته اړتیا پیښېدله نو ويې ویلې چې زمونږ سره نن ورځ په دغه حالت کښې د قوي دښمن د مقابلې توان نشته. دوی وايي چې ذکره شوې خبره ډېره کمزورې ده چې د کامیابانو سره مناسبه نه ده نو په دې تقدیر به د ویالې څخه ټول تېر شوي وي او بیا به ناکامانو په اعتذار شروع کړې وی.

مګر اکثره مفسرین کرام وايي چې ناکامان د ویالې څخه تېر نه شوه او یوازې کامیابان پورې وتل[3] ځکه چې طالوت خو وړاندې فیصله کړې وه چې زما د اندیوالۍ معیار یوازې همدغه ویاله ده، څوک چې په امتحان کښې ناکام شوه نو خای په خای یې اندیوالي پرېښوده او دې ته حاجت پاتې نه شو چې د نه تګ اعتذار وړاندې کړي چې مونږ جنګ نه شو کولی. که بالفرض دوی اعتذار نه وی وړاندې کړی هم طالوت به د خانه سره نه وی بیولي.

دا هم احتمال لري چې ځینو قصداً اوبه څښلې وي ترڅو د طالوت د اندیوالۍ څخه بهرون شي او د قوي دښمن د مقابلې څخه خانونه وژغوري.

نو معلومه شوه چې ذکر شوې جمله د ناکامانو مقوله نه بلکې د کامیابانو مقوله ده، چې نن ورځ اکثریت ناکام شوه او د جنګ د میدان څخه بهرته تاو شوه. برسېره په دې، دښمن بې اندازې ډېر او قوي دی نو نظر زمونږ بې وسۍ او کمزورۍ ته د نصرت اُمید ډېر کم دی ځکه چې مونږ د مقابلې توان نه لرو، نو نصرت او کامیابي به څنګه ترلاسه کړو.

هوا د الله ﷻ فضل او کرم بېل شی دی چې په اسبابو پورې موقوف نه دی.

نو په دې تقدیر لاندې دواړه جملې د طالوت ملګرو ویلې دي:

الف: نن ورځ د جالوت او د ده لښکر په مقابل کښې توان نه لرو.

ب: داسې ډېر پېښ شوي دي چې د الله ﷻ په امر سره وړوکې ټولګې په ډېرې غټې ډلې باندې غالب شوی دی.

مګر الله ﷻ د هغوی څخه یو خل په ایماندارانو سره تعبیر وکړ چې: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ ﴾ او بل خل یې په الله ﷻ باندې د نېک ګومان کوونکو په نامه باندې یاد کړه چې: ﴿ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴾، ترڅو د هغوی دوه عالي صفاتو ته اشاره وکړي.

(۱) التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۹۲؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۱

(۲) تفسیر السار ج۲ ص۴۸۸

(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۵۴؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۱؛ التفسیر الکبیر ج۶ ص۱۹۶

دا هم احتمال لري چې اولنۍ جمله د طالوت په ملګرو کښې هغو کسانو ويلې وي چې هغوی په يو لاس باندې اوبه څښلې وې، او دوهمه جمله د هغو کسانو وي چې هغوی بالکل اوبه نه وې څښلې، والله ﷻ أعلم.

په کمزورۍ کښې غلبه

۵ـ دغه ډول جملې د جهاد په پيل کښې د افغان مجاهدينو د خولو څخه هم وتلې دي چې کمزوري افغانان به د روسي ابر قدرت په مقابل کښې څنګه کامياب شي، دوی به څنګه وکړی شي چې روسان د افغانستان څخه وباسي، حتی چې شهيد ضياء الحق د پاکستان پخواني ولسمشر د خولې څخه داسې جمله هم وتلې وه چې که د افغانستان څخه روسيان مخ په شا شي نو دا به د شلم قرن معجزه وي يعني دا کار صرف د الله ﷻ په قدرت سره کېږي او بس.

همدغه جمله د لوط ﷺ د خولې څخه هم وتلې وه چې مونږ ته الله ﷻ په قرآن کريم کښې رانازله کړې ده چې: ﴿ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِيٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾ [هود: ۸۰] يعني: کاشکې چې يقيناً په تاسو باندې ما قوت درلودی او يا مې يوې محکمې پناځای ته پنا وړې وی.

لنډه دا چې الله ﷻ د خپل فضل په وړاندې په زياتو وختونو کښې داسې حالت راولي چې مسلمانان په خپله کمزورۍ باندې معترف شي، ترڅو د يو پلوه الله ﷻ ته زارۍ او سوالونه وکړې ـ چې دا هم يو عبادت دی ـ او د بله پلوه د الله ﷻ فضل او کرم په معجزانه توګه باندې وګوري.

په امتحان کښې ناکامي کفر نه دی

۶ـ د ايتونو څخه داسې دلايل په نظر نه راځي چې ذکر شوو ناکامانو به د طالوت د قومندانۍ څخه انکار کړی وي خو يوازې د ايمان کمزوري ده چې دوی په امتحان کښې پاتې راغله[1]. د همدې کبله الله ﷻ کاميابان د ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ ﴾ مؤمنانو په نامه باندې ياد کړه چې دوی صرف د ايمان په رڼا کښې د امتحان څخه بريالي ووتل، که ايمان يې کمزوری وی نو دوی به هم ناکام شوي وی. څکه چې ايمان په ټولو جوارحو باندې حکومت کوي.

"لِقَاءُ اللّٰه" د څه شي څخه عبارت ده؟

۷ـ په دې مقام کښې د الله ﷻ لقاء چې په ﴿ مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده د لاندې معناوو احتمال لري:

الف: د الله ﷻ ديدار.

ب: اجرونه او ثوابونه.

ج: د شهادت مرګ.

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۲۶۴

څرنګه چې ذکر شوي درېواړه شیان په یقین سره چاته معلوم نه دي، خاتمه مستوره ده چې د الله ﷻ دیدار به یې په نصیب شي او که نه، د اجرونو او ثوابونو استحقاق به لاس ته ورشي او که نه، بالآخره د شهادت لوړه درجه به یې په برخه شي او که څنګه؟ نو ځکه الله ﷻ د طالوت د ملګرو د خولو څخه په ﴿ يَظُنُّونَ ﴾ سره حکایت وکړ چې دوی د "لِقَاءُ اللهِ" ګومان وه، یقین یې نه وه خو لوی اُمید یې درلود.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٨ـ که څوک وایي چې: ګومان په هغې شي کښې استعمالېږي چې هغه د یقین درجې ته نه وي رسېدلی، مګر بالمقابل د "أنّ" کلمه د تحقیق دپاره ده چې په یقیني شیانو کښې استعمال مومي، او په دې مقام کښې دواړه په یوه موضوع کښې استعمال شوي دي چې ظاهراً سره ضدیت لري؟.

مونږ وایو چې: ګومان ډېرې مرتبې لري، کله چې پوره قوي شي او یا ګومان کوونکی خپل ګومان د مبالغې د کبله یقین وګڼي نو د "أنّ" کلمه ورسره منافات نه لري ځکه چې په دې تقدیر باندې ګوماني شی ادعاءً یقیني ګڼل کېږي[1] او په دې مقام کښې د طالوت ملګرو هم ادعاءً د الله ﷻ سره لقاء (پیوستون) داسې ګڼله لکه چې یقیني وي.

﴿ وَلَمَّا بَرَزُواْ لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِۦ قَالُواْ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُۥدُ جَالُوتَ وَءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ ٱلْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾ ﴾

[٢٥٠] او کله چې دوی (تول) د جالوت او د ده د لښکر (مقابلې) ته وروتل نو ویې ویلې چې: ای زمونږ ربه! په مونږ باندې په ښېبو-ښېبو صبر راووروې او قدمونه مو محکم کړې او په کافر قوم باندې نصرت راکړې.

[٢٥١] نو دوی (طالوت او ملګرو یې) هغوی (جالوتیان) د الله ﷻ په حکم مات کړه (شکست یې ورکړ) او داوُد ؑ جالوت لره وواژه.

او ده (داوُد ؑ) ته الله ﷻ پاچاهي او پیغمبري ورکړه او هم یې د هغو علومو څخه دومره علوم ورزده کړه چې څومره (د الله ﷻ خوښه وه.

---

(١) مفردات الراغب ص٣٢٧

او که خینو خلکو لره د خینو نورو خلکو په ذریعه د الله ﷻ مخه نیول نه وی نو ضرور به ځمکه فاسده شوې وی، خو الله ﷻ په عالمونو باندې د لوی فضل خاوند دی (چې د مفسدانو مخه نیسي).

[۲۵۲] دغه (تېر شوي بیانات) د الله ﷻ ایتونه دي چې په تاباندې یې په حقه (واقعیت) سره لولو او یقینًا چې ته د پیغمبرانو د جملې څخه یې (که نه نو دغه بیانات به دې له وی وراندې کړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ د طالوت ملګرو یقین درلود چې د الله ﷻ په اذن سره هرڅه کېږي او دا یې هم یقین وه چې الله ﷻ د صبر کوونکو ملګری دی نو دوی د هغه زمانې د فرعون او د ده د لښکرو مقابلې ته د زمریانو په شان د جنګ په میدان کښې بروز وکړ، ته به وایې چې د یوه ډېر کمزوري دښمن مقابلې ته ورواوځي.

۲ـ نو دوی وویلې چې ای زمونږ ربه! د هر څه څخه وړاندې په مونږ باندې د صبر پېرزوینه وکړې ترڅو ستا د معیت او اندیوالی مستحق وګرځو او بیا د جنګ په میدان کښې مو پښې قوي کړه چې د بشري کمزورۍ د کبله تېښته ونه کړو.

ای ربه! مونږ مؤمنان یو او د کافرو سره مو مقابله ده، په خپل فضل باندې په کافرانو باندې نصرت راکړې ترڅو د فساد مخه ونیسو او ستا دین ستا په ځمکه کښې پیاده کړو.

۳ـ لنډه دا چې د دوی وینا الله ﷻ رښتیا کړه او څه یې چې غوښتنه هغه یې ورکړه، چې رښتیا وروکې ټولګې د الله ﷻ په حکم لوی ټولګې ته ېلکې د وخت غټو طاغوتانو ته ماتې ورکړه، چې یوه ډېر کمزوري مجاهد داوُد ﷺ جالوت (د وخت فرعون) په قتل ورساوه او په لښکرو کښې یې ماتې ګډه شوه.

۴ـ الله ﷻ دوی په میدان کښې ثابت قدمه وګرځول او دښمنان یې وتښتېده او میدان یې پرېښود او په کافر قوم باندې یې همدوی ته نصرت ورکړ.

۵ـ د طالوت په ملګرو کښې چې څوک په امتحان کښې په ډېره لویه پیمانه کامیاب شو هغه داوُد ﷺ وه نو په هغه باندې الله ﷻ نور انعامونه هم وکړه چې:

د وخت په تېرېدنې سره یې همده (داوُد ﷺ) ته پاچائي هم ورکړه او پیغمبري هم. برسېره په دې الله ﷻ د هغو علومو څخه هم څه برخه ورکړه چې د الله ﷻ خوښه وه او اراده یې شوې وه. که څه هم داوُد ﷺ نه د پاچاهي او پیغمبرۍ سوال کړی وه او نه یې ترې د نااشنا علومو غوښتنه کړې وه مګر دغه ټول د الله ﷻ فضل او رحمت وه چې په داوُد ﷺ باندې یې د باران په شان په شېبو شېبو ووراوه. او تر ډېرو زمانو پورې ترې ټولو بني اسرائیلو استفاده وکړه.

۶ـ په ذکر شوي تفصیل سره الله ﷻ د جالوتیانو د فساد مخه ونیوه او د ځمکې مخ یې د فساد څخه خلاص کړ، که الله ﷻ د طالوت واړه ټولګې ته نصرت نه وی ورکړی نو په ټوله ځمکه کښې به د فساد لمن خوره شوې وی او د الله ﷻ نوم به چا نه وی اخستی. خو الله ﷻ په عالمونو باندې د

لوی فضل خاوند دی چې په هره زمانه کښې په یوه مجاهد ټولګي باندې د جالوتیانو او فرعونیانو مخه نیسي او خلکو ته فرصت ورکوي چې په خپل رغبت سره د الله ﷻ عبادت وکړي او رضا یې حاصله کړي، ترڅو چې د قیامت په ورځ هیڅوک بهانه ونه کړی شي چې مونږ د مفسدانو د لاسه د الله ﷻ عبادت نه شا کړی او د شیطان اطاعت مو غوره کړ.

لنډه دا چې په تېرو شوو بیاناتو کښې لاندې دوه مهم مطالب په نظر کښې نیولی شوي دي:

الف: الله ﷻ په هره زمانه کښې د فساد مخه نیسي، د همدې کبله یې جهاد فرض کړی دی. او دا ځکه چې دنیا د الله ﷻ په نوم آباده ده، که په دنیا کښې د الله ﷻ نوم اخستونکی موجود نه وي نو دنیا به ورانېږي.

ب: تېر شوي بیانات ستا د رسالت دپاره لوی لوی معجزات شمېرل کېږي، که بالفرض ته په رښتیا پیغمبر نه وی نو نه به دې په نکاح، طلاق او نورو اجتماعي قوانینو کښې چا ته څه هدایت ورکړی وی او نه به دې د بني اسرائیلو د قیصو یوه وړوکې کړی بیان کړې وی ځکه چې ته خو نه د زړګونو خلکو په زمانه کښې موجود وې چې د جهاد څخه تښتېدلي وه او نه د طالوت مجاهدین تا چرته لیدلي وه. خو اصلي خبره دا ده چې بې شکه ته د پیغمبرانو د ډلې څخه یې، نه کوم فیلسوف یې او نه بل څوک یې لکه چې کافران درباندې نومونه ږدي.

توضیحات

۱ـ د ذکر شوو ایتونو څخه مونږ ته د نصرت اسباب لاندې شیان ښودل کېږي چې باید په هره زمانه کښې درباندې مجاهدین منګولې ښخې کړي:

الف: باید په الله ﷻ باندې پوره کلکه عقیده ولري چې په هر څه باندې قادر دی او په هر چا باندې زورور دی.

ب: د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم صابر دی، نو لکه څنګه چې پخپله صبر کوونکی دی همدارنګه د صابرینو ملګری هم دی، مجاهدینو ته په کار دي چې صبر کوونکي اوسي.

ج: د جنګ په میدان کښې باید د الله ﷻ څخه د صبر وررولو سوالونه وکړي.

د: هم باید د الله ﷻ څخه د خپلې ثابت قدمی او په کافر قوم باندې د نصرت غوښتنه وکړي.

هـ: بالآخره باید مجاهدین د خپل مشر اطاعت وکړي لکه څنګه چې د طالوت د ملګرو څخه همغې وړوکې ډلې ته نصرت ورکړی شو چې د ویالې په امتحان کښې یې د طالوت اطاعت کړی وه.

داود څوک وه؟

۲ـ په دې مقام کښې د داوُد څخه هغه داوُد ﷺ مراد دی چې د سلیمان ﷺ پلار وه، او د طالوت په امتحان شوو ملګرو کښې شامل وه[۱].

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۶۲

د لاندې وجوهو د کبله ـ والله ﷻ أعلم ـ الله ﷻ د نومورې په نامه باندې صراحت وکړ:

الف: کله چې الله ﷻ د مجاهدينو ملګرى شو نو جالوت يې د داسې يو مجاهد په لاس د منځه يوووړ چې د طالوت په ملګرو کښې د شهرت خاوند نه وه او د چا په زړه کښې هم نه تېرېدله چې نومورى به د هغه قاتل وګرځي، چې نه په سياست کښې وارد وه او نه د پاچا زوى وه بلکې يو غريب سړى وه چې خپلې مېږې يې څرولې، کله چې طالوت مجاهدين جهاد ته سوق کړه نومورې خپلې مېږې پرېښودلې او په مجاهدينو کښې شامل شو.

ب: داوُد ﷺ د کومې قاتلې اوقوي وسلې خاوند هم نه وه، نه يې بدن په زغرو باندې پټ کړى وه او نه يې په سر باندې د اوسپنې خولۍ وه او نه د جالوت په شان په جنګي آس باندې سور وه، بلکې د نومورې وسله ميچنوغزه وه چې د وړيو څخه يې جوړه کړې وه او مرميات يې ډبرې وې چې د همدغې ناچيزه وسلې په يو فير باندې يې د جالوت ککرۍ ورماته کړه او د ده لښکر ته يې ماتې ورکړه[١].

ج: د نورو مجاهدينو تعرض او حملې ته نه حاجت پاتې شو او نه پکښې د چا (په اصطلاح) پوزه وينې شوه، که څه هم دوى خپل ځانونه شهيدان ګڼل او فکر يې کاوه چې سات ګرۍ ته به د شهادت لوړ مقام ته رسېږو. مګر الله ﷻ روغ رمټ خپلو کورونو ته ورستانه کړه، د غنيمتونو اندازه خو لا معلومه نه ده چې څومره به لاس ته ورغلې وي.

د: د قرآن کريم د نزول په وخت کښې بلکې په هره زمانه کښې داوُد ﷺ او د ده زوى (سليمان ﷺ) نړيوالو ښه پېژانده او د دوى شان او شوکت د هيچا څخه پټ نه وه، نو د داوُد ﷺ د نوم په ذکر کولو سره د وړوکې ټولګي مجاهدينو (چې الله ﷻ ورسره ملګرى وه) د جهاد برکت ډېر ښه څرګند شو چې تر کلونو کلونو پورې د هيچا څخه پټ نه وه.

هم پاچا او هم پيغمبر

٣ـ په بني اسرائيلو کښې معموله وه چې پاچا او پيغمبر به بېل بېل سړى وه، او په يو سړي کښې د دواړو جمعه کېدل دوى ته بالکل ناآشنا خبره ښکارېدله، خو الله ﷻ داوُد ﷺ هم پاچا وګرځاوه او هم پيغمبر.

که څه هم دوى ډېر لجوج خلک وه لکه چې د طالوت په پاچاهۍ کښې يې په اصطلاح دوه سوه بهانې وړاندې کړې، سره د دې چې د پاچا د ټاکنې غوښتنه يې پخپله کړې وه، خو د داوُد ﷺ په پاچاهۍ کښې يې په هيڅ ډول هاغه او دغه ونه کړه، ځکه چې:

الف: د شتو او مالونو خاوندان او هم د شاهي کورنيو غړي ټول حاضر وه چې داوُد ﷺ يوه لوى دښمن ته ماتې ورکړه، دوى هر يوه خپله-خپله کمزوري او ناتواني په سترګو ولېده.

---

(١) تفسير البغوي ج١ ص٢٣٢

ب: دوی ته د خپلو استدلالاتو خامي او د پیغمبر (شمویل ﷺ) د خبرو صدق او ربښتینوالی په ثبوت ورسېده حتی چې د انکار کولو جرئت یې بالکل سلب شو.

یادونه

۴_ که څه هم د حکمت کلمه به په نورو ځایونو کښې نورې معناوې لري مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د تفسیر په بناء په دې مقام کښې ترې نبوت (پیغمبري) مطلب ده[۱].

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبوت د ورکړې څخه یې د پاچاهۍ ورکړه وړاندې ذکر کړه، سره د دې چې نبوت لوی نعمت دی باید چې مخکښې ذکر شوی وی؟

موږ وایو چې:

الف: داوُد ﷺ ته د شمویل ﷺ د وفات څخه وروسته نبوت ورکړې شوی دی او د طالوت د وفات څخه وروسته ورته ملوکیت ورکول شوی دی[۲]، نو غالب تخمین دا دی چې طالوت به د شمویل ﷺ څخه مخکښې وفات شوی وي. نو په دې بناء به داوُد ﷺ د نبوت څخه وړاندې په ملوکیت باندې سرلوړی شوی وي.

ب: ترڅو خلکو ته ورڅرګنده کړي چې بني اسرائیلو د داوُد ﷺ پاچاهي د پیغمبرۍ او معجزو په زور سره نه ده قبوله کړې بلکې د هغې مېړانې په قوت یې منلې ده چې علی رُؤس الاَشهاد یې څرګند کړه او هیچا ترې انکار ونه شو کړی. نو د همدې کبله یې د نبوت څخه مخکښې ذکر کړه چې د داوُد ﷺ د کسب یعني د جالوت د وژلو سره څنګ په څنګ ذکر شي، ترڅو خلکو ته معلومه شي چې پاچاهي کسبي شی دی او نبوت فضلي شی دی چې هیڅ کسب پورې اړه نه لري.

که بالفرض د "حِکْمَة" کلمه د "مُلْك" د کلمې څخه وړاندې ذکره شوې وی نو چا به ګومان کړی وی چې حکمت یعني پیغمبري داوُد ﷺ ته په کسب سره لاس ته ورغلې ده او حال دا دی چې خبره داسې نه ده.

هغه علوم چې داود ﷺ ته ورښودلي شوي وه

۶_ الله ﷻ په داوُد ﷺ باندې برسېره په نبوت د څه علومو فضل هم وکړ چې تفصیل یې صرف الله ﷻ ته معلوم دی او بس. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د جهادي ساز او سامان جوړول یې په امتیازي توګه ورښودلي وه چې وروسته ترې ټول خلک مستفید شوه لکه چې فرمایي: ﴿وَعَلَّمْنَٰهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ﴾ [الأنبياء: ۸۰]

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۶۲

(۲) التفسیر الکبیر ج۶ ص۲۰۲؛ روح المعاني ج۲ ص۱۷۳؛ البحر المحیط ج۲ ص۲۶۹

يعني: او داوُد ﷺ ته مو ښاسو دپاره د زغرو جوړول وروزده کړه ترڅو مو د جګړې په مقابله کښې حفاظت وکړي (د وسلې نه د ژغورنې وسيله).

ب: د مرغانو او حشراتو په خبرو باندې الله ﷻ پوه کړ لکه چې فرمايي: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ﴾ [النمل: ۱۶] يعني: او سليمان ﷺ د داوُد ﷺ په نبوت او علومو کښې وارث وګرځېده او خلکو ته يې ووېلې چې: اې خلکو! مونږ ته د مرغانو خبرې رابنودلې شوي دي.

هېر مو نه شي!

۷ـ هېر مو نه شي چې مفسرينو کرامو په ذکر شوو قيصو کښې زښتې ډېرې وږې او غټې خبرې ليکلې دي[۱]. غالبه دا ده چې اکثره به د اسرائيلو د کتابونو څخه استفاده شوې وي. خينو خو لا د هغوی په کتابونو باندې حوالې هم ورکړي دي او کټ مټ يې په خپلو کتابونو کښې د ترجمې په ډول رانقل کړي دي[۲]. مونږ د هغو د ذکر څخه صرف نظر کېږو که څوک يې د لوستلو شوق لري همغو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي.

دوهمه سپاره د الله ﷻ په توفيق ختمه شوه.

۱۳۷۰/۱۰/۴ هـ ش.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۲۲۶، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۶؛ البحر المحيط ج۲ ص۲۶۱_۲۶۳؛ التفسير الكبير ج۶ ص۲۰۱؛ تفسير الطبري ج۲ ص۴۰۰

(۲) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۰۶، ۳۱۰؛ تفهيم القرآن ج۱ ص۲۴۴

﴿ تِلْكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَٰتٍ
وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ
بَعْدِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ وَلَٰكِنِ ٱخْتَلَفُوا۟ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ
شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ﴾

[۲۵۳] دغه پیغمبران مو ځینې په ځینو نورو باندې بهتر ګرځولي دي، چې ځینې یې هغه دي چې الله ﷻ (ورسره) خبرې کړې دي او ځینو نورو ته یې درجات پورته کړي دي. او عیسی ﷺ بن مریم ته مو ښکاره معجزې ورکړې دي او په روح القدس (جبرائیل امین ﷺ) سره مو قوي کړی دی.

او که د الله ﷻ اراده شوې وی نو هغو کسانو به جګړې نه وی کړې چې د دوی (پیغمبرانو) څخه وروسته وه (د دوی تابعان وه) پس د هغه څخه چې هغوی ته ښکاره معجزات هم ورغلي وه. مګر هغوی (برسېره په معجزاتو) اختلاف وکړ، نو ځینې یې هغه وه چې ایمان یې راوړ (یا په ایمان باقي پاتې شوه) او ځینې یې هغه وه چې کافران شوه (او یا په کفر باقي پاتې شوه).

او که د الله ﷻ اراده شوې وی (چې دوی دې اختلاف ونه کړي) نو دوی به قتل (اختلاف او جګړې) نه وی کړې. مګر الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي (په ده ﷻ باندې نه زور چلېږي او نه یې کارونه په ایجاب او اضطرار سره دي چې د اختیاره یې وتلي وي).

[۲۵۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د هغو مالونو څخه چې مونږ دربښلي کړي دي د هغه څخه مخکښې انفاق (خرڅ) وکړئ چې داسې ورځ راشي چې نه پکښې فدیه ورکول شته او نه دوستي او نه شفاعت. او کافران چې دي همدوی ظالمان دي.

ارتباطونه

۱ـ دغه ایت شریف تقریبًا د هغه سوال جواب دی چې د وړاندېنیو ایتونو څخه ځرګندېده، هغه دا چې بې شکه پیغمبران علیهم السلام د دې دپاره را استولي شوي دي چې د مفسدانو د فساد مخه ونیسي، خو چې نړۍ ته کتل کېږي اکثره اختلافات او فسادونه د همدوی (پیغمبرانو علیهم السلام) په پیروانو کښې واقع شوي دي، نو داسې ښکاري لکه چې همدوی د اختلافاتو او فسادونو مناشي او اسباب وي.

د جواب حاصل یې دا دی چې ټول پیغمبران علیهم السلام د یو الله ﷻ د پلوه را استولي شوي دي او ټول یو هدف تعقیبوي چې د فساد مخه نیول دي. په حقانیت کښې سره ټول یو برابر دي، او همدغه مطالب الله ﷻ په معجزاتو سره ځرګند کړي هم دي، نو په دوی کښې د اختلاف هیڅ باعث نشته

بلکې همدوی علیهم السلام ټول د شیطاني متعددو او متشتتو لارو څخه خلک یوې لارې (د الله ﷻ توحید) ته رابلي او د بنده ګانو د عبادت څخه یې خلاصوي.

هو! په پیغمبرانو علیهم السلام کښې یو تربله د الله ﷻ د حکمت په غوښتنه څه تفاضل شته چې هغه باید د اختلاف سبب ونه ګرځول شي، خو افسوس چې خلکو همدغه تفاضل د اختلاف منشا جوړ کړ او د اصلي هدف څخه یې سترګې پټې کړې، چې په نتیجه کښې دوه ډلې تشکیل شوې، چې یوه ډله مؤمنان او بله ډله کافران دي او په مؤمنه ډله باندې جهاد د همدې کبله فرض شو چې منحرف خلک اصلي مطلب ته راتاو کړي.

البته چې په جهاد کښې مالي مصارفو ته هم ضرورت شته نو ځکه الله ﷻ د مالونو انفاق ته هم ترغیب نازل کړ.

۲ـ امکان لري چې دغه ایتونه د نبي کریم ﷺ دپاره د تسلیت په سبب نازل شوي وي چې: ای پیغمبره! ته خپه کېږه مه، دنیا په همدې نېزه باندې ودانه ده چې انسان با اختیاره او باعقله حیوان دی که هرڅومره دلایل وړاندې کړې هم داسې خلک به پکښې موجود وي چې هغوی د جهاد څخه په غیر نه اصلاح کېږي، که بالفرض اختلافات بالکل ورک شي او د انسان څخه د فساد استعداد واخستلی شي نو بیا به انسان انسان نه وي بلکې پرښتې به ترې جوړې شي.

۳ـ په تېرو شوو ایتونو کښې د مال د انفاق په باره کښې ترغیبي احکام وه چې الله ﷻ چندونه چندونه عوضونه ورکوي، او په دې مقام کښې ترهیبي احکام دي چې د انفاق وخت روان دی تېرېدونکی دی، یو وخت به راشي چې د مالدار به هیڅ شی په لاس کښې نه وي چې یا پرې تجارت وکړي او یا بله معامله.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! بې شکه ته په هغه ډله کښې چې د فساد د مخنیوي دپاره پیدا کړی شوي دي غوره او بهتر یې، یهودو او نصاراوو بلکې ټولو خلکو ته په کار دي چې ډېر په جلتۍ سره په تاباندې ایمان راوړي ترڅو د خیر الأمم افتخار یې په نصیب شي.

دغه ټول پیغمبران علیهم السلام د الله ﷻ د پلوه صرف د یو مطلب دپاره استولي شوي دي چې هغه د فساد مخه نیول دي.

۲ـ هو! دوی ټول زمونږ په نزد یو برابر نه دي لکه څنګه چې عوام خلک ټول یو برابر نه دي، مونږ ډېر ښه پوهېږو چې فلانی څومره مستحق دی او فلانی څومره، د همدې کبله مو د شمویل علیه السلام په زمانه کښې د طالوت فضیلت خلکو ته ورڅرګند کړ.

۳ـ لنډه دا چې ځینې پیغمبران علیهم السلام مو په ځینو نورو باندې د رسالت څخه په غیر ـ چې ټول پکښې یو برابر دي ـ بهتر ګرځولي دي چې د ځینو سره الله ﷻ خبرې کړي دي او د مناجات افتخار یې وربښلی دی لکه موسی علیه السلام، او ځینو نورو لره یې زښتې ډېرې درجې پورته کړي دي چې هغو درجو ته بل څوک نه شي ورختلی او نه د هغو درجو بل پیغمبر تمه کولی شي لکه محمد ﷺ یعنې تاسو.

۴ـ او عیسی ﷺ ته مو ځه امتیازي معجزې ورکړي دي حتی چې د بي بي مریمې رضي الله عنها د ګېډې څخه مو په معجزانه توګه تولد کړ، او هم مو نوموړي ته په روح القدس (جبرائیل ﷺ) سره تائید ورکړی وه. همدارنګه مو ځینې نور پیغمبران په ځینو نورو افتخاراتو سره سرلوړي کړي وه، لکه چې د طالوت په قیصه کښې د داوُد ﷺ او د سلیمان ﷺ ځینو امتیازاتو ته اشاره شوې ده چې پاچاني، نبوت او لوی علم مو وربښلی وه.

۵ـ په هر تقدیر د پیغمبرانو علیهم السلام امتیازات د دې دپاره نه دي چې خلک پکښې په فرق باندې قائل شي چې ځینې مني او ځینې نه مني، لکه نصارا چې یوازې عیسی ﷺ مني، او یهود چې یوازې موسی ﷺ مني.

مګر خلکو هغه امتیازات چې دوی پورې یې هیڅ اړه نه درلوده او صرف عند الله امتیازات وه د خپلو اختلافاتو دپاره اسباب جوړ کړه، چې ځوک په یو پیغمبر باندې کلک شوه او ځوک په بل باندې، په داسې حال کښې چې د ټولو پیغمبرانو پیغمبري په واضحه دلایلو باندې ثابتې شوې وې چې باید د هیچا پکښې اشتباه نه وی پاتې شوې او ټولو په اتفاقي توګه ټول پیغمبران منلي وی.

۶ـ که الله ﷻ اراده کړې وی چې د دغو اختلافونو بېخ وباسي نو د اختلافونو مخه به یې نیولې وی چې یا به یې د انسانانو څخه ازادي اخستې وی او یا به یې د پیغمبرانو په منځو کښې د فضائلو تفاوت د منځه وړی وی، خو دغه کار الله ﷻ ونه کړ ځکه چې د دوی اختلافونه په ضد او عناد باندې بنا دي، او د پیغمبرانو علیهم السلام فضائل یې ورته محض پلمې او بهانې جوړې کړې دي.

که بالفرض الله ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام په منځو کښې دغه کار نه وی کړی هم لجوجو خلکو به د اختلافاتو او جګړو څخه لاس نه وی اخستی او همدغسې به پکښې اخته وی لکه چې اوس پکښې اخته دي. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر زمانه کښې د مطلب د وضاحت د پاره پوره معجزات او دلایل نازل کړي وه چې په هدف کښې هیڅ خفا پاتې نه وه. خو دوی دغو دلایلو ته شا کړه او په اختلاف کښې ورګډ شوه.

۷ـ نو الله ﷻ د دوی په اختلافاتو باندې مقرره نتائج مرتب کړه چې ځینو د دلایلو په رڼا کښې په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان راووړ او ځینې نور ورباندې کافر شوه او داسې هیڅ پیغمبر پاتې نه شو چې د اُمت ټولو افرادو بالاتفاق منلی وي.

۸ـ بیا هم په یاد ولرئ چې د دوی اختلافات د الله ﷻ د ارادې څخه وتلي نه دي، که د الله ﷻ اراده شوې وی چې د اختلافاتو لمن یې ټوله کړې وی نو هیڅ کله به هیڅ چرته جګړه او اختلاف نه وی واقع شوی مګر الله ﷻ همغه څه کوي چې اراده یې وشي، د ده هر یو کار د حکمت څخه ډک دی.

نو کله چې ثابته شوه چې اختلافات ضرور واقع کېدونکي دي او دا هم واضحه شوه چې په هر اختلاف کښې یوه ډله په حقه وي او بله په باطله، نو د باطلې ډلې په مقابل کښې د حق په پلویانو باندې جهاد فرض دی او جهاد لکه څنګه چې د سر ورکولو ته حاجت لري همدارنګه د مال انفاق هم پکښې ضرور دی.

۹ـ نو ای مؤمنانو! د هغو مالونو څخه چې مونږ درېبرزو کړي دي په همدې لاره کښې څه برخه مصرف کړئ، او د هغې ورځې دپاره تیاری ونیسئ چې په هغې کښې نه تجارت شته چې مالونه وګټئ او خپل مشکلات وربانديې حل کړئ او یا یې د خپلو جنایتونو دپاره فدیه کړئ، او نه هلته دوستي او نه شفاعت چې مشکل مو وربانديې حل شي.

دغه ډله چې په تاسو باندې ورسره جهاد فرض شوی دی او د واضحه دلایلو په مقابل کښې په کفر باندې کلک ولاړ دي او په ځمکه کښې فساد خوروي؛ همدوی ظالمان دي چې هم په خپلو خانونو ظلم کوي او هم په نوره دنیا.

د قیامت په ورځ چې د دوی دپاره نه فدیه شته، نه دوستي او نه شفاعت، دا هم د دوی د جنایتونو نتیجه ده او د هغه لوی ظلم اثار دي چې دوی پکښې مبتلاء دي. نو په تاسو باندې لازمه ده چې د ظلم او تیري مخه یې ونیسئ او جهاد ته یې ملاوې وتړئ.

توضیحات

۱ـ په یاد ولرئ چې ټول پیغمبران علیهم السلام په دې خبره کښې یو برابر دي چې د الله ﷻ د پلوه استولي شوي دي او هر یوه په مربوطه زمانه کښې خلکو ته د الله ﷻ احکام رسولي دي او هدایت یې ورته کړی دی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په احادیثو کښې ثابته ده چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ»[۱] یعني: تاسو د پیغمبرانو علیهم السلام ترمنځ یو په بل باندې بهتر مه ګرځوئ. نو باید چې د ایت او حدیث په ترمنځ تطبیق وکړی شي.

مونږ وایو چې: په حدیث شریف کښې د «لَا تُخَيِّرُوا» د کلمې څخه څرګندېږي چې په منعه کښې هغه غوره والی او فضیلت مراد دی چې ایت یا حدیث وربانديې ناطق نه وي او بې د شرعي دلیل څخه ورته ورکړی شي. هو! په کوم ځای کښې چې شریعت په تفضیل او غوره والي باندې نطق کړی وي لکه په تېر شوي ایت شریف کښې، نو بیا وربانديې خوله بنورول د احادیثو سره څه ټکان نه لري؛ نو مطلب دا شو چې بې دلیله دغه کار مه کوئ.

ب: امکان لري چې د حدیث شریف مطلب د جدال او جګړې د منځه وړل وي. یعنې: په دغه باره کښې جنګ او جګړه مه کوئ او وخت وربانديې مه مصرف کوئ، زیات کوښښ په اتباع او پیروی کښې وکړئ چې د قیامت په ورځ به درڅخه د همدې پوښتنه کېږي.

ج: د ټولو څخه احسن جواب هغه دی چې خپله د ایت شریف څخه څرګندېږي، هغه دا چې ټول پیغمبران علیهم السلام په نبوت کښې سره یو برابر دي لکه د ﴿وَإِنَّكَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ [البقرة: ۲۵۲]

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۲۵

څخه چې معلومېږي، که څوک يې په نبوت کښې په فرق باندې قائل شي چې ځينې ورته پيغمبران ښکاري او ځينې نه، نو هغه کافر دی.

اما د نبوت څخه علاوه ټول پيغمبران يو برابر نه دي لکه چې پخپله ايت شريف ورته په لاندې تفصيل سره اشاره کوي:

اول: د ځينو سره الله ﷻ په بلا کيفه د عزت او توقير په توګه خبرې کړې دي. لکه موسی ﷺ.

دوهم: او د چا يې درجې زښتي ډېرې پورته کړي دي چې بې شماره معجزات يې ورکړي دي، د قيامت د ورځې پورې يې نبوت باقي ګرځولی دی، دائمي معجزات لري چې په هره زمانه کښې يې د رسالت اثبات کوي او تابعان يې په ټولو پيغمبرانو باندې زيات دي، ټوله ځمکه يې ورته جومات ګرځولې ده او بالآخره د کُبری شفاعت يې په همدوی پورې خاص کړی دی.

دغه بعض د نبي کريم ﷺ څخه په غير په بل پيغمبر ﷺ باندې نه تطبيقېږي. د همدې کبله يې ورباندې صراحت ونه کړ. ځکه چې هرڅوک پوهېږي چې د ده ﷺ څخه په غير بل څوک مراد نه دی.

دريم: عيسی ﷺ ته يې هم پوره خوارق ورکړي دي چې په دعا باندې يې مړي ژوندي کېده، د برګي مرض معالجه يې کولی شوه او هم به ورسره جبرائيل ﷺ په امتيازي توګه اندېوالي کوله او داسې نور.

لنډه دا چې ټول پيغمبر عليهم السلام د کمالاتو خاوندان دي خو د چا کمال ډېر پورته دی او د چا لږ، نو بايد چې د کمال د لږ پورته والي او ډېر پورته والي په اعتبار سره پکښې انسانان ونه وايي چې دا منم او دا نه منم.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د عيسی ﷺ نوم دلته په صراحت سره ذکر شو او د نورو پيغمبرانو عليهم السلام محض فضائلو ته اشاره وشوه او بس؟

مونږ وايو چې: دا ځکه چې د عيسی ﷺ په باره کښې يهودو تفريط کاوه حتی چې په توهين آميزه کلماتو باندې يې ياداوه او نصارا وو افراط کاوه حتی چې د الوهيت درجې ته يې رساوه. نو مطلب دا شو چې تاسو بايد نه د عيسی ﷺ سپکاوی وکړئ چې د نبوت د درجې څخه يې وغورځوئ او نه يې دومره توقير وکړئ چې ابن الله ورته ووايئ: او دا ځکه چې: ﴿ مَّا ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ﴾ [المائدة: ۷۵] يعني: مسيح ابن مريم بل څوک نه دی مګر لېږلی شوی دی (او بس).

د "بَيع" معنی

۴ـ په دې مقام کښې د ﴿بَيۡعٌ﴾ څخه فديه مطلب ده، او دا ځکه چې:

الف: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چې د ﴿ لَّا بَيۡعٌ فِيهِ ﴾ تفسير يې په "لَا فِدْيَةَ فِيهِ" سره کړی دی[۱].

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۶۴

ب: د قرآن کریم په ځینو نورو ایتونو کښې همدغه مطلب په صراحت سره نازل شوی دی لکه د [آل عمران: ۹۱] ایت او د [المائدة: ۳۶] ایت. او د قرآن کریم ځیني ایتونه د ځینو نورو دپاره تفسیر واقع کېږي.

ج: برسېره په دې د قیامت په ورځ بیع او شراء (اخستل او خرڅول) نه د کافر دپاره شته او نه د مسلمان دپاره. نو معلومه شوه چې دلته د ﴿بَيْع﴾ څخه هغه څه مطلب دي چې د مسلمان دپاره شته او د کافر دپاره نشته، چې هغه فدیه ورکول دي. او دا ځکه چې د کفر سره حسنات ضائع کېږي، د کافر په لاس کښې څه نه پاتې کېږي چې د خپلو جنایتونو دپاره یې فدیه کړي اما مسلمان کولی شي چې د ډېرو عذابونو څخه خپل ځان د فدیې یعنې حسناتو په بدل کښې خلاص کړي.

همدارنګه کولی شي چې د هغو مظالمو په بدل کښې خپل حسنات ورکړي چې په دنیا کښې یې په نورو باندې کړي وه، لکه چې همدا مسئله په احادیثو کښې ډېره ښه شرحه شوې ده.

هو! څرنګه چې په بَيع او فدیه دواړو کښې مبادله پرته ده نو ځکه د فدیې څخه په بیع باندې تعبیر کولو صحت ترلاسه کړ.

د ایت شریف ارشاد

۵ـ د وړاندې ایت شریف څخه څرګندېږي چې هر شی (نېک وي او که بد، شر وي او که خیر) د الله ﷻ په اراده پورې تړلی دی چې د ده ﷻ د ارادې څخه په غیر هیڅ شی نه شي موجودېدلی، نو د پیغمبرانو علیهم السلام په تابعینو کښې اختلاف او جنګ او جدل هم ټول د الله ﷻ په اراده باندې څرخېږي او بس.

مګر په یاد ولرئ چې په نېکو او د خیر په کارونو لکه څنګه چې د الله ﷻ اراده شته همدارنګه یې خوښي او رضا هم شته خو په بدو او د شر په کارونو کښې یې یوازې اراده شته او خوښي او رضا یې نشته. لکه چې فرمایي: ﴿ إِن تَكْفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُواْ يَرْضَهُ لَكُمْ ﴾ [الزمر: ۷] یعنې: که تاسو کفر اختیار کړئ نو بې شکه الله ﷻ ستاسو څخه بې پروا دی او خپلو بندګانو ته کفر نه خوښوي (ورباندې نه راضي کېږي) او که تاسو شکر وکړئ (ایمان راوړئ) نو الله ﷻ یې درته خوښوي (ورباندې راضي کېږي).

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: ذکر شوي مضمون ته په یوه ایت کښې دوه ځله اشاره شوې ده، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په یو ځل باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو خو ذکر شوی تکرار په تاکید باندې حمل کړی دی ځکه چې د تقدیر مسئله ډېره مهمه ده، نو تاکید ورسره مناسبت لري[1].

---

(۱) تفسیر المظهري ج۱ ص۳۵۵

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکره شوه شرطیه جمله په هر یو ځای کښې بېل بېل مطلب ته اشاره کوي چې:

په اوله جمله ﴿ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم ﴾ کښې د دې خبرې بیان دی چې هر څه د الله ﷻ په اراده پورې تړلي دي که څه هم هغه د بندګانو کړه وړه وي، داسې نه ده لکه چې معتزله یې وايي چې بنده د خپلو کړو وړو په خپله پیدا کوونکی دی.

په دوهمه جمله ﴿ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې هر څه د الله ﷻ په ارادې پورې تړلي دي خو سره د دې الله ﷻ د هر شي په کولو کښې فاعل مختار دی، نه مکره او مجبور دی او نه کوم یو کار په ایجاب او اضطرار سره کوي.

د همدې کبله وروستنی جمله په ﴿ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴾ سره تعقیب شوه چې په اصل مطلب باندې پوره صراحت وکړي. یعنې: هر څه د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی که څه هم تاسو وریاندې نه پوهېږئ او حکمتونو ته مو فکر نه رسېږي.

کافران یعنې څوک؟

۷ـ ځینې مفسرین کرام وايي چې په دې مقام کښې د ﴿ وَٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ څخه هغه مؤمنان مراد دي چې هغوی فرضي انفاق نه کوي او زکات نه ورکوي، دوی ته تغلیظًا دغه لقب ورکړی شوی دی[١]، ناشکري به داسې ګڼله شوې ده لکه چې کفر یې کړی وي.

د همدې قبیلې څخه هغه ایت هم دی چې د حج په باره کښې نازل شوی دی او د حج نه کول یې په کفر سره تعبیر کړي دي، لکه چې فرمايي: ﴿ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ [آل عمران: ۹۷] یعنې: او خاص الله ﷻ لره په خلکو باندې د بیت الله حج دی خو چې څوک هغه ته د لارې وسه لري، او څوک چې کفر وکړي (حج ونه کړي) نو بې شکه الله ﷻ د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی.

د دوی بل دلیل دا دی چې همدغه ایت شریف په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ﴾ سره پیل شوی دی او مخاطبه د مؤمنانو سره ده نو ښه دا ده چې آخر یې هم په مؤمنانو پورې تعلق ونیسي.

مګر بهتره دا ده چې د ﴿ وَٱلْكَٰفِرُونَ﴾ څخه عقیدوي کافران مراد شي، او دا ځکه چې:

الف: د دې ایت څخه په مخکښې ایت کښې د پیغمبرانو علیهم‌السلام تابعان په دوه ګروپونو باندې ویشلي شوي وه چې ځینې مؤمنان او ځینې کافران وه ﴿ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ ﴾، نو الله ﷻ مؤمنان مخاطب کړه چې تاسو د کافرانو په شان مه کېږئ، هغوی خپل مالونه په کفریاتو کښې مصرف کوي او د الله ﷻ غضب وریاندې خانو ته ګټي، تاسو یې باید د الله ﷻ په عباداتو کښې مصرف کړئ او د هغه ﷻ رضا پرې وګټئ.

---

(١) روح المعاني ج٣ ص٥٤

برسېره په دې چې هغوی د کفر دپاره په سر او مال سره تاند وهي نو تاسو چې مؤمنان هم یاست ولې په خپل مال او سر سره جهاد نه کوئ.

ب: دغه کلمه ﴿ لَّا بَيْعٌ ﴾ د عقیدوي کافرانو سره ښه مناسبه ده ځکه چې د قیامت په ورځ کافران د خپلو جنایتونو دپاره څه حسنات نه لري چې فدیه یې کړي، اما مؤمنان کولی شي چې د خپلو خینو جنایتونو مخه په حسناتو سره ونیسي او د فدیې په ډول یې ورکړي.

دغه جمله ﴿ وَلَا خُلَّةٌ ﴾ د عقیدوي کافرانو سره ښه مناسبت لري ځکه چې د قیامت په ورځ خو د مؤمنانو دوستي لا پسې قوي کېږي او د کافرانو په شان په عداوت باندې نه بدلېږي، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۢ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ﴾ [الزخرف: ۶۷] یعني: ټول دوستان به په دغې ورځ کښې يو تربله دښمنان وي، مګر متقیان چې په هغې ورځ به هم خواږه دوستان وي او دوستي به یې لا قوي شي.

د: همدارنګه د مؤمنانو دپاره په دغې ورځ کښې د الله ﷻ په اذن سره شفاعت هم شته خصوصاً د نبي کريم ﷺ کُبری شفاعت خو بالکل څرګند دی، نو دغه جمله ﴿ وَلَا شَفَٰعَةٌ ﴾ چې جنس شفاعت پکښې نفي شوی دی هم د عقیدوي کافرانو سره مناسبه ده.

هـ: برسېره په دې، نظر د بلاغت د علم قواعدو ته په ﴿ وَٱلۡكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾ کښې مسند اِلیهٔ په مسند پورې قصر شوی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: کافران بل شی نه دي مګر ظالمان دي یعني دوی په ظلم کښې کامل دي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٌ ﴾ [لقمان: ۱۳] یعني: بې شکه شرک (کفر) لوی ظلم دی.

ښکاره ده چې د زکات نه ورکوونکي هم ظالمان دي خو په ظلم کښې کامل نه دي ترڅو د دوی په باره کښې وویل شي چې دوی د ظالمانو څخه په غیر بل شی نه دي.

﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوۡمٌۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ (۲۵۵) ﴾

[۲۵۵] الله ﷻ چې دی د عبادت لایق نشته مګر همدی ﷻ دی، همېشه ژوندی دی (د ټولو امورو په تدبیر باندې) همېشه ولاړ دی. په ده ﷻ باندې نه پرکالي راځي او نه خوب. خاص همده ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي.

څوک دی هغه کس چې د ده ﷻ په نزد کښې شفاعت وکړی شي مګر د ده ﷻ په اجازې سره.

(الله ﷻ) په هغه څه باندې پوهېږي چې د دوی وړاندې دي او په هغه څه باندې هم چې د دوی وروسته دي او دوی د الله ﷻ د معلوماتو څخه په يو شي باندې هم احاطه نه شي کولی مګر په هغه شي چې د ده ﷻ اراده وي.

د الله ﷻ کرسي اسمانونه او ځمکې خابوي او د دغو دواړو ساتنه (حفاظت) هغه ﷻ نه ستومانه کوي (دا ورته مشکل نه دي) او همدي ﷻ د زښت ډېر پورته والي او زښت ډېر عظمت څښتن دی.

ارتباط

په تېرو شوو ايتونو کښې دا مضمون پروت وه چې ټول پيغمبران عليهم السلام د مفاسدو د ورکولو مطلب تعقيبوي خو خلک غلط فهمي کوي او د دوی فضائل د اختلافاتو موجبات جوړوي.

په دې ايت کښې د دغو غلط فهميو اصلي سبب ښودلی شوی دی چې که انسانان الله ﷻ وپېژني نو ټول اختلافات به د منځه ورک کړي او متحداً به د الله ﷻ بندګي اختيار کړي او دا ځکه چې د اختلافاتو اصلي منشي دا دي چې ځيني خلک د الله ﷻ د علم په کمال باندې قائل نه دي او يا ورسره به کښې بندګان شريک ګڼي.

همدارنګه ځيني خلک د الله ﷻ قدرت کامل نه ګڼي او يا ورسره بندګان شريکوي او ځيني لا دې ته په تمه وي چې لحاظ داره بندګان شته او هرومرو به مو په الله ﷻ باندې وبښي که هرڅه جنايات او کفريات وکړو هم هغوی کولی شي چې زموږ په باره کښې سپارښتنه وکړي.

بالآخره ځيني خلک به الله ﷻ باندې نور توهمات کوي او لکه څنګه چې واقعيت دی هغسې يې نه پېژني نو الله ﷻ "آية الكرسي" نازله کړه او خپل ځان يې کما حقه خلکو ته وروپېژاند، که د دې څخه وروسته هم څوک اختلافاتو ته ملا تړي او د جګړو اور تازه کوي نو دا به د عناد څخه په غير بل شی نه وي.

د مطلب خلاصه

يعنې- ای بندګانو! تاسو الله ﷻ په حقيقي معناوو کښې وپېژنئ چې د جګړو او دعوو دنګلو څخه خلاص شئ:

۱ـ الله ﷻ د هغه پاک ذات نوم دی چې د هغه ﷻ څخه غير به حقه بل هيڅ معبود نشته ټول معبوديت همده ﷻ پورې مختص دی، نو تاسو صرف د همده ﷻ عبادت وکړئ او د ده ﷻ د مخلوق عبادت مه کوئ.

ولې به ده ﷻ لره عبادت خاص نه وي چې همدی ﷻ دائمي، ازلي او ابدي دی، همېشه ژوندی دی او همېشه به ژوندی وي، حيات (ژوند) يې ذاتي صفت دی چې هيڅکله ترې نه شي منفک کېدلی، د ده ﷻ څخه په غير د نورو ټولو مخلوقاتو ژوند عارضي دی تر هغه به ژوندی وي چې د الله ﷻ ورته د ژوند اراده شوې وي کله چې ترې د ژوند اراده سلبه کړي، په همغې ثانيه کښې به نشت کېږي

۲ـ ولې به همدی ﷻ په حقه معبود نه وي چې د ټولو مخلوقاتو څارنه او حفاظت کوي، احتیاجات یې پوره کوي، ژوند ته یې ادامه ورکوي او په هیڅ وخت کښې هیڅ شی د ده ﷻ د ساتنې څخه نه شي بې پروا کېدلی.

۳ـ د ده ﷻ ساتنه او څارنه به ولې دوامداره نه وي چې په ده ﷻ باندې پرېشاني (پرمانیی) نه راخي چې ادنی بې خبري د ډېر لږ وخت دپاره ورسره ملګرې ده پاتې خو لا خوب شو چې بې خبري او غفلت پکښې څه وخت نیسي او لږ څه دروند وي.

او دا څکه چې د اسمانونو او ځمکو بلکې د ټولو مخلوقاتو یوازېنی حقیقي او دائمي مالک همدی ﷻ دی او همدی ﷻ پکښې تصرفات کوي او بس.

۴ـ د نورو ټولو مخلوقاتو ملکیتونه عارضي دي او تصرفات یې مجازي او ظاهري دي، د هر شي تکوین (ایجاد) همده ﷻ پورې اختصاص لري هیچا ته یې په تکویناتو کښې برخه نه ده ورکړې که څه هم هغه پیغمبر وي او یا پرښته او یا بل مخلوق.

۵ـ برسېره په دې، ټول مخلوقات په دې کښې یو برابر دي چې د الله ﷻ ممالیک او بندګان دي نو باید چې څوک په بنده باندې دا ګومان ونه کړي چې هغه د بندګۍ د درجې څخه پورته دي لکه چې په عیسی ؑ باندې ځینو خلکو دا خیال کړی دی.

د الله ﷻ مالکیت تر دې اندازې پورې حقیقي او واقعي دی چې د ده ﷻ په دربار کښې هیڅوک بې اجازې په شفاعت باندې خوله نه شي ښورولی او نه جرئت کولی شي.

او دا څکه چې د الله ﷻ څخه په غیر د نورو ټولو مخلوقاتو علوم ناقص او ناچیزه دي، دوی لا په هغه څه باندې نه پوهېږي چې هغه د دوی په حضور کښې دي، پاتې خو لا هغه چې د دوی څخه وړاندې یا وروسته واقع شي، نو د همدې کبله دوی ته هیڅ پته نه لګېږي چې فلانی د شفاعت کولو لیاقت لري او که نه.

یوازې الله ﷻ دی چې په هغو شیانو باندې هم پوهېږي چې د خلکو څخه وړاندې تېر شوي دي یا ورسره همزمان دي او یا یې مخې ته درروان دي، او په هغو شیانو باندې هم پوره عالم دی چې د دوی څخه وروسته تېرېږي یا یې د مخې څخه په څنګ وي او یا ترې وروسته پاتې کېږي.

۶ـ هو! دوی (خلک) د الله ﷻ د علم څخه په هیڅ شي باندې احاطه نه شي کولی مګر په هغې اندازه چې پخپله د ده ورته ﷻ اراده وشي چې دوی ته یې ورزده کړي.

او څنګه به څوک د الله ﷻ په مخلوقاتو د پوهېدلو توان ولري چې د الله ﷻ یو مخلوق چې کرسي نومېږي دومره لوی او پراخه دی چې ټول اسمانونه او ټولې ځمکې یې په داخل کښې پراته دي او د ټولو څخه یې احاطه کړې ده.

۷ـ برسېره د علم په پراخۍ باندې د الله ﷻ قدرت هم بې اندازې پراخه او لوی دی تردې چې اسمانونه او ځمکې یې په کرسي کښې ځای په ځای کړي دي او ثانیه په ثانیه یې د انحلال او تصادم څخه ساتنه کوي چې نه ستوري یو تربله ټکر ته پرېږدي او نه اسمان په ځمکه رالوېږي او نه

خمکه ښکته ښویږي. خو په الله ﷻ باندې دغه حفاظت او څارنه هم څه دروندوالی نه شي راوستلی بلکې دغسې کارونه الله ﷻ ته ډېر اسان دي. نو همدغه علیم او همدغه قدیر ذات د عبادت لایق دی او بس.

۸ـ د ټولو په آخر کښې په دې باندې هم پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو د ادراک څخه ډېر پورته او متعالي دی. په دې ایت کښې چې ستاسو د لغاتو په قالبو کښې څه نازل شوي دي دا صرف ستاسو د پوه کولو دپاره دی، که نه نو الله ﷻ د دې خبرې څخه ډېر پورته او لوړ دی چې ستاسو خیالات او توهمات ورته ورسېږي او یا یې تاسو په خپلو لیدلو او کتلو باندې قیاس کړئ. نو تاسو ته په کار دي چې نه د الله ﷻ حیات خپل حیات باندې قیاس کړئ او نه یې کرسي ته د خپلې کرسۍ په نظر وګورئ. که بالفرض داسې وکړئ نو تاسو به الله ﷻ ته د حقارت په نظر کتلي وي، خو الله ﷻ د لوی عظمت خاوند دی.

توضیحات

۱ـ د ﴿ ٱلۡحَيُّ ﴾ کلمه د "حَيَاة" څخه اخستله شوې ده او "حَيَاة" په قرآن کریم کښې په لاندې شپږو معناوو باندې استعمال شوی دی[1]:

اول: هغه قوت ته حَيَاة ویل کېږي چې د هغه په ذریعه باندې د "حَيَاة" په خاوند کښې نشا او نمو (زرغونېدل او وده کول) تحقق مومي. لکه چې فرمایي: ﴿ وَجَعَلۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ ﴾ [الأنبیاء: ۳۰] یعني: او مونږ د اوبو څخه هر یو ژوندی شی پیدا کړی دی. لکه حیوان او نبات.

دوهم: هغه قوت هم د حیات په نامه یادېږي چې په هغه سره په یو شي کښې حس او حرکت پیدا کېږي، لکه چې فرمایي: ﴿ وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡأَحۡيَآءُ وَلَا ٱلۡأَمۡوَٰتُ ﴾ [فاطر: ۲۲] یعني: او نه ژوندي برابر دي او نه مړي (یو تربله).

درېیم: هغه قوت هم د حَيَاة په نوم بلل کېږي چې هغه د عقل او عمل مبدأ ګرځي لکه چې فرمایي: ﴿ أَوَمَن كَانَ مَيۡتًا فَأَحۡيَيۡنَٰهُ ﴾ [الأنعام: ۱۲۲] یعني: ایا هغه څوک چې مړ وي نو هغه ژوندی کړو چې د عقل په مقتضیٰ عمل نه کوي او بیا دغه توفیق ورېبرزو کړو.

څلورم: "حَيَاة" د خوشالۍ او بې غمۍ په معنی هم استعمال شوی دی، لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتَۢا ۚ بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ ﴾ [آل عمران: ۱۶۹] یعني: او په هغو کسانو باندې چې د الله ﷻ په لار کښې وژل شوي وي د مړو ګومان مه کوئ بلکې دوی د خپل رب په نزد ژوندي دي. یعني دوی خوشاله او بې غمه دي چې خاص ډول روزي ورکوله کېږي.

پنځم: د آخرت ابدي ژوند هم د "حَيَاة" په نامه یادېږي لکه چې فرمایي: ﴿ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي ﴾ [الفجر: ۲۴] یعني: ای کاش! چې خپل ژوند دپاره مې څه استولي وی (چې د شریعت په مطابق مې چال چلند کړی وی).

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۳۸

شپېږم: د الله ﷻ د صفاتو څخه يو صفت "حَيَاة" دی چې د داسې ژوند په معنی سره اختستل کېږي چې په هغه باندې د مرګ د ورتللو امکان نه وي، يعنې ابدي او ازلي ژوند.

په دغه ايت شريف کښې همدغه شپږمه معنی مراده ده چې الله ﷻ پورې اختصاص لري او بس.

د "الْقَيُّوم" معنی

۲ـ ﴿ ٱلْقَيُّومُ ﴾ په اصل کښې "قَيْوُوْم" ـ لکه: "فَيْعُوْل" ـ وه. دا د مبالغې صيغه ده[۱]. که څه هم اصلي معنی يې "ډېر ښه ودرېدونکی" دی خو کله چې د الله ﷻ په صفت کښې استعماله شي نو هغـــې څارونکی او ساتونکی ترې مرادېږي چې په حفاظت او څارنه يې هيڅ زوال نه راځي او همېشه په هر شي باندې ولاړ وي او ضروريات يې ورپوره کوي[۲]، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴾ [طه: ۵۰] يعني: الله ﷻ هغه ذات دی چې هر شي ته يې د هغه موجوديت ورکړی دی او بيا يې ورته لارښودانه هم کړې ده.

"سِنَةٌ" څه معنی؟

۳ـ د ﴿ سِنَةٌ ﴾ کلمه د "وسن" څخه اخــــتله شوې ده چې په اصل کښې "وِسْنٌ" وه لکه "عِدَةٌ" چې په اصل کښې "وِعْدٌ" وه. که څه هم د "سِنَةٌ" لغوي معنی غفلت او ناخبري ده خو په دې مقام کښې ترې هغه باريکه ســـــتوالی او ناخبري مطلب ده چې د خوب په ابتداء کښې په خوب کوونکي باندې غلبه کوي او د خانه يې په غفلت کښې اچوي خو د "نوم" خوب مرتبې ته نه وي رسېدلی[۳].

ځينې مفسرين کرام وايي چې: "سِنَة" هغه دروندوالي ته وايي چې په سر کښې راپيدا کېږي، "نُعَاس" هغه ته وايي چې سترګې نيـــسي او "نَوْم" هغه ته وايي چې په زړه باندې غلبه وکړي او انسان پکښې د هر څه څخه ناخبره شي[۴].

کرسي څه ته وايي؟

۴ـ د "كُرْسِي" کلمه د نسبتي "ي" په ذريعه د "كُرْس" کلمې ته منسوبه شوې ده او "كُرْس" د يو شي د أجزاوو اجتماع او انضام ته وايي، د همدې کبله کتابچې ته "كُرَّاسَة" وايي چې پاڼې يې سره يو ترېله منضمې شوې وي[۵].

خو په عام عرف کښې د چوکۍ او تخت په معنی استعمالېږي چې په هغه باندې يو ادارچي د

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۶۵
(۲) مفردات الراغب ص۴۳۲
(۳) روح المعاني ج۳ ص۸؛ مفردات الراغب ص۵۶۱
(۴) تفسير المدارک ج۱ ص۱۷۸
(۵) لسان العرب ج۶ ص۱۹۴

اداري دپاره کښېښي[۱]، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ﴾ [ص: ۳۴] يعني: او مونږ د ده (سليمان عليه السلام) په تخت باندې د غوښې يوه ټوټه ورواچوله.

اما په دې مقام کښې د "كُرْسِي" په معنی کښې اختلاف دی، ځينې علماء کرام وايي چې دلته ترې علم مراد دی او ځينې نور وايي چې دلته ترې عَرش العظيم مراد دی[۲]. مګر دغه دواړه تفسيرونه خلاف الظاهر دي بې ضرورته دغسې معنی اخستل ښه کار نه دی، برسېره په دې د علم بحث خو په همدې ايت کښې يو ځل په ﴿ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ﴾ کښې تېر شوی دی، نو که دلته هم علم مراد شي نو دا به تاکيد شي حال دا چې د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی چې نوې معنی مراده کړی شي.

نو که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د "كُرْسِي" په هکله څه زيات بيان ليکلی دی[۳]، خو مونږ په همدومره بيان باندې اکتفاء کوو چې دا د يوه داسې مخلوق نوم دی چې په ټولو اسمانو او ټولو ځمکو باندې يې احاطه کړې ده او د عرش العظيم څخه کوچنی دی.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د الله ﷻ معلوماتو ته به د چا علم ورسېږي حال دا چې د هغه ﷻ يو مخلوق (کُرسي) په اووه اسمانو او اووه ځمکو احاطه کړې ده او بيا دا ټول عرش العظيم ته داسې نسبت لري لکه يوه وړه کړۍ چې په يوه چولې بيابان کښې پرته وي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا د کُرسۍ اضافت الله ﷻ ته داسې دی لکه چې يو پاچا ته خپله کرسۍ مضافه شي، او يا لکه په تېر شوي ايت شريف کښې چې سليمان عليه السلام ته د خپلې کرسۍ اضافت شوی دی؟

مونږ وايو چې:

الف: الله ﷻ ته د کرسۍ اضافت د تشريف او تعظيم دپاره دی لکه په بيت الله کښې چې ورته د بيت اضافت شوی دی. يعنې کرسي دومره لوی عظيم الشان مخلوق دی چې بايد د الله ﷻ څخه پرته يې بل چا ته نسبت ونه کړی شي[۴].

ب: لکه څنګه چې د الله ﷻ وجود، علم، حيات او نور صفات د بندګانو د صفاتو سره محض په نوم کښې اشتراک لري او په حقائقو کښې يو تربله بالکل جدا او بېل دي همدارنګه د الله ﷻ کرسي هم د بندګانو د کرسۍ سره محض په نوم کښې شريکه ده او بس؛ نو الله ﷻ ته د کرسي اضافت هم بلا کيفه دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۴۵

(۲) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۲۰، زاد المسير ج۱ ص۲۶۵

(۳) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۱۰، روح المعاني ج۳ ص۹

(۴) تفسير کبير ج۷ ص۱۳، حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۵۶۹

په مونږ همدومره عقیده واجبه ده چې د الله ﷻ کرسي حقه ده خو څنګه چې د هغه ﷻ د عظیم شان سره مناسبه وي. د دې څخه وړاندې بندګان حق نه لري چې داسې خبرې اترې پکښې وکړي چې هغه يې د بندګانو په کرسیو کښې لیدلي یا اورېدلي وي.

امکان لري چې د همدې کبله به الله ﷻ آية الكرسي په ﴿ وَهُوَ ٱلْعَلِيُّ ٱلْعَظِيمُ ﴾ سره ختم کړی وي ترڅو د دغسې قیاساتو او توهماتو مخه ونیوله شي.

ج: دا هم لرې نه ده چې په دې مقام کښې الله ﷻ ته د کرسي د اضافت څخه كناية د الله ﷻ د ملک پراخي مطلب وي[1]. نو په دې تقدير د مفرداتو معناوې په نظر کښې هیڅ نه نیولی کېږي ترڅو سوال ته موقع ورکړی شي او بیا جواب ته حاجت پاتې شي.

ایا ایتونه یو په بل فضیلت لري؟

۵_ كه څه هم ځینې علماء کرام په دې عقیده دي چې د قرآن کریم د ایتونو په منځکښې سره تفاضل نشته ځکه چې ټول د الله ﷻ کلام دی، د الله ﷻ په کلام کښې په افضل او فاضل باندې قول کول ښه کار نه دی[2]، مګر تحقیقي خبره دا ده چې نظر دې خبرې ته چې ټول د الله ﷻ کلام دی یو ایت په بل باندې فضیلت نه لري، ټول سره یو برابر دي لکه چې پیغمبران نظر نبوت ته ټول یو برابر دي او فرق نه لري.

هو! د تاثیر کثرت، د معناوو عمق، د بحث موضوع او نورو شیانو ته په نظر سره ایتونو کښې لوی-لوی فرقونه شته[3]، چې په احادیثو کښې هم ثابت شوي دي.

د مثال په توګه: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ هِيَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ»[4] یعني: په "البقرة" سورت کښې یو ایت دی چې د قرآن کریم د ایتونو رئیس دی چې هغه د آيَةُ الْكُرْسِي څخه عبارت دی.

لکه څنګه چې د قرآن کریم په ایتونو کښې د فضائلو په لحاظ فرقونه شته حال دا چې په قرآنیت کښې یو برابر دي، همدارنګه د پیغمبرانو ترمنځ هم فضائل فرق لري حال دا چې په نبوت کښې یو برابر دي. لکه چې په [البقرة: ٢٥٣] ایت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی.

د آية الكرسي فضائل

۶_ لکه څنګه چې د قرآن کریم سورتونه خاص-خاص نومونه لري همدارنګه په ځینو ایتونو باندې هم خاص خاص نومونه اېښودل شوي دي. د همدې جملې څخه دغه ایت شریف دی چې اوس د بحث لاندې دی.

(١) في ظلال القرآن ج١ ص. ٢٩٠
(٢) تفسير الخازن ج١ ص٣٩٥
(٣) روح المعاني ج٣ ص١١
(٤) جامع الترمذي ج٢ ص١١٥

دې ایت ته ځکه د "آیة الکرسي" نوم ټاکل شوی دی چې د "کرسي" په کلمه باندې مشتمل دی.

د دې ایت شریف په فضائلو کښې زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي[1] هیله ده چې هلته مراجعه وکړی شي. مګر مونږ په همدې ارتباط په هغه حدیث باندې علاوه کوو چې په وړاندې توضیح کښې ذکر شوی دی یو بل حدیث هم ذکر کوو هغه دا چې:

یو ځل یوه سړي د نبي کریم ﷺ څخه متعددې پوښتنې وکړې، یوه پکښې دا وه چې په قرآن کریم کښې کوم یو ایت ډېر لوی دی؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «آيَةُ الْكُرْسِيِّ»[2] یعني د قرآن کریم عظیم الشان ایت همدغه ایت دی چې بحث پکښې روان دی.

۷ـ امکان لري چې د نوموړي ایت شریف د سیادت او عظمت وجه به دا وي چې په دې کښې د الله ﷻ د صفاتو اصول بیان شوي دي، لکه: الوهیت، وحدانیت، حیاة، علم، مالکیت، قدرت، اراده او داسې نور. نو په دې ایت کښې د الله ﷻ دومره صفات بیان شوي دي چې څومره د یوه مسلمان د عقیدې دپاره ضرورت دی. او اکثره خلک چې کافران شوي دي غټه وجه یې دا ده چې د ذکر شوو صفاتو څخه په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول د انکار مرتکب شوي دي، العیاذ بالله.

په ټول قرآن کریم کښې بل داسې ایت نشته چې الله ﷻ پکښې خپل جلالي او جمالي صفات په داسې جامعه توګه بیان کړي وي لکه په آیة الکرسي کښې یې چې بیان کړي دي، تر دې چې په نوموړي ایت کښې د الله ﷻ کلمه اتلس (۱۸) کرته ذکره ده، یو کرت د اسم ظاهر په توګه او نور اوولس (۱۷) کرته د ضمائرو په توګه چې ځینې ضمائر بارز دي او ځینې مستتر دي[3].

﴿لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٥٧﴾﴾

[۲۵۶] په (قبول د) دین کښې زور نشته (ځکه چې) یقیناً سم اعتقاد د باطل اعتقاد څخه ښکاره (جدا) شوی دی. نو څوک چې په طاغوت باندې کافر شي او په الله ﷻ باندې ایمان راوړي نو بې شکه هغه په قوي کړۍ باندې منګولې لګولې دي، چې دغې کړۍ لره پرې کېدل نشته (مطلب ته پرې رسېږي). او الله ﷻ اورېدونکی (او) پوه دی.

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۰۴؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۶۹؛ الدر المنثور ج۲ ص۵
(۲) سنن الدرامي ج۲ ص۳۲۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۱

[۲۵۷] الله ﷻ د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی دی، چې د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته ورو باسي (او یا یې نه پرېږدي چې په تیارو کښې ورداخل شي).

او هغه کسان چې کافر دي د هغوی دوستان طواغیت (سرکشان) دي، چې د ایمان د رڼا څخه یې د کفر تیارو ته ورداخلوي (او یا یې نه پرېږدي چې ایمان ته ورداخل شي). دوی د اور ملګري (اندېوالان) دي دوی به په دې اور کښې همېشه وي.

ارتباط

دغه ایتونه داسې ښکاري لکه چې د یو سوال جواب وي، هغه سوال چې د آيَةُ الْكُرْسِي څخه راپیدا کېږي چې حاصل یې داسې کېږي:

څرنګه چې الله ﷻ خپل خان په ډېره بلیغه توګه خپلو بندګانو ته وروپېژاند تر دې چې د هغو ټولو شبهاتو او اشتباهاتو مخه پرې ونیوله شوه چې ځینو خلکو ته پېښېدل او یا پېښې شوې وي مګر سره د دغسې کافي، شافي بیان څخه وروسته هم معاندین د عناد څخه لاس نه اخلي، په داسې حال کښې چې د الله ﷻ د نازل کړی شوو ایتونو ردول هم نه شي وړاندې کولی.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې دغسې لجوج او عنادیان په زور او اکراه باندې مسلمانان کړي او په زور باندې پرې د توحید کلمه درسته کړي.

د جواب حاصل یې د ایتونو په خلاصه مطلب کښې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: د الله ﷻ شریعت د عقیدې په باره کښې جبر او اکراه په رسمیت نه پېژني نو باید چې تاسو هم په بندګانو باندې د زور څخه کار وانخلئ. الله ﷻ د حق او باطل دواړو په منځکښې په کافي پیمانه وضاحت کړی دی، په هیڅ باندې په دې باره کښې څه خفا نه راځي. نو څرنګه چې الله ﷻ انسان باعقله او باشعوره حیوان پیدا کړی دی نو تاسو ته هم په کار دي چې هغه (انسان) ته موقع ورکړئ چې د خپل اختیار څخه کار واخلي او عقل ته یې زندی وروانه چوئ.

۲ـ برسېره په دې، د عقیدې په باره کښې جبر او اکراه څه فائده هم نه کوي ځکه چې عقیده د زړه کار دی او د اکراه تاثیر د جوارحو څخه وړاندې نه شي تېرېدلی ترڅو په زړونو باندې هم اثر وکړي.

۳ـ نو کله چې انسان د خپل عقل سره پرېښوُدل شي نو د لاندې دوه لارو څخه به ضرور یوه اختیاروي او په یوه نه یوه ډله کښې به شمېرل کېږي:

یا به د طاغوتانو او سرکشانو خبرو ته شا کوي او هغه به د پښو لاندې کوي او بالمقابل به په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او شریعت ته به غاړه ږدي نو چا چې دا کار وکړ بې شکه چې هغه په کلکې او قوي کړۍ باندې منګولې ښخې کړې چې هغه نه په دنیا کښې انقطاع ومومي او نه په آخرت کښې، بلکې دا هغه کړۍ ده چې انتهاء یې جنت ته رسېدلې ده او همغلته ختمېږي، په دغې کړۍ باندې شبهات او اعتراضات څه تاثیر نه لري.

او که چا بالعکس په الله ﷻ باندې کفر اختیار کړ او په طواغیتو باندې یې عقیده وکړه نو هغه به همدغسې معکوسه نتیجه وګوري. هغه د غنې د جال پورې خپل خان نښلولی دی چې په نن سبا کښې به قطعه شي او په هیڅ درد به یې دوا نه شي.

هو! د دغو دواړو ډلو په دروغ او رښتیا باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي چې ویناګانې یې اوري او د زړونو حالت یې ورته معلوم دی، د قیامت په ورځ به ورسره موافق چال چلند وکړي.

۴_ په یاد ولرئ چې الله ﷻ دا لطف په هر انسان باندې کړی دی چې عقل یې ورکړی دی، حواس یې ورښنلي دي، پیغمبران یې ورته را استولي دي او کتابونه یې ورباندې نازل کړي دي. مګر په مؤمن انسان باندې یې علاوه په ذکرو شوو الطافو دا لطف هم کوي چې د نېکو عقاندو او نېکو کارونو توفیق هم ورکوي چې د کفر د تیارو څخه یې د باندې ساتي او د شبهاتو او اشتباهاتو څخه یې رڼا ته راوباسي. او دا څکه چې الله ﷻ د مؤمن دپاره نصرت کوونکی او دوستي کوونکی دی.

دا خو د الله ﷻ د دنیا دوستي ده، د آخرت دوستي یې ډېره لوړه ده چې په جنتونو کښې به یې ځای په ځای کړي، او په دوامداره توګه به هلته بې غمه اوسېږي او د الله ﷻ په دیدار به خپلې سترګې خوږې کړي (الله ﷻ مو دې پکښې نصیب وکړي).

اما د کافرانو سره د الله ﷻ توفیق نشته څکه چې د دوی ناصر او معین نه دی، د دوی دوستان طاغوتان او سرکشان دي چې بالعکس د کفر په تیارو کښې یې دننه ساتي او د عقائدو د لږ صفائي څخه یې د شبهاتو او اشتباهاتو تیارو ته ورداخلوي.

دا ده د طواغیتو د دنیا دوستي چې په څو ورځو کښې انتهاء ته رسېږي، اما په اخرت کښې خو د دوی دوستي په دښمنۍ بدلېږي او دوی ټول (تابعان او متبوعان) به په اور کښې همېشه وي.

توضیحات

۱_ که څه هم د ذکرو شوو ایتونو د شان نزول په ارتباط مفسرینو کرامو تقریباً څلور وضاحتونه لیکلي دي مګر مونږ یوازې د لاندې یوه وضاحت په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د یوه صحابي رضي الله عنه (چې په أبو الحصین سره مشهور وه) دوه زامنو نصرانیت قبول کړی وه، هغه غوښتل چې دواړه په زور سره مسلمانان کړي نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[1] او دا کار په ابلغه طریقه رد کړی شو، چې نهي یې د نفي په قالب کښې نازله کړی شوه[2]. لفظي معنی یې دا ده چې په دین کښې جنس اکراه نشته خو مطلب پکښې دا دی چې په دین کښې جنس اکراه مه کوئ.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: الله ﷻ د همدې سورت په [۱۹۳] ایت کښې فرمایي چې: ﴿ وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ لِلَّهِ ﴾ یعني: د دوی سره تر هغه مقاتله وکړئ چې ترڅو فتنه ورکه

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۵۲
(۲) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۲۴

شي او دين د الله ﷻ شي. نو پوښتنه دا ده چې دغه ډول مقاتله خو عين د اكراه معنیٰ وركوي چې تر هغه د كافرانو سره وجنګيږو چې ترڅو يې د باطل دين څخه لاس په سر كړو؟

مونږ وايو چې: د نوموړي سوال دپاره مفسرينو كرامو لاندې مختلف جوابونه كړي دي:

الف. خينې مفسرين كرام وايي چې دلته د فطري اكراه نفي مراده ده. يعني د ا لله ﷻ په ايجادي قانون كښې دا نشته چې څوک په زور باندې مسلمان كړي بلكې د پيغمبرانو په ذريعه محض حق او باطل سره جدا كوي نور نو د مسلمانيدلو او نه مسلمانيدلو خبره د بنده كسب ته سپاري كه څوک ايمان راوړي هغه ته توفيق وركوي او څوک يې چې نه راوړي هغه ته تر يوه حده مهلت وركوي[۱].

كه څه هم په ذكر شوي جواب سره ددوارو ايتونو تطبيق په لاس راځي او في نفسه دغه ډول مضمون هم صحيح لري مګر د ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴾ دپاره يې د تفسير په توګه منل ډېر سخت دي، او دا ځكه چې د وړاندې او ېبرته ايتونو لړۍ توله شرعي قانون په ګوته كوي، نه فطري قانون. نو كه دغسې تفسير وكړی شي نو داسې مثال به ولري لكه چې د ملغرو مزی وشكول شي او تولې ملغلرې دانه وانه شي.

ب: خينې مفسرين كرام دا ايت شريف د اهل الكتابو پورې خاصوي او د دوارو ايتونو تطبيق كوي، چې په اهل الكتابو باندې زور نشته اما نور كافران بايد جبراً مسلمانان كړی شي ځكه چې د دوی څخه جزيه اخستل جواز نه لري او د هغوی سره مقاتله په جزيه اخستلو باندې اختتام پيدا كوي[۲].

مګر څرنګه چې د ايت شريف مفهوم عام دی او د تخصيص دپاره يې هيڅ قانوني لار نشته، نو محض د دوارو ايتونو د مشكل د حل دپاره تخصيص وركول ښه نه برېښي.

ج: خينې مفسرين كرام[۳] دا ايت شريف د خينو خاصو مواردو پورې خاصوي چې د نزول په روايتو كښې ذكر شوي دي او د هغو د جملې څخه مونږ مخكښې يو شان نزول ليكلی دی. مګر دغه تفسير هم په قانون باندې برابر نه دی ځكه چې په شرعي نصوصو كښې قانون دا دی چې د مفهوم عموم ته اعتبار وي نه د مورد خصوص ته.

د: خينې مفسرين كرام وايي چې دغه ايت شريف په هغه باندې منسوخ دی، يعني په اولو وختونو كښې په اسلام كښې جبر نه وه خو په آخر كښې پكښې جائز كړی شو، دا ځكه چې هلته مسلمانان كمزوري وه جبر يې نه شو كولی خو كله چې قوي شوه نو په اسلام باندې مجبوروول هم ورته جائز كړی شو[۴].

دا ډول تفسير هم د لاندې وجوهو د كبله د منلو وړ نه دی: .

---

(۱) تفسير تدبر القرآن پښتو ترجمه ج۱ ص۴۴۲
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۱۷.
(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۸۰
(۴) زاد المسير ج۱ ص۲۶۷

اول. دواړه ایتونه مدني دي، دغه جواب به هلته صحت درلودی چې د ﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴾ ایت مکي وی.

دوهم. د جبر د نفي کولو دپاره الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّ ﴾ یعنې: حق او باطل سره جدا شوي دي. که نوموړی تفسیر مراد وی نو الله ﷻ به داسې استدلال کړی وی چې یقیناً تاسو کمزوري یاست.

هـ. خینې مفسرین کرام لا وایي چې د ﴿ لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ﴾ معنی دا ده چې کله یو کافر ایمان راوړي نو هغه ته پیغور مه ورکوئ چې ته په زور باندې مسلمان شوی یې[1]، لکه چې په بل ځای کښې فرمایي: ﴿ بِئۡسَ ٱلِٱسۡمُ ٱلۡفُسُوقُ بَعۡدَ ٱلۡإِيمَٰنِ ﴾ [الحجرات: ۱۱] یعنې: د ایمان راوړلو څخه وروسته فاسق نوم ډېر بد دی. یعنې: کوم مجرم چې د خپل جرم څخه توبه وباسي نو بیا ورته د جرم پیغور مه ورکوئ.

مونږ ته دا تفسیر هم ډېر لرې او غیر متبادر ښکاري.

مونږ ته دا ښه ښکاري چې د ذکرو شوو دواړو ایتونو هیڅ تعارض نشته ترڅو جواب ته حاجت پاتې شي، بلکې د [البقرة: ۱۹۳] ایت معنی دا ده چې د کافرو سره تر هغه وجنګیږئ چې زور یې مات او فتنه ورکه شي چې دوی د چا د مسلمانېدلو مخه ونه شي نیولی او د اسلام حاکمیت ومني که څه هم مسلمانان شوي نه وي، او دا خکه چې د اسلامي حکومت منل هم اسلام ته یو ډول غاړه اېښودل دي. یا په بل عبارت: د کفري حاکمیت مخه ونیسئ ترڅو خلک په سمه لاره او ناسمه لاره کښې فکر وکړي او بیوه یکښې د خپل ځان دپاره انتخابه کړي. هسې نه چې خلک په زور باندې مسلمانان وګرځوئ.

په دې تقدیر باندې هغه سوال هم دفعه کیږي چې خینې دښمنان یې کوي چې په اسلامستان کښې کفري اقلیتونه استوګنه نه شي کولی مجبور دي چې اسلام ومني نو اسلام جامع دین نه دی.

د دفعې حاصل یې دا دی چې په اسلامستان کښې کفري اقلیتونه استوګنه کولی شي خو په دې شرط چې اسلامي حکومت ومني، په موجوده وخت کښې چې په دنیا کښې کتل کیږي همدا روحیه په ټوله دنیا کښې خوره ده چې په کفري دولتونو کښې اسلامي اقلیتونه بغاوت نه کوي او په اسلامي دولتونو کفري اقلیتونه بغاوت نه کوي او د عمومي قوانینو څخه یې غاړې نه غړوي. اما د سیاسي قوانینو څخه پرته په نورو قوانینو کښې هر څوک ازاد دي.

د ټول بحث لنډ مطلب

۴ـ د ټول بحث زیښل شوې نتیجه دا ده چې په اسلام کښې جهاد د توسعه طلبی دپاره نه دی بلکې د لاندې اهدافو د پوره کولو دپاره کله فرض عین او کله فرض کفائي ګرځول شوی دی.

---

(۱) تفسیر کبیر ج۷ ص۱۶

الف: ترڅو داسې طاغوت باتې نه شي چې هغه د یو سړي د مسلمانېدلو مخه نیسي لکه چې همداسې کارونه د مکې طاغوتانو کول.

ب: ترڅو د کافرانو زور مات شي او د حیلو، دسیسو او فتنو مخه یې هم ونیوله شي چې مسلمانان بېرته کفر ته نه وارولی شي او نه ورته کفري دعوت ورانديې کړی شي، او ترڅو هغوی د دې متل مصداق وګرځي چې: "شوله خودرا بخور و پرده، خودرا بکن" یعنې چې دوی فقط خپله شپه تېرول غنیمت وګڼي او بس هسې نه چې کفري دعوت ته ملا وتړي، لکه چې په افغانستان کښې کمونستانو همدا کار کاوه او حکومت یې مخه نه نیوله.

ج: ترڅو اسلامي حکومت قائم کړي. دا ځکه چې ضرور ذکر شوی اهداف تر هغه نه شي ترلاسه کېدلی ترڅو مسلمانان د مملکت واګې په خپل لاس کښې ونه نیسي.

د: ترڅو مسلمانان د اسلام دعوت په ازادانه توګه وکړی شي او د دعوت مخه په پوره معنی پرانستلې شي چې هیڅوک یې په مقابل کښې خنډ نه شي واقع کېدلی.

ه: ترڅو کفري دولتونه ونه شي کړی چې په اسلامي دولت باندې تېری وکړي، او که تېری وکړي نو چې مسلمانان یې تېری دفعه او غابښونه یې ورمات کړي.

د مرتد مسئله

۵ـ امکان لري چې په دې مقام کښې د چا په ذهن کښې وګرځي چې اسلام د مرتد په باره کښې حکم کوي چې باید تر درې ورځو پورې فرصت ورکړی شي ترڅو د ارتداد څخه لاس واخلي او بېرته مسلمان شي که دا کار یې ونه کړ نو باید ووژل شي. ایا دا حکم د "إِكْرَاه فِي الدِّين" معنی نه ورکوي؟

مونږ وایو چې: د مرتد وژل د دې دپاره نه دي چې هغه په زور باندې بېرته مسلمان کړی شي ځکه چې مسلمانېدل او عقیده سمول د زړه کار دی چې زور وربانديې تاثیر نه شي اچولی، بلکې دا کار د هغې حیلې او دسیسې د مخنیوي دپاره صورت نیسي د کومې څخه چې په هره زمانه کښې اسلام دښمنه خلک کار اخلي. یوه ببلګه یې الله ﷻ بیانه کړې ده چې فرمایي: ﴿ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ ءَامِنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكْفُرُوٓا۟ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ [آل عمران: ۷۲] یعنې: او د اهل الکتابو څخه یوه ډله وایي چې په هغه شي (قرآن) باندې چې په مومنانو باندې نازل شوی دی په سبا کښې ایمان راوړئ او د ورځې په آخر کښې پرې بېرته کافر شئ، شاید چې مومنان هم د اسلام څخه (ستاسو په پېروۍ باندې) بېرته رجوع وکړي.

نو په دې بناء د مرتد وژل د جهاد د اهدافو څخه په دوهم هدف کښې شاملېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه ارتداد یو جرم دی چې په شریعت کښې ورته وژل جزا ټاکلې شوې ده هسې نه چې اعدامول (وژل) یې د جبراً مسلمانولو دپاره دي. د همدې کبله نبي کریم ﷺ ارتداد د هغو جرائمو څخه یو جرم ګڼلی دی چې په هغه باندې د یو مسلمان اعدامول (وژل) جائز ګرځي لکه چې په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ

ارْتِدَادٍ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ حَقٍّ فَقُتِلَ بِهِ»[١] یعني: د مسلمان وینه (وژنه) روا نه ده مګر د درې شیانو څخه په یوه باندې: چې د احصان څخه وروسته یې زنا کړې وي، یا د اسلام څخه وروسته بېرته کافر شوی وي او یا یې په ناحقه سره بل څوک وژلی وي نو وربانديې ووژل شي.

د همدې قبیلې څخه ټول حدود ګڼل کېږي چې د "إِكْرَاه" معنی نه ورکوي بلکې د جرائمو د مخنیوي دپاره د اسلامي قوانینو په چوکاټ کښې د جرمونو جزاګانې ټاکل شوې دي او بس.

د "رُشد" او "غَي" معناوې

٦_ که څه هم "رُشْد" د هدایت په معنی باندې استعمالېږي مګر اصلي معنی یې سالم اعتقاد دی، او دا ځکه چې په مقابل کښې یې د "غَيّ" کلمه استعمال مومي او "غَيّ" خو د فاسد اعتقاد څخه عبارت دی[٢]. یعني هغه څوک چې خالي الذهن وي، نه فاسد اعتقاد لري او نه سالم، هغه ته "ضَال" یعني ګمراه وایي. خو چې څوک فاسد اعتقاد ولري هغه د "غاوِي" په نامه یادېږي[٣].

ځرنګه چې هر شی د هغه د ضد په پېژاندلو سره ښه پېژاندل کېږي نو معلومه شوه چې رُشد د سالمې عقیدې څخه عبارت دی.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: نن ورځ زور او اکراه ته حاجت نشته ځکه چې سالمه عقیده د فاسدې عقیدې څخه په ډېرې واضحې طریقې سره ځرګنده شوې ده چې هرڅوک وربانديې پوهېږي.

هو! که چېرته د غي ځرګندوني مخه ونیوله شوه نو بیا تورې ته لاس کړئ.

طاغوت څه ته وایي؟

٧_ د "طَاغُوت" کلمهٔ "طَغَى يَطْغَى طُغْيَاناً" یا "طغی یطغو طغوانًا" څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې په اول تقدیر "طَغَيُوت" وه، "غین" او "ي" یې سره قلب مکاني وکړه او بیا یې "ي" په "الف" باندې بدله کړه. او په دوهم تقدیر "طغووت" وه، "غین" او "واو" په منځکښې یې سره قلب مکاني وکړه بیا "واو" په "الف" بدل کړی شو. په دواړو تقدیرونو باندې ترې "طَاغُوت" جوړ شو؛ نو د قلب مکانی څخه مخکښې یې وزن "فَعَلُوت" وه او وروسته "فلعوت" شو[٤].

"طَاغُوت" یا د صفت (طَاغِي) د مبالغې دپاره دی او یا پکښې د مصدر (طُغْيَان یا طُغْوَان) مبالغه ده، په هر تقدیر نوموړې کلمه د مفرد، مثنی، جمع، مذکر، مونث، د ټولو دپاره په یوه بڼه استعمالېږي څه تغیر پکښې نه راځي. هو! کله-کله یې جمعې (طَوَاغِيت) هم استعمال موندلی دی.

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٣٨
(٢) لسان العرب ج٣ ص١٧٥
(٣) مفردات الراغب ص٣٨٠
(٤) روح المعاني ج٣ ص١٣

که څه هم اصلي معنی یې د حد څخه تېرې او تجاوز دی، لکه چې الله ﷻ د نوح ﷺ د قوم د غرق کوونکو اوبو په باره کښې فرمایي: ﴿ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلۡمَآءُ حَمَلۡنَٰكُمۡ فِي ٱلۡجَارِيَةِ ﴾ [الحاقة: ۱۱] یعني: مونږ په هغه وخت کښې چې اوبو طُغیان وکړ تاسو مو په بېړۍ کښې پورته کړئ.

خو د مبالغې په لحاظ سره یې معنی د حد څخه په ډېر زیات تجاوز سره کېږي. کافران تول طاغیان دي چې د بندګۍ د حد څخه یې تجاوز کړی دی خو هغه انسان چې نور ګمراه کوي او د حقې لارې څخه یې اړوي او په عقیده کښې یې د انحراف سبب ګرځي د طاغوت په نامه یادېږي، څکه چې د هغه سرکشي متعدي سرکشي ده، برابره خبره ده چې هغه انسان، یا شیطان، یا کاهن، یا ساحر او یا بل څوک وي. همدارنګه هغه شی هم د طاغوت په نامه یادېږي چې د ډېر تجاوز سبب ګرځي که څه هم هغه پخپله په تجاوز باندې نه شي موصوف کېدلی، لکه: بوت، حب المال، حب الرئاسة او داسې نور.

نو مفسرینو کرامو چې د "طَاغُوت" کلمه د ذکر شوو معناوو څخه په ځینو ځینو سره تفسیره کړې ده[۱] حصر یې مطلب نه دی بلکې د دغې کلمې بعض مصداقونه یې ښودلي دي او بس.

"نُور" او "ظُلُمَات"

۸ـ نور او ظلمت (رڼا او تیاره) سره یو تربله داسې مقابله لري لکه څنګه چې په وړاندېنۍ ایت کښې "رُشْد" او "غَيّ" مقابله درلوده. یوه د آخرت رڼا ده چې په دنیا کښې یې کیفیت مجهول دی بالمقابل د هغه ځای ظلمت (تیاره) هم همداسې درواخلئ: او بله د دنیا رڼا ده چې په لاندې دوه ډولونو باندې وېشلې شوې ده[۲]:

یوه هغه رڼا ده چې د سر په سترګو لیده کېږي لکه د لمر، سپوږمۍ او د نورو روښانه شیانو رڼاګانې. او بل هغه رڼا ده چې د زړه په سترګو (بصیرت) باندې لیدلې کېږي لکه د قرآن کریم رڼا، د عقل رڼا، د علم رڼا، د ایمان رڼا، د برهان (دلیل) رڼا او داسې نور. بالمقابل په دنیا کښې ظلمت (تیاره) هم همدغسې حسي او معنوي اقسام لري.

په دې مقام کښې د نُور څخه معنوي نُور مطلب دی چې په سترګو باندې نه لیده کېږي همدارنګه ظلمت هم معنوي ظلمت دی. او دا څکه چې په دې مقام کښې د عقیدې بحث دی او عقیده معنوي شی دی چې د سر په سترګو نه لیده کېږي، چې نور یې د سموالي څخه عبارت دی او ظلمت یې د کوږوالي او انحراف څخه تعبیر دی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نُور (مفرد) په مقابل کښې "ظُلُمَات" جمعه ذکره شوې، د تقابل په بنا خو باید چې یا دواړه کلمې مفردې وي او یا دواړه جمعې؟

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۲۶۷؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۸؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۰

(۲) مفردات الراغب ص۵۳۰

مونږ وایو چې: حق همېشه یو دی چې په "نُور" باندې ترې تعبیر شوی دی او باطل متعدد دي چې په "ظُلُمَات" سره ترې تعبیر کېږي. او دا ځکه چې د نفس، شیطان، بوت او د بې شماره نورو طواغیتو ګمراه کول هر یو بېل‌بېل ظلمت او تیارې ګاڼې دي.

همدارنګه په دنیا کښې د حق دین څخه پرته نور ټول مختلف ادیان د ظلمتونو مجموعه ده. نو د حق سره افراد مناسب دی او د باطل سره جمعه مناسبت لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰_ که څوک وایي چې: اخراج (ویستل) د داخلېدلو څخه وروسته تحقق مومي نو په دې بنا دا سوال پیدا کېږي چې مؤمنان کله په ظلمت کښې وه چې الله ﷻ وروباندې د توفیق پېرزوینه وکړه او نُور ته یې راویستل، همدارنګه کافران څه وخت په نُور کښې وه چې د طواغیتو په سبب ظلمت ته ورداخل شوه؟

مونږ وایو چې:

الف: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوی ادخال او اخراج اهل الکتابو پورې خاص کړی دی[1]، چې د نبي کریم ﷺ د بعثت څخه مخکښې په عیسی ؑ باندې ځینو خلکو ایمان راوړی وه او د ایمان په رڼا کښې وه، همدارنګه یې د نبي کریم ﷺ آخر الزمان پیغمبر په راتلو هم عقیده درلوده خو کله چې نبي کریم ﷺ مبعوث شو د دغې ډلې څخه ځینې خلک د طغواغیتو په سبب د رڼا څخه تورې تیارې (کفر) ته ورووتل. همدارنګه ځینې خلک په همغه وخت کښې وروباندې کافر وه خو د مبعوثیت په وخت کښې د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته د الله ﷻ په فضل راوویستلي شوه او د ایمان راوړلو توفیق یې وموند.

مګر دا جواب په زړه پوری نه دی، او دا ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ وجه نه لیده کېږي ترڅو وروباندې د سړي قناعت راشي.

ب: ځینې نور مفسرین کرام وایي چې په دې مقام کښې د اخراج څخه هغه اخراج مطلوب نه دی چې هغه د دخول غوښتونکی وي بلکې دلته د اخراج دا معنی ده چې الله ﷻ خپل دوستان مؤمنان د کفر د ظلمت او شبهاتو څخه ساتي او ورداخلېدلو ته یې نه پرېږدي، بالمقابل طواغیت د دې خبرې سبب ګرځي چې خپل دوستان (کافران) د اسلام نوراني کوټې ته ورداخل نه شي[2].

دا جواب که څه هم د اولني جواب څخه لږ څه ښه دی چې په قرآن کښې داسې ځایونه شته چې د شي قریب لره د عین شي حکم ورکړی شوی دی، لکه چې الله ﷻ د یوسف ؑ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ﴾ [یوسف: ۳۷] یعني: یقینًا ما د داسې قوم دین ترک

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲؛ زاد المسیر ج۱ ص۲۶۸

(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۱

کړی دی چې هغوی په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي. که څه هم ترک غوښتنه کوي چې مخکښې دې باید پکښې داخل وي خو پیغمبران علیهم السلام د جمله ګناه او جمله کفریاتو څخه معصوم دي.

نو مطلب يې دا شو چې ما د کافر قوم د دين څخه خپل خان ساتلی دی اګر چې زه د بې کسۍ او کوچنیتوب په حالت کښې د کافرانو په منځکښې واقع شوی وم، که بالفرض زما په عوض بل ماشوم په دغسې شرائطو کښې واقع شوی وی نو سالم به ترې نه وی وتلی.

مګر دا جواب هغو مؤمنانو ته نه شامليږي چې په حقیقي توګه په یو وخت کښې کافر وه او د الله ﷻ په توفيق سره د اسلام رڼا ته راووتل، همدارنګه هغه کافران هم ترې خارج پاتې کيږي چې د اسلام څخه وروسته د طواغيتو په لمسون او سبب سره بيرته مرتد شوي دي.

ج: مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د اخراج څخه د مجاز د عموم په طريقه عامه معنی واخستلی شي، يعنې "ما يطلق عليه الإخراج" هغه حالت چې په هغه باندې د اخراج اطلاق کيږي، برابره خبره ده چې حقيقتًا اخراج وي. لکه د کافر مسلمانېدل او يا د مسلمان مرتد کېدل ـ العياذ بالله ـ او يا مجازًا وي، لکه اخراج چې په معنی د ساتنې او حفاظت سره واخستل شي چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته توفيق ورکوي او د کفر څخه يې ساتي او طواغيت د خپلو دوستانو دپاره په کفر کښې د پاتې کېدلو سبب ګرځي.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ ﴾

[٢٥٨] ايا ته هغه کس ته نه ګورې (د زړه په سترګو) چې د ابراهيم علیه السلام سره يې د هغه د رب ﷻ په باره کښې (صرف) د دې کبله جګړه پيل کړه چې الله ﷻ ورته پاچاهي ورکړې وه.

څه وخت چې ابراهيم علیه السلام وويلې چې: زما رب هغه څوک دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي. هغه وويلې چې: زه هم ژوندي کول کوم او مړه کول کوم. ابراهيم علیه السلام وويلې چې: نو بې شکه الله ﷻ لمر د مشرق څخه راخېژوي نو ته يې د مغرب څخه راوخېژوه. نو هغه څوک چې کافر وه حيران (شرمنده) شو. او الله ﷻ ظالم قوم ته هدايت نه کوي (نو هدايت يې په برخه نه شو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

١ ـ دغه ايت شريف د تېرو شوو ايتونو دپاره په لاندې څو نکاتو کښې توضيحات ورکوي:

الف: په طاغوت کښې دا ضرور نه ده چې هغه دې د روح خاوند وي لکه شيطان او بل سرکشه پاچا بلکې کله-کله ډېره دارايي او سلطه هم د طغيان سبب ګرځي او د سړي دپاره ترې طاغوت جوړيږي، لکه نمرود ته چې د پاچاهۍ څخه بلا جوړه شوه او بې لارې يې کړ.

ب: داسې هم کله کېږي چې يو سړی د نورو دپاره طاغوت وي چې په حيلو او پلمو سره يې د حق لارې څخه را ايساروي خو د هغه دپاره بل شی طاغوت گرځېدلی وي، لکه د نمرود دپاره چې د پاچاهۍ څخه طاغوت جوړ شو او نوموړی د نورو خلکو دپاره طاغوت وه.

ج: نه څه هم د ابراهيم ؑ په استدلال سره د نمرود ژبه ونښتله، په خوله کښې يې لارې وچې شوې او حيران شو، نو په کار وه چې ايمان يې راوړی وی مگر الله ﷻ توفيق ورنه کړ څکه چې الله ﷻ د کافرانو سره دوستي نه لري، بالمقابل يې ابراهيم ؑ ته د څومره ښه قوي استدلال توفيق ورتردې چې نمرود يې په مقابل کښې هک پک پاتې شو.

د: هغه کړۍ چې کافران ورپورې نښلي ډېره ژر پرېکېدونکې ده، لکه د نمرود په لاس کښې چې پرې شوه، او هغه کړۍ چې مؤمنان ورپورې نښتي دي هغه ډېره قوي او دائمي ده، لکه چې د ابراهيم ؑ د غلبې سبب شوه، د قيامت د ورځې پورې تولو مسلمانانو ته په حريفانو باندې د غلبې سبب گرځي او پرېکېدل نه لري.

ه: د طاغوتانو د اغواگرۍ يوه بېلگه يې واضحه کړه چې څومره په کمزورو او ضعيفو پلمو سره په خلکو باندې سترگې پټوي او د حق لارې څخه يې اړوي.

و: بالآخره، د ابراهيم ؑ د مجادلې قيصه د ﴿قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّ﴾ دپاره ډېر په زړه پورې مثال دی، په کار دي چې د همېشه دپاره يې د اسلام داعيان د دعوت سرمشق وگرځوي.

۲ـ يعنې: ای پيغمبره! د خپلې زمانې د فراعنه وو په مقابل کښې د حوصلې څخه کار واخله او د خپل نيکه ابراهيم ؑ اتباع وکړه، چې د وخت د فرعون سره يې په څومره لوړه حوصله مقابله وکړه او په څومره قوي براهينو سره يې ملامته کړ خو هغه د خپل ضد او عناد څخه لاس وانخست او د نرې اومرې تار پورې يې خپل ځان نښلولی وه.

د وخت فرعون د جگړو بل باعث نه وه فقط همدا باعث وه چې الله ﷻ ورته پاچاهي ورکړې وه چې نوموړی پرې مغرور شو او د پاچاهۍ څخه ورته طاغوت جوړ شو. په کار خو دا وه چې د الله ﷻ شکريه يې کړې وی خو د هغه شکر دا شو چې ناشکرۍ ته يې ملا وتړله او پخپله يې د الوهيت دعوه وکړه، که الله ﷻ ورته پاچاهي نه وی ورکړې او يو غريب سړی وی نو الوهيت ته به يې لاس نه وی اچولی.

۳ـ قيصه داسې وه چې کله ابراهيم ؑ نوموړی د الله ﷻ توحيد ته دعوت کړ نو هغه ورته وويلې ته مې چا ته دعوت کوې؟ هغه څوک دی چې ته ورته خپل رب وايې؟

نوموړي خکه دا پوښتنه وکړه چې هغه د خپل ځان څخه پرته په بل رب باندې عقيده نه درلوده او خپل ځان ته يې د رب لقب ورکاوه.

۴ـ ابراهيم ؑ ورته الله ﷻ په اختصاصي صفاتو (إحياء، إماتة) سره ورمعرفي کړ، چې زما رب ﷻ هغه څوک دی چې ژوندي کول او مړه کول کوي، او هغه څوک چې دغه کارونه نه شي کولی هغه ته رب نه شي ويل کېدلی نو بايد چې ته خپل ځان ته د رب لقب کښېنږدې.

۵_ د وخت فرعون وویلې چې دغه کار خو زه هم کوم چې څېنې ژوندي کوم او څېنې مړه کوم
نو ابراهیم ﷺ وویلې چې ټوله دنیا خو په یوه قدرت باندې اداره کېږي، څوک چې ځمکه اداره
کوي د اسمانو اداره هم د همغه په اختیار کښې ده، زما خبره څکه واقعیت لري او ستا خبره دروغ
ده چې یقیناً زما رب (الله ﷻ) د مشرق څخه لمر راخېژوي چې ټولې دنیا ته حیات وربښي او نباتات
ورباندې وده کوي نو ته دغه لمر د مغرب څخه راوخېژوه چې مونږ ستا د تصرف یوه نمونه وګورو،
او که دا کار نه شي کولی نو معلومه شوه چې ژوند او مرګ ستا په لاس نه دي.

۶_ نو هغه څوک چې کافر وه (د وخت فرعون) هک پک او حیران شو. که څه هم د دې لوېې
ملامتي څخه وروسته په کار وه چې ایمان یې راوړی وی او د کفر څخه یې لاس اخستی وی خو
څرنګه چې الله ﷻ د ظالمانو دوست او ولي نه دی نو د ایمان راوړلو توفیق یې ورنه کړ. همدارنګه
الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي او د توبې توفیق نه ورکوي بلکې په عناد او تعصب باندې ورته
نتیجه مرتبوي او په زړونو یې مهر او تاپه لګوي.

توضیحات

۱_ که څه هم الله ﷻ د هغه چا نوم نه دی اخستی چې د ابراهیم ﷺ سره په مجادله کښې ناکام
شو، د نامه په ښودانه کښې یې چندان فائده هم نشته خو مفسرینو کرامو یې نوم نمرود په ګوته
کړی دی[۱]. نوموړی د وخت پاچا وه او د فرعون په شان یې د الوهیت دعوه کوله. د مجادلې
موقعیت یې په عراق کښې د بابل ښار وه[۲]_ والله ﷻ اعلم.

مفسرین کرام په دې کښې اختلاف لري چې دا واقعه د اور د قیصې څخه مخکښې وه او که
وروسته[۳]. څېنې وایي کله چې نمرود په دلایلو کښې ملامته شو نو خپله غُصه یې په دې سره کړه
چې ابراهیم ﷺ یې په اور کښې واچاوه خو په هغه کښې هم الله ﷻ ناکام او شرمنده کړ.

او څېنې وایي چې د اور قیصې څخه وړاندې خو ابراهیم ته د مباحثې موقع لاس ته نه ورتله،
کله چې نمرود هلته ناکام شو نو د بحث موقع یې ورکړه او بالآخره دلته یې هم غابښونه مات شوه.

مونږ ته داسې ښکاري چې دا واقعه که د اور د قیصې څخه وړاندې وي او که وروسته خو دا
قیصه اور ته د اچولو سبب نه ده، ځکه چې د اور د اچولو سبب الله ﷻ پخپله په داګه کړی دی چې د
بوتانو ماتول وه، لکه چې په [الأنبیاء:۵۱_۷۰] ایتونو کښې په مفصل دول بیان شوی دی.

نمرود په څه شي باندې هلاک شو؟

۲_ الله ﷻ دغه طاغوت په خپل یوه کمزوري مخلوق باندې هلاک کړ چې ماشی یې ورباندې
مسلط کړ او د نوموړي لښکر یې تول وخوړ. او دا ځکه چې ماشي دومره ډېر وه چې ځمکه یې د

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۵
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۵
(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۷۱؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۱؛ تفسیر تیسیر الرحمن ج۱ ص۹۱

لمر د رڼا څخه پټه کړې وه، بالآخره يو ماشي د نوموړي طاغوت په دماغ کښې ورداخل شو چې تر ځلوېښت ورځو پورې ورسره په لوی عذاب باندې اخته وه، خپل سر به يې په خپله په څمکه واهه او يا به يې نژدې دوستانو په څمکه واهه ترڅو چې ذکر شوی ماشي سکون وکړي او د خوزښت اوحرکت څخه صرف نظر شي، ځکه چې نوموړی د ماشي په حرکت باندې ډېر متضرر کېده.

بالآخره د ځلوېښتو ورځو څخه وروسته هلاک شو[1]، چې نه يې خپل ځان د مرګ څخه خلاص کړ او نه يې په دماغ کښې ننوتلی ماشي مړ کړی شو، سره د دې چې د دغو دواړو کارونو (مرګ او ژوند) دعوه يې کوله.

ځلور پاچايان

۳ـ ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې په ټوله معموره ځمکه باندې ځلورو کسانو پاچاهي کړې ده چې دوه يې مسلمانان وه او دوه يې کافران دوه مسلمانان يو ذو القرنين وه او بل سليمان ﷺ وه. او کافران يو همدغه نمرود وه او بل بخت نصر[2]، والله ﷻ اعلم بالصواب.

د مفسرينو کرامو نظر

۴ـ ابراهيم ﷺ د هر څه څخه رومبی د نمرود په مقابل کښې په إحياء او إماتة (ژوندي کولو، مړه کولو) باندې استدلال ونيوه. خو نمرود دعوه وکړه چې دا کار زه هم کولی شم نو زه هم رب يم او زما الوهيت هم بايد ومنل شي. او د خلکو د إغفال دپاره يې دوه سړي ځان ته وغوښتل يو يې ووژه او بل يې ژوندي پرېښود[3].

نو ابراهيم ﷺ دا دليل پرېښود او د لمر په راخېژولو باندې يې استدلال قائم کړ چې بالآخره نمرود حيران شو او خپله پړه يې د عوامو څخه پټه نه شوه کړی.

دا وه د ځينو مفسرينو کرامو نظر[4]. مګر ځينې نور مفسرين کرام وايي چې ابراهيم ﷺ د اول حجت څخه دوهم حجت ته انتقال نه دی کړی بلکې اولنی حجت يې په يو مثال کښې وراندې کړ، خو نمرود وکولی شو چې په عوامو باندې سترګې پټې کړي او په خپله ملامتيا پرده واچوي.

نو ابراهيم ﷺ دوهم ځل همغه حجت په ډېر واضحه مثال کښې وراندې کړ چې د وخت فرعون په خپله ملامتيا باندې پرده وانه چولی شوه. او د ټولو کتونکو په نظر کښې حقير او سپک شو[5].

مګر مونږ ته وروستنی نظر ښه کارې ځکه چې په لومړني دليل کښې په عوامو باندې د دې کېله خفا نه وه راغلې چې نمرود يو نفر مړ او بل يې خوشې کړ. که بالفرض داسې شوې وی نو حاجت

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۸۴
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۲۵، زاد المسير ج۱ ص۲۶۸، تفسير البغوي ج۱ ص۲۴۱، تفسير ابن كثير ج۱ ص۲۵۸
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷
(۴) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۲۸
(۵) تفسير كبير ج۷ ص۴۶

نه وه چې ابراهیم ﷺ د الوهیت بل اختصاصي صفت بیان کړی وی او خبره د لمر ختلو ته رسېدلې وی بلکې په دې تقدیر باندې خبره ډېره لنډه فیصله کېده چې ابراهیم ﷺ ورته ویلي وو چې ژوندی سړی خو فقط همدومره شو چې مړ دې نه کړ ژوند خو پکښې تا نه دی اچولی او که رښتیا ته دا کار کولی شې نو دغه د خپل لاس وژل شوی سړی بېرته راژوندی کړه او حیات ورکړه. ښکاره ده چې د نمرود داړې به چینګې ختلې وی او د ﴿ فَبُهِتَ ٱلَّذِی كَفَرَ ﴾ سره به مخامخ شوی وی.

د همدې کبله مونږ ته د هغو مفسرینو کرامو روایت قوي ښکاري چې هغوی وایي: نمرود فقط لاپې شاپې وکړې چې اوس به دوه کسه راولم یو به قتل کړم او بل به خوشې کړم خلک به مې وګوري چې زه مړه کول او ژوندي کول کولی شم او که نه. اما دا کار یې په عمل کښې پیاده نه کړ او سړی یې ونه واژه[1]. که بالفرض سړی یې وژلی وی نو په لوی لاس به یې خپل خان ملامته کړی وی، بلکې په عوامو باندې به خکه خفا راغلې وه او سترګې به وریاندې پټې شوې وې چې نمرود یې د خمکې رب ګڼه او د خمکې د إله په نامه باندې یې ورته سرونه ټیټ کړي وه.

کله چې نمرود دعوه وکړه چې ژوندي کول او مړه کول (إحیاء او إماتة) زه هم کولی شم نو عوامو ورسره دستي ومنله خکه چې هغوی خو لا ورته مخکښې د رب لقب ورکړی وه.

نو ابراهیم ﷺ ورته د الوهیت اختصاصي صفت په اسمان کښې وراندې کړ چې د اسمان د ربوبیت دعوه نه نمرود کړې وه او نه ورته خلکو دغه لقب ورکړی وه، نو خکه هک پک ودرېده.

یادونه

۵_ که څه هم په ځمکه کښې ځینو طاغوتانو د الوهیت دعوې کړې دي خو په اسماني کائناتو باندې هیڅا دعوه نه ده کړې چې یا ما ودرولي دي او یا پکښې زه تصرف کوم. د همدې کبله فرعون د خپل ربوبیت استدلال په ځمکه کښې قائم کړی دی لکه چې الله ﷻ د فرعون د خولې څخه فرمایي: ﴿ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ ٱلْأَنْهَٰرُ تَجْرِی مِن تَحْتِیٓ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ [الزخرف: ۵۱] یعني: ایا د مصر پاچاهي زما نه ده او دغه ویالې چې زما څخه لاندې بهېږي، ایا نو تاسو نه ګورئ (تاسو خو ړانده نه یاست)؟.

یوه کمزورې توجیه

۶_ اوس نو د هغو خلکو د توجیه کمزوري پوره څرګنده شوه چې هغوی وایي چې نمرود د تېښتې درک درلود خو الله ﷻ ورته هدایت ونه کړ خکه چې ﴿ وَٱللَّهُ لَا یَهْدِی ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِینَ ﴾ یعني: الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي.

که بالفرض د الله ﷻ اراده شوې وی چې نمرود دې خجالت نه شي نو ابراهیم ﷺ ته به یې جواب ورکړی وی چې لمر خو د مشرق څخه زه راخېژوم ستا رب دې د مغرب څخه راوخېژوي.

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۳؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۴

دا توجیه ځکه خامه ده چې د اسمانونو د ربوبیت دعوه نه نمرود کوله او نه ورته د عوامو دا عقیده وه بلکې د نمرود د تولد ځخه مخکښې هم لمر د مشرق ځخه راخوت او په مغرب باندې لوېده.

نو د عدم هدایت معنی یې دا ده چې نمرود د حق پلټنه نه کوله او دا جګړه یې د ابراهیم ﷺ د تخجیل دپاره پیل کړې وه لکه چې د ﴿ حَآجَّ ﴾ د کلمې ځخه د ورایه ښکاري نو الله ﷻ د ایمان توفیق ورنه کړ او کافر پاتې شو. که بالفرض نوموړی دغه مباحثه د حق د لاس ته راوړلو دپاره کړې وی نو الله ﷻ به د ایمان راوړلو توفیق هم ورکړی وی.

﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْىِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ ٱللَّهُ مِاْئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۥ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِاْئَةَ عَامٍ فَٱنظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَٱنظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَٱنظُرْ إِلَى ٱلْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (۲۵۹) ﴾

[۲۵۹] او یا د هغه سړي امثالو ته (نه ګورې) چې هغه په یو ښار باندې تېرېده په داسې حال کښې چې د هغه ښار (دېوالونه) په خپلو چتونو باندې پرېوتلي وه. نو ده وویلې چې: ځرنګه به الله ﷻ دغه ښار (د قیامت په ورځ) د هغه د مرګ ځخه وروسته راژوندی کړي.

نو الله ﷻ هغه سړی سل کاله مړ کړ (سل کاله مړ پروت وه) بیا یې راپورته (ژوندی) کړ، ورته یې وویلې چې: (دلته) دې څومره وخت مکث (دمه) کړی دی؟

هغه وویلې چې یوه ورځ او یا د ورځې څه برخه.

الله ﷻ (ورته) وویلې چې: بلکې (دلته) دې سل کاله معطل کړی دی، (خو) خوراک او ځښاک ته دې وګوره چې (په سل کاله کښې) نه دی تغییر شوی او خره ته دې وګوره (چې ځنګه هډوکي هډوکي پروت دی)، او (دا کار مو د دې دپاره وکړ چې ستا عقیده سمه او یا ستا اطمنان حاصل شي او هم) د دې دپاره چې تا د خلکو دپاره (د خپل قدرت) نښه وګرځوو.

او (اوس نو د خره) هډوکو ته ګوره چې ځنګه یې راپورته کوو او بیا ورته غوښه وراغوندو.

نو کله چې (دا کار وشو او) ده ته پوره ځرګند شو نو وې ویلې چې: زه پوهېږم چې یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت ځښتن دی.

ارتباط

په وراندینې ایت کښې د ﴿ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ﴾ دپاره تشریعي استدلالي مصداق بیان شوی وه، او په دغه ایت شریف کښې ورته تکویني مصداق بیان شوی دی چې عملاً مړی راژوندی

شو او بیا د هغه د سترګو لاندې د مړه خره د هډوکو څخه ژوندی خر جوړ شو. او په نتیجه کښې نمرود طبیعته خلک په غور ووهل شوه چې د مړو ژوندي کول دغسې وي نه هغسې، لکه چې نمرود یې وچه کلکه دعوه کوله او عملا یې اقدام نه شو کولی. نو هغه څوک چې په دنیا کښې مړي راژوندي کولی شي د قیامت په ورځ هم ورته د مړو ژوندي کول څه ګران کار نه دی.

برسېره په دی، په دغه ایت شریف کښې د الله ﷻ د توفیق ورکولو مثال هم ښودلی شوی دی چې راژوندي شوي سړي ناري کړې چې: ﴿ أَعْلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ یعني: زه پوهېږم چې الله ﷻ په هر څه باندې قدرت درلودونکی دی. او د نمرود په شان هک پک ونه درېد.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! ته خو پوه شوې چې د الله ﷻ توفیق د چا سره نه وي هغه سمه لاره نه شي موندلی، د همدې کبله نمرود په خپل کفر باندې قائم پاتې شو، سره د دې چې حق او باطل ورته ښه څرګند شو، او د چا سره چې د الله ﷻ توفیق ملګری وي هغه په دغسې موقع کښې په حق باندې منګولې ښخوي او د باطل څخه راګرځي.

۲ـ ایا ته د هغه سړي امثالو ته نه ګورې چې هغه په یوه وران ویجاړ ښار باندې تېرېده چې اوسېدونکي یې ټول مړه شوي وه او پخپله په ښار کښې هم ولاړ دېوال پاتې نه وه، بلکې اول یې چتونه لوېدلي وه او په چتونو باندې یې د پاسه دېوالونه هم ورچپه شوي وه.

نو نوموړي د ځانه سره وویلې چې دغه ښار به الله ﷻ په څه کیفیت باندې راژوندی کړي او د قیامت په روځ به یې په خپل حضور کښې د حساب کتاب دپاره ودروي.

ته ګوره چې الله ﷻ د هغه عقیده څنګه سمه کړه او د پوخ اعتقاد توفیق یې ورکړ او یا یې ورته څنګه اطمنان ورکړ، که د الله ﷻ توفیق یې لاس نیوی نه وی کړی نو د هغه به نه عقیده سمه شوې وی او نه به یې اطمنان حاصل شوی وی.

۳ـ د قناعت طریقه یې دا وه چې هغه الله ﷻ مړ کړ او سل کاله وروباندې تېر شوه چې خای په خای پروت وه سل کاله وروسته یې راپورته کړ او پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې دلته دې څومره وخت تېر کړی دی؟ هغه وویلې چې دلته مې ډېر وخت نه دی شوی، یا به پوره یوه ورځ وي او یا به د ورځې څه برخه وي.

۴ـ نو الله ﷻ ورته وویلې چې دلته دې سل کاله تېر کړي دي نو ته که خپل خوراک او څښاک ته ګورې چې هیڅ نه دي تغیر شوي او خیال ته دې درځي چې ورځ نیمه به دې دلته مکث کړی وي نو خره ته دې هم وګوره چې هډوکي-هډوکي پروت دی او د ډېرې زمانې د تېرېدلو ښکاره او څرګنده نښه ده.

هو! خوراک او څښاک دې که څه هم ډېر ژر تغیرېدونکی څیز دی خو د الله ﷻ د ساتنې په بناء په سلو کلونو کښې نه دي خراب شوي او خره ته چې د الله ﷻ د ساتنې اراده نه ده شوې ګوره چې څومره ټوټه-ټوټه شوی دی.

مونږ دا کار د دې دپاره وکړ چې تا د ټولو خلکو دپاره د خپل قدرت یوه نښه جوړه کړو، ستا په زمانه کښې خو به دې خلک وګوري او د قیامت ورځې پورې نورو خلکو ته به مونږ د خپلو پیغمبرانو په ذریعه خبر ورکړو.

د دې څخه وروسته اوس ستا د هغې خبرې جواب ته متوجه شه چې دا ښار به الله ﷻ څنګه ژوندی کړي، جواب یې دا دی چې:

۵ـ مونږ به یې د قیامت په ورځ داسې راژوندي کړو لکه دغه هډوکي- هډوکي خر چې راژوندی کوو، نو ته ورته ګوره چې د خره هډوکي یو بل ته څنګه ورپورته کوو او څنګه یې یو په بل پورې نښلوو او څنګه ترې د خره د ټول بدن اسکلېټ جوړوو او بیا یې په غوښه کښې پټوو او خر ترې جوړوو، لکه څنګه یې چې پخوا هنګ واهه همغسې به هنګېږي.

۶ـ نو کله چې دغه ټوله ماجرا د نوموړي سړي د نظر لاندې تېره شوه او هر څه یې په خپلو سترګو باندې ولیده نو ویې ویلې چې: زه په علم الیقین سره پوهېږم چې الله ﷻ په هر څه باندې د قدرت څښتن دی، لکه څنګه یې چې زه د سلو کالو څخه وروسته راژوندی کړم او هم یې زما خر چې ټوټه-ټوټه پروت وه زما په وړاندې راژوندی کړ همدارنګه به د قیامت په ورځ ټول مړي راژوندي کړي او محاسبه به ورسره وکړي.

توضیحات

۱ـ په قرآن کریم کښې اکثره د یوې قیصې هغو اجزاو ته اشاره کېږي چې د هغو په یادونه کښې څه ناڅه ګټه او فائده مرموزه وي. د همدې کبله په دې قیصه کښې لاندې پوښتنې نه دي جواب شوې:

دا قیصه د کومې زمانې ده؟ د هغه ښار یا کلي نوم څه شی دی چې دا قیصه پکښې واقع شوې وه؟ هغه سړی څه نومېده چې د سل کلن مرګ څخه وروسته بېرته راژوندی شو؟ بالآخره هغه سړي کافر وه او که څنګه؟

ځینو مفسرینو کرامو پرې داسې تېره ایښې ده لکه چې قرآن کریم پرې ایښې ده[1]، او ځینو پکښې لږ- ډېر توضیحات ورکړي دي چې په لاندې کرښو کښې یې څه لنډیز لوستلی شئ:

د قیصې زمان او مکان

۲ـ د زمانې په باره کښې یې راته معلومات نشته خو د مکان په باره کښې ځینې مفسرین کرام وایي چې هغه قریه چې دغه قیصه پکښې واقع شوې وه هغه قریه وه چې د دې سورت په [۲۴۳] ایت کښې ورته اشاره شوې ده چې: ﴿ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ وَهُمۡ أُلُوفٌ ﴾ الآية[2].

دوی وایي چې د ﴿ وَٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡعِظَامِ ﴾ څخه د همدغو زرګونو خلکو هډوکي مراد دي، نه د

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۲۹۹
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۴۳

خره هډوکي، بلکې خر هم روغ جوړ سالم پاتې وه لکه خوراک څښاک يې چې څه تغير نه وه خوړلی[۱].

او ځينې نور مفسرين کرام وايي چې نوموړې قريه د بيت المقدس څخه عبارت ده چې بخت نصر البابلي خرابه کړې وه[۲].

مګر د مفسرينو کرامو اکثريت د هډوکو څخه د خره هډوکي مرادوي او وايي چې خر دانګې دانګې شوی وه او د خوراک او څښاک په شان په خپل حال باندې باقي نه وه پاتې شوی[۳].

که د هډوکو څخه د زرګونو خلکو هډوکي مراد شي نو د ﴿ أَنَّىٰ يُحۡيِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ﴾ سره هم ښه مطابقت نه لري ځکه چې دلته خو د قيامت په ورځ د مړو راژوندي کول مطلب دي چې د سمې عقيدې او ايمان يوه مهمه برخه ده او په دنيا کښې د مړو راژوندي کول خو د اسلامي عقيدې جزء نه دی.

راژوندی کړی شوی سړی څوک وه؟

۳ـ ځينو مفسرينو کرامو يې نوم ارميا، يا خضر، شعيا ښودلی دی. مګر په تفاسيرو کښې دا خبره مشهوره ده چې نوم يې عُزير وه او په همدې باندې ډېر خلک معتقد دي[۴].

او ځينو نورو دا خبره حقه ګڼلې ده چې نوم يې ثابت او متحقق نه دی، کېدلی شي چې نوم عُزَير وي او يا بل څوک وه[۵].

نو کله چې د نوموړي سړي د نامه خبره سپينه نه شوه نو دا هم معلومه نه ده چې هغه به مسلمان وه او که به کافر وه. د همدې کبله ځينو مفسرينو کرامو د دواړو جانبو دلايل بيان کړي دي، که څوک يې شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي[۶].

مګر موږ دلته صرف هغه دلايل د مقارنت په توګه ليکو چې پخپله د قرآني کلماتو او جملو څخه د سړي ذهن ته ورځي:

الف: که سړی دې ته ګوري چې ﴿ أَنَّىٰ يُحۡيِۦ هَٰذِهِ ٱللَّهُ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ﴾ د الله ﷻ نوم يې ياد کړی دی نو ذهن ته ورځي چې هغه به اقلا مسلمان وه.

خو که دې ته ګورې چې ټول کافران د الله ﷻ څخه منکر نه دي، لکه چې الله ﷻ د دوی څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ﴾ [الزمر: ۳۸] يعني: او که بالفرض د دوی (کافرانو) څخه پوښتنه وکړئ چې اسمانونه او ځمکې چا پيدا کړي دي نو ضرور به ووايي چې: الله ﷻ (پيدا کړي دي). نو په دې صورت کښې امکان لري چې نوموړی سړی

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۲۹۳؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۲۸۹

(۲) زاد المسير ج۱ ص۲۶۹

(۳) روح المعاني ج۳ ص۲۰

(۴) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۱۴؛ روح المعاني ج۳ ص۲۰

(۵) تفسير الطبري ج۳ ص۲۹

(۶) تفسير كبير ج۷ ص۳۰

به د معاد څخه منکر وه. د همدې کبله یې د مړو ببرته راژوندي کول بعید ګڼلي دي او د خانه سره بې ترې په ﴿ أَنَّىٰ ﴾ سره تعبیر کړی دی چې الله ﷻ به دغه قریه د مرګ څخه وروسته څنګه راژوندی کړي. د خینو مفسرینو کرامو همدا نظر دی[1].

ب: که دې ته ګورو چې د ﴿ أَنَّىٰ ﴾ کلمه خو په هر ځای کښې د عقیدې په خاموالي دلالت نه کوي ځکه چې دغه کلمه خو زکریا ﷺ هم استعماله کړې وه، لکه چې الله ﷻ د هغه د خولې څخه وایي: ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴾ [آل عمران: ۴۰] یعني: (زکریا ﷺ وویلې چې) ای ربه! څنګه به ما لره هلک وي حال دا چې ماته زوړوالی رسېدلی دی او ښځه مې شنډه ده. الله ﷻ (ورته) وویلې چې: همدارنګه الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي.

او د بي بي مریم رضي الله عنها د خولې څخه هم الله ﷻ حکایت کوي او فرمايي چې: ﴿ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ﴾ [آل عمران: ۴۷] یعني: مریم وویلې چې اي ربه! څنګه به ما لره ماشوم وي حال داچې ماته بشر لاس قدرې هم نه دی راوړی؟! الله ﷻ وویلې: همدارنګه الله ﷻ هغه څه پیدا کوي چې اراده یې وشي.

نو لرې نه ده چې دغه کلمه ﴿ أَنَّىٰ ﴾ نوموړي سړي هم د خپل زړه د اطمنان دپاره ویلې وي، هسې نه چې په عقیده کښې یې نواقص موجود وه.

ج: خو چې دې ته ګورو چې د اطمنان حاصلولو دپاره پوښتنه خو د ابرهیم ﷺ په راتلونکې قیصه کښې ډېره ښه جواب شوې ده، که دا قیصه په اطمنان باندې حمل کړو نو هغه به د دې دپاره تاکید واقع شي، او که د عقیدې په نقصان یې حمل کړو نو هغه به تاسیس شي او د تاکید څخه خو تاسیس بهتر دی.

برسېره په دې، اطمنان خو صرف د الله ﷻ په بیان باندې هم حاصلېدلی شو، لکه د زکریا ﷺ او د بي بي مریمې ﷺ اطمنان چې محض د الله ﷻ په اخبار سره حاصل شو.

علاوه په دې، که دغه جواب نوموړي ته د اطمنان د ورکولو دپاره وي نو تاکیداتو ته به حاجت نه وی پاتې شوی. ځکه چې علم المعاني وایي چې د جواب تاکیدات د انکار په قوت باندې دلالت کوي. په دې مقام کښې تاکیدات دا دي چې تر سلو کالو پورې یې د دعوت دروازه بنده شوه او دا صرف د دې دپاره چې د نوموړي اطمنان حاصل شي.

د صرف اطمنان خبره خو په ډېر لږ وخت کښې پوره کېدلی شوه چې مړي یې ورته راژوندي کړي وی او د ده د سترګو لاندې یې دغه ټوله ماجری په بل شي باندې تېره کړې وی، دې ته حاجت نه وه چې پخپله د همده په بدن باندې یې ټول سرګذشت تېر کړ، او په دې یې لا هم اطمنان حاصل نه شو

[1] المدارک ج۱ ص۱۸۲؛ تفسیر الکشاف ج۱ ص۲۵۹

ترڅو چې د مړه خره هډوکې د ده په وړاندې راټول کړی شوه او د اسکلېټ د جوړولو څخه وروسته پکښې روح پو کړی شو او په هنګاري يې پيل وکړ.

په دې ټولو باندې د پاسه، بې اطمنانۍ خو بې ايمانۍ نه ده لکه چې په راتلونکې ايت شريف کښې الله ﷻ ورته اشاره کوي. نو د بې اطمنانۍ ورک کول دومره نه ارزي چې ذکره شوې ټوله نقشه يې ورباندې تطبيق کړې وی. که بې اطمنانۍ بې ايمانۍ وي نو بيا به يې څه ارزښت درلودلی وی.

د: که دې ته ګورو چې الله ﷻ ورسره په ﴿ كَمْ لَبِثْتَ ﴾، ﴿ وَٱنظُرْ ﴾ او نورو کلماتو سره مخاطبه کړې وه، نو دې ته ترجيح ورکوو چې نوموړی مسلمان بلکې پيغمبر وه. لکه چې په تفاسيرو کښې هم مشهوره ده چې نوموړی عُزَير عليه السلام وه او هم دا تفسير ډېرو خلکو خوښ دی[۱].

خو که دې ته ګورو چې الله ﷻ کله-کله د خپل مخلوق فعل يا وينا خپل ځان ته نسبتوي لکه چې فرمايي: ﴿ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ﴾ [السجدة: ۱۱] يعني: ورته ووايه چې هغه ملک الموت به مو روحونه قبض کړي چې په تاسو باندې مقرر کړی شوی دی. خو په بل ځای کښې يې همدغه فعل خپل ځان ﷻ ته نسبت کړی، لکه چې فرمايي: ﴿ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا ﴾ [الزمر: ۴۲] يعني: الله ﷻ ارواګانې د مرګ په وخت کښې قبضوي. يا لکه چې فرمايي: ﴿ وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ ﴾ [الإسراء: ۱۰۴] يعني: او مونږ د فرعون د مرګ څخه وروسته بني اسرائيلو ته وويلې چې په ځمکه کښې استوګنه وکړئ. ښکاره ده چې بني اسرائيلو ته خو ذکره شوې وينا د وخت پيغمبر ﷺ کړې وه، مګر الله ﷻ خپل ځان ته نسبته کړه چې مونږ ورته وويلې.

نو په دې مقام کښې هم لرې نه ده چې د وخت پيغمبر د ژوندي کړی شوي سړي سره مخاطبه کړې وی او يا الله ﷻ هملته د پوهولو بله کومه ذريعه پيدا کړې وي چې د غيبو ورباندې غږ شوی وي، يا ورباندې تيرو غږ کړی وي. ځکه چې هرڅه د الله ﷻ په امر سره خبرې کولی شي لکه چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې تيږو اوحيواناتو خبرې کړې دي[۲].

په دې ټولو باندې د پاسه دا هم احتمال لري چې الله ﷻ نوموړي ته په زړه کښې ذکره شوې وينا وراچولې وي، خو څرنګه چې دغه کارونه ټول د الله ﷻ دي نو ځکه يې ترې داسې تعبير کړی دی چې ته به وايې چې الله ﷻ ورسره مخاطبه کړې ده.

د دې جملې څخه د شاتو مچيو ته او د موسى عليه السلام مور ته وحې هم ګڼلې کېږي لکه چې فرمايي: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ ﴾ [النحل: ۶۸] يعني: او ستا رب ﷻ د شاتو مچيو ته وحې (اشاره) وکړه. او هم فرمايي: ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ﴾ [القصص: ۷] يعني: او مونږ د موسى عليه السلام مور ته وحې (الهام او اشاره) وکړه چې موسى عليه السلام ته تی ورکړه کله چې درباندې وډاره شوې نو په درياب کښې يې ورواچوه.

(۱) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۱۴؛ روح المعاني ج۳ ص۲۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۳

ه: که دې تـه ګورو چې الله ﷻ د نوموړي سړي څخه ﴿ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ ﴾ په ایت سره تعبیر کړی دی چې د اکرام او اعزاز نښې او آثار پکښې د ورایه ښکاري نو وایو چې هغه به مسلمان وه. خو چې دې ته ګورو چې هر یو مخلوق د الله ﷻ د قدرت نښې او علامات دي اګر که هغه کافر وي هم. د همدې کبله الله ﷻ د فرعون څخه هم په "آیة" سره تعبیر کړی دی لکه چې فرمایي: ﴿ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ﴾ [یونس:۹۲] یعني: نو نن ورځ دې بدن ته نجات ورکوو ترڅو د هغه چا دپاره چې ستا څخه وروسته دي (ای فرعونه!) د قدرت نښه جوړه شې.

نو الله ﷻ چې د نوموړي سړي څخه د خپل قدرت نښه جوړه کړه دا یې د اعزاز معنی نه ورکوي ترڅو سړي ته یقیناً مسلمان ښکاره شي بلکې که کافر وي هم د الله ﷻ د قدرت نښه ګرځېدلی شي.

تبصره

۴ـ څرنګه چې موږ د الله ﷻ په توفیق وړاندې ولیکل چې په تفاسیرو کښې مشهوره ده چې ذکر شوی شخص پیغمبر وه او عُزیر ؑ نومېده نو موږ صرف د همدوی سره د موافقت په لحاظ دې ته ترجیح ورکوو چې نوموړی مسلمان بلکې پیغمبر وه چې عُزَیر ؑ نومېده او پوښتنه یې د ابراهیم ؑ په شان د اطمنان دپاره کړې وه، نه د شک او تردد د کبله. که نه نو موږ کوم حدیث مونده نه کړ چې اطمنان مو حاصل شوی وی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: ﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾ خو په ﴿ ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ ﴾ باندې عطف دی او د عربیت قانون دی چې د معطوف علیه عامل په معطوف کښې مقدر وي چې تقدیر یې داسې کېږي: "أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ"، "أَوْ إِلَى كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ". نو د "إلی" کلمه په "کاف" باندې داخله شوه که څه هم په دې مقام کښې "کاف" د "مثل" په معنی سره دی، اسم دی حرف نه دی، مګر دغسې کار په عربي ژبه کښې نه دی اورېدلی شوی چې "إلی" حرف جر په "کاف" باندې داخل شي.

موږ وایو چې:

الف: دلته د کاف کلمه زائده ده. نو تقدیر یې "أَوْ إِلَى الَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ" کېږي[۱]، مګر دا جواب په زړه پورې نه دی ځکه چې د قرآن کریم په یوه کلمه باندې هم باید د ممکن حده پورې د زائدې حکم ونه کړی شي.

ب: ﴿ أَوْ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾ د مخکښې ایت په مضمون باندې عطف دی، نه په خپله نظم باندې. نو تقدیر یې داسې کېږي چې: "أَرَأَيْتَ مِثْلَ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ"، "أَوْ مِثْلَ الَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ"[۲].

---

(۱) تفسیر کبیر ج۷ ص۳۰؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۸۸

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۱۴

په دې جواب کښې يو نقصان دا دی چې په معطوف عليه کښې يې بې ضرورته د "مثل" کلمه اضافه کړې ده. او بل نقصان يې دا دی چې متبادر نه دی (په چټکۍ سره د سړي ذهن ته نه ورځي).

ج: په عربي ژبه کښې کله-کله داسې پېښېږي چې يو ترکيب قصداً نه وي اورېدلی شوی خو همغه ترکيب بالتبع او په ضمني توګه ډېر استعمالېږي او د هر چا غوږ ته رسېدلی وي. په ﴿ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ ﴾ [البقرة: ۳۵] کښې د "زَوْجُكَ" کلمه د "أَنتَ" په کلمه باندې عطفه ده او د "أنتَ" عامل (اسْكُنْ) ورسره مقدر دی، چې تقدير يې داسې کېږي: "اسْكُنْ أنتَ وَاسْكُنْ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ". مګر دغه ډول ترکيب په قصدي توګه بالکل د فصاحت سره مخالف دی، بلکې فصيح ترکيب داسې دی "اسْكُنْ أنْتَ وَلتسكن زَوْجُكَ الْجَنَّةَ".

نو په دې مقام کښې هم مونږ وايو چې: د "إلى" کلمه خو په "كاف" باندې قصداً نه ده داخله شوې چې د فصاحت سره منافات ولري او څوک اعتراض وکړي، بلکې په ضمني توګه ورباندې داخله شوې ده او دا د فصاحت سره منافي نه ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په معطوف عليه کښې الله ﷻ د "كاف" کلمه ذکره نه کړه او "أَلَمْ تَرَ إِلَى كَالَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ" يې ونه ويلې او په معطوف کښې ذکره کړه، او وې ويلې چې: ﴿ كَٱلَّذِى مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ ﴾؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ علمـ دا څکه چې:

اول: که هلته يې ذکره کړې وی نو د "إِلَى" کلمه به په "كاف" باندې قصداً داخله شوې وی چې دا مانوسة الاستعمال نه ده او فصاحت سره مخالفه ده.

دوهم: په اول ايت کښې د هغه چا بيان دی چې هغه د ربوبيت دعوه کوله او ښکاره ده چې دا ډول خلک لږ دي، او په دوهم ايت کښې د هغه چا بيان دی چې هغوی د معاد څخه منکر دي او يا د معاد په باره کښې د عقيدې اطمنان حاصلوي، او دا ډول خلک خو ډېر دي نو الله ﷻ يې ډېروالي ته په اسمي كاف سره اشاره وکړه.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای پيغمبره! او يا ته د هغه سړي امثالو ته نه ګورې چې د معاد څخه يې انکار کاوه چې الله ﷻ په څومره بليغه توګه ورته قناعت ورکړ.

طعام او شراب څه شی وه؟

۷ـ ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې طعام (خوراک) انځر او انګور وه او شراب (څښاک) يې د ميوجاتو زبېښلې شوې اوبه او يا شوده وه[۱].

---

(۱) تفسير المدارك ج۱ ص۱۸۲

يو صرفي تحليل

۸ـ ځينې مفسرين وايي چې په ﴿لَمۡ يَتَسَنَّهۡ﴾ کښې د "هٔ" توری اصلي دی ځکه چې "سَنَةٌ" په اصل کښې "سَنَهَةٌ" دی چې اسم تصغير يې "سُنَيۡهَةٌ" راځي او په تصغير کښې خو کلمات اصل ته اړول کېږي[۱].
ځينې نور مفسرين کرام وايي چې د "هٔ" توری پکښې د سکتې دپاره دی چې محض د صوت (اواز) دپاره ورپورې نښلولی شوی دی لکه چې په "كتابيه" او "حسابيه" کښې همدغه د "هٔ" توری په نظر راځي[۲].

نو په دې تقدير باندې پکښې درېم حرف په جزم سره ساقط شوی دی چې هغه د "و" توری دی ځکه چې د "سنة" جمعه "سَنَوَات" راځي او په جمعه کښې هم کلمات خپل اصل ته رجوع کوي.

او ځينې لا وايي چې درېم توری يې "ن" دی چې د "سَنَةٌ" اسم تصغير "سُنَيۡنَةٌ" هم اوربدلی شوی دی، نو په دې تقدير به درېم نون په "يِ" باندې بدل شوی وي، لکه چې په "تَقَضَّيَ الۡبَازِي" کښې چې "ض" په "يِ" بدل شوی دی چې په اصل کښې "تَقَضُّضَ الۡبَازِي" وه خو بيا ذکره شوې مبدله "يِ" په جزم سره ساقطه شوې ده[۳].

مګر په دې ټولو تقاديرو سره د ﴿لَمۡ يَتَسَنَّهۡ﴾ په معنى کښې څه تغير نه راځي ځکه چې معنى يې داسې کېږي چې هر يو د طعام او شراب څخه کلونو نه وه خراب کړی، يعنې داسې تر او تازه وه تا به ويل چې لږ وخت هم ورباندې نه دی تېر شوی پاتې خو سل کلونه.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي: په ﴿لَمۡ يَتَسَنَّهۡ﴾ کښې مستتر ضمير مفرد دی حال دا چې مرجع يې مثنى ده چې د "طعام" او "شراب" څخه عبارت ده.

مونږ وايو چې: دغه مطابقت په لاندې وجوهو سره راتلی شي:

الف: هر واحد ته راجع دی. يعنې هر يوه ته په انفرادي توګه راجع دی چې په عربيت کښې ترې په "كُلُّ وَاحِدٍ" سره تعبير کېږي.

ب: "شَرَاب" ته راجع دی چې قريب دی، او بله جمله حذفه ده چې په هغې کښې ضمير "طَعَام" ته راجع کېږي[۴].

ج: ځرنګه چې طعام او شراب سره ډېره نژدې علاقه لري نو دواړه داسې ګڼل شوي دي لکه چې دواړه يو شی وي، مونږ ته همدا نظر غوره ښکاري.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۲۹
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۲۹۳
(۳) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۵۷۴
(۴) تفسير كبير ج۷ ص۳۴

یادونه

۷_ په دې باره کښې (چې سل کلن مړی راژوندی شو او اوس هم په ایمان بالغیب باندې مکلف دی) د [البقرة: ۲۴۳] ایت لاندې بحث تېر شوی دی هیله ده هغه په دې مقام کښې هم یو ځل د نظره تېر کړی شي.

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَٱعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾ ﴾

[۲۶۰] او هغه وخت (ورياد کړه) چې ابراهیم ؑ وویلې چې: ای ربه! ماته راولید کړه چې ته مړي څنګه ژوندي کوې. هغه (رب یې) وویل چې: ایا ته (وربانديې) ایمان نه لرې؟ ده (ابراهیم ؑ) وویلې چې: ولې نه (ایمان وربانديې لرم) خو د دې دپاره (مې غوښتنه وکړه) چې زړه مې ارام شي (او د څنګه- څنګه سلسله قطعه شي).

هغه (رب یې) وویلې چې: نو څلور مرغان ونیسه نو خپل ځان ته یې مائل کړه (ځان ته یې ښه درنژدې کړه چې درڅخه غلط نه شي)، بیا (هغه حلال کړه ټول میده- میده او خلط ملط کړه او) د هر یو غره په څوکه باندې د هر یوه د مرغه د غوښو څخه څه برخه کېږده، بیا یې نو (خپل ځان ته) دروبله، دوی ټول به درشي په داسې حال کښې چې تلوار کوونکي به وي. او پوه شه چې یقیناً الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

الله ﷻ د مؤمنانو کارساز دی، لکه څنګه یې چې د عقائدو د کوږوالي څخه په امن کښې ساتي همدارنګه یې د عدم اطمنان څخه هم ژغوري. نو په دغه ایت شریف کښې یې د اطمنان د حاصلولو نمونه بیانه کړه لکه څنګه یې چې په مخکنیو ایتونو کښې د عقیدې د سمولو مثال بیان کړی وه.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای پیغمبره! خپل اُمت ته دې د ابراهیم ؑ هغه وخت هم وریه زړه کړه چې هغه د خپل رب ﷻ څخه د بیرته راژوندي کولو په باره کښې په ډېره مؤدبانه طریقه سره سوال وکړ چې: ای ربه! ماته د مړو د بیرته راژوندي کولو کیفیت په سترګو راولید کړه.

نو الله ﷻ ورته وویلې چې: ای ابراهیمه! چې ته د ذکر شوي کیفیت د لیدنې غوښتنه کوې نو عقیده وربانديې نه لرې که څنګه؟

ابراهیم ؑ وویلې چې: ای ربه! بې شکه ته خو زما په زړه باندې عالم یې چې په عقیده کښې مې د یوې ذرې په اندازه هم کمزوري نشته مګر دغه غوښتنه د دې دپاره کوم چې زړه مې مطمئن

شي، د فکري سرګردانۍ څخه فارغ شم، ستا د قدرت په کتنه باندې خوند او تلذذ واخلم، هغه څه چې د زړه په سترګو ګورم هغه د سر په سترګو هم وګورم، او بالآخره د دې دپاره درڅخه سوال کوم چې علم الیقین مې د حق الیقین درجې ته پورته شي.

۲ـ الله ﷻ ورته وویلې چې ښه نو څلور مرغان واخله خپل ځان ته یې ښه درنژدې کړه چې ښه یې وپیژنې ترڅو درڅخه غلط نه شي، بیا یې ذبحه کړه او د څلورو واړو څخه کوفته جوړه کړه چې د ټولو وینې، غوښې، هډوکې، بڼکې، بلکې ټول اجزاء سره ګډ وډ شي، بیا د همدغې کوفته شوي مجموعې څخه څو غونډاري جوړه کړه او په هر یوه غره باندې چې ستا توان رسېږي یو یو غونډاری کېږده، او بیا د همدغو مرغانو په نوم غږ وکړه او هر یو خپل ځان ته دروبله؛ نو د هر یوه جزونه به د هره طرفه سره وځغلي راوځغلي او د پخوا په شان څلور مرغان به ترې جوړ شي او ستا مخې ته به په منډه- منډه درشي.

۳ـ نو کله چې ابراهیم ﷺ ذکره شوې ټوله نقشه عملي کړه او مرغان ژوندي شوه نو الله ﷻ ورته وویلې چې ای ابراهیمه! په دې پوه شه چې بې شکه الله ﷻ غالب دی چې د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی، او د حکمت څښتن دی چې د مړو د ژوندي کولو یوه نمونه یې درته وښودله ترڅو د قیامت د ورځې پورې پرې مؤمنان د خپلو زړونو اطمنان حاصل کړي او پوه شي چې د مړو بېرته راژوندي کول د حکمت غوښتنه ده، ترڅو هر څوک د خپلو کړو وړو ثمره وګوري دا هم د الله ﷻ د حکمت نښه ده چې د مړو ژوندي کول په دنیا کښې هر چا ته نه ورلیده کوي ترڅو یې ایمان بالغیب، ایمان بالمشاهده ونه ګرځي او د ازمېښت مفهوم د منځه لاړ نه شي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د آخرت دپاره بالغیب ایمان ضرور دی خو څرنګه چې د الله ﷻ د پلوه پیغمبران د دې دپاره دنیا ته استول کېږي چې بالغیب ایمان ته خلک دعوت کړي، نو الله ﷻ د دعوت د ښه تاثیر په بنا دوی ته ځینې غیبي شیان بالمشاهده ورلیده کوي ترڅو په دعوت کښې خلکو ته د سر په سترګو لیدلی حال بیان کړي چې د خلکو ښه په چټکۍ یقین او باور راشي.

اوس چې په افغانستان کښې جهاد روان دی مونږ ګورو چې د هغه ملا وعظ او تبلیغ ښه مؤثر واقع کېږي چې هغه عملا په جهاد کښې برخه اخستې وي او د جهاد کوائف یې د سر په سترګو لیدلي وي، نسبت هغه واعظ ته چې په عملي توګه یې په جهاد کښې برخه نه وي اخستې او خلکو ته د جهاد فضائل بیانوي.

د همدې کبله الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د معراج په شپه د اسمانونو، جنتونو، دوزخونو او علویاتو دوره ورکړه او د تېرو شوو پیغمبرانو سره یې ملاقي کړ. د همدې جملې څخه د ابراهیم ﷺ ذکره شوې قیصه هم وګڼئ چې الله ﷻ د خپل کامل قدرت لږ څه نښې او آثار وربښکاره کړه او د څلورو مرغانو د ژوندي کولو صحنه یې ورولیده کړه.

دا تمثیل نه دی واقعیت دی

۲ـ ټول مفسرین کرام متفق دي او اجماع یې کړې ده چې د ابراهیم ﷺ په وړاندې څلور مرغان واقعًا راژوندي کړی شوه[1]، یوازې یوه سړي د اجماع څخه مخالفت کړی دی او قیصه یې محض یو تمثیل ګڼلې ده، هغه سړی أبو مسلم نومېږي. نظر زما معلوماتو ته د ده نظر په وروستنیو مفسرینو کښې هم چا نه دی تائید کړی یوازې د تفسیر المنار لیکونکي خوښ شوی دی او آفرین یې ورباندې ویلی دی[2].

نوموړی أبو مسلم وایي چې الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته په جواب کښې وویلې چې څلور مرغان د خانه سره ښه اموخته کړه او بیا یې په غرونو باندې کښېښوه او بیا یې راوبله، لکه څنګه چې تاته دغه اموخته شوي مرغان په منډه-منډه درځي همدارنګه به ماته د قبرونو څخه مړي په منډه-منډه راپورته کېږي.

د دغه نظر رد

۳ـ که څه هم مفسرینو کرامو هر یوه د نوموړي نظر رد کړی دی چې دا کتاب یې د رانقلولو حوصله نه لري که څوک یې شوق لري هملته دې مراجعه وکړي[3]، مګر مونږ په خپل نوبت سره فقط همدومره لیکو چې:

الف: د ابراهیم ﷺ ذکره شوې قیصه الله ﷻ د امتنان او احسان په موقع کښې بیانه کړې ده لکه چې د ﴿ ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ څخه نیولې تر دې ځایه د ټولو ایتونو سیاق ورباندې دلالت کوي. که دغه قیصه په تمثیل باندې حمله شي نو د ابراهیم ﷺ امتیازي احسان بالکل د منځه ځي خکه چې په دې کښې خو ټول خلک یو برابر دي چې اموخته شوی مرغه ورته د بللو په وخت کښې منډې وروهي.

ب: که د أبو مسلم خبره سمه وی نو دې ته حاجت نه وه چې ابراهیم ﷺ یې مکلف کړی وی چې څلور مرغان ونیسه او هغه بیا د خانه سره اموخته کړه په اصطلاح خپل قیمت بها وخت وربانډې مصرف کړه چې زه درته پکښې یو مثال بیانوم. دا مطلب خو په همدې باندې هم حاصلېده چې ورته یې ویلي وی چې که چرته یو باښه والا خپلې اموخته باښې په غرونو کښې کښېښوي او بیا ورته غږ وکړي څنګه په چالاکۍ باندې ورته ورځي، همدارنګه ماته هم د قبرونو څخه مړي په چالاکۍ سره راپورته کېږي او ژوندي کېږي.

ج: ابراهیم ﷺ خو د الله ﷻ څخه د مړو د ژوندي کولو کیفیت غوښتی وه ﴿ كَيْفَ تُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ ﴾ او د أبو مسلم په مثال کښې خو مړي نه دي ژوندي شوي بلکې ژوندي وریه منډه شوي دي.

---

(۱) البحر المحیط ج۲ ص۳۰۱
(۲) تفسیر المنار ج۳ ص۵۶
(۳) التفسیر الکبیر ج۷ ص۴۵؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۹۸

نو په دې تقدير سوال د جواب سره نه شي مطابق کېدلی.

د: د ﴿ أَرِنِي ﴾ څخه واضحه څرګندېږي چې د ابراهيم عليه السلام د بصري رويت (د سر په سترګو کتل) مطلب وه، نه قلبي رؤيت (د زړه په سترګو ليدل). دا ځکه چې قلبي رؤيت خو هغه ته په ډېره اوچته درجه کښې حاصل وه چې د نمرود په مقابل کښې يې څرګند کړی وه چې ﴿ رَبِّيَ ٱلَّذِي يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ ﴾ يعني: زما رب هغه څوک دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي. خو غوښتل يې چې د بصيرت سره بصر هم ملګری شي چې علم اليقين د حق اليقين درجې ته ورسېږي. نو که قيصه محض تمثيل وګڼل شي ذکر شوی مطلب د لاسه اوځي.

هـ: بالآخره د ابو مسلم نظر بالکل بې ضرورته نظر دی، نه د الله ﷻ په قدرت کښې څه کمزوري شته چې په دنيا کښې مرغان نه شي ژوندي کولی او نه د ابراهيم عليه السلام (رئيس الموحدين) په قدر او عزت کښې څه شبه شته چې الله ﷻ به د مرغانو د معجزې لائق نه وی ګڼلی او نه يې په قرآن کريم کښې څه مخالف او مناقض ټکي شته چې سړی تاويل ته مجبور شي. نو د نومړي توجيه بالکل بې ځايه او خطا ده.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې خو د دې څه ذکر نشته چې ابراهيم عليه السلام ذکره شوې نقشه عملي کړه نو ايا دا د دې خبرې تائيد نه کوي چې قيصې محض تعليمي او تمثيلي بڼه درلوده؟

مونږ وايو چې: په نقشه کښې امر کوونکی الله ﷻ دی او مامور ابراهيم عليه السلام دی نو په تعميل کښې يې څه شک نه پاتې کېده نو ځکه يې عملي صورت ذکر نه کړ. ايا هغه څوک چې د خپل زوی (اسماعيل عليه السلام) د ذبحې په تعميل کښې يې څه ځنډ ونه کړ د مرغانو په ذبحه به يې څه ليت او لعل کړي وي؟

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې تاسو د کوم ټکي څخه د مرغانو ذبحه معلومه وي؟

مونږ وايو چې: د ذبحې خبره د لاندې وجوهو څخه څرګندېږي:

الف: ﴿ فَصُرۡهُنَّ ﴾ وربانديې دلالت کوي چې په معنی د "قَطِّعۡهُنَّ" (ټوټه- ټوټه يې کړه) سره ده، چې د دې کار سره ذبحه لازمه ده.

مګر دا جواب کمزوری دی ځکه چې دا غير معروفه معنی ده، اتفاقي او معروفه معنی د ﴿ فَصُرۡهُنَّ ﴾ دا ده چې خان ته يې مائل کړه او ښه يې وګوره چې وروسته درته پکښې بې اطمناني پېښه نه شي چې دا به مړه شوي او بيا راژوندي شوي مرغان نه وي[1].

ب: په ذبحه بانديې ﴿ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٖ مِّنۡهُنَّ جُزۡءٗا ﴾ دلالت کوي ځکه چې پوره واضحه مطلب يې دا

(۱) لسان العرب ج۴ ص۴۷۴، ۴۷۸

دی چې د هر یوه مرغه څخه څه برخه په هر یوه غره باندې کېږده. او د برخه-برخه کولو سره ذبحه لازمه ده.

که بالفرض د هر یوه مرغه تجزیه مطلب نه وی نو داسې به یې فرمایلي وی چې "عَلَى كُلِّ جَبَلٍ طَيْرًا" په هر یوه غره باندې یو-یو مرغه کېښېنوه.

ج: رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) ایت شریف په همدې شکل تفسیر کړی دی چې حاصل یې دا دی[١]:

کله چې ابراهیم عليه السلام څلور مرغان راونیول او وېې تړل او ذبحه یې کړه او سرونه یې په لاس کېنې ونیول، نو چې ځان ته یې راوبلل هره بڼکه خپلې بڼکې ته او د وینې هر څاڅکی خپل څاڅکي ته او هره غوښه خپلې غوښې ته وروالوته، ورسره متصله شوه بلکې ټول اجزاء هر یو د خپل جنس سره ضمیمه شوه او څلور جوثې ترې جوړې شوې او د ابراهیم عليه السلام مخې ته په زغرده ورغله ترڅو د سرونو سره هم اتصال ومومي.

کله به چې یوې جوثې ته خپل سر وړاندې کړی شو ورېورې به نښتله، خو که د بلې جوثې سر به وردمخه شو ترې به تېښتېدله او نفرت به یې ترې کاوه.

د مرغانو د معجزې باعث

۶_ مفسرینو کرامو د دې خبرې ډېر اسباب ذکر کړي دي حتی چې د ټولو شمار یې دولسو ته رسولی دی[٢].

مګر مونږ په همغه یوه سبب باندې اکتفاء کوو چې الله ﷻ د ابراهیم عليه السلام د مبارکې خولې څخه مونږ ته بیان کړی دی. هغه دا دی چې: ﴿ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ﴾ یعنې: الله ﷻ د ابراهیم عليه السلام څخه د دغه سوال د باعث پوښتنه وکړه چې ستا زړه خو ماته معلوم دی چې زما په قدرت باندې پخه عقیده لرې نو د څه دپاره دغه سوال کوې؟ هغه وویل: صرف د دې دپاره چې په همدې متعلق مې د زړه اطمنان حاصل شي که نه نو نوره څه خبره نشته.

او په دې کېنې شک نشته چې د معاینې علم د سړي آرام پیدا ګوي. مثلا که چا کعبه شریفه نه وي لیدلې او د کوم یو حاجي د خولې څخه یې کیفیات اوري، امکان لري چې زړه یې اطمنان پیدا نه کړي او د سوالونو څخه صرف نظر نه شي چې کیف، کیف (څنګه-څنګه) ونه وایي، خو چې پخپله یې وګوري في الحال یې زړه د څنګه-څنګه څخه لاس اخلي او سلسله یې ختموي او ارامېږي.

همدغه حالت نبي کریم ﷺ اشاره کوي او فرمایي چې: «لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ»[٣] یعنې: وینا د لیدلو غوندې نه ده.

بلکې مونږ په خپل ځان کېنې دغه کیفیت ګورو چې په یو شي باندې مو یقیني علم حاصل وي

---

(١) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٣١٥؛ الدر المنثور ج٢ ص٣٥
(٢) البحر المحیط ج٢ ص٢٩٧؛ تفسیر البغوي ج١ ص٢٤٧؛ زاد المسیر ج١ ص٢٧٢؛ تفسیر کبیر ج٧ ص٤١
(٣) مسند احمد بن حنبل ج٤ ص٢٤٤٨

په هیڅ وجه شک او شبه پکښې نه وي خو د دې سره-سره زړه مو د څنګه او څنګه پوښتنې کوي او ارام یې نه وي حاصل شوی شوق مو کېږي چې په کیفیتونو کښې یې څه نور معلومات هم حاصل کړو. د همدې جملې څخه مخابره، ټلیفون، رادیو او نور شیان دي چې هیڅوک پکښې شک نه کوي خو د خاصو اینجینرانو څخه پرته، د عوامو څخه هیڅوک هم وربانديې اطمناني علم نه لري چې د څنګه او څنګه سلسله یې قطعه شوې وي او دا ونه وایي چې دا څنګه سېستم دی چې د ملیونونو کیلو مترو څخه لرې په یوه آن کښې دلته اواز رارسېږي؟! او عجیبه خو لا دا ده چې د مسافې په اوږدو کښې یې څنګه نور خلک نه اوري؟ او داسې نور.

بلکې د "کَیْفَ" کلمه په حقیقت کښې د دې دپاره وضعه شوې ده چې اصل یې منلی وي خو په کیفیت کښې یې معلومات غواړي. مثلا یو سړی پوهېږي چې فلانی ښه مجاهد دی خو د دې سره-سره پوښتنه کوي چې: څنګه، څنګه، څنګه. یعنې بهتري یې په اخلاص کښې ده، په صداقت کښې، په شجاعت کښې او یا په نورو شیانو کښې؟.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وایي: هر کله چې د "کَیْفَ" کلمه د اصل په منلو باندې د پاسه د حال د غوښتنې د پاره وضعه شوې ده نو الله ﷻ یې د څه دپاره د ابراهیم ﷺ څخه وضاحت وغوښت؟

مونږ وایو چې: یو د دې دپاره چې د "کَیْفَ" کلمه مجازاً د تعجیز دپاره هم استعماله شوې ده. مثلا څه وخت چې ستا یقین وي چې فلانی مجاهد هوان توپ نه شي اوچتولی خو سره د دې هغه وایي چې زه یې اوچتولی شم، نو ته د هغه د کمزورۍ د ښکاره کولو دپاره ووایې چې ته یې پورته کړه څنګه یې پورته کوې؟. یعنې ته یې نه شې پورته کولی.

نو الله ﷻ د دې دپاره پوښتنه وکړه (که څه هم الله ﷻ په هر شي باندې عالم دی) ترڅو ابراهیم ﷺ ووایي چې زما د تعجیز معنی مطلب نه ده، بلکې د کیفیت معنی مې مطلب ده چې حقیقي معنی یې ده.

او بل د دې دپاره چې الله ﷻ د قیامت د ورځې پورې د ابراهیم ﷺ د جواب تصدیق ټولو مسلمانانو ته اعلان کړي چې ایمان یو شی دی او اطمنان بل شی دی، که بې اطمناني بې ایماني ګڼله شوې وی نو هیڅوک به مسلمان نه وی پاتې شوی. د همدې کبله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ویلي دي چې په ټول قرآن کریم کښې د همدې ایت غوندې د زیاتې امیدوارۍ بل ایت نشته[1].

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «نَحْنُ أَحَقُّ بِالشَّكِّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ»[2] یعنې: مونږ د ابراهیم ﷺ څخه ډېر مستحق یو چې شک وکړو. چې هغه شک کړی دی نو که مونږ یې وکړو هم باک یې نشته.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۲۹۸

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۱

مونږ وايو چې: د حديث مطلب داسې نه دی لکه چې سائل ذکر کړ بلکې مطلب يې دا دی چې ابراهيم ؑ د مړي د ژوندي کولو غوښتنه د شک د کبله نه وه کړې. که بالفرض هغه د شک د کبله کړې وی نو مونږ خو به ضرور شک کړی وی، خو څرنګه چې مونږ شک نه کوو نو معلومه شوه چې ابراهيم ؑ هم هيڅکله ذکره شوې غوښتنه د شک د کبله نه وه کړې. مونږ خو احق يو چې شک وکړو.

يو پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: په ﴿ ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ ﴾ کښې خو د "هُنَّ" ضمير مرغانو ته راجع دی حال دا چې په دغه وخت کښې خو د مرغانو جسدونه ټوټه-ټوټه په غرونو باندې پراته وه چې وروسته ژوندي شوه، ايا مړي رابلل معقول کار دی؟

مونږ وايو چې: د مرغانو رابلل خو اصلا د ابراهيم ؑ رابلل نه وه بلکې صرف د الله ﷻ د رابللو اعلان يې ورته وکړ. او ښکاره ده چې د الله ﷻ تکويني امر د مامور وجود ته ضرورت نه لري بلکې په همدغه امر سره موجودېږي لکه چې هر شی د "کُنْ" په کلمې سره موجودېږي. هوا تشريعي امر د مامور د سابق موجوديت اقتضاء کوي ترڅو هغه د امتحان لاندې راوستلی شي.

څو نکات

۱۰_ بايد محترم لوستونکي لاندې څو نکات د ځانه سره په ياد ولري ترڅو د قيصې په تاثير کښې ورسره لاس وکړي:

الف: الله ﷻ ابراهيم ؑ ته د مړو د ژوندي کولو تجربه په وحشي حيواناتو کښې وښودله او په وحشيو کښې يې ورته د مرغانو څخه وټاکل، چې په وحشت او ژر تښتېدلو کښې د ټولو څخه وړاندې دي، دا د دې دپاره چې د الله ﷻ په امر سره وحشيان د وحشت څخه تېرېږي او په منډه-منډه د هغه چا مخې ته ودرېږي چې همغه ذبحه کړي وه او وحشت يې د دوی څو چنده کړی وه. نو الله ﷻ د امر منل په وحشي حيواناتو کښې د هر ښه څرګندېږي په نظر سره غير وحشيانو ته.

امکان لري چې د دغو مرغانو په رانيولو کښې به هم ابراهيم ؑ نه وي په تکليف شوی فقط رابللي به يې وي او په حضور کښې به يې ارام ودرېدلي وي.

د دغو مرغانو نوعيت معلوم نه دی چې مفسرينو کرامو پکښې مختلف تعينات کړي دي تردې چې ټول تعينات يې اووه قولو ته رسېږي[۱]، مونږ په دغه لاندې يو قول باندې اکتفاء کوو:

د مجاهد او عطاء رحمهما الله څخه روايت دی چې څلور مرغان يو طاوس، بل کوتره بل کارغه او څلورم چرګ وه[۲]. زما په ګومان که چرګ وي نو سارانی چرګ به وي چې د نورو مرغانو سره په وحشت کښې يو برابر شي.

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۲۷۲

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۴۸

په هر تقدير، احتمال شته چې الله ﷻ ورته څلور مرغان مشخص ښودلي وي او يا يې د ابراهيم ﷺ تشخيص ته پرېښي وي. دوهم احتمال قوي ښکاري.

څلور مرغان راژوندي شوه

ب: الله ﷻ غوښتل چې په دې مقام کښې ابراهيم ﷺ ته د خپل کامل قدرت ښودانه په دوه برخو کښې وکړي چې يو د مړو ژوندي کول دي او بل د مختلطو اجزاوو بېلول دي.

اوله برخه خو د يوه مرغه په راژوندي کولو سره هم ترلاسه کېدلی شوه، ځکه څوک چې يو مړی راژوندی کولی شي هغه د هر مړي هم راژوندي کولی شي چې ټول مړي د روح په بيا وراچولو کښې يو برابر دي.

او په دوهمه برخه کښې چې څومره مړي د هرېږي هماغومره يې د اجزاوو يو ترېله بېلول نظر انساني عادت ته گرانېږي. د دوه مړو اجزاء بېلول اسان دي نظر د درېوو مړو د اجزاوو جدا کولو ته، همداسې د څلورو او د وروپورته.

څرنگه چې د هره وړه جمعه درې دي نو الله ﷻ د خپل قدرت نمايش په څلورو کښې وکړ ترڅو دې خبرې ته اشاره شي چې د هر څومره مړو اجزاء چې سره گډ شي د اقلې جمعې څخه نيولې تر لا نهايته پورې، هغه ټول الله ﷻ په يوه امر سره جدا جدا کولی شي او د هر يوه گروپ څخه بېل- بېل حيوان د پخوا غوندې جوړولی شي. نو د همدې کبله يې ابراهيم ﷺ ته د څلورو مرغانو په رانيولو باندې امر وکړ، که بالفرض يا يې په وړه جمعه (چې درې افراد لري) او يا يې د دې څخه په کمو افرادو (دوه وو) باندې اکتفاء کړې وی نو د غير متناهي مختلطو جمعو د اجزاوو جدا کول به ښه نه وی څرگند شوي.

دا تجربه او غړونه

ج: د تجربې د عملي کولو دپاره الله ﷻ د غړونو څوکې غوره کړې ترڅو ابراهيم ﷺ په ډېر وضاحت سره د اجزاوو ليدنه کتنه وکړي چې سره تبادله کېږي او بيا ترې بې سره تنې جوړېږي، که دا کار په هواره ځمکه کښې شوی وی نو مطلب پوره نه په داگه کېده.

مگر دا خبره په ايت شريف کښې گونگه پاتې ده چې هر يو مرغه څوڅو برخې کړی شو او د څو غړونو په سرونو باندې کېښودل شو.

د څوڅو برخو په متعلق جواب واضحه دی چې هر مرغه د غړونو د شمار په اندازه ووېشلی شو ترڅو د هر يوه غره په څوکه باندې د هر مرغه څه برخه موجوده وي.

اما د غړونو په شمار کښې مفسرين کرام په دوه گروپونو وېشل شوي دي[1]. يوه ډله د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په شمول وايي چې د غړونو تعداد څلور وه، او بله ډله وايي چې د غړونو شماره اوو ته رسېدلې وه.

---

(١) زاد المسير ج١ ص٢٧٤

مونږ ته داسې ښکاري چې په هغو ټولو غرونو باندې به يې د چکنې شوې کوفتې يوه-يوه برخه اېښې وي چې هغه ابراهيم ﷺ ته د نقشې د عملي کولو په وخت کښې په سترګو ښکارېده ترڅو عمليه په سترګو وګوري، نور نو که غرونه څلور وي، يا اوه او يا لا د دې څخه زيات وي هم وي به.

د ايت شريف ارشاد

۱۱_ دغه ايت شريف په نورو ارشاداتو باندې د پاسه په لاندې دوه مهمو ټکو باندې هم ارشاد کوي:

الف: د أهل السنة والجماعة د مذهب په مطابق د برزخي حيات (ژوند) دپاره دا ضرور نه ده چې د مړي ټول اجزاء دې سره غونډ وي، نه ګورئ چې د څلورو مرغانو هر يو جزء د غونډېدلو څخه مخکښې ژوندی شو او د ابراهيم ﷺ په لور يې حرکت وکړ.

نو د برزخي ژوند څخه انداګاندي (د هند صدر اعظمه) هم نه شي خلاصېدلی چې د هغې د سوزول شوي بدن ايره يې د الوتکې په ذريعه د هماليا د غرونو په څوکو باندې وشيندله او تار په تار يې کړه.

ب: د امام أبو حنيفه رحمه الله عليه د مذهب مطابق، په منصوصي حکم کښې علت قاصره لټول جواز نه لري[1]. مثلاً د روژې په باره کښې الله ﷻ قرآن نازل کړی دی نو که څوک وايي چې روژه ولې فرض ده، جواب يې دا دی: څکه چې قرآن کريم پکښې نازل شوی دی. دا يې جواب نه دی چې په روژه باندې صحت ښه کېږي، د جهاد دپاره پرې سړی تربيه کېږي، د فقيرانو د حاله پرې سړی خبرېږي او داسې نور.

هو! که دغسې اسرار او حکمتونه په روژه کښې څوک د دې دپاره ولټوي چې د زړه اطمنان يې پرې حاصل شي نو بيا يې باک نشته، لکه ابراهيم ﷺ (خليل الله، رئيس الموحدين) چې همدا کار د زړه د اطمنان دپاره د مړو ژوندي کولو په باره کښې کړی دی. او د الله ﷻ د پلوه نه رد شوی او نه د ايمان سره منافي ګڼل شوی دی.

﴿ مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ ﴾

[۲۶۱] د هغو کسانو چې د الله ﷻ په لار (خيريه کارونو) کښې خپل مالونه مصرفوي، مثال يې داسې دی لکه چې يوه دانه (تخم) اوه وږي زرغون کړي او په هر يوه وږي کښې سل دانې وي (چې ټولې اوه سوه دانې کېږي).

او د هر چا دپاره چې د الله ﷻ اراده وشي (د عوضونو او اجرونو) چندونه يې لا زياتوي (جبر او زور ورباندې نشته). او الله ﷻ د پراخه فضل خاوند دی (څه ورسره ختمېږي نه، او) پوه دی (مستحق پېژني).

---

(۱) نور الانوار ص۲۴۲

ارتباط او د مطلب خلاصه

١_ په دې مقام کښې د ایتونو د اړوند لاندې وجې ولولې:

الف: په مخکښې ایتونو کښې د معاد (بیا ژوندي کولو) بحث تېر شوی وه او په دې ایت کښې د بیا ژوندي کولو یوه نمونه بیانېږي، چې څوک د تخم څخه غټه ونه رازرغونوي هغه د عجْب الذنب څخه انسان هم جوړولی شي.

("عَجْبُ الذَّنَب" په انسان کښې یو ډېر وړوکی هډوکی دی چې ټول انسان خاورې هم شي هغه نه خاورې کېږي)[١].

ب: هلته د تبین الرشد عقیدوي مثالونه وه او دلته یې عملي مثالونه بیان شوي دي، او دا ځکه چې د مسلمان مکلفیت یوازې په عقیده او یا یوازې په عمل کښې نه خلاصېږي. د همدې کبله په ټول قرآن کریم کښې د بیان طریقه دا ده چې د یوه په څنګ کښې بل ذکر کوي ترڅو د چا فکر په یوه پورې منحصر نه شي.

ج: هلته د الله ﷻ د توفیق او خذلان (نه توفیق) مثالونه په عقیده کښې بیان شوي وه او دلته د دغو دواړو مثالونه په عمل کښې بیانېږي، چې څوک په اخلاص سره خپل مال مصرفوي او څوک یې په بې اخلاصۍ سره او یا یې څوک په ریاکارۍ سره ثواب د منځه وړي.

د: بالآخره هلته د آخرت اثبات په ډېره موثره طریقه وکړی شو او دلته د هغه چا نښې او علامات بیان کړی شوي دي چې په آخرت باندې عقیده لري. دا ځکه چې في سبیل الله انفاق هیڅوک تر هغه نه شي کولی چې په آخرت باندې معتقد نه شي.

٢_ د قرآن کریم عادت دی چې خپل احکام په چا باندې په اجباري توګه نه تحمیلوي بلکې محاسن او فضائل یې بیانوي ترڅو د یو پلوه خلکو ته اسان شي او ثقل وریاندې رانه وړي او د بل پلوه یې په نیتونو کښې اخلاص ورروزي. او دا ځکه چې: ﴿أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلْخَالِصُ﴾ [الزمر: ٣] یعني: خبردار! خاص الله ﷻ لره هغه انقیاد دی چې سوچه وي.

د همدې کبله د شرعي احکامو نتائج _چې د معقولاتو څخه شمېرل کېږي_ په داسې مثالونو کښې څرګندوي چې په سترګو لیده کېږي او په هیڅچا باندې هغه نتائج (ښه وي او که بد) پټ نه وي. دا د بیان ډېره موثره طریقه ده چې په علم البیان کښې پوره شرحه شوې ده.

٣_ په دې مقام کښې الله ﷻ د مالونو د انفاق په باره کښې د [٢٦١] څخه نیولې تر [٢٦۶] ایتونو پورې څلور مثالونه ذکر کړي دي چې د هغو څخه یو همدغه مثال دی چې اوس د بحث لاندې دی.

یعنې د هغو خلکو مثال چې د الله ﷻ په لار کښې خپل مالونه مصرفوي داسې دی لکه څوک چې یوه دانه تخم په ځمکه کښې وکري او په خپله کرونده کښې پوره زیار وباسي ترڅو چې همدغه

---

(١) سنن ابن ماجه ص٣١٥

يوه دانه تخم ورته غټ شي او اوه وږي ورته ونيسي او په هر يوه وږي کښې سل دانې وي، نو ښکاره ده چې د يوې دانې په عوض به نوموړي کروندګر ته اووه سوه دانې لاس ته ورشي.

چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي چندونه يې لا نور هم زياتوي لکه چې دغه کروندګر ته يې د يوې دانې څخه اووه سوه دانې جوړې کړې. همدارنګه چې څوک د الله ﷻ په لار کښې په اخلاص سره د خپل مال څه برخه مصرفه کړي، نو يو په اووه سوه چنده به الله ﷻ ورته په دنيا او آخرت کښې عوضونه ورکړي. برسېره لا په دې چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي چندونه يې نور هم زياتوي او د بغير حساب درجې ته يې رسوي خو زور وربانديې نشته د خپلې خوښې خاوند دی.

۴ـ نو مسلمانانو ته په کار دي چې په دغې باره کښې زړه ونه وهي او په جرئت سره په خيريه لارو کښې انفاق ته ملا وتړي، برابره خبره ده چې جهادي وي او که بل د خير کار وي.

د الله ﷻ سره نه اجرونه (ثوابونه) تماميږي او نه عوضونه، د رحمت خزانې يې تولې ډکې دي او ورکړه يې پراخه ده، خو دومره ده چې هغه ﷻ د هر چا په زړه باندې پوهېږي چې په څومره اخلاص سره يې ورکړه کړې ده او يا يې په څه غرض باندې کړې ده، نو د خپل علم په مطابق د نفقه کوونکو سره معامله کوي، او د ده ﷻ په نزد کښې ظاهري تقرير او ظاهري کړه وړه د اعتبار قابل نه دي.

توضيحات

۱ـ په احاديثو کښې د صدقاتو فضائل ډېر بيان شوي دي چې د قرآن کريم دپاره د تفسير حيثيت لري، موږ يې دلته د اوږدوالي د کبله نه شو رانقلولی هيله ده چې محترم لوستونکي څينو تفاسيرو ته مراجعه وکړي چې ښه ډېر احاديث يې پکښې راغونډ کړي دي[۱].

۲ـ که څه هم د دې مثال په بيانولو کښې ډېر لنډ عبارت دا وه چې فرمايلي يې وی چې: الله ﷻ د مالي خيرات عوضونه يو په اوه سوه چنده ورکوي، خو ذکر شوی عبارت يې ځکه غوره ګڼلی ـ والله ﷻ اعلم ـ چې:

الف: ټول خلک په دې يقين لري او په تجربه ورته ثابته ده چې څومره په کرونده کښې په ډېر اخلاص سره کار وکړی شي په هماغې اندازه ښه حاصلات ورکوي نو همدارنګه د مال انفاق هم دی چې څومره پکښې نيت ښه وي او اخلاص پکښې زيات وي عوضونه او اجرونه به يې هم زيات وي.

ب: اګر که په خاورو کښې تخم اچول ظاهراً ضائع کول دي خو عاقبت پکښې غټه ګټه ده، همدارنګه خپل مال د الله ﷻ په لار کښې مصرفول ظاهراً د خپله لاسه ويستل دي خو په واقع کښې د ډېرو عوضونو لاس ته راوړل دي.

ج: ذکر شوی عبارت د يو پلوه د عوضونو په چندونو باندې په قصدي توګه لاربنوونه کوي خو په اشارو سره مسلمانان د کښت او زراعت خوا ته ترغيبوي چې په اسلامي نظام کښې د اقتصاد لويه پايه ده. نو که الله ﷻ ذکر شوی عبارت نه وی نازل کړی دغه مطالب به پاتې وه.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۱۶؛ روح المعاني ج۳ ص۳۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۳۷

د غنمو حاصلات

۳_ د غنمو څخه په غیر په ځینو نورو حبوباتو(دانو) کښې، لکه جوار، مونږ په یوه وږي کښې د سلو دانو څخه لا زیاتې دانې هم لیدلې دي خو د غنمو په وږي کښې نظر زموږ معلوماتو ته ذکر شوی عدد نه پوره کېږي، برسېره په دې په جوارو کښې مو هم اوه وږي نه دي لیدلي
مګر په ایت شریف کښې دې ته اشاره ده چې که تاسو په کرونده کښې ښه زیار وباسئ: دغه مقدرا او لا د دې څخه زیات مقدار وږي او دانې به لاس ته درشي، لکه چې مصریانو په تجربوي فارمونو کښې اثبات ته رسولې ده چې د غنمو یوه دانه تخم د یوې ځانګې څخه نیولې تر شپږ پنځوسو (۵۶) ځانګو پورې نیولې دي او د هر ځانګې په وږي کښې تر یو سلو اوه (۱۰۷) دانو غنمو پورې لیدل شوي دي[1]، په دې تقدیر د یوې دانې څخه پنځه زره نهه سوه او دوه نوي (۵۹۹۲) دانې غنم حاصلات هم اخستل شوي دي.
برسېره په دې، د تشبیه دپاره دا ضرور نه ده چې مشبه به دې په خارج کښې په بنودل شوي کیفیت سره موجود وي، لکه چې دا خبره په علم البیان کښې د تشبیهاتو په بحث کښې پوره څېړله شوې ده[2].

زراعت په اسلام کښې

۴_ په اسلام کښې کروندې ته زیات اهمیت ورکړی شوی او د اسلامي اقتصاد یوه لویه پایه ګڼله شوې ده، په دې باره کښې زښت ډېر احادیث هم روایت کړی شوي دي چې مونږ دلته د هغو څخه یوازې په لاندې یوه حدیث باندې اکتفاء کوو چې:
نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»[3] یعني: هیڅ یو مسلمان د نیالګیو څخه یو نیالګی او د کروندو څخه یوه کرونده نه کري چې د هغه څخه یو مرغه یا انسان یا څاروی خوراک وکړي، مګر هغه ذکر شوي کروندګر ته صدقه جوړېږي.
دا خو لا پرېږده چې سیوري ته یې کښیني او یا ترې نورې استفادې وکړي برابره خبره ده چې کروندګر مړ وي او که ژوندی، او چې هرڅومره کلونه پاینښت وکړي.
په اسلام کښې کښت او زراعت کفائي فرض دی[4]، د اسلامي حکومت دنده ده چې خپل رعیت ورته وهڅوي او د کروندې وسائل ورته برابر کړي، ترڅو یې خپلې ارتیاوې په خپل کور کښې پوره او هم شاړې ځمکې ابادې شي. بالفرض که په اسلامي مملکت کښې د کروندګرو ډله موجوده نه وي نو ټول ګناهګار دي او د قیامت په ورځ به ترې پوښتنه وکړه شي.

---

(۱) تفسیر المراغي ج۲ ص۳۰
(۲) مختصر المعاني ص۳۲۱
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۱۶
(۴) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۰۶؛ البحر المحیط ج۲ ص۳۰۵

﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ أَنفَقُواْ مَنًّا وَلَآ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ ﴾

[۲۶۲] هغه کسان چې هغوی خپل مالونه د الله ﷻ په لاره (رضا) کښې خرڅوي، بیا وروسته (د آخر عمره پورې) نه (په چا) احسان باروي او نه (ورته) ضرر رسوي. دوی لره د خپل رب ﷻ په نزد (په آخرت کښې) د دوی اجرونه دي. او نه به په دوی باندې ډار وي (چې دوزخ ته داخل شي) او نه به دوی غمژن شي (چې ولې به مو په خپل مال باندې د آخرت کور نه جوړاوه).

[۲۶۳] (فقیر ته) نېکه خبره او (هغه ته) تېرېدنه د داسې خیرات څخه بهتره ده چې وروسته اذیت (ضرر) وي. او الله ﷻ زینت ډېر بې پروا (او) زینت ډېر د حلم څښتن دی.

ارتباط او شان نزول

۱ـ په مخکښې ایت شریف کښې الله ﷻ في سبیل الله صدقات په حاصلاتو کښې د زراعت سره تشبیه کړې وه. په دغو ایتونو کښې په هماغه تعقیب مهرباني کوي لکه څنګه چې کرونده د کرولو څخه وروسته حفاظت غواړي، همدارنګه صدقات هم باید د هغو شیانو څخه محفوظ وساتل شي چې هغه یې د خاورو سره برابروي، لکه تکلیف رسول او یا احسان ایښودل.

۲ـ که څه هم اعتبار خو د معنی عموم ته دی چې د قیامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته شاملېږي، مګر مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوي ایتونه د عثمان ؓ او د عبد الرحمن بن عوف ؓ په باره کښې نازل شوي دي چې دوی دواړو د تبوک د غزا په تجهیزاتو کښې غټې‌غټې برخې اخستې وې[۱].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: هغه کسان چې د الله ﷻ په لار کښې صرف د ده ﷻ د رضا حاصلولو په خاطر خپل مالونه مصرفوي، نه په چا باندې احسان کوي او نه ورته اذیت رسوي چې سپکې سپورې خبرې ورته وکړي او یا ورسره بده وضعه وکړي، او خپل همدغه حالت ته تر آخره عمره پورې دوام ورکوي، هسې نه چې نن نه بلکې سبا بل سبا ترې په خپل خیرات سترګې راوباسي.

څوک چې په ذکر شوي شرط سره خپل مال مصرف کړي نو برسېره په دې چې الله ﷻ به ورته په چندونو عوضونه ورکړي هغوی لره د الله ﷻ په نزد (د قیامت په ورځ) لوی اجر هم شته، هسې نه چې په دنیا کښې یې عوضونه ورکړه او په آخرت کښې یې برخه نشته.

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۰۶

په هغوی باندې به الله ﷻ خپل اطمنان نازل کړي چې په دنیا کښې به د فقر ډار په دوی باندې نه وي او په آخرت کښې به دوزخ ته د ورلوېدلو د ډاره بې غمه وي. نه به دوی په دنیا کښې غمژن شي چې په خپله ورکړه پښېمانه شي او نه به په آخرت کښې د غم سره مخامخ شي چې افسوس په دنیا کښې مې مال درلود خو د آخرت کور مې ورباندې آباد نه کړ.

٢ـ نو د هغو صدقاتو څخه چې اذیت ورسره ملګری وي دا بهتره ده چې فقیر ته څه ورنه کړي او ښه خبره ورته وکړي او رخصت یې کړي، که بالفرض په غوښتنه کښې الحاح وکړي ورته زړه تنګی نه شي او د ښېښې څخه ورسره کار واخلي.

٣ـ دا ځکه بهتر دی چې په اول صورت کښې د یو پلوه ستاسو مال مصرفېږي او عوض او اجر یې نه درکول کېږي او د بله پلوه ستاسو د لاسه د یو مؤمن زړه زخمي کېږي چې د الله ﷻ د عذابه وېره پکښې شته ده. اما په دوهم صورت کښې مو مال په خپل لاس کښې پاتې کېږي او په ښې خبرې باندې الله ﷻ اجر هم درکوي او د فقیر زړه هم نه ازارېږي.

الله ﷻ غني دی، خزاني یې ډکې دي ستاسو انفاق ته ضرورت نه لري، مستقیماً هم فقیران مړولی شي خو ستاسو په لاس ځکه د هغوی احتیاجات پوره کوي ترڅو تاسو د اجرونو مستحق وګرځئ او په مینه محبت سره په دنیا کښې ژوند وکړئ.

او حلیم هم دی، د هغه چا په تعذیب باندې عجله نه کوي چې په فقیرانو باندې احسان ږدي او یا اذیت ورته رسوي، نو په کار دي چې د عذاب په تاخیر سره د الله ﷻ د حلم څخه په عفوې باندې تعبیر ونه کړي، نن وي او که سبا دوی به د ناکاره عاقبت سره مخامخ شي.

توضیحات

١ـ د قرآن کریم په اصطلاح هغو ټولو خرڅونو ته في سبیل الله خرڅونه ویل کېږي په کومو کښې چې صرف د الله ﷻ رضا مطلب وي، که څه هم هغه په جهاد کښې وي یا په هجرت کښې، که څه هم هغه فرضي وي یا نفلي، که څه هم هغه په افرادو باندې وي او که په خیریه مؤسسو باندې لکه: روغتونونه، ښوونځي، چاپخانې او داسې نور[١]، بالآخره که څه هم هغه په خپل خان او په خپل اولاد باندې وي. دغه ټول خرڅونه في سبیل الله کښل کېږي.

په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه ډېر احادیث روایت کړي شوي دي چې في سبیل الله انفاق یې ښه پوره واضحه کړی دی، چې ځینو مفسرینو کرامو یې ښه غټه مجموعه راغونډه کړې ده[٢] خو مونږ د مثال په توګه فقط د یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو، هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا أَنْفَقْتُمْ عَلَى أَهْلِيكُمْ فِيْ غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا تَقْتِيرٍ فَهُوَ فِيْ سَبِيلِ اللهِ»[٣]

---

(١) تفسیر کبیر ج٧ ص٤٧

(٢) الدر المنثور ج٢ ص٤٠

(٣) مصنف ابن ابي شیبه ج٥ ص٣٣١؛ شعب الایمان للبیهقي ج٥ ص٢٥١

يعني: هغه څه چې تاسو په خپلو فاميلونو باندې مصرفوئ چې نه پکښې اسراف وي او نه پکښې تنګ لاسي وي هغه ټول في سبيل الله دي.

بالمقابل هغه مالونه چې يا كفرياتو او ګناهونو كښې لګېږي يا پكښې د الله ﷻ د رضا څخه په غير رياكاري مطلب وي يا پكښې فقيرانو باندې احسان اېښودل كېږي او نور څه اذيت ورته رسول كېږي او داسې نور، هغه ټول في سبيل الشيطان ګڼل كېږي.

"مَنّ" څه ته وايي؟

٢_ د "مَنّ" كلمه په عربي ژبه كښې د هغه "مَنّ" په معنى سره ده چې د موزوناتو د اندازې دپاره استعمالېږي[١].

دغه مَن په افغانستان كښې پخوا څه د پاسه اوه كيلو وه اوس پوره اوه كيلو ته يو من وايي. په پاكستان كښې د ثقيلو شيانو د اندازې دپاره دوه ډوله منونه استعمالېږي چې يو كچه من دى (څلوېښت كيلو) او بل پوخ من دى (پنځوس كيلو).

مګر نوموړې كلمه او د هغې مشتقات په قرآن كريم كښې په لاندې درېوو معناوو سره استعمال شوي دي:

الف: د نعمت وركولو ته مَن وايي. ځكه چې په هر نعمت كښې څه اندازه ثقل او درندوالى وي، كه څه هم هغه ثقل معنوي ثقل وي لكه د علم ښودانه. الله ﷻ فرمايي: ﴿ هَـٰذَا عَطَآؤُنَا فَٱمۡنُنۡ أَوۡ أَمۡسِكۡ ﴾ [ص: ٣٩] يعني: دا زما وركړى شوى نعمت دى نو خوښه دې (اى سليمانه!) چې چا ته يې وركوې او يا يې نه وركوې.

د همدې جملې څخه د الله ﷻ نوم "اَلْمَنَّان" هم دى چې د هر نعمت حقيقي وركوونكى دى.

ب: د نعمت قطعه كول او منعه كول د "مَمْنُون" په نامه يادېږي. لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّ لَكَ لَأَجۡرًا غَيۡرَ مَمۡنُونٖ ﴾ [ن: ٣] يعني: او بې شكه تا لره (اى پيغمبره!) داسې اجر دى چې درڅخه قطعه كېدونكى نه دى.

ج: د وركړى شوي نعمت يادونه. په دې مقام كښې همدغه درېيمه معنى مراده ده چې د وركړى شوي نعمت يادونه د هغه نعمت اجر او ثواب د منځه وړي، برابره خبره ده چې پخپله فقير ته يې وخت په وخت وريادوي او صدقات يې د سترګو څخه راوباسي او يا يې د هغه چا وړاندې يادوي چې فقير د هغه په خبرتيا باندې خپه كېږي، چې فلانى ته مې دا شى وركړى دى.

"أذى" څه معنى؟

٣_ د "أذى" كلمه د [البقرة: ٢٢٢] ايت لاندې شرحه شوې ده چې د ضرر رسولو معنى وركوي برابره خبره ده چې هغه ضرر مادي وي او كه معنوي، دنياوي وي او كه أخروي.

---

(١) مفردات الراغب ص ٤٩٤

خو په دې مقام کښې ترې هغه تولنه بده وضعه مراده ده چې د يو فقير سره د ورکړې څخه وروسته د ورکړې په ارتباط باندې وکړی شي چې يا پېغور ورکړی شي يا ورته توهين آميزه خبره وکړي يا ورسره د سپکاوي چال چلند وکړي او يا يې دې ته مجبور کړي چې بې أجرته (د بېګار په توګه) يې خدمت وکړي او داسې نور.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: فقير خو په احسان اچولو باندې هم متضرر کېږي او خپه کېږي، په همدې بناء هغه څه چې د "مَنّ" په کلمه باندې مراد وه هغه د "أذى" په کلمه کښې شامل دی.

د همدې کبله په راتلونکي ايت شريف ﴿ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ﴾ کښې يوازې د "أذى" کلمه ذکره شوې، او داسې ونه ويل شوه چې: "مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا الْمَنّ وَالْأذى". نو د څه حکمت په بناء په دې مقام کښې يوازې د "أذى" په کلمه باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وايو چې: حکمت پکښې مونږ ته دا ښکاري چې د غنيانو د پلوه په فقيرانو باندې احسان اچول ډېر پېښېږي او ډېر کم ظرفه خلک ورباندې اخته دي. نو الله ﷻ يې په ضمني ذکر باندې اکتفاء ونه کړه او په استقلال سره يې ذکر کړه ترڅو ورته دوی ښه متوجه شي او د دې مهلکې او خطرناکې بلا څخه خانونه وساتي.

يادونه

۵ـ په دې باره کښې (چې د صدقاتو ثوابونه په احسان اچولو او ضرر رسولو باندې د منځه ځي او دغه دواړه لويي ګناهونه دي) ډېر احاديث روايت شوي دي چې مونږ په دې ځای کښې يوازې يو حديث او يو اثر رانقلوو:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَلَا عَاقٌ وَلَا مَنَّانٌ»[۱] يعني: جنت ته نه شراب خور داخلېږي، نه د مور او پلار ازاروونکی او نه په فقيرانو باندې د ورکړې څخه وروسته احسان باروونکی.

ب: د حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دی (امکان لري چې د نبي کريم ﷺ څخه به يې اورېدلي وي) چې لنډ حاصل يې دا دی: د سائل سره ښه وضعه کوئ احتمال شته چې د سړي په څېره کښې درته پرښته راغلې وي او د امتحان دپاره يې درڅخه سوال کړی وي[۲]، لکه چې په بني اسرائيلو کښې درې کسان (پېس، پک، ړوند) الله ﷻ د يوې ملکې په ذريعه د امتحان لاندې راوستلي وه چې د سړي په څېره ورته ورغلې وه[۳].

(۱) المعجم الكبير للطبراني ج۱۱ ص۹۸؛ سنن النسائي الكبرى ج۳ ص۱۷۶

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۱۰

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۲

مغفرت څه معنی؟

۶ـ "مَغْفِرَة" د غُفران څخه اخستلی شوی دی چې د پټولو په معنی دی. د همدې کبله "خول" ته "مِغْفَر" وايي[۱] ځکه چې په هغه سره د مجاهد سر د مرمیو څخه پټ پاتې کېږي، د الله ﷻ څخه مونږ د مغفرت غوښتنه کوو چې د دوزخ د اوره څخه مو پټ او په امن کښې وساتي.

مګر په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو زښتې ډېرې معناوې کړې دي چې ټولې تقریباً دولسو ته رسېږي[۲]، خو مونږ ته داسې ښکاري چې اصلي معنی یې فقط تېرېدنه ده خو هر یوه مفسر یې یو یو مصداق ښودلی دی، مثلا د فقیر احتیاج د ښکار کولو څخه تېرېدنه یا د هغه الحاح څخه د راپیدا شوي اذیت څخه تېرېدنه او داسې نور.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟ صَدَقَـٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ كَٱلَّذِى يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾ ﴾

[۲۶۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! خپل خیراتونه په احسان اچولو او (فقیرانو ته) په ضرر رسولو سره مه خرابوئ لکه هغه څوک (یې چې خرابوي) کوم چې خپل مال خلکو ته د ښودانې (ریاکارۍ) په غرض نفقه کوي او په الله ﷻ او وروستنۍ ورځې باندې عقیده نه لري.

نو د ده (ریاکار) مثال د ښویه تیږې په شان دی چې څه خاوره ورباندې پرته وي خو تېز باران ورباندې نازل شي نو پاکه (صافه وینځل شوې) یې پرېږدي.

دوی (ریاکاران) د هغه مال څخه چې دوی کسب کړی (نفقه کړی) دی په هیڅ شي باندې وسه نه لري (چې ترلاسه یې کړي). او الله ﷻ کافر قوم ته لارښودانه نه کوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د في سبیل الله صدقاتو په باره کښې ترغیبي څنډه بیانه کړې ده چې باید مؤمنان یې په لاس ته راوړلو کښې زیار وباسي او د زراعت په یوه محسوس مثال کښې یې د اوه سوه چندونو وعده ورکړې وه. په دې ایت کښې د ذکر شوو چندونو د حفاظت او ساتنې څنډه په نظر کښې نیوله شوې ده او په همدې اړوند یې دوه مثالونه بیان کړي دي چې یو مثال معقول دی او بل محسوس.

۲ـ یعني: ای مؤمنانو! خپل صدقات په احسان اچولو او ضرر رسولو باندې د منځه مه وړئ چې اجرونه او ثوابونه یې ضائع کړئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۴

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۳۰۷

په دغو دواړو باندې د خیراتونو ثمرات داسې د منځه وړل کېږي لکه ریاکار چې د خپل خیرات ثوابونه ضائع کوي او د منځه یې وړي، خصوصاً هغه ریاکار چې هغه یا منافق وي او یا کافر وي چې په آخرت باندې عقیده نه لري ترڅو ورته تیاری ونیسي، دوی د خپلو خیراتونو اجرونه فقط همدومره په نظر کښې نیسي چې خلک ورباندې آفرین ووایي.

۳_ نو ای مؤمنانو! تاسو باید د کافرانو او د منافقانو د خوی او خاصیت څخه خپل ځانونه ډېر لرې وساتئ او د هغوی په قدم باندې قدم کښېنږدئ، تاسو خو په الله ﷻ او په آخرنۍ ورځې باندې عقیده لرئ ستاسو سره دغسې کار ډېر نامناسبه دی چې خپل اجرونه او ثوابونه په احسان اچولو، ضرر رسولو او یا په ریاکارۍ باندې ضائع کړئ.

۴_ د دغه کار محسوس مثال داسې دی چې څوک خپل با ارزښته تخم په پسته حاصلناکه ځمکه کښې وانچوي، بلکې په هغې رنګۍ-رنګۍ خاوره کښې یې پټ کړي کومه چې په یوه ښویه تېږه باندې پرته وي، کله چې په دغې کرونده باندې شدید باران وورېږي نو تخم او لږ پوټې خاوره چې تخم یې پټ کړی وه هغه ټول د منځه یوسي او تېږه پاکه صافه وینځله شوې پاتې شي چې نه ورباندې څه ګرد ګورد وي او نه د تخم څه پته لګي چې کوم طرف ته ورک شو، نه یې د خاورې راغونډول د لاسه پوره وي او نه د تخم لاس ته راوړل چې د دوهم ځل دپاره یې په حاصلناکه ځمکه کښې وکري. دا وه د ریاکارۍ محسوس مثال.

۵_ الله ﷻ کافر قوم ته هدایت نه کوي چې په خپل ګټه او تاوان باندې پوه شي همدارنګه هغه څوک هم د هدایت څخه بې برخې کېږي چې د کافرانو په پله باندې پل ږدي او هغوی پسې اقتداء کوي. نو دوی یو هم خپل مراد ته نه شي رسېدلی.

توضیحات

۱_ معتزله وایي چې څوک لويه ګناه (کبیره ګناه) وکړي نو مخکښې نېک عملونه یې ټول ضائع کېږي د همدې کبله دوی وایي چې د کبیرې ګناه مرتکب به په دوزخ کښې همېشه وي دوی په همدې ایت باندې دلیل نیسي چې الله ﷻ وفرمایل چې خپل عملونه په مَن او آذی باندې مه باطلوئ.

مګردوی اصلا د ایت شریف په معنی نه دي پوه شوي ځکه چې په دې مقام کښې د﴿ لَا تُبْطِلُوا ﴾ څخه دا مطلب نه دی چې په "مَن" او "أذی" باندې پخواني ټول نېک اعمال د منځه مه وړئ، بلکې مطلب پکښې دا دی چې یوازې د خپلې ورکړې شوې صدقې اجر او ثواب او کومه نتیجه چې ورباندې مرتبېږي چې د الله ﷻ رضا او ستاسو اصلاح او د حرص ماتول دي هغه مه خرابوئ او د الله ﷻ د قبول څخه یې مه وباسئ[۱].

۲_ د مَن او آذی په بحث کښې ځکه د ریاکار بحث راغی چې دغه کارونه په اکثره وختونو

(۱) تفسير المنار ج۲ ص۶۵؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۳۱۱

کښې رياکاران کوي، کله چې څوک ورباندې آفرين ونه وايي نو په غُصه شي او د مَن او أذى څخه کار اخلي، ته به وايې چې فقيران خپل توصيف او يادونې ته مجبوروي.

رياکاري کفر نه دی

۳ـ په ياد ولرئ چې رياکاري ځکه کفر نه دی چې عمل پورې ارتباط لري او کفر عقيدوي شی دی. هو! په احاديثو کښې رياکاري د خفي شرک په نامه ياده شوې ده خو هلته هم عملي شرک مطلب دی نه عقيدوي[۱]. نو که رياکار عقيدوي منافق او يا کافر وي هغه بېله خبره ده.

۴ـ ځينې مفسرينو کرامو ليکلي دي چې ذکر شوی محسوس مثال د احسان اېښودونکي، ضرر رسوونکي، او رياکار درېواړو دپاره دی چې د ﴿ لَّا يَقْدِرُونَ ﴾ کلمه جمعه ده نو که يوازې رياکار مراد شي نو مطابقت به ورسره پيدا نه کړي[۲].

• مگر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی محسوس مثال يوازې د رياکار دپاره ښه خوندور واقع کېږي چې د مشبه او مشبه به په منځکښې فصل هم نه راځي او په نتيجه کښې هغوی دواړه هم ورسره تشبيه کېږي، ځکه چې يو شی بل ته ورته وي او بل شی درېيم شي ته ورته شي نو لومړنی شی هم درېيم ته ورته گڼل کېږي.

او په ﴿ لَّا يَقْدِرُونَ ﴾ کښې د "الَّذِي" کلمې ته د معنی په لحاظ د جمعې ضمير راجع شوی دی که څه هم لفظ يې مفرد دی او په ضمائرو کښې د لفظ او معنی دواړو مراعات جائز گڼل کېږي.

يادونه

۵ـ مونږ د دې ايت محسوس مثال ﴿ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ ﴾ په زراعتي مثال باندې حمل کړ ترڅو د نورو درېوو محسوسو مثالونو سره په يوه څېره باندې توافق وکړي. ځکه چې د تېر شوي [۲۶۱] ايت مثال او هم د راتلونکو [۲۶۵ـ ۲۶۶] ايتونو محسوس مثالونه درېواړه په زراعتي خمکه کښې ترتيب شوي دي، خو دلته په زراعت باندې صراحت نه دی شوی او په نورو درېوو مثالونو کښې ورباندې تصريح شوې ده.

﴿ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمُ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ ﴾

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۸۷

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۱۲

[۲۶۵] او د هغو خلکو مثال چې خپل مالونه صرف د الله ﷻ د رضا د کبله او د دې کبله نفقه کوي چې د خپلو خانونو د پلوه خپل ایمان ښه قوي او کلک کړي د داسې باغ په شان دی، چې په لوړه حاصلناکه ځمکه باندې کښېنول شوی وي، تېز باران ورباندې ورېږي نو خپل حاصلات دوچنده ورکوي، نو که تېز باران ورته ونه رسېږي نو نرې باران (ورباندې ورېږي او حاصل ورکوي). او الله ﷻ په هغه څه باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ (ستاسو ښکاره او پټ ورته ښه ځرګند دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دغه مثال د تېر شوي مثال په مقابل کښې د في سبیل الله صدقاتو ځرګندونه کوي چې خلاصه یې دا ده:

۲ـ یعنې: اوس د هغو خلکو د خیراتونو محسوس مثال ولولئ چې هغوی صرف د الله ﷻ د رضا دپاره خپل مالونه نفقه کوي چې الله ﷻ د خپله خانه راضي کړي او خپله عقیده ورباندې لا کلکه او قوي کړي ترڅو د خپل د ایمان او عقیدې تاثیرات په اعمالو کښې هم ځرګند کړي چې رښتیا په آخرت معتقد دي (تیاري ورته نیسي) او د حرص، بخل او نورو نفساني امراضو څخه پرې خپل ځان خلاص کړي.

۳ـ نو د دوی محسوس مثال داسې دی لکه چې دوی په یوه لوړه ځمکه کښې باغ جوړ کړی وي چې صافه هوا ورباندې چلېږي، په عوض د دې چې د خپلو ویالو په اوبو باندې خړوب شي او حاصل ورکړي، وخت په وخت شرقنده باران هم ورباندې ورېږي (هغه باران چې په ښویه تیږه باندې یې هیڅ ګرد نه پرېږدي)، نو د باران اوبه د ویالو د اوبو په نسبت دوه چنده حاصل ورکړي او دا ځکه چې باران اوبه نظر نورو اوبو ته د کروندې دپاره ښه ګټه رسوي چې هم د بېخ له طرفه اوبه خوري او هم د ځانګو او پاڼو له طرفه.

۴ـ ځرنګه چې ذکر شوی باغ په پسته او حاصلناکه ځمکه کښې کښېنولی شوی دی نو هم د تېز باران څخه استفاده کولی شي او هم د نرې باران څخه نو که یو ډول باران ورباندې ونه ورېږي بل ډول باران خو ورباندې ورېږي، په هر تقدیر د نورو باغونو په نسبت دوه چنده حاصل ورکوي.
او الله ﷻ ته ستاسو کړه وړه ټول ځرګند دي او هغه ټول ګوري چې لږ مال خیراتوي او که ډېر، په زیات اخلاص سره او یا په کم اخلاص، ډېر محتاج ته یې ورکوي او که لږ محتاج ته؛ هیڅ شی او هیڅ حالت ورڅخه پټ نه دی نو باید چې تاسو ترې تل په وېره کښې واوسېږئ او هم ورته تمه ولرئ.

توضیحات

۱ـ دغه محسوس مثال کټ مټ د ریاکار د محسوس مثال په مقابل کښې واقع دی لاندې ځو نکاتو ته یې توجه وکړئ:

الف هلته ښویه تیږه په مثال کښې ښودلې شوې ده چې لږ څه خاوره ورباندې پرته وي او دلته لوړه ځمکه ښودل شوې چې د ډېرې حاصلناکې خاورې څخه تشکیله شوې وي.

ب: هلته په لږ پوتي خاوره کښې اول تخم نه شي پټېدلی او که پکښې په چل ول پټ کړی شي نو هغه به هم ډېر لږ وي او ډېر لږ وخت به پکښې پټ وساتل شي، او دلته داسې ځمکه ده چې باغ ورباندې جوړ وي او کلونه کلونه دوام کوي، نه پکښې چل شته او نه په چا باندې سترګې پټول.

ج: هلته شدید باران ډېر مضر وه او دلته چې څومره باران شدت پیدا کوي په هماغه اندازه یې ګټه او فائده زیاتېږي.

د: هلته کروندګر په هیڅ ګټه لاس او قدرت نه شي پیدا کولی بلکې د زیات زیان او خجالت سره مخامخ کېده او دلته د نورو ځمکو په دو چنده حاصل لاس ته ورځي، چې هم یې په دنیا کښې عوضونه ترلاسه کوي او هم په آخرت کښې.

ه: هلته د صدقې د ورکولو، یا په بل عبارت د تخم کرلو باعث صرف د خلکو خوشالول وه او دلته صرف د الله ﷻ رضاء ده او بس.

و: بالآخره، هلته د عقیدې خاموالی وه ﴿ وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْأَخِرِ ﴾ او دلته د عقیدې پخول او لا قوي کول دي، برسېره په هغه کلکوالي باندې چې الله ﷻ ورېبرزو کړی دی. او دا ځکه چې په في سبیل الله صدقاتو باندې حرص ماتېږي او ایمانورباندې قوي کېږي او اخلاص ورباندې اضافه کېږي بلکه دغه ډول صدقات د واقعي ایمان ښکارندوی دي.

"رَبْوَة" څه معنی؟

۲ـ "رَبْوَة" اصلا پورته کېدلو او زیادت ته وایي. د همدې کبله سُود د "ربا" په نامه یادېږي، خو کله هغې ځمکې ته هم "رَبْوَة" ویلی شي چې په هغې باندې باران وشي نو هغه د بوټو د زرغونېدلو سره پورته کېږي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ﴾ [فصلت: ۳۹] یعني: او کله چې مونږورباندې باران نازل کړو نو هغه وښورېږي او پورته شي.

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو لوړه ځمکه مراده کړې ده چې صافه هوا ورباندې لګېږي خپلې اوبه نه لري للمي وي[۱]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې حاصلناکه ځمکه مراد کړی شي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَءَاوَيْنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴾ [المؤمنون: ۵۰] یعني: او دوی دواړو (عیسی ؑ او مریم رضي الله عنها) ته مونږ په یوه ځمکه کښې پنا ورکړه چې هغه ځمکه ښه استوګنځای او چینې درلودونکې وه.

وَابِل، طَلّ

۳ـ ځینې مفسرینو کرامو د شدید باران څخه د ډېر مال صدقه او د نري باران څخه یې د لږ مال صدقه مراده کړې ده[۲]، او ځینو ترې لږ اخلاص او ډېر اخلاص مراد کړی دی[۳]. یعني: هغه صدقه

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۱۵
(۲) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۶۰
(۳) تفسیر المنار ج۲ ص۶۸

چې د الله ﷻ د رضا دپاره وي هغه په هر تقدير ګټوره ده چې لره وي او که ډېره، په لږ اخلاص سره وي او که په ډېر.

﴿أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُۥ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ لَهُۥ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَأَصَابَهَآ إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَٱحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾﴾

[۲۶۶] ايا ستاسو کوم يو دا خوښوي چې هغه لره دې د خرماګانو او انګورو يو باغ وي چې د ونو لاندې يې ويالې بهېږي، ده لره په دې باغ کښې د هر ډول ميوجاتو څخه وي، او هغه لره زوړوالی (بوډاتوب) رسېدلی وي، او ده لره کمزوري (ضعيفان) أولادونه وي، نو نوموړي باغ ته يې تېزه برېبوړکۍ ورسېږي چې په هغې کښې اور وي چې ټول باغ يې وسوزېږي؟(توره ايره شي، معلومه ده چې هيڅوک يې نه خوښوي).

په دغه ډول (وضاحت) سره الله ﷻ تاسو ته خپل احکام بيانوي چې تاسو پکښې فکر وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: اوس د هغه چا محسوس مثال ولولئ چې هغه خپل صدقات په احسان اېښودلو او ضرر رسولو باندې د منځه وړي وي او اجرونه او ثوابونه يې د لاسه وتلي وي، هغه دا چې:

کله چې تاسو په حاصلناکه ځمکه کښې تخم وکړئ او باغ پکښې جوړ کړئ چې په هغه کښې د اوبو ويالې رواني وي په څنډو کښې يې :نګې دنګې د خرماوو ونې کښېنول شوې وي او ځای په ځای پکښې صوفې جوړې وي او د انګورو چيلې وربانديې راپرتې وي او څينې لا د تاکونو په شکل پکښې ولاړې وي.

په دغه باغ کښې برسېره په مېوه دارو ونو باندې چې هر ډول مروجې مېوې پکښې موجودې وي، د کروندې ځمکه هم موجوده وي چې هلته يې دانې ماڼې کرلې وي او هغو هم پوره حاصل نيولی وي، نژدې وي چې په نن سبا کښې مېوجات راټول کړي او نور کښتونه راوربېي؛ خو په عين دغه وخت کښې په نوموړي باندې تېزه برېبوړکۍ ورالوزي چې اور ترې بادېږي او ټول باغ توره ايره کړي چې نه يې مېوه معلومه شي، نه حاصل او نه بل شی.

۲_ په ټولو باندې د پاسه د باغ خاوند زوړ بوډا وي، د لاسه يې پوره نه وي چې دغه په اور سوی باغ دوباره سمسور کړي او بيا پکښې د سره ونې کښېنوي، او هم يې اولاده کمزوري او ضعيفان وي، څوک ګوډ او ړانده وي او څوک ماشومان او زنانه وي، چې د دوی هم د باغ بيا جوړول د لاسه نه کېږي. نو دوی ټول د يو پلوه باغ نه شي سمسورولی او د بل پلوه ټولو همدغه باغ ته سترګې نيولې وي چې بله وجه او د خرڅ خراجات مدرک ونه لري.

۳_ نو ای مؤمنانو! تاسو د خانو سره فکر وکړئ، ایا ذکر شوی کیفیت د خان دپاره خوښوئ؟ معلومه ده چې جواب منفي دی، هیڅوک دغه کیفیت نه خوښوي.

نو تاسو ته په کار دي چې خپل صدقات په احسان اېښودلو او ضرر رسولو باندې خراب نه کړئ، ځکه چې د قیامت په ورځ به مو د صدقاتو باغ اور واخلي او د ثواب څخه به يې محروم شئ، نه به مو وسه وي چې بېرته دنیا ته لاړ شئ او په اخلاص سره صدقات وکړئ او نه به ثوابونه لاس ته دروړلی شي. د قیامت په ورځ به هیڅ شی د اجر او ثواب په شان قدرمند نه وي ځکه چې هلته همدا سړي ته په درد خوري او بس.

۴_ اوس نو پوه شوئ چې الله ﷻ په څومره موثره توګه تاسو ته خپل احکام بیانوي ترڅو تاسو فکر وکړئ او خپل خیر او شر وسنجوئ او په خوښئ او اخلاص سره د خپلو مالونو په انفاق کښې اقدام وکړئ. که د الله ﷻ فضل او کرم په تاسو باندې نه وي نو ستاسو پوهولو دپاره به يې په دومره زيات تفصیل سره قرآن کریم نه وی نازل کړی نو د الله ﷻ د فضل شکریه ادا، کړئ او ناشکري مه کوئ.

توضیحات

۱_ د جنت د کلمې په دوه شیانو باندې اطلاق کېږي، یو هغه ځمکه چې کښې ونې ورباندې ولاړې وي او بل پخپله کښې ونې.

نو که اوله معنی مراده شي نو په ﴿ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ ﴾ کښې يې معنی داسې کېږي چې ويالي د باغ د ونو لاندې بهېږي. او که دوهمه معنی مراده شي نو بیا حذف ته حاجت نشته او معنی يې داسې کېږي چې ويالې د باغ لاندې بهېږي. ځينو مفسرينو کرامو دوهمې معنی ته په دې مقام کښې ترجیح ورکړې ده[۱].

۲_ ﴿ إِعۡصَارٌ ﴾ خو اصلا په معنی د زېښلو دی، لکه سړی چې لمدې جامې زېښي. هغه باد ته چې په يو ځای باندې په شدت سره تاوېږي ځکه "إعْصَار" وايي چې سړي ته داسې ښکاري لکه چې يوه لمده جامه زېښل کېږي، چې په پښتو کښې د "بربوړکی" په نامه يادېږي.

۳_ ﴿ وَأَصَابَهُ ٱلۡكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٞ ضُعَفَآءُ ﴾ څخه إشارةً دا هم معلومېږي چې د پلار د نېکیو څخه چې په سوچه نیت سره صدقات کوي د هغه اولادونو ته هم ګټه رسېږي، بالمقابل د رياکار د خيراتونو څخه نه هغه په خپله ګټه اخستلی شي او نه يې د اولادې په ښه باندې راځي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِۖ وَلَا تَيَمَّمُواْ ٱلۡخَبِيثَ مِنۡهُ تُنفِقُونَ وَلَسۡتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغۡمِضُواْ فِيهِۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ ﴾

(۱) روح المعاني ج۳ ص۳۷

[۲۶۷] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د خپلو هغو غوره مالونو څخه تاسو په کسب سره ګټلي دي او د هغو (غوره) مالونو څخه چې مونږ درته د ځمکې څخه راویستلي دي، صدقات ورکړئ او ردي (غیر جید) مال ته قصد قدرې هم مه کوئ، چې د هغه څخه خیرات وکړئ (لاسي ګټه وي او که زمیني) او حال دا چې تاسو د هغه (غیر جید مال) په خپله اخستونکي نه یاست مګر هله چې په (اخستلو) کښې یې سترګې پټې کړئ.

او پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ بې پروا دی او ستایل شوی دی (نه ستاسو د خیراتونو پروا لري او نه ستاسو د حمد او ثناء).

ارتباط

پوه صدقه په دریوو څنډو باندې تمام ته رسیږي چې یو صدقه لرونکی، بل صدقه قبلوونکی او دریم هغه مال دی چې د هغوی دوارو په منځکښې تحقق مومي.

په تیرو شوو ایتونو کښې هغه ښه صفات چې باید صدقه کوونکی یې ولري او هغه ذمیمه (بد) صفات چې باید ځان ترې وساتي په تفصیل سره بیان شوه.

اوس نو د صدقه شوي مال په متعلق ارشادات بیانیږي چې خلاصه مطلب یې په لاندې کرښو کښې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! که تاسو غواړئ چې په خیراتونو باندې درته ډیرې لوېې درجې او عوضونه درکړی شي نو علاوه په اخلاص او ایماني جذبې باندې د هغو جیدو او غوره مالونو څخه صدقه وکړئ چې هغه تاسو په خپلو لاسونو باندې ګټلي وي او یا درته په میراث باندې لاس ته درغلي وي

برسیره په دې، د هغو مالونو څخه هم غوره او جید مالونه د صدقې دپاره تخصیص کړئ چې هغه درته مونږ د ځمکې څخه درویستلي دي لکه میوجات، غلې دانې، جامد معادن، مانع معادن او نور که زمونږ اراده نه وی شوې نو د ځمکې څخه به تاسو هیڅ شی نه وی ترلاسه کړی.

ستاسو د مسلمانۍ سره دا مناسبه ده چې خاص د ناغوره او ردي مال صدقه کولو ته اقلا قصد قدرې هم ونه کړئ پاتې خو لا دا چې عملا اختصاص ورکړئ چې د ردي (ناغوره) مال څخه په غیر نور مال نه خیراتوئ. البته چې ناغوره مال تاسو په لاندې صورتونو کښې ښه تشخیصولی شئ:

الف: چې تاسو ته په خپل حق (دین) کښې دروراندې کړی شي ښکاره ده چې د سترګو پټولو څخه په غیر یې نه قبلوئ چې د خپل حق د څه برخې څخه ورتېر شئ.

ب: که بې ارزښته مال درته څوک په تحفه کښې درکوي هم په هغه وخت کښې به یې ښه قبول کړئ چې د تحفه درورونکي دوست خوشالي په نظر کښې ونیسئ او د مال د ارزښت څخه اغماض وکړئ او سترګې پرې پټې کړئ.

ج: په بازار کښې هم تاسو عیبجن (غیر جید) شی نه رانیسئ مګر هله چې په عیب یې سترګې پټې کړئ او یا درته ارزان درکړی شي.

۲_ کله چې تاسو بې عزته مال وېړانده نو پوه شئ چې د همدغه بې عزته مال په صدقه کولو باندې ډېرې لوړې درجې ته نه شئ پورته کېدلی. او هم د دغه مال صدقه د ایمان او عقیدې قوي کول نه فائده کوي، او همدارنګه د ډېرو چندونو امید یې هم بې خایه دی او د حاصلناکه باغ مثال هم نه شي درلودلی.

بالآخره تاسو پوه شئ چې الله ﷻ بې پروا دی ستاسو د صدقاتو پروا نه لري او خزانې یې مالا مال ډکې دي، ذکر شوې ترغیبات یې صرف د دې دپاره تاسو ته درنازل کړه چې ستاسو پکښې ګټه او فائده ده. او هم ستایل شوی دی، نه ستاسو بدني عباداتو ته اړ دی او نه مالي عبادتونو ته.

توضیحات

۱_ الله ﷻ په دې مقام کښې دوه ډوله مالونه ذکر کړه، یو هغه چې سړی یې په خپل کسب سره وګټي که څه هم د لاس کسب وي او یا تجارت وي او بل هغه چې د ځمکې څخه لاس ته ورشي. دا ځکه چې د مال د لاس ته راوړلو دغه دواړه ډېر عمده مدرکونه دي.

او په دغو دواړو کښې یې حصر مطلب نه دی کله-کله سړي ته د میراث د لارې څخه هم مالونه لاس ته ورځي بلکې مطلب پکښې دا دی چې مسلمانانو ته په کار دي چې خپل مصارف هم د همدې دواړو لارو څخه پوره کړي او خیراتونه هم ترې ورکړي چې یوه کرهنه ده او بل خپل کسب دی.

فرضي انفاق او که نفلي؟

۲_ په دې مقام کښې د شان نزول د ځینو روایاتو څخه فرضي صدقات او د ځینو څخه نفي صدقات معلومېږي[۱]. په هر تقدیر، د احکامو په استنباط کښې خاص مورد ته نه کتل کېږي بلکې د مفهوم عموم په نظر کښې نیولی کېږي او د ایت مفهوم خو عام دی.

همدارنګه د تفسیر د ځینو مشرانو د بیان څخه معلومېږي چې دلته فرضي صدقات او د ځینو څخه څرګندېږي چې نفلي صدقات مراد دي. لاندې بیان ته متوجه شئ[۲]:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او ځینې نور مشران وايي چې د ﴿ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ ﴾ معنی دا ده چې د الله ﷻ د حق په ورکړه کښې د هغسې مال صدقه کولو ته نیت مه کوئ چې هغه په خپل حق (دین) کښې د اغماض څخه په غیر نه اخلئ.

ب: البراء بن عازب ﷺ وايي معنی یې دا ده چې د الله ﷻ د رضا دپاره هغه مال مه خیراتوئ چې په خپله یې اقلا په هدیه (تحفه) کښې نه قبلوئ مګر هله چې د هدیه ورکوونکي د خفګان د کبله پرې سترګې ورپټې کړئ.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۰؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۸_ ۵۹

(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۲۶

مونږ ته داسې ښکاري چې دلته مطلق انفاق مراد دی چې فرضي او نفلي دواړو ته شامل دی او مفسرینو کرامو یې محض ځینې مثالونه ښودلي دي، حصر یې مطلب نه دی. برسېره په دې، د ایتونو سیاق او سباق هم په عمومیت باندې دلالت کوي.

په یاد ولرئ!

۳ـ په یاد ولرئ چې په دې مقام کښې د خطاب مخ مالدارانو ته اوښتی دی چې غوره مالونه نفقه کړئ. اما زکات ټولوونکو ته جائزه نه ده چې په جبر او زور سره د خلکو څخه په زکات کښې غوره مالونه واخلي. ځکه چې نبي کریم ﷺ معاذ ﷺ ته امر کړی دی چې: «فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ»[۱] د خلکو د غوره او جیدو مالونو څخه ځان وساته. یعني متوسط مالونه ترې قبول کړه.

هو! که د کوم یو مالدار ټول مال غوره (جید) وي او یا په خپله خوښه جید مال په زکات کښې ورکوي نو هغه بېله خبره ده او د نهي لاندې نه راځي.

هېر مو نه شي!

۴ـ هېر مو نه شي چې د غیر جید مال تصدق هغه وخت د ایت د حکم لاندې راځي چې د تصدق باعث د هغه مال حقارت وي او بس. او دا ځکه چې په مشتقی باندې د حکم باعث یوازې مشتق منه (مصدر) وي چې په دې ځای کښې خباثت (حقارت) دی. نو که په ضمني (غیر قصدي) توګه غیر جید مال خیرات شي باک یې نشته لکه د انګورو د یوه وږي په خیرات کښې چې ځینې غیر جیدې (تروې، وچې) دانې هم خیراتې شي.

همدارنګه هغه وخت هم د ناکاره مال خیرات د ایت د حکم لاندې نه راځي چې د سړي مال ټول غیر جید وي، غوره مال هیڅ نه لري.

لنډه دا چې نوموړی حکم هغه چا ته متوجه دی چې د ښه او بد دواړو مالونو درلودونکی وي خو د خیرات دپاره یې ناکاره مالونو ته اختصاص ورکړي او جیدو مالونو ته هیڅ ګوتې نه وروړي.

طیب او خبیث

۵ـ د تېر شوي بیان څخه څرګنده شوه چې په دې مقام کښې د طیب او خبیث څخه حلال او حرام مالونه مراد نه دي ځکه چې د حرام مال څخه انفاق کول هیڅکله د قبول درجې ته نه رسیږي. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ»[۲] یعني: بې اودسه لمونځ نه قبلیږي او نه صدقه (قبلیږي) د حرام مال څخه. او د ایت شریف څخه خو معلومیږي چې د هغه مال څخه چې دلته د خبیث په نامه یاد شوی صدقه کول قبلیږي خو مسلمان ته مناسب نه دي چې في سبیل الله داسې مال ورکړي چې پخپله یې خوښ نه وي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۶
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۹

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا تَيَمَّمُوا ٱلْخَبِيثَ ﴾ څخه په صراحت سره معلومېږي چې د غير جيد مال څخه مطلقًا خيراتونه مه کوئ. نو د غير مناسب خبره د کوم ټکي څخه معلومه شوه؟

مونږ وايو چې: د نورو نصوصو څخه څرګندېږي چې د حقير مال څخه خيرات او صدقه منعه نه ده. لاندې څو نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ﴾ [سبا: ۳۹] يعني: او هغه څه چې تاسو يې انفاق کوئ هر شی چې وي (لږ وي او که ډېر، جيد وي او که ناکاره) نو الله ﷻ درته خلف (عوض) درکوي.

لنډه دا چې په دې مقام کښې د ﴿ طَيِّبَٰتِ ﴾ څخه چې د "طَيِّب" جمعه ده، غوره مالونه مطلب دي او د خبيث څخه ناغوره او غير جيد مال مراد دی، که د دې څخه اضافه اوږد بحث ته مو شوق کېږي نو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړئ[۱].

ب: الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ﴾ [الزلزال: ۷] يعني: نو هرڅوک چې د يوې ذرې په اندازه نيکي وکړي هم هغه به وګوري (جزا به وکړه شي).

ج: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ»[۲] يعني: ای مسلمانو ښځو! يوه ګاونډۍ دې د خپلې ګاونډۍ دپاره (هديه ورکول) حقير نه ګڼي اګر که د پسه د دوه نوکانو د منځه غوښه وي هم.

او ښکاره ده چې دغه غوښه حقيره ده مګر نبي کريم ﷺ مسلمانو ښځو ته امر کوي چې د همدغې غير جيدې غوښې په تصدق باندې هم صرفه مه کوئ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وايي چې: په کسبي مال کښې د صدقاتو دپاره د طيب قيد اضافه کړی شو او د ﴿ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ ﴾ نازل شو، او د ځمکې په حاصلاتو کښې ورسره ذکر شوی قيد نشته ځکه چې داسې نه دي ويل شوي چې: "مِنْ طَيِّبَاتِ مَا أَخْرَجْنَا لَكُمْ". نو دې کښې څه حکمت دی؟

مونږ وايو چې: د "طَيِّب" قيد په ځمکني حاصلاتو کښې هم مراد دی چې د ايت شريف بله ټوکړه ﴿ وَلَا تَيَمَّمُوا ٱلْخَبِيثَ ﴾ ورباندې دلالت کوي. يعني: د غير جيد مال صدقه کولو ته قصد مه کوئ که هغه مکسوبه مال وي او که د ځمکې د حاصلاتو څخه وي. نو د همدغه دلالت د کبله يې دوهم ځل صراحت ته حاجت پاتې نه شو.

---

(۱) تفسير کبير ج۷ ص۶۶؛ تفسير القرطبي ج۳ ص۳۲۱؛ تفسير المنار ج۲ ص۶۱

(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۳۳۱

مسئله

۸_ څرنګه چې د ﴿ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا ﴾ کلمه مطلقه ذکره ده نو امام ابو حنیفه رحمه‌الله وربانديې استدلال کوي او وايي چې د ځمکې په ټولو حاصلاتو کښې عشر واجب دی، که څه هم هغه لږ وي او يا ډېر، ميوجات وي او يا ترکاري، چې د فقهې په کتابونو[1] کښې مفصل بيان شوی دی.

﴿ ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِى ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ ﴾

[۲۶۸] شيطان تاسو ته د فقر وعده (خبر) درکوي او په ناکاره کارونو (بخل) باندې درته امر کوي او الله ﷻ د خپل جانب څخه هم د مغفرت وعده درکوي او هم د فضل.
او الله ﷻ پراخه دی (فضل د ده) او پوه دی (هر څه ورته معلوم دي).

[۲۶۹] چا ته يې چې اراده وشي هغه ته حکمت (باعمله علم) ورکوي او هر چا ته چې حکمت ورکړی شي نو هغه ته زښت ډېر لوی خير ورکړی شو. او پند نه اخلي مګر د عقلونو خاوندان (چې په دوارو وعدو کښې فکر وکړي چې کومه يې په ګټه ده).

[۲۷۰] او هغه څه چې تاسو نفقه کوئ هر څومره نفقه چې وي او (هغه څه) چې تاسو نذر کوئ په هر ډول نذر چې وي، نو يقيناً الله ﷻ وربانديې پوهېږي (مطابقه جزا به درکړي).
او ظالمانو لره هيڅ نصرت کوونکی نشته (چې د الله ﷻ د نيونې څخه يې خلاص کړي).

ارتباط

په مخکښې ايت کښې الله ﷻ مؤمنانو ته امر کړی وه چې د خپلو غوره او جيدو مالونو څخه انفاق وکړئ، په دې ايتونو کښې هغه چا ته اشاره شوې ده کوم چې مؤمنان د جيدو مالونو تصدق ته نه پرېږدي.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: شيطان ستاسو دښمن دی هغه شي ته مو نه پرېږدي چې په هغه سره تاسو د الله ﷻ رضا حاصله کړئ، د همدې کبله مو اول د صدقاتو څخه منعه کوي او که هلته يې درباندې زور ونه رسېده نو بيا مو د جيدو مالونو د خيراتولو څخه را ايساروي، چې مالونه درسره وساتئ د لاسه يې

[1] روح المعاني ج۳ ص۴۰

مه وباسئ زه درته په کلکه وایم چې فقیران به شئ او بل ته به مو لاسونه نیولي وي نو ښه دا ده چې خپل فامیل هم لږ څه کم کړئ او لورګانې ژوندۍ ښخې کړئ خو خانونه ترې خلاص کړئ.

کله مو چې د شیطان ذکر شوی پیشنهاد منظور کړ او شیطان پوه شو چې تاسو یې د تاثیر لاندې راغلي یاست، نو بیا درته په ناکاره او بې شرمه کارونو باندې امر کوي، چې په دې مال باندې فسق او فجور وکړئ، په سود باندې یې ورکړئ، او په ناجائزو کارونو کښې یې مصرف کړئ. په دې وخت کښې پخوانی نصیحت (چې فقیران به شئ) هېروي او درته وایي چې پام کوئ د فقیرۍ څخه ونه ډار شئ او مطلب یې دا وي چې پرېږده چې فقیران شي ترڅو یې بیا د خیرات في سبیل الله خیال په دماغ کښې ونه ګرځي.

لنډه دا چې په دې وخت کښې درته د وړاندېز په عوض امر کوي چې په ښکو کارونو کښې بخیلان شئ او په بدو کارونو کښې سخیان.

۲ـ بالمقابل الله ﷻ تاسو ته د خپل خان د پلوه د مغفرت وعده درکوي چې په صدقاتو باندې به مو ګناهونه وبښل شي او هم به دربانديې الله ﷻ فضل وکړي په دنیا او آخرت کښې به د خیراتونو عوضونه درکړي او درته وایي چې د فقیرۍ څخه مه ډارېږئ د الله ﷻ فضل پراخه دی د فقیرۍ مخه به مو ونیسي. او پوه دی، ستاسو وړاندې او بېرته ورته ټول معلوم دي او د اړتیاوو څخه مو خبر دی.

۳ـ د الله ﷻ وعده ځکه رښتیا ده چې هم یې قدرت کامل دی او هم یې علم پوره دی، څه چې وایي هغه کولی شي. او د شیطان خبره ځکه دروغ ده چې نه یې څه د لاسه کېږي ستاسو په شان یو مخلوق دی او نه یې پوهه شته چې ستاسو په آینده باندې علم ولري.

د الله ﷻ د پراخه علم او پراخه قدرت یوه نښه دا ده چې برسېره په مالي ورکړې باندې ثبات او استقامت او باعمله علم هم چا ته یې چې خوښه شي ورکوي. د مال ورکړه خو لا دومره مهمه نه ده چا ته چې استقامت او کلک ایمان وربېرزو کړی شي چې شیطان یې نه شي غولولی نو بې شکه چې هغه ته زښته ډېره ښېګڼه ورکړه شوه.

۴ـ نو خیراتونه کوئ او خپله عقیده لا پسې تثبیت او قوي کړئ ترڅو د حکمت دپاره لائق وګرځئ، د عقل د خاوندانو څخه پرته نور څوک د دغو احکامو څخه پند نه شي اخستلی، او دا ځکه چې دروغ او رښتیا او هم دوست او دښمن په عقل سره یو تر بله جدا کېږي او بس، بلکې دغسې عقل هم د حکمت یوه برخه ده چې هر چا ته په نصیب شي هغه حکیم ګڼل کېږي.

۵ـ د ټولو په آخر کښې واورئ چې دا یو نصیحت وه چې تاسو ته درکړی شو نور نو تاسو مختار یاست هر څه چې کوئ الله ﷻ ورباندې پوه دی د خپل عمل په مطابق به جزا درکړی شي، که ښک مصرف کوئ او که بد، د شیطان په لار کښې یې لګوئ او که د الله ﷻ په لار کښې، جائز نذر ږدئ او که ناجائز. خو په دې هم پوه شئ چې ظالمانو لره څه کومکیان نشته چې د الله ﷻ څخه یې خلاص کړي او د خپلو کړو وړو په جزا ونه رسول شي. هغه ظالمان چې یا ریاکاري کوي یا په فقیرانو باندې احسان ږدي یا ورته ضرر رسوي یا د غیر جید مال څخه نفقه کوي او جید خان ته پرېږدي یا بالکل خیرات نه کوي یا خپل مالونه په معاصیوو کښې لګوي او بالآخره یا خپل نذرونه نه پوره کوي.

توضيحات

۱_ "وَعَدَ يَعِدُ" ډېر مصدرونه لري، لکه: وَعْدًا، عِدَةً، مِيْعَادًا، وَعِيْدًا؛ مګر "وَعْدًا" په اکثره وختونو کښې په خير کښې استعمالېږي او "وَعِيْدًا" يوازې په شر کښې استعمال مومي او بس[۱].

مونږ ته داسې ښکاري چې ﴿ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ ﴾ د "وَعِيد" څخه اشتقاق موندلی دی او ﴿ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ ﴾ د "وَعْدًا" څخه مشتق شوی دی، ځکه چې فقر شر دی او مغفرت خير دی.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: "وَعْد" يا "وَعِيد" خو هغه خبر ته وايي چې هغه د وعده کوونکي د قدرت لاندې وي لکه د الله ﷻ چې مغفرت د قدرت لاندې دی، اما فقر خو د شيطان په وسه کښې نشته نو په کار وه چې: "الشَّيْطَانُ يُخْبِرُكُمْ بِالْفَقْرِ" ويل شوی وی چې شيطان تاسو ته د فقير کېدلو خبر درکوي، نه داسې چې شيطان تاسو ته د فقير کېدلو وعده درکوي؟

مونږ وايو چې: د غولونې دپاره شيطان خپله خبره په داسې قوت سره اداء کوي لکه چې يقينًا ورته معلومه وي، او واقع کېدل يې د ده په لاس کښې وي. نو الله ﷻ مونږ ته د هغه خبره همغسې حکايت کړه لکه څنګه يې چې خپلو تابعانو ته وړاندې کوي که څه هم واقعيت نه لري.

فَحشَاء څه ته وايي؟

۲_ هر هغه فعل يا قول چې د هغه قُبحه ډېره لويه او شديده وي د "فَحْشَاء" په نامه يادېږي[۲] لکه بې شرمه کارونه، پوچې او کفري خبرې. په دې مقام کښې چې ځينو مفسرينو کرامو[۳] په بخل سره تفسير کړی دی امکان لري چې د هغوی به حصر مطلب نه وي او محض يو مصداق به يې ښودلی وي.

د حکمت معنی

۳_ مفسرينو کرامو د حکمت دپاره زښتې ډېرې معناوې کړې دي لکه باعمله علم، د الله ﷻ څخه وېره، قرآن کريم، احاديث او داسې نورې چې ټولې نهه ويشتو ته رسېږي[۴]. مګر هغه مفهوم چې په ټولو معناوو کښې مشترک ښکاري هغه ثبات او استقامت دی چې چا ته يې الله ﷻ وربېرزو کړي نو په هر کار کښې ثابت قدم وي او د سمې مستقيمې لارې څخه يې څوک نه شي ښويولی.

يوه ورځې سفيان ﵁ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: يا رسول الله! داسې يو پوخ او قوي شی په اسلام کښې رازده کړه چې د بل چا څخه سوال ونه کړم. نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: «قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ»[۵] يعني: ووايه چې په الله ﷻ مې ايمان راوړی دی او بيا پرې کلک اوسه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۶۳؛ روح المعاني ج۳ ص۴۰
(۲) مفردات الراغب ص۳۸۷
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۵۹
(۴) زاد المسير ج۱ ص۲۸۰؛ البحر المحيط ج۲ ص۳۲۰؛ الدر المنثور ج۲ ص۶۶
(۵) صحيح مسلم ج۱ ص۴۸

او هم الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته امر کوي چې: ﴿ فَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطۡغَوۡاْ ﴾ [هود: ۱۱۲] يعني: نو لکه څنګه چې درته امر شوی دی هماغسې مستقیم اوسه او هغه څوک (دې هم مستقیم اوسېږي) چې ستا سره يې الله ﷻ ته رجوع کړې ده (ایمان يې راوړی دی) او سرکشي مه کوئ.

نو هر شی چې په ثبات او استقامت کښې دخل لري هغه ټول د حکمت په معنی کښې داخل ښکاري. او په دې مقام کښې همدغه معنی ډېره په زړه پورې ده ځکه چې د حکمت خاوند د شیطان په دروغجنو وعدو نه غولېږي.

يادونه

۴_ الله ﷻ د دنیا ټول سازوسامان (سره د دې طول او عرضه) د لږ متاع په نامه یاد کړي دي چې د څه لنډې تنګې استفادې څخه په غیر بل شی نه دی ﴿ قُلۡ مَتَٰعُ ٱلدُّنۡيَا قَلِيلٞ ﴾ [النساء: ۷۷] يعني: ورته ووایه چې د دنیا متاع ډېره لږه ده. خو بالمقابل يې حکمت ته خیر کثیر ویلی دی؛ نو اوس سړی پوهېږي چې حکمت څومره لوی نعمت دی الله ﷻ مو دی په نصیب کړي.

نذر څه ته وايي؟

۵_ "نذر" دې ته وايي چې په خپل ځان باندې داسې یو شی واجب کړي چې هغه وړباندې واجب نه وي[۱]. خو دغه وجوب کله مطلق وي چې مشروط يې نه کړي لکه چې څوک په خپل ځان باندې لمونځ یا روژه او یا بل کوم عبادت نذر کړي، او کله په یو شرط پورې تړل شوی وي لکه چې څوک ووايي: که فلانی مطلب مې ترسره شو او یا د فلاني آفت څخه بچ شوم نو دومره-دومره خیرات به وکړم؛ نو که شرط موجود شي وفا پرې واجبه ده. خو دومره ده چې په الله ﷻ فشار نه‌شي راوړی چې څوک خیال وکړي چې د نذر د برکته مې مطلب ترسره شو، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَنْذِرُوا فَإِنَّ النَّذْرَ لَا يُغْنِي مِنَ الْقَدَرِ شَيْئًا وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ»[۲] يعني: نذرونه مه ردئ، ځکه چې نذر د لیکل شوو مقدراتو د هیڅ شي مخه نه شي نیولی خو فقط د بخیلانو د مالونو څخه وړباندې خیرات راویستل کېږي (د همدې کبله يې تصدق په شرط پورې تړلی دی).

هېر مو نه شي!

۶_ هېر مو نه شي چې کله-کله په عباداتو باندې هم د نذرونو اطلاق کېږي. ځکه چې د "نذر" په تعریف کښې د الله ﷻ سره کلکه معاهده پرته ده او ایمان راوړل هم د الله ﷻ سره یوه معاهده ده، چې احکامو ته به يې پوره اطاعت کوم. همدې معنی ته الله ﷻ اشاره کوي چې د جنتیانو په صفاتو کښې فرمایي: ﴿ يُوفُونَ بِٱلنَّذۡرِ وَيَخَافُونَ يَوۡمٗا كَانَ شَرُّهُۥ مُسۡتَطِيرٗا ﴾ [الدهر: ۷] يعني: دوی په خپلو نذرونو باندې وفا کوي او د داسې ورځې څخه ډارېږي چې د هغې شر پلن دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۰۸

(۲) سنن النسائي ج۲ ص۱۴۵

د نذر احکام او مسائل

۷_ د نذر په متعلق فقهي کتابونو پوره بیان کړی دی، دلته رانقلولو ته یې حاجت نه ګورو، مګر د دې دپاره چې دا مقام هم پکښې څه برخه ولري لاندې څو مطالب لوستونکو ته وړاندې کوو:

الف: "نذر" عبادت دی. نو څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته عبادت جائز نه دی نو بل چا ته نذر اېښودل هم جائز نه دي. که څوک دغسې ناجائز کار وکړي او چا ته په خپل ځان باندې بدني عبادت نذر کړي، نو په دې کښې خو شک نشته چې سړی وړباندې کافر کېږي چې کوم زیارت ته سجده وکړي.

اما په مالي عبادت کښې هم زیات علماء کرام وایي چې سړی وړباندې کفر ته رسېږي، او په دې کښې خو د هیڅا اختلاف نشته چې لویه ګناه خو ده. نو که څوک په ځان باندې د فلاني بابا او یا فلاني زیارت دپاره اوزګوري او یا بل شی نذر کړي، نو د خلاصون لار یې دا ده چې توبه دې وباسي او په خپل ایمان باندې دې تجدید النظر وکړي.

ب: که څوک د الله ﷻ په نامه په ځان باندې څه عبادت نذر کړي او ثواب یې چاته وبښي په دې کښې څه خبره نشته، روا کار دی.

ج: که په ځان باندې داسې عبادت نذر کړي چې د لاسه یې کېږي په هغه باندې وفاء کول واجب دي. هو! که داسې عبادت وي چې هغه ته یې وسه نه کېږي د خپل نذر څخه په دې خلاصېږي چې د یوه قسم کفاره ورکړي. نبي کریم ﷺ په یو اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا لَمْ يُطِقْهُ فَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا أَطَاقَهُ فَلْيَفِ بِهِ»[۱] یعني: څوک چې داسې نذر کېږدي چې د وسې یې پوره نه وي نو کفاره یې د یمین کفاره ده، او څوک چې داسې نذر کېږدي چې وسه یې ورته کېږي نو په هغه دې وفا وکړي.

د: او که داسې عبادت چا نذر کړ چې په څه برخه یې وسه کېږي او په څه برخه یې وسه نه کېږي نو په خپله وسه دې وفا وکړي او د بې وسې برخې څخه دې د یمین کفاره ورکړي.

او دا خکه چې نبي کریم ﷺ ته یو سړی راغی او ورته یې وویلې چې: یا رسول الله! زما خور په ځان باندې نذر اېښی دی چې په پیاده (په پښو) باندې حج وکړي. نو نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «إِنَّ اللهَ لَا يَصْنَعُ بِشَقَاءِ أُخْتِكَ شَيْئًا فَلْتَحُجَّ رَاكِبَةً وَلْتُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهَا»[۲] یعني: په یقین سره الله ﷻ ستا د خور په مشقت باندې څه شی نه کوي، نو سوره دې حج وکړي او د خپل یمین کفاره دې ورکړي.

هـ: که څوک په ځان باندې ګناه نذر کړي مثلا چې د فلاني سره به صِلَةُ الرَّحِم قطعه کړم نو په دې کښې هم د یمین په کفاره باندې خلاصېږي، خپلولي دې ورسره نه پرېکوي. نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ»[۳] یعني: په ګناه کښې نذر نشته او کفاره یې د یمین کفاره ده.

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۵۴
(۲) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۱۲
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۷۹

سوال جواب

که څوک وايي چې: د غير الله په نذر باندې کفاره نشته حال دا چې هغه هم ګناه ده او لا لويه ګناه يا کفر دی ـلکه چې د "الف" په توضيح کښې مخکې بيان شوـ نو بايد چې که څوک په خان باندې ګناه نذر کړي په هغه دې هم د يمين کفاره واجبه نه شي؟

مونږ وايو چې: په غير الله نذر کښې نذر اينښودل د ښځه ښځه باطل دي او د کفر خبره ده، اما په نذر بالمعصية کښې خو اصل صحت لري چې د الله ﷻ دپاره دی خو خطا يې پکښې خکه عارضي راغله چې د ګناه ځخه يې عبادت جوړ کړ.

د دې مثال کټ مټ د منطقيانو مقوله ده چې هغوی وايي چې: يو د محال شي فرضول (فرض المحال) دي او بل هغه فرضول دي کوم چې پخپله فرضول محال (الفرض المحال) دي؛ نو دلته د دوارو مسئلو ځخه داسې عبارتونه جوړوو چې: "نَذرُ الْمَعْصِيَة، النَّذرُ الْمَعْصِيَة" اول په اضافت سره د "ه" توضيح سره تطبيق مومي او دوهم په توصيف سره د "الف" توضيح سره سمون خوري.

﴿ إِن تُبْدُواْ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ ﴾

[٢٧١] که تاسو خيراتونه ښکاره ورکړئ نو دا (خيراتونه) مو ډېر ښه دي، او که پټ يې کړئ او فقيرانو ته يې ورکړئ نو دا (خيرات هم) درته ډېر ښه دی. او (په دوارو تقديرونو باندې به مو خيراتونه) د څه ګناهونو دپاره کفاره جوړ شي. او الله ﷻ په هر شي باندې خبردار دی (پټ او ښکاره ورته فرق نه لري).

شان نزول او ارتباط

کله چې تېر شوي ايت شريف ﴿ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ ﴾ الآية نازل شو نو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! پټ خيراتونه افضل دي او که ښکاره؟، نو دغه ايت شريف نازل شو[١] او د هغه ايت اجمال يې رفعه کړ.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: الله ﷻ ته هر څه ښکاره دي دا تاسو ياست چې پټ او ښکاره درته تفاوت لري په ځينو وختونو کښې درته د خيرات پټ ورکول ګټه لري او په ځينو کښې درته ښکاره ورکول واره دار وي.

نو که خيراتونه په داګه فقيرانو ته ورکړئ دا هم ښه کار دی او که پټ يې ورکړئ او د فقيرانو په پېژاندنه کښې خطا نه شئ نو دا هم درته خير او بهتر کار دی. خو په دوارو صورتونو د خيراتونو

(١) روح المعاني ج٣ ص٤٣؛ البحر المحيط ج٢ ص٣٢٣

په ورکړه باندې (چې د الله ﷻ د رضا دپاره وي) ستاسو د ګناهونو ځینې برخې د منځه ځي او درته عفوه کېږي.

۲_ نو هیڅ تشویش مه کوئ، هلته به درته تشویش په کار وی چې په یو ډول باندې مو ګناهونه عفوه کېدلی او په بل ډول نه عفوه کېدلی او یا هله چې الله ﷻ ته پټ او ښکاره فرق درلودی هغه ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی او هیڅ شی یې د علم څخه نه شي وتلی.

توضیحات

۱_ په دې کښې څه شک نشته د صدقاتو په ښکاره ورکولو کښې ځینې فوائد شته چې هغه یې په پټ ورکولو کښې نشته او په پټ ورکولو کښې یې ځینې ګټې نغښتې دي چې هغه په ښکاره ورکولو کښې نه لیدل کېږي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

د ښکاره خیرات ورکولو ګټې

۲_ د ښکاره خیرات ورکولو ګټې دا دي:

الف: په ښکاره کولو باندې فقیران ټول خبرېږي چې فلانی سړی خیرات ورکوي، نو هر یو فقیر کوښښ کوي چې خان ور ورسوي او ټول فقیران ترې استفاده کولی شي.

ب: کله چې څوک ښکاره خیرات ورکړي نو په بخل باندې یې څوک نه شي تورن کولی چې فلانی سړی غني دی او خیرات نه ورکوي، نو مالدار د تهمت څخه خلاصېږي او نور خلک یې د غیبت څخه.

ج: کله چې خلک وګوري چې فلانی مالدار خیرات کوي نو نور غنیان هم خیرات کولو ته تشویق کېږي، امکان لري چې هغوی وریسې اقتداء وکړي. او داسې نورې ګټې لري.

د صدقاتو د پټ ورکولو فوائد

۳_ د صدقاتو پټ ورکولو ځینې ګټې دا دي:

الف: د صدقاتو په پټ ورکولو کښې د ریاکارۍ خطر نشته او نه پرې بل څوک د ریاکار ګومان کولی شي.

ب: په فقیرانو باندې هم پرده اچولی کېږي، څوک ورته د خیرات خور لقب نه شي ورکولی.

ج: د فقیرانو خوشاله ساتل، چې هر یو دا ګومان کوي چې یوازې ماته یې خیرات راکړ او بس. او د دې څخه په امن ګرځي چې فلاني نه یې ډېر ورکړ او ماته لږ، او یا فلانی دومره مستحق نه وه لکه چې زه مستحق یم، او داسې نورې

یادونه

۴_ د احادیثو په رڼا کښې داسې ښکاري چې په دواړو جانبو کښې احادیث روایت کړی شوي دي، اما د خیرات په پټه ورکولو کښې احادیث ډېر دي. لاندې د دواړو جانبو څو مثالونه ولولئ:

د خیرات ښکاره ورکولو اړونده احادیث

الف: یوه سړي نبي کریم ﷺ ته یوه ناقه مخطومه (اوښه چې تېر سري پکښې پروت وه او سورېدلو ته اماده وه) وروستله او ورته یې وویلې چې ای د الله ﷻ پیغمبره! دا د الله ﷻ په لار کښې شوه. نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ»[۱] یعنې: تالره په همدې اوښه باندې د قیامت په ورځ اوه سوه اوښې دي. یعنې د اوه سوه اوښانو اجر به الله ﷻ درکړي. دا خیرات خو په ډاګه وه (اوښ خو په پټه نه وهل کېږي) خو اجر او ثواب یې د کاملې صدقې وښودل شو.

ب: د تبوک د غزا په تجهیزاتو کښې په عثمان ﷺ او عبدالرحمن بن عوف ﷺ باندې نبي کریم ﷺ آفرین وویلې او د غټو اجرونو بشارتونه یې ورکړه، سره د دې چې د هغوی دواړو صداقات بالکل په ډاګه وه حتی چې د یهودانو څخه هم پټ نه وه، چې د [التوبة: ۷۹] ایت پکښې نازل شو.

د خیرات پټ ورکولو احادیث

الف: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «صَدَقَةُ السِّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ»[۲] یعنې: په پټه صدقه ورکول د رب العالمین ﷻ د غضب (اور) مړ کوي.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې هغه څوک هم د عرش العظیم د سیورې لاندې ښودلی دی چې: «تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ»[۳] په دومره پټه باندې خیرات ورکړي چې چپ لاس یې په هغه خیرات باندې پوه نه شي کوم یې چې ښي لاس ورکړی وي. یعنې په بې اندازې پټه توګه یې ورکړي. په دې اړوند نور هم ډېر احادیث شته.

د پټ او ښکاره په هکله د قرآن فیصله

۵ـ په همدې موضوع کښې د مثال په توګه دوه ایتونه ولولئ، هغه دا چې:

الف: راتلونکی د [البقرة: ۲۷۴] ایت د صدقاتو پټ او ښکاره ورکوونکو دواړو ته یو برابر د اجرونو او ثوابونو وعدې ورکړې دي.

ب: دغه ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی هم په دواړو (د صدقاتو پټ او ښکاره ورکوونکو) باندې آفرین وایي، خو د یوه په باره کښې د ﴿ فَنِعِمَّا هِيَ ﴾ کلمه او د بل په باره کښې ﴿ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ﴾ کلمه استعمالوي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې دغه ایت چې اوس د بحث لاندې دی پټ خیرات ورکولو ته ترجیح ورکوي ځکه چې په دې شق کښې یې د ﴿ خَيْرٌ ﴾ کلمه استعماله کړې ده، او د "خَيْرٌ" کلمه خو اسم تفضیل

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۷
(۲) المعجم الصغیر ج۲ ص۲۰۵؛ شعب الإیمان للبیهقي ج۳ ص۲۴۴
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۱

دی او مفضل علیه یې ښکاره ورکړه ده ځکه چې هغه یې په مقابله کښې واقع ده. نو معنی یې داسې کېږي چې: دا د هغه څخه بهتره ده.

مونږ وایو چې: د "خَیْرٌ" کلمه لکه څنګه چې د اسم تفضیل په حیث استعمالېږي همدارنګه کله پکښې د تفضیلیت د معنی څخه صرف نظر کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ ﴾ [البقرة: ۱۱۰] یعنې: او هغه شی چې تاسو یې د خپلو خانو دپاره وړاندې ولېږلی هر څه خیر چې وي نو د الله ﷻ په نزد به یې ومومئ.

او که د تفضیلیت معنی پکښې واخسلته شي نو هلته هم احتمال لري چې معنی یې داسې شي چې د خیراتونو پټ ورکول ﴿ خَيْرٌ لَّكُمْ ﴾ تاسو ته بهتر دی چې د ریاکارۍ د تهمت څخه پکښې خلاصون مومئ. اما ښکاره ورکول هم بهتر دي خو د نورو غنیانو دپاره، چې تاسو پسې اقتداء وکړي او خیراتونه ورکړي.

د علماؤ خوښونه

۷ـ څرنګه چې په دواړو خواوو کښې د افضلیت دپاره هم عقلي دلایل شته او هم نقلي لکه چې بیان شوه، نو ځینو علماء کرامو د صدقاتو مطلقًا پټ ورکول خوښ کړي دي فرضي صدقه وي او که نفلي. او ځینو نورو په فرضي صدقاتو کښې ښکاره ورکول غوره ګڼلي دي او په نفلي خیراتونو کښې ورته پټ ورکول بهتر ښکاري، همدا د جمهورو علماء کرامو نظر دی[۱].

دوی د یو پلوه مالي عبادت په بدني عبادت باندې قیاسوي او ښکاره ده چې نفلي لمونځونه په کور کښې بهتر دي د بېرون څخه د هغه دې کبله انفرادي اداء کېږي او جمه پکښې سنت نه ده، او د بله پلوه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) په تفسیر باندې استدلال کوي چې حاصل یې دا دی: الله ﷻ په نفلي صدقاتو کښې پټه صدقه په ښکاره باندې اویا چنده بهتره ګرځولې ده او په فرضي صدقاتو کښې یې ښکاره صدقه په پټه باندې پنځه ویشت چنده افضله کړې ده[۲].

تحقیقي خبره

۸ـ مګر تحقیقي خبره دا ده چې د صدقاتو پټ یا ښکاره ورکول، فرضي وي او که نفلي د ورکوونکو او قبلوونکو د حالاتو په تفاوت سره فرق پیدا کوي، مثلاً:

ځینو ضعیف الاراده خلکو ته یې پټ ورکول بهتر دي چې ـالله دې نه کړي ـ په ریاکارۍ مبتلا نه شي، خپل ځان به اداره نه شي کړی.

او ځینو قوي الاراده خلکو ته یې ښکاره ورکول غوره دي چې د یو پلوه به د صدقاتو اجر وګټي او د بله پلوه به د نورو مؤمنانو دپاره امام جوړ شي، الله ﷻ د کلکو مؤمنانو د خولې څخه

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۶۰

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۷۷؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۹۲؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۳

فرمایلي چې: ﴿وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ [الفرقان: ۷۴] یعنې: او مونږ د متقانو دپاره مقتدا جوړ کړې (ای ربه!)

همدارنګه په فقیرانو کښې هم ډېر تفاوت شته ځینې په خیرات اخستلو شرمېږي او د ځینو ورباندې جرئت هم نه خرابېږي. ځینې د خیرات ورکولو ځای ته رهنما غواړي او ځینې یې پخپله درک پیدا کولی شي.

هر خیرات ورکوونکی چې د ورکړې په وخت کښې د شریعت په رڼا کښې فکر وکړي نو پوهېږي چې په موجوده وخت کښې یې ښکاره ورکړه بهتره ده او که پټه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د پټ ورکولو سره یې ﴿وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ﴾ ذکر زیاته کړه او د ښکاره ورکړې سره یې زیاته نه کړه، سره د دې چې په دواړو صورتونو کښې بهتره صدقه هغه ده چې ډېرو محتاجانو ته ورکړه شي.

مونږ وایو چې: دا د دې کبله چې په پټ ورکولو کښې وېره شته چې غني سړی په خان باندې د فقیر نوم کېږدي او صدقه ترلاسه کړي، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې د یوه سړي قیصه بیان کړې ده چې یوه شپه یې د ناآشنائي د کبله غله ته صدقه ورکړه، بله شپه یې فاحشې ښځې ته او بله شپه یې غني سړي ته[۱].

دا ځکه چې څوک چا ته څه شی پټ ورکوي نو هغه بیا چون او چرا نه کوي ترڅو ورباندې خلک خبر نه شي نو الله ﷻ لطف وکړ چې په دې صورت کښې د فقیرانو تشخیص ته ښه متوجه شي:

﴿لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ ٱللَّهِ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾﴾

[۲۷۲] (ای پېغمبره!) په تاباندې د دوی هدایت (مطلب ته رسول) نشته (ستا کار محض ارشاد او تبلیغ دی) مګر د الله ﷻ چې چا ته اراده وشي هدایت ورته کوي (مطلب ته یې رسوي او توفیق ورکوي). او هغه څه چې تاسو خیراتوئ د هر خیر (مال) څخه چې وي نو هغه ستاسو د خپلو ځانونو دپاره دی (ولې به مو د ځانو دپاره نه وي چې). او تاسو د بل هیڅ مطلب دپاره صدقه نه کوئ مګر د الله ﷻ د رضا دپاره. او تاسو چې هر شی صدقه کړئ هر یو خیر چې وي نو (اجرونه) به یې پوره درکړی شي او په تاسو باندې به هیڅ تېری ونه کړی شي (چې اجرونه مو ناقص کړی شي، بلکې څو چنده اضافه به درکړی شي).

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۱

ارتباط

د صدقاتو په بحث کښې الله ﷻ د صدقه ورکوونکو بحث پسې د خپله صدقې بیان نازل کړ، اوس دغه دی د صدقه اخستونکو بحث پیل کېږي. نو لکه څنګه چې خیراتونه د صدقه ورکوونکي او اخستونکي په منځکښې واقع کېږي همدارنګه د صدقې بیان هم د هغوی دواړو د بیان په منځکښې ذکر کړی شو ترڅو بیانونه او واقعیتونه دواړه سره سمون وخوري.

شان نزول

د دې ایت شریف په شان نزول کښې څو مختلف روایات شته[1]، خو د ټولو روایتونو مشترک مضمون دا دی چې په هغه وخت کښې خیراتونه د مسلمانانو څخه په غیر بل چا ته نه ورکول کېده که څه هم هغه به د سرې د خپلوانو څخه وه، شاید په دې کښې به یوه وجه دا وه چې ګوندې کافران د مالونو په تمه باندې اسلام ته داخل شي. او بل به دا وه چې د هغه وخت مسلمانانو د خپلو اسلامي وروڼو څخه پرته په بل چا پېرزوېنه نه درلوده.

په هر تقدیر، مونږ ته داسې ښکاري چې دا ایت شریف د نبي کریم ﷺ د تسلي دپاره نازل شوی دی څکه چې په تېرو شوو ایتونو کښې الله ﷻ د صدقاتو په باره کښې د اندازې څخه وتلی بلیغ بیان وکړ او درې څلور تشبیهات یې پکښې شرحه کړې دي او د ترهیب د امله یې څو وعیدات نازل کړه. امکان لري چې د نبي کریم ﷺ مبارک زړه غوښتې وي چې اوس نو باید چې ټول خلک رباندې ایمان راوړي او هم هیڅ یو مسلمان باید د شرعي انفاق څخه تخلف ونه کړي. مګر د ایت شریف د مضمون څخه معلومېږي چې ذکر شوي دواړه مطلبه (د نبي کریم ﷺ متسلي کول او کافرانو ته د صدقاتو ورکول) په نظر کښې نیولي شوي دي چې خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعني: ای پیغمبره! په تاباندې خو په دې معنی باندې د خلکو لارښوونه نشته چې ته به دوی ضرور مطلب ته رسوې او تکویني هدایت به ورته کوې، دا خو ستا کار نه دی دا ډول هدایت خو صرف د الله ﷻ کار دی چې چا ته یې اراده وشي هغه ته توفیق ورکوي او مطلب ته یې رسوي، ستا په غاړه خو یوازې ارشادي او تشریعي هدایت دی او دا دې په تمامه معنی باندې اداء کړی دی، څه قصور دې پکښې نه دی کړی نو د غمژن کېدلو دپاره دې هیڅ وجه نشته.

۲ ـ او تاسو چې هرڅومره مال خیرات کړئ په حقیقت کښې یې د ځانو دپاره خیراتوئ ترڅو درته الله ﷻ اجرونه درکړي، او دا مراد مو په هر صورت کښې پوره کېږي چې کافر ته یې ورکړئ او که مسلمان ته. کافر ته ورکړه خو ستاسې د دې دپاره نه ده چې کفر تقویه شي بلکې د دې دپاره ده چې خپل خان ته ګټه ورسوئ، امکان لري چې په خیرات ورکولو سره د کافرانو زړونه اسلام ته ورمات شي او مسلمانان شي. د خلکو په لارښوونه کښې ترغیب د ترهیب څخه زیات موثر واقع کېږي.

---

[1] تفسیر البغوي ج۱ ص۲۵۸؛ البحر المحیط ج۲ ص۳۲۶؛ التفسیر الکبیر ج۷ ص۸۲

۳ـ برسیره په دي، ای پیغمبره! ستا ارشادات خو بې اثره نه دي، ته نه ګورې چې ستا په تابعانو کښې یې څومره تاثیر کړی دی چې تاسو ټول صرف د الله ﷻ د رضا دپاره خپل مالونه خیرات کوئ، د ریا کارۍ، احسان ایښودلو او د فقیرانو د ضرر رسونې څخه خانونه ساتئ، دا خو ستا د تبلیغ نتیجه ده چې یو لوی ټولګی به د قیامت د ورځې پورې ستا په قدم باندې قدم ږدي او تخلف به نه کوي. کله چې تاسو د الله ﷻ احکامو ته منقاد شوئ. نو برسیره په دې چې الله ﷻ به درڅخه راضي شي، د هر یو خیرات عوضونه اوبدلې به هم پوره درکړی شي او هیڅ نقصان به پکښې واقع نه شي چې تاسو مظلومان جوړ شئ. که څه هم تاسو د خپلو خیراتونو څه برخه کافرانو ته ورکړې وي.

توضیحات

۱ـ په انسان کښې دوه خاصیتونه شته چې که خپل سر ته خوشې شي انسان ته زښت ډېر زیان رسوي چې یو حرص دی او بل شهرت طلبي، خو الله ﷻ په متعددو اسالیبو سره دواړه خاصیتونه رد کړه، چې یو اسلوب یې دغه دی چې اوس پکښې بحث کوو.

"وَجْهِ الله" څه معنی؟

۲ـ په ﴿ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ کلمات مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ۱۱۲_۱۱۵] ایتونو لاندې توضیح کړي دي چې دا د الله ﷻ د اقدس ذات څخه کنایي دی خو په دې مقام کښې د ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ څخه "مَرْضَاةِ الله" د الله ﷻ رضامندي مطلب ده، ځکه چې:

الف: دلته ورسره د ﴿ ٱبۡتِغَآءَ ﴾ کلمه نازله شوې ده چې په پلټنې او غوښتنې باندې دلالت کوي، او پوره واضحه ده چې د الله ﷻ اقدس ذات من حیث ذات پلټنه او غوښتنه څه معنی نه لري بلکې په انفاق سره د مؤمنانو د الله ﷻ رضامندي حاصلول هدف دي.

ب: په همدغه مطلب باندې لږ وړاندې صراحت نازل شوی دی چې ﴿ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمُ ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِ ﴾ [البقرة: ۲۶۵] یعني: او د هغو کسانو مثال کوم چې خپل مالونه د الله ﷻ د رضامندۍ دپاره مصرفوي.

ج: شاید چې په دې مقام کښې به د "مَرْضَاةِ الله" څخه په ﴿ وَجۡهِ ٱللَّهِ ﴾ سره د دې دپاره تعبیر نازل شوی وي ترڅو اشتراک نفي کړی شي او د ریاکارۍ جرړې وویستلی شي، ځکه چې دا کلمه په اختصاص او په عدم اشتراک باندې دلالت کوي[1]، نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو خپل مالونه د بل هیڅ شي دپاره نه مصرفوئ مګر فقط او فقط د الله ﷻ د رضامندۍ د تحصیل دپاره او بس.

د: د "وَجْه" کلمې سره په استعمال کښې اختصاص او عدم اشتراک ملګری دی لکه چې الله ﷻ د

(۱) روح المعاني ج۳ ص۸۳

یوسف ﷺ د وروڼو د خولې څخه وايي چې: ﴿ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ ﴾ [یوسف: ۹] یعني: یوسف ﷺ ووژنئ او یا یې په کومه ځمکه کښې ګذار کړئ چې د پلار وجه (مخ) درته خالي شي او یوسف ﷺ درسره پکښې اشتراک ونه لري. او د قرآن کریم دا خاصیت دی چې ځینې ایتونه یې د ځینو نورو دپاره تفسیر واقع کېږي.

۳ ـ پاتې شوه دا خبره چې د رضا څخه په "وَجْه" باندې ولې تعبیر کړی شوی دی، نو د دې باره کښې وابو چې قرآن کریم په عربي ژبه نازل شوی دی او د دې ژبې ټول قوانین پکښې په اکمله او بشپړه توګه رعایت شوي دي. که بالفرض د ژبې قوانین پکښې نه وی مراعات شوي نو د چلنج اعلان به بې هم بې معنی وی، ځکه چې عربانو به په خپل عُجز باندې پرده اچولې وی چې زمونږ عُجز د دې کبله نه دی چې دا د الله ﷻ کتاب دی بلکې د دې کبله دی چې په دې کښې زمونږ د ژبې قوانین او اسالیب نه دي مراعات شوي.

لنډه دا چې په دې تقدیر به چلنج داسې مثال درلودی لکه چې یوه عجمي سړي ته وویل شي چې که دا قرآن درته حق نه ښکاري نو ته په عربي ژبه یوه سورت جوړ کړه، نو عجمي سړي ته (چې بالکل په عربي باندې نه پوهېږي) د ټولو عربانو خبرې معجزې ښکاري.

۴ ـ په دې باندې علاوه، په عربي ژبه کښې عادت دی چې کله-کله د "وَجْه" کلمه کنایةً د رضا په معنی استعمالېږي، بلکې نورې ژبې هم دغه کنايي استعمالوي، لکه چې په پښتو کښې وايي: "په یوه ځېږه سل مخه خوړېږي" یعني: په یوه ځېږه د سلو کسانو دوستي او خوشالي د منځه ځي ځکه چې ټول دوستان یېورباندې خپه کېږي.

۵ ـ تفسیر المنار وايي چې په دې مقام باندې تر هغه سړي ښه نه پوهېږي چې ترڅو د یو مجازي پاچا د خدمتګارانو مراتب ونه پېژني، چې هغه دا دي:

الف: ځینې خلک د پاچا د عقوبت او تعذیب د ډاره په خدمت مشغول وي.

ب: ځینې خلک د معاشاتو او مادي ګټې په تمه خدمت کوي.

ج: ځینې د دې دپاره په خدمت کښې اخلاص ښکاره کوي چې ترفیه وکړي او رتبه یې لوړه شي.

د: او ځینې خدمتګاران صرف د پاچا رضا غواړي چې په خدمت کښې یې وګوري او خوشاله شي، نو په دغې مرتبه کښې سړی ویلی شي چې فلانی خدمتګار د پاچا په مخ او خاطر په خدمت کښې مخلص دی د بل هیڅ شي پروا نه لري. الله ﷻ زمونږ څخه غواړي چې په خپله صدقه کښې همدغسې مخلص اوسو او بس[۱].

ایا کافر ته خیرات ورکول جائز دي؟

۶ ـ ذکر شوي ایت شریف ته چې د شان نزول په اعتبار وکتل شي معلومېږي چې کافرانو ته هر ډول صدقات ورکول جائز دي. مګر نبي کریم ﷺ د زکاتونو ورکړه مسلمانانو پورې ځانګړې کړې ده

[۱] تفسیر المنار ج۳ ص۸۵ .

د هغوی ګټه یې معاذ ﷺ ته په یوه حدیث کښې هم دغه توصیه کړې وه چې: «فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ»[1] یعنې: خلک پوه کړه چې الله ﷻ په دوی باندې د دوی په مالونو کښې صدقه فرضه کړې ده چې د همدوی د غنیانو څخه به اخستل کېږي او د همدوی په فقیرانو باندې به ویشل کېږي.

نو ځکه ټول علماء کرام متفق دي او اجماع یې کړې ده چې فرضي صدقات کافرو ته نه ورکول کېږي[2]. ځکه چې دا د حکومت کار دی چې د نبي شوي هدایت په مطابق یې توزیع کړي. اما هغه صدقات چې حکومت یې متولي نه دی که څه هم هغه واجبه صدقه وي، لکه د یمین کفاره او صدقة الفطر او نذرونه، نو هغه د ایت په عموم کښې پاتې دي، اهل الذمه کافرانو ته یې ورکول جائز دي.

دا وه د امام ابو حنیفه رحمه الله مذهب[3]. اما ځینې نور علماء کرام واجبات هم په فرائضو قیاسوي او اهل الذمه کافرو ته ورکول یې جائز نه بولي.

په یاد ولرئ!

۷- په یاد ولرئ چې د زکات راټولول او په فقیرانو باندې توزیع کول د اسلامي حکومت وظیفه ده، چې د عثمان ﷺ د خلافت پورې یې په همدې ډول باندې جریان درلود خو عثمان ﷺ خلکو ته اجازه ورکړه چې پخپله یې توزیع کړي. اسلامي حکومت اوس هم کولی شي چې د زکات واګې په خپل لاس کښې واخلي[4].

او دا هم په یاد ولرئ چې د صدقې اطلاق په ټولو خیراتونو باندې کېږي، فرض وي، که واجب او که مستحب وي. اما د زکات اطلاق په فرضي پورې مختص دی[5].

﴿ لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَـٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ ﴾

[۲۷۳] (ذکر شوي خیراتونه اصلاً) د هغو فقیرانو دپاره (مشروع کړی شوي دي) چې هغوی د الله ﷻ په لاره کښې بند پاتې دي، په ځمکه کښې د تللو وسه (طاقت) نه لري، په دوی باندې (د دوی) د قناعت د کبله ناخبره سړی د غنیانو ګومان کوي، (حتی) ته هم (ای پیغمبره!) دوی د

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۲۰۳

(۲) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۸۴

(۳) روح المعاني ج۳ ص۴۶

(۴) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۶۲

(۵) التفسیر الکبیر ج۷ ص۷۶

علاماتو په سبب پېژني (چې فقيران دي). دوی د خلکو څخه په سختۍ سره سوال نه کوي (بلکې دوی بالکل سوالگري فقيران نه دي).
او هغه څه چې تاسو نفقه کړئ د هر څومره (مال) څخه چې وي نو الله ﷻ په هغه باندې يقيناً پوه (خبردار) دی (ضرور به اجرونه ورکړي).

ارتباط

په مخکښې ايتونو کښې خو د هغو خلکو بحث وه چې خيراتونه ورکول ورته محض جواز لري او په دې ايت شريف کښې د هغو خلکو بيان دی چې صدقه ورکول ورته بهتر دي او اصلا د خيراتونو مشروعيت د همدوی دپاره شوی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: که څه هم تاسو ته جواز لري چې خپل خينې خيراتونه حتی کافرانو ته او غنيانو ته هم ورکړئ مگر د خيراتونو اصلي مستحقين هغه کسان دي چې لاندې صفات ولري:
الف: هغه فقيران چې هغوی د الله ﷻ په لار کښې داسې وي لکه ترل شوی چې وي، چې په جهاد باندې مشغول وي او يا په جهاد کښې معيوب شوی وي.
ب: چې هغوی د همدې بنديتوب د کبله په ځمکې کښې د نفقې د لاس ته راوړلو دپاره سفر نه شي کولی او د کار او کسب څخه يې لاسونه ختلي وي.
ج: چې هغوی سره د دې چې فقيران وي دومره لوی قناعت لري چې ناخبره سړی ورباندې د غنيانو گومان کوي، که گېډې يې وږې وي، وي به، خو سترگې يې مړې وي، په اصطلاح دوی ملنگان وي خو کچکولونه يې د سرو زرو وي.
د: چې هغوی په دومره اندازه مړه خوا وي چې حتی ته هم (ای پيغمبره!) هغوی په غير اختياري علاماتو باندې پېژاندلی شې، لکه زېښلی زېړ رنگ، زړې جامې او داسې نور.
که دوی د خلکو څخه خپلې وچې شونډې پټولی شوې دا نه يې هم پټې کړې وی خو دا کار يې په اختيار کښې نه دی، نو که بالفرض ته هم د دوی د علاماتو څخه خپل نظر قطعه کړې او صرف قناعت يې په نظر کښې ونيسې نو ته به هم ووايې چې گنې دوی غنيان دي او فقيران نه دي.
ه: چې هغوی د خلکو څخه هيڅ غوښتنه او سوال نه کوي، هغوی د بې صبره او بې قناعته فقيرانو په شان نه وي چې خپله فقيري خلکو ته په سوال ښکاره کوي او يا حتی په سوال کولو کښې دومره مبالغه کوي چې خلک تنگوي او سټغ جواب ته يې مجبوروي، بلکې د هغوی ټول سوال او زاري صرف الله ﷻ ته وي او بس.
۲ـ په آخر کښې يو ځل بيا تېره شوې خبره واورئ! چې ستاسو په ټولو خيراتونو باندې الله ﷻ عالم دی د دغو فقيرانو (چې پنځه صفات ولري) ښودانه د دې دپاره نه ده چې گنې په بل چا باندې خيرات نه کېږي او سړی د اجر څخه بې برخې کېږي بلکې صرف د دې مطلب دپاره تعين کړی شوه چې هغوی اصلي مستحقين دي او د اوليت حق لري او بس.

توضیحات

۱ـ که څه هم اکثرو تفاسیرو لیکلي دي چې ذکر شوی ایت شریف د اهل الصفه وو په باره کښې نازل شوی دی(۱) مګر د قیامت د ورځې پورې هرڅومره فقیران چې نوموړي پنځه صفات ولري هغوی ټولو ته شامل دي. البته چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې يې لومړنی مصداق د اهل الصفه وو ډله وه او بس.

اهل الصفه څوک وه؟

۲ـ اهل الصفه د هغو فقیرانو مهاجرو لقب دی چې هغوی په مدینه منوره کښې کورکهول نه درلود، په مسجد نبوي کښې صرف د دې دپاره پراته وه چې قرآن کریم زده کړي او د نبي کریم ﷺ احادیث قولا او عملا په یاد کړي. دوی د خپلو خانونو دپاره نه د جامو بندوبس درلود او نه د خوراک او څښاک، خو سره د دې چې په دوی باندې به کله-کله دومره لوږه هم راتله چې د کبله به يې نه شو ودرېدلی او لوېده به، چې خلکو به ورباندې د لیونیانو ګومان کاوه(۲) خو دوی به لوږې ته ویلې چې زه د لوږې نه شم ودرېدلی. همدې حالت ته ابو هریره ؓ اشاره کړې ده او وايي چې زه به د لوږې د کبله بې هوښه او بې خوده په ځمکه پرېوتلم چې داسې ګومان به راباندې کېده چې لیونی یم «وَمَا بِي مِنْ جُنُونٍ مَا بِي إِلَّا الْجُوعُ»(۳) یعنې: حال دا چې په ما پورې به لیونتوب نه وه، په ما پورې به لوږه وه (چې دغه حالت ته به يې رسولی وم).

د اهل الصفه وو ګېډې د خوراک څخه خالي وې او کله-کله به يې ورپورې تیرې تړلې مګر په علم باندې ماړه وه، او په اصطلاح په مړه ګېډه يې د علم زده کړه وکړه، او د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د نن ورځې پورې د همغوی په زده کړي علم باندې خلک خپل مشکلات حل کوي.

اهل الصفه برسېره په دې چې د علم طالبان وه او د دیني مدارسو دپاره يې اساس اېښی دی هغوی مجاهدین هم وه، کله به چې د جهاد اواز پورته شو دوی به د هر چا څخه رومبی ورته تیار شوه او لا تیار به وه چې په دوی باندې د "یو بهلول یو يې کند یو يې کچکول" متل صادق وه.

د دوی شمېره به کله زیاتېده او کله به کمېده، لکه چې د ټولو مدارسو او ټولو عکسري قشلو عادت دی، خو د دوی تعداد د څلور سوه (۴۰۰) تنو په شاوخوا کښې ګڼل کېدل(۴).

الصفه د هغې چوترې نوم دی چې د همدغسې بې کوره مسلمانانو دپاره د نبوي جومات ترڅنګه جوړه شوې وه. که څه هم هلته يې تر اوسه پورې محوطه معلومه ده مګر اوس د جومات سره ضمیمه شوې ده او خلک ورباندې لمونځونه کوي.

(۱) التفسیر الکبیر ج۷ ص۸۴
(۲) روح المعاني ج۳ ص۴۷
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۹
(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۵۹

ابو ذر ﷺ څه وايي؟

۳ـ ابو ذر الغفاري ﷺ چې د اهل الصفه وو څخه يو مجاهد او متعلم وه خپل حال داسې بيانوي چې زه د اهل الصفه وو څخه وم، زمونږ حالت داسې وه چې څنګه به بېګاه شو نو د نبي کريم ﷺ دروازې ته به ورټول شوو نبي کريم ﷺ به يو او بل ته امر کاوه چې دا درسره بوځه او دا درسره بوځه، په آخر کښې به چې د لسو په شاوخوا کښې نفر پاتې شوه نو نبي کريم ﷺ ته به د هغه ﷺ ماښامې راوړلې شو او همغه به مو سره وخوړ، لږ به وه او که ډېر، بيا به راته نبي کريم ﷺ امر وکړ چې: «نَامُوا فِي الْمَسْجِدِ» ځئ په جومات کښې ويده شئ[1].

احصار څه معنی؟

۴ـ د ﴿أُحْصِرُوا﴾ کلمه د "احْصَار" څخه اخستله شوې ده، کله چې د سړي د يوه کار کولو مخه بنده شي هلته په عربي ژبه کښې د "احْصَار" کلمه استعمالېږي برابره خبره ده چې مخه بندونکې په سترګو ليدل کېږي او که نه[2].

په دې مقام کښې د هغو شيانو (چې د فقيرانو مخه بندوي) څو نومونه ولولئ:

الف: چې د مسلمانانو ښار د کافرانو په محاصره کښې واقع وي، نه شي کولی چې د خپل مملکت څخه خارجي دنيا ته د تجارت دپاره لاړ شي[3]، نه څوک لار ورکوي او نه وېزه.

ب: چې مجاهدين په جهاد باندې مصروف وي کار او کسب ته فراغت ونه لري، که په کار اوکسب باندې بوخت شي نو جهاد پاتې کېږي[4] او دښمن غلبه کوي.

ج: چې په جهاد کښې معيوب شوی وي او يا ورته مزمن (اوږد) مرض پېښ شوی وي چې د هغه د امله کار او کسب نه شي کولی[5]. دغه ډله مجاهدين نن ورځ په افغاني ټولنه کښې زښت ډېر دي چې چا يو اندام د لاسه ورکړي دي او چا بل او حتی ځينې شل او شوټ په ځای ناست دي.

د: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې دلته هغه مجاهدين مراد دي چې په ځمکه کښې د جهاد دپاره سفر نه شي کولی، توښه او نور لوازم نه لري چې يو مجاهد ته يې ضرورت وي[6].

هـ: که فعلا په جهاد باندې مشغول نه وي خو خپل خان ورته ټرېننګ کوي او په عکسري تعليماتو باندې بوخت او د خپله کاره وتلی وي[7].

و: مونږ ته هغه څوک هم په همدې ډله کښې داخل ښکاري چې په کور کښې بل سرپرست نه لري

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۴۰
(۲) مفردات الراغب ص۱۱۹
(۳) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۴۱
(۴) تفسير الطبري ج۳ ص۹۶
(۵) زاد المسير ج۱ ص۲۸۳
(۶) تفسير كبير ج۷ ص۸۵
(۷) تفسير المراغي ج۳ ص۴۹

ترڅو په څمکه کښې وګرځي راوګرځي او څه روزي پيدا کړي، خصوصًا لا په هغه وخت کښې چې د شهيدانو يتيمان او د شهيدانو کونډې ورپه غاړه وي او د هغوی مشري کوي.

ز: د شرعي علومو زده کوونکي خو په همدې ډله کښې بې شکه او بې شبهې داخل دي.

تعفف څه ته وايي؟

۵ـ د "تَعَفُّف" کلمه د "تَفَعُّل" د باب څخه ده او مزيد فيه ده د مجردو مصدر يې "عِفّةٌ" دی، "عِفّةٌ" هغه حالت ته ويل کېږي چې سړی د شهوت د غلبې څخه په امن کښې ساتي[1]، چې مونږ ترې په پښتو کښې په پاک لمنۍ سره تعبير کوو.

مګر په دې مقام کښې ترې هغه حالت مراد دی چې سړی د سوال کولو څخه ساتي چې په مشقاتو صبر کوي خو هغو مالونو ته يې سترګې نه وي نيولې چې د خلکو په لاس کښې دي[2]، د دغه حالت څخه مونږ په قناعت سره تعبير کوو.

همدغه حالت عبد الرحمن مومند په خپلو اشعارو کښې داسې تمثيل کړی دی چې:

قناعت مې د خرقې لاندې اطلس دی :: پټ د درست جهان پاچا ظاهر ګدا يم[3]

د "سيما" د کلمې تحليل

۶ـ د "سِيمَا" کلمه د "وَسْم" څخه اخستله شوې ده چې د علامې (نښې) معنی ورکوي، نو په اصل کښې "وِسْمَی" ـلکه "ذِکْرَی"ـ وه، بيا "واو" او "سين" وراندې ببرته کړی شوه نو "سِوْمَی" ترې جوړه شوه او قانون ته برابره شوه چې "واو" يې په "ي" باندې بدل شي او "سِيمَا" ترې جوړه شي.

د فقير علامات

۷ـ په دې مقام کښې مفسرين کرام دوه ډوله نظرونه لري:

الف: ځيني وايي چې دلته مراد هغه علامات دي چې هغه صرف په ايماني فراست سره پېژاندل کېږي، ښودانې ته حاجت نه لري[4] ځکه چې ظاهري وضعه يې غنيانو ته ورته وي چې خپل ډول او سنګار يې ښه برابر کړی وي، په اصطلاح که وږی وي هم خو خپل برېتونه غوړ ساتي، د همدې کبله ورباندې نابلده او ناخبره خلک د غنيانو ګومان کوي.

مګر مونږ ته دا تفسير د لاندې وجوهو د کبله غوره نه ښکاري:

اول: مخکښې مونږ ليکلي دي چې د دې ايت اولنی مصداق اهل الصفه ﷺ وه او ښکاره ده چې دغه ډول علامات خو په هغوی کښې بالکل موجود نه وه ځکه چې نه هغوی دومره وسه درلوده چې

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۱

(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۹۷

(۳) د عبد الرحمن مومند ديوان ص۱۰۱

(۴) التفسير الكبير ج۷ ص۸۶ـ ۸۸؛ في ظلال القرآن ج۷ ص۳۱۵؛ تفسير المراغي ج۳ ص۵۰؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۳۵۱

د خپلو خانونو په تجمل (سنګارولو) کښې یې مصرف کړي او نه ورسره دومره توان وه چې د خپلو خانو دپاره اقلا څه بربنډ غوري پیدا کړي.

دوهم: دغسې تفسیر متبادر نه دی، ترڅو چې متبادر تفسیر محال شوی نه وي غیر متبادر تفسیر خوښول ښه کار نه دی.

ب: اکثره مفسرین کرام وایي چې د علاماتو څخه هغه علامات مراد دي چې هغه د فقیرانو سره لازم وي او ترې نه جدا کېږي، لکه زېړ رنګ، وچې شونډې، زړې جامې او داسې نور.

سوال جواب

٨_ که څوک وایي چې: په کوم فقیر کښې چې د فقیرۍ ذکرې شوې علامې وموندل شي نو په هغه باندې خو نابلده سړی هم د فقیر یقین کوي دا لا خو پرېږدئ چې د غني ګومان ورباندې وکړي، نو دغه تفسیر خو د دې تکي سره سمون نه خوري چې ﴿يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ﴾.

مونږ وایو چې: مطابقت یې د ﴿مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ﴾ تکي څخه فهمېږي او بس. چې خلاصه یې داسې راووځي چې: په ذکر شوو فقیرانو کښې د یو پلوه د فقیرۍ نښې موجودې دي چې ناخبره او باخبره ټول خلک یې پېژني چې دوی فقیران دي او د بل پلوه پکښې د غنا قوي نښه (قناعت او صبر) په سترګو لیده کېږي چې نه چا ته سوال کوي، نه چا ته تمه کوي او نه د چا مال ته لاس اوږدوي. نو هغه څوک چې په حال باندې یې خبر وي هغه پوهېږي چې دا کار یې د قناعت د کبله دی، کبله یې ورېږ دي خو سترګې یې مړې دي.

اما هغه څوک چې هغه ورسره پوره بلدتیا نه لري هغه ورباندې د غنیانو ګومان کوي او په هغه یقین کښې (چې د علائمو د کبله ورته پیدا شوی شوه) شک ورلوېږي، ځکه چې غنیان هم کله-کله د حرص د کبله خپل خانونه د فقیرانو په څېره څرګندوي، نو د دوی په خیال کښې راځي چې دوی حرصناک غنیان دي.

"إلحاف" څه معنی؟

٩_ "إلحاف" اصلا د "لحاف" څخه دی. یعنې هغه شی چې سړی ورباندې خپل ځان راپټوي[1]، چې مونږ ورته په پښتو کښې "برستن" وایو او دري ژبه پکښې لږ څه تخفیف کوي چې د لحاف په ځای "لیاف" وایي.

په دې مقام کښې یې د جمهورو علماء کرامو په نزد د معنی حاصل داسې کېږي[2] چې: ذکر شوي فقیران د قناعت د کبله د غنیانو په څېره ښکاري چې نه د چا مال ته سترګې اوږدوي او نه د چا څخه سوالونه کوي او نه په سوال کښې مبالغه کوي چې د مالدار څخه تاو راتاو شي، ته به وایې چې د هغه دپاره ترې برستن جوړه شوه چې د ځان د خلاصون چاره یې ترې غلطه کړې ده.

(١) مفردات الراغب ص٤٦٨؛ زاد المسير ج١ ص٢٨٤

(٢) تفسير القرطبي ج٣ ص٣٤٢؛ تفسير الطبري ج٣ ص٩٩

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰ـ که څوک وایي: نفي چې په مقید باندې داخله شي نو اصلا قید ته متوجه کېږي، دلته خو په سوال باندې نفي داخله شوې ده چې په الحاح (مبالغه) باندې مقید دی نو په کار دي چې دلته هم قید ته متوجه شي، نو معنی به یې داسې شي چې: دوی خو سوال نه کوي خو کله چې سوال کوي الحاح او مبالغه پکښې نه کوي، لکه چې همداسې معنی یې ځینو مفسرینو اخستې ده[۱].

مونږ وایو چې: دغسې معنی په دې مقام کښې د ایت شریف د وړاندېنۍ برخې سره منافات (ضدیت) لري چې هغه ﴿ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ﴾ دی، لکه چې مخکښې په "پنځمه" توضیح کښې یې بیان تېر شوی دی.

او نفي لکه چې یوازې قید ته متوجه کېږي همدارنګه کله قید او مقید دواړو ته هم متوجه کېږي او دواړه د منځه وړي، لکه چې الله ﷻ د ظالمانو په باره کښې فرمایي: ﴿ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴾ [غافر:۱۸] د قیامت په ورځ به ظالمانو لره نه دوست وي او نه داسې شفاعت کوونکی چې د هغه خبره منلی کېږي. یعنې دوی به مطلقًا شفیع نه لري.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وایي چې: کله د ﴿ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ﴾ څخه معلومېده چې دوی مطلقًا سوال نه کوي، نه په الحاح سره او نه بې الحاحه، نو په دې مقام کښې د ﴿ إِلْحَافًا ﴾ د ټکي په زیادت کښې څه حکمت دی ځکه چې مطلب خو د دې ټکي څخه په غیر هم ترلاسه کېده؟

مونږ وایو چې:

الف: په دې کښې د ذکر شوو فقیرانو د مدحې زیادت ته اشاره ده چې د دوی د پرېشانحالۍ غوښتنه دا وه چې په الحاح سره یې سوالونه کړي وي او تر هغه د غنیانو پورې نښتي وي چې ترڅو یې ترې څه ترلاسه کړي، خو دومره صابران دي چې په خپلو نفسي غوښتنو باندې یې هم قدم ایښی دی او په الحاح سره سوال نه کوي.

ب: الله ﷻ په خیراتونو باندې په ډول-ډول اسالیبو سره زور اچولی دی، نو کېدلی شي چې د ځینو فقیرانو په زړه کښې وګرځي چې په هره طریقه چې کېږي باید د غنیانو څخه مالونه ترلاسه کړو، که څوک یې نه راکوي نو باید چې په غوښتنه کښې یې د الحاح څخه کار واخلو.

نو الله ﷻ دغه ډول فقیران إشارةً پوه کړه چې په غنیانو کښې ورکړه کمال دی او په فقیرانو کښې قناعت کمال دی، ډېر ښه فقیر هغه دی چې په هغه حالت کښې هم لا سوال ونه کړي چې ورته جواز لري، پاتې لا هغه حالت چې ورته ناجائز وي.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۱۸

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يو حديث کښې اشاره کړې ده چې: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَا اللُّقْمَةُ وَلَا اللُّقْمَتَانِ إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ يَعْنِي قَوْلَهُ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا»[١] يعني: هغه مسکين نه دی چې يوه کجوره يا دوه کجورې او يوه مړۍ يا دوه مړۍ يې ستنولی شي بې شکه (مختار) مسکين هغه دی چې د سوال کولو څخه مطلقاً ځان ساتي، که مو خوښه وي دغه ايت شريف ولولئ (چې ښه اطمنان مو حاصل شي): ﴿لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا﴾.

ايا سوال کول جائز دي؟

١٢_ د سوال کولو په باره کښې زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې دا يو ناجائز کار دی، مګر په څينو ځايونو کښې يې جواز شته. لاندې دوه حديثونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: «لَا تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتَّى يَلْقَى اللهَ وَلَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ»[٢] يعني: سوال کول سړی دې ته رسوي چې د قيامت په ورځ به يې په مخ باندې يو پوټی غوښه نه وي.

ب: يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل هر څوک چې يو شی غواړي حال دا چې هغه دومره څه لري چې هغه غني کوي نو دغه سوالګر خپل ځان ته د دوزخ سکروټې ډېروي. صحابه کرامو ﷺ ورته وويلې چې هغه څومره شی دی چې سړی ورباندې غني کېږي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ»[٣] يعنې: هاغومره څه چې يا يې پرې د سبا چاره کېږي او يا د ببګاه (چې يو وخت ډوډۍ ولري).

د سوال تحقيقي حکم

١٣_ څينو علماء کرامو د سوال په اړوند ټول نصوص په نظر کښې نيولي او د حنفي مذهب په بنا يې ترې دا حکم راويستلی دی چې هر څوک د نصاب خاوند نه وي نو هغه ته د زکات قبلول هم جائز دي او سوال کول هم، که څه هم سوال نه کول ورته بهتر دي[٤]، که څوک غواړي چې د دې حکم تحقيق د نظره تېر کړي نو هلته دې مراجعه وکړي.

يوه عجيبه قيصه

١٤_ يوه ورځې عمر ﷺ يو سائل وليد چې يوه کڅوره يې په شا وه او سوال يې کاوه، نو امر يې وکړ چې تاسو يې وګورئ چې په دې کڅوره کښې څه شی دي، چې وليدل شوه په هغې کښې ډوډۍ وه، نو امر يې وکړ چې دا ترې واخلئ او د زکات اوښانو ته يې واچوئ.

نو د دې اثر څخه څرګندېږي چې حرفوي سوالګر ته که څوک څه شی ورنه کړي باک يې نشته[٥].

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥١
(٢) صحيح مسلم ج١ ص٣٣٣
(٣) سنن ابي داوُد ج١ ص٢٣٠
(٤) احکام القرآن للجصاص ج١ ص٤٦٣
(٥) تفسير المراغي ج٢ ص٥١

﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ ﴾

[۲۷۴] هغه کسان چې خپل مالونه هم په شپه کښې خیراتوي او هم په ورځ کښې، هم په پټه کښې او هم په ښکاره کښې. نو دوی لره د هغوی اجر د دوی د رب ﷻ په نزد شته دی (ضائع به نه شي)، او په دوی باندې به نه ډار وي او نه به دوی غمژن شي.

شان نزول

د دې ایت په شان نزول کښې متعدد روایتونه شته. په ځینو کښې ابو بکر الصدیق ؓ، په ځینو کښې علي ؓ او په ځینو کښې عبد الرحمن بن عوف ؓ ښودلی شوی دی چې خپل مالونه یې د شپې او ورځې او ښکاره او پټ خیرات کړي وه[۱].

او ځینې نور روایات شته چې ذکر شوی ایت شریف یې د جهاد په آسونو کښې ښودلی دی چې د شپې او ورځې ښکاره او پټ وریاندې مصرف کېږي او په هر وخت کښې په خوراک او څښاک باندې لګیا وي خو الله ﷻ هغه ټول په خیراتونو کښې شمېري او اجرونه ورکوي[۲].

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوو روایتونو د دې ایت شریف دپاره محض څو مصداقونه ښودلي دي. خو څرنګه چې د ډېر ځای څخه راپه دې خوا الله ﷻ د خیراتونو ډولونه او کیفیتونه بیان کړه نو د ټول بحث په آخر کښې یې د ټول بحث خلاصه په دغه ایت کښې یو ځل بیا نازله کړه ترڅو ورته غنیان ښه متوجه شي او په عمل کښې یې پیاده کړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: الله ﷻ ستاسو په هر خیر خیرات باندې پوه دی، د ده ﷻ په نزد صدقات د قبول او د عوضونو تفاوت لري خو بې اجره نه پاتې کېږي، په آخر کښې یو ځل بیا پوه شئ: هغه کسان چې خپل مالونه د شپې او ورځې، پټ او ښکاره د الله ﷻ د رضا دپاره خرڅوي بلکې په ټولو وختونو کښې او په ټولو حالاتو کښې ورباندې ځنډ نه کوي، داسې نه کوي چې یا شپه بهانه ونیسي او یا ورځ، او یا د پټ ورکولو په بهانه سره او یا د ښکاره ورکولو په بهانې سره د صدقې څخه صرف نظر شي چې د دوی د الله ﷻ رضا مطلب وي نه د وخت د تاثیر لاندې راځي او نه د حالت، نو دغسې خلکو ته د الله ﷻ په نزد د دوی اجر شته، نه به په دوی باندې وېره وي چې اجر به رانه کړی شي او نه به دوی خپه شي چې ولې به مو خیرات نه کاوه.

(۱) زدا المسیر ج۲ ص۲۸۵؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۶۵

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۱۰۰

د پام وړ تبصره

الله ﷻ کولی شو چې هرڅوک یې په خپل کور پوره کړی وی او د خیرات سلسله یې ختمه کړې وی خو په دې تقدیر به د انسانانو په منځکښې مینه او محبت نه وی او د ځارویو په ځبر به هر یو د خپلې ګېډې په غم کښې وی او بس. نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایي چې: «تَهَادَوْا تَحَابُّوا»[1] یعنې: یو بل ته تحفې ورکړئ چې یو تربله مو مینه او محبت زیات شي.

خو په خیراتونو کښې دا وېره وه چې فقیران د غنیانو دپاره غلامان جوړ نه کړي لکه چې فعلا کفري نړۍ د مالونو په ذریعه فقیر دولتونه د خپلو ځانو دپاره اقمار جوړ کړي دي او دوی هم دغه حالت طوعًا او کرهًا قبول کړی دی او ځینې پرې وياړي. نو الله ﷻ غنیان پوه کړه چې خیرات قبلوونکی اصلا الله ﷻ دی او فقیران محض د مصارفو دپاره ټاکلي شوي دي. نو تاسو ته په کار دي چې ناغوره مالونو ته د خیراتونو قصد قدرې هم ونه کړئ پاتې خو لا دا چې د الله ﷻ په لار کښې یې خیرات کړئ.

که اصلا الله ﷻ خیرات قبلوونکی نه وی نو د غیرو جیدو مالونو د خیراتونو به هم باک نه وی، نو تاسو ته په کار دي چې نه په فقیرانو باندې احسان کېږدئ او نه یې خپه کړئ حتی که ناپېژاندل شوي فقیر ته یې ورکړئ نو هغه لا ډېر ښه خیرات دی.

همدارنګه الله ﷻ فقیران هم پوه کړه چې په خیراتونو کښې د ذلت او خورای ځخه ځانونه وساتئ تردې چې نابلده سړی وربانديې د غنیانو ګومان وکړي. او داسې نور هدایتونه یې دواړو ډلو ته ورکړه، دا ټول د دې دپاره چې اسلام دښمنه خلک د خیر خیرات ځخه معکوسه نتیجه وانخلي.

﴿ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰاْ لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِى يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَٰنُ مِنَ
ٱلْمَسِّ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ ۗ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ ۚ فَمَن
جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُوْلَٰٓئِكَ
أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ لَا
يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾﴾

[٢٧٥] هغه کسان چې سود خوري (اخلي) دوی به (د قبرونو ځخه) نه پاځېږي مګر د هغه چا په شان به پاځېږي چې هغه شیطان ګډ وډ کړی وي د لاس وروړو د کبله (چې هغه مېرګیو نیولی وي).

---

[1] موطا الإمام مالک ص۵۶۶

دا خکه چې دوی به یقیناً ویل چې بې شکه بیعه خو د سود غوندې ده (دواړه حلال دي). او الله ﷻ بیعه (تجارت) حلاله کړې ده او سود یې حرام کړی دی.

نو هغه څوک چې هغه ته د خپل رب د پلوه نصیحت وررسېده نو (د سود څخه) منعه شو، نو هغه (سود) چې پخوا یې کړی وه هغه د هغه شو، او کار یې الله ﷻ ته (سپارل)، کېږي او څوک چې (خپلې خبرې ته) بېرته وګرځېده (سود او بیعه یې یو شی وګڼل) نو همدوی د اور اندېوالان دي چې دوی به پکښې همېشه وي.

[۲۷۶] الله ﷻ (د) سود (پانګه) محوه کوي او صدقاتو ته زیادت ورکوي، او الله ﷻ د هر سخت کافر (او سخت) ګناهګار سره دوستي نه کوي.

[۲۷۷] یقیناً هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه کوي او لمونځونه ودروي او زکاتونه ورکوي دوی لره د دوی د رب په نزد د دوی اجر شته. او نه به په دوی باندې وېره وي او نه به دوی غمژن شي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې مونږ ته د ایتونو د اړوند لاندې وجهې په نظر راځي:

الف: په وړاندېنیو ایتونو کښې د صدقاتو بیان وه چې اجتماع ورباندې آبادېږي او دلته د سود بیان دی چې اجتماع خرابوي او د مناسباتو څخه تضاد هم یو مناسبت دی. خکه چې هر شی د ضد په پېژاندلو سره ښه پېژاندل کېږي.

ب: هلته د بې عوضه ورکړې بیان وه چې الله ﷻ ورباندې راضي کېږي او دلته د بې عوضه اخستلو بیان دی چې الله ﷻ ورباندې په غضب کېږي او د جنګ اعلان ورسره کوي.

ج: په صدقاتو باندې مینه او محبت زیاتېږي او په سود باندې کینه او عداوت وده کوي، هغه د زړه اطمنان پیدا کوي او دا سړی لیونتوب ته رسوي، هلته مالونه برکت کوي او دلته آخر د مالونو بېخ او بنیاد وځي.

د: هلته د مال د مصرفولو طریقه ښودلې شوې وه او د دې ځای څخه وروسته د مال د ګټلو طریقه بیانېږي چې کومه حرامه ده او کومه حلاله ده. نو خلاصه یې داسې راځېږي:

۲ـ یعنې: سود خواره به د قیامت په ورځ د لیونیانو په شکل د قبرونو څخه راپورته کېږي او د محشر خلک به یې تول پېژني چې دا سود خواره دي، حرکات او سکنات (ناسته ولاړه) به یې کټ مټ د هغو خلکو په شان وي کوم چې پېریانو نیولی وي او اوتې بوتې وایي.

او دا خکه چې په دنیا کښې د سودخور کړه وړه د لیوني غوندې وي چې سود او بیعه ورته یو ډول ښکاري، حال دا چې سود الله ﷻ حرام کړی دی او بیعه یې حلاله کړې ده. که څوک مسلوب العقل نه وي نو دواړه به څنګه سره یو برابر وګڼي. دوی د الله ﷻ د حکم په مقابل کښې په عقلي دلیل اتکا کوي که څه هم خام او بې سنجشه وي.

۳ـ نو اوس چې الله ﷻ د سود په باره کښې قطعي حکم نازل کړ او خپل بندګان يې د سود پرېښودلو ته وهڅول او نصيحت يې ورته وکړ نو که څوک د خپل رب خبره مني او د سود څخه لاس اخلي نو پخوا يې چې څه کړي وي (سود يې خوړلی وي) هغه تېر په هېر. د هغه کار تړل الله ﷻ ته سپارلی کېږي. يعنې پرې نيول کېږي به نه. اما نور نو د الله ﷻ کار دی چې په مال کښې به ورته برکت واچوي او که نه؟ هو! که څوک خپلې زړې خبرې ته بېرته ورتاو شي او زړه بېولاله بيا تازه کړي چې سود او بيعه يو شی دی نو دغه څوک يقيناً کافر دی او په اور کښې به همېشه وي.

۴ـ د سود خورو دا خبره هم د بې عقلۍ څخه نمايندګي کوي چې په صدقه کښې د مال کمبود ګڼي او په سود کښې زيادت. ځکه چې خبره بالکل معکوسه ده. الله ﷻ سود بې برکته ګرځوي چې عاقبت يې خراب دی او په صدقاتو کښې برکتونه اچوي او چندونه يې اضافه کېږي. او دا ځکه چې الله ﷻ د هيڅ کافر سره او هيڅ ګناهګار سره چې د خلکو په مالونو باندې تجاوز کوي مينه او محبت نه لري.

۵ـ بالمقابل هغه کسان چې مؤمنان او صالح عمل کوي (سود نه خوري) خپل بدني عبادتونه په ډېره ښه توګه اجراء کوي او هم زکاتونه ورکوي، هغوی لره خپل رب لوی اجرونه ورکوي. ځکه چې الله ﷻ د همدوی سره مينه او محبت لري. په دوی باندې به نه د الله ﷻ د پلوه ډار او وېره واقع شي او نه به غمژن شي.

توضيحات

۱ـ "رِبَا" په لغت کښې زيادت، ډېروالي او پورته کېدلو ته وايي لکه چې ﴿ وَيُرْبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ ورباندې دلالت کوي. نظر د ليک قواعدو ته بايد په "الف" (ربا) سره ليکلی شوی وی، خو د دې کبله چې ډېره عظيم الشانه ګناه ده په واو (ربوا) سره وليکلی شوه ترڅو لوستونکي ورته ښه متوجه شي. او دا ځکه چې همغه شی د لوستونکو توجه ډېره جلبوي چې د قواعدو څخه مخالف وي.

د همدې وجې څخه د "صلوة" او "زکوة" دواړه کلمې هم په واونو سره ليکلی کېږي که څه هم قانوني ليکنه يې د الفونو په څېره کښې (صلاة، زکاة) ده. دغه دواړه ډېر لوی عظيم الشانه بدني او مالي عبادتونه دي بايد چې په سرسري نظر ورته څوک ونه ګوري.

۲ـ "رِبَوا" په شريعت کښې هغې خاصې ګټې او زيادت ته وايي چې يو قرض ورکوونکی يې په خپل قرض باندې علاوه اخلي.

د قرآن کريم د نزول په وخت کښې همدا ډول سود رواج وه. څرنګه چې دغــې بې عوضې ګټې او زيادت کله-کله سړي ته په بيعه کښې هم لاس ته ورځي. مثلا يو شی په يو زر روپۍ راونيــي او په بيرولس سوه يې وپلوري نو يو سـل روپۍ بلاعوضه ګټه پاتې شوه نو ځکه لږ څه نور بيان ته هم حاجت وه چې نبي کريم ﷺ په شپږو شيانو کښې لږ توضيح ورکړه[۱] خو سره د دې عمر ﷺ ويلي دي چې:

---

[۱] صحيح مسلم ج۲ ص۲۴

«وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ وَلَمْ يُفَسِّرْهَا لَنَا فَدَعُوا الرِّبَا وَالرِّيبَةَ»[۱] یعني: نبي کریم ﷺ وفات شو خو مونږ ته یې سود پوره تفسیر نه کړ. نو حقیقي سود او اشتباني سود دواړه پرېږدئ.

۳_ الله ﷻ په هر څه باندې ښه پوهېږي، څه یې چې پوره نه دي تفسیر کړي په نه تفسیر کښې یې حکمتونه دي او څه یې چې تفسیر کړي دي په تفسیر کښې یې حکمتونه دي، لکه چې فرمايي: ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴾ [مریم: ۶۴] یعني: او ستا رب (ای پیغمبره!) هېروونکی نه دی، څه شی چې لږ څه په اجمال کښې پرېږي د دې دپاره چې مجتهدین پکښې اجتهاد وکړي د یو پلوه به هغوی ته اجرونه ورکړي او د بل پلوه به د اُمت دپاره د تللو لارې ډېرې شي.

که څوک د شېږو شیانو نومونه او د مجتهدینو د اجتهادیاتو د لوست فرصت لري نو د فقهې او اصول الفقه کتابونو ته دې مراجعه وکړي، مونږ په دې مقام کښې همدومره لیکو چې:

سود مختلف شکلونه لري او ټول شکلونه یې په قطعي صورت حرام دي. لاندې څو صورتونه یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: چې د یوه غریب سړي څخه ګټه اخلي او هغه د خوراک او څښاک دپاره قرض کړی وي.

ب: چې هغه د یوه مړي د تکفین او تجهیز دپاره ترلاسه کړي وي او یا د واده د رسم او رواج دپاره.

ج: چې کوم بډاي (غني) سړی یې د تجارت دپاره پور کړي او سودخور ته سود ورکوي.

د: چې کومه فابریکه او یا حکومت دا کار وکړي.

هـ: چې د نوو او زړو نوټونو په مبادله کښې څه تفاوت ترلاسه کړي.

و: چې د تخمي او غیر تخمي غنمو په تبادله کښې څه زیادت واخلي.

یادونه

۴_ لکه څنګه چې نن ورځ سود اخستونکی د سودخور په نامه یادېږي همدارنګه د عربو هم رواج وه چې هغه ته به یې "آكِلُ الرِّبَا" ویلې، نو قرآن کریم هم د خلکو په مروجه لهجه باندې سود اخستونکي په ﴿ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰا۟ ﴾ کښې د سود خوړونکو په نامه یاد کړه.

"خَبْط" څه معنی؟

۵_ د ﴿ يَتَخَبَّطُهُ ﴾ کلمه د "خَبْط" څخه اخستله شوې ده، "خَبْط" هغو ګډو وډو حرکتونو ته وايي چې په لیونتوب او پرېشانۍ باندې دلالت کوي، لکه رنده اوښه چې پښې ترپوي او یا لکه ونه چې په لګره ووهله شي او غیر منظمې پاڼې ترې راتوی شي[۲].

او د ﴿ مِنَ ٱلْمَسِّ ﴾ توری د ﴿ يَتَخَبَّطُهُ ﴾ پورې تعلق نیسي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۶۴؛ مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۸۵

(۲) تفسیر المراغي ج۳ ص۵۴؛ مفردات الراغب ص۱۴۲

د قیامت په ورځ به سود خواره د قبرونو څخه داسې راپورته کېږي لکه چې په دنیا کښې څوک د شیطان د لاس وهنې د کبله ګډوډ حرکتونه کوي او لیونی شوی وي. چې په پښتو کښې وايي: فلانی میرګیو نیولی دی. همدغه مرض ته په عربي کښې "صرعه" وايي.

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «آكِلُ الرِّبَا يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَجْنُونًا يُخْنَقُ»[۱] یعنی: سودخور به د قیامت په ورځ د لیونتوب په حال کښې راپورته شي چې غاړې ته به یې زندۍ وراچوله کېږي (د مرۍ څخه به نیول کېږي).

که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ مِنَ ٱلْمَسِّ ﴾ په توري کښې ځینې نور تعلقات هم ښودلي دي[۲] او مَس یې د جنون (لیونتوب) څخه کنایه اخستی دی[۳]، مګر مونږ ته لږ څه بعید په نظر راغله ځکه مو خوښ نه کړه.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: طبيبان خو د صرعې (میرګیو) ناروغي د اخلاطو څخه ګڼي چې د چا په سر کښې څه ګډوډي راشي نو ذکر شوی مرض ورته پېښېږي، نه د شیطان څخه. د همدې کبله ځینو مفسرینو د ایت شریف تفسیر داسې کړی دی چې دا د عربو د عادت په بناء شیطان ته نسبت شوی دی چې هغوی به دغسې مرضونه د شیطان څخه ګڼل[۴].

مونږ وایو چې: د پیریانو واقعات چې د انسانانو سره پېښ شوي دي په احادیثو کښې دومره ډېر دي چې انکار ترې ممکن نه دی لکه چې ځینو مفسرینو کرامو یې بعضې واقعات نقل کړي دي[۵]، مونږ یې د اوږدوالي د کبله نه شو پښتو کولی.

نو څه لرې نه ده چې د میرګیو مرض په ځینو وختونو کښې د اخلاطو د کبله سړي ته پېښ شي چې طبیبان یې په دارو درمل سره معالجه کوي، او په ځینو وختونو کښې پرې د پیریانو او شیطانانو د کبله سړی مبتلا شي چې معالجه یې په مادي دواګانو باندې نه کېږي بلکې آية الکرسي او نورو ماثوره اورادو باندې یې علاج کېدلی شي، او کله به یې اخلاط او پیریان دواړه سبب وي نو باید چې علاج یې د مادیاتو او ماثوراتو دواړو څخه مرکب وي.

نو لکه څنګه چې مادي امراض د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر چا ته نه شي عارض کېدلی همدارنګه جنیان او شیطانان هم د الله ﷻ د اذن څخه په غیر په چا نه شي کیناستلی. اما انکار ورڅخه د أهل السنة والجماعة عقیده نه ده بلکې د معتزله وو مسلک دی[۶].

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۲۶
(۲) تفسیر کبیر ج۷ ص۹۴؛ تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۶۱
(۳) مفردات الراغب ص۴۸۷
(۴) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۲۰
(۵) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۶۲
(۶) روح المعاني ج۳ ص۴۹

او که د جنیانو او شیطانانو څخه د مرضونو مکروبونه مراد کړی شي نو بیا خو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته، ځکه هغه شی چې طبیبان یې د مېرګیو سبب ګڼي شریعت یې هم ګڼي[۱]، خو فقط په نوم کښې یې فرق راغی چې په شریعت کښې ورته شیطانان وایي او په طب کښې ورته جنیان. مګر دا معنی متبادره (څرګنده) نه ده ځان ساتل ترې په کار دي.

۷_ په هر تقدیر، د قیامت په ورځ د خینو جرائمو دپاره الله ﷻ څه خاصې نښې او علائم ټاکي لکه د غدار په کوناټي باندې به د هغه د غدر (ټګی) په اندازه بېرغ ربېږي[۲] او د چا زړه چې په دنیا کښې ړوند وي د قیامت په ورځ به ړانده راپورته کړی شي [طه: ۱۲۵، ۱۲۶]. همدارنګه الله ﷻ د سود خورو دپاره دا نښه او علامه ګرځولې ده چې د محشر په میدان کښې به د لیونیانو په شکل راپورته شي[۳].

ایا سود او بیعه یو شی دی؟

۸_ د قرآن کریم د وخت سودخورو سود او بیعه دواړه حلال ګڼل او حتی سود یې په حلالوالي کښې اصل ګاڼه. ځکه چې په معاملاتو کښې خو مهم شی ګټه ده او ګټه په بیعه کښې شکمنه او احتمالي ده خو په سود کښې یقیني او بې شکه ده، د همدې کبله یې په مقلوبه تشبیه باندې ورڅخه تعبیر وکړ چې: ﴿ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ ﴾ او داسې یې ونه ویلې چې: "إِنَّمَا الرِّبَا مِثْلُ الْبَيْعِ".

عجیبه خبره

۹_ عجیبه خبره ده لکه څنګه چې د سودخورو عقلونه مقلوب وه هماغسې یې د خولو څخه خبره هم مقلوبه راووتله او د وارخطائی او اضطراب نښې یې پکښې ښکاره شوې، ته به وایې چې کوم لیونی خبرې کوي. لاندې دوه صورتونه د نظره تېر کړئ ترڅو د سود خورو اعتراض او د الله ﷻ جواب درته ښه څرګند شي:

الف: که یو مجاهد د غنیمت یوه وسله د دوه کالو په وعده باندې په درې لکه افغانی خرڅه کړي نو دا بیعه شوه او جائزه ده.

که بالفرض همدغه وسله د دوه کالو په وعده باندې په دوه لکه افغانی خرڅه کړي خو کله چې دوه کاله تېر شي او د قرضدار وسه نه کېږي چې د وسلې قیمت ورکړي خو دوی دواړه سره راضي شي، مجاهد یو کال وراضافه کړي او پوروړی یو لک افغانی زیاتې کړي، یعنې یو کال وروسته درې لکه افغانی ورکوي؛ نو دا سود شو او حرام دی.

په دې مقام کښې کافرو ته دا سوال پیدا کېده چې د ذکر شوو دواړو معاملو نتیجه یوه شوه چې په دریو کالو کښې درې لکه افغانی شوې، نو کله چې لومړي صورت جائز شو باید چې دوهم صورت هم جائز شي.

---

(۱) تفسیر المنار ج۲ ص۹۶

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۷

(۳) روح المعاني ج۳ ص۴۹؛ تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۵۴

شرعي جواب بې دا دی چې دا کار الله ﷻ کړی دی او هغه ﷻ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ دی څه یې چې اراده وي هغه کوي، د تحلیل او تحریم واک د بل چا سره نشته هغه ﷻ زمونږ رب دی او مونږ یې بندګان یو.

هو! که دوی د سودي جنون څخه رابهر شي او د عقل څخه کار واخلي هم پوه به شي چې په لومړي صورت کښې درې لکه افغانۍ د تولې وسلې په مقابل کښې ثمن واقع شوي دي چې بې عوضه پکښې هیڅ شی نشته، او په دوهم صورت کښې دوه لکه افغانۍ د وسلې په مقابله کښې واقع شوي دي او یو لک افغانۍ دوه کاله وروسته بې عوضه په پوروړي باندې کېښودلی شوې.

که څوک وايي چې یو لک افغانۍ د یو کال په بدل اضافه شوې، بې عوضه خو نه دي؟!

مونږ وایو چې کال خو زمانه ده، نه د چا مال دی او نه پکښې څوک تجارت کولی شي، په معاملاتو کښې خو د مالونو راکړه ورکړه وي نه دا چې هوا او یا وخت څوک په چا خرڅ کړي.

برسېره پر دې، په لومړي صورت کښې مشتري په خپله خوښه درې لکه افغانۍ په ځان باندې د مبیعې په مقابل کښې منلې دي، نوموړي کولی شو چې بالکل یې نه وی خریداري کړې، او په دوهم صورت کښې خو یې فقط دوه لکه منلې وې خو یو لک نورې ورباندې جبري راغلې څکه دوه کاله وروسته خو ورته د سود خور د پلوه دوه لارې ښودلې شوې دي چې یا دوه لکه افغانۍ ورکړي او یا په ځان باندې د بل کاله پورې درې لکه ومنې، دریمه لار ورباندې په بشپړه توګه بنده ده.

ب: که یو سړی د یوه مجاهد څخه د غنیمت وسله په دوه لکه افغانۍ خریداري کړي او یو کال وروسته یې په درې لکه افغانیو باندې وپلورې نو دا بیعه ده او ګټه یې جائزه ده.

خو بالفرض که نوموړی مجاهد هماغه دوه لکه افغانۍ چاته د یو کال دپاره په یو لک افغانیو باندې په ګټه ورکړې نو دا سود دی او حرام دی.

سره د دې چې په دواړو صورتونو کښې دوه لکه افغانیو یو لک افغانۍ د یو کال په اوږدو کښې وګټلې، په یو صورت کښې جائزې دي او په بل کښې ناجائزې دي!

دلته هم شرعي جواب دا دی چې الله ﷻ چې هر څه کوي د حکمت څخه ډک دی څوک ورباندې د اعتراض حق نه لري او د ده ﷻ په کار باندې واقعاً د ګوتې د ایښودلو ځای نشته.

هو! که سود خواره ورته په خیر شي دواړه صورتونه یو تربله د ځمکې او د اسمان فرق لري، څکه چې په لومړي صورت کښې مشتري د یو کاله پورې د وسلې حفاظت او ساتنه په غاړه واخستله، د نقل او انتقال مصارف یې ورباندې ورغله، د سلاپاکۍ تکالیف او تاوانونه یې وګالل خو د دې ټولو سره-سره یې ګټه یقیني نه وه، احتمال وه چې بازار لوېدلی وی او تاوان یې پکښې کړې وی او یا ورباندې کوم آفت نازل شوی وی او ګټه لا څه چې اصل سرمایه یې هم د منځه تللې وی.

اما په دوهم صورت کښې په مجاهد باندې نه د تاوان احتمال شته او نه ورباندې د کوم تکلیف ګالل، خو د دې سره-سره یې ګټه یقیني ده او شک شبه پکښې نشته، نوموړي به ورته په اصطلاح د شاجهان پاچا د لښانو په شان بې غمه ناست وي، یو پښه به یې په بله اړولې وي خو د ګتې په وخت کښې به بې تکلفه ګټه په جیب کښې اچوي او خوري به یې.

نو که د سود خورو په شان څوک په عقل کښې خلل ونه لري، پوهېږي چې د دواړو صورتونو په منځکښې ډېر لوی فرق شته.

﴿أَمْرُهُ إِلَى اللهِ﴾ څه معنی؟

۱۰_ د دغو ایتونو د نزول په وخت کښې سود یوه مباحه معامله وه چې اکثره خلک ورباندې اخته وه خو کله چې الله ﷻ فضل وکړ دغه ایتونه یې نازل کړه نو مسلمانانو ورته لبیک ووېل او غاړې یې ورته کېښودې. خو بالمقابل کافرانو په اعتراضاتو او ګوتنیونو باندې پیل وکړ چې سود او بیعه خو یو شی دی چندان توپیر نه لري، نو ولې یو حرام او بل حلال ګڼل کېږي؟، لکه چې وړاندې یې بیان تېر شو.

دوی څکه سپکو سپړودو خبرو ته شروع وکړه چې په هغه وخت کښې ځینې داسې سودونه هم وه چې یوه خوا به یې کافر وه او بله به یې مسلمان وه، نو مسلمان به د مسلمانۍ قانون غوښت او کافر ته به یې خوند نه ورکاوه.

اماٌ د سود خورو په منځکښې د تېرو شوو سودونو لانجه پرته وه، امکان لري چې ځینو خلکو یې غوښتنه هم کړې وي چې اخستل شوی سود بېرته راکړه نو الله ﷻ دا لانجه غوڅه کړه او وېې فرمایل چې قانون به په راتلونکي باندې اغېزه کوي، نه په تېر شوي. خو دا ټکی یې ورسره اضافه کړ چې: ﴿وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ﴾ کار یې د الله ﷻ سره دی او بس. همدغه ټکی لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: یوه دا چې قانوناً ترې نه غوښتل کېږي. هو! که سود خور د الله ﷻ د رضا دپاره څه ورکړي نو ښه خبره ده.

ب: بله دا چې د راتلونکي سود په باره کښې د الله ﷻ پرېکړه دا ده چې هغه محق کوي (د منځه به یې وړي) اما د تېر شوي سود په باره کښې الله ﷻ ته فیصله سپارله کېږي چې د منځه به یې یوسي نظر دې ته چې که اسلام یې د پښو لاندې کړی نه وه نو انساني همدردي خو یې د پښو لاندې کړې وه. او یا به یې محوه نه کړي څکه په هغه وخت کښې خو لا خطاب ورته نه وه متوجه شوی.

یادونه

۱۱_ په هر تقدیر، دا حکم د هغو سود خورو په باره کښې دی چې د ایت د نزول څخه پخوا یې په سودونو سره سرمایې راغونډې کړې وې.

اما هغه څوک چې د ایت د نزول څخه وروسته په سود باندې مبتلا وي او بیا غواړي چې توبه ترې وباسي نو د هغه د توبې یو جزء دا دی چې د سود پیسې خپل خاوند ته بېرته ورکړي او خپله غاړه خلاصه کړي. که هغه مړ وي او یا یې درک معلوم نه وي نو یا دې اسلامي بیت المال ته وسپاري او یا دې په فقیرانو باندې ووېشي[۱].

(۱) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۶۶

مونږ خکه دغسې معنی واخستله چې د ایت وروستنی ټکړه ورباندې دلالت کوي چې: ﴿ وَمَنْ عَادَ ﴾ الآية يعني: او څوک چې خپلې خبرې ته وروګرځي او سود او بيعه يو رنګ وګڼي نو هغوی د اور ملګري دي چې دوی به پکښې همېشه وي[1].

په سود څوک نه کافر کېږي

۱۲ـ په تېر شوي بيان باندې د دې اعتراض مخه هم ونيوله شوه چې سود خو عمل دی او په عمل باندې خو څوک نه کافر کېږي او په دوزخ کښې خو د تل دپاره کافران پراته وي، نه ګناهګاران مسلمانان.

د جواب حاصل دا دی چې: د ايتونو د سياق څخه څرګندېږي چې دلته مراد قطعي کافران دي چې سود عقيدةً حلال ګڼي او د بيعې په شان ورته ښکاري او بس.

سود ګټه نه ده تاوان دی

۱۳ـ مونږ مخوا ليکلي دي چې د "رِبَا" کلمه د زيادت، ډېروالي او ګټې معنی ورکوي. د همدې کبله د سود پيسو ته دغه نوم خوښ کړی شوی دی، ته به وايې چې دا معامله ټوله ګټه ده او ويښته تاوان هم پکښې نشته.

نو الله ﷻ دغه نظر رد کړ، چې سود سراسري تاوان دی الله ﷻ يې بربادوي او هغه شی چې ظاهراً تاوان ښکاري هغه سراسري ګټه ده او وېې فرمايل چې: ﴿ وَيُرْبِي ٱلصَّدَقَٰتِ ﴾ يعني: الله ﷻ صدقات ډېروي، زياتوي او برکت پکښې اچوي، برسېره په دې اجرونه ورکوي. لاندې دوه حديثونه ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «الرِّبَا وَإِنْ كَثُرَ فَإِنَّ عَاقِبَتَهُ إِلَى قُلٍّ»[2] يعني: د سود پانګه اګر که ډېره شي خو عاقبت يې د کمبود طرف ته دی.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايي چې ستاسو صدقات د الله ﷻ په لاس کښې پرېووزي نو داسې يې درته تربيه کوي لکه چې ستاسو کوم يو سړی د خپل آس کوتی او يا د اوښ جونګی تربيه کوي، تردې چې د قيامت په ورځ به يوه لمړی د أحد د غره په اندازه غټه شوې وي[3].

يادونه

۱۴ـ الله ﷻ لطف وکړ او د سود د بحث په منځکښې يې د لمانځه او زکات بحث ته اشاره وکړه. شايد چې په دې کښې دې خبرې ته اشاره وي چې که سود خور وغواړي چې د سود څخه توبه وباسي او توفيق يې په نصيب شي نو په لمانځه دې مداومت وکړي خکه چې لمونځ د بدو کارونو مخه نيسي. او زکات ته دې ادامه ورکړي چې حرص يې مات شي او په خلکو باندې يې زړه سوی پيدا شي.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۶۹؛ تفسير الطبري ج۳ ص۱۰۴؛ البحر المحيط ج۲ ص۳۳۵

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۱۰۹؛ سنن ابن ماجه ص۱۶۵

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۱۸۹

۱۵_ که غواړئ د سود د تحریم حکمتونه او نور اسرار غواړي نورو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[1]. موږ به دې مقام کښې په نور بحث پسې نه ګرځو.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾﴾

[۲۷۸] ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او هغه څه پرېږدئ چې د سود څخه پاتې دي، که تاسو مؤمنان یاست.

[۲۷۹] نو که تاسو ونه کړه (متباقي سود مو پرېنښود) نو د الله ﷻ او د هغه ﷺ د پیغمبر ﷺ د پلوه په (لوی) جنګ باندې خبر شئ. او که توبه تائب شوئ (د متباقي سود څخه صرف نظر شوئ) نو تاسو لره خپل راس المالونه شته (کولی شئ چې د هغو غوښتنه وکړئ) نه به تاسو ظلم کوئ (چې اضافه وغواړئ) او نه به په تاسو ظلم کېدلی شي (چې یا بالکل درنه کړی شي او یا لږ درکړی شي).

[۲۸۰] او که د سختۍ خاوند (مدیون) پیښ شي (چې لاس یې تنګ وي) نو (په تاسو باندې) د اسانۍ د وخته پورې انتظار کول دي (ترڅو یې چې لاس ازاد شي)، او (دا خبره) چې (په هغوی باندې) خیرات وکړئ (لږ یا ټول ورته عفوه کړئ) تاسو ته ډېره بهتره ده، که تاسو پوهېږئ.

ارتباط او شان نزول

۱_ په تېرو شوو ایتونو کښې دوه حکمونه اثبات ته ورسېده چې یو د سود ابدي تحریم او بل د اخستل شوي سود بیرته نه غوښتل. اما لاندې دوه نور حکمونه په واضحه توګه نه وه نازل شوي:

الف: هغه ګټه چې موده یې پوره شوې وي خو سود خور لا نه وي ترلاسه کړې، ایا کولی شي چې د هغې مطالبه وکړي؟

ب: راس المال (اصلي پانګه) سودخور غوښتلی شي او که نه؟ امکان لري چې د چا ذهن ته ورغلې وي چې کله یې څو چنده ګټه د تحریم څخه وړاندې خوړلې ده نو په کار دي چې د راس المال غوښتنه ونه کړي.

۲_ په همدې ابهام باندې څه وخت تېر شو ترڅو چې مکه معظمه فتحه شوه او هلته والي مقرر شو چې عَتاب بن اُسید رض نومېده، نو یوه قوم (بني عمرو) په بل قوم (بني المغیره) باندې د متباقي

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۸۸۸؛ في ظلال القرآن ج۱ ص ۳۲۲؛ تفسیر المراغي ج۳ ص۵۷؛ التفسیر الکبیر ج۷ ص۹۳

سود غوښتنه پیل کړه، خبره دومره سخته شوه چې غتاب ﷺ. د نبي کریم ﷺ څخه په دې باره کښې د زړه لې شو ښتنه وکړه، نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه او والي ته ورواستول شوه[۱]، چې په نتیجه کښې بني عمرو د خپلې غوښتنې څخه تېر شوه[۲].

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای مؤمنانوا ستاسو د ایمان غوښتنه دا ده چې د الله ﷻ احکامو ته غاړه کېږدئ که څه هم هغه ستاسو د خواهشاتو سره مخالف وي. نو د همغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې تاسو ورباندې ایمان راوړی دی او د متباقي سود (ګټې) څخه صرف نظر شئ. که چېرې تاسو غواړئ چې د خپل ایمان عملي تصدیق ترلاسه کړئ نو دا کار وکړئ دا د ایمان غوښتنه ده. او که دا کار مو ونه کړ نو تاسو په یوه عظیم الشان جنګ باندې خبردار شئ چې د الله ﷻ او د ده د رسول ﷺ د پلوه وزرباندې پیل کېږي ترڅو چې تاسو د خپل غوښتنې څخه توبه وکړئ او د الله ﷻ ته عملا هم غاړه کېږدئ.

۲_ هوا که د ګټې څخه صرف نظر شوئ نو تاسو د خپلو راس المالونو (پانګو) مستحق ګڼل کېږئ او هغه ترلاسه کولی شئ، په دې تقدیر به نه تاسو ظلم کوئ چې د راس المال څخه د اضافه غوښتنه وکړئ او نه باید په تاسو ظلم وکړی شي چې یا درنه کړی شي او یا مو په نن، اشه او په سبا راشه باندې په مشقت کښې واچوي.

دا په هغه صورت کښې چې ستاسو مدیون (پوروړی) ستاسو قرض درکولی شي. او که داسې صورت پېښ شو چې د هغه لاس تنګ وه او راس المال یې درباندې نه شو سپارلی، په دې صورت کښې په کار دي چې تر هغه انتظار وباسئ ترڅو د هغه لاس ازاد شي او ستاسو د قرض ورکړه ورته اسانه شي چې یا ټوله په یو خل درکړي او یا یې په قسطونو درپوره کړي.

۳_ که تاسو په خپلو پوروړو باندې زړه سوی وکړئ او په خپله خوښه ورته یا خپل ټول قرض او یا څه برخه وبښئ او صدقه یې کړئ نو دا خو ډېر ښه کار دی که پوهېږئ.

ځکه چې په دې صورت کښې به د صدقه کړی شوي مال عوضونه په دنیا کښې هم درکړی شي او په آخرت کښې به مو هم په داسې وخت کښې په درد وخوري چې ډېر به ورته اړ او محتاج یاست، او هم به الله ﷻ ستاسو د ګناهونو څخه درتېر شي لکه چې تاسو د خپل قرضدار د قرض څخه تېر شوئ او د هغه د اوږو څخه مو درونډ بار لرې کړ.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې ایت شریف په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ باندې پیل شوی او په ﴿ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ باندې پای ته رسېدلی، نو پیل او پای یې سره تضاد غوندې ښکاري ځکه چې د "إنْ" کلمه د شک دپاره ده.

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۱۰۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۱۰۷
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۳۰

مونږ وایو چې: د دې معنی دا ده چې ای مؤمنانو! د خپل ایمان مظاهره په اعمالو کښې وکړئ او دا څکه چې یوازې الله ﷻ په زړونو باندې پوهېږي، که تاسو په خپلو جوارحو باندې ایمان حاکم ونه ګرځوئ (سود ونه خورئ) نو خلک به تاسو د ایمان په دعوه کښې دروغژن وبولي او ایمان به مو کمزوري وبربښي.

یادونه

۲_ که څه هم د ﴿فَأْذَنُوا﴾ د "أذن" څخه اخستله شوې ده چې د غوږ په معنی سره ده خو په خبرو وختونو کښې هغه علم ته هم "أذن" وایي چې د غوږونو د لارې ورباندې سړی پوه شي، په دې مقام کښې همدغه معنی مطلب ده[۱]. یعنې: واورئ او ښه پوه شئ چې تاسو سره د الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ جنګ او دښمني ده.

ایا د الله ﷻ سره جنګ؟!

۳_ ښکاره ده چې د الله ﷻ سره خو جنګ غیر متصور دی څکه چې جنګ په هغه صورت کښې متصور کېدلی شي چې د دواړو طرفونو په منځکښې څه د قوت تناسب موجود وي که څه هم ډېر لږ وي. نو څکه مونږ وایو چې سود خواره په لاندې لحاظونو سره د الله ﷻ سره جنګیان ګڼل شوي دي:

الف: په جنګ کښې دا قاعده ده چې یو طرف د خپل مقابل طرف په خلاف کار کوي، نو کله چې سودخواره د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ په خلاف چاپېر دي او د سود څخه لاس نه اخلي نو داسې وګڼل شوه لکه چې ورسره په جنګ وي. د همدې کبله باغیان په همدې نامه باندې یاد شوي دي څکه چې الله ﷻ او د ده ﷻ په ځمکه کښې اصلاح راولي او هغوی پکښې فساد کوي، لکه چې فرمایي: ﴿ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوۡ يُصَلَّبُوٓاْ ﴾ [المائدة: ۳۳] یعنې: یقیناً د هغو کسانو کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر سره جنګ کوي او هم په ځمکه کښې فساد خوروي جزا دا ده چې ووژل شي او په دار کړی شي، او داسې نور.

ب: په انسانانو کښې دا عادت دی چې کله ډېر لوی شی وګوري کوم چې د دوی په مقیاسونو کښې نه ځایېږي نو د هغه نسبت الله ﷻ ته کوي، لکه چې وایي: د افغانستان په جهاد کښې د الله خلک معیوب او د الله خلک شهیدان شوه! یعنې دومره معیوبین او شهیدان پکښې وشوه چې په شمېر یې یو الله ﷻ خبر دی. همدارنګه هغه شی هم چې په هغه کښې د ټولې ټولنې ګټه وي الله ﷻ ته نسبت کېږي، د همدې کبله د هغو حقوقو څخه چې په انساني ټولنه کښې څه خاص غوښتونکي ونه لري د حقوق الله په نامه یادېږي.

نو په همدې بناء خوک چې د الله ﷻ سره په عام المنفعة شي کښې مقابله کوي نو هغه هم د محارب مع الله په نامه باندې یادېږي. او په دې کښې خو شک نشته چې سود خوري ډېره لویه ګناه

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰

او د عامو وګړو په ضرر ده. په همدې اړوند زښت ډېر احاديث روايت شوي دي، مونږ يې دلته نه شو رانقلولی، لوستونکي دي اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۱].

ج: په دې مقام کښې يې مطلب دا دی چې تاسو سره په هغه جهاد پيل شي چې په هغه باندې الله ﷻ او د ده پيغمبر ﷺ امر کوي. يعنې تاسو د شرعي جهاد لايق ياست چې د مقاتله في سبيل الله په نامه باندې هم يادېږي. نو دا مقاتله د وطني، مالي، توسعه طلبي او نورو شيانو مقاتله نه ده بلکې دا يوه شرعي مقاتله ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: که سود خورو په هغه وخت کښې سود او بيعه يو رنګ ګڼل خو جهاد ورسره في سبيل الله ګڼل کېږي، اما که هغوی مسلمانان وه لکه چې د شان نزول څخه څرګندېږي بيا هم ورسره جهاد واجب دی؟

مونږ وايو چې: د جهاد وجوب دپاره دا ضرور نه ده چې مقابل جانب دې کافر وي بلکې کله-کله د مسلمانانو سره هم جهاد لازم ګرځي، لکه چې څو باغيان او يا قطاع الطريق (لارې شکوونکي) سره يو ځای شي او د اسلامي حکومت په مقابل کښې قوت تشکيل کړي چې بې د جنګه ورباندې د چا زور نه رسېږي نو جهاد ورسره لازم دی. هو! که قوت يې نه درلود نو د اسلامي حکومت وظيفه ده چې ترهغه يې بنديان کړي ترڅو د الله ﷻ حکم ته غاړه کېږدي.

د ابو بکر الصديق رضی الله عنه د وخت جنګونو هم دوه وجې درلودې، يوه دا چې هغه خلک مرتد شوي وه او بله دا چې د زکات د ورکولو څخه يې ډډه کوله. د همدې کبله نوموړی خليفه رضی الله عنه وويلې چې ترهغه به ورسره جنګېږم ترڅو د زکات يو سېرلی هم ورته پرېنږدم[۲].

يادونه

۵_ د ﴿لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ دوه جملو څخه د اشارې په توګه لاندې دوه حکمونه معلومېږي:

الف: د کوم يو مديون (پوروړي) چې وسه کېږي او خپله غاړه نه خلاصوي هغه ظالم دی. همدا مضمون نبي کريم ﷺ داسې منعکس کوي چې: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ»[۳] يعنې: د غني سړي (په قرض ورکولو کښې) معطلي کول ظلم دی.

ب: لکه څنګه چې مسلمان مکلف دي چې د ظالميت څخه خان وساتي بايد چې د مظلوميت څخه هم خان وساتي. څکه څومره چې خلک مظلوميت ته غاړه ږدي په هماغه کچه به ظالمان ډېرېږي. نو اسلام لکه چې ظالم ته وايي چې ظلم مه کوه مظلوم ته وايي چې د ظالم په مقابل کښې مقاومت وکړه.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۱۰۹؛ تفسير القرطبي ج۲ ص۳۶۴؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۳۷۷

(۲) احکام القرآن ج۱ ص۴۷۲

(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۱۸

د قرض غلامان

۶_ پخوا به چې کله څوک د ډېر قرض څخه لاندې شو او د ورکړې وړتيا به يې نه وه نو مديون به د مالدار دپاره د غلام په شکل خرڅېده او د هغه قرض به يې ورپوره کاوه[۱]، خو څرنګه چې اسلام د حريت او ازادۍ دين دی نو په ذکر شوي حالت کښې يې مالدارانو ته توصيه وکړه چې بې وسو قرضدارانو ته د هغوی د وسې پورې انتظار وکړئ او بس.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: د ايتونو د سياق څخه معلومېږي چې ذکر شوي توصيه صرف د هغو قرضدارانو پورې خاصه ده چې هغوی د سود د تحريم په وخت کښې د درانه قرض څخه لاندې شوي وه، نه دا چې بايد هر يو مديون ته انتظار وويستلی شي؟

مونږ وايو چې: هر يو مديون ته د هغه د وسې پورې کتل رحم او زړه سوی وي، په دې کښې شک نشته چې رحم او زړه سوی د اسلام يو مهم رکن دی لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايي: «مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ»[۲] يعنې: څوک چې په چا رحم نه کوي په هغه به رحم ونه کړی شي.

همدارنګه يو ناداره مديون ته په مهلت ورکولو او يا ورته د قرض څخه په ابراء ورکولو کښې هم زښت ډېر احاديث روايت کړی شوي دي[۳]، دا لاندې څو حديثونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: يو سړی وه چې خلکو ته به يې قرضونه ورکول او خپل مزدور ته به يې ويلې چې کله تش لاسی سړی ته ورغلې نو ورڅخه تېرېږه، شايد چې الله ﷻ به زمونږ د ګناهونو څخه راتېر شي؛ نو کله چې وفات شو، الله ﷻ يې د ګناهونو څخه ورتېر شو[۴].

ب: نبي کريم ﷺ فرمايي: «مَنْ نَفَّسَ عَنْ غَرِيمِهِ أَوْ مَحَا عَنْهُ كَانَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۵] يعنې: څوک چې په خپل قرضدار باندې اسانې راولي او يا ورڅخه قرض محوه (عفوه) کړي نو د قيامت په ورځ به د عرش العظيم د سيوري لاندې وي.

اما دا خبره چې د ايت حکم عام دی او که يوازې سودي قرضدارانو پورې خاص دی نو په دې کښې دوه نظره دي: يو دا چې ايت شريف ټولو قرضدارانو ته شامل دی، لکه چې همدا نظر احنافو خوښ کړی دی[۶]، بل دا چې سودي قرضدارانو پورې خاص دی مګر په إشارة النّص سره پکښې ټول قرضداران داخل دي. همدارنګه قياساً هم ټولو ته شامل دی[۷].

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۷۱
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۸۸۹
(۳) تفسير ابن كثير ج۱ ص۳۳۱؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۳۷۴
(۴) صحيح مسلم ج۲ ص۱۸
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۳۰۰
(۶) احكام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۷۳
(۷) تفسير كبير ج۷ ص۱۱۰

سود د تجارت په غرض

۸ـ په عربي ژبه کښې قانون دی چې د "إذا" کلمه د تحقیق دپاره استعمالیږي او د "إن" کلمه د شک دپاره. نو نظر همدې قانون ته د ﴿ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ ﴾ د جملې څخه معلومیږي چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې اکثرو خلکو د دې دپاره په سود باندې پیسې اخستې وې چې تجارت پرې وکړي او زیاته ګټه ترلاسه کړي، نو دوی غنیان وه او تنګ لاسي نه وه.

اما داسې چې هغوی د ژوند د لمړنیو اړتیاوو د پوره کولو دپاره په سودي پیسو باندې پور وړي شوي وه، لاس یې تنګ وه او د راس المال د ورکړې وسه یې نه وه نو هغوی کم خلک وه. نو ځکه الله ﷻ د ﴿ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ ﴾ په عوض "وَإِذَا كَانَ ذُو عُسْرَةٍ" نازل نه کړ ترڅو د تنګ لاسو خلکو په کموالي دلالت وکړي.

نو د دې څخه معلومیږي چې سود مطلقًا حرام دی که څه هم هغه د تجارت دپاره وي او یا د کومې فابریکې او کارخانې د فعالولو دپاره او یا داسې د نورو اجتماعي خدماتو دپاره.

﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ ﴾

[۲۸۱] او د هغې ورځې څخه ووېرېږئ چې په هغې کښې به تاسو الله ﷻ ته بېرته ورو ګرځول شئ: بیا به هر چا ته هغه څه پوره ورکړی شي چې هغه کړي وي (په دنیا کښې) او په دوی باندې به (په هیڅ ډول) تېری ونه کړی شي.

ارتباط

د دې ایت د وړاندېنیو ایتونو سره اړوند پوره واضحه دی ځکه هغه څوک چې په پوره اخلاص سره تصدقات کوي او د سود او نورو معاصیوو څخه خان ساتي بالآخره په غریبانو او تنګ لاسو خلکو باندې ترحم او زړه سوی کوي هغوی د قیامت په ورځ باندې پوره باور لري او د هغې ورځې د مشکلاتو د حل کولو غم ورسره وي. نو ځکه الله ﷻ تېر شوي احکام په دغه ایت شریف سره تعقیب کړه.

د مطلب خلاصه

یعنې: د الله ﷻ تېر شوي احکام عملي کړئ، که په تعمیل کښې یې د مشقت او سختۍ سره مخامخ کېږئ نو د قیامت ورځ درپه یاد کړئ چې په تعمیل کښې یې درسره لاس وکړي، ځکه چې په هغې ورځ کښې زښت ډېر مشکلات دي خو په هغه وخت کښې یې چاره نه کېږي، نن ورځ کولی شئ چې د هغو مشکلات مخه ونیسئ: ځکه هلته به ستاسو ټول ظاهري قدرت ختم وي او په سترګو به ګورئ چې ټول قدرت د الله ﷻ سره دی او بس، هلته به د هر چا سره جدا- جدا محاسبه وکړی شي او هر څوک به د خپلو کړو وړو پوره بدله وګوري.

توضيحات

۱ـ په انسان باندې لاندې درې مرحلې تېرېږي:

الف: چې د مور په ګېډه کښې وي. په دې مرحله کښې هيڅوک د ډېر وړوکي شي د وسې او توان دعوه هم نه شي کولی.

ب: چې د مور د ګېډې څخه دنيا ته راڼبهر شي آن د مرګ د ورځې پورې. په دې مرحله کښې په سړي باندې داسې حالت راتلای شي ـالعياذ باللهـ چې خپل ځان په هر شي باندې قادر وګڼي او د الله ﷻ څخه بالکل انکار وکړي.

ج: چې کله مړ شي او د برزخي حيات سره مخامخ شي او يا د قيامت په ورځ د قبرونو څخه راپورته کړی شي او محاسبه ورسره پيل شي. په دې مرحله کښې انسان بېرته لومړنۍ مرحلې ته ورګرځي او يقين او باور يې راځي چې د ده په وسه کښې هيڅ شی نشته او ټول واک د الله ﷻ دی. د ﴿ تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى ٱللَّهِ ﴾ جمله همدغه مضمون ته اشاره ده.

د قرآن کريم آخرنی نازل شوی ايت

۲ـ که څه هم علماء کرام په دې خبره کښې (چې د قرآن کريم بالکل وروستنی ايت شريف کوم دی چې د هغه څخه وروسته بل ايت نه دی نازل شوی) په لسو ګروپونو وېشلي دي[۱]، شايد چې د دې اختلاف اصلي وجه به يوه دا وي چې هر يوه عالم خپلو معلوماتو ته کتلي دي او نظر يې ورکړي دي، او بله وجه به يې دا وي چې تقدم او تاخر د اضافي اُمورو څخه دی، کېدی شي چې يو ايت نسبت ځينو ايتونو ته وروستنی او ځينو ته مخکنی وي.

مګر اکثره صالحين سلف چې په هغوی کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) هم شامل دی، په دې نظر دي چې همدغه ايت ـچې اوس پکښې بحث روان دیـ د قرآن کريم آخرنی ايت دی چې د دې د نزول څخه وروسته نبي کريم ﷺ محض څو ورځې ژوندی وه، چې څوک يو ويشت ورځې ښيي او څوک کمې او څوک زياتې.

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي: کله چې دغه ايت نازل شو نو جبرائيل امين ﷺ نبي کريم ﷺ ته وويلې چې د "اَلْبَقَرَة" سورت د دوه سوه او يو اتيا ايت په سر باندې يې کېږده[۲]، چې دوه سوه يو اتيا (۲۸۱) نمره شي، والله ﷻ أعلم.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَٱكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ ٱللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ ٱلَّذِى

---

(۱) مناهل العرفان في علوم القرآن ج۱ ص۹۰

(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۳۷۵؛ تفسير ابي السعود ج۱ ص۲۶۸؛ تفسير البغوي ج۱ ص۱۶۶

عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ فَإِن كَانَ ٱلَّذِى عَلَيْهِ ٱلْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ
ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُۥ بِٱلْعَدْلِ ۚ وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ مِن
رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَٱمْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ ٱلشُّهَدَآءِ أَن تَضِلَّ
إِحْدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَىٰهُمَا ٱلْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا۟ ۚ وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟
أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَـٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ
أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟ ۖ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا
تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوٓا۟ إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُوا۟ فَإِنَّهُۥ فُسُوقٌۢ
بِكُمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱللَّهُ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ
وَلَمْ تَجِدُوا۟ كَاتِبًا فَرِهَـٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَـٰنَتَهُۥ
وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا۟ ٱلشَّهَـٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ ﴾

[٢٨٢] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! کله چې تاسو په خپلو منځو کښې د تاکلې شوې نېټې پورې په پور سره د نسیا کاري معامله کوئ نو هغه ولیکئ؛ او ستاسو په منځ کښې دې (درہم نفر) لیکونکی په انصاف سره لیکنه وکړي، او لیکوونکی دې د دې څخه امتناع نه کوي چې (ستاسو معامله) ولیکي، لکه څنګه چې الله ﷻ نوموړي ته ښودانه کړې ده نو (همغسې) لیکنه دې وکړي (ترڅو یې شکر اداء کړي).

او د (معاملې بیان دې په لیکونکي باندې) هغه څوک وکړي چې د هغه په ذمه باندې حق ثابت شوی دی، او د الله ﷻ څخه دې چې د ده رب دی وډار شي او د حق څخه دې (په خپل اقرار کښې) هیڅ شی نه کموي. نو که چرته همدغه څوک چې حقورباندې دی ساده وي یا کمزوری (صغیر یا بوډا) وي (او) یا توان نه لري چې نوموړې معامله بیانه کړي نو د هغه وارث دې په انصاف سره (په لیکونکي باندې) املاء وکړي او (په لیک باندې د پاسه) ستاسو د سړیو څخه دوه تنه شاهدان (هم ورباندې) ونیسئ.

نو که دوه شاهدان دوه سړي نه شوه (تاسو ونه نیوه) نو یو سړی او دوه ښځې (هم کفایت کوي خو) چې د شاهدانو په ډله کښې د هغو خلکو څخه وي چې تاسو ورباندې رضایت لرئ.

(دوه ښځې د يو سړي په ځای کښې ځکه ودرولی شوي) چې يوه ښځه څه شی هېر کړي نو يوه به يې بلې ته وريه ياد کړي (او که يکښې خطا شي نو يو به يې بلې ته تصحيح کړي).
او شاهدان دې امتناع نه کوي کله چې دوی (شاهد نيولو يا شاهدي اداء کولو) ته ورو بلل شي،
او تاسو په دې باندې مه ستومانه (زړه تنګي) کېږئ چې خپل حق وليکئ که څه هم هغه وړوکی يا غټ وي خو چې نېټه درلودونکی وي. دا ليکنه د الله ﷻ په نزد ښه د انصاف کار دی او د شهادت دپاره په ښه درونکی دی او دې ته ډېر نژدې دی چې تاسو په اشتباه کښې واقع نه شئ، (نو ليکنه کوئ) مګر هله چې ستاسو معامله لاس په لاس تجارت وي چې په خپلو منځو کښې سره راکړه ورکړه کوئ نو په تاسو باندې باک نشته چې يې ونه ليکئ، او کله چې تاسو (په يوه خطرناک سي کښې لاس په لاس) سودا کوله نو شاهدان ورباندې ونيسئ (او وثيقه خط يې وليکئ)، او نه دې ي ...نکي ته ضرر ورسولی شي او نه شاهدي ورکوونکي ته، او که تاسو دا کار (ضرر رسول) وکړئ نو يقيناً دا په تاسو پورې د فاسق کېدلو نوم نښتل دی.
او د الله ﷻ څخه وډار شئ، او (دغه) تعليمات الله ﷻ درکوي (بل څوک يې نه درکوي چې تاسو پکښې سستي وکړئ)، او الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.
[۲۸۳] او که تاسو په سفر باندې ياست او ليکونکی نه شئ موندلی (چې وثيقه خط درته وليکي) نو قبض کړی شوي مرهوني (هم کفايت کوي چې خپله معامله ورباندې قوي کړئ).
نو که ځينو په ځينو نورو باندې اعتماد وکړ (چې يا يې مرهونه ورکړه او يا يې د مرهوني څخه په غير نسياکاري وکړه) نو هغه څوک دې خپل امانت تاديه کړي چې په هغه باندې اعتماد کړی شوی دی، او د خپل رب ﷻ څخه دې وډار شي.
او تاسو شاهدي مه پټوئ (که د ليک څخه په غير شاهدان ودرول شوي ياست)، او څوک يې چې پټه کړي نو بې شکه چې د هغه زړه ګناهکار دی.
او الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې تاسو يې کوئ.

ارتباط

د دې ايتونو په ارتباط کښې لاندې وجهې د نظره تېرې کړئ شايد چې د مطالبو په وضاحت کښې به هم درته ګټه ورسوي

الف: کله چې الله ﷻ د صدقاتو په باره کښې په ډېره بليغه توګه څو ايتونه نازل کړه د هر چا احساسات يې د مال ګټلو ته وپارول او د سود په باره کښې يې تهديدات او وعيدات نازل کړه چې د هر چا د مال د ګټلو څخه زړه تور شو. نو په دې ايتونو کښې يې معتدله طريقه بيانه کړه چې مال ګټل وربانديې عبادت دی او الله ﷻ ورباندې راضي کېږي ترڅو احساسات توجيه شي (اختناق نه شي).
ب: د انسانانو معشرت او ګوزاره په اکثرو وختونو کښې د معاملاتو د کبله خرابېږي او دوستي په کينه او عداوت باندې بدلېږي. نو الله ﷻ د مشروعو معاملاتو دپاره څه لارې چارې بيانې کړې چې د سودي معاملاتو په شان د عداوت سبب نه شي.

ج: الله ﷻ په تېرو شوو ایتونو کښې د سود تحریم بیان کړ خو په عوض کښې یې په دغو ایتونو کښې د سَلَم د عقد جواز نازل کړ ترڅو خلک متسلي شي، لکه چې د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه همداسې روایت شوی دی[۱].

د: بالآخره هلته الله ﷻ غنیانو ته هدایت کړی وه چې تنګ لاسو خلکو ته د پراخی د وخته پورې انتظار وکړئ، خو د دې دار وه چې د هېرېدلو د کبله دا کار په جنګ او جګړه باندې بدل شي، انسان هېردله دی، د آدم علیه السلام څخه لا خپله خبره هېره شوې ده چې داوُد علیه السلام ته یې په عالم الذر کښې د خپل عمر څه برخه ببښلې وه[۲].

نو الله ﷻ دوی ته په دې ایتونو کښې د معاملاتو د ثبت کولو هدایت وکړ ترڅو د شخړو او لانجو مخه ونیوله شي او تجاران په فارغه زړونو تجارت وکړي.

یادونه

د قرآن کریم ټول ایتونه څه د پاسه شپږ زره او دوه سوه (۶۲۰۰) ایتونه دي، خو په دغو ټولو کښې اوږد ایت همدغه ایت دی چې "آية المداينه" نومېږي[۳]. او نظر زمونږ معلوماتو ته په ټولو ایتونو کښې بل داسې ایت نشته چې په یوه موضوع کښې یې په دومره جزئیاتو پورې تماس نیولی وي لکه چې همدې ایت د راکړې ورکړې په وړو-وړو خبرو پورې تماس نیولی دی.

برسېره په دې، د قرآن کریم عادت دی چې په مهمو مطالبو باندې صراحت کوي او جزئي مطالبو ته په اشارو اکتفاء کوي مګر په دې مقام کښې یې د خپل عـادت په خلاف برسېره په اشارو صراحت هم وکړ، لکه چې د ﴿ تَدَايَنتُم ﴾ څخه "دَين" معلومېږي خو پـه ﴿ بِدَيْن ﴾ سره یې صراحت هم وکړ، او داسې نور.

شاید چې دا عادت به د لاندې دوه وجو د کبله پرېښودل شوی وي:

اول: چې خلکو ته د معاملو او تجارتونو اهمیت ورتعلیم کړي چې په متواتر کلام کښې یې ځای ورکړ، د قیامت د ورځې پورې به یې لولي او اهمیت ته به یې متوجه کېږي.

دوهم: چې مؤمنان پوه کړي چې په معاملاتو کښې دېرو وړو-وړو خبرو ته هم په سرسري نظر ونه ګوري، ځکه چې همدغه جزئیات د لویو او درنو جګړو باعث ګرځي چې په نتیجه کښې تجارت پاتې کېږي او په عوض کښې یې سړی په جنجالونو او ناندریو مشغولېږي.

لنډه دا چې ذکر شوي دواړه ایتونه د زښتو ډېرو مطالبو څخه ډک دي خو کوم مطالب چې مونږ یې دلته لیکل غواړو د لوستونکو د اسانۍ د کبله یې د هغو خلاصه مطلب او توضیحات څنګ په څنګ وراندې کوو.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۶۹

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۴

(۳) مناهل العرفان ج۱ ص۳۳۶

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې مؤمنانو ته د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ په خطاب سره دې ته اشاره ده چې په راتلونکو احکامو باندې پوازې ایماندار عمل کولی شي، څومره چې د چا ایمان کمزوری وي په هماغه اندازه به یې معاملې هم ګوډې او ړندې وي د ایمان څخه بل ښه پولیس او ادارچي نشته.

۲ـ د ﴿ تَدَايَنتُم ﴾ کلمه اصلا د دَین څخه اخستله شوې ده، نظر صرفي قوانینو ته یې معنی داسې کېږي چې کله تاسو یو بل ته دَین ورکړئ چې د دواړو جانبو څخه نقد څه شی نه وي بلکې دواړه نسیا وي. خو دغه ډول بیعه ناجائزه ده، لکه چې نبي کریم ﷺ منعه کړې «عَنْ بَيْعِ الْكَالِئِ بِالْكَالِئِ»[۱] د هغې بیعې څخه چې دواړه جانبه نسیا وي. نو ځکه ورسره الله ﷻ ﴿ بِدَيْنٍ ﴾ کلمه اضافه کړه چې یو جانبه دَین ته اشاره ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: چې کله تاسو په خپلو منځو کښې داسې معامله کوئ چې هلته یو جانبه دَین وي که ډېر لږ وي هم هغه ولیکئ.

نو که په ثمنو (پیسو) کښې وعده وه دا د نسیا بیعه ده، او که په مبیعه کښې وعده وه او پیسې نغدې وې نو دا د سَلم عقد دی چې فقهي کتابونو او تفاسیرو یې شرطونه پوره لیکلي دي[۲].

دَین څه ته وایي؟

۳ـ د عربو په اصطلاح دَین د هغې معاملې څخه عبارت دی په کومه کښې چې په دوه عوضونو کښې پوازې یو عوض نسیا وي لاس په لاس نه وي[۳]. په بل عبارت: هغه مال ته دَین وایي چې د چا په غاړه واجب شي.

نو نظر همدې تعریف ته لاندې عقدونه ټول په حکم کښې داخلېږي، لکه: سلم، اجاره، مهر، خلع، صلح علی مال، قرض. همدا د جمهورو علماء کرامو نظر دی[۴].

سوال جواب

که څوک وایي چې: په دَین کښې خو د ایت شریف حکم دا دی چې تاکله شوې نېټه دې ولیکله شي او شاهدان دې ورباندې ونیول شي، حال دا چې په قرض حسنه کښې د نېټې ټاکل ضرور نه دي ځکه چې قرض د ېته وایي چې څه مال چا ته بې عوضه په دې شرط ورکړی شي چې بالمثل یې بېرته ورکړي، نور نو که لږ وخت وي او که ډېر، نېټه پکښې ټاکله شوې وي او که نه[۵].

مونږ وایو چې: په حسنه قرض کښې که څه هم په قانوني توګه د نېټې ټاکل نشته اما لکه څنګه چې پخپله قرض په اخلاقي توګه ورکړی شوی دی نو د نېټې ټاکل هم پکښې په اخلاقي ډول شته،

---

(۱) سنن الدار قطني ج۳ ص۸۷
(۲) هدایه باب السلم ج۲ ص۹۳؛ تفسیر المظهري ج۱ ص۴۱۵
(۳) تفسیر القرطبي ج۳ ص۳۷۷
(۴) تفسیر المنار ج۳ ص۱۲۰
(۵) مفردات الراغب ج۴۱۶

ترڅو دواړه طرفه د تاکلې شوې نېټې سره خپل ځانونه عيار کړي، نو په قرض کښې يې د نېټې څخه وړاندې هم مطالبه کولی شي مګر مناسبه نه ده. او په نورو معاملاتو کښې د نېټې څخه مخکښې مطالبه غير قانوني ده. په هر تقدير که په قرض کښې نېټه ټاکل ضرور نه دي مناسب کار خو دی[1]، ترڅو په راتلونکي کښې د عداوت او کينې سبب ونه ګرځي چې دوستي په دښمنۍ بدله شي.

د دَين توثيق

۴ـ د دې دپاره چې د راتلونکو جنجالونو مخه ونيوله شي الله ﷻ د دين د توثيق (محکمولو) دپاره دوه امرونه کړي دي، يو دا چې: ﴿ فَٱكۡتُبُوهُ ﴾ هغه وليکئ، او بل دا چې: ﴿ وَٱسۡتَشۡهِدُواْ ﴾ او شاهدان ورباندې ونيسئ: جمهور علماء وايي چې دغه دواړه امرونه استحبابي دي، واجبي نه دي[2]، ځکه چې:

الف: که کتابت او شهادت واجب وی نو د دغو دواړو د تعذر په وخت کښې به ګروي هم واجب وی لکه د اودس د تعذر په وخت کښې چې تيمم واجب دی، او ګروي خو په اتفاق سره واجبه نه ده؛ نو معلومه شوه چې د دَين کتابت او په هغه شهادت هم واجب نه دی.

ب: په لومړي عصر کښې د دغو دواړو التزام مسلمانانو نه دی کړی، که واجب وی نو هغوی به يې ضرور التزام کړی وی ځکه چې هغوی د قرآن کريم په مراد باندې ډېر ښه پوهېده[3].

نو که مونږ ووايو چې: دغه دواړه امرونه ارشادي امرونه دي په دې معنی چې که څوک ورباندې عمل وکړي نو د جنجال څخه به ځان خلاص کړي او که نه نو احتمال شته چې ځان ته کار وګوري؛ هم بده نه ده.

دَين او ليکنه

۵ـ د دَين په ليکنه کښې ايت شريف لاندې احکام بيانوي:

الف: ليکونکی دې د دواړو طرفونو په منځکښې دربم سړی وي لکه چې د ﴿ بَّيۡنَكُمۡ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي، ترڅو يو طرف هم د اتهام لاندې رانه شي.

ب: ليکوونکی بايد منصف او عادل وي لکه د ﴿ بِٱلۡعَدۡلِ ﴾ څخه چې څرګندېږي، نو بايد چې په ليکنه کښې داسې کلمات استعمال نه کړي چې يو طرف ته ګټه وي او بل ته تاوان، او د فيصلې څخه خلاف ليکنه ونه کړي.

ج: که اسلامي حکومت د قضاء په چوکاټ کښې داسې شعبه ولري چې صرف معاملات ليکي نو دا ډېره ښه ده، لکه چې په دې زمانه کښې همدغه ډول ليکنې ته شرعي وثيقه وايي، او که په حکومتي چوکاټ کښې نه وي نو هغه ته عُرفي وثيقه ويلی کېږي.

---

(١) تفسير البغوي ج١ ص٢٦٧
(٢) تفسير القرطبي ج٣ ص٣٨٣؛ تفسير ابي السعود ج١ ص٢٦٩؛ احکام القرآن للجصاص ص٤٨٢
(٣) تفسير المنار ج٣ ص١٣٣

د: کله چې د لیکونکي څخه د لیکلو غوښتنه وشي نو هغه دې نه وايي چې: نه ﴿ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ ﴾ یعنې: او لیکونکي دې د لیکلو څخه ابا (منع) نه څرګندوي.

ه: د ﴿ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ﴾ جمله دوه معناوې لري، یوه دا چې د خپل کتابت شکریه دې وکړي لکه چې الله ﷻ ورته دغه نعمت وربښلی دی او لیک یې ورښودلی دی، بله دا چې څومره پوهه چې الله ﷻ په کتابت کښې ورکړې ده هغه دې د لیکنې څخه نه سپموي او خپله وسه دې پکښې تمامه کړي، ترڅو داسې کلمات ولیکي چې راتلونکي جنجالونه پرې ښه حل کېږي.

و: همدومره نه چې د لیک د غوښتنې په وخت کښې نه ونه وايي بلکې هو دې ووايي او ﴿ فَلْيَكْتُبْ ﴾ ودې لیکي.

ز: علماء کرام وايي چې په کاتب باندې د لیکلو امر هم د وجوب دپاره نه دی، د همدې کبله په کتابت باندې مزدوري اخستل روا دي، که د وجوب دپاره وی نو اُجرت اخستل به ورته روا نه وی[۱].

او بل دا چې په متعاقدینو باندې لیکنه مستحبه ده ـلکه چې مخکښې تېر شوهـ نو په کاتب باندې به ولې لیکل واجب وي.

ح: په لیکونکي باندې فیصله شوی عقد لوستل د "إملال" په نامه یادېږي، که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د "إملاء" لفظ (چې همدا معنی ورکوي) د "تَقَضِّيَ الْبَازِي" په صرفي قانون باندې د املال څخه مخفف ګڼلی دی مګر څرنګه چې د املاء کلمه په همدې معنی کښې ډېره استعماله شوې ده نو مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې دواړه کلمې یوه د بلې څخه نه ده اخستلې شوې بلکې د دواړو په منځکښې ترادف دی او بس.

ط: املاء څکه په مدیون (پوروړي) باندې کېښودله شوه چې دا په واقع کښې اقرار دی ترڅو د راتلونکي وخت دپاره سند شي. د همدې کبله یې ودراوه چې غلط اقرار ونه کړي چې ﴿ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ﴾ او د خپل رب الله ﷻ څخه دې وډار شي، او د هغه حق څخه چې د ده په غاړه واجب شوی دی په اقرار کښې څه شی نه کموي.

ي: که مدیون املاء نه شوه کولی ترڅو یې په لیکونکي باندې ولولي، او یا یې اقرار شرعًا د اعتبار وړ نه وي، لکه:

اول: چې شوده بوده وي بلکې کم عقله او سوداني وي.

دوهم: چې وړوکی ماشوم وي، لیونی وي، او یا زوړ بوډا وي.

دریم: چې ګونګ وي، د لیکونکي سره په ژبه نه پوهېږي، یا ډېر مریض وي چې خبرې نه شي کولی او یا په شرعي اقرار باندې قادر نه وي. نو په دې صورتونو کښې باید چې د مدیون متولي او وارث (چې د نوموړي نور کارونه یې په لاس کښې وي) اقرار وکړي او انصاف په نظر کښې

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۴۸۵

ونیسي، كه دغسې وارث هم هلته موجود نه وه نو ممكنه ده چې د شاهدانو خولې ته اعتبار وركړي او عقد ولیكي.

دَین او شاهدان

۶ـ د رجم د حد شاهدان څلور سړي تاكلي شوي دي او په نورو حدودو او كفاراتو كښې د دوه سړیو شهادت كفایت كوي. په هغو احكامو كښې چې هغه ښځو پورې خاص دي، لكه حیض او نور، هلته د سړیو شهادت ته حاجت نشته یوازې د ښځو په شهادت باندې فیصله كیږي[۱].

اما د مالي موضوعاتو په متعلق د شاهدانو حكم دا دی چې یا به دوه سړي وي او یا یو سړی او دوه ښځې وي، لكه چې په همدې ایت شریف كښې ورته اشاره شوې ده او په همدوی پورې مربوط تفسیر لاندې لوستلی شی:

الف: د دې جملې څخه چې ﴿ مِن رِّجَالِكُمْ ﴾ تاسو د خپلو مؤمنانو سړیو څخه شاهدان ونیسئ: دوه شرطونه معلومیږي: یو دا چې شاهدان باید سړي وي او بل دا چې باید مسلمانان وي، نو د صغیرانو او كافرانو شاهدي د اعتبار وړ نه ده.

ب: د ﴿ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ ﴾ څخه (كه دوه سړي مو شاهدان جوړ نه كړه نو یو سړی او دوه ښځې شاهدان ودروئ) مطلب دا نه دی چې د سړي په موجودیت كښې ښځې شاهدانې نه شي جوړېدلی، كه دا مطلب وی نو ﴿ فَإِن لَّمْ يَكُونَا ﴾ په عوض به "فَإِنْ لَمْ يوجدا" نازل شوی وی، بلكې د یو سړي او یا دوه ښځو په انتخاب كښې د متعاقدینو آزاده اعتبار لري او بس[۲].

ج: د دې جملې څخه چې ﴿ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ ﴾ شاهدان د هغو نارینه وو او ښځو څخه وټاكي چې تاسو ورباندې راضي یاست، د شهادت دپاره څه نور شرطونه هم معلومیږي لكه انصاف او عدالت، چې بې انصافه او د كبائرو . مرتكبین د چا نه خوښیږي. یا لكه پوهه (ښه فكر چې ډېر نه غلطیږي) او یا لكه د متعاقدینو د كوم یو سره څه خاصه علاقه او څه خاص عداوت ونه لري چې ترڅو په طرفداری باندې متهم نه شي. او نه د خپل ځان دپاره د څه منفعت او مضرت خیال وساتي.

د دې بحث پوره بیان خو د فقهي په كتابونو كښې لیكل شوی دی مګر ځینو مفسرینو د شهادت ټول شرطونه لس ښودلي دي[۳].

یو سړی یا دوه ښځې

د: اسلام دښمنه ټولنې درګرده په اسلام باندې اعتراضات كوي ترڅو یې د خلكو په نظر كښې بې انصافه معرفي كړي او غرب مشربه مسلمانان مرتد كړي.

---

(۱) هدایه كتاب الشهادة ج۲ ص۱۵۳؛ تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۷۰؛ روح المعاني ج۳ ص۵۸
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۲۹۱
(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج ص۵۹۳

د دې اعتراضاتو څخه یو هم دا دی چې اسلام زنانه وو ته د اهانت په نظر کتلي دي چې دوه ښځې یې د یو سړي سره په شهادت کښې برابرې کړې دي. خو الله ﷻ دا سوال په ډېره معقوله طریقه باندې جواب کړ چې ﴿أَن تَضِلَّ إِحۡدَىٰهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحۡدَىٰهُمَا ٱلۡأُخۡرَىٰ﴾ دا کار د دې کبله شوی دی چې د زنانه وو حفظ کمزوری دی کله چې د یوې د یادو څخه د واقعې څه جزئیات ووځي نو بوه به یې بلې ته وریه زړه کوي. شاهد نیول خو د دې دپاره دي چې د جګړې په وخت کښې اصلي واقعه ښه څرګنده کړی شي، د توقیر او توهین خبره دلته مطرحه نه ده.

په همدې مضمون باندې ابو هریره ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه یو اورد حدیث هم روایت کړی دی[۱] چې حاصل یې دا دی: یوه ورځې نبي کریم ﷺ د ښځو یوې اجتماع ته خبرې کولې او د خبرو په ترځ کښې یې ورته وفرمایل چې ای ښځو! ستاسو څخه په غیر مې داسې څوک نه دي لیدلي چې پخپله سادګان او د کمزوري دین خاوندان وي خو د هوښیار سړي عقل د منځه وړي او د سادګانو کارونه وروباندې کوي.

یوې ښځې ژویلې چې: ای د الله رسوله! زمونږ د عقل د کمبود (سادګیو) او د دین د کمزوریو دلیل څه شی دی؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: د عقل د نقصان دلیل خو دا دی چې الله ﷻ د دوه ښځو شاهدي د یوه سړي د شاهدۍ سره برابره کړې ده ترڅو یوه بلې ته هېره شوې خبره وریه زړه کړي او د شهادت ورکولو تر وخته یې په یاد پاتې شي، او د دین نقصان د دې کبله دی چې په میاشت کښې څو ورځې په کور کښې ناستې یاست چې نه لمونځ کوئ او نه روژې نیسئ او د همدې ورځو د عبادت د اجرونو څخه محرومې پاتې کېږئ.

الله ﷻ ښځې هوښیارې نه دي ګرځولي

۷ـ په دغه حدیث کښې د هغه چا جواب هم ورکړی شوی دی کوم چې وايي چې الله ﷻ ښځې هم هوښیارې پیدا کړې دي. د جواب حاصل یې دا دی چې: الله ﷻ د زنانه وو په ګېډه کښې د جنین تغذیه کوي دې کار ته رطوبت په کار دی د همدې کبله هغه زنانه نه شي بارداره کېدلی چې په هغوی باندې د ماهوار رطوبت جریان نه تېرېږي او یا هغه ښځې چې د هغوی ماهوار رطوبت قطعه شي.

د زنانه وو د سترګو څخه چې په ډېره وړه خبره ژر ژر اوښکې تویېږي دا هم د رطوبت نښه ده، د رطوبت لازمه نتیجه دا ده چې په دماغ کښې یې خبره ښه نه شي نقش کېدلی او چې نقش شي نو ژر ورانېږي او هېرېږي، لکه چې د ختې کربښې او د تیږې کربښې سره ډېر توپیر لري.

د طب کتابونه وايي چې هغه غذا کومه چې مرطوبه وي لکه د ماهي غوښه او یا خام پیاز، د هغه ډېر خوراک د کم عقلۍ سبب ګرځي.

اوس نو هغه سړی چې د نارینه وو عقل لري پوهېږي چې د اسلام حکم څومره په ځای او د انصاف څخه ډک دی، که هغه چا ته (چې خپل ځان د زنانه وو دوست جوړوي او اوبه خړوي او

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۴؛ صحیح مسلم ج۱ ص۶۰

ماهیان پکښې نیسي) څوک ووایي چې هر کله چې تاسو جناب په زنانه وو دومره زړه سوی لرئ او د هغوی د هوسايي دپاره هلې ځلې کوئ نو مهربانی وکړئ د زنانه وو سره دروند پېټی نیمایي کړئ، ځه ماشومان تاسو وزېږوئ او څه به هغوی وزېږوي ترڅو نارینه او زنانه سره یو برابر شي؛ نو حیران یو چې دغه ښځنوکی سړی به څه جواب ورکړي.

یادونه

۸_ قاضي ته په کار دي چې د شاهدۍ اورېدلو په وخت کښې که یوه شاهده ښځه په خبره کښې ځه ګډوډه شوه نو د بلې شاهدې ښځې څخه دې پوښتنه وکړي ترڅو خبره (شاهدي) پوره شي، که بلې هم ونه شوه ویلې بیا دې د دوی شاهدي رده کړي. اما که سړي شاهدي ګډه وډه کړه نو سمدستي دې رده کړي.

۹_ لکه څنګه چې الله ﷻ لیکونکو ته ارشاد کړی وه چې د لیک غوښتنې په وخت کښې دې نه نه وایي همدارنګه شاهدانو ته هم لارښوونه کوي چې د شهادت څخه دې خانونه نه پټوي لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَا يَأۡبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُواْ ﴾ شاهدان دې د شاهد جوړېدلو څخه او هم د شاهدۍ د ورکولو څخه ابا نه کوي، چې نه شاهد کېږم او یا شاهدي نه وایم.

هره وړه او غټه ولیکئ!

۱۰_ ﴿ وَلَا تَسۡـَٔمُوٓاْ ﴾ یعنې: تاسو په دې باندې مه ستومانه کېږئ چې هر یو نېته لرونکی حق ولیکئ: که څه هم هغه غټ یا وړوکې وي او یا یې اوږده کاغذ ته اړتیا وي چې یا د ډېروالي او یا د اوږدوالي د کبله زړه تنګي شئ.

لکه څنګه چې الله ﷻ هر یو وړوکی او غټ شی یې لیکلو نه پرېږدي او شاهدان هم ورباندې ودروي چې د قیامت په ورځ به کرام الکاتبین عملنامې وړاندې کړي او اندامونه به وربانديې شاهدان تېر شي نو انسان ته هم په کار دي چې د همدې څخه د عبرت درس واخلي او خپل معاملات ولیکي.

که حق وړوکي هم وي خو چې جنجالي شي خفګان یې غټ وي، کله-کله ډېر وړوکی شی د ډېرو لویو مشکلاتو باعث ګرځي، الله ﷻ د لیکنې لاندې خو ګټې نورې هم ښودلې دي، هغه دا چې:

الف: د حق لیکنه د الله ﷻ په قانون کښې د قصدي انحراف دپاره ډېره ښه چاره ده چې د متعاقدینو هر یو د لیک د داره انحراف نه شي کولی، خصوصاً هغه لیک چې شاهدان هم وربانديې ودرول شوي وي.

ب: د شاهدانو دپاره هم زیاته ګټوره ده چې شاهدي یې په پښو ولاړه پاتې کېږي او کوږوالي ته یې نه پرېږدي، کله چې په خپل شهادت کښې ورته څه اشتباه پیدا شي د لیک د کتنې په سبب به یې د منځه یوسي، او قصدي انحراف ته خو د لیک د داره زړه نه شي ښه کولی.

ج: دا کار د دې دپاره هم ښه دی چې تاسو د شک او شبهې څخه په امن کښې پاتې شئ او په اشتباهي توګه د حق څخه انحراف ونه کړئ.

لاس په لاس معامله

۱۱_ هو! که ستاسو معامله لاس په لاس تجارت وه چې په حاضر مجلس کښې پای ته رسیده او نښته یې نه درلوده، نو بیا یې لیکلو ته چندان حاجت نشته ځکه چې په دې صورت کې هغه تولې کشالې خاتمه پیدا کوي چې د نسیا څخه راپیدا کېږي، او هم په دغه ډول لیکنه کښې په تاسو باندې زیات مشقت پرېوزي. نو په دغه وخت کښې د هرې ورې او غټې معاملې د لیکلو پوره اهتمام مه کوئ. هو! که په همدغسې معاملاتو کښې موضوع خطرناکه او با اهمیته وه لکه د ځمکو خرڅلاو او داسې نور، نو په دې صورت کښې ﴿ وَأَشْهِدُوٓا ﴾ شاهدان ونیسئ، طبعي ده لیکنه به یې هم وکړئ ترڅو د شاهدانو د ساتنې دپاره کومک وکړي.

یو تذکر

۱۲_ د ﴿ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ﴾ څخه اشارې په توګه فهمېږي چې لاس په لاس تجارت کښې هم لیکنه راجحه ده، مونږ ته داسې ښکاري چې دا هدایت به په هغو لیکونو باندې پوره شي چې په نني عصر کښې د هرې ورې او غټې خریدارۍ سره د بیلونو یا نوملیکونو په نامه باندې کاغذونه لیکلي کېږي، رښتیا چې د بیلونو موجودیت ډېر ګټور شی دی.

لیکونکی او شاهد مه خپه کوئ!

۱۳_ علماء کرام د ﴿ وَلَا يُضَآرَّ ﴾ جملې په اصلیت کښې اختلاف لري[1]، ځینې وایي معلومه مضارع ده چې په اصل کښې "ولا یُضارِر" وه په زیر سره. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې نه دې لیکونکی چاته ضرر رسوي چې غلط شی ولیکي او نه شاهدي ورکوونکی چې واقعیت پټ کړي.

ځینې نور علماء کرام وایي نوموړې جمله مجهوله ده او په اصل کښې (ولا یضارَر) په زوَر سره ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: نه باید لیکونکي ته ضرر ورسول شي چې یا مزدوري ورنه کړی شي که هغه یې مطالبه کوله، او یا په خپل کار باندې مشغول وي او فرصت ونه لري او ورته وویل شي چې خپل کار دې پرېږده او زما دپاره لیکنه وکړه، او یا بله څه خبره وي چې هغه ورباندې خپه کړی شي.

همدارنګه باید چې شاهد هم متضرر نه کړی شي چې یا فرصت نه لري او یا د شهادت ځای ته د انتقال مصارف ورنه کړی شي او یا بل داسې کار وي چې د شاهد چرت ورباندې ګډ وډ شي.

مونږ ته د لاندې وجوهو دکبله همدغه دوهم نظر د تائید وړ دی:

الف: د عبد الله بن عباس (رئیس المفسرین) رضي الله عنه څخه د مجهولي مضارع قرائت روایت شوی دی[2].

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۱۳۴

(۲) تفسیر المدارک ج۱ ص۱۹۶

ب. د ایت شریف د پیل څخه لیکونکي او شاهدانو ته او هم متعاقدینو ته په انصاف او تقوی سره ارشادات کړی شوي وه چې په عقد کښې څه نواقص پیښ نه شي، اما دا خبره هېڅ نه ده ذکره شوې چې د لیکونکي او شاهدانو دې څه مراعات وکړی شي او که نه. نو دغه دې د ایت شریف په همدې ټکړه کښې د دوی په باره کښې هم توصیه وکړی شوه چې باید دوی ته هیڅ تکلیف ونه رسولی شي. مګر هله چې دوی وربانديې راضي او خوشاله شي، برابره خبره ده چې ضرر د متعاقدینو د طرفه وي یا د دوی د خپلوانو له طرفه او یا حتی د قاضي او د کلي د سپین ږیرو د طرفه وي په مجهوله صیغه بانديې اداء کړی شو، ترڅو ټولو ته شامله شي.

لنډه دا چې ورانديې کاتب او شاهد ته توصیه شوې وه چې د ظالمیت څخه ځانونه وساتي او دلته نورو ته توصیه کېږي چې دوی دواړه مظلومان جوړ نه کړي.

الله ﷻ همدغه مضمون په وروستیو جملو سره تاکید کړ چې: دا کار ستاسو دپاره فسق دی، د فاسق کېدلو څخه ځانونه وساتئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ، څه چې ورانديې بیان شوه د کوم بنده تعلیمات نه دي چې یا ترې پټ شئ او یا ترې ځانونه خلاص کړئ بلکې الله ﷻ تاسو ته تعلیمات درکوي چې ستاسو خیر او شر ورته ټول معلوم او څرګند دی. بلکې الله ﷻ په هر شي بانديې پوه دی.

یادونه

۱۴ــ وروستنیو درېوو جملو کښې الله ﷻ په خپل مبارک نوم (الله) بانديې د ضمائرو په مقاماتو کښې درې کرته صراحت وکړ ترڅو بندګان د تاثیر لانديې راشي او په تېرو شوو احکامو کښې سستي او تنبلي ونه کړي.

که کاتب نه وي؟

۱۵ــ الله ﷻ په دې بانديې هم پوهېږي چې په انسانانو بانديې داسې حالت هم راځي چې هلته نه لیکونکی وي او نه کاغذ او قلم، ترڅو خپل معاملات او راکړه ورکړه د لیک په ذریعه قوي او کلکه کړي. په ځینو وختونو کښې به توره شپه وي او یا به د جنګ او جګړې حالت وي او یا به داسې ځای وي چې هلته ورته توقف کول خطر ولري، د دې ټولو صورتونو په وخت کښې د لیک ځای قبضه کړې مرهونه نیولی شي چې تر آخره پورې همدې حالت ته دوام ورکړي او یا په مناسب ځای او مناسب وخت کښې اصل (لیکنې) ته بېرته مراجعه وکړي.

ایا د ګروی دپاره سفر شرط دی؟

۱۶ــ د جمهورو علماوو په نزد د ګروی دپاره سفر شرط نه دی، د سفر تخصیص په ایت شریف کښې صرف د دې کبله شوی دی چې دغه د غربت حال په سفر او خصوصاً په هجرت کښې د هر پېښېږي چې نه څوک پېژني او نه د چا سره په ژبه پوهېږي او نه ورته با سواده او بې سواده معلوم وي[1].

(۱) البحر المحیط ج۲ ص۳۵۵

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ لِاهله»[١] يعني: د الله ﷺ پيغمبر په داسې حال کښې وفات شو چې زغره يې په دېرش پيمانه وربشو کښې د يوه يهودي سره ګرو وه چې د خپل فاميل دپاره يې ترې راوړې وې.

رهان څه ته وايي؟

١٧_ "رِهَان" د "رَهْن" جمعه ده. "رَهْن" په لغت کښې دوام او همېشه والي ته وايي او په شريعت کښې هغه مال ته مرهون وايي چې د حق خاوند يې د مديون (پوروړي) د مال څخه د دې دپاره د خانه سره کلک وساتي چې حق يې ضائع نه شي او په لاس ته راوړلو کښې ورسره ډاډ پيدا شي[٢].

نو ترڅو پورې چې مديون دَين نه وي ورکړی د مرهونې د غوښتنې حق نه لري خو مرهونه په هغه وخت کښې شرعي مرهونه جوړېږي چې د حق خاوند يې قبض کړي، لکه چې د ﴿ مَّقْبُوضَةٌ ﴾ ټکی ورباندې دلالت کوي.

ايا په مرهونه باندې فائده اخستل جائز دي؟

١٨_ مرهونه په دوه ډوله ده: يوه هغه ده چې په معامله کښې قصدي وي او د دې دپاره چا ته قرض ورکړي چې مرهونې ته بهانه جوړه کړي او استفاده ترې وکړي، لکه چې سمدستې په افغانستان کښې رواج دی. مالداران د "رَهْن" په بهانه د خلکو ځمکې نيسي او حاصلات يې اخلي. د دې ډول مرهونې څخه استفاده جائزه نه ده او سود ګڼل کېږي[٣]، شايد چې د سود د بحث څخه وروسته به يې د همدې دپاره ذکر کړی وي چې د سود د ټولو شاخونو تحريم واضحه شي.

بله مرهونه هغه ده چې په معامله کښې قصدي نه وي بلکې د مجبورۍ د کبله واقع شوې وي، لکه څوک چې په چا باندې په نسيا څه شی خرڅ کړي خو مطمئن نه وي چې خپل حق به راباندې وسپاري او که نه، په دې ډول مرهونه باندې هم نفعه اخستل حرام دي، د همدې کبله د مرهونې وينځې وطي کول ناجائز دي[٤].

د دې مقام ښه وضاحت

١٩_ د دې دپاره چې دا خبره ښه پوره ځرګنده شي چې د ذکرو شوو دواړو ډولونو مرهونو څخه استفاده کول جواز نه لري او د سود خوري څخه شمېرل کېږي نو موږ د محترمو لوستونکو توجه لاندې وضاحتونو ته را اړوو:

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٤١
(٢) روح المعاني ج٣ ص٦٢؛ تفسير المظهري ج١ ص٤٣٢
(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٤١٢
(٤) احكام القرآن للجصاص ج١ ص٥٢١_٥٢٣

الف: نبي كريم فرمايلي دي چې: «إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضًا فَأَهْدَى لَهُ أَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ فَلَا يَرْكَبْهَا وَلَا يَقْبَلْهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذَلِكَ»[1] يعني: كله چې ستاسو څخه يو كس چا ته قرض وركړي هر ډول قرض چې وي نو پوروړى ورته سوغات وركړي او كه په خپله سورلى باندې يې سور كړي نو په هغې دې نه سورېږي او سوغات دې نه اخلي (چې دغه دواړه كارونه جواز نه لري) مگر هله چې د ده ترمنځ او د هغه ترمنځ دغه (كارونه) د قرض د وركړې څخه مخكښې شتون او جريان ولري.

ب: عبد الله بن سلام ﷺ په يوه حديث كښې يو سړي مخاطب كړ چې: «إِذَا كَانَ لَكَ عَلَى رَجُلٍ حَقٌّ فَأَهْدَى إِلَيْكَ حِمْلَ تِبْنٍ أَوْ حِمْلَ شَعِيرٍ أَوْ حِمْلَ قَتٍّ فَلَا تَأْخُذْهُ فَإِنَّهُ رِبًا»[2] يعني: كله چې په يوه سړي باندې ستا قرض وي نو هغه تاته د بوسو يو انډى يا د اوربشو يو انډى يا د وښو يو انډى سوغات كړي نو ته هغه مه اخله (مه قبلوه) نو بې شكه دا سود دى.

ج: فضاله بن عبيد الله ﷺ وايي چې: «كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وُجُوهِ الرِّبَا»[3] يعني: هر يو قرض چې قرض وركوونكى ته څه گټه وركش كړي نو هغه د سود ډولونو څخه يو ډول دى.

كه څه هم دغه دواړه حديثونه هر يو موقوف دى خو حكمًا مرفوع گڼلي كېږي چې دغه ډول حكم څوك په عقل سره نه شي كولى.

٢٠ _ لنډه دا چې د خپل قرض څخه هر ډول دنياوي استفاده حرامه ده او سود گڼلى كېږي، د همدې كبله:

الف: د سلفو صالحينو څخه په مختلفو عبارتونو سره دغه تحريم حكايت شوى دى چې ټولو سود گڼلى دى او هيچا ورته د جواز لقب نه دى وركړى[4].

ب: فقهاء كرام وايي چې: "كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ نَفْعًا فَهُوَ حَرَامٌ"[5] يعني: هر يو قرض چې څه گټه كش كړي هغه حرامه ده.

ج: يو ځل ابو حنيفه رحمة الله عليه د يوه سړي د دروازې ترڅنگ لمر ته ناست وه، چا ترې پوښتنه وكړه چې دغه دېوال سورې ته كښېنه، څه وجه ده چې گرم لمر ته ناست يې؟

نوموړي امام عليه الرحمة جواب وركړ چې: "لِيْ عَلَى صَاحِبِ هَذِهِ الدَّارِ دَرَاهِمُ، فَلَا أُحِبُّ أَنْ أَجْلِسَ فِيْ ظِلِّ فَنَاءِ دَارِهِ"[6] يعني: د دغه كور په خاوند باندې زما څه درهمه قرض دى نو زه نه خوښوم چې د نوموړي د كور په شاوخوا كښې سورې ته كښېنم او د دېوال د سورې څخه يې استفاده وكړم، ترڅو په سودخورۍ كښې واقع نه شم.

---

(١) سنن ابن ماجه ص١٧٥
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٥٢٨
(٣) سنن البيهقي الكبرى ج٥ ص٥٧٣
(٤) مصنف ابن ابي شيبه ج٤ ص٣٢٧
(٥) الفقه الإسلامي وادلته ج٤ ص٧٢٤
(٦) مناقب الامام ابي حنيفه ج١ ص١٩١

سوال جواب

۲۱ـ که څوک وايي چې: که پوروړی د قرض مالک ته اجازه وکړي چې د مرهونې څخه استفاده وکړي او یا یې ورته بخشش کړي، بیا هم استفاده سود ګڼلی کېږي؟

مونږ وایو چې: په شریعت کښې هغه اجازه د اعتبار وړ ده کومه چې په طیب خاطر (په خوشاله زړه) سره صورت ونیسي، حال دا چې دغه اجازه د مجبوریت اجازه ده او هغې اجازې ته ورته ده کومه چې قطاع الطریق د مال دلوټ کولو څخه وروسته د مال د خاوند څخه اجازه او بخشش واخلي.

که بالفرض د مال خاوند ورته بخشش ونه کړي نو خطر شته چې ووژل شي، او که په مرهونه کښې ورته اجازه ونه کړي نو خطر شته چې بالکل قرض ورنه کړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲۲ـ که څوک وايي چې: ایا دا جائزه ده چې د مرهونې څخه استفاده په قرض کړی شوي مال کښې محاسبه کړی شي؟

مونږ وایو چې: همدغه موضوع عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د یوه ښه جواب کړې ده چې په لاندې ټکو کښې خلاصه کېږي:

الف: د یوه سړي په بل باندې شل درهمه قرض وه او نوموړي ورته وخت په وخت سوغات وروړ.

ب: نو هغه بیا هر یو سوغات خرڅاوه آن تردې چې سوغاتونه (قیمت یې) دریارلسو (۱۳) درهمو ته ورسېد.

ج: نوموړي ته عبد الله بن عباس رضی الله عنهما توصیه وکړه چې: «لا تَأْخُذْ مِنْهُ إِلَّا سَبْعَةَ دَرَاهِمَ»[۱] یعنې: د خپل پوروړي څخه مه اخله مګر فقط اوه درهمه (چې دیارلس (۱۳) درهمه یې په سوغاتونو کښې درته رسولي دي).

امانت څه ته وايي؟

۲۳ـ د "أَمَانَة" کلمه مصدر دی خو په هغه مال باندې یې هم اطلاق کېږي چې د چا په ولکه کښې ورکړی شي ترڅو یې صرف ساتنه وکړي او استفاده ترې ونه کړي.

په دې مقام کښې الله ﷻ مطلقًا امر کړی دی چې کله تاسو یو په بل باندې مطمئن شوئ او امانت مال مو یو تربله ورکړ، نو د امانت خاوند دې خپل امانت اصل حقدار ته وسپاري او د الله ﷻ څخه دې وېدار شي، خیانت دې پکښې نه کوي؛ نو دغه مفهوم په لاندې دوه صورتونو باندې د صادقېدلو امکان لري:

الف: چې مدیون د مجبورۍ د کبله حقدار ته څه شی د مرهونې په توګه ورکړي نو حقدار ته په کار دي چې د خپل حق د رانیولو په وخت کښې ذکره شوې مرهونه په پوره امانتدارۍ سره بېرته ورمسترده کړي او خیانت پکښې ونه کړي.

(۱) سنن الکبری للبیهقي ج۵ ص۵۷۲

ب: چې حقدار په مديون باندې اعتماد وکړي، نه ترې ګروي واخلي، نه ليک او نه ضمانت، نو مديون ته په کار دي چې حق پوره ورکړي او داسې دقت پکښې وکړي لکه چې څوک په امانت کښې دقت کوي، او د الله ﷻ څخه دې وډار شي.

د دې صورت او د لومړي صورت نور څه فرق نشته، فقط دا فرق يې دی چې هلته امانت د مرهونې څخه عبارت دی چې په حقيقي توګه امانت دی او دلته دَين د مبالغې د کبله د امانت په نامه باندې ياد شو.

سوال جواب

۲۴ـ که څوک وايي چې: د شهادت په باره کښې په اول ايت کښې ډېر تاکيدات تېر شوي وه نو په دې ايت کښې يې بيا د څه حکمت په منظور وفرمايل چې: ﴿ وَلَا تَكْتُمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ ﴾ او شاهدي مه پټوئ؟

مونږ وايو چې: دا شهادت د هغه څخه غير دی، هلته ورسره ليکنه وه چې د شاهدانو د انحراف مخه يې نيوله ﴿ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَٰدَةِ ﴾ او دلته يوازې شهادت دی ليکنه ورسره نشته، په "رَهْن" باندې خو د شهادت د انحراف مخه نه نيوله کېږي، نو دلته فقط د ايمان قوت دی چې شاهدان د خپل تاثير لاندې وساتي او د انحراف مخه يې ونيسي؛ نو څکه الله ﷻ دلته د ايمان په قوت زور واچاوه او په لاندې تاکيداتو باندې يې خبره تاکيد کړه:

الف: ﴿ وَلَا تَكْتُمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ ﴾ او شاهدي مه پټوئ چې الله ﷻ يې په ښکاره کولو امر کوي.

ب: او څوک يې چې پټه کړي ﴿ فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ﴾ نو بې شکه د هغه زړه ګناهګار دی، عقيده يې کمزورې ده. داسې يې ونه ويلې چې هغه ګناهګار دی بلکې زړه يې ورسره ذکر کړ، ترڅو د عقيدې په کمزورۍ باندې په أبلغه وجه دلالت وکړي، لکه څوک چې وايي: ما د اسلام قوت وليد، ما د اسلام قوت په خپلو سترګو وليد. ګورئ چې دوهمه څومره مؤثره ده.

ج: او الله ﷻ په هغه څه باندې چې تاسو يې کوئ پوه دی. لکه يو حاکم چې غله ته ووايي چې زه پوهېږم چې ته غلا کوې. يعنې ضرور به جزا درکړم.

که داسې نازل شوی وی چې: "اللهُ يُجَازِيْكُمْ" الله ﷻ به جزا درکړي، نو دومره بلاغت به پکښې نه وې لکه چې اوس پکښې شته څکه چې جزا كنايةً ذکره شوه او کنايي خو د صريح څخه ابلغه ده.

﴿ لِّلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُواْ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ﴾

[۲۸۴] خاص الله ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانو کښې دي او هغه څه چې ځمکو کښې دي (اَن تر عرش او کرسي پورې).

او که تاسو هغه څه ښکاره کړئ چې ستاسو په زړونو کښې يې تقرر موندلی دی او که پټ يې کړئ الله ﷻ به پرې درسره محاسبه وکړي. نو هغه چا ته به ښښنه وکړي چې اراده يې ورته وشي (اسان حساب به ورسره وکړي) او هغه څوک به معذب کړي چې اراده يې ورته وشي (په سخت حساب کښې به يې راګير کړي). او الله ﷻ په هر شي باندې قدرت والا دی (د هر کلي او جزئي محاسبه ورته اسانه ده)

ارتباط

د دې ايت شريف د وړاندېنيو نژدې او لرې ايتونو سره ارتباط ډېر واضحه دی چې:

الف: الله ﷻ ځکه ستاسو په اعمالو باندې پوه دی چې د ټولې دنيا مالک دی او مالکيت خو بې علمه نه شي کېدلی.

ب: شاهدي ځکه مه پټوئ چې الله ﷻ ته پټ او ښکاره يو برابر دي محاسبه به درسره وکړي.

ج: د الله ﷻ څخه ځکه وېدار شئ چې په هر شي باندې قدرت لري د تښتېدلو چاره مو ترې نشته

د: په صدقاتو، سود، معاملاتو کښې ځکه د الله ﷻ ارشادات ومنئ چې اصلي واکدار همدی ﷻ دی څوک حق نه لري چې په ورکړې شوي مال کښې بې قيد او شرطه تصرف وکړي او وايي چې زما مال دې ځنګه مې چې خوښه وي هغسې به کوم.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: د الله ﷻ د ټولو ارشاداتو پابندي وکړئ چې يوازې د همدې ﷻ د معبوديت مستحق دی، ځکه څه چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي هغه ټول د ده ﷻ ملک دی، د ده ﷻ مخلوق دی او د ده ﷻ په اختيار کښې دی، هر ډول تصرف چې پکښې کوي څوک ورته "مه" نه شي ويلی. برسېره په دې، عرش او کرسي چې ستاسو د نظره غائب دی هم خاص همده ﷻ لره دي.

۲ـ ولې به الله ﷻ د عبادت مستحق نه وي چې علم او پوهه يې دومره کامله ده چې حتی د زړونو په پټو خبرو باندې هم پوهېږي، حاجت نشته چې بندګان ورته خپل احتياجات په ژبه بيان کړي، د زړونو ارزوګانې يې ټولې ورته څرګندې دي او پوره کول يې هم ورته اسان دي.

۳ـ نو که تاسو د خپلو زړونو کيفيتونه ښکاره کړئ چې په ژبه يې ووايې او يا يې پټ کړئ چې تلفظ ورباندې ونه کړئ، په دواړو صورتونو کښې به درسره محاسبه وکړي او هر يو کيفيت به درپه ګوته کړي چې ستا قلبي صفت دا وه او ستا قلبي صفت دا وه. برسېره په دې، د ټولو اعمالو عملنامه به په لاس کښې درکړي، بيا به نو مغفرت وکړي چا ته يې چې خوښه وي او معذب به کړي چاته يې چې اراده وي، هلته به تاسو په سترګو باندې وګورئ چې رښتيا الله ﷻ واکدار او اختياردار دی او په هر شي باندې قدرت لري او د عبادت مستحق دی.

توضيحات

۱ـ په دې مقام کښې مفسرينو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی او د بحث د اوږدولو باعث دا شی دی چې د ايت څخه معلومېږي چې الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې د بنده سره محاسبه کوي

چې د ده په زړه کښې ګرځي، حتی که توان هم نه لري چې په زړه کښې يې د تېرېدلو مخه ونيسي.
دا د يو پلوه، او د بله پلوه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَتَكَلَّمْ»[۱] يعني: يقيناً الله ﷻ زما د امت څخه د هغه شي په باره کښې تېر شوی دی چې هغه د دوی په زړونو کښې ګرځي راګرځي ترڅو چې ورباندې عمل ونه کړي او يا پرې تلفظ ونه کړي.
نو د دغو دوارو (ايت او حديث) د مشکل د حل کولو دپاره هر چا خپلې هلې ځلې کړې دي چې په لاندې ډول شرحه کېږي:

دا ايت منسوخ دی

۲ـ ځينې مفسرين کرام وايي چې دا ايت شريف چې کله نازل شو نو صحابه کرام ﷺ د ډېر تاثير لاندې راغله او نبي کريم ﷺ ته يې ووېلې چې: يا رسول الله! په مونږ باندې چې الله ﷻ هر څه حکم کړی وه، هغه مو د همده ﷻ په توفيق عملي کړی دی، اما د دې ايت حکم خو مونږ نه شو عملي کولی. يعنې مونږ خپل زړونه نه شو اداره کولی، زمونږ په اختيار کښې نه دي نو که مونږ ورباندې ونيولی شو نو هيڅ کله به نجات ونه مومو[۲].
نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: ايا تاسو د يهودو په شان "سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا" (وا مو ورېده خو منو يې نه) وايئ، بايد "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" (وا مو ورېده او منو يې) ووايأست. صحابه کرامو ﷺ "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" ووېلې او حکم ته تسليم شوه.
خو يو کال بعد راتلونکي دواړه ايتونه الله ﷻ نازل کړه[۳]، چې ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ ﴾ آن تر ﴿ فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ پورې. همدې جواب ته په يوه اوږده حديث کښې اشاره شوې ده[۴].

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُ ﴾ جمله خو د اخباراتو څخه ده او قاعده دا ده چې په اخبار کښې نسخه نه شي راتلی، ځکه چې دا خو د کذب (دروغو) معنی ورکوي. نسخه په احکامو کښې راځي چې دا کوئ او دا مه کوئ؟
مونږ وايو چې: هغه اخبار چې يو حکم ته متضمن وي هلته هم نسخه راتلی شي او دلته همداسې ده ځکه چې د ذکر شوې جملې مطلب دا دی چې په زړونو کښې هم چتيات مه تېروئ، الله ﷻ به درسره محاسبه وکړي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۳۴۳
(۲) تفسير القرطبي ج۳ ص۴۲۵
(۳) اسباب النزول للواحدي ص۶۱
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۷۷

دلته نسخه دقبول وړ نه ده

۴ـ مګر دغه قول د لاندې وجوهو د کبله د قبلولو وړ نه دی:

الف: اسلام د نزول سره سم څمکې ته اسان راښکته شوی، تردې چې په ژبه باندې د کفر کلمه هم د مجبوريت په حالت کښې رخصت ګڼله شوې ده، د مردارې خوراک ته د اضطرار په وخت کښې جواز ورکړی شوی دی او حتی پنځوس لمونځونه پنځو لمونځونو ته راښکته کړی شوي دي او داسې نور. نو هغه دين چې په هغه کښې د دغسې اسانيو مراعات شوی وی هيڅکله د دې قابليت نه لري چې د زړونو په وسوسه باندې څوک معذب کړي.

ب: که څه هم په دې کښې اختلاف دی چې تکليف ما لا يطاق عقلاً جواز لري او که نه، خو په دې کښې په پوره توګه اتفاق دی چې واقع شوی خو نه دی او د نسخې په صورت کښې لازمېږي چې تر يو کاله پورې هر مؤمن مکلف وه چې د خپلې وسې څخه پورته کار وکړي او د خپل زړه د وساوس مخه ونيسي، چې دا تکليف بما لا يطاق ګڼل کېږي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ په دې مقام کښې دېره مهمه پوښتنه دا ده چې: که نسخه نه وی واقع شوې نو نه به صحابه وو کرامو ﷺ ته تشويش پېښ شوی وی او نه به يې د تشويش د پورته کولو د کبله ايتونه نازل شوي وی، هغه احاديث چې دا واقعه يې بيانه کړې ده کمزوري او ضعيف هم نه دي[۱].

مونږ جواب کوو چې:

د صحابه وو کرامو ﷺ ايمانونه ډېر صفا وه او اخلاصونه يې ډېر زيات وه نو د زيات احتياط د کبله دوی د دې څخه هم په ډار کښې وه هسې نه چې الله ﷻ راڅخه په هغو وسوسو باندې ناراضه شي کومې چې بلا اختياره زمونږ په زړونو کښې تېرېږي.

ممکن دا تشويش ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته ورلوېدلی هم نه وی او چا ته چې ورلوېدلی وی نو د هغه څخه به د څه وخت دپاره هغه ټول نصوص د ياده وتلي وي چې د اسانۍ په باره کښې نازل شوي دي، لکه چې د حضرت عمر ﷺ څخه د نبي کريم ﷺ د وفات په وخت کښې د وفات ټول ايتونه د ياده وتلي وه او توري ته يې لاس کړ او ويې ويلې که هرڅوک وايي چې نبي کريم ﷺ وفات شوی دی نو په دې توره به يې سر پرې کړم نبي کريم ﷺ خو وفات شوی نه دی بلکې معراج ته تللی دی. تردې چې ابو بکر الصديق ﷺ راغی او د وفات ايتونه يې ولوستل او د عمر ﷺ غُصه سره شوه ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته لوستل شوي ايتونه داسې ښکاره شوه تا به ويل چې د هيچا هم د دې څخه وراندې زده نه وه[۲].

نو که مونږ وايو چې په حديث شريف کښې نسخه په اصطلاحي معنی باندې نه ده بلکې د تشويش پورته کول د نسخې په نامه باندې ياد شوی دی هم څه باک يې نشته.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۶۴

(۲) تفسير ابن کثير ج۱ ص۴۰۹

پاتې شوه دا خبره چې نبي کريم ﷺ څنګه دوی ته اطمنان ورنه کړ چې تشويش مه کوئ په وسوسو باندې نه نيولی کيږئ خاطر جمعه اوسئ؟ د دې جواب دا دی چې هغه ډار په اطمنان سره د منځه ځي چې سړی ورسره د خارجي عواملو د کبله مخامخ کيږي، اما هغه ډار چې چا ته د خپلې کمزورۍ د کبله او د زيات احتياط د وجې ورلاندې شوی وي په هغه باندې اطمنان ورکول څه تاثير نه غورځوي. لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د ملائکو په باره کښې الله ﷻ فرمايي: ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾ [الأنبياء:۲۶] يعني: بلکې دوی مکرم بندګان دي. الله ﷻ ورته د کرامت والا بندګان وايي خو سره د دې هغوی د الله ﷻ څخه په ډار کښې دي لکه چې فرمايي: ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُم﴾ [النحل:۵۰] يعني: دوی د خپل رب ﷻ څخه ډاريږي.

ب: عمر رضی الله عنه د عشره مبشره وو څخه وه، خو سره د دې به يې د حذيفه رضی الله عنه څخه پوښتنه کوله چې زما نوم خو به په هغو منافقانو کښې نه وي چې تاته نبي کريم ﷺ د اسرارو په توګه دربښودلي دي؟!

ج: د قيامت په ورځ به په پيغمبرانو عليهم السلام باندې داسې حالت راځي چې «نَفْسِي نَفْسِي» به وايي، خو دا ډار به په دوی باندې د الله ﷻ د پلوه نه وي بلکې دا به د بندګۍ او عبوديت اثار وي چې په دوی باندې به څرګند شي.

۶ـ لنډه دا چې نبي کريم ﷺ به دوی ته د دين د سهولت ايتونه د لاندې وجوهو د کبله نه وي لوستي:

اول: پوهېده چې د دوی ډارورباندې نه ورکيږي ځکه چې عوامل يې خارجي نه دي داخلي دي.

دوهم: چې د دين په کارونو کښې همداسې احتياط کاره پاتې شي، لکه چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل: د الله ﷻ حق په بندګانو دا دی چې عبادت يې وکړي او هيڅ شی ورسره شريک نه کړي، او د بنده حق په الله ﷻ باندې دا دی چې هغه څوک معذب نه کړي چې هغه ورسره شريک نه وي درولی. نو معاذ رضی الله عنه ووېلې چې: ای د الله رسوله! ايا په دې خبره خلکو ته زيری نه ورکوم؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل: زيری مه ورکوه «فَيَتَّكِلُوا» چې په همدې به اتکا وکړي او سست به شي[1].

دريم: د دوی تشويش عارضي وه، پوهېده چې په ادنا تفکر سره د منځه ځي بيان ته يې حاجت ونه ليده. لکه چې يوه ورځې ابو بکر الصديق رضی الله عنه د نبي کريم ﷺ په حضور کښې د يوه خوب تعبير وکړ نو ورته يې ووېلې چې: «أَصَبْتَ بَعْضًا وَأَخْطَأْتَ»[2] يعني: چې په څه برخو کښې حقيقت ته ورسېدلې او په ځينو کښې خطا شوې. مګر تفصيل يې ورنه کړ چې په کومو کښې خطا شوی وه او په کومو کښې رسېدلی وه ځکه چې چندان حاجت ورته نه وه.

دا ايت مخصوص البعض دی

۷ـ ځيني علماء کرام وايي چې دا ايت د حديث سره څه تضاد نه لري ځکه چې دا يوازې د شهادت په پټولو کښې نازل شوی دی او يا يوازې د کافرانو په دوستۍ کښې. يعني که څوک په زړه

---

[1] صحيح مسلم ج۱ ص۴۴

[2] صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۴۳

کښې شاهدي پټه وساتي او يا د کافرانو سره پټه دوستي وکړي نو که تلفظ ورباندې ونه کړي هم نيول کېږي. مګر څرنګه چې د ايت شريف مفهوم عام دی چې ټولو پټو ته شامل دی نو د دې عمومي مفهوم څخه ذکر شوي دوه مصداقونه که د مثال په توګه واخستل شي باک يې نشته، او که په همدې دوه مصداقو کښې په کوم يوه پورې تخصيص کړی شي دا د ډېره بې دليله خبره ده او د شرعي قوانينو څخه مخالفه ده[۱].

دا ايت عام دی

۸ـ ځينې علماء کرام وايي چې ايت شريف عام دی خو د ذکر شوي حديث سره څه منافات نه لري، ځکه چې هلته اُخروي مواخذه مراده ده او دلته دنياوي[۲]، يعنې: د زړونو په پټو شيانو باندې الله ﷻ صرف په دنيا کښې جزا ورکوي او بس. لکه چې بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې ما د نبي کريم ﷺ څخه د همدې ايت په باره کښې پوښتنه وکړه، نو هغه راته وويلې چې: ای عائشې! په دې ايت کښې دنياوي عذابونه مراد دي، لکه: تبه، اغزي (چې په پښه کښې مات شي)، څه سامان چې سړي په خپل جيب کښې اچولی وي خو هېر يې وي او خفګان ورباندې تېر شي چې ورک شو، نو په دغسې غمونو او دردونو باندې عفوه کېږي تردې چې: «إِنَّ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ ذُنُوبِهِ كَمَا يَخْرُجُ التِّبْرُ الْأَحْمَرُ مِنَ الْكِيرِ»[۳] يعنې: يقيناً مؤمن بنده د خپلو ګناهونو څخه داسې صاف راوځي لکه چې د پخ د نغري څخه د اوسپنې سور رنګې ټوټه راوځي.

۹ـ مونږ ته دا تطبيق هم په زړه پورې نه ښکاري. او دا ځکه چې د بي بي عائشې رضي الله عنها د حديث معنی دا نه ده چې سړی په غير المقدورو شيانو باندې په دنياوي کشالو اخته کېږي په داسې حال کښې چې په آخرت کښې يې ورته عفوه کړې وي، بلکې مطلب يې دا دی چې الله ﷻ په مؤمنانو باندې مهربان دی، د آخرت پېټی يې سپکوي او په دنياوي مشکلاتو باندې ورڅخه لږ- لږ څنډې پرې کوي ترڅو چې د قيامت په ورځ ورباندې د ګناه پېټی بالکل نه وي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه بل حديث کښې اشاره کوي چې فرمايي: «إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الْخَيْرَ عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتَّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۴] يعنې: کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د خير اراده وکړي نو هغه ته په عاجله توګه په دنيا کښې عذاب ورکوي او کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د شر اراده وکړي نو ګناه يې ورپورې بنده ساتي (په دنيا کښې يې په مشکلاتو باندې نه اخته کوي چې ګناهونه يې عفوه شي) تردې چې د قيامت په ورځ پوره جزا ورکړی شي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۳ ص۴۲۱
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷۲
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۸
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۶۵

محاسبه په دوه ډوله ده

١٠_ ځینې علماء کرام وایي چې: د ﴿ يُحَاسِبْكُم ﴾ کلمه د محاسبې څخه اخستله شوې ده او محاسبه په دوه ډوله ده، یوه هغه ده چې مواخذه او نیونه ورسره ملګرې وي او بله هغه ده چې محض وړاندې کړی شي او مواخذه وربانديې ونه شي، لکه چې همدا مضمون په لاندې دوه حدیثونو کښې ښه واضحه شوی دی:

الف: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل: د هر چا سره چې د قیامت په ورځ محاسبه وشي هغه به هلاک شي. بي بي عائشې رضي الله عنها ورته وویلې چې: ایا الله ﷻ نه دي ویلي چې: ﴿ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾ [الإنشقاق:٨] د دوی (اصحاب اليمين) سره به ډېر ژر اسان حساب وشي؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّمَا ذَلِكِ الْعَرْضُ وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكُ»[1] یعنې: بې شکه دا محض وړاندې کول دي مګر د چا سره چې په حساب کښې مناقشه وکړی شي هغه به هلاک (معذب) شي.

ب: همدارنګه په همدې مضمون باندې د مناجات اوږد حدیث هم دلالت کوي چې الله ﷻ به په پټه کښې خپل ایماندار بنده په ګناهونو باندې معترف کړي چې دا دې کړي دي او دا دې کړي بیا به ورته ووایي چې په دنیا کښې مې دغه ګناهونه د خلکو څخه پټ کړي وه خو نن ورځ مې درته ښنلي دي[2].

نو د جواب حاصل دا دی چې محاسبه خو په هغو ټولو باندې شته چې نه وي ښکاره شوي مګر په ځینو سخته محاسبه ده چې عذاب وربانديې مرتب شي او په ځینو اسانه ده چې محض وړاندې کول او تېرېدل دي.

سوال جواب

١١_ که څوک وایي چې: په غیر اختیاري وسوسو باندې هم محاسبه شته که څه هم اسانه وي؟ مونږ وایو چې: غیر اختیاري وسوسې په دې مقام کښې بالکل مطرحې نه دي (ایت ورته بالکل شامل نه دی) ترڅو جواب ته ارتیا پیدا شي، او دا ځکه چې:

اول: په ایت کښې د ﴿ تُبْدُوا ﴾ "چې تاسو یې ښکاره کړئ" او د ﴿ تُخْفُوهُ ﴾ "چې تاسو یې پټ کړئ" جملې نازلې شوې دي چې دواړه په اختیار باندې دلالت کوي، او وسوسې خو د چا په اختیار کښې نه دي.

دوهم: په ﴿ فِيٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ کښې د "فِي" توری د ظرفیت دپاره دی. یعنې هغه کیفیات دلته مطلب دي چې د هغو دپاره د انسان زړه ظرف ګرځېدلی وي او تقرر یې پکښې نیولی وي، لکه شاهدي پټول، تکبر، نفاق، کینه عداوت او داسې نور، او وسوسې خو تقرر نه لري بې اختیاره په زړونو کښې ګرځي او راګرځي؛ نو ایت ورته هیڅ شامل نه دی.

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٢١؛ ج٢ ص٧٣٦

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٣٠

همدارنګه د ګناه تصور او په ګناه باندې عزم کول سره فرق لري، چې تصور په زړه کښې تقرر نه لري او عزم په زړه کښې ځای نیولی وي نو د قتل په تصور باندې سړی نه نیول کېږي چې ایت ورته شامل نه دی او په عزم باندې یې نیول کېږي که څه هم عملي نه شي او څه موانع پیدا شي، ځکه چې عزم د زړه تصميم ته وايي چې يو کار اجراء کړي[1].

تبصره

۱۲ـ الله ﷻ د هر بنه پوهېږي خو مونږ ته همدغه وروستنی جواب په زړه پوری برېښي. نو په دې صورت کښې د ایت او حدیث تطبیق دا دی چې حدیث یوازې په دنیاوي امورو پورې اړه لري او بس[2]. لکه چې څوک د طلاق تصور وکړي او یا یې پرې عزم کړی وي نو ښځه تر هغه نه طلاقېږي ترڅو چې پرې تلفظ وکړي، همدارنګه څوک د قتل په عزم باندې په دنیا کښې نه محاکمه کېږي ترڅو چې خپل عزم ترسره نه کړي. او دا ځکه چې په دنیا کښې د شریعت د تطبیق دپاره قضاة او ولاة خلیفه ګان ټاکل شوي دي او هغوی د چا په زړه باندې نه پوهېږي، خلک چې وايي چې شرعه ظاهر ګوري، هغه همدا معنی ده.

﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّن رُّسُلِهِۦۚ وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ لَهَا مَا كَسَبَتۡ وَعَلَيۡهَا مَا ٱكۡتَسَبَتۡۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذۡنَآ إِن نَّسِينَآ أَوۡ أَخۡطَأۡنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ وَٱعۡفُ عَنَّا وَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾﴾

[۲۸۵] پیغمبر ﷺ په هغه څه باندې پوخ متعقد دی چې چې ده ته د خپل رب د پلوه ورنازل شوی دی او مؤمنانو هم (د ده د پیروۍ د کبله پرې ایمان راوړی دی چې تفصیل یې دا دی:)

ټولو مؤمنانو په الله ﷻ او د ده ﷻ په ملائکو او د ده ﷻ په کتابونو او د ده ﷻ په پیغمبرانو باندې ایمان راوړی دی (دوی وايي چې:) مونږ د ده ﷻ د پیغمبرانو د جملې څخه د یوه کس په منځکښې هم فرق نه کوو (چې دا منو او دا نه منو). او (هم) دوی وايي چې مونږ (ما انزل الله) قبول کړي دي او اطاعت یې کوو. (ای ربه!) مونږ ستا څخه بښنه (غواړو) او (زمونږ) بېرته درتلل خاص تاته دی.

(۱) مفردات الراغب ص ۳۴۶

(۲) تفسیر القرطبي ج ۳ ص ۴۲۲

[۲۸۶] الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې په اندازه، د هر چا دپاره هغه څه (ثوابونه) دي چې هغه ګټلي دي او هغه څه (ګناهونه) وربانديې دي چې دی يې مرتکب شوی دی.

(د مؤمنانومتباقي وينا دا ده چې:) ای زمونږ ربه! ته مونږ مه نیسې که چېرې مونږ (ستا حکم) هېر کړو او یا (پکښې) خطا شو. او ای زمونږ ربه! په مونږ باندې داسې درووند بار مه باروې لکه په هغو کسانو باندې دې چې بار کړی وه چې زمونږ څخه مخکښې تېر شوي دي.

ای زمونږ ربه! په مونږ باندې داسې (افتونه او مصیبتونه) مه باروه چې مونږ لره د هغو په تحمل باندې قوت نه وي (او په ډېر مشقت سره ترې پورته کېږو).

(ای زمونږ ربه!) او مونږ ته عفوه وکړې (معذب مو نه کړې).

(ای زمونږ ربه!) او مونږ ته ببښنه وکړې (ګناهونه مو ښکاره نه کړې).

(ای زمونږ ربه!) او په مونږ رحم وکړې (د ښکیو توفیق راکړې).

(يوازې) ته زمونږ کارسازی یې نو په کافر قوم باندې راسره نصرت (مدد) وکړې. (آمین یارب العالمین).

ارتباط

د دې دوارو ایتونو ارتباط خو د مخکښې نژدې ایت سره ښځې څرګند دی حتی چې ځینو علماء کرامو دا د هغه دپاره ناسخ ګڼلي دي، لکه چې هلته په دوهمه توضیح کښې یې شرحه تېره شوې ده.

اما که په خیر سره ورته وکتل شي نو دا ایتونه د "البقرة" سورت دپاره د "رد العجز علی الصدر" د قبیلې څخه دی، یعنې د سورت آخر د سورت اول ته ورتاو کړی شوی دی. په دې معنی چې: الله ﷻ د سورت په پیل کښې فرمایلي وه چې: ﴿ الٓمٓ ۝ ذَٰلِكَ ٱلۡكِتَٰبُ لَا رَيۡبَۛ فِيهِۛ هُدٗى لِّلۡمُتَّقِينَ ﴾ یعنې: د هدایت دپاره همدغه کتاب درواستول شو چې شک شبه پکښې نشته، خو په دې کتاب باندې صرف متقیان لار موندلی شي چې هغوی دا-دا صفات ولري. نوره خبره یې په همدې ځای پربښودله او احکام یې بیان کړه، لکه: لمونځ، جهاد، زکات، روژه، حج، طلاق، حیض، ایلاء، عدت، قصاص او داسې نور.

نو د دې بیان څخه وروسته دا پوښتنه پیدا کېده چې ایا د دې هدایت څخه چا استفاده وکړه او که نه؟ نو الله ﷻ دغه پوښتنه پخپله جواب کړه چې: ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴾ تر آخره پورې.

د مطلب خلاصه

یعنې: د دې سورت په پیل کښې مونږ ویلي وه چې دا کتاب "هُدًى لِلْمُتَّقِين" دی، یعنې د خلکو څخه متقیان جوړوي. نو اوس به تاسو پوه شوي یاست چې زمونږ خبره څومره په ځای وه، معاندین او متکبرین لکه څنګه چې ګمراه وه همغسې ګمراهان پاتې شوه.

نبي كريم ﷺ خو مفروغ البحث دی ذکر ته يې حاجت نشته چې په هغه څه باندې ايمان لري چې د خپل رب ﷻ د پلوه ورنازل شوي دي. اما د ده د تابعانو (مؤمنانو) حال دا دی چې دوی ټول د يو-بو هدايت څخه مستفيد شوه او د متقيانو په صفاتو باندې په لاندې تفصيل سره متصف وګرځېدل:

۱ـ د متقيانو يو صفت دا وه چې دوی په غيبو باندې عقيده لري، پيغمبر ﷺ په هغه څه باندې چې ده ته د خپل رب د پلوه نازل شوي دي څومره بنه معتقد دي، او د ټولو مؤمنانو (چې د خپل پيغمبر ﷺ متابعت ته يې ملاوې تړلي دي) په غيبو باندې څومره پخه عقيده ده، دوی ټول په الله ﷻ او په ملائکو باندې معتقد دي.

۲ـ بل صفت يې دا وه چې په ما انزل الله باندې راوړي ﴿ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ﴾ محمدي (ﷺ) اُمت په ټولو اسماني کتابونو باندې ايمان لري چې ټول حق دي، داسې نه وايي چې فلانی کتاب منو او فلانی نه منو. همدارنګه په يو لک څلېرشت زره ـزيات يا کمـ پيغمبرانو باندې هم ايمان لري. دوی وايي چې د پيغمبرانو عليهم السلام په ټولي کښې مونږ د يوه هم دا فرق نه کوو چې د منلو څخه يې وباسو، لکه څنګه چې د کتابونو په منلو کښې په تفريق باندې قائل نه ياستو همدارنګه پيغمبران عليهم السلام هم نه تفرقه کوو.

۳ـ بل صفت يې دا وه چې لمونځونه ودروي او انفاق کوي ﴿ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴾ محمدي (ﷺ) امت يوازې د لمانځه په ودرولو او د زکات په ورکولو باندې اکتفاء نه کوي بلکې د الله ﷻ د ټولو احکامو په باره کښې وايي چې ﴿ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾ قبولوو يې او اطاعت يې کوو. دوی د يهودانو په شان نه وايي چې "سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا" وا مو ورېده خو اطاعت يې نه کوو. هو! که د تعميل په اوږدو کښې ورڅخه څه قصور واقع کېږي د هغه په اړه سوال کوي چې ﴿ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا ﴾ ای ربه! د مغفرت باران راباندې وکړې او د تقصيراتو څخه راتېر شې.

۴ـ بل صفت يې دا وه چې دوی په آخرت عقيده لري ﴿ وَبِٱلْأَخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾. محمدي (ﷺ) اُمت په وروستنۍ ورځې باندې مستقيمه عقيده لري، څکه چې دوی وايي: ای ربه! ﴿ وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴾خاص تاته زمونږ بېرته درتلل دي چې د هر څه واک او اختيار به ستا وي. د يهودانو په شان د خپلو اسلافو عبادت ته په تمه نه دي چې هغوی به زمونږ په درد وخوري او يا به هغوی زمونږ په باره کښې حتمي شفاعت کوي او د عذابه به مو خلاصوي او که معذب شو هم هغه به په شمار شمارلې ورځې وي او بس.

دوی د نورو خلکو د ترغيب دپاره او د خپلو خانونو د اطمنان دپاره وايي چې مونږ به ولې د الله ﷻ را استولي احکام په سر او سترګو نه قبلوو چې الله ﷻ په مونږ باندې زمونږ د وسې او توان څخه پورته بار نه دی اېښی بلکې د الله ﷻ د قانون دا دی چې هيڅوک د وسې څخه پورته نه مکلف کوي. او د هر چا ګټه د خپل ځان دپاره ده او په هر چا باندې د خپلې ګناه پېټی ورباربږي او بس، نو نه بايد څوک د بل چا نيکيو ته په تمه شي چې هغه به زما په درد وخوري خپلو نېکيو کولو ته مې ارتيا نشته او نه بايد څوک دې ته سترګې په لار شي چې زما د ګناه پيټی به بل څوک پورته کړي،

که هرڅومره فسق او فجور وکړم زما په غاړه کښې نه پرهوزي زور یې بل چا ته ورځي. او نه باید څوک د دې څخه په ډار کښې شي چې په غیر اختیاري وسوسو به ونیولی شم، ځکه چې سړی په اکتسابي (اختیاري) شیانو باندې نیولی کېږي او وسوسې خو اکتسابي نه دي.
۵ـ هلته په تقوی باندې داسې نتیجه مرتبه ښودله شوې وه چې: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدٗى مِّن رَّبِّهِمۡۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ یعني: همدوی په هدایت باندې روان دي (ټول قول او فعل یې د هدایت په رڼا کښې انجامېږي) او همدوی فلاح موندونکي دي.
محمدي (ﷺ) امت ته هم ذکره شوې نتیجه لاس ته ورغلې ده، د اعمالو په ساحه کښې خو دوی د ﴿ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَا ﴾ په قاعده روان دي، او د اقوالو څو مثالونه یې دادي:
الف: دوی خپله عاجزي ښکاره کوي او الله ﷻ ته سوالونه کوي چې ای ربه! مونږ په هغې نافرمانۍ باندې مه نیسې چې مونږ یا د هېرې د کبله کړې وي او یا پکښې خطا شوي یاستو.
ب: دوی وایي چې: ای ربه! مونږ ته خو دې ډېر اسان احکام رانازل کړي دي او د وسې څخه پورته دې نه یو مکلف کړي، خو ای ربه! دغه اسان احکام راته په ګرانو احکامو باندې د ګناه د کبله مه بدلوه او په مونږ باندې داسې درانه بارونه مه ږده لکه چې په پخوانیو خلکو باندې دې خپل اسان احکام په درنو حکمونو باندې بدل کړه. نو ای ربه! مونږ ته ګناه عفوه کړه.
ج: ای ربه! په مونږ باندې د دنیا په حوادثو کښې هم داسې حوادث مه تحمیلوه چې مونږ یې طاقت نه لرو، که څه هم زمونږ ګناهونه غواړي چې د ډېرو درنو مشکلاتو سره مخامخ شو، مګر ای ربه! مونږ لکه څنګه چې ستا څخه په تشریعي امورو کښې عفوه غواړو همدارنګه ستا عفوې ته په دنیاوي مشکلاتو کښې هم سترګې په لار یو چې ښننه راته وکړې او د هغه عقوبت سره مو لاس او ګرېوان نه کړې چې مونږ یې مستحق یو.
د: ای ربه! مونږ کمزوري بندګان یو، حوصله مو کمه ده او توان مو ضعیف دی، نو په مونږ رحم وکړه او په دنیا او آخرت دواړو کښې مو د مشکلاتو څخه وساته.
هـ: په دې ټولو باندې د پاسه ای ربه! زمونږ لوی مشکل جهاد دی نو په جهاد کښې راسره امداد وکړې. ای ربه! همدا ته زمونږ کارساز یې نو په کافر قوم باندې نصرت راکړې، که نصرت رانه کړې نو نه بل څوک شته چې یا ورته مونږ سوال وکړو او یا د هغه څه د لاسه وشي. ای ربه! لکه څنګه چې د جهاد په اوږدو کښې درڅخه نصرت غواړو همدارنګه د جهاد په نتیجه کښې هم راسره کومک وکړې چې د کافرانو په ګټه باندې تمام نه شي، او داسې وضعه رامنځ ته نه شي چې په استدلال باندې هغوی پیاوړي شي او یا زمونږ د بې اتفاقۍ څخه هغوی فائده پورته کړي.
توضیحات
۱ـ مونږ د مطلب خلاصه داسې واخستله چې په ﴿ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ ﴾ باندې موقف وکړ او ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ ﴾ الآیة مو بېله جمله ومنله[۱]. نو په دې تقدیر د سورت

(۱) تفسیر ابي السعود ج۱ ص۲۷۳؛ روح المعاني ج۳ ص۶۷

د آخره پورې ټول کیفیات د مؤمنانو پورې تعلق نیسي او نبي کریم ﷺ پکښې په طریق اولی سره شامل دی. او دا ځکه: کله چې د ده ﷺ پیروان د دغسې ستاینو لیاقت لري نو پخپله د نبي کریم ﷺ په ستاینه کښې خو څه شک نه پاتې کېږي چې ذکر ته یې اړتیا پېښه شي.

هو! په اول سر کښې د نبي کریم ﷺ د ایمان ذکر صرف د دې دپاره بیان شوی دی ترڅو څرګنده شي چې مؤمنان ځکه د دغو صفاتو خاوندان ګرځېدلي دي چې دوی د نبي کریم ﷺ د ایمان په رڼا کښې خپلو عقائدو او اعمالو ته وده ورکړې ده.

ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ﴾ باندې وقف کړی دی او ﴿ كُلٌّ ءَامَنَ ﴾ الآية یې د اولنی جملې بیان ګڼلی دی، چې په دې تقدیر نبي کریم ﷺ هم د سورت د آخره پورې په ټولو کوائفو کښې په صراحت سره شریک ګڼل کېږي[1]، مګر مونږ ته اولنی توجیه په زړه پورې ښکاره شوه، چې د دې توجیه څخه یې بلاغت زیات دی.

کسب او اکتساب

۲ـ د "كَسَبَ" او "اِكْتَسَبَ" سره نور څه فرق نشته یوازې دومره ده چې اول مجرد دی او دوهم مزید فیه دی، چې په قرآن کریم کښې دواړه فعلونه هم د شر دپاره استعمال شوي دي او هم د خیر دپاره، خو په خیر کښې ورسره "ل" استعمال مومي چې سړی ورباندې خوشالېږي او ځان ته یې نسبت کوي، او په شر کښې ورسره "عَلى" استعمالېږي چې سړی یې په ځان باندې بار ګڼي، لکه چې وایي: په ما باندې قرض دی (عَلَيَّ دَيْنٌ)؛ نو په دې بناء په دې مقام کښې د دواړو فعلونو استعمال محض تفنن في العبارة دی او بس[2].

مګر ځینې مفسرین کرام د دواړو په منځکښې په لاندې ډول فرقونه کوي:

الف: "كسب" د ځان او غیر دواړو دپاره استعمال مومي او "اِكْتِساب" د غیر دپاره نه دی مستعمل شوی. نو داسې ویلی شي چې: فُلانٌ كَاسِبٌ لِاهلهِ، مګر داسې نه شي ویلی چې: فُلانٌ مُكْتَسِبٌ لِاهْلِهِ[3].

ب: څرنګه چې په "اِكْتِساب" کښې حرفونه زیات دي نو په معنی کښې یې په نسبت سره "كسب" ته مبالغه زیاته ده. شاید چې په دې مقام کښې به "اِكْتِساب" د ګناه دپاره ځکه خوښ کړی شوی وي چې:

اول: یو مسلمان د ګناه جرئت تر هغه نه شي کولی چې ترڅو په ځان باندې زور واچوي او د ایمان غوښتنه د پښو لاندې کړي.

دوهم: نو کله یې چې د پښو لاندې کړه بیا پکښې په دومره مبالغه سره وړاندې قدم ږدي چې په نېکیو کښې هغومره کوښښ نه کوي ځکه چې نفس "اَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ" دی یوازې ایمان دی چې د ګناهونو د ارتکاب مخه یې نیسي. نو کله چې د ایمان رڼا تته شي نو اَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ "نفس" ته مخه خوشې شي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۳ ص۳۸۸
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۲۹۷
(۳) مفردات الراغب ص۴۴۸

خطا او نسیان

۳ـ په دې مقام کښې يو مهم سوال منځ ته راځي هغه دا چې: د وړاندې څخه ثابته شوه چې الله ﷻ هیڅوک د توان څخه په پورته حکم باندې نه مکلف کوي، خو سره د دې د مؤمنانو په مدحه کښې مهرباني کوي چې دوی د خپل رب څخه غواړي چې مونږ په خطا او نیسان باندې مه نیسه؛ او دغه دواړه خو د انسان د وسې څخه پورته دي؟

مونږ د دې معضلې د حل دپاره لاندې د حل لارې وړاندې کوو:

الف: د نسیان څخه هغه سستي او تنبلي مطلب ده چې د نسیان باعث وګرځي، لکه چې د چا څخه قرآن کریم او یا یو سورت د دې کبله هېر شي چې د تلاوت تکرار نه کوي. او د خطا څخه هغه بې اهتمامي مراده ده چې د خطا کېدلو باعث شي، لکه کوم روژه دار چې د ماښام یا چرګ بانګ پوره تحقیق ونه کړي او د بې اهتمامۍ د کبله یا د ماښام څخه مخکښې روژه ماته کړي او یا د سهار څخه وروسته څه وخوري[1].

مګر په دې جواب باندې مشکل نه حل کېږي، ځکه چې که تنبلي یا بې اهتمامي ګناه وګڼله شي نو د سوال بیا ذکر ته یې حاجت نه پاتې کېږي چې د ﴿ غُفْرَانَكَ ﴾ لاندې شاملېږي. او که ګناه ونه ګڼل شي نو کوم سوال چې د نسیان او خطا په باره کښې وارد شوی وه بعینه همغه سوال د هغو دواړو په متعلق هم تحقق مومي ځکه چې دغه دواړه هم د چا په اختیار کښې نه دي.

ب. نافرماني د ګناه دپاره داسې حیثیت لري لکه څنګه حیثیت چې زهریات د قتل دپاره لري نو لکهچې څنګه چې په سهوه او خطا سره د زهرياتو خوراک د قتل سبب ګرځي همدارنګه عصیان په خطا یا نسیان سره هم د ګناه سبب ګرځېدلی شي نو ځکه د الله ﷻ څخه سوال کول په ځای کار دی ترڅو وړباندې ګناه او مواخذه مرتبه نه کړي. یا په بل عبارت: چې د چا څخه په هر ډول عصیان صادر شي لیاقت لري چې د الله ﷻ د خوا څخه وړباندې معذب شي مګر دا بېله خبره ده چې الله ﷻ ورنه تېرېږي او د نسیان او خطا په صورت کښې یې وړباندې، نه نیسي[2].

دا جواب هم مونږ ته د مشکل حل کوونکی نه ښکاري، ځکه لکه څنګه چې د خنثی شوو زهریاتو خوراک د قتل موجب نه شي ګرځېدلی همدارنګه خطا او نسیان هم د الله ﷻ د پلوه خنثی کړی شوي دي چې هیڅوک د قدرت څخه په پورته حکم نه مکلف کوي.

ج: په خینو وختونو کښې سړی محض د خپلې عاجزۍ او بندګۍ ښکاره کولو دپاره سوال کوي او پوره واضحه ده چې د الله ﷻ په حضور کښې د خپلې بندګۍ اظهار هم بندګي او عبادت دی. لکه:

اول: مونږ ته الله ﷻ دا دعاء هم راښودلې ده چې: ﴿ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ ﴾ [آل عمران: ۱۹۴] یعني: ای زمونږ ربه! او مونږ ته هغه څه راکړه چې زمونږ سره دې د خپلو رسولانو په ذریعه وعده کړې ده. او ښکاره ده چې الله ﷻ مونږ ته خپل مواعید ضرور پوره کوي.

---

(۱) تفسیر کشاف القرآن ج۱ ص۳۳۲؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۵۵

(۲) روح المعاني ج۳ ص۷۰؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۵۹۹

دوهم: نبي کریم ﷺ ته الله ﷻ وړاندې او بېرته ټول ښنلي وه (د ګناه څخه معصوم وه)

دې هم د الله ﷻ څخه ښنه غوارې، لکه چې وايي: «إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ»[۱] يعني: شان دا دی چې بې شکه زما په زړه باندې څه تياره راځي او زه په ورځ او په شپه کښې سل ځله ښنه غوارم.

نو په دې مقام کښې د خطا او نسيان په باره کښې الله ﷻ ته سوال او زارۍ کول د بندګۍ د اظهار دپاره دېر ښه مظهر دی ځکه د مؤمنانو په مدحه کښې وشمېرل شو. ځوک چې خپل ځان په خطا او نسان کښې د مواخذې وړ ګڼي نو د قصدي ګناه څخه خو به خپل ځان دېر لرې ساتي.

په ياد ولرئ!

۴ـ په ياد ولرئ چې نسيان او خطا د ګناه په باره کښې دواړه عفوه دي، اما د دنياوي احکامو په هکله ورباندې دېر احکام ترتب پيدا کوي، چې په لمانځه کښې ورباندې د سهوې سجده لازمېږي، په خطا سره خبرې کول لمونځ باطلوي، په خطا يې قتل باندې کفاره واجبېږي، همدارنګه د اودس ماتېدل قصداً او سهواً څه فرق نه لري او داسې نور[۲].

"إصر" څه ته وايي؟

۵ـ که څه هم د "إصر" توری اصلا د يو شي غوټه کولو او په غُصه سره بندولو ته وايي[۳]، مګر په دې مقام کښې ترې هغه شرعي احکام مراد دي چې د دېر دروندوالي د کبله ترې سړی نه شي خوزېدلی او د ناکامۍ سره پکښې مخامخ کېږي، د قرآن کريم د نزول په زمانه کښې الله ﷻ د مؤمنانو سوال قبول کړ او ثقيل احکام يې راباندې فرض نه کړه، لکه چې فرمايي:

الف: ﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾ [النساء: ۶۶] يعني: او که مونږ په دوی باندې دا حکم فرض کړی وی چې خپل ځانونه ووژنئ او يا د خپلو کورونو څخه بهر شئ، نو دا کار به دوی نه وی کړی مګر کمو خلکو.

ب: ﴿إِن يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ﴾ [محمد: ۳۷] يعني: که الله ﷻ ستاسو څخه ټول مالونه وغوارې (چې صدقه يې کړې) او په دې زور واچوي نو تاسو به بخل وکړئ او الله ﷻ به ستاسو د زړونو شديده شومتيا راوباسي.

مګر په پخوانيو قومونو باندې الله ﷻ ځينې درانه او ثقيله احکام فرض کړې وه چې هغوی پکښې ناکام شوه، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: يهودانو د خوسي عبادت کړی وه نو الله ﷻ ورباندې په توبه کولو کښې ځان وژنه فرض کړه، لکه چې د [البقرة: ۵۴] ايت کښې تېرشوه.

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۴۶

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۱ ص۵۳۸

(۳) مفردات الراغب ص۱۴

دوهم: ﴿ وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُواْ فِي ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴾ [النساء: ۱۵۴] يعني: او دوی ته مو ویلي وه چې د خالي په ورځ کښې تجاوز (ښکار) مه کوئ، او د دوی څخه مو کلک عهد اخستی وه. چې په نتیجه کښې ترې بېزوګان جوړ شوه.

دريم: په يهودو باندې پنځوس لمونځونه فرض وه، د مال څلورمه برخه ورکول ورباندې په زکات کښې لازم وه او د جامې نجاست يې په قطعه کولو پاکېده، نه په وينځلو[۱].

که څوک غواړي چې د دغو درنو احکامو ډېر مثالونه ولولي نو ځينو تفاسيرو[۲] ته دې مراجعه وکړي چې د يهودو د کتابونو څخه يې ترجمه کړې دي اګر که باور ورباندې په کار نه دی.

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې الله ﷻ په پخوانيو خلکو باندې هم په ابتداء کښې اسان احکام فرض کړي وه خو کله چې هغوی عصيان وکړ نو الله ﷻ هغوی ونيوه او احکام يې ورباندې درانه کړه، لکه چې فرمايي: ﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ [النساء: ۱۶۰] يعني: نو په سبب د ظلم د هغو کسانو کوم چې يهودان وه، په دوی باندې مو هغه پاکيزه شيان حرام کړه چې مخکښې ورته حلال کړی شوي وه.

محمدي (ﷺ) امت الله ﷻ ته سوال کوي چې: ای ربه! په مونږ باندې ثقيله حکمونه د عصيان په سبب مه فرض کوه چې پکښې ناکام نه شو بلکې عفوه راته وکړې. لکه چې راتلونکي کلمات ورباندې دلالت کوي.

طاقة څه معنی؟

۷ـ د ﴿ لَا طَاقَةَ لَنَا ﴾ جمله لاندې درې معناوې درلودلی شي:

الف: چې ﴿ طَاقَةَ ﴾ د قدرت په معنی واخستلی شي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې ای ربه! داسې بار راباندې تحميل نه کړې چې زمونږ د قدرت څخه وتلی وي. يعني: په هغه کار باندې مو ومه نيسې چې زمونږ د قدرت لاندې نه راځي، لکه خطا او نسيان. په دې تقدير به د وړاندې ايت دپاره تاکيد شي[۳].

ب: چې ﴿ طَاقَةَ ﴾ په معنی د هغه کار سره شي چې هغه سړی په اسانۍ سره نه شي کولی او په مشقت سره يې کوي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ای ربه! په مونږ باندې درانه احکام فرض نه کړې چې په اسانۍ سره يې نه شو کولی لکه چې په پخوانو باندې دې دغسې درانه احکام فرض کړي وه. په دې تقدير هم د نژدې مخکښې ايت دپاره تاکيد جوړېږي[۴].

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷۴: روح المعاني ج۳ ص۷۰
(۲) تفسير القاسمي ج۲ ص۳۹۴
(۳) تفسير القاسمي ج۳ ص۳۹۸
(۴) روح المعاني ج۳ ص۷۰

ج: که ﴿ طَاقَةَ ﴾ په همدغې دوهمې معنی باندې واخستل شي خو تشريعي امور مراد نه کړی شي او دنياوي بلاګانې او آفتونه مراد شي، نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: اى ربه! په مونږ باندې په دنيا کښې داسې آفتونه او مشقتونه، زحمتونه او لوږې، تندې رانازلې نه کړې چې مونږ ترې په اسانى سره نه شو پورته کېدلى، او د دې ډار او خطر وي چې بې صبري او ناشکري وکړو او ته راځخه ناراضه شې[۱].

په دې تقدير دا سوال د نورو دپاره تاکيد نه شو بلکې تاسيس جوړېږي، نو معلومه شوه چې همدا معنى يې بهتره ده ځکه چې د تاکيد ځخه تاسيس بهتر دى.

عَفْو، مَغْفِرَة، رَحْمَة

۸ـ "عَفْو" دې ته وايي چې الله ﷻ د خپل بنده د ګناه ځخه ورتېر شي او معذب يې نه کړي.

او "مَغْفِرَة" دې ته وايي چې برسېره په دې، د نورو بندګانو ځخه يې پټه هم کړي او ځوک پرې خبر نه کړي.

او "رَحْمَة" دې ته وايي چې برسېره په دې، نور مفت اجرونه هم ورکړي او يا د نورو ګناهونو ځخه د ځان ساتنې او د نېکيو د کولو توفيق هم ورکړي[۲].

ځو تنبيهات

۹ـ لاندې ځو تنبيهات د نظره تېر کړئ:

الف: په دغو دوارو ايتونو کښې چې د مؤمنانو د خولو ځخه کوم سوالونه حکايت شوي دي دا په حقيقت کښې د الله ﷻ د پلوه د قيامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته تلقين او تعليم شوي دي چې زما ځخه داسې-داسې سوالونه کوئ.

ب: عادت دا دى چې يوه غريب سړي ته کوم پاچا د وړانديزونو طريقه ورزده کړي چې ماته داسې-داسې وړانديزونه وکړه، نو په حقيقت کښې هغه ته وعده ورکوي چې عرضونه دې منم. نو ځرنګه چې مونږ ته الله ﷻ د سوالونو طرز او ډول راوښود بلکې د سوالونو الفاظ او کلمات يې په قرآن کريم کښې رانازل کړه چې ځوک پکښې ښکته او پورته هم ونه کړى شي نو ځکه زمونږ ډېر لوى اميد دى چې الله ﷻ به هم ذکر شوي عرضونه منظور کړي وي او هم به يې منظور کړي.

ج: د قرآن کريم د نزول په وخت کښې د نبي کريم ﷺ د انوارو د نژدېکت په برکت سره خو به د وخت اکثره مؤمنانو ذکر شوي سوالونه د قال په ژبه کړي وي او د حال په ژبه خو ټولو صحابه وو کرامو ؓ کول، نو الله ﷻ لطف وکړ او په قرآني کلماتو کښې يې ځاى په ځاى کړه ترڅو يې د قيامت د ورځې پورې ټول مؤمنان په دوامداره توګه وړاندې کړي.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۴۳
(۲) تفسير الجواهر ج۱ ص۲۷۹

د: په ذکرو شوو سوالونو کښې خو ځينې سوالونه مونږ په سترګو ګورو چې قبول شوي دي، لکه: ﴿ وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا ﴾ ای ربه! په مونږ باندې درانه احکام رابار نه کړې چې د يهودو په شان مو ملاوې ماتې کړې. نو الله ﷻ راته ډېر اسان دين رانازل کړ، اميد دی چې متباقي سوالونه به هم د الله ﷻ په دربار کښې منظور وي او د قيامت په ورځ به د ګناهونو څخه راتېر شي، د الله ﷻ د لوی کرم سره دا مناسبه ده چې د سوالونو په بنډل کښې تجزيه رانه ولي چې دا قبولوم او دا نه قبولوم.

هـ: د دغو وروستنيو دواړو ايتونو په فضائلو کښې زښت ډېر احاديث روايت کړی شوي دي مونږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقل نه کړه، که څوک فرصت لري نو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1].

و: د عبد الله بن عمر ﷺ څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَلَا تَحْبِسُوهُ وَ أَسْرِعُوْا بِهِ إِلى قَبْرِهِ وَلْيَقْرَأْ عِنْدَ رَأْسِهِ فَاتِحَةَ الْبَقَرَةِ وَعِنْدَ رِجْلَيْهِ بِخَاتِمَةِ الْبَقَرَةِ»[2] يعني: کله چې ستاسو کوم يو مړ شي نو هغه مه ايساروئ او په چالاکۍ سره يې قبر ته يوسئ (هلته يې خښ کړئ) او سرته يې د سورة البقرة رومبني ايتونه ولولئ او پښو ته يې د سورة البقرة وروستني ايتونه.

الحمد لله همدا طريقه فعلا په افغانستان کښې معموله ده چې د دفن څخه وروسته د مړي سر پلو ته د همدې سورت رومبني ايتونه لولي تر ﴿ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ پورې، او پښو ته يې د همدې سورت دغه دوه وروستني ايتونه قرائت کوي او الله ﷻ ته يې سپاري.

يو تذکر

د دې کتاب په ليکنه باندې مونږ په ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نېټه د الله ﷻ په توفيق پيل کړی وه، نن ورځ چې د سورت پای ته د الله ﷻ په فضل راورسېدو نو ټول وخت دوه کاله او يو ويشت ورځې تېرې شوې دي، په دې ټوله موده کښې په مسلسله توګه ليک نه دی شوی بلکې ډېرې وقفې پکښې پېښې شوې دي، خو ډېره لويه وقفه هغه وخت رامنځ ته شوه چې کله نباغلی مرحوم حافظ الحق د درې مجاهدينو سره په يوه سياسي دسيسه کې شهيد کړی شو، إنا لله وإنا إليه راجعون.

دغه هولناکه پېښه په ۱۳۷۰/۱۰/۴ هـ ش نېټه وشوه چې مونږ تر شپږ مياشتو پورې د افکارو د نا انډولۍ د کبله هيڅ ونه ليکلی شو.

د الله ﷻ څخه هيله کوو چې دا کار راته لا ډېر اسانه کړي او لا ډېر توفيق راکړي ترڅو داسې ورځ هم راباندې راولي چې د قرآن کريم ﴿ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ﴾ ته ورسېږو. دا به نو زمونږ ډېره لويه کاميابي وي چې الله ﷻ ته ډېره اسانه ده.

آمِيْنَ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَام.

۱۳۷۱/۶/۲۳ هـ ش

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۴۰؛ تفسير القاسمي ج۳ ص۳۹۹

(۲) مشکوة المصابيح ج۱ ص۱۴۹؛ شعب الإيمان للبيهقي ج۷ ص۱۶

آل عمران (۳)

سریزه

۱ـ د دې دپاره چې د دې سورت (آلِ عِمْرَان) په مضامینو باندې په اجمالي توګه پوه شو نو په کار دي چې لاندې مطالبو ته څه لنډه کتنه وکړو:

الف: په دې سورت کښې ډېر مهم بحث د عقیدې پورې اړه لري چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی او محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی او همدی آخر الزمان پیغمبر دی بل څوک نه دی.

ب: د عقیدې د اشاعت په باره کښې چې څه مشاجرې د اهل الکتابو سره پېښې شوې دي او یا چې څه وسلوال جنګونه د مشرکانو سره واقع شوي دي لکه د بدر او أُحد دوه غزاګانې، دا هم پکښې بیان شوي دي.

ج: د مال په انفاق باندې هم زور اچول شوی دی چې اسلامي حکومت تازه په پښو باندې ودرېدلی وه، چارچاپېره دنیا ورسره ټوله دښمنه وه، مسلح جهاد ښه په درز کښې روان وه، نو طبعي ده چې اقتصادي مشکلات یې ډېر وه.

د: دا هم پکښې د بحث یوه برخه ده چې مسلمانان باید خپل دیني دښمنان وپېژني او د هغوی سره ښکاره او پټه رابطه ونه ساتي ترڅو د اسلامي تازه جوړ شوي حکومت دپاره په لستوڼي کښې ماران تربیه نه کړي.

۲ـ ددې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۱]:

الف: ټول ایتونه یې پوره دوه سوه (۲۰۰) دي.

ب: د کلمو شمېر یې درې زره څلور سوه اتیا (۳۴۸۰) دي.

ج: د حرفو شمېر یې څوارلس زره پنځه سوه او شل (۱۴۵۲۰) دي.

د دواړو سورتونو رابطه

د دې دواړو سورتونو (البقرة، آل عمران) رابطه دومره قوي ده او موضوعګانې یې سره دومره نژدې دي تردې چې که په منځکښې یې د ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴾ ایت نه وی نو سړي به ګومان کړی وی چې دواړه یو سورت دی بلکې یو د بل تفصیل دی. مونږ غواړو چې محترمو لوستونکو ته یې لاندې مثالونه وړاندې کړو:

۱ـ په هغه سورت کښې د اهل الکتابو څخه د یهودو سره ډېر طولاني بحث شوی وه او دلته د هغوی څخه د عیسویانو سره اوږده مباحثه متحققه شوې ده. خو په دواړو کښې د بحث سلسله د مباهلې په وړاندیز باندې خاتمه پیدا کوي، لکه چې مونږ ورته د [البقرة:۹۴] ایت لاندې څه تفصیل ورکړی دی.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۱ ص۴۵۴

۲ـ هغه سورت هم په ﴿ الٓمٓ ﴾ سره پیل شوی دی او دا هم.

۳ـ په هغه کښې هم د کافرانو سره جهاد شرحه شوی دی او دلته هم.

۴ـ هلته د قرآن کریم په حقانیت باندې دلایل قائم کړی شوي دي او دلته زيات زور په دې اچول شوی دی چې د معاندينو اشتباهات جواب شي.

۵ـ هلته د آدم ﷺ خلقت بې پلار او بې موره بيان شوی دی او دلته د عيسى ﷺ بې پلاره پيدا ايښت شرحه شوی دی.

۶ـ هلته د ابراهيم ﷺ سوال ذکر شوی دی چې: ﴿ رَبَّنَا وَٱبۡعَثۡ فِيهِمۡ رَسُولاً مِّنۡهُمۡ ﴾ [البقرة:۱۲۹] يعنې ای زمونږ ربه! او په دوی کښې د همدوی د نسل څخه يو پيغمبر مبعوث کړې. او دلته د همدغه سوال جواب بيان شوی دی چې: ﴿ لَقَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ إِذۡ بَعَثَ فِيهِمۡ رَسُولاً مِّنۡ أَنفُسِهِمۡ ﴾ [آل عمران: ۱۶۴] يعني: بې شکه الله ﷻ په مؤمنانو باندې احسان کېښود چې په دوی کښې يې د همدوی څخه يو پيغمبر مبعوث کړ.

۷ـ هلته هم د منافقانو بحث په پوره مثالونو سره بيان شوی دی او دلته هم برسېره په منافقانو، د هغو خلکو ذکر هم شوی دی چې هغوی په زړونو کښې زَيغ لري او د متشابهاتو پورې نښتي وي.

۸ـ هلته د سورت په لومړي سر کښې متقيانو ته فلاح ثابته شوې ده چې: ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴾ او دلته دغه سورت په همدې مضمون باندې ختم شوی دی چې: ﴿ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾ يعني: او د الله ﷻ څخه وډار شئ شايد چې فلاح ترلاسه کړئ.

۹ـ هلته هم الله ﷻ څه سوالونه مؤمنانو ته تلقين کړی وه چې زما څخه داسې داسې سوالونه کوئ، او دلته هم په څلورو ايتونو [۱۹۲ ـ ۱۹۵] کښې تلقيني سوالونه ذکر دي.

دواړه سورتونه سره نور ارتباط هم لري چې د تولو ذکر کول طوالت پيدا کوي او وروسته پخپله څرګندېږي.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓ ۝١ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ ۝٢ نَزَّلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا
بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ۝٣ مِن قَبۡلُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلۡفُرۡقَانَۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ۝٤ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَخۡفَىٰ عَلَيۡهِ
شَيۡءٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ۝٥ هُوَ ٱلَّذِي يُصَوِّرُكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡحَامِ كَيۡفَ يَشَآءُۚ لَآ
إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ۝٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم والا الله ﷻ په نامه.

[۱]

[۲] الله ﷻ چې دی د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، چې همېشه (ازلي او ابدي) ژوندی دی، چې همېشه (په خپل مخلوق باندې) قائم دی (هیڅ ډول غفلت ورباندې نه ورځي).

[۳] په تاباندې یې (ای پیغمبره!) په حقه ډېر مهم کتاب په وار- وار نازل کړی دی، چې همدا کتاب د هغو کتابونو تصدیق کوونکی دی چې د ده څخه مخکښې (الله ﷻ نازل کړي) وه.

او الله ﷻ تورات او انجیل هم نازل کړي دي.

[۴] چې د قرآن کریم څخه وړاندې خلکو لره لارښودونکي وه (نو په هیڅ وخت کښې خلک بې هدایته نه دي پاتې شوي، برسېره په دې) او الله ﷻ فرقان هم نازل کړی دی (چې حق او باطل سره جدا کوي).

بې شکه هغه کسان چې د الله ﷻ په ایتونو باندې کفر غوره کړي دوی لره سخت عذاب دی. او الله ﷻ کلک اراده دی (څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی) د عقوبت (جزا) خاوند دی.

[۵] یقیناً په الله ﷻ باندې هیڅ شی نه په ځمکه کښې پټېږي او نه په اسمان کښې.

[۶] الله ﷻ هغه ذات دی چې تاسو ته (د مورګانو) په رحمونو کښې څېرې درکوي څنګه یې چې اراده وشي (او جوړوي مو څنګه چې خوښه وي).

(نو) د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، چې د نه ماتېدونکي ارادې خاوند دی (او) د حکمت څښتن دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ عام مفسرین کرام لیکي[۱] چې د دې سورت د ړومبنیو ایتونو څه برخه د وفد نجران (د نجران د جرګې) په هکله نازله شوې ده، دغه جرګه د هجرت په نهم کال (چې عام الوفود نومېږي) مدینې منورې ته ورغلې وه[۲] چې د نبي کریم ﷺ په لیکونو کښې یو لیک نجران ته هم استولی شوی وه.

"نَجْرَان" د مکې معظمې څخه یمن ته طرف ته اووه پړاوه لرې، د یوې پراخې سیمې نوم دی چې په هغه وخت کښې د عیسویانو ډېر لوی مرکز وه او یوه لویه کلیسا پکښې اباده وه.

ذکره شوې جرګه د شپېتو کسانو څخه تشکیله وه چې څوارلس کسه پکښې د قوم مشران او درې کسان پکښې مذهبي او سیاسي مشران وه.

دوی نبي کریم ﷺ اسلام ته راوبلل او بحث پیل شو نو دوی د دلایلو په وړاندې ناکام شوه، تردې چې آخر نبي کریم ﷺ مباهلې ته وروبلل، دوی مباهله هم ونه کړه خو مسلمانان هم نه شوه او په کفر

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۴۳؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۶۲؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۲۷۶؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۴

(۲) سیرت ابن هشام ج۴ ص۲۲۱

باندې کلک ولاړ پاتې شوه، یوازې یو نفر (کرز) څه وخت وروسته د همدې جرګې د غړو څخه په ایمان مشرف شو. د نوموړي (کرز) د ایمان راوړلو قیصه داسې وه چې:

یو خل د دې وفد یوه دیني مشر (أبو حارثه) د خولې څخه وتل چې "محمد" په حقه پیغمبر دی. نو ورور یې (چې کرز نومېده) وپوښته چې: ولېورباندې ایمان نه راوړې؟

أبو حارثه جواب ورکړ چې: د ایمان د راوړلو په صورت کښې پاچاپان پیسې نه راکوي، او امکان لري چې راکړې شوې پیسې هم راڅخه بېرته واخلي.

همدې خبرې د "کرز" په زړه کښې ځای ونیوه او څه وخت وروسته په ایمان مشرف وګرځېد[١].

٢ـ د "البقرة" سورت په پای کښې د یو پلوه الله ﷻ د مؤمنانو ایمان او عقیده ستایلې وه چې دوی په ټولو مؤمن به شیانو باندې سمه عقیده لري، او د بل پلوه یې هغوی ته دا سوال هم تلقین کړی وه چې: ﴿ فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ یعنې: ای ربه! مونږ ته په کافر قوم باندې نصرت راکړې.

د دې سورت په پیل کښې یې دغو دواړو خبرو ته اشاره وکړه چې د مسلمانانو عقیده د اهل الکتابو د عقائدو په شان نه ده چې عیسی ؑ ته په الوهیت باندې قائل دي، بلکې دوی په حقیقي معنی باندې موحدین دي او هم د دوی سوالونه قبول کړی شوي دي، نه ګورئ چې په اهل الکتابو باندې په استدلال کښې څومره برلاسي شوه حتی چې هغوی د مباهلې څخه وتښتېدل.

د مطلب خلاصه

یعنې: هغه څه چې په هغو باندې محمد ﷺ او د ده اُمت معتقد دی همغه حق دي، چې الله ﷻ ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ واحد او لا شریک دی، د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی او بس. ایا تاسو بصر او بصیرت نه لرئ چې د زړونو سترګې لږ څه بېرته کړئ او د حقانیت دغه لاندې دلایل یې وګورئ:

١ـ الله ﷻ همېشه ژوندی دی، ازلي او ابدي دی، ټولو ژوندیو شیانو ته ژوند ورکوي او چې اراده یې وشي ترې بېرته یې اخلي.

د ده ﷻ څخه په غیر په هر ژوندي باندې داسې وخت تېر شوی دی چې هغه به نه وه، او داسې وخت ورباندې راخي چې هغه به نه وي. د همدې قانون څخه عیسی ؑ هم وتلی نه دی.

٢ـ الله ﷻ په خپل شان باندې قائم او دائم دی تغییر او تبدیل ورباندې نه ورځي، ټول موجودات د همده ﷻ د مستقیمې اداري لاندې دي چې احتیاجات یې پوره کوي او په پښو باندې یې ودروي.

٣ـ ای پیغمبره! په تاباندې یې په حقه کتاب نازل کړی دی چې دغه کتاب د حقانیت دلایل د خانه سره راوړي دي او په کلماتو کښې یې نغښتي دي، که چا ته حق نه ښکاري هغه دې د همدې

(١) المعجم الاوسط للطبراني ج٤ ص١٧٦؛ تفسیر ابي السعود ج٢ ص٣

کتاب مقابله وکړي او د ده د یو سورت په اندازه دي یو سورت جوړ کړي، هغه حرفونه چې په دې کتاب کښې په کار اچول شوي دي هغه يې په مخکښې دي او د وخت فصحاء او بلغاء هم ورته معلوم دي د هغوی څخه دې کومک وغواړي.

دا دومره عظیم الشان کتاب دی ته به وایې چې بل کتاب بالکل نشته، د کتاب نوم په همده باندې ښه ښکاري. ایا هغه څوک چې داسې کتاب نه شي جوړولی هغه د معبودیت لیاقت لري؟

۴_ ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې د دې کتاب د حقانیت یو دلیل دا دی چې د هغو ټولو اسماني کتابونو تصدیق کوي چې هغه ترې پخوا په نورو پیغمبرانو باندې مونږ ورنازل کړی دی. دې کتاب هغه څکه تصدیق کړ چې:

الف: په پخوانیو کتابونو کښې ذکر وه چې آخر الزمان پیغمبر ﷺ راتلونکی دی چې د آخرنې کتاب سره به مبعوث شي، د هغو کتابو خبره دې کتاب رښتیا کړه چې آخر الزمان پیغمبر ﷺ مبعوث شو او د کتاب خاوند دی.

ب: دا کتاب د پخوانیو کتابونو تصدیق کوي چې هغه په حقه نازل شوی وه، هغه چا (الله ﷻ) چې دا کتاب نازل کړی دی همغه ﷻ تورات او انجیل هم نازل کړی وه، مګر دا بیله خبره ده چې هغه اوس خپلو تابعانو تحریف کړی دی او حق او باطل يې خلط ملط کړی دی.

ج: دا کتاب تصدیق کوي چې ذکر شوي کتابونو هر یوه په خپل وخت کښې خلکو ته سمه لاره ښودله، او چې د الله ﷻ معزز کتابونه وو. نو هغه څوک چې د هغو کتابونو حقانیت ادعاء کوي باید چې دا کتاب (قرآن کریم) هم ومني، څکه چې دا د هغو مکذب نه دی بلکې مؤید يې دی او په اصلي مطالبو کښې سره متحد دي.

۵_ ای پیغمبره! دوی ته دا هم ووایه چې الله ﷻ خو تورات او انجیل نازل کړي دي خو ستاسو څخه پکښې د تحریف د کبله ما أنزل الله ورک دی، نو دغه دی اوس الله ﷻ فرقان نازل کړ، خپل کتابونه د دې کتاب په رڼا کښې ولولئ؛ ستاسو هغه اشتباهګانې به ټولې وباسي چې تاسو ته د عیسی ؑ په باره کښې درلوېدلې دي، تاسو ته خو الله ﷻ د دې دپاره عقل هم درکړی دی چې په دغسې مشکلاتو کښې ترې کار واخلئ؛ او حق د باطل څخه جدا کړئ.

نو څوک چې د فرقان د موجودیت سره-سره په خپل ضد او عناد باندې کلک پاتې کېږي او د الله ﷻ په نازل کړی شوو دلایلو باندې کفر اختیاروي نو هغوی لره یقیناً سخت عذاب دی څکه چې د هدایت وسائل يې ټول د پښو لاندې کړه، نه يې عقلي دلایلو ته وکتل او نه نقلي وو ته، څومره يې چې کفر سخت دی همغومره به يې عذاب هم سخت وي. د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی که څه هم عیسی ؑ وي. نو نصارا دې ورته نه په تمه کېږي چې مونږ به د عذابه خلاص کړي، دغسې نه ده الله ﷻ د انتقام خاوند دی جزا ورکول د همده ﷻ په لاس کښې دي د عیسی ؑ په لاس کښې نه دي.

عیسی ﷺ ته که الله ﷻ د جبابره وو څخه نجات نه وی ورکړی او اسمانونو ته یې نه وی پورته کړی نو خپل خان به یې د هغوی څخه نه وی خلاص کړی او په شهادت به یې رسولی وی.

۶ـ هغه څوک د معبودیت استحقاق لري چې د همېشه دپاره په هر شي باندې پوهېږي او هیڅکله ورباندې غفلت او ناخبري نه ورځي. دغسې کس د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک نه شي کېدلی، ځمکه خو لا څه چې په اسمان کښې هم د ده ﷻ څخه څه شی نه پټ دی او نه ترې پټېدلی شي، نو په هر وخت او په هر ځای کښې ورته خپل عبادت کوونکي څرګند دي.

۷ـ هغه څوک د معبودیت مستحق دی چې تاسو لا په رحمونو کښې جوړوي او هلته ورته ستاسو اړتیاوې معلومې دي، ځنګه یې چې اراده وشي احتیاجات مو درپوره کوي او د بدن ټول برزجات مو هملته درکوي. د عقل، ذکاوت، حلم او د نورو نفساني صفاتو استعداد مو هملته په خټه کښې اغړي، د طول او عرض، د اعضاوو د تناسب مقادیر مو هملته ټاکي، بالآخره د ژوند ټوله تګلاره مو هملته ترتیبوي. نو اوس ووایئ چې په ارحامو کښې د الله ﷻ څخه په غیر څوک مداخله کولی شي؟.

یقیناً په تېرو شوو دلایلو باندې ذکر شوی مطلب پوره په اثبات رسېږي چې ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی. د همده ﷻ څخه ډار په کار دي چې د ارادې مخه یې هیڅوک نه شي نیولی، او همدی ﷻ د حکمت څښتن دی نو د انتقام وروسته کول او مجرمانو ته مهلت ورکول یې د حکمت غوښتنه ده، نه د کمزورۍ او ناتوانۍ.

توضیحات

۱ـ په قرآن کریم کښې دا دوهم سورت دی چې په اول سر کښې یې د ﴿ الٓمٓ ﴾ کلمه نازله شوې ده، څلور سورتونه نور هم همداسې شته نو ټول شپږ سورتونه کېږي، مونږ د همدې کلمې په اړوند د "البقرة" سورت په اول سر کښې څه لیکلي دي هلته دې وکتل شي.

په دې مقام کښې فقط همدومره لیکو چې که څوک د قرائت د علم د قانون څخه خپل نظر وشکوي (چې دغه حرفونه په لیک کښې حرفونه دي خو په لوست کښې د حرفونو نومونه دي) او صرف همدغو تورو ته وګوري نو د سړي ذهن ته داسې راځي لکه چې مدخول یې حذف وي؛ پاتې شوه دا خبره چې مدخول به یې څرنګه جمله وي، نو د دې جواب دا دی چې هره یوه جمله چې د هغه مقام سره ښه مناسبه وي هماغه یې مدخول دی، په دې ځای کښې لاندې جملې د مثال په توګه ولولئ او نورې ورباندې قیاس کړئ:

الف: "أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ" ایا تاسو نه پوهېږئ چې د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی.

ب: "أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ عِيْسَى ﷺ لا يَسْتَحِقُّ الْأُلُوهِيَةَ" ایا تاسو نه پوهېږئ چې عیسی ﷺ د معبودیت مستحق نه دی.

په یاد ولرئ!

۲_ په یاد ولرئ چې په پورتنۍ شرحې سره مونږ محض یوه خاطره ولیکله چې په ذهن کښې مو تېرېدله، تفسیر مو مطلب نه دی، په تفسیر باندې یې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

یادونه

۳_ د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ تفسیر یو ځل د [البقرة: ۸۹] ایت لاندې لیکل شوي دي هیله ده هملته ولوستل شي.

فُرقان څه معنی؟

۴_ د "فُرْقَان" معنی خوٌ دلته واضحه ده چې د حق او باطل جدا کوونکې ده، خو په دې خبره کښې لږ څه خفا شته چې په دې مقام کښې څه شي ته دغه لقب ورکړی شوی دی. مفسرین کرام پکښې لاندې تفسیرونه کوي[1]:

الف: دلته ترې قرآن کریم مراد دی، مخکښې د کتاب په نوم ذکر شوی وه او دوهم ځل د فرقان په نامه ذکر شو.

ب: دلته ترې تورات او انجیل مراد دی، ځکه دغه دواړه کتابونه هم د اهل الکتابو اشتباه وباسي که دوی ورته خیر شي.

ج: دلته ترې زبور مراد دی، چې مخکښې نه دی ذکر شوی او څلورم کتاب دی.

د: دلته عقلي دلایل مطلب دي، برابره خبره ده چې اُنفسي وي او که افاقي وي.

ه: دلته ترې معجزات مطلب دي چې د هر پیغمبر ﷺ سره الله ﷻ استولي دي.

مونږ وایو چې: ذکرې شوي پنځه واړه معناوې د "فُرْقَان" په کلمه کښې سره جمعه کېدلی شي څه تضاد سره نه لري، هر مفسر یې فقط یو-یو مصداق ښودلی دی او بس.

انتقام څه ته وایي؟

۵_ په نني عصر کښې د انتقام کلمه د عفوې په مقابل کښې استعمالېږي لکه چې وایي: فلاني سړی خپل دښمن ته عفوه ونه کړه او په انتقام باندې یې زړه یخ کړ. ښکاره ده چې دا معنی د الله ﷻ سره مناسبه نه ده. نو په دې مقام کښې د انتقام معنی یو ظالم ته جزا ورکول او په هغه باندې خپله سلطه قائمول دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ ظالم ته د عقوبت ورکولو او په هغه باندې د خپل تسلط د اجراء کولو خاوند دی.

تورات او انجیل

۶_ د دغو دواړو کلمو په اصلیت کښې ځینې هغه مفسرین کرام د سختو تکلفاتو مرتکب شوي دي چې دواړه یې عربي ګڼلي دي، تورات یې د "وَرْيٌ" څخه اخستی دی چې د رڼا معنی ورکوي او

(۱) التفسیر الکبیر ج۷ ص۱۷۲؛ تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۳۶؛ تفسیر ابي السعود ج۲ ص۵؛ تفسیر المنار ج۳ ص۱۶۱

انجیل یې د "نَجْل" څخه اخستی دی چې په معنی د اصل سره دی[۱].

مګر تحقیقي خبره دا ده چې دغه دواړه کلمې عجمي دي، حاجت نشته چې عربي وګڼلې شي او بیا ورته بعید مناسبات ولټول شي. پاتې شوه دا خبره چې په عجمي ژبه کښې یې اصلي معناوې څه شی وې؟ نو د دې جواب دا دی چې تورات په معنی د شریعت سره دی او عبراني لفظ دی او انجیل په معنی د بشارت دی او یوناني لفظ دی[۲].

اما په قرآن کریم کښې هغه کتاب د تورات په نامه یادېږي چې په موسی ؑ باندې په یو ځل نازل شوی وه او انجیل د هغه کتاب نوم دی چې په عیسی ؑ باندې په یو ځل نازل شوی وه، دغه دواړه کتابونه د قرآن کریم په شان په دفعاتو نه دی نازل شوی[۳].

په یاد ولرئ!

۷ـ په یاد ولرئ چې الله ﷻ د "ما في الأرحام" په باره کښې دوه شیان په خپل ځان پورې مختص ګرځولي دي چې یو په ما في الارحام باندې علم دی (ان شاء الله د سورت لقمان د آخرني ایت لاندې به شرحه شي) او بل د ما في الارحام تصویر او جوړونه ده چې په همدې مقام کښې ورته اشاره شوې ده.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې: په نني عصر کښې داسې اسباب کشف شوي دي چې د هغو په ذریعه سړی کولی شي چې د ماشوم وینښتان د مور په ګېډه کښې سره یا تور یا بل رنګ جوړ کړي، نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکر شوی صورت د تصویر په اختصاص کښې اعتراض نه شي جوړېدلی؟!

مونږ وایو چې: اول خو ذکر شوی صورت محض افواه ده واقعییت نه لري، که بالفرض متحقق هم شي د ایت شریف سره څه ټکان نه لري، ځکه چې:

الف: په ایت شریف کښې د ما في الارحام ټوله جوړونه په الله ﷻ پورې مختصه ګرځوله شوې ده لکه څېره، رنګ، وزن، اوږدوالی، پلنوالی، پېړوالی، د اعضاوو تناسب او داسې نور. او شک نشته چې په مجموعه توګه د ذکر شوو شیانو دعوه هیڅوک نه شي کولی او نه چا کړې ده.

ب: په دې باندې علاوه، په ایت شریف کښې د "ما في الأرحام" په تصویر کښې موثریت په الله ﷻ پورې مختص کړی شوی دی او د اسبابو خبره دلته هیڅ مطرحه نه ده، او ښکاره ده چې د موثریت ادعا یې هیڅوک نه شي کولی، لکه چې یو دهقان د پاروګانو په سبب سره د ځمکې څخه زیات حاصلات اخستلی شي مګر پاروګان موثر نه شي ګڼلی ځکه چې هر شي ته الله ﷻ وجود وربښي او بس. نو څه محاله نه ده چې الله ﷻ د اسبابو په تفاوت سره د مور په ګېډه کښې وینښتانو ته هم تفاوت ورکړي.

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۰۱
(۲) تفسیر المنار ج۳ ص۱۵۵
(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۷۷

﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۗ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ۝٧ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ۝٨ رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ۝٩ ﴾

[۷] دا (الله ﷻ) هغه ذات دی چې په تاباندې یې (د ېر مهم) کتاب نازل کړی دی چې ځینې ایتونه یې څرګندې معناوې لري چې همدا (ایتونه) د همدې کتاب بنسټ دی. او ځه نور ایتونه یې څرګندې معناوې نه لري. نو هغه کسان چې په زړونو کښې یې باطلو ته میلان وي نو دوی د دې کتاب څخه په هغو ایتونو پسې ځي چې هغه څرګندې معناوې نه لري (او هغو ایتونو ته هیڅ توجه نه کوي چې څرګندې معناوې لري)، دا د دې کبله چې په (خلکو کښې) فتنه واچوي او د دې کبله چې د مطلبي معنی محض پلټنه وکړي (او خپل قلبي انحراف پکښې پټ کړي، نه د ځان پوه کولو په غرض). او (حال دا دی) چې په مطلبي معنی باندې یې نه پوهېږي مګر الله ﷻ.

او څوک چې په علم کښې کلک دي دوی وايي چې: مونږ پرې ایمان راوړی دی. هر یو (محکمات دي او که متشابهات) زمونږ د رب د پلوه (نازل شوي) دي، او (په دې قرآن کریم باندې) پند نه اخلي مګر د عقلونو خاوندان.

[۸] (چې وايي) ای زمونږ ربه! د دې ځخه وروسته مو زړونه بېرته مه کږوې چې هدایت دې راته کړی دی (ترڅو په آینده کښې هم په همدې عقیده پاتې شو) او د خپله جانبه راته رحمت وبښې (توفیق راکړې چې په څه پوهېږو هغه عملي کړو) بې شکه همدا ته ډېر ببښونکی یې.

[۹] ای زمونږ ربه! یقینًا ته په داسې ورځ کښې د خلکو راغونډوونکی یې چې د هغې په راتللو کښې هیڅ شک نشته.

(ای پیغمبره! دوی رښتیا وايي) یقینًا الله ﷻ په خپله وعده کښې خلف نه کوي (د همدې ورځې وعده یې کړې ده او دا به پوره کوي).

شان نزول

د دې ایتونو په شان نزول کښې ځینو مفسرینو کرامو د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په روایت لیکلي دي چې د یهودانو څو نفرو نبي کریم ﷺ ته وویلې چې ستا د اُمت پاچاهي به تر یو اویا کالو پورې دوام وکړي ځکه چې ﴿ الٓمٓ ﴾ د ابجد په حساب همدا عدد پوره کوي. خو کله چې نبي کریم ﷺ

وربانديږ نور مقطعات ولوستل نو دوی هک پک شوه[۱] او الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه.

مگر دا قيصه د ايتونو د مصداقونو څخه شمېرله کېږي چې د قرآني حرفونو څخه يې فتنه انگيزه مطلب اخستى دی. او په سلفو صالحينو کښې عادت وه چې د ايت په مصداق به يې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۲]. خو په اصطلاحي معنى بانديږ يې د شان نزول اطلاق نه شي کېدلى ځکه چې د دې سورت د لومړنيو ايتونو په شان نزول کښې مونږ ليکلي دي چې تر درې اتيا [۸۳] ايتونو پورې د نجران د وفد په باره کښې يې نزول موندلى دى، چې د هجرت نهم کال (عام الوفود) وه. او د دغه وخته پورې خو د مديني منورې څخه د يهودانو جرړې ويستلې شوې وې، نو څنگه کېدلى شي چې نومړي ايتونه د دوی په باره کښې په اصطلاحي معنى نازل شي؟!

نو ټيک خبره دا ده چې اصطلاحي شان نزول يې د همدغه وفد (جرگې) اعتراض وه چې دوی نبي کريم ﷺ ته وويلې چې: ايا ته نه وايې چې عيسى ؑ د الله ﷻ کلمه دی او د همده ﷻ څخه روح دی. دوی دې ايت ته اشاره کوله چې: ﴿ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُ ﴾ [النساء: ۱۷۱]. نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې: ولې نه، زه دا خبره کوم. نو دوی وويلې چې: همدا زمونږ بس دى[۳]، يعنې: زمونږ مطلب ثابت شو چې عيسى ؑ ابن الله دی ځکه چې د ابن الله او روح الله څه فرق نشته.

د جواب حاصل دا دی چې: په قرآن کريم کښې نور ايتونه شته چې تاسو هلته دغسې منحرفه معنى نه شئ اخستلى لکه چې: ﴿ إِنۡ هُوَ إِلَّا عَبۡدٌ أَنۡعَمۡنَا عَلَيۡهِ ﴾ [الزخرف: ۵۹] يعنې: عيسى ؑ بل څوک نه دی مگر (د الله ﷻ) يو بنده دی چې مونږ وربانديږ انعام کړی دی.

همدا شان نزول د ايتونو په ارتباط کښې هم پوره لاس کوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! لکه څنگه چې الله ﷻ د انسانانو مادي تربيه کوي او د مورگانو په رحمونو کښې يې د جنين په شکل جوړوي همدارنگه يې د دوی معنوي تربيه هم د نظره نه ده غورځولې، نه گورې چې په تاباندې يې د همدې مطلب دپاره يو د ډېر مهم کتاب نازل کړی دی، د دې کتاب ځينې ايتونه محکمات دي چې معناوې يې څرگندې دي او ټول قرآن کريم ته د چورليز او موقوف عليه حيثيت لري او ځينې نور ايتونه يې متشابهات دي چې مطالب يې پوره واضحه نه دي چې د فهم په باره کښې په محکماتو ايتونو بانديږ ورڅرخېږي.

که د الله ﷻ لطف نه وی او محکمات ايتونه يې نه وی درنازل کړي نو نه به د متشابهاتو څخه انسانانو مطالب ترلاسه کړي وی او نه به د ازمويني لاندې راغلي وی چې د برياليتوب اجرونه او ثوابونه يې ترلاسه کړي وی.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۷۹

(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

(۳) روح المعاني ج۳ ص۷۹

نو هغه کسان چې په زړونو کښې يې باطل خوا ته کوږوالی او انحراف وي، هغوی يوازې متشابهاتو پورې نښلي او د محکماتو هيڅ خيال نه ساتي، او په تاويلاتو کښې يې هم هغه تاويل رانيسي چې د ده د فاسد غرض سره سمون خوري او خلک ورباندې تېر ويستلی شي، ترڅو دوی د يو پلوه نور خلک په فتنه کښې واچوي او د بله پلوه خپل فاسد مطلب ته شرعي بڼه ورکړي چې دا د الله ﷻ حکم دی.

او اصل خبره دا ده چې د متشابهاتو په مقصودي معنی باندې پرته د الله ﷻ څخه هيڅوک نه پوهېږي. هو! چا ته چې الله ﷻ قوي علم ورپه برخه کړی وي او د ځينو متشابهاتو څخه د محکماتو ايتونو په رڼا کښې څه مطالب لاس ته وروړي هغه بېله خبره ده.

د قوي علم خاوندان په متشابهاتو کښې د خپلې ګېډې څخه څه خبره نه کوي، که سره د کوښښه هم مطلب ته ونه رسېږي نو د نه منلو خيال ورسره نه پيدا کېږي، بلکې وايي چې مونږ قوي ايمان لرو چې محکم او متشابه ايتونه دواړه زمونږ د رب ﷻ د پلوه دي او په دواړو کښې زمونږ تربيه په نظر کښې نيوله شوې ده، که مونږ ورباندې پوه شو او که پوه نه شو عقيده ورباندې لرو.

کله چې دوی د علم د قوت سره- سره په متشابهاتو باندې د پوهېدلو څخه عاجز دي نو اهل الزيغ (کوږ فکري کسان) به څنګه ورباندې پوه شي، معلومه شوه چې دوی د فتنې دپاره تاند وهي.

۳ـ نو ای پيغمبره! د هغوی لکه څنګه چې علم قوي دی عقلونه يې هم کمزوري نه دي، څکه د متشابهاتو ايتونو په نزول باندې نه اعتراض کوي او نه يې د مطالبو په لاس ته وروړلو کښې په غلطه لاره قدم ږدي، دغسې طرز العمل د هوښيارانو څخه په غير بل څوک نه شي درلودلی.

۴ـ د قوي علم او قوي عقل خاوندان خپل الله ﷻ ته د عاجزۍ او بندګۍ په حالت کښې سوالونه کوي چې: ای زمونږ ربه! لکه چې نن دې زمونږ زړونه د کوږوالي څخه وساتل او توفيق دې راکړ چې د متشابهاتو ايتونو په هکله مو ستا په هدايت غلطه لاره ونه نيوله په راتلونکي کښې هم زمونږ زړونه د کوږوالي څخه په امن کښې ولرې او د خپله پلوه راباندې رحمت نازل کړې، که څه هم مونږ ستا د رحمت لياقت ونه لرو خو د خپله پلوه راباندې ورېا د توفيق باران وکړې. بې شکه همدا ته د ډېرې بښنې خاوند يې.

ای زمونږ ربه! يقيناً ته خو ټول خلک په داسې ورځ کښې سره غونډوې چې په هغې کښې څه شک نشته، مونږ څکه تاته سوالونه کوو او ستا څخه توفيق غواړو، چې په هغې ورځ کښې شرمنده او خجالت نه شو.

۵ـ نو ای پيغمبره! بې شکه دغه ورځ راتلونکې ده هر چا ته په کار دي چې ځان ورته تيار کړي، څکه چې د دې ورځې الله ﷻ وعده کړې ده او الله ﷻ په خپله وعده کښې رښتينی دی، په وعده کښې خلف نه کوي.

توضيحات

۱ـ چرته چې ټول قرآن کريم د محکم په صفت موصوف شوی وي هلته ټول علماء کرام متفق دي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ﴾ [هود: ۱] يعني: قرآن کريم داسې کتاب دی چې

ټول ايتونه يې محکم ګرځول شوي دي. چې نه ورته لفظي خلل لار پيدا کولی شي او نه معنوي، نه يې څوک تحريف کولی شي او نه يې نظم تخريبولی شي.

او هلته هم متفق دي چې ټول قرآن کريم د متشابه په نامه باندې ياد شوی دی لکه چې فرمايي: ﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا ﴾ [الزمر:۲۳] يعني: الله ﷻ د هر ښائسته کلام نازل کړی دی چې متشابه کتاب دی، چې ټول ايتونه يې په حقانيت او اعجاز کښې يو بل ته ورته دي، کوم ښائست چې په يو سورت کښې ليدل کېږي هغه په بل سورت کښې هم د ورايه ښکاري.

مګر په دې مقام کښې –چې اوس پکښې بحث روان دی– د قرآن کريم ايتونه په دوه ډولونو باندې ويشل شوي دي چې ځينې محکمات دي او ځينې متشابهات، نو علماء کرام پکښې څه اختلاف النظر لري چې لاندې تشريح کېږي.

د محکم او متشابه لغوي معناوې

۲– په عربي ژبه کښې "مُحْكَمْ" اصلا د "حَكَمْتُ الدَّابَّة" څخه اخستل شوی دی يعنې: څاروی (آس) مې قبضه کړی وه[۱] چې په لار باندې مې سم سيده روان کړی وه او د کوږوالي راکوږوالي څخه مې رامنعه کړی وه. او "مُتَشَابِه" د "تَشَابُه" څخه اشتقاق شوی دی يعنې: داسې مماثلة چې مطلب پکښې نه پېژاندل کېږي، لکه چې الله ﷻ د يهودو د خولې څخه فرمايلي دي چې: ﴿ إِنَّ ٱلۡبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيۡنَا ﴾ [البقرة: ۷۰] يعني بې شکه زيږې غواګانې په مونږ باندې متشابهې دي. مطلبې غوا پکښې نه پېژنو.

د محکم او متشابه اصطلاحي معناوې

اما د "مُحْكَمْ" او "مُتَشَابِه" اصطلاحي معناوې علماء کرامو په بېلو-بېلو عباراتو سره تعريفې کړې دي چې ټول تعريفونه يې تقريبًا يوو لسو ته رسېږي[۲]، د اوږدوالي د کبله يې مونږ په لاندې يو-يو تعريف باندې اکتفاء کوو چې نسبتاً جامع دي او نور تعريفونه په لږ تصرف سره ممکن دي چې ورواوړي، هغه دا دي:

الف: "مُحْكَمْ" ايت هغه ايت ته ويل کېږي چې صرف يوه معنی لري، په همدغې يوې معنی باندې قطعي دلالت کوي او د اشتباه څخه محفوظ وي[۳]، لکه: ﴿ قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴾ [الإخلاص: ۱] يعني: ورته ووايه چې خبره دا ده چې الله ﷻ يو دی (شريک نه لري).

ب: "مُتَشَابِه" هغه ته ايت ويل کېږي چې د يوې معنی څخه په غير د نورو معناوو احتمال هم لري، دلالت يې قطعي نه وي او د يوې معنی اراده کول ترې بې دليله ممکن نه وي[۴].

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۲۶

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۹؛ البحر المحيط ج۲ ص۳۸۱؛ مناهل العرفان في علوم القرآن ج۲ ص۱۶۸

(۳) احکام القران للجصاص ج۲ ص۴؛ تفسير ابي السعود ج۲ ص۷

(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴؛ تفسير ابي السعود ج۲ ص۷

یا په بل عبارت: "مُتَشَابِه" هغه ته وايي چې مراده معنی يې څرګنده نه وي، برابره خبره ده چې موضوع له معنی يې څرګنده وي او که نه.

که سړی دغه دواړه تعريفونه په ذهن کښې ونيسي او بيا نور تعريفونه ولولي، داسي به ورته جوته شي چې د تعريفونو د تعدد وجه دا ده چې هر چا د محکم او متشابه يو- يو مصداق ښودلی دی او بنيادي تضاد يې په منځو کښې نشته.

د متشابه ډولونه

۳_ که څه هم د متشابه ډولونه د دې کبله ډېر دي چې د اشتباه اسباب ډېر دي، خو دغه اسباب په لاندې درې ګروپونو کښې خلاصه کېدلی شي:

الف: هغه متشابه چې خفا پکښې د لفظ د لارې واقع شوې وي، لکه د "أهل" کلمه چې د نېکې اولادې او بدې اولادې په منځکښې مشترکه ده. د همدې کبله نوح ﷺ خپل کافر زوی د نجات په وعده کښې شامل ګڼلی وه، خو الله ﷻ يې دغه اشتباه پورته کړه چې: ﴿ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ﴾ [هود: ۴۶] يعني: ويې فرمايل: ای نوحه! يقيناً دغه (کافر زوی دې) ستا د اهل څخه نه دی ځکه چې نوموړی د غير صالح عمل خاوند دی (نو د "اهل" د نجات په وعده کښې نه شي داخلېدلی).

همدارنګه د قرآن کريم مقطعات حرفونه د لفظونو د کبله په متشابهاتو کښې شمېرل کېږي، ځکه د کومو معناګانو دپاره چې وضعه شوي دي په هغو کښې خو خفا نشته، خفا په دې کښې ده چې دلته ترې کومې معناوې مرادې دي.

ب: هغه متشابه چې خفا پکښې د معنی د کبله منځ ته راغلې وي، چې په معنی باندې پوهېدل د سړي د سريې څخه پورته وي او عقل يې ورته نه رسېږي، لکه د الله ﷻ صفات او يا د قيامت ورځې د قيام وخت.

ج: هغه متشابه چې لفظ او معنی دواړو په خفا کښې سره لاس يو کړی وي او دواړه يې سبب ګرځېدلي وي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّمَا ٱلنَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ ﴾ [التوبة: ۳۷] يعني: بې شکه تاخيرول په کفر کښې زيادت دی. ځکه چې دا ايت شريف د دې کبله هم په خفا کښې دی چې دلته د تاخير څخه څه شی مراد دی او د دې کبله هم چې تاخير ولې د کفر زيادت ګڼل شوی دی؟

نو ترڅو چې سړی په دې پوه نه شي چې د جاهليت په زمانه کښې عادت وه چې مياشتې به يې وړاندې وروسته کولې د دې دپاره چې د خپلو جنګونو دپاره بهانه جوړه کړي چې په حرامه مياشت کښې نه دي واقع شوي نو د يوې مياشتې نوم به يې په بله کېښود او د بلې په بله، نو تر هغه پورې د آيت په مطلب نه شي پوهېدلی.

دا وه د متشابهاتو د ډولونو په هکله لنډ معلومات، که څوک د دې څخه زيات معلومات غواړي هغه دې اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[1].

---

(۱) مناهل العرفان في علوم القرآن ج۲ ص۱۷۴؛ مفردات الراغب ص۲۶۰

ایا د متشابهاتو علم د الله ﷻ خاصه ده؟

۴ـ په دې خبره کښې (چې په متشابهاتو باندې پوهه د الله ﷻ خاصه ده او که د قوي او راسخ علم خاوندان هم وربانديې پوهېدلی شي) د علماء کرامو اختلاف دی، د ځینو علماء کرامو دا نظر دی چې د الله ﷻ خاصه نه ده د قوي علم خاوندان هم وربانديې پوهېږي، په دوی کښې شوافع علیهم الرحمة هم شامل دی، مګر د احنافو علیهم الرحمة په شمول د اکثره علماء کرامو په نزد ذکر شوی علم د الله ﷻ خاصه ده[۱].

د دې اختلاف اصل منشا د ایت شریف دغه ټکړه ده چې: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ﴾ اقلیت وایي چې د ﴿ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ او ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ ﴾ ترمنځ وقف نشته او د "و" توری د عطف دپاره دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د متشابهاتو په تاویل باندې هیڅوک نه پوهېږي مګر یو الله ﷻ او بل د راسخ علم خاوندان.

د اقلیت دلایل

دوی وایي چې په ذکر شوي مقام کښې د لاندې وجو د کبله وقف نشته:

الف: که د الله ﷻ پورې یې اختصاص درلودی نو نبي کریم ﷺ به عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ته دا دعاء نه وی کړې چې: «اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ»[۲] یعنې: ای الله ﷻ ده ته په دین کښې فقاهت ورکړې او په تاویل باندې پوهه ورکړې. ځکه چې د الله ﷻ په اختصاصي صفاتو کښې د نوموړي صحابي اشتراک غوښتنه څه معنی نه لري.

ب: نوموړي صحابي رضي الله عنه ویلي دي چې: «أَنَا مِنَ الرَّاسِخِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ تَأْوِيْلَهُ»[۳] یعنې: زه د هغو راسخینو څخه یم چې په تاویل باندې یې پوهېږي.

نو که الله ﷻ پورې د متشابهاتو علم خاص وی نو ذکر شوی صحابي به وربانديې څنګه پوه شوی وی، او داسې تولګی به نه وی موجود شوی چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما خپل ځان د هغوی څخه شمېرلی دی.

یادونه

زمونږ په فکر د دې خبرې (چې د متشابهاتو علم د الله ﷻ خاصه ده) معنی دا ده چې د متشابهاتو علم د انسان دپاره ښودانې ته اړه لري او د محکماتو په شان وربانديې سرې په زغرده نه پوهېږي، نو په کوم یوه باندې چې الله ﷻ د خلکو د پوه کولو اراده وکړي نو هغه ورښایي او که نه نو پټ یې ساتي، لکه د قیامت د ورځې د راتللو نېټه.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۰
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۷۴
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۴۷

نو په دې بناء ذکر شوي دواړه استدلالونه څه نتیجه نه ورکوي او د اختصاص سره منافات نه لري او لا بلکې تائید یې کوي. او دا څکه که اختصاص یې نه درلودی نو نه به نبي کریم ﷺ د نوموړي صحابي ﷺ په باره کښې الله ﷻ ته سوال کړی وی او نه به یوازې د هغه دا افتخار په برخه شوی وی چې دی وربانديې پوهېږي او بس.

د اکثریت دلایل

۵_ اکثره علماء کرام د احنافو علیهم الرحمة په شمول وایي چې: په ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ باندې لازم وقف دی، دا جمله تمامېږي او د ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ ﴾ څخه بېله جمله پیل کېږي چې د "و" توری پکښې د استئناف دپاره دی، د عطف دپاره نه دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د متشابه په تاویل باندې د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک نه پوهېږي، نو څوک چې خامه او غیر شرعي پوهه لري چې په زړه کښې زَیغ وي او د فتنې، فساد اورته لمن وهي هغه وریسې په غیر شرعي طریقه تاند وهي، اما څوک چې د پوخ علم خاوند وي نو هغه په دغسې خطري سوړو کښې ګوتې نه وهي.

دوی وایې کله چې محکم او متشابه دواړه د الله ﷻ د پلوه دي نو باید چې د تاویل لټونه هم په هغې طریقې سره وکړو چې همده ﷻ ورته تعینه کړې ده، هغه طریقه محاکماتو ته مراجعه ده او بس.

د دوی دلایل دا دي:

الف: الله ﷻ محکماتو ایتونو ته د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ لقب ورکړی دی ترڅو د متشابهاتو په تاویل کښې ورته مراجعه وکړی شي، که د الله ﷻ څخه په غیر وربانديې څوک پوهېدلی نو دغه لقب به څه معنی نه درلودلی.

یا په بل عبارت: الله ﷻ د متشابهاتو تاویلاتو او د پوهېدلو مرجع یې همدا یوه ټاکلې ده او بس.

که هلته یې تاویل وموندل شي خو ښه ده او که نه نو همدومره عقیده ضرور ده چې مراد د الله ﷻ حق دی، که مونږ پرې پوه نه شو باک یې نشته څکه چې په پوهېدلو باندې یې مکلف نه یاستو[1].

مګر دا خبره هم په یاد ولرئ کوم احادیث چې د متشابهاتو وضاحت پکښې شوی وي هغه هم د قرآن کریم محکماتو ایتونو ته ورا‌وړي څکه چې د احادیثو حجیت په محکماتو ایتونو باندې ثابت دی لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ [النحل: ۴۴] یعني: او تاته مو قرآن کریم د دې دپاره نازل کړی دی ترڅو دوی ته نازل کړی شوی کتاب تشریح کړې.

او هم فرمایي چې: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴾ [النجم: ۳_ ۴] یعني: او پیغمبر د خپلې هوا څخه خبرې نه کوي، د ده خبرې نه دي مګر وحې ده چې ورته وحې کېږي.

ب: الله ﷻ د راسخینو د خولې څخه حکایت کوي چې دوی د دواړو ډولونو په ایتونو کښې وایي چې: ﴿ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ﴾ دا هر یو ډول زمونږ د رب ﷻ د پلوه دی. یعني برابره خبره ده چې مونږ

---

[1] تفسیر کبیر ج ۷ ص ۱۸۶

وربانديږ پوه شو او که پوه نه شو په باور کولو کښې وربانديږ په تفريق قائل نه ياستو. که بالفرض دوی وربانديږ پوهېدلی نو دغه خبره کول د دوی د مدحې او ستاينې سبب نه شو، حورېدلی ځکه چې په قطعي معلوماتو بانديږ خو هر مؤمن معتقد دی.

ج: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه يو قرائت داسې هم روايت شوی دی چې: "وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ"[۱]، په دې قرائت کښې د دې خبرې احتمال نشته چې د "وَ" توری عاطفه شي او دلالت وکړي چې راسخون هم په تاويلاتو بانديږ پوهېږي. دا قرائت که څه هم د يو شي ثبوت نه شي کولی مګر ترجيح خو ورکولی شي.

د: د قرآن کريم په نورو ځايونو کښې دغه ډول ترکيب استعمال شوی دی هلته اختصاصي صفت مراد دی، لکه چې فرمايي: ﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ﴾ [الأنعام: ۵۹] يعني: او د الله ﷻ په نزد د غيبو خزائن دي چې هيڅوک وربانديږ نه پوهېږي مګر همدی ﷻ.

نو معلومه شوه چې دلته هم د متشابهاتو په تاويلاتو بانديږ د الله ﷻ څخه پرته بل څوک نه پوهېږي.

د متشابهاتو حکمتونه

۶ـ د متشابهاتو په نزول کښې خو به ډېر حکمتونه وي مګر لانديږ څو حکمتونه يې د مثال په توګه محترمو لوستونکو ته وړانديږ کوو:

الف: قرآن کريم په عربي ژبه نازل شوی دی خو د دې سره‌سره ټول عرب يې د مقابلې څخه عاجز وه او عاجز دي او ټول اهل لسان په خپل عجز بانديږ اعتراف کوي. د دې اعتراف يوازېنی سبب دا دی چې په قرآن کريم کښې د ژبې ټول امتيازات په ډېره لوړه کچه په کار اچولي شوي دي، مجازات، کنايات، تلويحات، استعارات او نور ټول فنون پکښې استعمال شوي دي چې د دې ډول نزول طبعي نتيجه دا ده چې قرآن کريم دې متشابهات ولري. که بالفرض د لساني فنونو څخه کار نه وی اخستل شوی نو اهل لسانو به خپل ځانونه د قرآن کريم په مقابل کښې عاجزان نه وي ګڼلي.

ب: د دې کبله هم په قرآن کريم کښې د متشابهاتو موجوديت ضروري وه چې په دې کښې پرته د مادياتو څخه دنورو شيانو بحثونه هم شوي دي او طبعي ده کله چې غير مادي شيان د هغو الفاظو په قوالبو کښې بيانېږي چې هغه د مادياتو دپاره وضعه شوې وي نو بايد متشابهات ولري، ځکه چې په آخرت کښې داسې شيان شته چې نه غوږونو اورېدلي، نه سترګو ليدلي او نه د چا په زړه کښې تېر شوي دي.

که بالفرض دغه شيان په مادي الفاظو کښې نه وی بيان شوي او يا بالکل د بيان څخه غورځولي شوي وی، نو معلومه خبره ده چې قرآن کريم به د هر شي بيانوونکی نه وی جوړ شوی.

ج: لکه څنګه چې الله ﷻ ټول خلک په عملي احکامو بانديږ امتحانوي همدارنګه يې علماء د متشابهاتو په نزول سره د يوه خاص امتحان سره مخامخ کړي دي چې دوی د مشروعې طريقې څخه

[۱] تفسير الطبري ج۳ ص۱۸۴

په غیر د هغو په تاویلاتو کښې د غیر مشروعو لارو څخه کار اخلي او که نه. ترڅو اهل الزیغ او اهل الخلوص یو د بل څخه جدا شي.

د: د دې دپاره چې مسلمانان ویښ او راببدار شي او د عقل څخه کار واخلي، که بالفرض په قرآن کریم کښې دغه ډول ایتونه نه وی نازل شوي او هر څه پکښې په واضحه او څرګنده توګه بیان شوي وی، نو د عقل قدرداني به نه وی شوې او د پرواز ساحه به یې تنګه وی.

هـ: که بالفرض هغه ټول علوم چې قرآن کریم ورباندې مشتمل دی په څرګنده توګه بیان شوي وی او هیڅ خفا پکښې نه وي نو د قرآن کریم څخه به دومره لوی کتاب جوړ شوی وی چې په ملیاردونو جلدونه به یې درلودی، چې نه به یې حمل او نقل د چا د لاسه پوره وی او نه به د چا په حفظ کښې راغلی وی، نو د یو پلوه به مسلمان په قرآن کریم کښې د تفکر د ثوابونو څخه محروم شوي وی او د بله پلوه به د حافظ کېدلو رتبه د هیچا نه وی په نصیب شوې او نه به چا ته هغه اطمنان په برخه شوی وی چې هغه یوه کوښښ کوونکي ته د کوښښ څخه وروسته د نتیجې په لاس ته راوړلو سره په نصیب کېږي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: حکمتونه به هلته د منلو وړ وی چې د متشابهاتو په تاویلاتو کښې شرعي اجازه موجوده وی، د دې ایت شریف څخه چې اوس د بحث لاندې دی معلومېږي چې د تاویلاتو پلټنه د اهل الزیغ کار دی؟

مونږ وایو چې: پلټنه په دوه ډوله ده، یوه د اهل الزیغ پلټنه ده چې د پلټنې باعث ورباندې زیغ (کوږوالی) وي لکه د کافر، زندیق، مبتدع او نورو پلټنې؛ نو دا ناجائزه ده او شریعت ورته اجازه نه ورکوي.

او بله د اهل العلم پلټنه ده چې د پلټنې باعث یې فقط د علم رسوخ (قوت) وي او بس. که اهل العلم ته د پلټنې اجازه نه وی نو د ﴿ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ ﴾ په عوض به یې "وَالْمُؤْمِنُونَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ" ویلي وی، یعنې: وایي چې مونږ په متشابه باندې فقط ایمان راوړی دی او پلټنه یې نه کوو. نو د ایت شریف څخه د پلټنې په اجازه باندې برسېره، په متشابهاتو باندې د مشروعې لارې څخه ځان پوهولو ته تشویق هم شته، چې دوی ته یې د کلک علمو خلکو لقب هم ورکړ او د ﴿ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ "هوښیارانو" په نامه یې وستایل.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وایي چې: په دې تقدیر د اهل الزیغ په باره کښې په کار وه چې په همدومره عبارت باندې اکتفاء شوې وی چې ﴿ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ ﴾، او دا کلمه ورسره نه وی اضافه شوې چې ﴿ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ﴾، ځکه چې فتنه اچول غیر مشروع دي، د تاویل پلټنه خو غیر مشروع نه ده؟!

مونږ وایو چې: دوهمه کلمه یې ځکه ورسره اضافه کړه چې دوی خپل سوء القصد ته (چې ناجائز کار دی) د جائز کار رنګ ورکوي، نو الله ﷻ خلک تنبیه کړه چې فتنه اچول بېل شی دی او د تاویل پلټنه بېل شی دی، اهل الزیغ یو په بل کښې نغاړلو ته مه پرېږدئ چې اغفال مو کړي.

یادونه

د ذکر شوو دوارو ډلو د پېژاندلو دپاره کومه قاعده اینبودل مشکله ده نو فقط همدومره لیکلی شو چې د کلک علم او قوي عقل خاوندان هغه کسان دي چې تقوی، تواضع، قناعت، او د خپل ځان اداره ولري. نو هر څوک چې په خپل ماحول کښې نظر واچوي ممکنه ده چې پیدا یې کړي.

تاویل څه معنی؟

۹ـ د تاویل توری د "أوْل" څخه دی چې د رُجوع معنی ورکوي اسم ظرف یې "مَوْئِل" راځي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا۟ مِن دُونِهِۦ مَوْئِلًا ﴾ [الکهف: ۵۸] بلکې دوی (کافرانو) لره موعد شته چې د هغه څخه په غیر به بل د رجوع ځای ونه مومي.

په قرآن کریم کښې د دې سورت څخه پرته په نورو شپږو سورتونو کښې هم د تاویل کلمه استعمال شوې ده چې په معنی د اصلي مرجع او خارجي مصداق سره ده. لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د خولې څخه فرمایي: ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ ﴾ [یوسف: ۱۰۰] یعني: ای پلاره! دا زما د خوب خارجي مصداق وه. نو په دې سورت کښې هم د تاویل څخه حقیقة الأمر او نهائي هدف مراد دی[1].

د متشابهاتو څو مثالونه

۱۰ـ په دې مقام کښې مونږ محترمو لوستونکو ته د متشابهاتو څو مثالونه وړاندې کوو چې څرنګه یې ابهام پورته شوی دی او تاویل ورکړی شوی دی، هغه دا چې:

الف: ﴿ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ ﴾ [البقرة: ۱۵] د متشابهاتو څخه دی ځکه چې د استهزاء نسبت الله ﷻ ته مناسب نه دي. نو تاویل کوونکو علماؤ یې تاویل کړی دی چې د استهزاء څخه د هغې جزاء مطلب ده. یعني الله ﷻ دوی ته د مسخرو جزا ورکوي.

ب: ﴿ أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا۟ فِيهَا ﴾ [الإسراء: ۱۶] یعني کله چې زمونږ اراده وشي چې کوم ښار هلاک کړو نو د هغه ښار مخورو ته امر کوو نو هغوی په ښار کښې فسق کوي او د هلاکولو مستحق ګرځي.

دا ایت متشابه دی ځکه چې الله ﷻ په فسق باندې امر نه کوي. نو تاویل کوونکي علماء کرام یې په دوه ډوله تاویل کوي: یو دا چې د "بالطّاعة" ټکی ورسره اضافه کوي، یعني هغوی ته په طاعت امر کوو نو هغوی په طاعت کښې فسق کوي. او بل دا چې د ﴿ أَمَرْنَا ﴾ معنی په "کَثَّرْنَا" سره کوي، یعني: هغوی ته هر څه ډېر ورکوو نو هغوی بیا فسق اختیاروي او د نعمتونو کفران کوي.

---

(۱) تفسیر المنار ج۳ ص۱۷۲؛ اضواء البیان ج۱ ص۲۳۳؛ تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲

نو دغه دواړه تاویلونه د محکماتو سره موافق دي.

ج: ﴿ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ﴾ [التوبة: ۶۷] یعنې: دوی الله ﷻ هېر کړ نو الله ﷻ دوی هېر کړه. دا هم د متشابهاتو څخه دي ځکه چې د نسیان نسبت الله ﷻ ته مناسب نه دی. نو دوی یې د ترک (پرېښودلو) په معنی اخلي. یعنې: دوی د الله ﷻ احکام پرېښوده نو الله ﷻ دوی د خپل رحمت څخه پرېښودل.

د: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ ﴾ الآیة د متشابهاتو څخه دی ځکه چې په متشابهاتو باندې علم غیبي علم دی چې ظاهري معناوې یې مرادې نه دي او غیبي علم په محکم ایت سره ثابت دی چې د الله ﷻ خاصه ده. لکه چې فرمایي: ﴿ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ ﴾ [النمل:۶۵] یعنې: ورته ووایه څوک چې په اسمانونو کښې او که په ځمکو کښې وي په غیبو باندې نه پوهېږي مګر الله ﷻ پرې پوهېږي او بس.

خو په ذکر شوي ایت شریف کښې ظاهره دا ده چې "رَاسِخُون" ورسره په دې خاصه کښې شریک دی. نو تاویل کوونکي علماء یې تاویل کوي چې په ﴿ وَالرَّاسِخُون ﴾ کښې واو عاطف نه دی بلکې استنافیه دی، لکه چې مخکښې شرحه شو.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ ﴾

[۱۰] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي (هره ډله چې وي) د هغوی څخه به د هغوی مالونه او اولادونه د الله ﷻ د غضب د هیڅ شي مخه ونه شي نیولی. او دغه خلک همدوی د (دوزخ د) اور خاشاک دي.

[۱۱] (د دوی حالت داسې دی) لکه د فرعون د تېر حالت او د هغو خلکو (حالت) چې د دوی څخه پخوا تېر شوي دي.

(هغه حالت دا دی چې:) دوی زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت وکړ نو الله ﷻ د (همدې) ګناهونو په سبب ونیوه. او الله ﷻ سخت عذابی دی (جزا ورکول یې ډېر سخت دی).

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې د لاندې وجوهو د کبله د ایتونو اړوند تینګبدلی شي:

الف: مونږ د دې سورت د ړومبنیو ایتونو په شان نزول کښې لیکلي دي چې د نجران د جرګې څخه یوازې یوه سړی "کُرز" نامی مسلمان شو او نوره جرګه ودار شوه چې که ایمان راوړو نو د وخت

د پاچاهانو په دربار کښې به مو اعتبار سقوط وکړي او يا به شتمني راڅخه بېرته واخلي[۱].

نو په دې ايتونو کښې د هغوی د ايمان دغه مانع هم لرې کړی شوی دی چې دا ټول عارضي شيان دي پخوانيو ته يې بقا نه ده کړې نو تاسو ته به څه بقا وکړي، هغوی ته يې ګټه نه ده رسولې نو تاسو ته به څه ګټه ورسوي.

ب: په وړاندې ايت کښې ذکر دي چې د راسخ علم خاوندان د متشابهاتو په تاويل پسې په غير شرعي توګه ځکه تاند نه وهي چې د قيامت د ورځې څخه په ډار کښې دي، په دې ايت کښې کافران ترغيب کړی شوه چې تاسو خو بايد د قيامت د ورځې څخه ډېر زيات په ډار کښې شئ چې هيڅ مو ورته نه دي تيار کړي، که مالونه او اولادونه مو ډېر دي هغه درته هلته په درنه خوري.

۲ـ يعنې: ای پيغمبره! د کافرانو په کفر باندې مه غمژن کېږه، تا خو خپله غاړه خلاصه کړه او صفا ټکو کښې دې دوی دعوت کړه، د دوی ټولې اشتباهګانې دې رفعه کړې نو چې دوی د دنيا د محبت څخه لاس نه اخلي په تا کښې څه ګناه ده؟

د دوی دنياوي غراوېش به د دوی نه په آخرت کښې په کار ورشي او نه په دنيا کښې، په آخرت کښې به ترې د دوزخ خاشاک جوړ شي او په دنيا کښې به ورباندې د فرعون د ټبر په شان او د عاديانو او ثموديانو په شان بده ورځ ورشي، ځکه چې دوی هم د هغوی په شان د الله ﷻ د ايتونو تکذيب د استمرار په توګه وکړ نو الله ﷻ يې بېخ ووېست همدارنګه به د دوی بېخ هم وباسي.

توضيحات

۱ـ د وُقود کلمه د "واو" توري په پېښ سره د اور بلولو ته وايي او د "واو" توري په زوَر سره يې هغو خاشاکو ته وايي چې اور ورباندې بلېږي[۲]. د دوزخ اور د دنيا د اور په شان نه دی چې دړې وغړاړي بلکې په خپله په دوزخيانو باندې بلېږي او د بدن د داخل څخه لمبې وهي. الله ﷻ د دې اور په باره کښې فرمايي: ﴿ ٱلَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى ٱلۡأَفۡـِٔدَةِ ﴾ [الهمزة:۷] چې دغه اور په زړونو باندې ورخېژي. يعنې د دې څخه منعکسې چې په ظاهري بدن باندې تاثير وکړي، په زړونو باندې لمبې پورته کوي.

"دَأب" څه ته وايي؟

۲ـ "دَأب" دغه مستمر عادت ته ويل کېږي چې سړی ورباندې همېشه کلک وي[۳]. نو دلته يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د نبي کريم ﷺ د زمانې ځينې کافران په خپل کفري عادت باندې
۱ داسې کلک دي چې د فرعونيانو په شان د معجزو او قطعي دلايلو د تاثير لاندې نه راځي نو د دوی او د هغوی کړنلارې يو بل ته ورته دي، په دې کړنلارې باندې ټولو کافرانو د خپلو زمانو د پيغمبرانو سره تګ کړی خو اهل الکتابو ته (چې بني اسرائيل دي) د فرعونيانو کړنلاره ډېره ښه معلومه ده

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۳
(۲) مفردات الراغب ص۵٦٦
(۳) مفردات الراغب ص۱٦۵

چې په څومره معجزاتو باندې یې سترګې پټې کړې، نو ضرور به د دوی خاتمه هم د هغوی د خاتمې په شان جوړه کړی شي چې په دنیا او آخرت دواړو کښې به د الله ﷻ غضب ورباندې نازل شي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: دا خبره خو د هیچا په ذهن کښې نه تېرېږي چې مالونه او اولادونه به د سړي څخه د الله ﷻ د عذاب مخه ونیسي، نو د دې خبرې يادونې ته څه حاجت وه؟

مونږ وایو چې: په دې کښې دا مطلب نه دی چې هغوی ورته په تمه وه بلکې مطلب پکښې دا دی چې: ای کافرانو! تاسو په دنیاوي شیانو پورې داسې کلک نښتي یاست، ته به وايي چې دا به د الله ﷻ د عذاب مخه نیسي، نو دومره حرص ورباندې مه کوئ چې د هغو د خاطره حقې لارې ته شا کړئ، په دې باندې به پښېمانه شئ.

او یا دا وایو چې: د کافرانو په اټکل مالداري د عزت او وقار نښه وه، د همدې کبله به دوی فقیران د أراذل (حقیرانو) په نامه یادول، نو دوی به ویل: چې کله په دنیا کښې الله ﷻ مونږ ته وقار او عزت راکړی دی اول خو آخرت بالکل شته نه دی او که بیا وي هم مونږ د خطر سره نه مخامخ کېږو، هلته به هم د غټ عزت او وقار خاوندان شو. لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ﴾ [فصلت: ٥٠] یعني: او که بالفرض زه خپل رب ته ورتاو کړی شم هم نو یقینًا ما لره د هغه ﷻ په نزد باندې لویه ښکه درجه ده.

﴿ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ ءَايَةٌ فِى فِئَتَيْنِ ٱلْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَٰتِلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْىَ ٱلْعَيْنِ ۚ وَٱللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿١٣﴾ ﴾

[١٢] (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته چې کافر شوي دي ووایه: ډېر ژر به مغلوب کړی شئ او دوزخ ته به ورغونډ کړی شئ، او (دوزخ) ډېره بده آرامګاه ده.

[١٣] (دا هم ورته ووایه چې) په یقین سره تاسو لره په هغو دوه ډلو کښې لویه معجزه ده چې هغوی (د جنګ دپاره بې د سابق اعلان څخه) سره مخامخې شوې.

یوې ډلې د الله په لار کښې جنګ کاوه او بله ډله کافره وه (د شیطان په لار کښې یې جنګ کاوه) چې دغو (د شیطان په لار کښې جنګ کوونکو) هغوی (د الله په لار کښې جنګ کوونکي) د خپل ځان دوه چنده لیدل، د سر په سترګو لیدل. او الله ﷻ په خپل نصرت سره هغه څوک تائیدوي کوم ته یې چې اراده وشي (حتی چې د کومک دپاره یې ملائک هم وراستوي). بې شکه په دې (لوی کار) کښې د بصیرتونو د خاوندانو دپاره دعبرت لوی درس دی (باید چې پند ترې واخلي).

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دغو ایتونو په شان نزول کښې لاندې روایات شوي دي:

الف: کله چې نبي کریم ﷺ د بدر د غزا څخه فارغ شو او مدینې منورې ته یې تشریف یوړ نو یهودان یې د بني قینقاع په بازار کښې راغونډ کړه او اسلام ته یې مجدداً دعوت کړه چې اې یهودو! مسلمانان شئ او که نه نو ستاسو عاقبت به هم داسې شي لکه څنګه چې د قریشو شو. هغوی وویلې چې: ای محمده! ستا جنګ د کم تجربه خلکو سره پېښ شوی وه نو څکه ورباندې غالب شوې. که زمونږ جنګ ته مخامخ شوې نو ته به پوه شې چې جنګ څه شي ته وایي. نو ذکر ي ایتونه نازل شوه چې غم مه کوئ تاسو به هم ډېر ژر مغلوب شئ لکه چې هغوی مغلوب شو[۱].

ب: کله چې یهودانو د بدر واقعه ولیده نو ایمان راوړلو ته یې رغبت پیدا شو چې څرنګه په مونږ باندې دغسې حال رانه شي. خو چې د أحد په غزا کښې مجاهدین شهیدان شوه بیرته په خپل کفر باندې کلک شوه چې محمد ﷺ موعود پیغمبر نه دی د هزیمت سره مخامخ شو. او د کعب ابن اشرف په مشرۍ یې شپیته کسیز هیئت قریشو ته واستاوه او د هغوی سره یې اړیکې ټینګې کړې چې ښه به مو ښه وي او بده به مو بده وي.

خو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه چې هرڅومره سره لاسونه یو هم کړئ د مغلوبیت سره به مخامخ شئ[۲].

ج: دا ایتونو د بدر د غزا مخکښې د قریشو په باره کښې نازل شوي دي، چې رښتیا الله ﷻ هغوی مغلوب کړه او سازوسامان ورته ګټه ونه رسوله[۳].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې: مخکښې تېر شو چې دې سورت د اولنیو ایتونو څه برخه د هجرت په نهم کال (عام الوُفود) کښې نازله شوې وه، حال دا چې د ذکرو شوو روایتو غوښتنه دا ده چې باید څو کاله مخکښې نازل شوي وي؟

مونږ په جواب کښې یو ځل بیا د صالحینو سلفو خبره لیکو چې هغوی به کله-کله د ایت په مصداقو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۴]، او د مصداق تحقق د ایت د نازلېدلو د تاریخ سره د یووالي غوښتنه نه کوي ممکنه ده چې د یوه ایت ځینې مصداقونه د هغه د نزول څخه مخکښې واقع شوي وي خو چې د ایت سره مقانسه کړی شي ته به وایې چې په همدې واقعه کښې نازل شوی دی.

څه لرې نه ده چې په همدې ایتونو باندې نبي کریم ﷺ د نجران وفد هم اسلام ته دعوت کړی وي او هم یې د همدې ایتونو په مضمون باندې د نزول څخه مخکښې یهودان دعوت کړي وي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۷ ص۲۰۱؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۱۹۲

(۲) روح المعاني ج۳ ص۹۴

(۳) زاد المسیر ج۱ ص۳۰۴

(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

همدا تطبیق څکه ذهن ته ښه لوېږي چې درېواړه ډلې (يهود، مشرکان، نصارا) رښتيا مغلوبې شوې او د ايت مصداق وګرځېدلې، خو څوک وړاندې او څوک وروسته.

ممکن دا به مو ډېره اورېدلي وي چې په هر نص (ايت يا حديث) کښې د شان نزول خصوص، يا د شان روايت خصوص د مفهوم په عموم باندې تاثير نه اچوي؛ نو مونږ ويلی شو چې دغه ايتونه د قيامت د ورځې پورې د مجاهدينو ټولو غلبو ته شامل دي، لکه چې مونږ يې د افغانستان په جهاد کښې زښت ډېر مثالونه په سترګو وليده.

۲_ څه چې په مخکښې ايت کښې په اشارې سره معلومېده په هغه باندې الله ﷻ په دې ايت کښې صراحت وکړ چې: ژر دی چې تاسو به هم د فرعونيانو په څېر مغلوب کړی شئ او د ځمکې مخ به مو د فسادونو څخه خلاص کړی شي، که باور مو نه کېږي او خپل قوت ته غره ياست نو يو ځل د بدر غزا درېه زړه کړئ چې الله ﷻ څومره کمزوري مجاهدين په څومره قوي مشرکانو باندې غالب کړه او د غلبې څومره خارق العاده وسائل يې ورته برابر کړه، همدغسې به يې بيا هم غالب کړي او ستاسو سازوسامان به د خاورو سره خاورې کړي.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای کافرانو! لکه څنګه چې فرعونيانو د مالدارۍ د کبله د الله ﷻ د عذاب څخه نجات ونه موند همدارنګه به تاسو هم د نجات خاوندان نه شئ، ډېر ژر دی چې د وسائلو سره به مغلوب کړی شئ او هغه مالونه به مو چې ستاسو د هوسايۍ او ارامۍ سامان دی د دوزخ په اور کښې د ارامګاه جوړولو سامان جوړ شي.

۱_ دغه واقعه په دقت سره د نظره تېره کړئ چې بې وسائلو او کمزوري خلک په ډېرو مالدارانو باندې څنګه غالب شوه.

واقعه دا ده چې د بدر په مقام کښې دوه ټولګي يو د بل مقابلې ته تيار شوه، خو د هر ټولګي کوائف دا وه.

الف: يو ټولګی خلک د الله ﷻ په لار کښې جهاد ته تيار شوه چې د کوره د جنګ په نيت نه وه راوتلي، جنګي وسائل ورسره ډېر ناچيزه وه، چې اکثره بېلع سلاح وه، شمار يې ايله درې سوه او ديارلسو تنو ته رسېده؛ مګر معنويات يې قوي وه، الله ﷻ يې ياداوه، لمونځونه يې کول، او د الله اکبر اوازونه يې پورته کول.

ب: بله ټولګی خلک د شيطان په لار کښې جنګ ته تيار شوه، سازوباز يې برابر وه، د کوره د جنګ په نيت راوتلي وه، زغرې، تورې، اسونه، اوښان او نور سامان يې پوره پرېمانه درلوده، د دوی شمېر تقريبًا نهه نيم سوه (۹۵۰) تنه وه.

شرابونه يې څښل، روزمره يې نهه او لس اوښان حلالول، مېلې چرچې يې کولې، ډمې ښځې ورته ګډېدلې او عشقي ساز او سرود ورته غږېده، تا به ويل چې د جنګ د پيل سره سمه به غريبه

ډله د هډوکو سره وخوري، خو د الله ﷻ کومک ته وګورئ چې په څه ډول سره يې دوی مغلوب کړه، اويا نفره ترې مړي پاتې شوه او اويا نفره يې د مسلمانانو په لاس کښې بنديان ولوېدل او مالونه يې غنيمت شوه.

۲ـ د دوی شکست د دې څخه شروع شو چې الله ﷻ مجاهدين (وړه ډله) د دوی په نظر کښې د خپلو خانو دوه چنده ورولیده کړه، چې دوی ته تقريبًا يو زر او نهه سوه (۱۹۰۰) ښکاره شوه، نو رعب ورباندې ورغی او زړونه يې واچول. که بالفرض الله ﷻ دغې کافرې ډلې ته د مجاهدينو اصلي شمېر (۳۱۳) ورښودلی وی نو جرئت به يې زيات شوی وی او مورال به يې قوي شوی وی، په جنګونو کښې بری د هغه چا په برخه کېږي چې مورال يې قوي وی.

بالمقابل، الله ﷻ د دوی شمېر مجاهدې ډلې ته د مجاهدينو د شمارې دوه چنده ورولیده کړ، حال دا چې هغوی خو د دوی تقريبًا يو په درې چنده وه، يعنې مسلمانانو ته يې کافران ايله شپږ سوه او شپږ ويشت (۶۲۶) تنه ښکاره کړه او يو په دوه چنده باندې د مسلمانانو هيڅ چرت خراب نه وه او جرئت يې ورباندې نه کمېده.

دا وه د الله ﷻ د نصرت يوه بېلګه، د دې څخه بايد د بصيرت خاوندان د عبرت درس واخلي او په وسائلو باندې غره نه شي. همدارنګه هر چا ته چې د الله ﷻ اراده وشي په خپل نصرت باندې تائيد ورکوي، لکه چې په همدې غزا کښې يې د مجاهدينو په تائيد باندې تر پنځو زرو (۵۰۰۰) تنو ملائکو پورې هم ورواستولې.

توضيحات

۱ـ ټول مسلمانان متفق دي چې په ايت شريف کښې د دوه ډلو څخه هغه دوه ډلې مرادې دي چې يوه د صحابه وو ﷺ (مجاهدينو) ډله وه او بله د مکې کافران قريش وه. که څه هم د تاريخ په اوږدو کښې يې مصداقونه ډېر تېر شوي دي او تېرېږي، چې يو مثال يې د [البقرة: ۲۵۱] ايت لاندې د طالوت په قيصه کښې بيان شوی وه، او د افغانستان په جهاد کښې خو يې مونږ ډېر مصداقونه په خپلو سترګو وليده. د بدر په غزا کښې د مجاهدينو شمېر درې سوه او ديارلس (۳۱۳) تنه وه او د کافرانو شمېر د نهه سوو څخه نيولی تر زرو پورې وه، تقريبًا نهه نيم سوه (۹۵۰) تنه وه[1].

لږ ډېر ښکاري او ډېر لږ

۲ـ په ايت شريف کښې دغه جمله ﴿ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ ﴾ د ضمائرو په اعتبار سره د عقلي احتمالاتو په لحاظ سره څلور ډوله معناوې ورکوي[2]، مګر شرعي احتمالات يې لاندې دوه دي چې هر يو يې د علماؤ يوې، يوې ډلې خوښ کړی دی:

الف: اکثره مفسرين کرام وايي چې مسلمانانو ته د کافرانو عدد د خپلو خانو دوه برابره ښکاره شو

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۱۹۶؛ روح المعاني ج۳ ص۹۶
(۲) التفسير الكبير ج۷ ص۲۰۴

یعنې شپږ سوه او شپږ ویشت (۶۲۶) تنه، حال دا چې هغوی د مسلمانانو تقریباً درې چنده (۹۵۰ تنه) وه. په دې همدې تفسیر باندې ځینې مفسرین د اصح نوم ږدي[۱].

ب: ځینې نور علماء کرام وایي چې بلکې کافرانو ته مجاهدین د خپلو ځانونو په نسبت دوه چنده ښکارېده چې تقریباً نولس سوه (۱۹۰۰) کسه کېږي، او یا ورته د دوی تعداد د همدوی په نسبت یو په دوه ښکاره شو چې ۶۲۶ تنه ترې جوړېږي. ځینې مفسرین همدا تفسیر بهتر ګڼي[۲].

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په بل ځل کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ ٱلْتَقَيْتُمْ فِىٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِىٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ﴾ [الأنفال: ۴۴] یعنې: او کله چې الله ﷻ تاسو لره (ای مؤمنانو!) هغوی (کافران) په سترګو کښې لږ وښودل کله چې سره مخامخ شوئ، او تاسو یې د هغوی په سترګو کښې لږ وګرځولئ؛ ترڅو چې الله ﷻ هغه کار فیصله کړي چې (هغه د الله ﷻ پر نزد) کړی شوی وه.

نو د دې آیت شریف څخه خو معلومېږي چې د بدر د غزا په موقع هره یوه ډله بلې ته په سترګو کښې د اصل تعداد څخه کمه وښودله شوه، حال دا دی چې په دوهم تفسیر کښې د مسلمانانو کمیت د کافرانو په نظر کښې تقریباً شپږ چنده (۱۹۰۰ تنه) او یا دوه چنده (۶۲۶ تنه) ښودل شوي دي، او په اول تفسیر کښې که څه هم تقلیل شته خو د یوه جانبه دی، چې د کافرانو ۹۵۰ نفره مسلمانانو ته ۶۲۶ تنه ورښودلي شوي دي. په هر تقدیر، د ذکرو شوو دوارو ایتونو د معناګانو حاصل سره متناقض ښکاري؟.

مونږ وایو چې: د بدر په غزا کښې په دوارو جانبو باندې متعدد حالتونه راغلي دي چې دواړه ایتونه هر یو بېل-بېل حالت بیانوي او تناقض نه لري، د حالاتو د تعدد بیان یې دا دی:

الف: د مسلمانانو څخه مشرکانو یو سړی نیولی وه، د هغه څخه یې پوښتنه کړې وه چې: تاسو په جنګ کښې څومره کسان شامل وئ؟ هغه ورته ویلي وه: مونږ درې سوه او دیارلس تنه وه. مشرکانو ویلي وه چې: مونږ ته خو د خپلو ځانو دوه چنده (۱۹۰۰) نولس سوه تنه ښکارېدئ[۳].

ب: د عبد الله بن مسعود ؓ څخه روایت دی چې: مونږ د مشرکانو لښکر ته وکتل نو ایله د خپلو ځانو دوه چنده (۶۲۶ تنه) راته ښکاره شوه، بیا مو چې ورته وکتل ایله د خپلو ځانو په مثل (۳۱۳ تنه) راته ښکاره شوه، حتی چې مونږ ویل چې یو سړی به یې هم په مونږ زیات نه وي.

نوموړی صحابي ؓ وایي چې کفري لښکر زمونږ په نظر کښې د کمبود په طرف روان وه تردې چې په یو وخت کښې راته د ځانو څخه لږ ښکاره شوه، حتی چې ما د یوه ملګري څخه پوښتنه وکړه چې دا د کافرو لښکر به اویا (۷۰) کسه وي؟ هغه وویل: نه! ایله سل نفره به وي[۴].

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۳؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۰۸
(۳) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۳
(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۳

د بحث نتیجه

۴ـ نو کله چې په اول ځل یوه ډله بلې ولیده نو مجاهدینو ته مشرکان د خپل ځان دوه چنده (۶۲۶ تنه) ښکاره شوه ترڅو الله ﷻ ته د فتحې او نصرت سوالونه وکړي او د سوالونو په قبول باندې باندې مطمئن شي ځکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُواْ مِائَتَيْنِ ﴾ [الأنفال: ۶۶] یعني: نو که ستاسو څخه (ای مؤمنانو!) سل تنه صبر کوونکي مجاهدین وي نو په دوه سوه تنو (کافرانو) باندې به غالب شي.

بیا وروسته مسلمانانو ته د کافرو لښکر ډېروکی ښکېده او سات په سات ورته لږ- لږ ښکاره کېده ترڅو یې چې جرئت زیات او مورال یې قوي شي.

بالمقابل کافرانو ته الله ﷻ د مسلمانانو لښکر په اوله وهله کښې ډېروکی وروښېده کړ ترڅو د جنګ جرئت ورسره قوي شي او بېرته ونه تښتي چې د غټې رسوائی څخه به نجات پیدا کړي، او د بالفعل جنګ په حالت کښې یې ورته ډېر په نظر ورووست ترڅو جرئت د لاسه ورکړي او د جنګ حوصله یې ختمه شي[1].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ څوک چې په ﴿ سَتُغْلَبُونَ ﴾ کښې مخاطب دي (یعنې یهود، نصاری، مشرکان) همغوی په ﴿ قَدْ كَانَ لَكُمْ ءَايَةٌ ﴾ کښې هم مخاطب دي[2]. نو پوښتنه دا ده چې په صحنه کښې خو یوازې مشرکان حاضر وه نو د یهودو او نصارا وو دپاره به څنګه ذکر شوي خارق العاده کیفیات معجزه وګرځي چې دوی نه دي لیدلي؟

جواب یې دا دی چې: په هغه وخت کښې د مشرکانو ذکره شوې خبره -چې مونږ ته د مسلمانانو لښکر د خپلو ځانو دوه چنده (۱۹۰۰) تنه ښکارېده- یهودو او نصارا وو ته هم رسېدلې وه او یو کافر خو د بل کافر په خوله پوره باور کوي، نو داسې شوه لکه چې اهل الکتاب هم هلته حاضر وه.

برسېره په دې، د یهودانو علاقه د مکې د قریشو سره ډېره قوي وه او تګ راتګ یې سره درلود، لکه چې یو ځل کعب بن أشرف د شپېتو کسانو په مشرۍ هلته ورغلی وه[3]؛ نو معلومېږي چې خبرې به یې هم سره تلې راتلې او په حالاتو به سره خبرېده، نو د مشرکانو خبره به یهودانو او بیا نصارا وو ته هم رسېدلې وي او باور به یې وریاندې شوی وي، چې د مجاهدینو ټولګی هغوی ته نولس سوه (۱۹۰۰) تنه ښکاره شوي وه.

ځینې مفسرین کرام لا وایي چې د بدر غزا ته څه یهودان هم د نندارې دپاره حاضر شوي وه ترڅو وګوري چې بری د چا په نصیب کېږي[4].

---

(۱) التفسير الكبير ج۷ ص۲۰۴؛ المدارك ج۱ ص۲۰۵
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۱۹۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۹۴
(۴) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۳

يو اعجاز

۶_ د قرآن کريم د اعجاز څخه دا هم شمېرله کېږي چې پخواني اخبار يې تحقق مومي او رښتيا کېږي. په ذکر شوي ايت کښې الله ﷻ کفارو ته د مغلوبيت اخبار ورکړه چې لږ موده وروسته رښتيا مغلوب وګرځېده.

هغه دا چې کله مکه معظمه فتحه شوه نو په ټوله عربي جزيره کښې اسلام خور شو او شيطان د دې څخه نااُميده شو چې دلته به بيا د بوت پرستۍ بازار تود شي نو دې ته يې ملا وتړله چې مؤمنان په خپلو منځو کښې په جنګ اخته کړي.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَئِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[۱] يعني: يقيناً شيطان د دې څخه نااُميده دی چې لمونځ کوونکي (مؤمنان) به يې (دلته بيا) عبادت وکړي، مګر اوس شيطان د دوی په منځ کښې په جنګ اچولو باندې بوخت دی (چې په څه حيلې سره دغه کار انجام کړي).

۷_ د همدې ايت يو مصداق مونږ په خپل وخت کښې په خپلو سترګو وليد چې الله ﷻ په خپل فضل سره د کمونستانو جړې په افغانستان کښې څه چې په ټوله دنيا کښې وويستلې او شيطان يې د دې څخه مايوس وګرځاوه چې بيا به د هغوی شعار (د هورا ناره) اوچته شي.

نو شيطان بدې ووهلې چې مجاهدين مؤمنان (افغانان) په خپلو منځو کښې په جنګ اخته کړي.

په دې کار کښې د يوه حده پورې شيطان بريالی هم شو، د استاذ رباني او انجينر حکمتيار مجاهدين يې سره په جنګ واچول چې په کابل کښې د دغو دواړو ډلو ترمنځ تود جنګ تېر شو او اوس هم يوه ډله بلې ته په ګواښ کښې ده، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلۡبَنِينَ وَٱلۡقَنَٰطِيرِ ٱلۡمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلۡفِضَّةِ وَٱلۡخَيۡلِ ٱلۡمُسَوَّمَةِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ وَٱلۡحَرۡثِۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلۡمَـَٔابِ ﴿١٤﴾﴾

[۱۴] خلکو ته د زړه کشوونکو شيانو سره مينه کول ښائسته کړی شوي دي، چې عبارت دي د ښځو څخه، او د زامنو څخه، او د مکملو خزانو څخه، په داسې حال کښې چې د سرو زرو او سپينو زرو څخه (جوړې کړی شوې) وي، او د ښائسته اسونو څخه، اود چارپايانو څخه او د حاصلناکو ځمکو څخه.

دا ټول د حقير ژوند ژر تېرېدونکی سامان دی. او الله ﷻ چې دی د ده ﷻ په نزد د ورتللو ډېر ښائسته ځای (جنت) دی.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵

ارتباط

په دې مقام کښې د ایتونو د اړوند لاندې وجې مونږ ته په نظر راځي:

۱ـ د وړاندېنیو ایتونو څخه معلومه شوه چې د کافرانو د نه مسلمانېدلو بنیادي وجه دا وه چې دوی دنیاوي نعمتونه ډېر درلوده او ډارېدل چې که ایمان راوړو نو دا قدر او عزت به مو دلاسه اووځي. په دې ایت کښې الله ﷻ واضحه کړه چې د نعمتونو لړۍ د دنیا څخه پیل کېږي او مخ په آخرت روانه ده، دلته توقف مه کوئ دا نعمتونه ژر تېرېږي، نهائي نعمتونو ته توجه وکړئ، ایمان راوړئ، وړاندې ورتېر شئ.

۲ـ هلته الله ﷻ د خپل قدرت څو مثالونه بیان کړي وه لکه د فرعونیانو هلاکت او په بدر کښې د مسلمانانو غلبه، چې د دې څخه عبرت واخلئ، او دلته هغه موانع بیان شوي دي چې په عقل باندې پرده خوروي او د عبرت مخه یې نیسي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: هغه څه چې خلکو ته ښائسته کړی شوي دي او د مسلمانېدلو او عبرت اخستلو مخه یې په عمده توګه نیسي لاندې شپږ شیان دي:

د ښځو مینه، د زامنو مینه، د پریمانه خزانو (سرو زرو، سپینو زرو) مینه، د ښائسته اسونو مینه، د څارویو (مېږو، اوزو، اوښانو، غوایانو) مینه، او د کښتونو (باغونو، پټیو) مینه، چې څوک په یو ډول شیانو باندې عاشقان دي او څوک په بل ډول باندې.

۲ـ خو دا ټول سازوسامان د دې حقیر ژوند ژر تېرېدونکي شیان دي، خلکو ته په کار دي چې دائمي نعمتونه او باعزته ژوند وربانديږ د لاسه ورنه کړي چې هغه د الله ﷻ سره دی او په هغې لاره باندې سړی ورته تلای شي چې همده ﷻ ورته ټاکلې ده اوبس. نورو لارو باندې څوک نه شي ورسېدلی.

توضیحات

۱ـ په دې ایت شریف کښې دا حقیقت بیانول مطلب دي چې د انسان جوړښت او خلقت په داسې توګه شوی دی چې د دنیا ډول او سنګار یې د عقل په مخ باندې پرده اچولی شي، چې بیا د فرعون مانند خلکو د حوادثو څخه عبرت نه اخلي او خپله خاتمه نه شي سنجولی او د جنت د نعمتونو دپاره هلې ځلې نه شي کولی.

خو دا هلته چې انسان د انسان په حیث واخستل شي، او که انسان د ایمان او اسلام د لحاظه واخستل شي نو بیا یې د تاثیر لاندې نه راځي بلکې د دنیا څخه د وسائلو په حیث استفاده کوي او اصلي هدف یې صرف د الله ﷻ رضاء او د جنت نعمتونه دي.

۲ـ نو په همدې بناء هغه ټول اعتراضات دفعه شوه چې د ذکرو شوو شپږو شیانو په باره کښې د چا ذهن ته ورتله، هغه دا چې دغه شیان زښتو ډېرو نصوصو تمجید کړي دي نو دلته څنګه تقبیح

کړی شوه. نو حاصل يې دا دی چې: په دې ايت شريف کښې هم ذکر شوې شيان نه دي تقبيح شوي بلکې محض دا خبره واضحه شوې ده چې انسان ورباندې غولېږي او د هدف په حيث ورڅخه کار اخلي، نه د وسائلو په حيث، دا ځکه چې د کافر انسان سره د اسلام مثال (ډېوه) نشته.

کوم محبت؟

۳_ په ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ ﴾ کښې کامل محبت مطلب دی، ځکه چې:

الف: "شَهَوَات" د "شَهْوَة" جمعه ده او "شَهْوَة" خو مصدر دی چې د مفعول په معنی سره دی. يعني: هغه شيان چې په هغه باندې شهوت (د نفس ميلان) واقع کېږي؛ نو د مفعول ځخه په مصدر باندې تعبير کول په مبالغه باندې دلالت کوي، ته به وايې چې د هغو ځانونه راکشول دومره قوي دي چې ټول رابنکل جوړ شوي دي، لکه چې وايي: فلانی سوچه جهاد دی، او يا: فلانی سوچه غيبت دی.

ب: خلکو ته ذکر شوي شيړ شيان په دومره اندازه ډولي ګرځول شوی دی حتی چې د هغو محبت هم ورته ښائسته ښکاري پاتې خو لا پخپله شيان! يعني: دوی په خپل محبت باندې پښېمانه نه دي بلکې د دوی ګومان دی چې موږ ډېر ښه کار کوو. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

اول: که يو سړی په دخانياتو باندې معتاد وي او په اعتياد (روږدي کېدلو) باندې يې خپه وي نو دې سړي ته دخانيات ښائسته ښکاري خو محبت (عادتي ګرځېدل) يې ورته بد ښکاري.

دوهم: اما ځينې کلک معتادان شته چې هغوی ته په دخانياتو باندې اعتياد (اموخته کېدل) هم ښه ښکاري او فخر ورباندې کوي. نو د ذکر شوو شيانو سره د خلکو محبت د دوهم ډول ځخه دی.

سوال جواب

۴_ دلته اوس دا سوال مطرح کېږي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د يو پلوه د انسان خلقت په دې ډول پيدا کړ چې دنيا يې خوښېږي او د بله پلوه يې ورته دنيا ډولې او سنګاري وګرځوله چې د انسان زړه خان ته راکشوي.

د دې جواب موږ ته لاندې دوه شيان ښکاري:

الف: يو حکمت خو پکښې دا دی چې انسان د ابتلاء او ازموينې لاندې راشي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ [الکهف: ۷] يعني: بې شکه موږ هغه ټول شيان چې په ځمکه باندې دي د همدې ځمکې دپاره ډول او سنګار ګرځولی دی ترڅو دوی (انسانان) امتحان کړو چې کوم يو د دوی د عمل د حيثه نېک دی.

ب: بل حکمت پکښې دا دی چې انسان د دنيا معمار جوړ شي چې خرابې يې ابادې کړي، معدنيات يې اخراج کړي، کلي او ښارونه پکښې جوړ کړي، ډول-ډول کسبونو ته پکښې وده ورکړي؛ ځمکه، هوا او دريابونه ټول د خپل تسلط لاندې راولي او د قيامت د ورځې پورې يې نسل باقي پاتې شي؛ بالآخره، ترڅو ځرګنده شي چې بې شکه چې انسان په ځمکه کښې خليفه ټاکلی

شوی دی. که بالفرض دنیا زره رابنکودونکې نه وی پیدا شوې او یا د انسان په زړه کښې د مینې شوق او ذوق استعداد نه وی، نو دنیا به دغسې اباده نه وی لکه چې ده، او لا کار وربانديې روان دی ورځ په ورځ یې عجائب اختراع کېږي او ډول یې زیاتېږي، څومره چې د دنیا مکونات کشفېږي هغومره پکښې د انسان ازموینه هم قوي کېږي.

په ښځو باندې ازموینه

۵_ الله ﷻ د انسان غرائز (طبائع) اختناق (زندی) کړي نه دي چې بالکل یې د هغو استعمال غیر شرعي ګڼلی وي بلکې الله ﷻ د ده په غرائزو باندې په اسلامي شریعت کښې څه محدودیتونه لګولي دي چې کافران ورته غاړه نه شي ایښودلی، چې هغه دا دي:

الف: اسلام د ښځو څخه د جنسي ارتباط په هکله د نکاح یا ملکي یمیني موجودیت ضرور ګڼي، خو کافران دغه محدودیت ته غاړې نه شي ایښودلی او د فحاشي څخه لاس نه شي اخستلی.

ب: اسلام وايي چې د دولسو ډولو ښځو حتی نکاح کول هم جائز نه دي، لکه خور، مور او داسې نورې؛ نو د استفادې ساحه یې لږ څه نوره هم راتنګه کړه.

ج: د څلورو ښځو څخه د اضافه ښځو نکاح هم اسلام جائزه نه بولي، نو د استفادې کړۍ نوره پسې ورتنګه شوه.

د: د څلورو ښځو هم دا شرعي حق دی چې د نکاح کولو په حالت کښې د مېړه څخه هره یوه بېل-بېل مهر واخلي چې لږ او ډېر یې د محیط په اعتبار سره تفاوت کوي.

مهر خکه محدودیت وګڼل شو چې خینې خلک د مالي افلاس د کبله څلور ښځې نه شي په نکاح کولی، د مهر توان نه لري.

ه: اسلام وايي چې د منکوحې ښځې نفقه او مصارف د مېړه په غاړه دي. دا هم یو محدودیت دی چې د څو ښځو د نفقې د بار څخه نه شي وتلی او یا بالکل د نفقې بار په غاړه نه شي پورته کولی او همدې ته خوشاله وي چې مېرمنه یې په شعباتو او فابریکو کښې کار وکړي (نفقه پخپله پیدا کړي) خو دی ترې فقط جنسي استفاده وکړي، او د غمه یې خبر نه وي او نه په دې چرت خرابوي چې بل څوک ورسره فحاشي وکړي.

ښځې د ارتداد عاملې هم کېدلی شي

۶_ ښځې لکه څنګه چې د کافرانو د مسلمانېدلو مخه نیسي همدارنګه په ارتداد کښې هم ډېرې موثرې دي، مونږ د تبشیریانو (د عیسویت داعیانو) په یوه مجله کښې لوستي وه چې یوه ښځه په دعوت کښې دومره موثره ده چې سل (۱۰۰) سړي هغومره موثر نه دي، مجلې په دې زړد اچولی وه چې باید په تبشیریت کښې د ښځو څخه زیات کار واخستلی شي.

د همدې خبرې مصداق مونږ په افغانستان کښې په سترګو ولید چې اکثره خوانان د فحاشو ښځو په وساطت سره مرتد شوه اود اسلام څخه کمونېزم ته واوښتل.

د ښځو په همدې زیات موثریت باندې کفار ښه پوهېږي د همدې کبله د ښځو حقوق په نامه چیغې وهي، حال دا چې سړي یې د هډوکو سره وکړپول حقوق یې ورته د پښو لاندې کړه خو د نارینه دحقوق په نامه یې هیڅکله غږ پورته نه کړ.

انګرېزانو د خپل استعمار په وخت کښې په پاکستان کښې په همدې غرض کچني خانې جوړې کړې وې او په بازارونو کښې یې د فحاشو ښځو دپاره دوکانونه او سرایونه پرانستي وه چې اسلامي خوانان بې لارې کړي او قرآن کریم پرېښږدي چې د جومات څخه راووځي او د ټولنې اصلاح په لاس کښې واخلي.

که د انګرېزانو همدا غرض نه وی نو اقتصاد به یې په فحاشۍ باندې نه وی پیاوړی کړی.

څو ورځې وړاندې چې مجاهدینو د کابل په پایتخت باندې نیمه تسلط ترلاسه کړ او اعلان یې وکړ چې د دې څخه وروسته د افغانستان د رادیو تلوېزون په څانګو کښې زنانه کار نه شي کولی ـ الله ﷻ خبر دی چې رښتیا به شي او که نه، دوام به وکړي او که نه ـ نو د ټولې دنیا کفري او غرب مشربه رادیو ګانو ډېر په خواشینۍ سره ذکر شوی خبر نشر کړ او دا کار یې د زنانه وو په حقوقو باندې غټ تېری وګاڼه.

دا ځکه چې د کفري دولتونو سره خطر پیدا شو چې افغانستان لکه چې د اسلام د تعمیل په لور باندې روان دی او غواړي چې یو ځل بیا د غرب څخه د کفر جرړې وباسي.

د مېرمنو او مېړونو فسق

۷ـ صالحه ښځه د دینداری او تقوی دپاره په اسلام کښې لویه عامله ګڼله شوې ده او په نکاح باندې یې د سړي نیمائي ایمان د خطره وځي، خو د دې سره- سره د لاندې وجو د کبله د فسق باعثه ګرځېدلی شي:

الف: چې سړی د مېرمنې د نفقې او سنګار په برابرولو کښې د حرامو مالونو څخه استفاده وکړي.

ب: چې د هغې د غوښتنې د کبله د خپلوانو سره صِلة الرحم پرې کړي.

ج: چې د خپلې ښځې اداره ونه کړی شي بلکې هغه ورباندې آمره وي، هر چرته یې چې خوښه وي هلته ګرځي او د هر اجنبي په څنګ کښې په خپله خوښه کښیناستلی شي.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً»[۱] یعني: هیڅکله به داسې قوم کامیاب نه شي چې په خپل کار باندې زنانه واکداره وګرځوي (او واک د هغې په لاس ورکړي).

په زامنو باندې ازموینه

۸ـ دوهم د هغو شیانو څخه چې د سړي یا د مسلمانېدلو او یا یې د تقوی او دینداری مخه نیسي، د اولادونو محبت دی. لاندې صورتونه یې ولولئ:

[۱] صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۵۲

الف: که د یو سړي ټول ټبر کافر وي او دی پکښې ښه باعزته او با احترامه ژوند کوي خو پوهېږي که مسلمان شم ټول ټبر راسره دښمن ګرځي او ټول احترامات مې اوبه وړي چې بیا به نه راتلل څوک په درنه سترګه وګوري او نه به په سیاسي امورو کښې څه چوکۍ او رتبه راکړې شي، نو ښکاره ده چې په مسلمانېدلو کښې یې اولادونه او ټبر خنډ جوړ شو.

ب: همدارنګه د زامنو او نور ټبر د کفر په حالت کښې دا ډار شته چې د هغوی د مینې د کبله کفري دین ته ورواوړي او مرتد شي، لکه چې ځینې خلک په سپینه ږیره او سپین سر د زامنو د کبله خلقیان یا پرچمیان شوه.

ج: او دا خبره خو واضحه ده چې اولادونه د فسق سبب جوړېږي چې حرام مالونه ورته راټول کړي، یا د هغوی د فاسدو اخلاقو مخه ونه نیسي او بالآخره یا په دیني تعلیم او تربیه کښې بې قصور وکړي.

یادونه

۹_ که څه هم په ایت شریف کښې صرف د زامنو یادونه شوې ده خو مونږ ته قوي ښکاري چې دا به د مثال په توګه وي او لورګانې به هم پکښې داخلې وي. لکه چې په بل ځای کښې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٌ ﴾ [التغابن:۱۵] یعني: بې شکه ستاسو اولادونه او ستاسو مالونه ستاسو دپاره لویه فتنه (ازموینه) ده. او دا احتمال شته چې لورګانې پکښې داخلې نه وي، نو بیا به بې د تخصیص دپاره لاندې وجې په نظر کښې نیولې شوی وي چې د زامنو فتنه نسبت لورګانو ته قوي ده:

الف: په زامنو باندې پلرونه ډېر یادېږي په نسبت سره لورګانو ته.

ب: د زامنو اولاده د پلرونو د نسب څخه شمېرله کېږي او نسب یې ورباندې ساتلی وي، نه په لورګانو.

ج: پلرونه د زامنو ښېګڼې ته ډېر په تمه وي چې د ضعف په حالت کښې به یې په ښه ورشي په نسبت سره لورګانو ته.

د: زامنو ته پلرونه زیات اُمید لري چې غټ سړي به ترې جوړ شي او د لورګانو څخه د غټو ښځو جوړېدل یې په اکثره وختونو کښې په خیال کښې نه ګرځي.

هـ: بالآخره په زامنو باندې د پلرونو خپل کورونه ودانېږي او په لورګانو باندې پردي کورونه اباديږي. نو د زامنو مینه په سترګو پټولو کښې زیاته موثره ده څکه ورباندې صراحت وکړی شو. والله ﷻ اعلم.

قنطار څه ته وايي؟

۱۰_ "قَنَاطِيرُ" د "قِنْطَار" جمعه ده چې د "قَنْطَرَة" څخه اخستله شوې ده، "قَنْطَرَة" پُل ته وايي چې سړی د سیند د یوې غاړې څخه ورباندې بلې غاړې ته تېرېږي، هغه مال چې په هغه باندې ښه پراخه ژوند تېرېږي د قنطار په نامه یادېږي[۱].

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۲

ځینو علماء کرامو "قِنْطَار" ته د مال اندازه ټاکلې ده، لکه دولس زره درهمه او یا داسې نور چې د دوی ټول اقوال تقریبًا یوولسو ته رسېږي[۱]، مګر ټیک خبره دا ده چې "قِنْطَار" ډېر مال ته وایي او تحدید پکښې د اعتبار وړ نه دی[۲].

نو چې کله په دې مقام کښې جمعه استعماله شوې ده او جمعه یې په ﴿ٱلْمُقَنطَرَةِ﴾ سره تاکید شوې ده نو معنی یې داسې کوو چې: خلکو ته د نقدي پیسو ځخه زښتې ډېرې پیسې محبوبې دي تردې چې شمارل یې د چا په وسه کښې نه وي او په ټول باندې یې راکړه ورکړه کوي، او یا په دې زمانه کښې دومره نوټونه ورته محبوب دی چې د شماره وتلې وي او د بوجیو په شمېره سره یې شماري.

مونږ دلته ځکه ذکره شوې معنی وکړه چې د یوې خوا ځخه "قِنْطَار" ډېر مال ته وایي چې جمعه شوی هم وي چې په جمعه کښې اقل افراد درې وي، او د بلې خوا د "قِنْطَار" ځخه ورته صفت جوړ شوی دی (اَلْمُقَنْطَرَة)، او په عربي ژبه کښې قانون دی چې د یوه شي زیات تاکید مطلب شي د هغه د لفظ ځخه ورته صفت اشتقاق کوي لکه چې الله ﷻ د بي بي مریمې رضی الله عنها د خولې ځخه فرمایي چې: ﴿وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ [مریم: ۲۳] یعني: او زه سوچه هېره کړه شوې وی.

یادونه

۱۱ـ رښتیا چې خزانې (نقدي پیسې) د انسان دپاره هلاکوونکې دي چې الله ﷻ چا ته د نجات توفیق ورنه کړي، نو هم د کفارو د مسلمانېدلو مخه نیسي او هم د ارتداد باعث ګرځي او هم د فسق سبب جوړېږي. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغَى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ»[۳] یعني: که چرته د بنیادم دپاره د دوه کندو (د ډکوالي په اندازه) د مال ځخه شتون ولري نو (هم قناعت به ورباندې ونه کړي او) ضرور به (په مال سره ډکه) دریمه کنده ولټوي، او د (حارص) بنیادم ګېډه به ډکه نه کړي (مونږ به یې نه کړي) مګر خاورې، او الله ﷻ په هغه چا باندې په رحمت سره رجوع کوي کوم چې الله ﷻ ته راجع شي (او قناعت خپل کړي).

د "خَيل" معنی

۱۲ـ "خَيل" (آسونه) اسم جمعه ده، د خیل لفظ ځخه مفرد نه لري، مفرد یې فرس دی. لکه "نِسَاء" اسم جمعه ده او مفرد یې "اِمْرَأَة" دی[۴].

او ځینې وایي چې: اسم جمعه نه ده بلکې جمعه ده او مفرد یې "خَائِل" استعمال شوی دی[۵].

---

(۱) زاد المسیر ج۱ ص۳۰۷
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۱
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۲؛ جامع الترمذي ج۲ ص۵۹
(۴) تفسیر کبیر ج۷ ص۲۱۱
(۵) روح المعاني ج۳ ص۱۰۰

اس ته به څکه "خَائِل" وایي چې اکثرًا سوربدونکی یې خیال او تکبر کوي، چې ورباندې سور شي نو وایي چې د څمکې خلکو د الله په امان.

خصوصًا چې مسومه هم وي. یعني ښائسته او ډولي(۱)، چې د یو پلوه د اس جوړښت ښه ډولي شوی دی او د بله پلوه نور ډول او سنګار یې هم برابر کړی شي.

یادونه

۱۳ـ که څه هم ننی عصر د ډولي موټرو او هوائي الوتکو عصر دی چې ډېر خلک یې یا په کفر کلک کړي دي او یا یې ارتداد او فسق ته کش کړي دي خو سره د دې هم ښائسته اسونو خپل ارزښت د لاسه نه دی ورکړی.

انعام څه ته وایي؟

۱۴ـ "أَنْعَام" د "نَعَم" جمعه ده، "نعم" یوازې اوښ ته ویل کېږي خو چې کله جمعه شي او "أَنْعَام" ترې جوړ شي نو بیا پکښې مېږې، اوزې، غوایان، مېښې او اوښان ټول داخلېږي(۲).

یادونه

۱۵ـ که څه هم الله ﷻ د ښځو شیانو نومونه اخستي دي چې په اولو دوارو (ښځې، او زامن) کښې ټول خلک شریک دي او دټولو دپاره د فتنې سبب ګرځېدلی شي، مګر متباقي څلور شیان د څلور ډولو خلکو دپاره فتنه جوړېږي. مثلا: نقدي پیسې، د تجارانو دپاره، اسونه د پاچایانو دپاره، چارپایان د مېږو والا وو دپاره او پټې د کروندګرو دپاره.

یو تذکر

۱۶ـ ذکر شوي ټول بیانات سړي ته د نبي کریم ﷺ لاندې دوه حدیثونه وربه زړه کوي چې څومره په ځای دي:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «حُفَّتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ»(۳) یعني: د جنت څخه مشقتونه راتاو کړی شوی دی او د دوزخ څخه خوندور او زړه کشوونکي شیان راچاپېرکړی شوي دي.

ب: «وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا»(۴) یعني: ای الله ﷻ دنیا راته مهم مطلب مه جوړوې (چې وسیلې په نظر نه بلکې د مقصد په نظر ورته وګورو) او مه یې راته انتهاء د پوهې جوړوې (چې په همدې پورې مو علم منحصر شي او آخرت ته ورتېر نه شي).

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۱۰
(۲) مفردات الراغب ص۵۲۰
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸۳
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۸

﴿ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيْرٍ مِّن ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ ﴾

[۱۵] ورته ووایه (ای محمده!) ایا تاسو خبر کړم د دغو مذکورو شیانو څخه په یو بهتر شي باندې؟ (هغه دا دی چې:) خاص هغو کسانو لره چې تقوی کوي، په نزد د رب د دوی جنتونه دي چې لاندې ترې ویالې بهېږي، دوی به پکښې همېشه وي او (هم دوی لره هلته) پاکیزه ښځې دي، او د الله ﷻ د جانبه رضامندي ده. او الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې بینا دی.

[۱۶] (متقیان) هغه بندګان دي چې وایي: ای زمونږ ربه! یقیناً مونږ ایمان راوړی دی نو مونږ ته زمونږ ګناهونه وبښې او د اور (دوزخ) د عذابه مو وساتې.

[۱۷] (او هم) صبر کوونکي او رښتیا ویونکي او دوامداره اطاعت کوونکي او خیرات کوونکي او د شپو په آخرو وختونو کښې بښنه غوښتونکي (بندګان) دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ دا ایتونه د یو پلوه د ﴿ حُسْنُ الْمَآبِ ﴾ تفصیل کوي چې مخکښې ایت ورباندې تمام شوی دی او د بل پلوه هغه خلک چې دنیاوي شیان ورته ښائسته ښکارېږي د دنیا او آخرت مقائسې ته متوجه کوي ترڅو دوی د افراط او تفریط څخه خانونه وساتي او په سمه سیده لار باندې لاړ شي.

۲_ یعني: ای پیغمبره! خلک خو په دنیاوي نعمتونو کښې داسې منهمک او مشغول دي ته به وایې چې نه څه نور نعمتونه شته او نه څه عمر شته همدا نعمتونه دي او همدا عمر دی او بس. که چا څه استفاده وکړه وبه یې کړي او که نه نو محروم پاتې شو.

دوی ته ووایه چې: ای خلکو! غوږ شئ! ایا تاسو کولی شئ چې د غفلت د خوبه لږ څه رابېدار شئ او یوه مهم خبر ته متوجه شئ؟ هغه دا چې د دنیاوي نعمتونو څخه په غیر ډېر نور بهتر نعمتونه شته دي؟ ایا تاسو د دغو دهغو نعمتونو مقائسه کولی شئ؟

۳_ هغه عظیم الشان خبر دا دی چې متقیانو لره په دنیا کښې نه بلکې په آخرت کښې د الله ﷻ په نزد باندې چې د دوی مربي دی، باغونه دي چې همدوی ته یې ساتلي دي.

دا باغونه د دنیاوي باغونو په شان نه دي چې د مېوو دپاره یې په کال کښې موسم معلوم دي! یا یې اوبه د کوهي څخه استفاده کېږي چې کله وي او کله نه وي، بلکې په دغو باغونو کښې به همېشه د شاتو، شودو، شرابو او سوچه اوبو ویالې بهېږي. لکه څنګه چې دغه باغونه همېشه دي،

نه یې پاڼې توئیږي او نه بې میوې کیږي، همدارنګه به متقیان هم پکښې همېشه وي، نه به ترې په ژوند اوځي او نه په مرګ.

او برسېره په دې، دوی لره هلته ښځې هم شته چې د هغو ټولو عیبونو څخه پاکیزه پیدا کړی شوې دي چې عادةً په دنیاوي ښځو کښې شته، نو په هغوی باندې ماهواره ناجوړې نه ورځي، د ګرنګ، جواب چای او د نورو غذائي ناپاکیو څخه خلاصې دي: بدقواره او بد څېره نه دي، ښانست او سنګار وربانديې تمام دی، بدخویي او ژبه اوږدول او بد اخلاقي نه لري.

دا وه د هغه ځای د مادي نعمتونو څو مثالونه، اما روحي او معنوي نعمتونه هم هلته پوره قوي او لوی دي، نه څوک هلته خپه کېږي او نه بده ناکاره خبره اوري، په دې ټولو باندې د پاسه متقیانو لره هلته د الله ﷻ د پلوه رضامندي هم شته او دا خطر به هلته ختم شي چې الله ﷻ به وربانديې په غضب شي یا به ترې نعمتونه بېرته واخلي، یا به یې عمر ته خاتمه ورکړي او یا به یې د کوم عذاب سره مخامخ کړي.

۴ـ هلته په اصطلاح د رندو پاچاهي نه ده هر چا ته د هغه د تقوی په مېچ نعمتونه ورکول کېږي، الله ﷻ ته د خپلو بندګانو حالات پوره څرګند دي هیڅ شی یې ترې پټ نه دی، هلته د هر چا قدرداني کېږي او د هیچا د تقوی بې قدري نه کېږي او نه پکښې څه کمبود واقع کېږي.

۵ـ د ذکرو شوو نعمتونو چې څوک مستحق دي په هغوی کښې دا شرط نه ده چې د دنیا نعمتونه دې هغوی په ځانونو باندې حرام کړي وي او دوی دې پکښې څکه نه وي کړي، بلکې الله ﷻ د هغو نعمتونو مستحقین صرف متقیان ګرځولي دي.

برابره خبره ده چې د دنیاوي نعمتونو څخه یې لږه استفاده کړې وي او که ډېره، خو امتیازي صفات یې دا دي چې دوی وربانديې استحقاق ترلاسه کړی دی چې په الله ﷻ باندې عقیده لري خپله بندګي او عاجزي ښکاره کوي، په خپلې نیمګړتیا باندې اعتراف کوي او وایي چې: ای زمونږ ربه! مونږ خو په تاباندې عقیده لرو او د خپل توان په اندازه مو تقوی کړې ده نو د ګناهونو مغفرت راته وکړې او د دوزخ د عذابه مو وساتې.

۶ـ د متقیانو نور صفات دا دي چې دوی صبر کوونکي دي د افراط او تفریط په منځکښې ځانونه اداره کولی شي او نظر د دنیا ډول او سنګار ته خپل کنټرول د لاسه نه ورکوي.

دوی صادقین دي چې هم ربښتینې وېناوې کوي او هم ربښتینی عمل، دوی د الله ﷻ دوامداره اطاعت او بندګي کوي، دوی خپل مالونه په فسق او فجور کښې نه مصرفوي بلکې دوی في سبیل الله انفاق کوي او بالآخره په داسې حال کښې چې د شپې عبادت او تهجد کوي د شپې په اواخرو کښې د بښنې غوښتونکي هم دي.

توضیحات

۱ـ ﴿ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم ﴾ کښې د بلاغت دوه وجې د ورایه په نظر راځي چې هغه دا دي:

الف: خبره په استفهام سره پیل شوه ترڅو اورېدونکی وینا ته پوره متوجه شي.

ب: ذکره شوې کلمه اصلا د "نَبَأ" څخه اشتقاقه شوې ده او "نَبَأ" عادي وینا ته نه بلکې مهمې وینا ته وایي، ترڅو ورته اورېدونکي په سرسري نظر ونه ګوري، لکه چې یو وینا کوونکی خپلو اورېدونکو ته ووایي چې: د ډېره مهمه خبره ده، ټول ورته غوږ شئ او پوره ورته متوجه شئ!.

د جنتي نعمتونو ترتیب

۲_ الله ﷻ د آخرت د نعمتونو په سر کښې باغونه ذکر کړه چې طبعًا د اوسېدلو په ځای باندې شامل دي، بیا یې د ازواجو ذکر وکړ چې په استوګنځایونو کښې وربانديې د زړه تسکین پیدا کېږي او په درېیم وار باندې یې خپل رضوان (رضا) ذکره کړه چې د ټولو ارامیو بنسټ او اصلي تاداو دی؛ او دا ځکه چې الله ﷻ هم د ټولو نعمتونو څخه وروسته په دغه عظیم الشان نعمت باندې جنتیانو ته خبر ورکوي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: کله چې دوی جنت ته داخل شي نو الله ﷻ به ورته ووایي چې ای جنتیانو! ایا تاسو خوشاله یاست؟ دوی به وایي چې: ولې نه، چې مونږ ته دې داسې نعمتونه راکړي کړي دي چې په خپل مخلوق کښې دې بل چا ته نه دي ورکړي. نو الله ﷻ به ووایي چې: ایا د دې څخه نور ښه افضل نعمت درکړم؟ هغوی به وایي چې: ای زمونږ ربه! هغه به څه شی وي؟ نو الله ﷻ به ورته ووایي چې: «أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا»[1] یعني: خپله رضامندي به په تاسو باندې درنازله کړم چې د دې څخه وروسته به درباندې د تل دپاره نه په غضب کېږم، اللهم ارزقنا رضوانک یا حي یا قیوم.

د العباد څخه څوک مراد دي؟

۳_ مونږ ته د دې مقام په لحاظ سره دا ښه ښکاره شوه چې دلته د "الْعِبَادِ" څخه متقیان مراد شي چې الله ﷻ ته یې د رتبو تفاوت ښه څرګند دی او په احتیاجاتو باندې یې ښه پوهېږي.
د دې خبرې هم امکان شته چې مطلق بندګان ترې مطلب شي[2]. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: الله ﷻ ټول بندګان ګوري چې څوک د جنت لایق دی او څوک د دوزخ.

د دنیا او آخرت د نعمتونو مقائسه

۴_ د دنیا نعمتونه چې هر څومره ډېر شي ټول مادي نعمتونه دي، روحي نعمت پکښې نشته چې سرې د ټولو خطراتو، مرضونو او آفتونو څخه په امن شي او هم نعمتونه د زوال احتمال ونه لري، مګر په آخرت کښې شته چې د الله ﷻ رضا ده. اما د نورو مادي نعمتونو په مقابله کښې الله ﷻ یوازې د جنت حورې ذکر کړې، او د حرث (کښت، زراعت) په مقابل کښې یې باغونه ذکر کړه، د پاتې څلورو نورو نعمتونو نظیر یې ذکر نه کړ، او دا ځکه چې:

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۹

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۷

الف: زامن اولادونه خو په دنیا کښې ځکه د خلکو زړونه ځان ته کشوي چې سړی اولادونو ته، خصوصاً زامنو ته اړ وخي، چې مرګ ورباندې راځي او زامن يې په ځای ودرېږي، مرضونه او نورې کمزورۍ ورباندې راځي چې اولادونو ته اړ کېږي، اما په آخرت کښې بيا نه مرګ شته او نه مرض او نه نورې کمزورۍ.

ب: نقدې پيسې خو د دې کبله د خلکو خوښېږي ترڅو څه يې چې زړه غواړي هغه ورباندې پوره کړي، او په جنت کښې خو ټول تمنيات او ارزوګانې پوره کېږي نو خريدارۍ ته پکښې حاجت نه پاتې کېږي.

برسېره په دې، په جنت کښې سره زر او سپين زر پرېمانه دي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ جَنَّتَيْنِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا»[1] يعني: بې شکه په جنت کښې دوه جنتونه دي چې لوښي او څه چې پکښې دي ټول د سپينو زرو څخه جوړ دي، او دوه جنتونه دي چې ټول لوښې يې او څه چې پکښې دي ټول د سرو زرو څخه جوړ دي.

ج: اسونه هم د دې دپاره دي چې د يو ځای څخه ورباندې بل ځای ته په اسانۍ سره ورسېږي خو په جنت کښې هرڅه اسان دي د سترګې په رپ کښې هر ځای ته رسېږي.

د: همدارنګه د چارپايانو هم هلته څه ارزښت نشته ځکه چې د شودو ويالې بهېږي او د غوښو څخه څه چې هر ډول د جنتيانو په زړونو کښې ګرځي هغه ورکولی کېږي.

برسېره په دې، که د چا زړه اس يا اوښ وغواړي هغه هم ورته الله ﷻ ورکوي، لکه چې نبي کريم ﷺ يوه اعرابي ته په جواب کښې وفرمايل ـ کله چې هغه وويلې چې يا رسول الله! په جنت کښې اسونه شته زما اسونه ډېر خوښ دي ـ چې: «إِنْ أُدْخِلْتَ الْجَنَّةَ أُتِيتَ بِفَرَسٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ لَهُ جَنَاحَانِ فَحُمِلْتَ عَلَيْهِ ثُمَّ طَارَ بِكَ حَيْثُ شِئْتَ»[2] يعني: که ته جنت ته داخل شوې نو د ياقوتو اس به دروستلی شي چې دوه وزرونه به لري نو په هغه به سور کړی شې، بيا به دې هر هغه ځای ته ورالوزوي چې ستا خوښه وي.

همدارنګه د اوښ ذکر هم په احاديثو کښې شته حتی د کښت او زراعت په باره کښې هم احاديث روايت کړی شوي دي. خو ټولو ته شامل دا ايت شريف دی چې: ﴿ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِيٓ أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴾ [فصلت:٣١] يعني: او شته دي تاسو ته په جنت کښې (ای جنتيانو!) هغه څه چې ستاسو د نفسونو ورته اشتهاء راځي او شته دي تاسو لره هغه څه چې تاسو يې غواړئ.

په جنت کښې توالد نشته

۵ـ البته کوم شی چې د جنت سره مناسب نه وي هغه به د جنتيانو نه په زړه کښې تېرېږي او نه به يې غواړي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايي: «إِذَا اشْتَهَى الْمُؤْمِنُ الْوَلَدَ فِي الْجَنَّةِ كَانَ فِي سَاعَةٍ وَاحِدَةٍ

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٧٩
(٢) جامع الترمذي ج٢ ص٨١

كَمَا يَشْتَهِي وَلَكِنْ لَا يَشْتَهِي»[۱] يعني: كله چې د مؤمن په جنت كښې ولد ته اشتهاء وشي د هر زړ به ورته موجود شي خو اشتهاء يې ورته نه كېږي.

سَحَر د كوم وخت نوم دى

۶_ كه څه هم "سَحَرٌ" د هغه وخت نوم دى چې د شپې د آخرنۍ برخې تياره د سباني د رڼا سره گډه شي[۲]، مگر په دې مقام كښې ترې ځينې مفسرين كرام د شپې دوهمه برخه تر صبح صادقه پورې اخلي[۳]، او ځينې ترې د شپې د دريمې برخې څخه تر سهاره پورې مرادوي[۴]، اميد دى چې همدا دوهمه معنى به دلته بهتره وي چې په يو حديث كښې ورباندې صراحت راغلى دى[۵].

استغفار هم ځينو مفسرينو كرامو د سبا د لمانځه څخه عبارت اخستى دى[۶]او د ځينو نورو په نظر په خپله معنى سره دى، خو ظاهره دا ده چې دلته مطلق استغفار مراد دى برابره خبره ده چې په لمانځه كښې دننه وي او يا دباندې؛ نو په دې تقدير دواړو ته شامليږي.

د سهار وخت او استغفار

۷_ څرنگه چې په سهار كښې د دې خبرې وخت رسيږي چې د شپې تياره ټوله شي او د ورځې رڼا په خمكه راخوره شي نو ته به وايې چې "مُسْتَغْفِرِينَ" الله ﷻ ته سوال كوي چې: اى ربه! لكه څنگه چې د ټولې دنيا څخه تياره پورته كوې همدارنگه زمونږ څخه هم د گناهونو تيارې لرې كړې او د بښنې رڼاوې راباندې راخورې كړې. نو اميد دى چې الله ﷻ به يې سوالونه قبول كړي.

لقمان حكيم صاحب خپل زوى ته ويلي وه چې: اى زويه! د چرگ څخه مه ساده كېږه چې هغه په سهار كښې چيغې وهي (اذانونه كوي) او ته په بستر كښې ويده يې[۷].

د يعقوب ﷺ څخه چې كله خپلو زامنو غوښتنه وكړه چې: اى پلاره! مونږ خطا شوي وو مونږ ته د الله ﷻ څخه د گناه بښنه وغواړه نو يعقوب ﷺ ورته سمدستي بښنه ونه غوښته، د سهاره پورې يې ټال كړه چې د اجابت وخت دى[۸]، الله ﷻ د هغه د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ﴾ [يوسف: ۹۸] يعني: د هر ژر دى چې د خپل رب ﷻ څخه به ورته بښنه وغواړم (چې د اجابت وخت راشي).

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۷۴
(۲) مفردات الراغب ص۲۳۲
(۳) زاد المسير ج۱ ص۳۰۹
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۰۲
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۷
(۶) البحر المحيط ج۳ ص۵۸
(۷) تفسير البغوي ج۱ ص۲۸۵
(۸) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۹۰

﴿ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ ۗ وَمَا ٱخْتَلَفَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ
سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۸] الله ﷻ (په دې خبره باندې) شاهدي اداء کوي چې د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی، او ملائکې او د علم خاوندان هم (عین شهادت وايي، ځکه چې) الله ﷻ په انصاف باندې ولاړ دی (ذکر شوی شهادت يې انصافي دی. نو نتيجه دا شوه چې) د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی چې هم د کلکې ارادې خاوند دی او هم د حکمت څښتن دی.

[۱۹] (اوس نو دا خبره واضحه شوه چې) بې شکه د الله ﷻ په نزد بهترين دين اسلام دی (او بس، چې نه پکښې افراط شته او نه تفريط بلکې په انصاف باندې ولاړ دی).

او (په دين کښې) هغه کسانو اختلاف نه دی کړی چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی وه مګر د هغه څخه وروسته چې دوی ته (د الله ﷻ د جانبه په اسلام باندې) علم ورغی، د خپل منځي عداوت د کبله (سره مختلف شوه). او هرڅوک چې د الله ﷻ په ايتونو باندې کافر شي نو بې شکه الله ﷻ چالاک حسابی دی (د هر ژر به جزا ورکړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې مقام کښې مونږ ته د ارتباط لاندې وجې په نظر راځي:

الف: ت دې ځايه الله ﷻ په خپل وحدانيت باندې (چې په دې سورت کښې يو مهم هدف دی) تکويني دلايل تېر کړه، اوس ورباندې قولي دلايل تېروي.

ب: هلته د کفارو د دين ابطال وښودل شو چې الله ﷻ ورباندې نه راضي کېږي لا څه چې ورباندې په غضب کېږي، دلته هغه دين واضحه شوی دی چې الله ﷻ ورباندې خوښېږي.

۲ـ يعني: الله ﷻ پخپله شاهدي وايي چې: ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق بل څوک نه دی مګر همدی ﷻ دی. خو مشرکان او د تحريف شوو کتابونو خاوندان وايي چې: دغسې نه ده، الله ﷻ شريک لري، يا ورسره بوتان په عبادت کښې شريک ګڼي او يا عيسی ﷺ او نور. ايا دوی د الله ﷻ څخه ښه پوهېږي. ته به وايې چې ـالعياذ باللهـ دوی الله ﷻ ته خبر ورکوي چې ای الله! ستا فلانی او فلانی شريکان دي خو ته ورباندې خبر نه يې.

ملائک هم د شهادت په توګه همدا د توحيد کلمه وايي چې: ﴿ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ خو کفار د الله ﷻ په وحدانيت عقيده نه لري ـالعياذ باللهـ ته به وايې چې د دوی پوهه د ملائکو څخه هم قوي ده.

ځوک چې واقعاً د علم خاوندان دي په هره زمانه کښې چې وه او یا په هره زمانه کښې دي ټول په دې خبره شهادت ورکوي چې ﴿ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ د عبادت مستحق د ده ﷻ ځخه په غیر بل ځوک نه دی او نه کېدلی شي، خو مشرکانو د علم د خاوندانو ځخه هم بېله لاره نیولې ده او په توحید باندې قائل نه دي.

۳ـ ولې به ملائک او اولو العلم د توحید شهادت نه وايي چې الله ﷻ همېشه په انصاف باندې ولاړ دی او هر کار او هره وینا یې د انصاف ځخه ډکه ده، او ښکاره ده چې ځوک پوهه لري انسان وي او که ملائک هغوی د انصاف د خبرې ځخه نه تېرېږي، نو د توحید د انصافي خبرې ځخه به ځنګه تېر شي چې نه پکښې افراط شته او نه تفریط او د واقعیت سره برابره ده.

۴ـ ښه نو د هغو خلکو به د دې ځخه په غیر بله ځه جزا وي چې د الله ﷻ، ملائکو، او د حقیقي علماؤ ځخه مخالفه لاره نیسي چې الله ﷻ ورباندې سمدستي عذاب ورنازل کړي او هیڅ مهلت ورنه کړي. ایا د دوی دا ګومان دی چې که د دوی عقیده باطله وی نو الله ﷻ به د دوی تعذیب نه وی ټال کړی؟ خو دغسې نه ده.

اصلي خبره دا ده چې: ﴿ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ د الله ﷻ وحدانیت په حقه دی او په مخکنیو شهادتونو باندې تثبیت دی خو د تعذیب ټالول یې د حکمت غوښتنه ده که نه نو په دې کښې ځه کمبود نشته چې دوی د الله ﷻ د غضب مستحق دي، او د الله ﷻ د ارادې مخه نیوونکی هم نشته چې دوی د تعذیب ځخه خلاص کړي او د خپل رسوخ ځخه کار واخلي لکه چې کفار ورته په تمه دي.

۵ـ کفار خو د الله ﷻ سره د شریکانو ودرول دینداري ګڼي چې مونږ به په همدې عقیده باندې هغه ﷻ ته ورنږدې شو او په متقیانو کښې به شمېر شو خو خبره داسې نه ده، خبره دا ده چې هغه دین چې د الله ﷻ په نزد مقبول دی او د دې دپاره یې خلکو ته استولی دی چې خلک یې د الله ﷻ د رضا حاصلولو او د خپلو ځانو د دینداره جوړولو دپاره ذریعه وګرځوي، هغه دین یوازې او یوازې د الله ﷻ احکامو ته غاړه ایښودل دي او بس.

۶ـ یو وخت وه چې اهل الکتاب هم په اولوالعلم کښې داخل وه چې خپل کتاب ته یې تحریف نه وه ورکړي او د توحید په عقیده کښې یې شرک نه وه ورګډ کړی، په هغه وخت کښې دوی هم د ﴿ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ شهادت ورکاوه، او په هغه علم باندې یې چې د الله ﷻ د پلوه ورنازل شوی وه عقیده درلوده او ځه اختلاف پکښې نه وه.

خو کله چې په دوی کښې د مادي او ثروت مینه زیاته شوه او کینو او بدنیتیو پکښې ریښې وځغلولې نو اختلاف پکښې واقع شو، ځوک د توحید د عقیدې ځخه یوې خوا ته لاړه او ځوک بلې خوا ته، په هره خوا کښې چې چا ته ځه دنیاوي ګټه ښکاره شوه په همغې خوا باندې یې ورهو کړه او د الله ﷻ معجزاتو او د توحید دلایلو ته یې شا کړه.

۷ـ ای پیغمبره! ځرنګه چې تا ورته د سمې عقیدې بیان تکراراً تجدید کړ او اصلي عقیده دې

ورياده كړه نو اوس ستا څخه اختلاف كوي او په خپلو پيسو او مالونو باندې دارېږي چې په اسلام كښې به يې د لاسه وركړي.

نو كه اوس هم د الله ﷻ شهادت نه قبلوي، وحدانيت ته غاړه نه ږدي او د دې خبرې بندوبس نه كوي چې الله ﷻ به ورسره د مناقشې په توګه محاسبه وكړي نو ضرور به دوی د مناقشوي حساب سره مخامخ شي، د الله ﷻ محاسبه ډېره په جلتۍ سره ور روانه ده د دنيا عمر فاني كېدونكی دی بقاء نه لري، چې كله ورسره محاسبه شروع شي هلته به هم ورباندې ډېر وخت تېر نه شي ډېر ژر به ورباندې د دوزخ فيصله وشي.

توضيحات

۱ـ كه څه د دې ايتونو په شان نزول كښې متعدد روايات راغلي دي[۱] خو مونږ د هغو د ذكر څخه صرف نظر شوو او د ايتونو د ارتباطاتو په وجوهو باندې مو اكتفاء وكړه.

سوال جواب

۲ـ كه څوک وايي چې: دا دوهم ځل دی چې په دې سورت كښې د توحيد موضوع مطرح كېږي، د دې وجه څه ده؟

مونږ وايو چې: په دواړو وارونو كښې د الله ﷻ وحدانيت په اثبات رسېدلی خو فرق فقط د دلايلو په نوعيت كښې دی او بس. دا ځكه چې يو حقيقت په لاندې دوه طريقو سره څرګندېدلی شي:

يوه دا چې د همغه حقيقت په اختصاصي صفاتو او علائمو باندې استدلال ونيولی شي، او بله دا چې د هغه چا شهادت تېر كړی شي چې هغه ته همغه حقيقت معلوم وي او منكرين هم ورباندې قناعت لري.

په دې مقام كښې هم همدغه دوه طريقې په كار اچولې شوې دي چې اول ځل د وحدانيت او د اولوهيت په اختصاصي صفاتو باندې استدلال نيولی شوی وه، لكه: د الله ﷻ ابدي او ازلي حيات، په ټولو موجوداتو باندې دائمي قيوميت، د كتابونو تنزيل، د علم او قدرت پراخي او بالآخره په ارحامو كښې د انسانانو تخليق، چې دغه ټول صفات پرته د الله ﷻ څخه په چا كښې نه شي موندل كېدلی نو په الوهيت كښې به څنګه ورسره څوک شريک شي.

او په دوهم ځل كښې په نوموړي مطلب باندې د الله ﷻ، د ملائكو او د علم د خاوندانو لكه پيغمبران عليهم السلام او داسې نورو په شهادت باندې استدلال قائم كړې شوی دی.

د اولو العلم څخه څوک مراد دي؟

۳ـ زمونږ په فكر د اولو العلم څخه هغه څوک مطلب دي چې الله ﷻ په [آل عمران:۷] ايت كښې د ﴿وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ﴾ په نامه باندې ياد كړي دي، چې د علم پلټنه يې د زړه د كوړوالي د كبله

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۰۴؛ تفسير القرطبي ج۴ ص۴۱

نه وي بلکې محض د اطمنان حاصلولو او د علم د زیاتولو دپاره وي او بس.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د استدلال په دواړو خلو کښې د نتیجې بیان په دې جملې سره شوی دی چې: ﴿لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾ او د الله ﷻ دغه دوه صفات ورته تخصیص شوي دي؟

مونږ وایو چې: امکان لري په دې کښې به دې خبرې ته اشاره وي چې د یوه مطلب د پوره تثبیت څخه وروسته باید منکرین هلاک شي، خو چې بیا هم هغوی ته وخت ورکول کېږي نو دا به د دوه سببونو څخه خالي نه وي، یا به کمزوري وي او یا به څه حکمت وي، نو الله ﷻ مهرباني کوي چې په دې مقام کښې یې سبب کمزوري نه ده ځکه چې الله ﷻ عزیز دی، د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی، بلکې سبب یې حکمت دی چې د الله ﷻ هر یو کار د بې اندازې حکمتونو څخه ډک دی.

د "شهادة" معنی

۵ـ کوم د سترګو لیدلی حال چې د "أَشْهَدُ" په کلمه باندې اخبار کړی شي هغه د شهادت په نامه یادېږي، لکه چې وړاندې تشریح کړی شو.

مګر په دې مقام کښې ځینې مفسرین کرام د شهادت څخه د عموم المجاز په طریقه سره محض د حقیقت بیان او توضیح مرادوي چې الله ﷻ خپل وحدانیت په انفسي او افاقي دلایلو باندې بیان کړی دی، او ملائک ورباندې اقرار کوي او د پوخ علم خاوندان یې بې علمه خلکو ته په عقلي او نقلي دلایلو سره اظهاروي[1].

نو په دې تقدیر به یې د معنی حاصل داسې شي چې: الله ﷻ په خپل وحدانیت باندې تکویني او فعلي شهادت ورکوي او ښکاره کوي یې، او ملائک او د پوخ علم خاوندان یې قولي ښکاره کوونه کوي او شهادت ورباندې وایي.

ښکاره ده چې د شهادت څخه دا دواړه معنی اخستل د یو پلوه په تبادر سره د سړي ذهن ته نه ورځي او د بل پلوه د همغه استدلال تاکید جوړېږي چې د سورت په سر کښې په توحید باندې قائم کړی شوی وه؛ نو ځکه مونږ د شهادت څخه خپله اصلي معنی واخسته چې متبادره هم ده او مؤسسه هم او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

﴿فَإِنۡ حَآجُّوكَ فَقُلۡ أَسۡلَمۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسۡلَمۡتُمۡۚ فَإِنۡ أَسۡلَمُواْ فَقَدِ ٱهۡتَدَواْۖ وَّإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿٢٠﴾﴾

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۰۴

[۲۰] نو که (اوس هم) ستا سره جګړه کوي نو ورته ووایه چې ما خو خپل مخ (خان) الله ﷻ ته تابع ګرځولی دی او هغه چا هم چې زما متابعت کوي (که تاسو یې تابع ګرځوئ او که نه).
او (ای پیغمبره!) هغو ټولو کسانو ته ووایه چې کتاب ورکړی شوی دی او ټولو امیانو (بې کتابو) ته هم چې: ایا تاسو د الله ﷻ اوامرو ته غاړې ږدئ؟ (بلکې غاړې ورته کیږدئ) نو که غاړې یې کېښودلې نو یقینًا په سمه لاره برابر شوه، او که ورته شا یې کړه نو (ستا وظیفه ختمه شوه) بې شکه په تاباندې فقط رسونه ده (نور د الله ﷻ کار دی).
او الله ﷻ بندګانو لره لیدونکی دی (هېڅ شی یې ترې پټ نه دی).

یادونه

د نبي کریم ﷺ مبارک زړه غوښتل چې ټول خلکورباندې ایمان راوړي او هیڅوک کافر پاتې نه شي چې د دوزخ د اور خوراک شي، نو د همدې کبله کله به یې چې د کافرانو سره د مباحثې لړۍ پیل کړه ډېر به په تمه وه چې ګوندې ایمان راوړي، خو چې نتیجه به معکوسه شوه او د قناعت بښونکو دلایلو سره سره به په ایمان باندې مشرف نه شوه نو به نبي کریم ﷺ باندې به د خپګان ډېر لوی بوج پرېووت.
په دې مقام کښې هم نبي کریم ﷺ د دلایلو د اقامې څخه وروسته د ډېر خفګان سره مخامخ شو نو الله ﷻ ورته په همدې ایت شریف کښې د یو پلوه تسلي ورکړه او د بله پلوه یې د کافرانو سره ورته نهائي خبره وښودله چې حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! چې اوس هم د توحید جګړه ماران قانع نه شوه او جګړې ته ادامه ورکوي او وایي چې یهودیت، نصرانیت یا بل انحرافي دین حق دی، نو وروستنۍ خبره ورته دا وکړه چې ما او زما تابعانو خو اسلام په سر او سترګو منلی دی، زمونږ خوورباندې سرونه خلاص دي چې حق دین دی او بنسټ یې په توحید باندې ولاړ دی، که تاسو یې ومنئ او که یې ونه منئ زمونږ په مننه باندې کوم تاثیر نه اچوي، که ستاسو امید وي چې ستاسو د نه منلو په صورت کښې به مونږ پکښې تکني شو نو دا امید د زړو څخه وباسئ.
۲ـ او هم د ټولې دنیا کتابیانو او بې کتابه ټولو کافرانو ته اعلان کړه چې: ای جګړه مارانو! په تېرو شوو دلایلو باندې قانع یاست او که اوس هم په خپل ضد باندې کلک یاست؟ په کار خو دا دي چې د دې څخه وروسته په عناد باندې قائم پاتې نه شئ او د الله ﷻ وحدانیت ومنئ چې په انصاف باندې ولاړ دی او کوزو پاس پکښې نشته، اوس هم سر وخت دی فرصت د لاسه مه ورکوئ.
نو که دوی ورته غاړه کېښودله او مسلمانان شوه نو لار یې مونده کړه او ستاسو ورونه شوه، لانجه ختمه شوه او ستا د خفګان موجبه د منځه لاړه، او که بیا هم په خپل لجاجت او جګړه مارۍ

باندې باقي پاتې شوه او د كفرياتو څخه يې لاس وانخست نو بيا هم بايد په تاباندې د خفگان بوج درنه شي، ځكه چې ستا وظيفه فقط د الله ﷻ د احكامو رسونه ده او بس. او دا وظيفه دې په كامله توگه ترسره كړه نور نو د الله ﷻ كار دى چې هر څه ورسره كوي هغه به كوي چې ټول بندگان ورته ښكاره دي او هيڅوک ترې نه شي غائب كېدلى ستا هلې ځلې هم گوري او د هغوى لجاجت هم گوري.

توضيحات

١_ دا ايت خو مونږ داسې تفسير كړ چې: خبره واضحه او څرگنده ده اى پيغمبره! نور سرخوږى د كافرانو سره مه كوه او ناندرې ورسره مه وهه، خپله تگلاره ورته اعلان كړه او د دوى څخه يو ځل بيا د مسلمانۍ غوښتنه وكړه كه مسلمانان شوه ډېره ښه ده او كه نه نو ستا وظيفه ختمه شوه.

خو ځينو مفسرينو كرامو دا ايت شريف د الله ﷻ په توحيد باندې يو بل استدلال گڼلى دى چې: اى پيغمبره! كه كافران په تېرو شوو دلايلو قانع نه شوه نو د ابراهيم ﷺ استدلال ته اشاره وكړه چې هغه ﷺ د خپل وخت د كافرانو په مقابل كښې اقامه كړي وه.

په ابراهيم ﷺ باندې خو ټول كافران قانع دي چې رئيس الموحدين دى شايد چې د هغه په استدلال قانع شي[1]. دغه استدلال مونږ ته الله ﷻ د هغه د خولې څخه حكايت كوي چې: ﴿ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ﴾ [الأنعام: ٧٩] يعني: بې شكه ما خپل مخ هغه ذات ته متوجه كړى دى چې اسمانونه او ځمكې يې پيدا كړي دي.

مونږ ځكه دا تفسير خوښ نه كړ چې كه دا د ابراهيم ﷺ استدلال ته انتقال وي نو بايد چې د تېرو شوو استدلالونو څخه واضحه وى، نو كله چې د هغو څخه واضحه نه وي نو معلومه شوه چې نوى استدلال هم نه دى.

د اهل الكتابو جواب

٢_ كله چې نبي كريم ﷺ يهودو ته وويلې چې ايا تاسو شاهدي وركوئ چې عُزير ﷺ د الله ﷻ بنده او پيغمبر وه؟ نو هغوى جواب وركړه چې معاذ الله! مونږ به ولې عُزير ﷺ ته د بندگۍ نسبت كوو.

او چې نصارا وو ته يې وويلې چې ايا تاسو د عيسى ﷺ په پيغمبرۍ او بندگۍ شهادت وركوئ؟ نو دوى وويلې چې معاذ الله! مونږ به څنگه عيسى ﷺ ته د بندگۍ نسبت وكړو[2].

دا وه د اهل الكتابو جوابونه چې په روايتو كښې شته، د نورو ملحدانو جوابونه هم ورباندې قياس كړئ كه څه هم په روايتو كښې نه دي نقل شوي.

---

(١) تفسير القاسمي ج٣ ص٦٩
(٢) تفسير البغوي ج١ ص٢٨٧

زمونږ په نظر

۳ـ زمونږ په نظر په عربي ژبه کښې په کامل اخلاص سره د يوه شي د منلو څخه په ﴿ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ ﴾ سره كنايةً تعبير كېږي، لكه چې په پښتو ژبه كښې ترې "په سر او ستر گو مې منلى دى" تعبير كوو. نو حاجت نشته چې د "وَجْه" د تخصيص دپاره څه وجې بيانې كړو چې وجه (مخ) په بدن كښې أشرف اندام دى كله چې دا منقاد شو نو نور بدن خو به ضرور منقاد وي[1] او داسې نور.

أُميان څوک دي؟

۴ـ "أُمِيِّين" د "أُمِيّ" جمعه ده، "أُمِيّ" هغه چا ته وايي چې نه څه ليكلى شي او نه څه لوستلى شي[2]، ته به وايې چې د مور په غېږ كښې لا اوس هم پروت دى چې د ماشوم په څېر يوازې د تي څخه نور څه نه پېژني.

كه څه هم په دې نامه باندې په اكثره وختونو كښې د مكې مشركان مرادېږي خو ښه دا ده چې په دې مقام كښې ترې هغه ټول كافران مراد دي چې د اهل الكتابو (يهودانو، نصاراوو) څخه په غير دي، مشرک وي كه دهري وي او كه بله ډله[3]، لكه چې سياق او سباق (وړاندې او ېبرته) ورباندې دلالت كوي.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ ٱلَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِٱلْقِسْطِ مِنَ ٱلنَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۱] بې شكه هغه كسان چې د الله ﷻ په كتابو باندې كافر كېږي او پيغمبران په ناحقه وژني (چې دوى ته هم ناحقه ښكاري) او د خلكو د جملې څخه هغه كسان هم وژني چې هغوى په انصاف سره امر كوي، نو دوى ته په دردناک عذاب سره زېرى (خبر) وركړه.

[۲۲] همدوى هغه كسان دي چې عملونه يې په دنيا او آخرت دواړو كښې ضائع (بې نتيجې) دي، او دوى لره هيڅ كومک كوونكي نشته (چې عملونه يې په دنيا يا آخرت كښې د ضائع كېدلو څخه وساتي او د عذابه يې خلاص كړي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې په اثبات ورسېده چې كافران په خپلو باطلو عقائدو محكم پاتې شوه او د الله ﷻ په وحدانيت باندې قائل نه شوه، په دې ايتونو كښې دا بيانېږي چې دوى په همدې

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۴۵
(۲) مفردات الراغب ص۱۹
(۳) التفسير الكبير ج۷ ص۲۲۷

اکتفاء نه کوي چې توحيد نه مني بلکې دوی د پيغمبر ﷺ او د اسلام د داعيانو په وژنه باندې هم دريغ نه کوي څکه چې د دوی اسلافو ورباندې دريغ نه دی کړی او دوی خو د هغوی حلالي اولادونه او وفادار شاګردان دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! کله چې کافران د يو پلوه په خپل کفر کلک ولاړ دي او مقنعو دلايلو ته غاړې نه ږدي او د بله پلوه يې عناد دومره اضافه دی چې پيغمبران وژني او وژل يې دوی ته هم ناحقه ښکاري، دا خو لا څه کوي چې په خلکو کښې څوک وموندل شي چې دوی ته په انصاف باندې امر وکړي چې په دلايلو کښې په انصاف سره فکر وکړئ او سرسري ورباندې مه تېرېږئ، نو که څه هم نوموړی انصاف غوښتونکی د سره مسلمان نه وي هم هغه وژني، پاتې خو لا هغه داعيان چې هغوی مسلمانان وي او د پيغمبر ﷺ په نيابت دوی اسلام ته ورربولي نو هغوی خو بالکل ژوندي نه پرېږدي که وسه يې وشي.

۲ـ نو ای پيغمبره! دوی ته په دردناک عذاب زيری ورکړه، همدوی خپل اعمال په دنيا کښې هم خراب کړه او په آخرت کښې هم، چې نه به هلته د الله ﷻ د عذاب څخه خلاصوونکی وموميي او نه دلته، د خپلو کړو وړو څخه چې دوی کوم اميد لري هغه به نه هلته په لاس ورشي او نه دلته، بيا به نو داسې څوک پيدا نه کړي چې دوی ورباندې وژاړي او د اميد په پوره کولو کښې ورسره لاس وکړي.

توضيحات

۱ـ مونږ د [البقرة: ٦۱] ايت د وروستنی برخې په تفسير کښې د پيغمبرانو عليهم السلام په وژنه باندې څه ناڅه ليکلي دي چې يهودانو څومره او کوم کوم پيغمبران شهيدان کړي دي، خو دلته دومره زياته وو چې په دې مقام کښې ټولو کافرانو ته د پيغمبرانو عليهم السلام د وژلو نسبت شوی دی نو معلومېږي چې دا جنايت يوازې يهودو نه بلکې نورو کافرانو هم کړی دی خو نهايت مونږ پکښې معلومات نه لرو لکه چې د يهودو په باره کښې يې لرو.

پاتې شوه د داعيانو وژنه، دا جنايت خو ټولو کړی دی او لا کوي يې، د افغانستان په څوارلس کلن جهاد کښې چې تقريبًا پنځلس لکه (۱۵۰۰۰۰۰) مجاهدين روسانو او کمونستانو شهيدان کړه، دوی ټول د اسلام داعيان وه او د کافرانو د لاسه په قتل ورسول شوه، دا وه د دوی [illegible] د جنايت يوه وړه بېلګه.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په يهودانو کښې خو هم د نبي کريم ﷺ معاصرو يهودانو پيغمبران نه وه وژلي او نه په هغه وخت کښې د يو پيغمبر ﷺ (آخر الزمان) څخه په غير بل پيغمبر ژوندی وه، نو پوښتنه يوه دا ده چې معاصرو يهودانو ته څنګه په "يَقْتُلُونَ" سره د وژلو نسبت وشو. او بله داده چې د

﴿ ٱلنَّبِيِّـنَ ﴾ (جمعي) په عوض "النَّبِيَّ" (مفرد) ولې نازل نه شو؟

مونږ وايو چې: د دې سوال دپاره هم مونږ د [البقرة:۸۷] ايت لاندې جوابونه ويلي دي چې دوی د خپلو اسلافو په کارونو باندې راضي وه او دوی د هغوی شاګردان وه او داسې نور، خو دلته ورسره دغه يو جواب بل هم اضافه کوو چې:

دلته د ﴿ وَيَقْتُلُونَ ﴾ معنی دا ده چې کافران د پيغمبرانو او داعيانو وژلو ته مستعد او چمتو دي، بالفرض که دوي ته يو پيغمبر ﷺ (آخر الزمان) نه بلکې زرونه پيغمبران او داعيان لاس ته ورشي هم د وژلو صرفه به ورباندې ونه کړي خو الحمد لله چې په همدغه يو پيغمبر ﷺ او د ده په ملګرو صحابه وو ﷺ باندې يې هم زور نه رسېږي.

د دې مثال داسې دی لکه چې سړی وايي "السُّمُّ يَقتُل" زهريات وژل کوي يعنې د وژلو استعداد پکښې دی، دا بېله خبره ده چې سمدستي په وژلو کښې اخته دي او که نه. او يا وايي چې "النَّارُ مُحْرِقٌ" اور سوزوونکی دی يعنې سوولو ته چمتو دی، اما دا بېله خبره ده چې فعلا په سوزولو لګيا دی او که نه.

هېر مو نه شي!

۳ــ هېر مو نه شي چې د اعمالو د "حَبْط" (ضائع کېدلو) تحقيق د [البقرة:۲۱۷] ايت لاندې تېر شوی دی، خو دلته ورپسې همدومره زياتوو چې د اعمالو ضياع خو په آخرت کښې معلومه ده چې هيڅ فائده به ورته ونه کړي اما په دنيا کښې ضائع کېدل د دې څخه عبارت دي چې الله ﷻ به ورباندې مجاهدين برلاسي کړي چې مالونه به يې غنيمت شي، دوی به غلامان او ښځې به يې وينځې جوړ کړي بالآخره د مجاهدينو په لاس به هلاک شي، دوی (کافرانو) چې هرڅومره چلونه او چالونه جوړ کړي چې د اسلام مخه ورباندې ونيسي هغه به ټول خنثی شي، لکه چې همداسې وشوه.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَـٰبِ ٱللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِى دِينِهِم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَـٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ ﴾

[۲۳] ايا ته (اې پيغمبره!) هغو خلکو ته نه ګورې چې هغوی ته د کتاب څخه څه برخه ورکړه شوې ده (کله چې) دوی کتاب الله ته وربلل کېږي چې د دوی په منځکښې حکم (فيصله) وکړي نو بيا د دوی څخه يوه ډله (ترې مخ) اړوي او دوی اعراض کوونکي خلک دي (دا يې مستمري عادت دی).

[۲۴] دا په دې سبب چې بې شکه دوی وايي هيڅکله به مونږ ته اور (دوزخ) ونه رسيږي مګر څو شمارلې شوې ورځې. او دوی په دين کښې هغو (چټياتو) تېر ويستلي دي چې د خپله خانه يې افتراء کوي.
[۲۵] نو (د دوی به) څه حال وي کله چې مونږ دوی لره په داسې ورځې کښې راټول کړو چې په هغې کښې شک نشته، او هر چا ته هغه څه پوره ورکړی شي چې دوی کړي وي او په دوی باندې به هيڅ تېری ونه کړی شي.
شان نزول او ارتباطونه
۱ـ د دې ايتونو په شان نزول کښې ګڼ شمېر روايات راغلي دي[۱]، لاندې څو روايتونه يې د بېلګې په توګه ولولئ:
الف: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د يهودانو تعليم ګاه ته ورغی او دوی يې اسلام ته وروبلل، د دوی دوه کسان ورپورته شوه او وې ويلې چې ته په کوم دين يې چې مونږ ستا دين ته دراواوړو. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ» يعنې: زه د ابراهيم ؑ په ملت يم. نو دوی وويلې چې هغه خو يهودي وه. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې تاسو تورات راوړئ ترڅو معلوم شي چې ابراهيم ؑ رښتيا يهودي وه او که نه. مګر دوی د تورات محاکمې ته حاضر نه شوه.
ب: په يهودانو کښې يوې ښځې او يوه سړي زنا کړې وه، دوی غوښتل چې څه خفيفه جزا ورته مونده کړي نو نبي کريم ﷺ ته يې محاکمه وروړه خو نبي کريم ﷺ پرې د رجم حکم وکړ. دوی وويلې چې ای محمده! په مونږ خو رجم نشته. نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې تورات راوړئ چې خبره سپينه کړو. د دوی يوه ديني عالم (ابن صوريا) تورات ولوست، خو د رجم ايت يې په لاس پټ کړ، عبد الله بن سلام ﷺ (چې د دوی څخه وه او په اسلام باندې مشرف شوي وه) وويلې چې يا رسول الله! د رجم په ايت باندې يې لاس ايښی دی، چې لاس يې ترې پورته کړ رښتيا هم د رجم ايت پکښې وه.
څه لرې نه ده چې دغسې نورې حادثې هم پېښې شوې وې چې دوی د تورات حاکميت ته نه وي حاضر شوي او دغسې ټولې حادثې د ذکر شوو ايتونو د مصداقاتو څخه شمېرل کېږي او سلفو صالحينو په مصداق باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۲].
۲ـ په دې مقام کښې د اړوند دپاره لاندې وجې د نظر لاندې ونيسئ:
الف: د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې کفار د قرآن کريم سره عداوت لري چې داعيان يې وژني، او د دې ايتونو مضمون دا دی چې دوی د خپل کتاب محاکمې ته هم حاضر نه دي چې کله د دوی د خواهشاتو څخه مخالفه وي.
ب: لږ څه مخکښې واضحه شوې وه چې د اهل الکتابو اختلاف د ناپوهۍ د کبله نه، بلکې د

(۱) زاد المسير ج۱ ص۳۱۲؛ تفسير کبير ج۷ ص۲۳۲؛ روح المعاني ج۳ ص۱۱۱
(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

علم او پوهې څخه وروسته منځ ته راغلي دي، په دې ایتونو کښې د همدې مطلب دپاره يو مثال وښودل شو چې سره د علمه د خپل کتاب محاکمې ته حاضر نه شوه.

د مطلب خلاصه

يعنې: اى پيغمبره! د كافرو څخه څه بعيده نه ده چې د اسلام داعيان ووژني؛ ځکه چې دوی د خپلو خواهشاتو تابع دي، کتابيان او بې کتابه په ذکر شوي خاصيت کښې يو برابر دي، ته هغو کسانو ته نه ګورې چې د الله ﷻ کتابونو څخه څه برخه ورکړه شوې ده چې تورات يا انجيل نومېږي او د همدې کتاب لړه برخه يې په لاس کښې پاتې ده چې نه ده تحريفه شوې، کله چې دوی د خپل کتاب (چې دوی يې دعوه کوي) د غير محرفې برخې حکم ته ورو بلل شي هم حکم يې نه مني. او همدغه ډله د خپل کتاب حکم د پښو لاندې کوي او ورباندې ورخېژي. او دا ځکه چې دوی د الله ﷻ کتاب په دائمي توګه نه مني او دا کار يې بالکل عادت جوړ شوی دی.

د دې عادت يې بله وجه نه ده، وجه يې فقط همدا ده چې دوی په دې عقيده دي چې مونږ به اور مسه نه کړي (که هرڅومره جنايات وکړو) مګر څو شمارلې ورځې؛ چې ډېرې ژر به تېرې شي او بيا به جنت ته ځو چې زمونږ دپاره جوړ شوی دی.

نو دوی د دين په باره کښې همدغو دروغو تېر ويستل او د کمرونو څخه يې وغورځول، حقيقت داسې نه دی لکه چې دوی يې اټکل کوي؛ هلته به وګورې چې د دوی به څه حال وي کله چې دوی په يقيني ورځ کښې راغونډ کړی شي او پخپله ووينې چې اميدونه يې ټول دروغ شوه؟

نو په دې ورځ کښې به د دوی ډېر بد حال وي او هر نفس ته به پوره جزا ورکړی شي هيڅوک به ترې خلاص نه شي چې جزا يې بل چا ته ورکړی شي، او نه به په چا ظلم وکړی شي چې د بل جزا ورباندې وربار شي.

توضيحات

١ـ د تورات يا انجيل څخه په ﴿ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ سره تعبير وکړی شو. دا ځکه چې:

الف: ټول اسماني کتابونه لکه يو کتاب داسې دي، نو د ټولو د جملې څخه تورات يا انجيل يوه برخه ده.

ب: اهل الکتابو خپل کتابونه تحريف کړي دي چې د اصل کتابو ورسره لږ څه برخه پاتې ده، نه به وايې چې همدا لړه برخه ورکړه شوې ده او بس.

دلته د کتاب الله څخه کوم کتاب مطلب دی؟

٢ـ ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته ترې قرآن کريم مطلب دی، يعنې کله چې دوی د قرآن کريم منلو ته ورو بلل شي نو اعراض کوي او نه يې مني[1].

(١) تفسير البغوي ج١ ص٢٨٨؛ تفسير القاسمي ج٤ ص٧٤

دا تفسیر که څه هم واقعیت لري (چې اهل الکتاب قرآن نه مني) مګر په دې خای کښې ځکه مناسب نه ښکاري چې:

الف: د ایتونو سیاق دلالت کوي چې د کتاب الله څخه دلته د دوی خپل کتاب مطلب دی ترڅو د دوی په زیاتې سپین سترګې باندې دلیل شي، د قرآن نه منل خو بالکل څرګند دي.

ب: دا ډول معنی د شان نزول سره مطابقه نه ده.

هو! که مطلق کتاب الله واخستلی شي چې قرآن، تورات، او انجیل ټولو ته شامل شي نو بیا به بد نه وي.

یادونه

۳ـ که څه هم د "ثمّ" کلمه د تراخي زماني دپاره استعمالیږي خو په دې مقام کښې ترې تراخي رتبوي مطلبه ده[۱]، یعنې د هغې لوړې رتبې سره-سره (چې دوی ته د کتاب الله برخه ورکړه شوې ده) دوی د خپل کتاب څخه اعراض کوي. که بالفرض دا برخه بل چا ته ورکړې شوې وی (لکه چې قرآن کریم د دوی څخه په غیر په بل چا نازل شوی دی) نو هلته خو به یې هیڅکله نه وی منلی.

د "تولي" او "اعراض" تر منځ فرق

۴ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې تولي او اعراض دواړه یو شی دی، یو د بل تاکید او تفنن في العبارة دی[۲]، مګر ځینې نور یې لاندې فرقونه کوي:

الف: "تولی" ظاهري مخ اړولو ته وایي او "إعْرَاض" د زړه توجه تاوولو ته وایي[۳]. نو حاصل یې داسې کیږي چې کافران د محاکمې په وخت کښې لکه څنګه چې حقیقةً د کتاب الله څخه مخ اړوي همدارنګه په زړه کښې هم ورته شا کوي. زمونږ همدا فرق خوښ دی.

ب: د دواړو فرق په متعلق سره دی. یعنې دوی د بلونکي څخه "تولی" کوي او د شرعي حکم څخه "اعراض" کوي. او یا دا چې تولی کوونکي د دوی علماء وه او اعراض کوونکي یې عوام وه[۴].

دوی د څو ورځو په عذاب قائل وه؟

۵ـ په دې باره کښې چې مونږ څومره معلومات درلوده هغه مو د [البقرة: ۸۰] ایت لاندې لیکلي دي، دلته فقط دا یوه خبره لیکو چې هلته ﴿ مَّعْدُودَةً ﴾ نازل شوی دی او دلته ﴿ مَّعْدُودَٰتٍ ﴾.

دغه دواړه کلمې په اصل مفهوم کښې څه فرق نه لري محض لفظي فرق لري چې هلته "أيّام" د "جَمَاعَة" په تاویل سره مفرده مونثه ګڼله شوې ده نو صفت یې هم د مونث مفرد ذکر شو، او دلته

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۱۴
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۳۱۴
(۳) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۲۶
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۱۱

پکښې تاويل نه دی شوی، دواړه (صفت او موصوف) جمعې دي. په عربي ژبه کښې دواړه دواړه تلفظ فصيح ګڼل کېږي.

هغه دروغ چې دوی ورباندې تېر وتلي وه

۶_ هغه خبرې چې دوی د ځانو د اطمنان دپاره او په ګناه باندې د جرئت دپاره ترې کار اخستله دغه دي:

الف: مجاهد عليه الرحمة وايي چې هغه د دوی همدغه دروغ خبره ده چې: ﴿ لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعۡدُودَٰتٍ ﴾[۱]، يعنې مونږ به هيڅکله اور مسه نه کړي مګر څو شمارلې ورځې.

ب: قتاده عليه الرحمة وايي چې هغه د دوی دا دروغ دي چې: ﴿ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾[۲] [المائدة:۱۸]. يعني: مونږ د الله ﷻ زامن ياستو او د ده ﷻ دوستان يو (نو مونږ ته دوزخ نشته).

ج: دوی به ويل چې زمونږ پلرونه پيغمبران دي هغوی به مونږ ته ضرور شفاعت کوي. او حتی د يعقوب عليه السلام سره الله ﷻ وعده کړې ده چې اولاده به يې نه معذبوي مګر "تَحِلَّةَ الْقَسَمِ" محض د قسم د خلاصولو دپاره (چې ورداخل به شي او بېرته به ترې خارج شي)[۳].

زمونږ په فکر ښه داده چې ذکر شوي ټول دروغ او لا څه نور هم به د دوی د جرئت اسباب ګرځېدلي وي چې هر مفسر يې يو يا دوه مثالونه ليکلي دي، او حصر يې مقصد نه دی.

سوال جواب

که څوک وايي چې: ايا دا عقل مني چې سړی د خپل ځان دپاره دروغ جوړ کړي او همغه دروغ يې د جرئت سبب شي، که نور خلک ورباندې وغولوي امکان لري، خو د ځانُ غولول او خپل وجدان ته ورباندې قناعت ورکول غير معقوله خبره ده؟

مونږ وايو چې: په دې کښې خو هيڅ اشکال نشته چې که دروغونه پخوانيو جوړ کړي وي او وروستني يې ورباندې غولېدلي وي، خو اشکال په دې کښې دی چې په خپله دروغژن ورباندې څنګه وغولېده. نو د دې جواب دا دی چې:

الف: دوی ذکر شوې خبرې د دې دپاره نه کولې چې خپل ځان ته پرې قناعت ورکړي او خپل وجدان قانع کړي بلکې په خپلو جنايتونو باندې يې د پردې اچولو دپاره ذکر شوې خبرې اختراع کولې. دا د ټولو مفسدانو عادت دی، لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکايت کوي: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمۡ لَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ قَالُوٓاْ إِنَّمَا نَحۡنُ مُصۡلِحُونَ ﴾ [البقرة: ۱۱] يعني: او کله چې دوی ته وويل شي چې په ځمکه کښې فساد مه کوئ نو دوی وايي چې بې شکه مونږ اصلاح کوونکي ياستو. لکه چې

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۱۷
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۱۷۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۱۱

عین دروغینه خبره روسانو هم کوله کله یې چې په افغانستان باندې تېرى وکړ، چې مونږ د اصلاح دپاره راغلي یاستو.

ب: په ځینو وختونو کښې جنایتکار د خپل ځان دپاره هم دغسې دروغینې بهانې جوړوي لکه چې چرسیان وایي مونږ په چرسو باندې غم غلطوو، د خولې نسواریان وایي چې ذهن ورباندې تېزوو، او د پوزې نسواریان وایي چې دا د نزلې دپاره ګټور دي او داسې نور.

نو امکان لري چې د اهل الکتابو خبرې به هم د همدې قبیلې څخه وي، دوی خو په خوسې باندې په یوه رمباړه د معبود نوم کېښود، دوی خو لا دا هم ویلي وه چې فرعون اوس په دریاب کښې پاچا دی او داسې نور.

عاصي مؤمن ابدي دوزخي نه دی

۷_ د ګناهګار مؤمن په باره کښې زمونږ د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې که دوزخ ته لاړ شي نو هلته به د تل دپاره نه وي، یو وخت به وي چې په دوزخ کښې به سوچه کافران پاتې شي او د ایمان خاوندان به ترې ټول راووځي.

هو! که الله ﷻ د کوم یو شفاعت کوونکي شفاعت قبول کړي او یا ورته په خپل لطف سره د ګناه څخه ورتېر شي او دوزخ ته لاړ نه شي نو هغه بېله خبره ده.

په همدې مضمون باندې زښت ډېر احادیث د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوي دي او د ایتونو څخه هم ذکر شوی مضمون معلومېږي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيَخْرُجَنَّ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي مِنْ النَّارِ بِشَفَاعَتِي يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ»[۱] یعنې: ضرور به زما په شفاعت سره زما د امت څخه یو قوم د اور څخه راوویستلی شي چې د دوزخیانو په نامه به یادېږي.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ اهل النَّارِ خُرُوجًا مِنْهَا وَآخِرَ اهل الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ حَبْوًا»[۲] یعنې: زه هغه څوک پېژنم چې د ټولو څخه وروسته د دوزخ څخه خارج شي او د ټولو څخه وروسته جنت ته داخل شي، هغه سړی دی چې د دوزخ څخه به په داسې حال کښې خارج شي چې په کناتو به ښویېږي.

ج: نبي کریم ﷺ په یوه بل اوږد حدیث کښې فرمایي چې: «يُعَذَّبُ نَاسٌ مِنْ اهل التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ حَتَّى يَكُونُوا فِيهَا حُمَمًا ثُمَّ تُدْرِكُهُمُ الرَّحْمَةُ»[۳] یعنې: په دوزخ کښې به د توحید د خاوندانو څخه ځینې خلک تر هغه معذب کړی شي چې تور سکاره ترې جوړ شي بیا به ورته د الله ﷻ رحمت وررسېږي او د دوزخ څخه به راووځي (بیا به جنت داخل شي).

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۸۷
(۲) سنن ابن ماجه ج۲ ص۳۲۳
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸۷

د: د همدې ایت شریف: ﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ څخه هم معلومېږي چې مؤمن ګناهګاران به د دوزخ څخه وځي او جنت ته به داخلېږي. او دا ځکه چې مؤمن که نور هیڅ نېک کار نه وي کړی د ایمان نېک کار خو يې کړی دی، او په همدې ایت کښې الله ﷻ کلکه وعده کړې ده چې پوره جزا به هر چا ته ورکړی شي.

بالفرض که مونږ ووایو چې د جنت څخه به دوزخ ته لاړ شي نو دا د اجماع څخه مخالفه ده، او که ووایو چې په دوزخ کښې به د همېشه دپاره پاتې شي دا د الله ﷻ د وعدې څخه مخالفه ده.

نو عملي صورت يې داسې دی چې يو ځل دوزخ ته داخل شي هلته دَ ګناهونو جزا وګوري او بیا جنت ته داخل شي او د ایمان د جزا څخه په دائمي توګه مستفید شي.

سوال جواب

۸ــ که څوک وايي چې: په کومه خبره باندې چې د اهل الکتابو عقید غندل شوې ده، عین عقیده مسلمانان هم لري چې عاصي مؤمن به یا د الله ﷻ په فضل سره او یا د شفاعت کوونکو په شفاعت سره جنت ته داخل شي او د دوزخ څخه به نجات ومومي او که بالفرض ذکر شوی چانس ورته په نصیب نه شو نو څو ورځې به په دوزخ کښې تېرې کړې او بیا به جنت ته لاړ شي، ایا دا عقیده د ﴿لَن تَمَسَّنَا ٱلنَّارُ إِلَّآ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ﴾ معنی نه ورکوي؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی بحث مونږ د همدغسې سوالونو د جوابولو دپاره اوږد کړ، ترڅو د مسلمانانو اواهل الکتابو د عقائدو فرق ښه واضحه شي. فرقونه يې دا دي:

الف: مونږ وايو چې په جنت او دوزخ کښې یوازې عقیده او عمل مؤثر دی او بس. هغوی وايي دغسې نه ده؛ دواړه په نسب پورې مربوط دي او مونږ ته خپل نیکه د الله ﷻ څخه د مغفرت وعده اخستې ده.

ب: مونږ وایو چې د جنتي جوړېدو دپاره په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان ضرور دی. هغوی ورته د خپل خپل پیغمبر څخه په غیر په بل پیغمبر ایمان راوړل ضرور نه ګڼي.

ج: مونږ وایو چې د شفاعت قبول د الله ﷻ په اختیار کښې دی. هغوی يې د خپلو ځانو دپاره حتمي ګڼي.

د: مونږ وایو چې د هر پیغمبر اُمتي چې مؤمن عاصي وي یو وخت به د دوزخ څخه بهرون شي او جنت ته به لاړ شي. هغوی وايي چې دا یوازې زمونږ خاصه ده نور خلک به پکښې همېشه وي.

هـ: مونږ وایو چې د کافر دپاره شفاعت نشته. هغوی وايي زمونږ دپاره پکښې د ایمان قید نشته.

و: بالآخره، مونږ د خپله معتقداتو دپاره په ایتونو او احادیثو استدلال نیسو، هغوی کوم مستند دلیل نه لري محض اُمیدونه او اټکلونه دي چې وريورې نښتې دي.

لنډه دا چې که په مونږ کښې څوک د همدوی په عقائدو معتقد شي او د همدوی په خط السیر روان شي هم. هغه مونږ مسلمان نه شو بللی بلکې هغه د همدوی په شان په دروغو کښې اخته بولو.

﴿قُلِ ٱللَّهُمَّ مَٰلِكَ ٱلۡمُلۡكِ تُؤۡتِي ٱلۡمُلۡكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلۡمُلۡكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن
تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَآءُۖ بِيَدِكَ ٱلۡخَيۡرُۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ
وَتُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِۖ وَتُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَتُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّۖ وَتَرۡزُقُ
مَن تَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٢٧﴾﴾

[۲۶] ووایه چې: ای الله! ای د واکدارۍ مالکه! ته هغه چا ته پاچاهي (واکداري) ورکوې چې ورته دې اراده وشي. او د هغه چا څخه پاچاهي (او واکداري) اخلې چې ورته دې اراده وشي، او هغه چا ته عزت ورکوې چې اراده دې ورته وشي او هغه څوک ذلیل ګرځوې چې اراده دې ورته وشي، ټولې ښېګڼې ستا په لاس دي. بې شکه چې ته په هر شي باندې قدرت درلودونکی يې.

[۲۷] (ای الله!) ته شپه په ورځ کښې ننباسې او ورځ په شپه کښې ننباسې، او ته ژوندی د مړي څخه راوباسې او مړی د ژوندي څخه راوباسې، او ته هغه چا ته چې ورته دې خوښه شي بې حسابه (پراخه) روزي ورکوې.

شان نزول او ارتباطونه

۱ـ د دې ایتونو په شان نزول کښې هم مفسرینو کرامو متعدد روایات لیکلي دي، چې د ټولو روایتونو توافق په دې خبره باندې راځي چې سلفو صالحینو د ایتونو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۱]. لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: کله چې نبي کریم ﷺ مکه معظمه فتحه کړه نو صحابه وو کرامو ﷺ ته يې د فارس او روم د فتحو وعده هم ورکړه، منافقانو دا وعده ډېره لرې وګڼله چې هغه ممالک دومره خوار نه دي چې تاسو يې د قبضې لاندې راولئ، افسوس چې محمد ﷺ د مکې او مدينې منورې په نيولو باندې بسوالی نه کوي او د فارس او روم خبرې هم کوي. نو دغه ایتونه نازل شوه[۲].

ب: کله چې نبي کریم ﷺ د خندق د غزا دپاره تیارۍ نیوه او د خندق په کندلو لګیا وه، په خندق کښې ډېره غټه بکرینه تیږه ښکاره شوه چې د هغه وخت وسائلو ورباندې وسه نه کېده. نبي کریم ﷺ د سلمان الفارسي په معول (کولنګ) باندې درې ګوزاره ورکړه، په هر يو ګوزار باندې د تیږې څخه توټې بېلېدلې او پرق رڼا يې کوله او صحابه وو کرامو ﷺ د تکبير په چيغو بدرګه کوله.

په اوله رڼا کښې نبي کریم ﷺ ته د حمیر او د کسرى ښارونه ښکاره شوه، په دوهمه رڼا کښې يې د روم مانۍ ولېدې او په درېمه رڼا کښې يې د صنعاء په اباديو باندې سترګې ولګېدلې. او بیا

(۱) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۷

يې وفرمايل: ما ته جبرائيل علیه السلام خبر راکړ چې ذکر شوي ښارونه او ابادۍ به زما د امت د ولکې لاندې راشي.

کله چې منافقانو دا زېرى واورېده په نبي کريم ﷺ او مجاهدينو باندې يې مسخرې او خندنى پيل کړې چې د ډاره په خپل وطن کښې د خندق په کندلو چاپېر دي او د شام، روم، فارس او يمن د نيولو خوبونه ګوري. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[۱].

۲ـ د ايتونو د اړوند دپاره بايد لاندې وجې په نظر کښې ونيولې شي:

الف: په وړاندې ايتونو کښې واضحه شوې وه چې اهل کتاب خپلو ځانو ته په عزت قائل دي او نور خلک ذليل ګڼي، په دې ايتونو کښې په اثبات رسول کېږي چې عزت ورکوونکى او ذلت ورکوونکى الله ﷻ دى، په خپله خوله څوک دغه رتبه نه شي موندلى.

ب: هلته د کفارو د هلو ځلو ذکر دى چې د اسلام مخه ونيسي او خپل قوت وساتي او دلته واضحه کېږي چې قوت ورکول او کمزوري کول د الله څخه په غير د بل چا د لاسه نه کېږي.

ج: هلته د کافرانو لجاجت بيان شوى وه او دلته نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکول کېږي چې ورته خپه کېږه څه، کېدلى شي چې الله ﷻ د دغو مړو د نسل څخه ژوندي (مؤمنان) اولادونه وزېږوي او د کفر شپه د اسلام په ورځ بدله کړي.

د: بالآخره دا درېم ځل دى چې په دې سورت کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت باندې استدلال قائموي او خپل اختصاصي صفات بيانوي، نو څرنګه چې په دې صفاتو کښې ورسره هيڅوک شريک نه دي نو په الوهيت کښې هم ورسره هيڅوک اشتراک نه لري، که څه هم هغه عيسى علیه السلام وي لکه نجراني وفد چې ورته په الوهيت قائل دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: اى پيغمبره! خپل حقيقي معبود (الله ﷻ) په اختصاصي صفاتو باندې ياد کړه ترڅو کافران په غوږ ووهل شي چې د دوى معبودان ورسره پکښې اشتراک نه شي موندلى.

نو ووايه چې اى الله! اى د پاچاهۍ واکداره!. نو ايا دوى خپلو معبودانو ته دا لقب ورکولى شي؟

• اى الله! ستا چې چا ته اراده وشي پاچاهي ورکوې او چا ته دې چې اراده وشي پاچاهي ترې اخلې. نو ايا په دې تصرف کښې د کافرانو معبودان څه واک او اختيار درلودلى شي؟.

اى الله! ستا چې چا ته خوښه شي عزت ورکوې او چې چا ته دې خوښه شي ذلت ورکوې. ايا د کافرانو معبودان په ذلت او عزت کښې څه مداخله کولى شي؟.

اى الله! ټولې ښېګڼې ستا په لاس کښې دي. ايا د کافرانو د معبودانو په لاس کښې څه ښېګڼه شته؟.

اى الله! يقيناً ته په هر شي باندې قدرت درلودونکى يې لکه چې د خير کارونه ستا په لاس کښې

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۱۲

دي، آفت نازلول هم ستا کار دی. ایا د کافرانو د معبودانو (که څه هم هغه عیسی ﷺ وي) څه قدرت په لاس کښې شته؟ ایا دوی د کوم آفت مخنیوی کولی شي؟.

ای الله! ته شپه په ورځ کښې ننباسې او ورځ په شپه کښې. ایا د کافرانو معبودان په شپه اوورځ کښې څه مداخله کولی شي؟.

ای الله! ته ژوندی د مړي څخه وباسې او مړي د ژوندي څخه. ایا هغوی په دې کښې څه مداخله لري؟.

ای الله! ستا چې چا ته خوښه شي بې اندازې پېرزوینه وربانديې کوي، ستا سره هیڅ څیز کمبود نه لري. ایا د هغوی سره څه شی شته او هغوی ، چا ته څه شی ورکولی شي؟.

په دې ټولو سوالونو کښې جواب منفي دی، نو کله چې په ذکر شوو الهي صفاتو کښې د الله ﷻ سره څوک شریک نشته نو په عبادت کښې به ورسره څنګه اشتراک ولري؟.

توضیحات

۱ـ که څه هم په لوستل شوو ایتونو کښې اصلي هدف د الله ﷻ د وحدانیت اثبات دی خو په ضمني توګه دا تلقین هم پکښې شته چې زما څخه داسې - داسې سوالونه وکړئ چې تاسو ته پاچاهي درکړم او دښمنان مو د واکدارۍ څخه راوغورځوم، تاسو ته عزت درکړم او هغوی ته ذلت، تاسو خوشاله کړم او په هغوی بانديې آفت نازل کړم، ستاسو د خفګان تیاره شپې د خوشالۍ په ورځو تبدیل کړم او په هغوی بانديې د خوشالیو په عوض غمونه ورنازل کړم او داسې نور.

د "اللَّهُمَّ" تحلیل

۲ـ د "اللَّهُمَّ" کلمه په اصل کښې "یَا اللهُ" وه نو حرف ندا (یا) حذف شو او په عوض کښې يې د کلمې په آخر کښې مشدد "مّ" زیات شو "اللَّهُمَّ" ترې جوړ شو. مګر دا ټول اعلال همدې مبارکې کلمې پورې مختص دي په بله منادی کښې دا ډول اعلال جائز نه دي، د همدې کبله په "یَا زَیْدُ" کښې "زَیْدُمَّ" نه شو ویلی[1].

دا هم په یاد ولرئ چې د "الله" د مبارکې کلمې اطلاق یوازې په هغه ذات ﷻ بانديې کېږي چې اختصاصي صفات يې په لوستل شوو ایتونو کښې بیان شوي دي، مشرکان او نور کافران خپلو معبودانو ته د "إله" لقب ورکوي خو الله ﷻ ورته نه وايي. همدارنګه دغه مبارکه کلمه څه نور ځانګړي امتیازات هم لري چې په نورو کلمو کښې نه دي اورېدلي شوي[2].

"مُلْك" څه معنی؟

۳ـ "مُلْك" د میم په پېښ سره یو دوه جهته صفت دی، چا پورې چې قائم وي هغه ته مالک وايي او په چا بانديې چې واقع شوی وي هغه ته مملوک وايي. مالک په مملوک کښې د تصرف حق لري

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۳. تفسیر مدارک ج۱ ص۲۱۱
(۲) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۱: تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۴۹

خو دا لحاظ پکښې شته چې مالک تصرف ته محتاج نه وي او مملوک ورته محتاج وي.

اما "مِلك" د میم په زیر سره عین ذکر شوې معنی ورکوي خو فقط د احتیاج او نه احتیاج لحاظ پکښې نشته نو دا د هغه څخه عام شو چرته چې د هغه اطلاق کېږي هلته د ده اطلاق هم جائز دی[۱].

پاتې شوه دا خبره چې دلته د "مُلك" څخه څه شی مراد دی نو په دې کښې مفسرینو کرامو خینې خاص-خاص مفاهیم اخستي دي. خو څرنګه چې دلته مطلق ذکر دي[۲] نو بهتره دا ده چې هغو ټولو مفاهیمو ته شامل وګڼلی شي کوم چې د موصوف څخه په غیر بل چا سره هم ارتباط لري، لکه نبوت، علم، عقل، صحت، حسنه اخلاق، د حکم تنفیذ، ثروت (پانګه)، مینه او محبت او داسې نور[۳].

پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي: چا ته چې الله ﷻ نبوت ورکړی دی هغه خو یې ترې بېرته نه دی اخستې نو ﴿وَتَنزِعُ ٱلْمُلْكَ﴾ به څنګه صحت پیدا کړي که د ملک معنی نبوت ته هم شامله شي؟

مونږ وايو چې:

الف: په دې تقدیر د نبوت اخستل د شخص څخه مطلب نه دي بلکې د یو قوم څخه د نبوت سلسله قطعه کول مطلب دي، لکه چې الله ﷻ د بني اسرائیلو څخه د نبوت سلسله پرې کړه او عربو ته یې د نبي کریم ﷺ په ذریعه انتقال کړه.

ب: په دې تقدیر د نبوت د اخستلو څخه مطلب د نبوت نه ورکول دي لکه چې الله ﷻ د نه داخلېدلو څخه په اخراج باندې تعبیر کړی دی چې: ﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ﴾ [البقرة: ۲۵۷] الله ﷻ د مؤمنانو دوست دی چې د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته اوباسي. یعني د کفر د تیارو څخه یې بچ ساتي.

هېر مو نه شي!

۵_ هېر مو نه شي چې د ایت شریف مراد دا دی چې عزت او ذلت د الله ﷻ په لاس کښې دي حقیقي ورکوونکی او اخستونکی همدی ﷻ دی، دا یې مطلب نه دی چې انسان مسلوب الاختیار دی او څه چې کوي د مجبوریت د کبله یې کوي. که داسې وي نو انسان به په ټولو کارونو کښې د ګوزن وهلي حیثیت درلودی، او په دې فرق باندې خو هرڅوک پوهېږي.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي: لکه څنګه چې د الله ﷻ په واک او قدرت کښې خیریه کارونه دي همدارنګه ټول شرور هم د همده ﷻ په اختیار کښې دي؛ نو په دې کښې څه حکمت دی چې "بِيَدِكَ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ" نازل نه کړی شو؟

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۱۲
(۲) البحر المحيط ج۲ ص۴۱۹
(۳) تفسير كبير ج۸ ص۵

مونږ وايو چې:

الف: هر شی په خپل ضد باندې پېژندل کېږي (تُعرَفُ الأشياءُ بأضدادها)، نو د خير د ذکر څخه د شر حالت هم څرګند شو او په همدې اکتفاء وکړه شوه. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ ﴾ [النحل: ۸۱] يعني: او الله ﷻ تاسو لره کميسونه پيدا کړي دي چې د ګرميو څخه مو ساتي (او د يخنيو څخه هم). په دې ايت کښې د ګرميو په ذکر اکتفاء کړی شوې ده.

ب: دا ايتونه په ضمني توګه مسلمانانو ته د احتياجاتو غوښتلو تلقين دی، نو د دې مقام سره د شر ذکر مناسب نه وه.

ج: ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ داسې جمله ده چې شرورو ته هم شامله ده، نو ذکر شوی سوال تقريبًا بې مورده ښکاري.

د شپې او ورځې تداخل

۷_ د شپې او ورځې يو په بل کښې ننويستل لاندې دوه معناوې لري:

الف: د کال په اوږدو کښې کله شپه اوږده شي د دولس ساعتونو څخه ورزياته شي، په مقابل کښې ورځ د دولسو ساعتونو څخه کمه شي او کله بالعکس ورځ اوږده او شپه لنډه شي. په هر تقدير دواړه (شپه او ورځ) د څليرشت ساعتونو څخه نه اضافه کېږي.

دا اختلاف په عرض البلد پورې ارتباط لري، څومره چې د يو وطن عرض البلد اوږدېږي په هماغې اندازه باندې پکښې د شپې او ورځې اختلاف هم په تدريجي توګه زياتېږي.

افغانستان د دوه دېرش (۳۲) عرض البلد څخه نيولی ترشپږ ديرش (۳۶) عرض البلد کښې پروت دی، نو د شپې او ورځې اختلاف يې تقريبًا دوه ساتونو ته رسېږي چې اوږده شپه يا ورځ څوارلس ساتونو ته توپ وهي او لنډه لسو ساتونو ته کمېږي.

هو هغه مواطن چې پوره په نوي (۹۰) درجو کښې پراته دي هلته ټول کال په يوه شپه او يوه ورځ باندې بدلون مومي چې شپږ مياشتې پکښې شپه وي او شپږ مياشتې پکښې ورځ، او د لمر سترګه يې په سرونو باندې داسې تاوېږي ته به وايې چې د پګړۍ ولونه جوړوي او يا د سپرنګ نقشه وباسي.

ب: په هره شپه کښې د لمر خاته د پلوه په سپين داغ سره ورځ پيل کېږي او د شپې په زړه کښې ورننوزي چې بالآخره ټوله ساحه ورځ نيسي او شپه د منځه ځي. بالمقابل په هره ورځ کښې د همدغه طرف څخه تور داغ پيدا کېږي او په تدريجي توګه ورځ د منځه ځي او ځای يې شپه نيسي.

تر اوسه پورې هيچا هم د دغه اختلاف د منځ ته راوړو ادعاء کړې نه ده او نه به يې وکړي. کافرانو خپلو معبودانو ته يو شی بل شی منسوب کړی دی خو د شپې او ورځې د بدلون د نسبت جرئت يې نه دی کړی او نه به يې وکړي.

د مړي او ژوندي تخارج

۸_ مفسرینو کرامو د ایت شریف د همدې تکړې دپاره زښت ډېر مثالونه لیکلي دي[1]. لکه:
الف: د کافر یا جاهل څخه مؤمن یا عالم زېږېږي او بالعکس د مؤمن یا عالم څخه کافر یا جاهل متولد کېږي، چې د قرآن کریم په څېنو ځاینونو کښې د کفر څخه په مرګ او د ایمان څخه په ژوند تعبیر کړی شوی دی. لکه چې علم ته د حیات او جهل ته د مرګ لقب ورکول شوی دی.
ب: د انسان څخه مړه نطفه پیدا کېږي او د مړې نطفې څخه ژوندی انسان جوړېږي.
ج: چرګه ژوندی حیوان دی او مړه بې روحه هګۍ ترې پیدا کېږي همدارنګه بالعکس د مړې هګۍ څخه چرګوړی او بالآخره چرګه پیدا ښت مومي.
د: روزمره بې روحه غذاګانې د ژوندیو شیانو اجزاء ګرځي او وربانديې غتېږي که په همدغه اجزاوو کښې روح پو نه کړی شي نو ماشومان به وده ونه کړي.
بالمقابل د ژوندیو څخه بې روحه فضلات او شوده وباسي، او هم ترې مړې نطفې جدا کېږي.
هـ: خرما د زړې څخه او زړی د خرما څخه، همدارنګه تخم د نبات څخه او نبات د تخم څخه راوباسي.
مګر دوهم او دریم تفسیرونه ډېر بهتر دي چې په زغرده او تبادر سره سرې ته ذهن ته ورځي، که څه هم باریکي په څلورم تفسیر کښې زیاته ده چې په غذاګانو کښې هیڅ د ژوند سلول وجود نه لري او په نطفه کښې د ژوند تخم شته، والله ﷻ أعلم.

چرګه مشره ده که هګۍ!

۹_ په دې مقام کښې د ملحدانو مشهور سوال راپه زړه شو چې چرګه مشره ده او که هګۍ؟ د همدې جملې څخه دا سوال هم دی چې انسان مشر دی که نطفه؟
مونږ وایو چې: ذکر شوی سوال په هغه وخت کښې اهمیت پیدا کوي چې د چرګې د پیدا کېدلو د هګۍ څخه په غیر بله لاره نه وی او د انسان د نطفې څخه په غیر بل درک ونه لري، نو ضرور به یا دور لازمېږي او یا تسلسل چې دغه دواړه د منطقیانو په نزد باطل دي.
الحمد لله په انسان کښې دا معضله حل شوې ده چې انسان (آدم ﷺ) د نطفې څخه مشر دی ځکه چې د انسان خلقت د نطفې پورې حصر نه دی بلکې اولنی انسان الله ﷻ د خاورو څخه پیدا کړ.
همدارنګه په چرګه او هګۍ کښې هم معضله حل کېږي ځکه چې یا به الله ﷻ اولنی چرګه بې د هګۍ څخه پیدا کړې وي او یا به یې اولنۍ هګۍ بې د چرګې څخه موجوده کړې وي.
لنډه دا چې نوموړی سوال د ایت شریف په دې جمله کښې حل کېږي چې: ﴿ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ یعنې: بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی.

---

(۱) تفسير المراغي ج۳ ص۱۳۳؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۲۶؛ تفسير القرطبي ج۴ ص۵۶؛ التفسير الكبير ج۸ ص۱۰

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: د الله ﷻ په نزد خو هر شی په اندازه سره دی لکه چې فرمايي: ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ﴾ [الرعد: ۸] يعني: او هر شی د ده ﷻ په نزد په اندازه سره‌دی او د ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ څخه خو ظاهراً بې اندازې معلومېږي؟

مونږ وايو چې ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ په دې مقام کښې لاندې معناوې درلودلی شي:

الف: دومره نعمتونه مونږ ته راپه برخه کوي چې زمونږ د حساب لاندې نه راځي، که څه هم الله ﷻ ته په حساب دي.

ب: د الله ﷻ واکداري او اختيار خپل دی، هرڅومره نعمتونه چې چا ته ورکړي څوک ورسره محاسبه نه شي کولی چې دا دې ولې ورکړه.

ج: د نعمتونو ورکړه تاته اسانه ده، نعمتونه درسره کمبود نه لري چې شمارلو او پاملرنې ته يې حاجت پاتې شي. لنډه دا چې ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ د کثرت او ډېروالي څخه کنايي دی.

﴿ لَّا يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا۟ مَا فِى صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۸] مؤمنان دې بدون د مؤمنانو څخه کافران دوستان نه نيسي، او هر چا چې دغه فعل وکړ نو هغه د الله ﷻ د دوستۍ څخه په هيڅ شي کښې نه دی (دوستي يې چندان دوستي نه ده)، مګر هله چې تاسو د هغوی څخه ځان ساتنه کوئ، ځان ساتنه.

او الله ﷻ تاسو د خپله ځانه څخه ډاروي (نه د بل چا څخه. اهميت ته يې ښه متوجه شئ) او خاص الله ﷻ ته رجوع ده (هلته به تاسو هم ورشئ).

[۲۹] ورته ووايه (ای پيغمبره!) چې که تاسو هغه څه پټ وساتئ چې ستاسو په سينو (زړونو) کښې دي يا يې ښکاره کړئ (په هر تقدير) الله ورباندې پوهيږي، او هم په هغه څه باندې پوهيږي چې په اسمانونو کښې دي او په هغه څه باندې چې په ځمکو کښې دي.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی.

[۳۰] په هغې ورځ به (ورباندې ښه پوه شئ) چې هرڅوک هغه څه حاضر ومومي چې ده کړي وي هر يو خير چې وي. او هغه څه هم (حاضر ومومي چې دې کړې وي) هره يوه بدي چې وي.
هر يو نفس (به په دې ورځ کښې) خوښوي چې کاشکې د ده او د ده د بد عمل په منځکښې ډېره لرې مسافه وى (چې ورسره نه وى يو ځاى شوى) او الله ﷻ تاسو د خپل خانه ډاروي او الله ﷻ په بندګانو باندې ډېر نرمي کوونکى دى.

شان نزول

د دې کبله چې صالحينو سلفو د ايتونو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه، نو د ذکر شوو ايتونو په باره کښې هم متعدد روايات مفسرينو کرامو ليکلي دي[۱]، چې مونږ ترې د عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما په يوه روايت باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:
ځينو يهودانو لکه الحجاج بن عمرو او نورو د ځينو مسلمانانو سره پټه انډيوالي وه (البته چې دا انډيوالي به د جاهليت د زمانې څخه پاتې وه) نو دوی ته ځينو نورو مسلمانانو توصيه وکړه چې د کافرو د انډيوالۍ او دوستۍ څخه لاس واخلئ هسې نه چې د دين په متعلق مو په فتنه کښې واچوي خو څرنګه چې لا تر هغه وخته پورې په دې باره کښې کوم صريح حکم نه وه نازل شوی نو دوی توصيه ونه منله. نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه او په صراحت سره يې د قيامت ورځې پورې ټول مسلمانانو ته توصيه وکړه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: هر کله چې د يو پلوه ټول مؤمنان د اسلام داعيان دي او کفار د اسلام داعيان بې دريغه وژني، او د بله پلوه ټولې ښېګڼې د الله ﷻ په بلا کيفه لاس دي، عزت او ذلت همدی ﷻ ورکوي، شپه او ورځ همدی ﷻ پيدا کوي، مړه کول او ژوندي کول د همده ﷻ کار دی او بالآخره پراخه روزي يوازې او يوازې همدی ﷻ ورکوي، نو الله ﷻ مؤمنان په جدي توګه منعه کړه چې کفار په دوستۍ سره مه نيسئ، انډيوالي ورسره مه کوئ. ايا دا مناسبه ده چې تاسو مؤمنان پرېږدئ دوستي او انډيوالي ورسره نه کوئ او يا يې نصيحت ته غوږ نه ږدئ او د کفارو زړې انډيوالۍ ته ادامه ورکوئ او يا ورسره نوې انډيوالۍ پيل کوئ. ايا د الله ﷻ د دوستانو څخه په غير د ده ﷻ د دښمنانو سره دوستي کوئ؟!
۲ـ د دې څخه وروسته چې هر څوک دا کار وکړي نو هغه دې پوه شي چې د الله ﷻ سره د هغه چندان دوستي او مينه نشته، ايا د دښمن دوست هم د چا دوست کېدلی شي؟ نو په دې تقدير مو د ده ﷻ سره د اعتماد قابله دوستي نه پاتې کېږي، په دې سسته دوستۍ باندې د الله ﷻ د دوستۍ نوم اېښودل څه ارزښت نه لري.

---

(۱) التفسير الكبير ج۸ ص۱۱؛ زاد المسير ج۱ ص۳۱۷؛ روح المعاني ج۳ ص۱۲۰
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۱

هو! که کله تاسو ته د کفارو څخه څه غټ خطر متوجه وي او ډارېدلئ که دوستي ورسره ښکاره نه کړئ نو د دوی د پلوه به سخت متضرر شئ، په دې صورت کښې درته رخصت دی چې محض په ژبه باندې ورسره دوستي څرګنده کړئ خو په دې شرط چې زړونه مو د الله ﷻ په دوستۍ باندې کلک او ثابت وي. دا کار باید عارضي وي، کله چې د خطر څخه بچ شوئ بیا نو درته د دوستۍ د دوام اجازه نشته.

د خطر په وخت کښې هم عزیمت او کلکه خبره دا ده چې د دوستۍ اظهار یې هم ونه کړئ او د هغه ضرر متحمل شئ چې تاسو ته متوجه دی، الله ﷻ به یې درته اجرونه درکړي.

۳_ مګر ای مؤمنانو! الله ﷻ مو د بل چا څخه نه بلکې د خپل ځان څخه ډاروي ډېر دقت وکړئ هسې نه چې د رخصت څخه بده استفاده وکړئ چې خطر درته متوجه نه وي او ځانو ته یې متوجه وګڼئ او یا غټ خطر نه وي او تاسو یې غټ وبولئ او په همدې بهانه باندې یا د کفارو څخه استفادې وکړئ او یا د دین د مشکلاتو د ګاللو څخه خپلې اوږې سپکې کړئ. که داسې مو وکړه نو الله ﷻ به درسره دقیق حساب وکړي.

۴_ ای پیغمبره! همدا مضمون ورته په صراحت سره ووایه چې که تاسو په زړونو کښې څه شی پټ کړئ او تلفظ ورباندې ونه کړئ هم الله ﷻ ورباندې پوهېږي، دا خو لا څه کوئ چې الله ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې پوهېږي چې هغه یا په اسمانونو کښې وي او یا په ځمکو کښې وي، نو ستاسو ما في الضمائر به ورڅخه څنګه پټ پاتې شي.

۵_ دا وه د الله ﷻ د علم تعمیم. اوس یې د قدرت تعمیم واورئ! چې په هر شي باندې د قدرت والا دی هره ورځ او غټه خبره د قیامت په ورځ حاضرولی شي او محاسبه ورباندې کولی شي، دا کار ورته ډېر اسان دی، د الله ﷻ کامل قدرت به تاسو هلته وګورئ چې هر چا ته هغه ټولې نېکۍ حاضرې کړی شي چې هغه یې کړې وي او هغه بدۍ هم چې ده کړې دي، هلته به هک پک حیران شئ چې د الله ﷻ څومره لوی قدرت دی چې نه ترې کومه نېکي پاتې شوه او نه کومه بدي، ټولې یې هر چا ته په وړاندې کېښودلې چې دا دې نیکۍ او دا دې بدۍ. او س پخپله د خانه سره محاسبه وکړه چې کامیاب یې او که ناکام.

۶_ په دغې ورځې کښې به بدعمله کس خپلو بدیو ته دومره په کرکه ګوري چې په افسوس سره به وایي کاش چې د دغه بد عمل مخ مې نه وی لیدلی، کاش چې د مخې څخه مې دومره په څنګه وی چې په منځ کښې مو سره ډېره اوږده موده وی، او کلونه-کلونه راڅخه یا وړاندې او یا راڅخه ډېرته وي.

۷_ ای پیغمبره! یو ځل بیا مؤمنانو ته توصیه وکړه چې الله ﷻ تاسو د بل چا څخه نه بلکې د خپل ځان ﷻ څخه مو ډاروي چې خپل کامل عمل او کامل قدرت یې درته په ډېره دقیقه توګه واضحه کړ. ایا تاسو به اوس هم د الله ﷻ څخه نه ډارېږئ او د الله ﷻ د دښمنانو سره به اندیوالي او دوستي کوئ؟.

الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربان دی، نه غواړي چې دوی یې د غضب لاندې راشي. د همدې کبله یې په زیاته بلیغه لهجه دوی منعه کړه او پاخه دلایل یې ورته تېر کړه ترڅو دوی په حکم مطمئن شي او د تزلزل سره مخامخ نه شي.

که د مهربانۍ وجه نه وی نو فقط په همدې حکم باندې به یې اکتفاء کړې وی چې ﴿ لَا يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ ﴾، او نور دلایل به یې نه وی ذکر کړي چې د دنیا مجازي پاچاهان هم د چا سره دومره خبره نه اوږدوي لکه چې الله ﷻ په دې مقام کښې اوږده کړه.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ څخه معلومېږي چې د کافرانو دوستي په هغه وخت کښې جائزه نه ده چې بدون د مؤمنانو څخه وي، که بالفرض څوک د مؤمنانون او کافرانو دواړو سره دوستي ولري هغه به جائزه وي؟

مونږ وایو چې: د "دُون" کلمه اصلا هغه حالت ته وضعه شوې ده چې متعلق یې دمضاف إليه څخه کم او ټیټ وي، که څه هم په استعمال کښې د "غَيْر" په معنی ډېره اورېدله کېږي[1]. په دې مقام کښې په اصلي معنی ده چې حاصل یې داسې کېږي: مؤمنان دې کافران په دوستۍ سره نه نیسي دوی ته په کار دي چې د خپلو سیالانو (مؤمنانو) سره دوستي وکړي او د حقیرو او ټیټو د دوستۍ څخه دې تېر شي.

الله ﷻ همدا مضمون په بل ځای کښې داسې بیانوي چې: ﴿ لَا تَتَّخِذُوا۟ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ ﴾ [آل عمران: ۱۱۸] یعني: د خپلو ځانو (مؤمنانو) څخه ټیټ خلک (کافران) رازداران مه جوړوئ.

د "دُون" کلمه په حقیقت کښې د حکم د علت ښکارندویه ده چې کافران څکه ستاسو څخه ټیټ دي چې هغوی د الله ﷻ سره شریک ودروي او تاسو موحدین یاست؛ نو د هغوی سره بالکل دوستي مه کوئ.

"أَوْلِيَاء" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ أَوْلِيَآءَ ﴾ کلمه د "وَلِي" څخه اخستله شوې ده. "وَلِي" د دوه شیانو داسې نژدېکت ته وایي چې د دواړو په منځکښې درېم شی نه وي. نحویان وایي چې "و الأَصلُ في الفاعلِ أنْ يَلِيَ الفعلَ" یعنې: په فاعل کښې اصل دا دی چې د خپل فعل سره نژدې وي (د دواړو په منځکښې بل معمول موجود نه وي).

د دوه کسانو نژدېکت (دوستي) د "موالاة" په نامه یادېږي چې په مقابل کښې یې معاداة (دښمني) استعمال مومي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۷۷

د موالاة ډولونه

۳ـ د يو مؤمن سړي د كافر سره موالاة (دوستي) په لاندې دري صورتونو كښې تحقق موندلی شي[۱]:

الف: چې سړی د كفر د وجې څخه ورسره دوستي كوي، د هغه په كفر باندې خوښ وي، د هغه كفر ورته ښه ښكاري. لكه چې خلقيانو او پرچميانو ته د كمونستانو مسلک ښه ښكارېده.

په دا ډول موالاة باندې سړی كافر كېږي، او هم دا ډول موالاة په ايت شريف كښې مطلب نه دي ځكه چې الله ﷻ مؤمنانو ته امر وكړ چې د كافرانو د موالاة څخه خانونه بچ كړئ، او د ډار حالت يې تري ووېست. كه ذكر شوی مولاة مطلب وی نو يو حالت به يې هم تري نه وی ويستلی چې په كفر باندې راضي كېدل خو په هر حال باندې كفر دی.

ب: چې سړی د هغه كافر سره ښه گذاره وكړي كوم چې محارب كافر نه وي، په جنگ ورسره اخته نه وي؛ د دې ډول موالاة حكم جواز دی. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ لَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓاْ إِلَيْهِمْ ﴾ [الممتحنة:۸] يعني: الله ﷻ تاسو د هغو كسانو څخه نه منعه كوي كوم چې ستاسو سره د دين په هكله جنگ نه وي كړی او د كورونو څخه يې ويستلي نه ياست چې نيكي ورسره وكړئ او انصاف ورته وركړئ (ښه گوزاره ورسره وكړئ. څه خوراک څښاک ورته وركړئ او داسې نور).

ج: چې سړی د كافر په دين باندې د بطلان عقيده لري چې باطل دين دی، خو سره د دې د كافر سره مينه او محبت كوي، د هغه سره مشوره كوي، د هغه تعظيم كوي، لنډه دا چې د هغه سره داسې ناسته پاسته كوي ته به وايې چې دوی دواړه ډېر كلک دوستان دي.

په دې درېم ډول موالاة باندې سړی نه كافر كېږي خو جنايت دی، د دې وېره شته چې كافر يې تېر باسي او مرتد يې كړي. او همدا ډول موالاة په همدې ايت كښې مطلب دی چې لاس تري واخلی[۲].

سوال جواب

۴ـ كه څوک وايي چې: د ﴿ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ ﴾ څخه خو معلومېږي چې په همدې ډول باندې هم سړی كافر كېږي؟

مونږ وايو چې: د ايت شريف د ذكر شوي ټكړې معنی دا ده چې كه چا دا كار وكړ نو د هغه سره د الله ﷻ دوستي ډېره نا چيزه ده چې هيڅ د ذكر وړ نه ده، نو داسې وگڼل شوه لكه د الله ﷻ سره چې بالكل دوستي نه لري.

په همدې مضمون باندې نبي كريم ﷺ فرمايلي چې: «وَمَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا»[۳] يعني: هر څوک چې

---

(۱) التفسير الكبير ج۸ ص۱۲؛ حاشيه الشيخ زاده علی تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۱۷
(۲) التفسير الكبير ج۸ ص۱۲
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۷۰

زمونږ سره تګي وکړي هغه زمونږ څخه نه دی. په دې حدیث کښې مطلب دا نه دی چې د یو شي په اخستلو او خرڅولو کښې چې څوک تګي وکړي هغه ورباندې کافر کېږي بلکې مطلب یې دا دی چې دا د مسلمانۍ کار نه دی، مسلمانان لکه چې په عقیده کښې د کفري عقیدې څخه خانونه ساتي باید چې په عمل کښې هم د کفري عملونو څخه خانونه وساتي که څه هم ورباندې کافر کېږي نه.

برسېره په دې، دغه ډول دوستي حاطب بن أبي بلتعه ﷺ د کافرانو سره کړې وه خو نبي کریم ﷺ ورباندې د مرتد حکم ونه کړ.

د "الْمُمْتَحِنَة" سورت اوله برخه په همدې باره کښې نازله شوې ده او په احادیثو کښې یې پوره بیان ذکر دی[١].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ایا د کافر څخه په جنګ کښې کومک اخستل روا دي چې یا ترې مالي مرسته واخلي او یا کافر أشخاص په جنګ کښې په خپله ګټه استعمال کړي؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې مالکي مذهب دا دی چې دا کار روا نه دی څکه چې د بدر په غزا کښې یو کافر غوښتل چې د نبي کریم ﷺ سره کومکي شي خو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «ارْجِعْ فَلَنْ أَسْتَعِينَ بِمُشْرِكٍ»[٢] یعني: بېرته لاړ شه، زه د مشرک څخه مرسته نه غواړم.

اما د جمهورو علماء کرامو (چې احناف هم پکښې شامل دي) رایه دا ده چې دا کار جائز دی څکه چې نبي کریم ﷺ د هوازن په غزا کښې صفوان بن اُمیه څخه کومک غوښتی وه او هغه کافر وه، او هم یې د مشرکانو په ضد د بني قینقاع یهودانو سره د کومک معاهده کړې وه که څه هم هغوی معاهده ماته کړه.

دوی وايي دا کار جائز دی خو چې ضرورت ورته پېښ شي او څه اطمنان هم موجود شي چې کافر خیانت نه کوي او د مؤمنانو په ضد باندې اقدام نه کوي.

همدارنګه دوی وايي د بدر په غزا کښې د کافر کومک ته اړتیا نه وه او یا به ورباندې نبي کریم ﷺ اطمنان نه درلود[٣].

څینې علماء کرام وايي د کافرانو استخدام په هغه وخت کښې جائز دی چې د غلامانو او وینځو په دود ترې کار واخستلی شي چې باداري د مؤمنانو په لاس کښې وي او هغوی مامورین او توابع وي، لکه کتابیه ښځه چې د خپل مسلمان مېړه د لاس لاندې وي. اما داسې استخدام چې هغوی د عزت خاوندان وي او د آمرینو حیثیت لري نو دا بالکل روا نه دی[۴].

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص۴٢٢
(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢٨۴
(٣) روح المعاني ج٣ ص١٢٠
(۴) البحر المحیط ج٢ ص۴٢٢

د "تُقَاة" د کلمې تحلیل

۶_ د ﴿ تُقَىٰةً ﴾ کلمه په اصل کښې "وُقَيَةً" وه _لکه: "فُعَلَةً" _ چې مصدر يا اسم مصدر دی، نو "و" په "ت" او "ي" په "الف" بدله شوه "تُقَاة" ترې جوړ شو. "تُقَاة" د "تُقية" په معنی سره دی چې په اصل کښې "وقية" وه "و" په "ت" بدل شو او يوه "ي" په بله کښې مدغمه شوه "تُقِيَّة" ترې جوړ شو. دواړه کلمې د ډار او خوف په معنی سره دي خو اهل التشيع د "تقية" کلمه ډېره استعمالوي.

"تُقيه" او شرعي حکم

۷_ په دې مقام کښې بايد لاندې څو مواد په نظر کښې ونيول شي ترڅو پرې دا مقام پرې ښه واضحه شي:

الف: د قيامت د ورځې پورې جواز شته چې يو مسلمان د ځان د خلاصون په غرض د ډار په وخت کښې د کفري کلماتو څرګندونه وکړي. اما خوارج وايي چې تُقيه د اسلام په ابتداء کښې جائزه وه چې مسلمانان کمزوري وه، کله چې مسلمانان قوي شوه نو ذکر شوی حکم بايد عملي نه شي[1].

دا مذهب ځکه باطل دی چې د يو پلوه په نصوصو کښې داسې څه دليل نشته چې تخصيص يې ورکړی وي او دبل پلوه د مسلمانانو د کمزورۍ حصر کول هم په يو وخت پورې څه معقول کار نه دی. نو تُقيه د قيامت د ورځې پورې جائزه ده.

ب: په تُقيه باندې عمل کول جواز لري چې سړی ورباندې نه ګناهګارېږي، خو بهتره دا ده چې سړی کفري کلمات په ژبه باندې ونه لولي او په رخصت باندې عمل ونه کړي بلکې په عزيمت باندې کلک شي. د همدې مطلب په ثبوت باندې لاندې دلايل دلالت کوي[2]:

اول: په دغسې حالاتو کښې (چې سړی د کفري کلماتو اظهار ته مجبورېږي) اسلام هجرت فرض کړی دی، که په تُقيه باندې عمل کول اصلي حکم وی نو هجرت ته به حاجت نه وی، يو مسلمان به کولی شوی چې ظاهراً خپل ځان کافر معرفي کړي خو په زړه کښې مسلمان وي.

دوهم: که په تقيه باندې عمل کول عزيمت وی نو شهيدانو ته به الله ﷻ لوړې درجې نه وی ورکړې، هغوی خو په همدې شهيدان شوي دي چې د رخصت څخه يې استفاده نه ده کړې او په عزيمت باندې کلک ولاړ وه او شهيدان شوه.

دريم: مُسَيلمة الكذاب (چې د پيغمبرۍ دعوه يې کړې وه) يوه ورځې دوه کسان مسلمان مجاهدين ونيول او په لاندې ډول يې د استنطاق لاندې راوستل:

يوه صحابي ؓ ته يې وويلې چې ته شاهدي وايې چې محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی؟. ده وويلې چې: هو. بيا يې ورته وويلې چې ته شاهدي وايې چې زه هم د الله ﷻ رسول يم؟. ده وويلې چې: هو. نو دغه صحابي ؓ يې خوشې کړ.

---

(۱) تفسير كبير ج۸ ص۱۴

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۲۶

اما هغه بل صحابي ﷺ د اول سوال په جواب کښې "هو" وويلې او په دوهم کښې يې جواب ورکړ چې: «إِنِّيْ أَصَمّ» يعنې: يقيناً زه کوڼ يم. نوموړي کافر درې ځله سوال تکرار کړ خو په هر وار کښې به صحابي ﷺ جواب ورکاوه چې زه کوڼ يم.

مسيلمه ملعون دغه صحابي ﷺ شهيد کړ او سر مبارک يې ترې پرې کړ. نو کله چې دغه قيصه نبي کريم ﷺ ته ورسېده هغه وفرمايل چې: «أَمَّا هَذَا الْمَقْتُولُ فَقَدْ مَضَى عَلَى صِدْقِهِ وَيَقِيْنِهِ وَأَخَذَ بِفَضْلِهِ فَهَنِيْئًا لَهُ. وَأَمَّا الْآخَرُ فَقَدْ رَخَّصَهُ اللهُ تَعَالَى فَلَا تَبِعَةَ عَلَيْهِ»[1] يعنې: هرڅه چې دغه وژل شوی دی نو يقيناً هغه په خپل صداقت او کلک باور باندې تېر شو او د الله ﷻ فضل يې وګاټه نو دا دې ورته مبارک وي، او هر چې هغه بل دی نو هغه ته الله ﷻ رخصت ورکړی وه نو په هغه باندې هم څه ګناه نشته.

څلورم: د احمد بن مالک رحمه‌الله څخه چا پوښتنه وکړه چې که څوک دې توره د سر پورې ونيسي نو کفري خبره به وکړې او که نه؟ ده رحمه‌الله ورته وويلې: چې کله عالم په تقيه باندې عمل وکړي او حق ونه وايي او جاهل د جهل او ناپوهۍ د کبله د حق اظهار ونه کړي "فمتى تبين الحق"[2] نو حق به په کوم وخت کښې څرګند شي؟.

ج: په تقيه باندې عمل کوي د ضرورت په بنا جائز ګرځول شوي دي د همدې کبله پکښې د ضرورت څخه زيادت جائز نه دی، لکه چې الله ﷻ د دې ايت په مثل کښې تصريح کړې ده چې: ﴿ وَقَلْبُهُۥ مُطْمَئِنٌّۢ بِٱلْإِيمَٰنِ ﴾ [النحل: ۱۰۶] يعنې: د کفر کلمه په داسې حالت کښې جائزه ده چې زړه يې په ايمان باندې مطمئن وي. خو يوازې په ژبې سره ورباندې تلفظ وکړي او دا ځکه چې ضرورت په ژبه پوره کېږي د عقيدې تحريف ته حاجت نشته[3].

همدارنګه په کار دي چې په کفري کلماتو باندې هم د ضرورت څخه اضافه تلفظ ونه کړي او هم دې د وخت پوره مراعات وکړي، کله چې ضرورت ترسره شو نو بيا ورته په کفري کلمو باندې خوله بنورول قطعي حرام دي او رخصت يې تمام شو.

د: هله تقيه جائزه نه ده چې په بل چا باندې پکښې تجاوز واقع کېږي، لکه چې څوک کافرانو ته د خپل ځان معرفي کولو دپاره بل مسلمان ووژني، يا په زنا باندې اقدام وکړي، يا پردی مال غصب کړي، يا پاک لمنو ښځو او سړيو پسې بهتان جوړ کړي او بالآخره يا د استنطاق په وخت کښې د مسلمانانو د اسرارو څخه پرده پورته کړي[4].

ه: همدارنګه په تقيه کښې د لساني اقرار څخه په غير کفري عمل جائز نه دی، لکه چې څوک خپل ځان خلقي يا پرچمي معرفي کولو دپاره ـ العياذ بالله ـ د قرآن کريم سره د استخفاف عمل وکړي. او دا ځکه چې دغسې وضعه د کفر نمايندګي کوي، برابره خبره ده چې عقيده يې ورسره موافقه وي او که نه.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰؛ مصنف ابن ابي شيبه ج۶ ص۴۷۳
(۲) البحر المحيط ج۲ ص۴۲۴
(۳) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۵۷
(۴) تفسير کبير ج۸ ص۱۴

د همدې کبله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وويلي دي چې: «لَيْسَ التَّقِيَة بِالْعَمَلِ إِنَّمَا التَّقِيَةُ بِاللِّسَانِ»[۱]
تقيه په عمل باندې نه ده بې شکه تقيه په ژبه ده او بس.

د تقيه لکه څنګه چې د نفس د ساتنې دپاره رخصت ده د مال او آبرو د ساتنې دپاره هم جواز لري[۲].

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ»[۳] يعني: څوک چې د خپل مال په مقابل کښې ووژل شي هغه شهيد دی.

نو که يو مسلمان د کافر د پلوه تهديد شي چې که د موالاة (دوستی) اظهار ونه کړې نو يا به ووژل شي، يا به يې مال تلف شي او يا به يې ناموس او ابرو تويه شي.

په دې درېواړو صورتونو کښې ورته په ژبه باندې د موالاة اظهار جائز دی.

يادونه

۸ـ څرنګه چې په ژبه باندې د کفري کلماتو استعمال په داسې حال کښې چې قلبًا ورباندې مطمئن نه وي يو مبطن او پټ شی دی هر څوک کولی شي چې په کفري کلمه باندې قلبًا تلفظ وکړي او د دې سره‌سره مدعي شي چې زه پرې قلبًا مطمئن نه يم. برسېره په دې، د تهديد په اندازه کښې هم ممکنه ده چې څوک د ډېر لږ تهديد سره د کفري کلمې يا د کفري موالاة اظهار وکړي، يا د ضرورت څخه په زياتو کلماتو باندې تلفظ وکړي او يا حتی د ضرورت د وخت څخه اضافه وخت ورباندې دوام وکړي، خو په دې ټولو صورتونو کښې بهانه کولی شي چې ما د مجبوريت څخه دا تلفظ کړی دی او څوک يې په دنيا کښې نه شي ملامته کولی.

نو څکه الله ﷻ په دې مقام کښې د ډارولو ډېره موثره جمله دوه خله تکرار کړې ده چې په ټول قرآن کښې دريم خل نه ده نازله شوې، هغه جمله دا ده چې: ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُ﴾ يعنې: او الله ﷻ تاسو د خپله خانه ډاروي، نه د بل شي څخه. يعنې د ډېر لوی غضب څخه مو ډاروي.

د دې تهديد نظير په ترغيب کښې هغه حديث دی چې نبي کريم ﷺ د روژې د ثواب په باره کښې وايي چې د بنيادم په هر يو نېک عمل باندې لس چنده اجر ورکول کېږي تر اوه سوه پورې، پرته د روژې څخه څکه چې الله ﷻ فرمايي: «فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي»[۴] يعنې: چې يقينًا روژه ما لره ده او زه ورباندې (پخپله) جزا ورکوم، خپل خواهش او خوراک يې زما د کبله پرېښی دی. يعنې د روژې جزا دومره لويه ده چې په اندازه باندې يې د الله ﷻ څخه په غير ملائک هم نه پوهېږي.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۵۷
(۲) روح المعاني ج۳ ص۲۲۱
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۳۳۷
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۳۱۰

د اهل التشيع تقيه

٩_ د ذكر شوي بيان څخه څرګنده شوه چې مسلمان ته د موالاة (دوستی) اظهار جائز دی مګر چې د کافرانو د پلوه تهديد شي. خو د همدې ايت څخه اهل التشيع تقيه د يوه اصل په حيث استنباطوي او په هر ځای کښې چې دوی د لږ څه مشکل سره مخامخ شي هلته تقيه په کار اچوي. د علي ﷺ او د نورو هغو صحابه وو ﷺ څخه چې هغه شي په ثبوت ورسېږي کوم چې د دوی په طبيعت برابر نه وي نو هغه هم په تقيه باندې حملوي.

ځينې اهل التشيع په تقيه کښې دومره مبالغه کوي چې وايي: د اهل تشيع څخه چې څوک په سُنّي امام پسې لمونځ وکړي د دې دپاره چې په شيعه مذهب باندې پرده واچوي نو دومره ثواب لري لکه يو پيغمبر پسې يې چې لمونځ اداء کړی وي.

دوی داسې نور مزخرفات وايي چې د ايت شريف سره بالکل ارتباط نه لري[١].

ايا اعمال حاضرېدلی شي؟

١٠_ مفسرينو کرامو د اعمالو د احضار معنی داسې کړې ده چې هغه به مجسم کړی شي او حاضر به کړی شي او يا د اعمالو حضور د عملنامو يا د جزا د حضور څخه کنايي دی[٢].

مګر مونږ دغو دربوارو تاويلونو ته حاجت نه لرو ځکه چې په نني عصر کښې اعراض انتقالېږي او هم تېر شوي اعراض حاضر ګرځول کېږي، مثلا نن چې کومې خبرې ثبت شي او يا د ځينو شيانو تلويزوني عکاسي وشي ډېر کلونه وروسته هم هغه بيا حاضرېدلی شي او هم ليدلی شي. کله چې دا صحنه په دنيا کښې تکرارېدلی شي نو په آخرت کښې خو يې هيڅ مانع نشته.

يادونه

١١_ ځينو مفسرينو کرامو د ﴿ بَيْنَهُ ﴾ ضمير د قيامت ورځې ﴿ يَوْمَ ﴾ ته راجع کړی دی[٣]، يعنې بدکاره نفس به تمنی کوي چې د ده او د دغې ورځې په منځکښې ډېره زمانه وی.

مګر مونږ ته دا ښه خبره ښکاره شوه چې ضمير بد عمل ته راجع شي چې ورته نژدې ذکر دی.

أَمَدْ څه معنی؟

١٢_ د "أَمَدْ" او د "أَبَدْ" په منځکښې تقارب دی دواړه اوږدې زمانې ته وايي، فقط دومره فرق لري چې په "أَمَدْ" کښې زمانه مجهوله غايه لري او په "أَبَدْ" کښې بالکل غايه او انتهاء نه لري[۴].

ځينې مفسرين لا وايي چې په دې مقام کښې د ﴿ أَمَدًا بَعِيدًا ﴾ څخه لري مسافه مطلب ده لکه څومره چې مشرق د مغرب څخه لري دی[۵].

---

(١) روح المعاني ج٣ ص١٢۴
(٢) تفسير القاسمي ج۴ ص٨۴
(٣) تفسير ابي السعود ج٢ ص٢۴
(۴) مفردات الراغب ص٢٠
(۵) روح المعاني ج٣ ص١٢٧

په هر تقدير د معنى حاصل يې داسې كېږي: عاصيان خو نن ورځ ګناه ته ډېر خوشالېږي او ډېر رغبت لري چې ورنږدې شي خو د قيامت په ورځ چې كله د خپلې ګناه مخ وګوري دومره به ترې متنفر شي چې وايي به كاش چې زما او ستا په منځكښې ډېره لرې مسافه وى چې په ډېره اوږده زمانه كښې هم سره نه وى يو ځاى شوي.

﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝٣١ قُلۡ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَۖ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٣٢ ﴾

[۳۱] ووايه (اى پيغمبره!) كه چرته تاسو (اى خلكو!) ياستئ چې د الله ﷻ سره محبت لرئ نو زما متابعت وكړئ الله ﷻ به تاسو محبوب وګرځوي (درځخه راضي به شي) او ګناهونه به مو درته وبښي. او الله ﷻ بښونكى (او) مهربان دى.

[۳۲] ووايه (اى پيغمبره!) چې (اى خلكو!) د الله ﷻ او د ده د پيغمبر ﷺ اطاعت وكړئ، نو كه دوى ترې مخ تاو كړ نو بې شكه الله ﷻ كافران نه خوښوي.

شان نزول او ارتباطونه

۱ـ دِ ذكر شوو دواړو ايتونو په شان نزول كښې تقريبًا اووه روايتونه مفسرينو كرامو ليكلي دي[1]، چې مونږ دلته يوازې د دوه روايتونو په ذكر سره اكتفاء كوو:

الف: لكه چې پخوا مو ذكر كړى وه چې د دې سورت د سر ايتونه د نجران د وفد په باره كښې نازل شوى دي، دغو نصاراوو د نبي كريم ﷺ سره د مباحثې په ترځ كښې دا خبره هم وكړه چې مونږ عيسى ﷺ ته ځكه په الوهيت باندې قايل يو چې د الله ﷻ سره محبت لرو او دا كار مو د محبت يو مظهر دى.

د نصاراوو دا بهانه د مشركانو بهانې ته ورته وه چې الله ﷻ د دوى د خولې ځخه فرمايي چې: ﴿ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ ﴾ [الزمر: ۳] يعنې: مونږ د بوتانو عبادت نه كوو مګر د دې دپاره چې دوى مو الله ﷻ ته ورنږدې كړي نږدې كول.

د نصاراوو د نه مسلمانېدلو يو مهم عامل دا وه چې دوى خپلو ځانو ته د نورو خلكو ځخه په امتياز باندې قائل وه چې: ﴿ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾ [المائدة: ۱۸] يعنې: مونږ د الله ﷻ زامن او د ده دوستان ياستو. د الله ﷻ د عذاب ځخه مونږ ته ځه خطر نشته مونږ ترې نه ډارېږو.

نو الله ﷻ نبي كريم ﷺ ته د دوى د همدې خبرې جواب ورزده كړ چې كه رښتيا د الله ﷻ سره مينه او محبت لرئ زما متابعت وكړئ. زه چې ځه وايم هغه ومنئ[2].

---

(۱) زاد المسير ج۱ ص۳۱۸؛ تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۳
(۲) تفسير الطبري ج۳ ص۲۳۳

ب: کله چې عبد الله بن أُبي (رئیس المنافقین) ذکر شوی جواب واورېده نو په پروپاګند یې شروع وکړه چې نبي کریم ﷺ غواړي چې خپل ځان راته د معبود په صفت جوړ کړي چې مونږ یې عبادت وکړو.

نو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د همدې خبرې جواب هم ورزده کړ چې: زما اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی، زه کوم شخصي اطاعت ستاسو څخه نه غواړم. برسېره په دې، زما خبره د پیغمبر په صفت ومنئ چې د الله ﷻ د احکامو صرف ابلاغ کوم او بس. دا زما احکام نه دي بلکې د الله ﷻ احکام دي[1].

۲_ په دې مقام کښې د ایتونو د اړوند لاندې وجې ولولئ:

الف: تردې ځایه الله ﷻ د خپل وحدانیت پوره دلایل بیان کړه اوس د نبي کریم ﷺ د رسالت په باره کښې استدلال بیانېږي چې نبي کریم ﷺ ځکه په حقه پیغمبر دی چې د هغه محبت د الله ﷻ د رضا سبب دی او هم د هغه اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی.

ب: د هغو ایتونو مضمون دا وه چې د الله ﷻ د دښمنانو سره محبت مه کوئ او د دې ایتونو مضمون دا دی چې د ده ﷻ د دوستانو سره مینه او محبت وکړئ چې د دوی په اول سر کښې نبي کریم ﷺ واقع دی.

ج: هلته مسلمانان ډارول شوي وه چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د ده ﷻ رضا حاصله کړئ، دلته هغه طریقه بیانه شوې ده چې د الله ﷻ رضا وربانديې حاصلېدلی شي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای پیغمبره! ټولو خلکو ته اعلان وکړه چې که تاسو غواړئ چې د الله ﷻ سره محبت وکړئ ترڅو د هغه رضا حاصله کړئ او د غضب څخه یې په امن کښې شئ نو لاز یې همدا یوه ده چې زما متابعت وکړئ او زما په قدم باندې لاړ شئ چې ذکر شوی مراد مو ترسره شي، الله ﷻ به تاسو محبوب جوړ کړي او درڅخه به راضي شي. برسېره په دې، ګناهونه به هم درته وبښي ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی او د نورو نېکو اعمالو توفیق به هم درکړي ځکه چې الله ﷻ مهربان دی.

لنډه دا چې که تاسو د الله ﷻ د محبت ادعاء کوئ نو زما په متابعت کښې یې ښکاره کولی شئ او بس. او که نه نو په محبت کښې یې رښتیني نه یاست دروغ وایاست.

۲_ او ای پیغمبره! خلکو ته بل دا اعلان وکړه: زه چې تاسو خپل متابعت ته رادعوت کوم مطلب مې دا نه دی چې په تاسو باندې خپل شخصي حاکمیت قائمول غواړم، بلکې مطلب مې دا دی چې د الله ﷻ اطاعت وکړئ او زما اطاعت ځکه وکړئ چې زه د هغه ﷻ دراستولی شوی بنده یم، نو زما اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی او د هغه ﷻ بندګي ده، زه غواړم چې تاسو د الله ﷻ بندګان جوړ شئ نه دا چې تاسو زه د خپل ځان بندګان جوړ کړم.

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۳۰

۳ـ نو ای پیغمبره! که خلکو ستا ذکر شوي دواړه اعلانونه ومنل خو ډېره ښه ده سمه لاره یې وموندله، او که ورته یې شا کړه نو دوی په غلطه لاره روان او کافران شوه، په تا باندې یې څه ملامته نشته بلکې په همدوی ده الله ﷻ به ورباندې خپل غضب نازل کړي. دا ځکه چې الله ﷻ د کافرانو څخه په بله یوه لار باندې هم نه راضي کېږي، د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره همدا یکې یوه لاره ده او بس، نن ورځ نه عیسویت د نجات لاره ده او نه یهودیت، بلکې بالفرض که موسی عليه السلام ژوندی وی او عیسی عليه السلام په ځمکه باندې وی نو هغوی دواړو به هم بله لاره نه وی موندلې.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د بنده محبت د دې څخه عبارت دی چې یوازې الله ﷻ ته عبادت وکړي او شریک ورسره ونه دروي. او د الله ﷻ محبت دې ته وایي چې ترې راضي شي او ګناهونه ورته عفوه کړي او د نېکیو توفیق ورکړي[۱].

۲ـ یوه ورځې نبي کریم ﷺ اودس کاوه او ځینو صحابه وو کرامو یې د اوداسه استعمال شوې اوبه په ځان پورې موږلې، نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: په تاسو باندې څه باعث دی چې دا کار کوئ؟، هغوی جواب ورکړ چې په مونږ باندې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ محبت باعث دی.

نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُحِبَّ اللهَ وَرَسُولَهُ أَوْ يُحِبَّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ فَلْيَصْدُقْ حَدِيثَهُ إِذَا حَدَثَ، وَلْيُؤَدِّ أَمَانَتَهُ إِذَا اؤْتُمِنَ وَلْيُحْسِنْ جِوارَ مَن جَاوَرَه»[۲] یعنې: هرڅوک چې په دې خوشالېږي چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ سره محبت ولري او یا په دې خوشالېږي چې الله ﷻ او پیغمبر ﷺ یې محبوب وګرځوي نو رښتیا خبرې دې کوي کله چې ګړېږي او امانت دې سپارې کله چې ورته کېښودل شي او د خپلو ګاونډیانو ګاونډ دې ښه کړي.

د دې حدیث څخه لاندې دوه مطلبه په تبادر سره د سړي ذهن ته ورځي:

الف: علماء کرامو او مشائخو ته په کار دي چې د خپلو شاګردانو او مریدانو څخه د لاسونو په مچو کولو باندې راضي نه شي ترڅو چې شریعت عملي نه کړي او په اسلام باندې منګولې ښخې نه کړي.

ب: شاګردانو او مریدانو ته په کار دي چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ محبت د استاذانو او مشائخو په لاس مچو کولو کښې تمثیل نه کړي او دا خیال ونه کړي چې د قیامت په ورځ به مو یوازې همدا په کار راشي که شریعت مو عملي کړی وي او که مو د پښو لاندې کړی وي.

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ ﴾

19

(۱) تفسیر روح المعاني ج۳ ص۱۲۹

(۲) شعب الایمان للبیهقي ج۲ ص۲۰۱

[۳۳] بې شکه الله ﷻ آدم ؑ غوره کړخولی وه، او نوح ؑ هم، او د ابراهیم ؑ ټبر هم، او د عمران ټبر هم، (هر یو د خپلو زمانو) په عالمونو باندې.

[۳۴] په داسې حال کښې چې ځینې د ځینو نورو زېږنده (زوزات) وه، (په دغو ټولو کښې بې بو هم د خپله خانه سره د عبادت په استحقاق کښې شریک نه دی ګرځولی خو) او الله ﷻ (د کافرانو د کفري خبرو) اورېدونکی دی (او د هغوی په اغراضو باندې) پوه دی.

ارتباطونه او د مطلب خلاصه

۱ـ په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو مضمون په لاندې وجو سره تعقیب شوی دی:

الف: الله ﷻ د انسان د پیدا کولو سره سمه هغه لاره هم ښودلې ده چې سړی ورباندې د الله ﷻ رضا حاصلولی شي. د آدم ؑ څخه نیولې تر آخر الزمان پیغمبر ﷺ (محمد ﷺ) پورې، یو لک څلېرشت زره ـ زیات یا کم ـ پیغمبران علیهم السلام بې د همدې مطلب دپاره استولي دي، نو هیچا ته د اعذر نه پاتې کېږي چې ماته د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره نه وه معلومه.

ب: ټولو پیغمبرانو علیهم السلام یو مطلب تعقیب کړی دی چې د الله ﷻ وحدانیت دی، نو یو پیغمبر منل او بل نه منل غنیه خطا ده. لکه اهل الکتاب چې د دې خطا مرتکب شوي دي.

ج: اهل الکتابو خپل خانونه غولولي دي چې مونږ د پیغمبرانو اولاده یو. که بالفرض نسب ګټه رسوونکی وی نو ټولو خلکو ته به یې ورسوي څکه چې ټول خلک د پیغمبرانو اولاده ده، لکه آدم ؑ او نوح ؑ.

د: که نصارا د عیسی ؑ یا د مریمې رضي الله عنها په الوهیت باندې قائل دي نو د هغوی پلار خو عمران نومېده، د هغوی د نسب سلسله خو معلومه ده او نسب د الوهیت سره متنافي شی دی.

ه: ربنتیا چې دوی دواړه الله ﷻ خپل غوره بندګان جوړ کړي وه مګر د بندګۍ څخه خو وتلي نه وه، که غوره جوړول، د الوهیت معنی ورکوي نو الله ﷻ خو نور بندګان هم غوره ګرځولي دي هغوی ته ولې د الوهیت لقب نه ورکوئ چې په همدوی دواړو پورې مو مختص کړی دی؟ که بالفرض غوره ګرځولو د الوهیت معنی ورکولی نو د هر چا څخه وړاندې باید دا لقب آدم ؑ ته ورکړئ چې أبو البشر دی، بیا نوح ؑ چې آدم ثاني او دوهم ابو البشر دی، بیا ابراهیم ؑ ابو الأنبیاء دی، بیا عمران علیه السلام دی چې ابو مریم او جد عیسی ؑ دی.

ای نصاراوو! ډېر بې انصافه یاست چې مریم رضي الله عنها او عیسی ؑ هر یو د إله په نامه یادوئ او د دوی دواړو پلار (عمران علیه السلام) ته إله نه وایئ؟ که دلته درسره دلیل نشته نو هلته د دې څخه په غیر څه دلیل لرئ چې هغوی الله ﷻ غوره ګرځولي وه. ایا غوره ګرځول د الوهیت معنی ورکوي؟

۲ـ یعنې: الله ﷻ څکه د غوره بندګانو څخه نه ده خالي کړې ترڅو په خلکو باندې د الله ﷻ د رضا حاصلولو لاره پټه پاتې نه شي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: آدم ؑ د غوره بندګانو (پیغمبرانو علیهم السلام) څخه وه چې ملائکو ته یې مسجود وګرځاوه او شیطان یې د دې کبله ملعون کړ چې د ده د سجدې څخه یې انکار وکړ.

ب: نوح ﷺ د الله ﷻ غوره بنده وه، د ده په غوښتنې سره د وخت ټول کافران هلاک شوه حتى چې زوی یې هم د غرقېدلو څخه نجات ونه موند.

ج: د ابراهیم ﷺ په ټبر کښې هم الله ﷻ زښت ډېر غوره بندګان پیدا کړي وه لکه اسماعیل ﷺ، اسحاق ﷺ، یعقوب ﷺ، یوسف ﷺ، موسی ﷺ، هارون ﷺ، محمد ﷺ (آخرالزمان پیغمبر) او داسې نور چې د ابراهیم ﷺ څخه وروسته ټول پیغمبران د همده د نسل څخه مبعوث شوي دي.

د: د عمران علیه الرحمة د ټبر څخه یې مریم رضی الله عنها هم پیدا کړې ده چې په معجزانه توګه یې ورته عیسی ﷺ وباښه.

ذکر شوي ټول غوره بندګان الله ﷻ د خپل وخت په خلکو باندې ممتاز او لوړ ګرځولي وه، او هم بې ټول د آدم ﷺ څخه په غیر د توالد او تناسل په سلسله موجود کړي وه، چې د بندګانو د پیداکولو عمومي لارده، نو ایا دا مناسبه ده چې اهل الکتاب ځینو ځینو ته په الوهیت باندې قائل شي او د بندګۍ د قید څخه یې ازاد وګڼي؟.

۲ـ ای پیغمبره! الله ﷻ د دوی ټول اقوال او چتیات اوري او ستا هلې ځلې هم ترې پټې نه دي. د دوی دا مطلب دی چې په همدې بهانه باندې ستا د نبوت څخه انکار وکړي او دنیاوي جاه او جلال (چې دوی ته په خطر کښې ښکاري) د لاسه ورنه کړي، خو دا مرام به یې هیڅکله ترسره نه شي، په دنیا او آخرت دواړو کښې به د ذلت سره مخامخ شي.

توضیحات

۱ـ د موسی ﷺ پلار هم عمران نومېده او د عیسی ﷺ د نیکه (د بي بي مریمې رضی الله عنها پلار) هم عمران نوم وه، د دواړو عمرانانو په منځکښې تقریبًا آتلس سوه (۱۸۰۰) کاله فاصله وه[1].

د اول عمران ټبر موسی ﷺ، هارون ﷺ او نور پیغمبران دي چې د هغه په نسل کښې پیدا شوي دي. او د دوهم عمران ټبر عیسی ﷺ او بي بي مریم رضی الله عنها دي.

مفسرینو کرامو ذکر شوي دواړه ډوله تفسیرونه کړي دي مګر د دې مقام سره دوهم تفسیر ښه پیوند خوري ځکه چې:

الف: دلته د نصاراوو د عقیدې رد مطلب دي چې عیسی ﷺ او بي بي مریمې رضی الله عنها ته په الوهیت باندې قائل وه، چې د رد حاصل یې د ارتباط په وجوهو کښې ښه بیان شوی دی.

ب: په راتلونکي ایت ﴿ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ ﴾ کښې بالاتفاق د عمران څخه د عیسی ﷺ نیکه مراد دی. نو دلته به هم همدغه مراد وي ترڅو لوستونکو باندې خلط ملط رانه شي ـ والله ﷻ اعلم.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د آدم ﷺ او نوح ﷺ سره د "آل" کلمه زیاته نه شوه او د ابراهیم ﷺ او د عمران ﷺ سره زیاته شوه؟

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۳۱

مونږ وايو چې:

الف: د ابراهيم عليه السلام په غوره ګرځولو کښې خو د چا خبره نه وه، خبره په دې کښې وه چې اهل الکتابو خپل خانونه ممتاز ګڼل چې دوی د اسحاق عليه السلام اولاده دي نو الله ﷻ د هغوی نظر رد کړ چې د ابراهيم عليه السلام د ټبر ټول پيغمبران غوره ګرځولی شوي دي چې اسماعيل عليه السلام هم پکښې شامل دی، يوازې اسحاق عليه السلام غوره نه دی لکه چې ستاسو خيال دی.

ب: ترڅو اهل الکتاب متوجه کړی شي چې عيسی عليه السلام او مريم رضي الله عنها معبودان نه دي بلکې د عمران عليه السلام ټبر دي، الله ﷻ غوره ګرځولي دي خو معبودان يې نه دي ګرځولي.

* د همدې کبله په "آلَ عِمْرَانَ" باندې صراحت وکړی شو که نه نو په "آلَ إِبْرَاهِيمَ" کښې خو دوی دواړه هم شامل وه، جدا ذکر کولو ته يې حاجت نه وه.

"ذُرِّيَّةً" څه ته وايي؟

۳ـ د [البقرة:۱۲۴] ايت لاندې د ذکر شوې کلمې په اړوند څه ليکلي شوي دي خو دلته دومره اضافه کوو چې د "ذُرِّيَّةً" اطلاق د پيريانو او انسانانو په اولاده (فروعو) باندې کيږي مګر کله-کله په پلرونو (أصولو) کښې استعمالیږي. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴾ [يس:۴۱] يعني: او دوی (انسانانو) لره د قدرت يوه نښه دا ده چې د دوی پلرونه مو (د نوح عليه السلام) په ډکه بيړۍ کښې پورته کړه (او د غرق څخه مو نجات ورکړ).

برسېره په دې، که څه هم د ﴿ ذُرِّيَّةً ﴾ د کلمې جمعه "ذريات" او "ذراري" راځي مګر پخپله ذکر شوې کلمه هم په جمعه او مفرد دواړو کښې استعمال مومي، لکه چې په راتلونکي [۳۸] ايت کښې په مفرد کښې استعماله شوې ده.

﴿ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ ۖ وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۵] (ای پيغمبره!) هغه وخت (وریاد کړه) چې د عمران ماندينې ووېلې چې: ای ربه! يقيناً ما ستا دپاره هغه شی نذر کړی دی چې زما په ګېډه دی، په داسې حال کښې چې (د عبادت دپاره) ازاد

کړې شوی دی، نو زما څخه یې قبول کړې. بې شکه ته همدا ته اوریدونکی (قبلوونکی او) پوه یې.

[۳۶] نو کله چې د بي بي مریمې رضی الله عنها مور خپل د ګیډې ماشوم وزیږاوه، ویې ویلې (په غمژنه لهجه) چې: ای ربه! یقیناً ما خو (ما في البطن) نفس ښځینه وزیږاوه. او الله ﷻ خو ښه پوه وه په هغه شي باندې چې هغې (بي بي) زیږولی وه (چې څومره با عزته ماشوم دی. خو دا ورباندې پوهه نه وه) او (تحسراً یې وویلې چې) نارینه خو د ښځینه په شان نه دی (چې په نذر کښې به قبول شي خو د دې سره‌سره زه امید کوم).

او بې شکه (ای ربه!) ما هغه مریم (عابده) ونوموله (هیله ده چې ته یې قبوله کړې) او بې شکه زه دې ته او د دې زوزات ته په تاباندې د رټلي شوي شیطان څخه پناه ورکوم (غوارم).

[۳۷] نو بي بي مریم رضی الله عنها د هغې رب په ډېر ښه قبلولو سره قبوله کړه او په ډېر ښه زرغونولو سره یې زرغونه کړه (چې د عیسی ﷺ غوندې زوی یې ورو‌بانښه) او زکریا ﷺ یې ورته کفیل وټاکه.

په هر وخت کښې به چې په هغې باندې زکریا ﷺ عبادتګاه ته ورداخل شو د هغې په نزد به یې (ناآشنا) رزق وموند، (نو) ورته به یې وویلې: ای مریمې! دا درته د کومه شو؟ هغې به (په جواب کښې) وویلې: دا د الله ﷻ د پلوه دی، بې شکه د الله ﷻ چې هر چا ته اراده وشي بدون د حسابه (پریمانه) روزي ورکوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

مونږ مخکښې لیکلي وه چې په دې مقام کښې یو غټ هدف د اهل الکتابو او خصوصاً د نصاراوو د مزخرفې عقیدې رد دی. په دې ایتونو کښې د ذکر شوي هدف یوه مهمه کړۍ بیانه شوې ده چې د معنی حاصل یې داسې کیږي:

الف: د مریمې رضی الله عنها مور د ﴿ ٱمۡرَأَتُ عِمۡرَٰنَ ﴾ د عمران د میرمنې په نامه یاده شوه نه د هغې په اصل نامه، ترڅو دوی پوه شي چې مریمه رضی الله عنها د نورو انسانانو په څېر د یوه سړي او یوې ښځې لور وه. لکه چې نورې لورګانې یوه هم معبوده نه شي جوړېدلی نو مریمه رضی الله عنها هم معبوده نه شي جوړېدلی.

ب: کله چې په مریم رضی الله عنها باندې خپله مور د نورو ماشومانو په څېر اُمیدواره شوه هغه دومره هم نه پوهېده چې زما په ګېډه کښې به هلک وي او که جلۍ، د همدې کبله یې په ﴿ مَا فِي بَطۡنِي ﴾ سره تعبیر وکړ چې د دواړو امکان یې درلود.

ایا هغه څوک معبود کېدلی شي چې د خپلې مور د ګېډې دوره یې تېره کړې وي؟.

ج: د مریمې رضی الله عنها مور خو هغه شی چې د دې په ګېډه کښې وه (ما في بطنها) د الله ﷻ دپاره نذر وګرځاوه او ویې ویلې: ای الله! همدغه شی مې ستا د عبادت دپاره د ټولو دنیاوي کارونو څخه ازاد ګرځولی دی، ای الله! زما دا نذر قبول کړې.

ایا هغه څوک چې ـ العیاذ بالله ـ پخپله معبود وي د بل چا دپاره نذر جوړېدلی شي؟.

د: د مریمې رضي الله عنها مور خو د نذر د وړاندیز په وخت کښې وویلې چې: ای الله! همدا ته اوربدونکی او پوه یې، زما دا نذر قبول کړې، ته خو پوهېږې چې څومره په اخلاص باندې مې دې کار ته اقدام کړی دی. هغې خو "مَا فِي بَطْنِهَا" ته د "سَمِيعٌ" او "عَلِيمٌ" لقب ورنه کړ نو تاسو څنګه وربانديې د إله نوم ږدئ؟

ه: د مریمې رضي الله عنها مور چې کله هغه وزېږوله نو وېې ویلې چې: ای ربه! ما خو ښځینه ماشوم وزېږاوه. داسې خو یې ونه ویلې چې ما معبود وزېږاوه، چې نه ورته ښځینه ویلی شي او نه نارینه؟.

و: که څه هم نوموړې په ښځینه ماشوم باندې لږ څه غمژنه شوه چې دا به زما په نذر کښې قبوله شي او که نه، مګر الله ﷻ ته د همدې ښځینه ماشوم رتبه او حیثیت معلوم وه چې د خپل وخت په ټولو زنانه وو باندې یې غوره او بهتر ګرځولی وه. اما معبود؟ خو یې نه وه جوړ کړی او نه یې د خانه سره په عبادت کښې شریکه کړې وه.

ز: هغې وویلې چې نر او ښځه سره برابر نه دي، ځکه چې نارینه د عبادت دپاره نذر قبلېدلی شي خو ښځینه نه شي قبلېدلی. دا سې خو یې نه دي ویلي چې معبود او بنده برابر نه دي، تر څو ستاسو ګومان درست وګڼل شي.

ح: هغې وربانديې "مریم" نوم کېښود، د معبود نوم یې وربانديې نه دی ایښی لکه چې تاسو یې وربانديې ږدئ.

ط: هغې د خپلې لور دپاره د الله ﷻ څخه سوال وکړ چې ای الله! د جني او انسي شیطانانو څخه یې په امن کښې وساتې او ته یې نګاهبان شې. نو ایا معبود ته هم د شیطان خطره شته؟.

ي: هغې خو د خپلې لور د اولادې دپاره هم په الله ﷻ سره د شیطانانو څخه پناه وغوښتله. ایا د بي بي مریمې رضي الله عنها زوی (عیسی عليه السلام) چې د خپلې مور په شان د رحم د دورې څخه وروسته زېږېدلی دی، معبود جوړېدلی شي؟ چې تاسو ورته (ثَالِثُ ثَلاثَة) دریم معبود وایاست؟.

عجیبه ده چې نیاګې (د بي بي مریمې مور) وربانديې د شیطانانو څخه ډارېدله او تاسو ورته د الوهیت لقب ورکوئ؟.

یا: الله ﷻ د بي بي مریمې د مور سوال په احسن قبول سره ومانه، د یوې خوا یې هغې ته د نذر پوره اجرونه ورکړه او د بلې خوا یې بي بي مریمه د شیطانانو څخه په امن کښې وساتله او پوره تقوی، دینداري، ښه اخلاق، پاک لمنې او روحي اطمنان یې ورکړ؛ ایا دا صفات د بندګۍ نه دي؟.

یب: الله ﷻ د هغې سوال د مریمې رضي الله عنها د اولادې په باره کښې هم منظور کړ او په ډېره ښه طریقه باندې یې ورته غوره زوی (عیسی عليه السلام) وباښه چې پیدا ایښت یې هم معجزانه وه، ژوند یې هم معجزانه وه او هم به په معجزانه توګه د اسمانونو څخه د قیامت ورځې ته نژدې راښکته شي. ایا یو بنده چې د غوره صفاتو خاوند شي، د هغه څخه معبود جوړېدلی شي؟.

یج: د هغې د سوال د قبول یوه نښه دا شوه چې الله ﷻ بي بي مریمې ته زکریا عليه السلام کفیل وټاکه چې د وخت پیغمبر ﷺ وه، د یو پلوه د هر حیثه د ګناه څخه پاک او معصوم وه او د بل پلوه معنوي

تربیه کوونکی وه. نو مریمه رضي الله عنها لکه چې د خلکو د اتهاماتو څخه بې غمه شوه د ښه استاذ (ښوونکي) شاګرده هم وګرځېدله. ایا معبود هم د چا کفالت یا ښوونې ته اړتیا لري؟.

ې: د قبول بله نښه دا شوه چې بي بي مریمې رضي الله عنها ته الله ﷻ د غیبو څخه رزق مقرر کړ چې په هر وخت کښې به زکریا عليه السلام د هغې عبادت ځای ته ورننووت هلته به يې نا اشنا روزي لیدله. ایا معبود هم رزق ته اړتیا لري؟.

ه: بله نښه یې دا وه چې بي بي مریمې رضي الله عنها په الله ﷻ باندې پخه عقیده درلوده. هغه پوهېده چې د غیبو روزي شیطاني استدراج نه دی بلکې د الله ﷻ د هغو کراماتو څخه ده چې ماته یې رابښلي دي نو ځکه به یې د زکریا عليه السلام د دې سوال ﴿ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ﴾ یعنې: دا درته د کومه شوه؟ جواب ورکاوه چې: ﴿ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ یعنې: دا د الله ﷻ د جانبه ده. بې شکه د الله ﷻ چې چا ته اراده وشي بې حسابه روزي ورکوي.

ای نصاراوو! ایا تاسو د ذکر شوو کراماتو د کبله مریمه رضي الله عنها د اِله په نامه یادوئ؟ که داسې وی نو معجزات او کرامات خو پیغمبران او نور ولیان هم لري هغوی ته ولې ذکر شوي لقب نه ورکوئ؟.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي: په دې کښې څه حکمت دی چې د بي بي مریمې رضي الله عنها مور په نامه سره یاده نه شوه لکه څنګه يې چې پلار په نامه سره یاد شو؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې راته دوه وجې ښکاري، یوه دا چې نسب د پلار څخه ثابتېږي او په دې مقام کښې د بي بي مریمې رضي الله عنها نسب هدف دی ترڅو د نصاراوو عقیده رده کړی شي چې هغې ته یې دریم (اِله) وایي. او بله دا چې د زنانه وو نومونه دومره شهرت نه لري لکه د نارینه وو نومونه، مونږ پوهېږو چې نومورې بي بي د خپل نامه څخه په دې ښه وپېژاندله شوه چې عمران ته یې اضافت وکړی شو او ﴿ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ ﴾ وویل شو.

د مریمې د مور نوم

۲ـ د بي بي مریمې رضي الله عنها د مور نوم "حَنَة" وه چې د "فَاقُوذَا" لور وه، د دې بله خور "إِيْشَاع" نومېده چې د زکریا عليه السلام مېرمن او د یحیی عليه السلام مور وه[1]، نو په دې تقدیر زکریا عليه السلام د بي بي مریمې رضي الله عنها د ترور مېړه (شرعي محرم) ګرځي چې د کفالت دپاره یې ښه مناسبت وه.

ایا د ماشوم نذر کول جواز لري؟

۳ـ د هغه وخت په شریعت کښې جائزه وه چې څوک خپل یو ماشوم د الله ﷻ د عبادت دپاره نذر کړي او د دنیاوي کارونو څخه یې محرر (ازاد) کړي، او شرائع خو په دغسې فرعي احکامو کښې اختلاف لري، خو سره د دې هم که نن ورځ څوک د الله ﷻ سره همدغه ډول معاهده وکړي

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۹۵

مثلا چې خپل فلانی ماشوم به صرف د الله ﷻ د رضا دپاره په شرعي علومو کښې مصروفوم نو باید چې وفا ورباندې وکړي[1].

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د تشبیه په وجه کښې مشبه به اصل وي نظر مشبه ته، نو نظر همدې قاعدې ته باید په دې مقام کښې داسې ویل شوی وی چې د "وَلَيْسَ الْأُنثَىٰ كَالذَّكَرِ" زنانه د نارینه په شان نه ده؟!

مونږ وایو چې: په هغه وخت کښې به خلکو څکه خپل نارینه اولادونه د عبادت دپاره نظر کول چې په ښځینه باندې حیض راځي، د مساجدو خدمت ښه په قوت سره نه شي کولی او د کوره دباندې د تهمت لاندې هم واقع کېږي. نو د بي بي مریمې مور چې کله پوه شوه چې ماشوم انجلۍ ده، نو تحسر(افسوس) او تحزن ورباندې غلبه وکړه چې ایا دا لور به مې د عبادت دپاره نذر ومنله شي او که نه، نو د وارخطائۍ څخه یې د اصل عبارت په ځای مقلوب عبارت استعمال کړ او الله ﷻ مونږ ته عین عبارت رانازل کړ ترڅو د هغې په تحسر باندې مونږ پوه شو.

انسان په دغسې هیجاني حالاتو کښې (د خوشالۍ وي او که د تحسر) خپله اداره د لاسه ورکوي، لکه چې د نبي کریم ﷺ د توبې د فضیلت په هکله په اوږد حدیث کښې فرمایي چې: الله ﷻ د بنده په توبه باندې د هغه سړي څخه هم زیات راضي کېږي چې په چول بیابان کښې په اذوقه (خوراک څښاک) باندې بار اوښ ترې ورک شي او د نا امیدۍ په حالت کښې ډډه ووهي (چې په همدې ځای کښې به مړ شم)، په عین حال کښې ورته په اذوقه باندې بار اوښ سر ته ودرېږي نو د ډېرې خوشالۍ څخه خپله ژبه اداره نه کړی شي ووایي چې: «اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ»[2] ای الله! ته مې بنده یې او زه دې رب یم. خو اصلي عبارت دا دی چې: "اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ" ای الله! ته مې رب یې او زه دې بنده یم.

مریم څه معنی؟

۵ـ د بي بي مریمې رضي الله عنها مور خپله لور د "مریم" په نامه سره ونوموله څکه چې د هغوی په لغت کښې مریم د عبادت کوونکې په معنی وه[3]، او باید د نېک تفاول دپاره په اولاد باندې ښه معنی لرونکی نوم کېښودل شي لکه چې د عبد الله بن عمر رضي الله عنه د یوې لور "عاصیه" نوم وه (امکان لري چې دا نوم به یې د جاهلیت په زمانه کښې ورباندې اېښی وه) خو نبي کریم ﷺ ورباندې "جمیله" نوم کېښود[4] او عاصیه یې ترې لرې کړ.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۵
(۳) تفسیر کبیر ج۸ ص۲۹
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۲۰۸

نوموړې بي بي په خپلې لور باندې پخپله نوم کېښود او د هغې د پلار (عمران) مشورې ته بې تال نه کړه ځکه چې هغه وفات شوی وه او بي بي مریمه رضي الله عنها پس مرګي تولد شوې وه[1]، والله ﷻ اعلم.

په هر تقدير، د نوموړې بي بي د نامه په اېښودلو کښې مطلب دا وه چې: ای الله! که څه هم نور خلک زامن نذر کوي خو زما همدا لور قبوله کړې او عابده (عبادت کوونکې) يې جوړه کړې لکه ځنګه مې چې نوم ورباندې مريم (عابده) اېښی دی.

قبول حسنه څه معنی؟

۶_ د مريمې رضي الله عنها مور داړېدله چې لور (مريم) به يې په نذر کښې قبوله نه شي نو ځکه غمګينه وه، خو الله ﷻ په حسن قبول سره قبوله کړه. امکان لري چې د قبول په باره کښې د وخت په پيغمبر (زکريا عليه السلام) باندې وحي نازله شوې وي او په فوق العاده ډول به منظوره شوې وي. د همدې کبله د نوموړې په کفالت کښې هم مباحثه واقع شوه چې هر يو ورته کانديد وه تردې چې د زکريا عليه السلام سره يې ورباندې قرعه واچوله، چې د همدې سورت د [۴۴] ايت لاندې يې څه نور وضاحت راروان دی.

که قبول يې په امتيازي ډول باندې نه وی شوی نو په کفالت کښې به يې اول چا رغبت نه وی کړی او که کړی يې وی نو پچه اچولو (قرعه اندازی) ته به خبره نه وه رسېدلې، خصوصاً په داسې حال کښې چې د وخت پيغمبر (زکريا عليه السلام) په مقابل کښې ولاړ وه او پچه اچول هم په بل شي کښې نه بلکې د يوې انجلۍ په کفالت کښې وه؛ نو معلومه شوه چې ټول کانديدان په دې باندې پوهېده چې دا کفالت څه معمولي کفالت نه دی.

محراب څه ته وايي؟

۷_ د محراب کلمه اصلاً د غرفې او لوړې کوټې معنی ورکوي[2]، مګر په دې مقام کښې ترې هغه خانګړې خونه مطلب ده چې بي بي مريمې رضي الله عنها به پکښې عبادت کاوه. دې خونې د بيت المقدس په شاوخوا کښې موقعيت درلود[3].

غيبي رزق څه شی وه؟

۸_ که څه هم په ايت شريف کښې څرګنده نه ده چې هغه رزق چې بي بي مريمې رضي الله عنها ته ورکول کېده څه شی وه، خو دومره ترې معلومېږي چې عادي رزق نه وه (لکه د اوړي د موسم ميوه به ژمي کښې او د ژمي د موسم ميوه په اوړي کښې)[4]، عجيبه ده چې په بازارونو کښې نه موندله کېږي او د يوې عابدې انجلۍ سره په عبادتګاه کښې هر وخت موجوده وي!

---

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۷۱
(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۹۲
(۳) تفسير ابن کثير ج۱ ص۳۶۳
(۴) روح المعاني ج۳ ص۱۴۰

دا د زکریا ﷺ معجزه هم نه ګڼله کېږي، ځکه چې که د هغه معجزه وی نو هغه ته به معلومه وی او د مریمې رضي الله عنها څخه به یې پوښتنه نه وی کړې. برسېره په دې دغه خارق العاده رزق خو زکریا ﷺ تشویق کړ او ویې هڅاوه چې د الله څخه د زوزاتو سوال وکړي ـ لکه چې راتلوونکی آیت ورباندې شاهدي وایي ـ نو معلومه شوه چې دا د بي بي مریمې رضي الله عنها د کراماتو څخه یو کرامت وه. او الله ﷻ خپلو بندګانو ته دغسې کرامات ورپېرزو کوي، لکه چې خبیب ﷺ ته یې هم په خارق العاده ډول باندې د غیبو څخه میوجات ورکول کله چې هغه د کافرانو سره بندي وه[۱].

﴿ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّى فِى ٱلْمِحْرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِى عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۖ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ ﴿٤١﴾ ﴾

[۳۸] په هماغه ځای (یا هماغه وخت) زکریا ﷺ خپل رب ته سوال وکړ. ویې ویلې چې: ای زما ربه! ماته د خپله جانبه (فضله) پاکیزه (مبارکه) اولاده وبښې. بې شکه ته د سوال اورېدونکی (قبلوونکی) یې.

[۳۹] نو ده ته ملائکو په داسې حال کښې اواز وکړ چې دی (زکریا ﷺ) په عبادتځای کښې ولاړ وه لمونځ یې کاوه چې: یقینًا الله ﷻ تاته په یحیی ﷺ باندې زېری درکوي چې د الله ﷻ د پلوه په فرمان باندې تصدیق کوونکی دی او (په خلکو باندې) د پاسه دی او د خپلو خواهشاتو اداره کوونکی دی او د صالحینو د ډلې څخه پیغمبر دی.

[۴۰] زکریا ﷺ وویلې چې: ای ربه! څرنګه به ما لره هلک موجود شي او حال دا چې ماته زوړوالی رسېدلی دی (بوډا یم) او ماندینه مې (په زوړوالي باندې د پاسه) شنډه (هم) ده.

الله ﷻ وفرمایل چې همدارنګه (خلاف العادة) الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي.

[۴۱] زکریا ﷺ وویلې چې: ای ربه! ماته (د همدې بشارت په پیل باندې) یوه نښه (نشانه) وټاکې (ترڅو زه پوه شم چې ماندینه مې اُمیدواره شوه).

الله ﷻ وویلې چې: ستا نښه دا ده چې ته به تر درې ورځو پورې د خلکو سره (د صحت په حالت) خبرې نه شي کولی مګر په اشارو سره.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۶۸

او (د همدې اوسه ښځه) خپل رب ﷻ ډېر يادوه (حمد او ثنا، يې وايه) او بېګاه او سبا ورته د پاکۍ نسبت کوه (برابره خبره ده چې په لمونځونو کښې وي او که د لمونځونو ځخه په غير وي. او هم خپل قوم ته په حمد او په تسبيح ويلو باندې إشارةً توصيه وکړه).

ارتباط

په دې ايتونو کښې هم د توحيد د عقيدې په مخالفينو باندې يو بل تعريضي ګوزار دی چې الله ﷻ بي بي مريمه رضي الله عنها د عمران د ټبر ځخه يوه غوره پېغله ګرځولې وه، د انسي او جني شيطانانو ځخه يې ورته پنا ورکړې وه، په نذرانه کښې يې قبوله کړې وه او لا په ماشومتوب کښې يې کرامات او خوارق ورکړي وه. خو ای د توحيد مخالفينو! بايد چې تاسو د دې ځخه د زکريا عليه السلام په ځبر د عبرت درس واخلئ، هسې نه چې په الوهيت باندې ورته قائل شئ او معکوسه نتيجه ترې پورته کړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: کله چې زکريا عليه السلام د يوه پلوه د بي بي مريمې رضي الله عنها (يتيمې انجلۍ) تقوی او عبادت وليد او د بله پلوه يې د هغې په مستمري توګه خوارق او کرامات د نظره تېرېدل، نو مبارک زړه يې وغوښتل چې کاشکې ما هم د بي بي مريمې په ځبر صالح اولاد درلودی.

بالآخره دا ولوله يې په ذهن کښې قوي او غښتلې شوه نو په هماغه ځای او يا په هماغه وخت کښې يې خپل رب ته د سوال لاسونه پورته کړه او ويې ويلې: ای ربه! د اولاد ظاهري وسائل خو نشته، چې زه بوډا يم او مېرمنه مې بوډۍ ده، خو صرف د خپل فضل د پلوه راته مبارک زوزات (ذريه) راکړې چې د مريمې رضي الله عنها په ځبر ستا په بندګۍ او اطاعت کښې بوخت وي او زما سترګې ورباندې يخې شي، بې شکه همدا ته ﷻ سوال قبلوونکی او اورېدونکی يې او بس.

۲ـ زکريا عليه السلام لا په خپله عبادتګاه کښې په لمانځه ولاړ وه او د حاجت لمونځونه يې کول چې يو ملکې نه بلکې د ملکو يوه ټولې ورباندې د الله ﷻ د پلوه د سوال د قبول او د اولادې د ښېلو زېرې وکړ چې: ای زکريا! مونږ خو لا ځه چې الله ﷻ تاته په داسې زوی سره زېری درکوي چې نوم يې هم ورباندې پخپله اېښی دی چې يحيى (نعمة الله) نومېږي او په هغو ټولو صفاتو باندې موصوف دی چې ستا زړه يې غواړي، هغه دا دي چې نومورې ولد به د الله ﷻ په فرامينو باندې تصديق کوي که ځه هم هغه فرامين د عادت ځخه بهر وي، د وخت په ټولو خلکو باندې به په تقوی، علم، حلم او زهد کښې د پاسه وي او د يو مشر په صفت به ورته کتل کېږي، ټولې انساني قُوې به د ده د کنټرول لاندې وي او په خپلو خواهشاتو باندې حاکم وي، په پيغمبرۍ کښې به ستا قائم مقام (ځاېناستی) شي او د صالحانو (پيغمبرانو) ځخه به يو پيغمبر وي.

۳ـ ځرنګه چې زکريا عليه السلام د داسې زوی بشارت واورېده چې د هغه د هيلې ځخه لوړ وه او حتی چې د بي بي مريمې رضي الله عنها ځخه هم په پورته درجه کښې وه (په دې معنی چې مريم رضي الله عنها پيغمبره

نه وه یوازې د الله ﷻ دوسته وه او یحیی ﷺ برسېره په الهي ولایت پیغمبر هم وه) نو تلوسه یې لا ډېره زیاته شوه چې تر سپینې ږېرې پورې یې عادي اولاد هم نه وه او اوس ورته د یوه پیغمبر زېرى ورکړى شو او زېرى هم د الله ﷻ د جانبه.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه یې د اولاد موانع په ذهن کښې وگرځېده چې د هغوی په خپل ذات کښې یو لوی نعمت وه، نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې د ملائکو څخه خپله ته واړوله او عرض یې وکړ چې: ای ربه! ماته به هلک د کومه شي، زه بوډا او ښځه مې ده؟، نو د ملائکو بشارت ورکونکي ټولګي ورته دا هم وویلې چې ستا رب وایي چې دا الله ﷻ ته اسان دي هغه ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي نو په ذکر شوي صفاتو سره زوی درکول یې درته خوښ کړیی دی، بې غمه اوسه دا کار کېدونکی دی.

۴_ کله چې زکریا په بشارت (زیري) باندې پوره مطمئن شو نو ویې غوښتل چې د تحقق باندې هم خان مطمئن کړي چې کله به ذکر شوی بشارت د عمل جامه واغوندي، نو ته یې سوال وکړ چې: ای ربه! زه بنده او انسان یم په هره ساحه کښې اطمنان ته څرګنده کړې چې ترڅو زه د بشارت په تحقق باندې مطمئن شم.

۵_ الله ﷻ ورته وویلې چې نښه یې دا ده چې ته به د صحت په حالت کښې تر درې ورځو خلکو سره خبرې نه شې کولی مګر یوازې په اشاراتو باندې به ورسره خپل مشکلات حل کوې، یا به ورته په لاس، یا په سراو یا په سترګو اشاره کوې او بس.

نو څرنګه چې د الله ﷻ د ذکر څخه ستا ژبه بنده نه ده نو خپل رب ﷻ ډېر یادوه او الله ﷻ تسبحات وایه او د ذکر شوی نعمت شکریه کوه.

توضیحات

۱_ د بي بي مریمې رضي الله عنها د کراماتوڅخه دا هم وه چې الله ﷻ زکریا ﷺ ته د اولاد کښې ورواچاوه. په بل عبارت: زکریا ﷺ ته الله ﷻ د هغې د کفالت اجر په دنیا کښې د یحیی ﷺ په ښنلو سره ورکړ او د آخرت اجرونه خو یې لا پاتې دي.

برسېره په دې، د بوډا مېړه او بوډۍ شنډې ښځې څخه د یحیی ﷺ ولادت داسې لکه چې د عیسی ﷺ د تولد دپاره مقدمه وي ترڅو خلک د توالد او تناسل په هکله د اشنا شي او د عیسی ﷺ بې پلاره زېږېدنه ورته بعیده ونه برېښې او یا ورباندې کړي لکه چې نصاراوو ورته د الوهیت لقب ورکړی وه.

"هنالک" څه معنی؟

۲_ د "هُنَا، هُنَاكَ، هُنَالِكَ" دریواړه کلمو باندې مکان ته اشاره کېږي، چې اوله د نږدې دوهمه د متوسط مکان او دریمه د لرې مکان دپاره وضعه شوې ده. مګر په دې

احتمال شته چې زمان ته اشاره وي[١]، داسې معلومېږي چې د بي بي مریمې رضي الله عنها د عبادتخاى په شاوخوا کښې د زکریا عليه السلام عبادتخاى هم موجود وه. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴾ [مریم: ١١] یعني: نو زکریا د خپل عبادتخاى څخه په خپل قوم باندې رراووت نو هغوى ته يې اشاره وکړه چې سبا او بېګا د الله ﷻ تسبیحات وايئ چې زما سره په شکریه کښې شریک شئ؛

نو غالبه هم دا ده چې همدغه مکان ته به ﴿ هُنَالِكَ ﴾ سره اشاره شوې وي.

سوال جواب

٣_ که څوک وایي چې: په دغه وخت کښې چې زکریا عليه السلام الله ﷻ ته د اولاد سوال وکړ د ده عليه السلام عمر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روایت سره سم یو سلو شلو (١٢٠) کالو ته او د ماندینې عمر يې ٩٨ کالو ته رسېدلى وه، سره د دې چې شنډه هم وه[٢]، نو څه باعث وه چې په دې وخت کښې يې الله ﷻ ته سوال وکړ؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو خو د همدې باعث په متعلق زښت ډېر څه لیکلي دي[٣]، خو مونږ ته چې ښه ښکاري هغه دا دی:

الف: الله ﷻ د زکریا عليه السلام د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى ﴾ [مریم: ٥] یعني: او زه د خپلوانو څخه دارېږم چې زما څخه وروسته پاتې کېږي. یعنې په دوى کښې اهل سړى نشته نو که زه وفات شم زما د نبوت مېنه به سپېره شي او هیڅوک به ورباندې پاتې نه شي، نو اولاد راوبښه چې زما وارث وګرځي.

ب: کله چې زکریا عليه السلام د بي بي مریمې رضي الله عنها په کفالت سره د ماشومانو سره ناسته ولاړه زیاته شوه او د همدې ماشومې دینداري او تقوى يې ولیده نو ناڅاپه يې دې ته فکر شو چې که ما ماشومان درلودى هغوى به هم همدغسې دینداره وى او خلکو ته به يې خیر رسېدلى. نو سوال يې وکړ چې اى الله! تاته خو اوس هم د ماشوم راکول څه مشکل نه دي.

ج: چې کله يې په خپلو سترګو باندې د بي بي مریمې رضي الله عنها کرامات ولیده او ترې متاثره شو نو دې ته هم متوجه شو چې که په همدې حالت کښې زه د اولاد پلار شم نو دا به د خلکو دپاره یوه عجیبه معجزه جوړه شي امکان لري چې بې دینه خلک دینداره شي.

د: بالآخره، د بي بي مریمې رضي الله عنها د کراماتو څخه دا هم ده چې د زکریا عليه السلام اولاد ته مینه پیدا شوه. یا په بل عبارت: یحیی عليه السلام د خلکو اذهان اماده کړه چې د عیسی عليه السلام په بې پلاره تولد باندې باور وکړي او انکار ترې خپل نه کړي.

---

(١) تفسیر کبیر ج٨ ص٣۴
(٢) تفسیر القرطبي ج٣ ص٧٩
(٣) روح المعاني ج٣ ص١۴۴

یادونه

۴_ ځینې مفسرین کرام وايي چې د زکريا ﷺ د سوال کولو او اجابت په منځکښې شپېته کاله تېر شوه[۱]، مګر د ﴿ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ﴾ "نو ملائکو ورته اواز وکړ" څخه معلومېږي چې د سوال او اجابت وختونه سره يو په بل پسې متصل وه.

د "یحیی" د کلمې لغوي معنی

۵_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د یحیی کلمه عربي ګڼلې ده خو مونږ ته دا ښه ښکاري چې دا عبراني کلمه ده. د دې خبرې يو دليل داى چې: زکريا ﷺ او د شاوخوا خلکو ژبه عبراني وه امکان لري چې هغوی به په عربي باندې د سره نه پوهېده. او بل دليل يې دا دى چې: په عبراني ژبه کښې يحيى د "نِعْمَةُ الرَّب" معنى وکوي[۲]، او همدا معنى د دې مقام سره ښه مناسبه ده.

خو عجیبه دا ده چې په بي بي مريمې رضي الله عنها باندې د هغې مور مريم (عابده يا خادمه) نوم کېښود هماغسې عابده او خادمه جوړه شوه، او په يحيى ﷺ باندې الله ﷻ د "يَحْيَى" نوم کېښود او د خپل نامه په شان د خلکو د هدايت دپاره يو نعمت جوړ شو.

په "کلمة الله" باندې تصديق څه معنى؟

۶_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ څخه څه نورې معناوې اخستې دي[۳]، مګر اکثره علماء کرام ترې عيسى ﷺ مرادوي. همدا تفسير د رئيس المفسرين (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) څخه هم روايت شوى دى[۴].

عيسى ﷺ ته ځکه د "کلمة الله" لقب ورکول شوى دى چې نوموړى په فوق العاده توګه بې پلاره د پاک لمنې پېغلې (مريمې) د ګېډې څخه د الله ﷻ په فرمان (كُنْ) سره پيدا شوى دى. داسې ګڼل شوي دي لکه چې د عيسى ﷺ ټول بدن د الله ﷻ فرمان وي، دغه ډول "مبالغه ډولې" کلمې په عربي ژبه کښې ډېرې اورېدلې کېږي لکه چې هغوی وايي: "زَيْدٌ عَدْلٌ" زيد سوچه عدل دى. يعنې: دومره لوی عادل دى ته به وايې چې ټول بدن يې د عدل څخه جوړ شوى دى.

پاتې شوه دا خبره چې د عيسى ﷺ تصديق خو هر مسلمان کړى دى او کوي يې چې په حقه پيغمبر دى او په معجزانه توګه باندې دنيا ته راغلى دى، نو د څه امتياز د کبله د يحيى ﷺ په سوانحو کښې د ﴿ مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ منقبه زياته شوه.

د دې پوښتنې جواب ځینو مفسرینو کرامو داسې کړى دى چې: د ټولو مسلمانانو اولنى سړى يحيى ﷺ وه چې په عيسى ﷺ باندې يې باور او تصديق کړى دى. او دا ځکه چې په ذکر شوي

---

(۱) تفسير كبير ج۸ ص۴۱
(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۹۵
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۲۹۹
(۴) تفسير الطبري ج۳ ص۲۵۳؛ روح المعاني ج۳ ص۱۴۷

تلك الرسل (۳)
روایت کښې دا خبره هم شته چې: یوه ورځې بي بي مریمه رضي الله عنها په داسې حال کښې چې
یحیی الله بي په ګېډه وه د خپلې ترور (ایشاع) سره ملاقي شوه په داسې حال کښې چې د هغې
یحیی الله په ګېډه وه. نو ایشاع بي بي خپلې خورزې (بي بي مریمې رضي الله عنها) ته ووېلې چې کوم
ماشوم چې زما په ګېډه دی هغه ماشوم ته سجده کوي چې ستا په ګېډه دی. وروسته معلومه شوه
چې د هغې په ګېډه عیسی الله وه او د دې په ګېډه یحیی الله وه.
نو دغه په ګېډه کښې میلان دوی د تصدیق په معنی اخستی دی، نو په دې اعتبار سره رښتیا
چې د یحیی الله ځخه تول مسلمانان په تصدیق کښې وروسته دي.
د عبدالله بن عباس رضي الله عنه په نوموړي روایت کښې دا هم شته چې یحیی الله د عیسی الله ځخه
صرف شپږ میاشتې مشر وه، یعنې یحیی الله لا تولد شوی نه وه چې په عیسی الله باندې خپله
مور امیدواره شوه.
مونږ وایو چې: د رئیس المفسرین په روایت کښې محضې یوه واقعه بیان شوې ده اما د
﴿ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ دپاره تفسیر نه شي واقع کېدلی. ځکه چې
الف: د تصدیق تفسیر په سجده باندې ډېر بعید دی سره د دې چې په عیسی الله باندې تصدیق
کول فرض دي او سجده کول ورته حرام دي.
ب: د یحیی الله مور چې د خپل ماشوم میلان په سجده باندې تعبیر کړی دی دا د هغې یو نظر
دی هیڅکله په ګېډه کښې د ارخ په بدلون باندې د سجدې اطلاق نه کېږي.
ج: د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ کلمه د یحیی الله د افتخاراتو په مقام کښې استعماله شوې ده دا خو په هغه
وخت کښې افتخار ګڼل کېږي چې هغه په خپل ژوند کښې په خپله ژبه د عیسی الله د حقانیت
اعلان کړی وي نه دا چې د دوه ښځو ځخه په غیر ورباندې بل څوک خبر هم نه وي. او دوی دواړو هم
د ارخ په بدلون باندې د تصدیق نوم ایښی وي.
د: ځیني مفسرین کرام وایي چې یحیی الله د عیسی الله ځخه درې کاله مشر وه نو په دې
اعتبار سره د ذکر شوي روایت مصداق تحقق نه شي موندلی[1]، نو ښه دا ده ـوالله اعلمـ چې د ذکر
شوي منقبې د تخصیص وجې به دغه لاندې وي:
اول: یحیی الله به خپل تصدیق د استدلاله پورې نه وي معطل کړی او د عیسی الله د تکلم
ځخه مخکښې به یې رښتینی ګڼلی وي او نور خلک به په معجزانه تکلم باندې قانع شوي وي. د
همدې کبله د "صدیق" لقب یوازې ابو بکر الصدیق رضي الله عنه ته ځکه خانګړی شوی دی چې د ده ایمان
راوړل په معجزو پورې نه وه معطل کړی.
دوهم: د یحیی الله تصدیق په ماشومتوب کښې وه لکه ځنګه چې نبوت ورته په همدې کم عمر
کښې ورکړی شوی وه. الله جل جلاله فرمایي: ﴿ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ﴾ [مریم: ۱۲] یعني: او یحیی الله ته
مونږ ماشومتوب په حال کښې نبوت ورکړی وه.

[1] تفسیر ابي السعود ج۲ ص۳۲

دریم: نوموړې منقبه د دې کبله د یحیی ﷺ په مناقبو کښې زیاته شوه چې د توحید په مخالفینو باندې تعریضي رد راشي، چې یحیی ﷺ د بي بي مریمې رضی‌الله‌عنها او د عیسی ﷺ د برکاتو څخه دنیا ته راغلی خو په دواړو باندې یې د بندګانو عقیده درلوده، نه د معبودانو. که بالفرض کراماتو او خوارقو د الوهیت معنی ورکولی نو د هر چا وړاندې بهورباندې یحیی ﷺ عقیده کړې وی.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: د یحیی ﷺ د بشارت په وخت کښې خو نه عیسی ﷺ موجود وه او نه یې د "کلمة الله" لقب، دا لقب خو د معجزانه زیږیدنې څخه وروسته ورکړی شوی دی. نو په هغه وخت کښې به زکریا ﷺ څه خبر وه چې "کلمة الله" د چا لقب دی او په دې باندې عقیده کولو څه اهمیت درلود؟

مونږ وایو چې: زمونږ قوي اټکل دا دی چې د عیسی ﷺ د عجیبه پیدایښت واقع کیدلو خبر به پخوانیو پیغمبرانو ورکړی وه چې یو ماشوم به بې پلاره د یوې پیغلې څخه تولد کیږي او هغه ته به د "کلمة الله" لقب ورکول کیږي. علاوه په دې که نورو خلکو ته دا معلومات نه وه، نه به وه، خو زکریا ﷺ به ضرور په دې موضوع واقف وه، والله ﷻ أعلم.

"حَصُور" څه معنی؟

۸_ "حَصُور" یا په معنی د محصور سره دی، یا په معنی د "حَاصِر" سره؛ که په اوله معنی شي نو حاصل یې داسې کیږي چې یحیی ﷺ د دې څخه بند (ایسار) کړی شوی وه چې زنانه وو ته نژدېکت وکړي. یعني قدرت یې ورباندې نه درلود. خو دا معنی د نبوت د منصب سره مناسبه نه ده که څه هم ځینو مفسر...و کرامو لیکلې ده[۱].

برسېره پر دې، زکریا ﷺ د الله ﷻ څخه داسې ماشوم غوښتی وه چې د نسل قابلیت لري ځکه چې په ﴿ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ﴾ "مبارک زوزات" سره یې ترې تعبیر کړی وه نو معلومه شوه چې په یحیی ﷺ کښې د ذکوریت صفت کمزوری نه وه. هو! دا بیله خبره ده چې واده یې ونه کړ او اولادونه یې تولد نه شوه.

او که په معنی د حاصر سره واخستل شي نو معنی یې داسې کیږي چې یحیی ﷺ خپل انساني قوتونه د خپل کنترول لاندې راوستلي وه او عفت یې دومره قوي وه تا به ویل چې د نژدېکت هیڅ قوت نه لري.

د همدې مضمون څخه الله ﷻ په بل ځای کښې داسې تعبیر کړی دی چې: ﴿ وَكَانَ تَقِيًّا ۝ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴾ [مريم: ۱۳، ۱۴] یعني: او یحیی ﷺ تقوی دار سړی وه او د مور او پلار سره نېکي کوونکی وه او سرکشه او ګناهکار نه وه.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۴۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۶۱

"سَيّدْ" څه معنی؟

۹_ "سَيّدْ" خو اصلا هغه چا ته وايي چې د سواد أعظم (لوی ټولي) واګې يې په لاس کښې وي او تقوی مشر وي. د همدې کبله د قوم مشر ته "سَيّد الْقَوْم" ويل کېږي مګر هغه څوک چې د فضائلو خاوند وي او په نورو خلکو فوقيت ولري هغه هم د "سَيّدْ" په نامه يادېږي[۱].
په دې مقام کښې په همدې معنی باندې استعمال شوی دی چې يحيی عليه السلام په نورو خلکو باندې په تقوی، علم، عبادت، حلم او نورو فضائلو کښې د پاسه وه حتی چې خلکو ورسره ډېره مينه او محبت هم درلود. دا هغه تفسير دی چې مونږ ته ښه ښکاري، که نه نو مفسرينو کرامو د "سَيّدْ" دپاره ډېرې معناوې کړې دي[۲].

سوال جواب

۱۰_ که څوک وايي: يحيی عليه السلام خو خلکو شهيد کړ نو که څه سيادت او فوقيت يې درلودی نو ولې به يې ورسره دغسې وضعه کولی؟
مونږ وايو چې: يحيی عليه السلام په خلکو باندې فوق وه او ټولو خلکو ورته په درانه نظر کاته، مګر دوی يې د پيغمبرۍ سره دښمني درلوده حتی چې آخر يې شهيد کړ.
د دې نظير داسې دی لکه چې الله تعالی عيسی عليه السلام ته د ﴿ وَجِيهًا فِي ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ ﴾ [آل عمران: ۴۵] د دنيا او آخرت د مخور لقب ورکړی دی خو د يهودو د دښمنۍ د کبله اسمان ته بوتللی شو، ځکه چې خلک يې د پيغمبرۍ سره مخالف وه او بس. د همدې کبله دا واقعه د دعوت په دوره کښې پېښه شوه نه د دعوت څخه وړاندې.

نکاح بهتره ده که نفلي عبادت ته فراغت؟

۱۱_ د "حَصُور" په کلمه باندې شوافعو عليهم الرحمة استدلال نيولی دی چې د نکاح څخه د عبادت دپاره تجرد بهتر دی. دوی وايي چې د يحيی عليه السلام د مناقبو څخه دا هم وشمېرله شوه چې هغه نکاح نه وه کړې او خپل ځان يې عبادت ته فارغ کړی وه.
أحناف عليهم الرحمة وايي چې خبره بالعکس ده، نکاح کول د دې څخه بهتر دي چې سړی خپل ځان عبادت ته فارغ کړي. د دوی دلايل زښت ډېر دي چې د ټولو ليکنه دلته مشکله خبره ده خو په لاندې څو دلايلو باندې اکتفاء کوو:
الف: پخپله د يحيی عليه السلام پيدا کېدل دلالت کوي چې نکاح بهتره ده که نکاح نه وی نو زکريا عليه السلام به د يحيی عليه السلام غوندې متقي زوی د کومه کړی وی، همدارنګه د پيغمبرانو عليهم السلام او وليانو موجوديت د نکاح د بهترۍ ښنه ده.

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۳
(۲) زاد المسير ج۱ ص۳۲۶

ب: نبي کريم ﷺ فرمايي: «النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[۱] يعني: نکاح کول زما طريقه ده څوک چې زما په طريقه باندې عمل نه کوي هغه زما څخه نه دی.

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ»[۲] يعني: په نکاح باندې واخلئ محبت کوونکې ښځې او اولاد راوړونکې ښځې، بې شکه د قيامت په ورځ به زه په نورو اُمتونو باندې ستاسو په ډېروالي سره د ستاينې غلبه ترلاسه کوم.

او د پخوانيو اُمتونو احکام زمونږ دپاره هلته شريعت ګرځي چې په مقابل کښې يې زمونږ په شريعت کښې حکم موجود نه وي او په دې مقام کښې خو د "حَصُور" د کلمې په مقابل کښې بې شماره نصوص موجود دي، نو زمونږ په شريعت کښې تجرد کمال نه دی که د هغوی په شريعت کښې کمال وه، وه به.

يوه عجيبه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲_ عجيبه دا ده چې کله زکريا ﷺ د الله ﷻ کامل قدرت ته په څير شو نو سوال يې وکړ چې ای ربه! ما ته مبارک اولاد راوبښه، خو کله چې الله ﷻ زيری وکړ چې سوال دې قبول شو نو بيا يې وويل چې: ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ ﴾ ماته به زوی د کومه شي چې زه داسې او ماندينه مې داسې ده؟!

د همدې معضلې د حل دپاره مفسرينو ډېر اوږده جوابونه کړي دي حتی چې ځينې جوابونه خو د نبوت د منصب سره مناسب هم نه دي، مونږ ټول نه شو رانقلولی که څوک يې شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي[۳]، خو صرف په لاندې جوابونو اکتفاء کوو:

الف: زکريا ﷺ د خپل اطمنان د حاصلولو دپاره ذکره شوې جمله وويلې او د اطمنان حاصلول د پوخ اعتقاد سره څه منافات نه لري لکه چې ابراهيم ﷺ د مړو په ژوندي کېدلو کښې خپل ځان ته حاصل کړ: [البقرة: ۲٦۰].

ب: کله چې چا ته يوه خبره مزه ورکړي نو د هغې خبرې په تکرارولو باندې لا زيات خوشالېږي او څومره چې خبره اوږدولی شي اوږده وي يې.

الله ﷻ موسی ﷺ ته وفرمايل چې: ﴿ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴾ يعني: ای موسی! په دا لاس کښې دې څه شی دی؟. خو موسی ﷺ په همدې اکتفاء ونه کړه چې: ﴿ هِيَ عَصَايَ ﴾ يعني: دا زما همسا ده. بلکې خبره يې اوږده کړه چې: ﴿ أَتَوَكَّؤُا۟ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِى وَلِىَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخْرَىٰ ﴾ [طه: ۱۷_ ۱۸] يعني: په دې باندې تکيه کوم او مېږو تهورباندې پاڼې راځنډم، او ماته په دې کښې نور احتياجات هم شته.

يو حنفي شاعر ويلي دي چې:

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۳۳

(۲) سنن ابي داود ج۱ ص۲۸۰

(۳) تفسير کبير ج۸ ص۴۱؛ روح المعاني ج۳ ص۱۴۹؛ البحر المحيط ج۲ ص۴۴۹؛ زاد المسير ج۱ ص۳۲۸

أعدْ ذكر نعمان لنا إنّ ذِكْرَه :: هوَ المِسكُ ما كررته يتضوع

یعنې: د نعمان (ابو حنیفه رحمه الله علیه) یادونه راته بیا-بیا وکړه، بې شکه د ده یادونه مشک دي حرکت ورکوي خوشبويي يې زياتېږي.

نو مرا چې زکریا ﷺ غوښتل چې د ولادت په موانعو باندې خان پوه کړي چې کار خو کېدونکی دی خو بې د بوډاتوب مسئله به څنګه شي. الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ﴾ [مريم: ٩] يعنې: د يحيى ﷺ پيدا کول ماته اسان دي. يعنې موانع ما موانع جوړ کړي دي دلته يې موانع نه جوړوم دا کار فوق العاده دی.

دا هم کېدی شي -والله ﷻ أعلم- چې زکريا ﷺ به د دې څخه مطلب دا وه چې د موانعو بې اثره کول هم يو نعمت دی هيله ده د دې نعمت زيری هم راکړی شي. لکه چې همداسې وشوه.

يوه عجيبه نښه!

۱۳_ څرنګه چې د زکريا ﷺ د ماندينې د اميدواره جوړېدلو او د هغې ولادت ترمنځه اقلا د شپږو مياشتو څخه نيولې تر نهو مياشتو او يا لا د دې څخه هم زيات وخت په کار وه چې تېر شي، نو زکريا ﷺ الله ﷻ ته سوال وکړ چې: د ماندينې د اميدواره کېدلو نښه راته وښاياه ترڅو د يو پلوه زه لا پسې زيات مطمئن شم او د بلې خوا څخه لا د اوس څخه شکريې ته ملا وتړم او خپل أمتيان هم ورته وهڅوم او د نهو مياشتو پورې يې ونه ټالوو.

نو الله ﷻ ورته داسې عجيبه نښه وښودله چې په مطلب باندې يې هم دلالت کاوه خو په عين وخت کښې د شکر اداء کولو دپاره ډېره ګټوره هم وه. هغه دا چې د اميدوارۍ نښه به دا وي چې ته به روغ رمټ يې ګوزن او ګونګوالی به نه لرې خو د دې سره-سره به د خلکو سره خبرې نه شې کولی او د الله ﷻ ذکر او حمد او تسبيح به ويلی شې، ترڅو د شکر اداء کولو ته ښه فارغ شې.

لکه څنګه چې د يوې بوډۍ شنډې مېرمنې أميدواره کېدل عجيبه دي همدارنګه د أميدوارۍ نښه هم عجيبه ده چې يوه ژبه په يو وخت کښې د الله ﷻ په ذکر ښورېږي خو د خلکو په خبرو باندې نه ښورېږي!

په دې مقام کښې هم مفسرينو کرامو ځينې خبرې ليکلې دي[1]، چې د يو پيغمبر د شانه سره مناسبې نه دي نو ځکه مونږ ورباندې تيره کېښودله.

رَمز څه معنی؟

۱۴_ "رَمْز" اصلا حرکت ته وايي، د همدې وجې څخه درياب ته "رَامُوز" هم وايي[2]. په دې مقام کښې ترې هغه ټول اشارات مرادېدلی شي چې د تکلم څخه پرته په مطلب باندې لاربنوونه وکړي. لکه په سر باندې، په لاس باندې، په سترګو باندې، په وريځو باندې اشارې کول.

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۸۰
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۵۱

خو زکریا ﷺ په مسبحه ګوته خپل قوم ته اشاره کړې ده[۱]، الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُواْ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴾ [مریم: ۱۱] یعني: نو خپل قوم ته اشاره وکړه چې سبا او بېګا د الله ﷻ تسبیح ولولئ؛

﴿ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

[۴۲] او هغه وخت (وریاد کړه) چې ملائکو وویلې: ای مریمې! بې شکه چې الله ﷻ ته غوره کړې یې (کرامات یې درکړي دي) او پاکه یې ساتلې یې (د هر ډول ظاهري او باطني نجاست څخه) او د ټولو عالمونو په زنانه وو باندې یې تاته فضیلت درکړی دی.

[۴۳] ای مریمې! د خپل رب دوامدار اطاعت کوه او سجدې کوه او د رکوع کوونکو سره رکوع کوه.

ارتباط

د دې مقام د وړاندې ببرته ایتونو هدف دا دی چې د عمران د ټبر د غوره جوړولو څرنګوالی بیان کړي ترڅو د توحید ضد عناصرو ته څرګنده شي چې هغوی غوره بندګان دي خو معبودان نه دي.

د همدې هدف په ترځ کښې د څه ارتباط د کبله د زکریا ﷺ او د یحیی ﷺ څه حالات هم په عارضي توګه بیان شوه، نو چې کله دغه عارضي کړۍ تمامه شوه اوس دا دی بیا اصلي هدف تعقیب شو او د بي بي مریمې رضي الله عنها (چې د عمران د ټبر څخه وه) څه نور کرامات بیان شوه. خو هرځومره چې د همدې بي بي افتخارات اضافه کېږي په هماغه معیار یې بندګي هم قوت مومي او د عبادت په کلکو اوامرو باندې مخاطبه ګرځي

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! د توحید مخالفینو ته د مریمې رضي الله عنها د طفولیت د دورې د حالاتو څخه علاوه د هغې څه نور حالات هم وریاد کړه کېدی شي چې تاثیر وربانديې وکړي او د توحید عقیدې ته راوګرځي.

دوی ته هغه وخت وربه زړه کړه چې ملائکو مریمې رضي الله عنها ته وویلې چې: ای مریمې! بې شکه الله ﷻ د عمران د ټبر څخه ته غوره ګرځولې یې، چې په نذرانه کښې یې قبوله کړې او ستا څخه په غیر بله زنانه دغه منصب ته نه ده رسېدلې، دا ویاړ یوازې همدا ستا په برخه شو، د شیطانانو څخه یې درته پناه درکړه، د زکریا ﷺ غوندې عالي شانه پیغمبر ﷺ یې ستا دپاره کفیل وټاکه او د غیبي رزق په ورکړه یې سرلوري کړې.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۰

۲_ برسېره په دې، د ناوړو او ذمیمه اخلاقو او مزخرفو عقائدو ښځه او د زنانه وو د ماهوار نجاست ښځه یې هم پاکه وساتله، بالآخره دومره امتیازات یې ورکړه چې په خپلې زمانه کښې په نړیواله کچه په ټولو ښځو باندې ممتازه او غوره جوړه شوې. ستا ځینې امتیازات خو ځرګند شوي دي او ځینې نور به وروسته ځرګند شي چې الله ﷻ به درته په معجزانه توګه زوی درکړي بیا به نو ته پوه شې چې ستا امتیاز دومره لوړ دی چې د هیڅ زمانې زنانه پکښې ستا سره سیالي نه شي کولی او ستا غوندې د اولاد مور نه شي جوړېدلی. نو همدې عالمي امتیاز ته د ښه استعداد موندلو دپاره تانه په کار دي چې د الله ﷻ عبادت ډېر-ډېر وکړې.

۳_ ای مریمې! څومره چې ستا امتیازات او افتخارات لوړېږي په هماغه معیار باندې ستا د شکرانې او بندګۍ مسئولیت هم درنېږي، نو په دوامداره توګه د خپل رب ﷻ (حقیقي نعمت ورکوونکي) اطاعت کوه او سجدې کوه او رکوع کوه (لمونځونه کوه) د رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو) سره.

توضیحات

۱_ په دې کښې ټول امت متفق دی چې بي بي مریمه د ولایت خاونده او د الله ﷻ دوسته وه، لکه چې فرمایي: ﴿وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ﴾ [المائدة: ۷۵] یعني: او د عیسی علیه السلام مورصدیقه وه. خو په دې کښې اختلاف دی چې پیغمبره وه او که نه. څوک یې چې په پیغمبرۍ باندې قائل دي هغوی ذکر شوي ابنونه دلیل نیسي چې ملائکو ورته د الله ﷻ اوامر ورسول او خبرې یې ورسره وکړې.

۲_ اما جمهور علماء ورته په پیغمبرۍ باندې قائل نه دي او وايي چې الله ﷻ پیغمبري په نارینه وو کښې حصره کړې ده، لکه چې فرمایي: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِمۡ﴾ [الأنبياء: ۷] یعني: مونږ ستا څخه مخکښې پیغمبران نه دي استولي مګر سړي چې هغوی ته به مو وحې کوله. او د ملائکو سره مکالمه د نبوت غوښتنه نه کوي، لکه چې د بدر په غزا کښې مسلمانانو ملائک ولیدل او خبرې یې هم ورسره وکړې[۱].

برسېره په دې، د نبوت منصب ډېر درووند دی، زنانه یې د باره نه شي وتلی او نه یې په هر وخت او هر ځای کښې خلکو ته رسونه کولی شي، او په پیغمبرۍ کښې خپل اُمت ته دعوت ورکول مهم رکن دی.

څلور ښځې کمال ته رسېدلې دي

۲_ د نبي کریم ﷺ څخه روایت دی چې: «حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَخَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ وَفَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ»[۲] یعني: بس دې دي د عالمونو د زنانه وو څخه

[۱] روح المعاني ج۳ ص۱۵۴
[۲] جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۷

(کومې چې کمال ته رسېدلي دي) څلور زنانه دي، مريم د عمران لور، خديجه د خُويلد لور، فاطمه د محمد ﷺ لور او آسيه د فرعون ماندينه.

ځينې مفسرين وايي چې په دغو څلورو واړو کښې فاطمه رضي الله عنها د ټولو څخه افضله ده[۱]، نو په دي بناء د ﴿ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ معنی داسې کېږي چې صفيه رضي الله عنها د خپلې زمانې په زنانه وو باندې غوره کرځولې شوې ده، فاطمه رضي الله عنها خو د هغې د زمانې ښځه نه وه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په دې حيثيت سره بي بي مريمه رضي الله عنها د ټولې دنيا د ښځو څخه بهتره ده چې په نذر کښې قبوله شوه او په معجزانه توګه د پيغمبر (عيسی ﷺ) مور جوړه شوه. په دې صفت باندې بله ښځه په هيڅ زمانه کښې نه ده نېره شوې، والله ﷻ أعلم.

بي بي مريمه مطهره وه

۳ـ که څه هم بي بي مريمه رضي الله عنها الله ﷻ د ظاهري او باطني نجاستونو څخه پاکه ساتلې وه، خو ځينې مفسرين وايي چې حيض هم ورباندې نه راته[۲]، ترڅو په نوموړي باندې داسې وخت رانه شي چې په هغه کښې د الله ﷻ د عبادت جوګه نه وي.

برسېره په دې د ﴿ وَطَهَّرَكِ ﴾ معنی دا نه ده چې په تا کښې نجاست موجود وه او هغه درڅخه الله ﷻ لرې کړ او پاکه يې کړې، بلکې معنی يې دا ده چې د نجاستونو څخه يې پاکه لويه کړې؛ څکه چې هغې ته خو الله ﷻ لا د ماشومتوب څخه خوارق او کرامات ورکړي وه. نو ذکره شوې جمله داسې ده لکه چې عرب وايي "ضيق فم البئر" د څا خوله تنګه کړه. يعنې د څا خوله تنګه جوړه کړه. يا په بل عبارت: تنګ خولې څا وکنه.

په لمانځه باندې ماموريت

۴ـ ځينې مفسرين وايي چې بي بي مريمه رضي الله عنها په لمانځه باندې ماموره شوې وه خو د مبالغې په توګه يې ورته د لمانځه نوم وانخست بلکې د لمانځه مهم درې ارکان يې ذکر کړه چې يو قيام دی (چې په قنوت سره يې تعبير کړی) او بل سجده او درېم رکوع ده[۳].

خو ځينې نور مفسرين وايي چې قنوت د اطاعت د دوام په معنی سره دی او د لمانځه څخه يوازې په دوه رکنونو سره (رکوع، سجده) د مبالغې په توګه تعبير کړی شوی دی[۴].

پاتې شوه دا خبره چې په عملي صورت کښې رکوع مخکښې ده خو دلته بالعکس سجده مخکښې ذکر شوه. د دې جواب دا دی چې په عربي ژبه کښې عاطف "واو" يوازې د جمعې دپاره دی او په ترتيب باندې دلالت نه کوي. نو د دې څه باک نشته چې رکوع په ذکر کښې وروسته ده او په عمل

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۵۵
(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۲۵
(۳) البحر المحيط ج۲ ص۴۵۶
(۴) تفسير المراغي ج۳ ص۱۵۱

کښې مخکښې ده، البته نکته به پکښې دا وي چې ﴿ وَٱرۡكَعِي ﴾ د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ سره اتصال ومومي او یا به پکښې د فواصلو مراعات شوی وي.

برسېره په دې د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ د کلمې څخه معلومېږي چې نوموړې بي بي د جمعې په لمانځه باندې مکلفه شوې وه. او یا به په هغې زمانه کښې دوه ډوله لمونځ مشروع وه چې په ځینو کښې به رکوع وه لکه زمونږ لمونځونه او په ځینو کښې به رکوع نه وه لکه په موجوده زمانه کښې د یهودو او نصاراوو لمونځونه، نو هغې ته به امر شوی وي چې د رکوع کوونکو د ډلې څخه خپل ځان وشمېره. او د هغوی غونډې لمونځ وکړه[1] نه د هغو خلکو غونډې چې رکوع نه کوي ـ والله ﷻ أعلم.

یادونه

"مَعَ الرَّاكِعَات" څکه نه ویل شوه چې په دې مقام کښې مطلب دا دی چې د رکوع کوونکو د ډلې څخه ځان جوړ کړه، برابره خبره ده چې هغه نارینه وي او که زنانه، او دا مطلب د ﴿ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ څخه ترلاسه کېدلی شي چې د تغلیب په توګه زنانه وو ته هم شاملېږي اما د "مَعَ الرَّاكِعَات" کلمه په نارینه وو باندې د تغلیب په توګه نه ده استعماله شوې.

یو تذکر

۵ـ څرنګه چې د ذکرې شوې څلورمې توضیح په باره کښې مفسرینو کرامو خپل تفاسیر په احتمالاتو باندې بناء کړې دي او په کوم مستند تفسیر باندې مو سترګې ونه لګېدلې نو مونږ هم محض احتمالات ذکر کړه او ترجیح مو ورنه کړی شوه.

﴿ ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهِ إِلَيۡكَۚ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يُلۡقُونَ أَقۡلَٰمَهُمۡ أَيُّهُمۡ يَكۡفُلُ مَرۡيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ يَخۡتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۴] دا (تېر شوی بیان) د غیبو د خبرونو څخه دی چې مونږ یې تاته وحې کوو او ته خو د هغوی سره په هغه وخت کښې موجود نه وې چې هغوی (د پچې اچولو د کبله) خپل کاغذات اچول (ترڅو معلوم کړي چې) څوک به د مریمې کفالت کوي، او نه د هغوی سره په هغه وخت کښې موجود وې چې دوی (په همدې باره کښې) په جګړه بوخت وه.

ارتباط

که څه هم په تېر شوو ایتونو کښې مهم هدف د الله ﷻ د توحید په مخالفینو باندې رد وه خو دغه ایت شریف د همدغه هدف په ضمن کښې یوه بل مهم هدف ته هم اشاره کوي هغه دا چې د نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی. او دا څکه چې په یو شي باندې د پوهېدلو سبب خو یا عقل دی یا خبر

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۶۲

دی او یا مشاهده ده. څرنګه چې تاریخي پېښې په عقل سره نه شي جوړېدلی او مشاهده هم دلته محاله ده نو بله لاره پاتې نه شوه بې د خبر څخه.

په اخباراتو کښې د راویانو سلسله ضرور ده او لیک لوست هم پکښې په کار دی، ټولو خلکو ته څرګنده وه چې په هغه وخت کښې د راویاتو سلسلې موجودیت نه درلوده، او لیک لوست هم د نبي کریم ﷺ زده نه وه، نو بله لاره پاتې نه شوه بې د دې چې نبي کریم ﷺ ته ذکر شوي غیبي اخبارات د الله ﷻ د پلوه وحې شوې دي، همدا د پیغمبرۍ معنی ده.

هېر مو نه شي!

هېر مو نه شي که څه هم ځینې نور غیبي اخبارات په راتلونکو ایتونو کښې هم بیانېږي خو الله ﷻ ورباندې د نبي کریم ﷺ د پیغمبرۍ تبصره د ټولو غیبي اخباراتو د بیان د آخره پورې ټال نه کړه او دلته په منځکښې یې ذکره کړه، شاید چې په دې کښې به لاندې نکتو ته اشاره وي:

الف: د نبي کریم ﷺ د پیغمبرۍ په حقانیت باندې یوازې د ذکر شوو احوالاتو بیان هم د دلالت دپاره کافي دی، حاجت نشته چې راتلونکي غیبیات ورسره پیوسته کړی شي.

ب: ترڅو راتلونکي غیبیات په همدې مطلب باندې دوهم دلیل قائم کړی شي، که بالفرض دا ایت د ټولو غیبیاتو د بیان په آخر کښې ذکر شوی وی نو د ټولو څخه به یو استدلال جوړ شوی وی.

ج: ترڅو چې د نبي کریم ﷺ د رسالت حقانیت په نظر کښې ونیول شي او راتلونکی غیبي اخبار ولوستل شي، کېدی شي چې موثر تمام شي او د توحید مخالفین د عیسی ؑ د الوهیت د عقیدې څخه منصرف شي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ذکر شوي ټول بیانات غیبي بیانات دي چې تر اوسه پورې ته په خپله هم خبر نه وې، خو دا ستا د پیغمبرۍ برکت دی چې ټول یې درته په مخکښې کېښودل او داسې په اطمنان او جرئت سره یې څرګندوې لکه چې تا په خپلو سترګو لېدلي وي او د دې ټولو واقعاتو په پېښېدلو کښې ته هلته حاضر وې او د هغو ټولو جزئیات دې حفظ کړې وي.

برسېره په دې د ذکرو شوو واقعاتو نور جزئیات لا هم تاته درښودلی شوي که هغه هم بیان کړې نو مخالفین به دې بالکل هک پک پاتې شي، چې دوی د مریمې رضي الله عنها په کفالت کښې څنګه پچه اچونه (قرعه اندازي) وکړه، او په دې باره کښې یې څومره مباحثه او شور او کړپ وکړ، او پچه اچوونکي څوک وه، په دوی څه باعث وه چې د مریمې رضي الله عنها د کفالت ته هر یو لیوال وه او بالآخره په جګړه باندې څومره وخت تېر شو؟ او داسې نور.

توضیحات

۱ــ مونږ د دې سورت د [۳۷] ایت لاندې لیکلي دي چې د وخت خلک ټول په دې پوهېدهٔ چې د بي بي مریمې رضي الله عنها کفالت څه معمولي کفالت نه دی نو ځکه وربانديې مباحثه او جګړه آن د

پڅې اچولو درجې ته ورسېده، دا هم د الله ﷻ فضل وه چې په پڅه اچولو باندې يې سره قناعت وکړ.

بالفرض که زمونږ د زمانې خلک هلته وی نو ګومان نه کوم چې جګړه به يې فيصله شوې وی، مونږ به سره په جګړه وی او بي بي مريمه رضي الله عنها به بې سرپرسته او بې کفالته ناسته وی، لکه چې نن ورځ په افغانستان کښې مجاهدين په نااندريو اخته دي او اسلامي حکومت د دوی څخه يو سرپرست غواړي او يوه کفيل ته منتظر دی خو افسوس چې مجاهدين ورته کفيل نه شي په ګوته کولی او موضوع تر اوسه پورې لا ينحله پاتې ده.

۲ـ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې نومړې کفالت ته ځکه هر څوک په شوق کښې وه چې عمران (د بي بي مريمې رضي الله عنها پلار) په هغه وخت کښې مخور سړی وه او د پيغمبر زکريا عليه السلام څخه په غير يو مذهبي مشر وه، که څه هم هغه په دغه وخت کښې وفات شوی وه خو د هغه د سترګو او د هغه د احترام د کبله هر چا د هغه د لور (بي بي مريم رضي الله عنها) کفالت ته زور کاوه چې ماته به لاس ته راشي او زه به ورباندې د خپل مذهبي مشر حق په ځای کړم.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په دوی باندې به د بي بي مريمې رضي الله عنها خپل شخصيت باعث وه چې هر يوه يې کفالت ته ځان وړاندې کاوه، د هغې شخصيت خو به هلته په وحې ثابت شوي وي چې په نذرانه کښې قبوله شوه او پخوا دغسې کار نه وه شوی، ښکاره ده چې قبول هغه وخت تحقق موندلی شو چې د وخت پيغمبر ته وحې شوې وي. او يا به د پخوانيو پيغمبرانو څخه دا خبره پاتې وه چې يوه انجلۍ به په نذرانه کښې قبليږي، نو هر يو به د ثواب او اجر په تمه کفالت ته کانديد شوی وي.

۳ـ خو د دې ټولو توجيهاتو سره-سره مونږ تر اوسه پورې قلبي اطمنان نه لرو چې اصلي باعث به په دوی باندې څه شی وه. ځکه چې:

الف: د قرعه اچوونکو په قطار کښې زکريا عليه السلام هم ولاړ ښودل شوی دی او اُمتيان چې د خپل پيغمبر سره قرعه کشي کوي دا چندان مناسب کار نه دی نو په دوی باندې به څه باعث وه چې دغه غير مناسب کار ته يې اقدام کاوه.

ب: زکريا عليه السلام د بي بي مريمې رضي الله عنها د ترور مېړه (شرعي محرم) وه، کانديدانو دغه مناسبت هم د پښو لاندې کړی دی، په کار وه چې هغه ته يې بې د چون او چرا ورتسليمه کړې وی. الله ﷻ پوهېږي چې اصلي وجه به څه وه.

د اَقلام څخه څه شی مراد دی؟

۴ـ د "قَلَمْ" کلمه اصلا د يوه کلک شي پرې کولو ته وايي او پرې کړی شوي ځنډې ته يې "قِلْم" وايي[1]. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الْخِتَانُ وَالِاسْتِحْدَادُ وَقَصُّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَنَتْفُ الْإِبْطِ»[2] يعنې: د فطري (قديمي) سنتو څخه دغه پنځه شيان دي: سنت ګيري، د نامه لاندې

---

[1] مفردات الراغب ص۴۲۷

[2] صحيح البخاري ج۲ ص۸۷۵

وینبتانو خرېل، د برېتونو لنډول (اخستل)، د نوکانو پرېکول، د تخرګونو وینبتانو د بېخه ویستل.

زما په ګومان "أقلام" دلته د "قلم" جمعه ده. یعنې: د کاغذاتو وړې وړې پرېکړې شوې ټوټې چې په قرعه کشۍ کښې ترې کار اخستلی کېږي. امکان لري چې دلته په داسې ډول قرعه کشي شوې وي چې هر یوه برخه وال به په یوه کاغذ باندې خپل-خپل نوم لیکلی وي او بیا به هر چا خپل کاغذ یو پټ ځای ته ورواچولی وي. لکه یوه کڅوړه او یا د کوم نفر راټوله کړی شوې لمن او یا د څادر یوه راغونډه کړی شوې جولونګه، او بیا ګورته حرکت ورکړی شوی وي او د کاغذاتو ټوټې به ښې ګډې وډې کړی شوې وي، چې هیڅ برخه وال به خپل کاغذ نه پېژانده، بیا به یې د همدې نااشنایی په حال کښې یوه کس ته اجازه ورکړې وي چې د کاغذاتو د جملې څخه یو کاغذ راوباسه د هر چا نوم چې وربانډې لیکلی شوی وي همدغه سړی به د بي بي مریمې رضي الله عنها کفیل وي. نو همغه سړي ته به الله ﷻ د زکریا عليه السلام کاغذ لاس ته وروستلی وي او کفالت به یې ګټلی وي.

دا وه هغه کیفیت چې سړي ته د ایت شریف څخه په تبادر سره ذهن ته ورځي. مګر مفسرینو کرامو لیکلي دي چې "أقلام" د "قلم" جمعه ده، او هغه قلمونه مراد دي په کومو باندې چې د تورات لیکونکو تورات لیکه[۱] نو همدا قلمونه به یې د قرعه کشۍ دپاره د تبرک د کبله انتخاب کړی وي.

د قرعه کشۍ څرنګوالی یې داسې ښودلی دی چې: ټول کاندیدان د زکریا عليه السلام په شمول د اردن دریاب ته لاړه او پرېکړه یې وکړه چې هر څوک به خپل قلم سیند ته وراچوي نو د هر چا قلم چې د اوبو په جریان کښې لګ ودرېږي او اوبو د ځانه سره مخ ښکته لاهو نه کړ د همغه قلم خاوند به د بي بي مریمې رضي الله عنها د کفیل په حیث منل کېږي. کله چې دغه عملیه تر سره شوه نو کفالت د زکریا عليه السلام په برخه شو[۲]، په داسې حال کښې چې لږ څه وړاندې د ده هغه غوښتنه چا نه وه منلې چې زه به د مریمې کفیل شم.

یادونه

۵ـ زمونږ نظر دا دی چې که د پچې اچولو کیفیت همداسې اجراء شوی وي لکه چې ذکر شو، نو دا کار به ضرور د وحې په هدایت باندې شوی وي. او دا څکه چې:

الف: دوی څنګه جرئت وکړ چې خپل مبارک قلمونه (چې تورات به یې وربانډې لیکه) دریاب ته ګوزار کړي په داسې حال کښې چې ېېرته به د دریاب څخه لاس ته ورشي او که نه؟

ب: دا څه معلومه وه چې نور ټول قلمونه به اوبه وړي او یکې یو قلم به په اوبو کښې نېغ ودرېږي، دوی څنګه مطمئن شوه چې ټول قلمونه دې اوبه لاهو نه کړي؟

ج: د پچې اچولو په باره کښې دومره تاو راتاو لاري ته څه حاجت وه؟ چې بي بي مریمه رضي الله عنها د بیت المقدس ترڅنګ بې سرپسته ناسته وي او کاندیدان دې د اردن دریاب ته د کفالت د ټاکلو دپاره تللي وي. ولې همدا پچه اچونه ځای په ځای په اسانه طریقه ونه کړی شوه.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۵۹

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۶۲

لنډه دا چې كه دا كار د الله ﷻ په هدايت باندې شوى وي نو (عَلى الرَّاسِ وَالْعَيْنِ) په سر او سترګو باندې يې منو او كه نه نو هماغه طريقه خوښوو چې وړاندې ذكره شوه، زما سره د دغې طريقې نقلا څه ثبوت نشته.

﴿ إِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ٱسْمُهُ ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ وَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ ﴾

[۴۵] هغه وخت (ورياد كړه) چې ملائكو وويلې: اى مريم! بې شكه الله ﷻ تاته د خپله جانبه په يوې كلمې (فرمان) سره زيرى دركوي چې (لقبي) نوم يې المسيح («مبارك» دى او محضه نوم يې) عيسى دى (او كنيه نوم يې) د مريمې زوى دى. په داسې حال كښې چې په دنيا او آخرت كښې مخور دى او (د الله ﷻ) د مقربو بندګانو څخه دى (خو په الوهيت كښې ورسره شريک نه دى).

[۴۶] او د خلكو سره به په زانګو (ماشومتوب) او د پاخه عمر په حال كښې (په يو شان) خبرې كوي. او د صالحانو د ډلې څخه دى.

[۴۷] مريمې وويلې: اى ربه! څرنګه به ما لره ولد (زوى) موجود شي چې بالكل انسان نه يم مسه كړې؟!

رب يې وويلې چې (خبره) همداسې ده، الله ﷻ هغه څه پيدا كوي چې اراده يې وشي (دغه ماشوم ته يې اراده شوې ده، دا كار څه اسبابو پورې توقف نه لري) په هر وخت كښې چې الله ﷻ د يو كار د پيدا كولو فيصله وكړي نو يقيناً ووايي چې: شه (موجود شه!) نو هغه شي (موجود شي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې د هغو څو خبرو بيان وه چې ملائكو بي بي مريمې رضي الله عنها ته د مقدمې په توګه كړې وې ترڅو د دې بي بي ذهن د مهم هدف د بيان دپاره اماده كړي. په دې ايتونو كښې هماغه مهم هدف بيان شوى دى چې د عيسى عليه السلام زيرى دى. كه بالفرض هغې ته بې مقدماتو زيرى دركړې شوى وى نو امكان يې درلوده چې هغې يې د تحمل توان نه وى درلودلى.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: اى پيغمبره! د توحيد مخالفينو ته هغه وخت هم وربه زړه كړه چې ملائكو خپلو خبرو ته ادامه وركړه او مريمې عليها السلام ته يې وويلې چې: مونږ زيرى نه دركوو بلكې يقيناً الله ﷻ په الهي فرمان سره زيرى دركوي، دا زيرى يې د الله ﷻ د خپله جانبه يو فضل او پېرزوينه ده، هسې نه چې

تا ترې غوبنتې وه. دا الهي فرمان ستا یو مبارک زوی دی چې لقبي نوم یې المسیح دی او محض نوم یې عیسی دی او کنیه نوم یې ابن مریم دی. خو په نومونو کښې یې إله، معبود، او بل داسې نوم نشته چې د بندګۍ څخه په لوړوالي دلالت وکړي.

۲_ دغه هلک به پلار نه لري یوازې ستا زوی به وي او همدا ستا د زوی په نامه به یادېږي، دا خبره به د ده په عزت باندې کوم تاثیر ونه کړي چې پلار ته نه بلکې مور ته یې نسبت کېږي نو د همدې کبله په دنیا او آخرت کښې مخور او د عزت خاوند دی، په دنیا کښې به ورته کتاب ورکړی شي او د یو پیغمبر په حیث به امت ولري او په آخرت کښې به هم د اولو العزمو پیغمبرانو په ډله کښې ودرولی شي. او په دې ټولو باندې د پاسه به د الله ﷻ په نزد د مقربو بندګانو څخه وي.

۳_ د دغه ماشوم یو لوی امتیاز به دا وي چې د ماشومتوب په حالت کښې به داسې فصیحې او بلیغې خبرې وکړي لکه څنګه یې چې د کهولت په دوره کښې کوي، د نورو ماشومانو که پاخه عمر ته په رسېدلو باندې عقل پخېږي د ده به آن د زانګو په حالت کښې هم عقل پوخ او کامل وي، د عمر په پخېدلو به یوازې د ده بدن وده ومومي او بس. دغه ماشوم به د صالحانو څخه وي ښه اخلاق به ولري او د نورو خلکو په اصلاح کښې به تاند وهي.

۴_ مریمې رضي الله عنها د اسبابو موانعو ته اشاره وکړه او د خپل زړه د اضطراب د لرې کولو دپاره یې پوښتنه وکړه چې ماشوم به ماته د کومه شي حال دا چې ماته تر اوسه پورې په شرعي توګه هم هیڅ انسان لاس نه دی راوړی.

الله ﷻ د ملائکو په خوله وفرمایل چې خبره همداسې ده، څه کوزو پاس پکښې نشته، الله ﷻ هغه څه پیدا کوي چې اراده یې وشي برابره خبره ده چې اسباب وي او که نه، بلکې اسباب همده ﷻ اسباب ګرځولي دي. د ده ﷻ اراده د اسبابو پورې توقف نه لري.

بلکې د الله ﷻ د تکویني امر پورې توقف لري، کله چې الله ﷻ د یو شي د پیدا کولو فیصله وکړي نور څه نه وايي فقط همدومره وايي چې "شه" هغه بیا شوی وي، نو همدارنګه به تاته هم الله ﷻ د همدې فرمان په صادرولو سره ماشوم درکړي چې شه هغه به بیا شوی وي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې د عیسی علیه السلام څخه په لاندې څلورو تعبیرانو باندې تعبیر کړی شوی دی:

الف: "کلمة الله" د دې تعبیر وجه موږ د دې سورت د نهه دېرشم ایت لاندې بیانه کړې ده خو دلته دومره لیکو چې ځینو مفسرینو کرامو نورې وجې هم اضافه کړې دي[۱]، که خوک یې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وکړي.

ب: "مسیح" په عبراني لغت کښې مبارک ته وايي، که څه هم ځینو مفسرینو کرامو دا لفظ عربي ګڼلی دی او تکلفًا یې ورته ډېرې وجې بیانې کړې دي مګر بهتره دا ده چې بې ضرورته په دغسې

(۱) تفسیر المنار ج۳ ص۳۰۴؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۴

تکلفاتو کښې سړی خان وانه چوي، که څوک يې دا د عربيت دليل ګڼي چې د تعريف لام ورباندې داخل دی هم سهوه کېږي ځکه د تعريف لام خو په اتفاقي عجمي کلماتو باندې هم داخلېږي چې په عربي کلام کښې استعمال شي. لکه: التوراة، الإنجيل، الإسکندر او داسې نور.

هو! دجال ته هم مسيح ويل شوی دی چې هغه بالاتفاق عربي دی او د نومولو وجه يې دا ده چې هغه "ممسوح العين" دی، يوه سترګه يې د انګور په شان ټيغه راختلې ده. او يا دا ده چې "ماسح الأرض" دی چې د مکې او مدينې څخه په غير به په ټوله ځمکه کښې په ډېرې جلتۍ سره وګرځي او هر ځای ته به ځان ورسوي[۱].

که څه هم "كلمة الله" او "المسيح" دواړه لقبي نومونه دي چې په صفتونه باندې دلالت کوي نو په کار وه چې د محضه نوم څخه وروسته ذکر شوی وی.

مګر کله-کله القاب د اصلي نومونو (أعلامو) څخه زيات شهرت لري لکه چې راشدين خلفاء په القابو سره زيات مشهور دي او ښه ورباندې پېژاندل کېږي. دلته هم القاب ډېر شهرت لري نو د ښه معرفت دپاره مخکښې ذکر کړی شو.

ج: "عيسی" دا کلمه هم عبراني ده چې په عربي کښې په مُخلص سره ترجمه شوې ده[۲].

د: په "ابنُ مَرَيَمَ" (د مريمې رضي الله عنها زوی) باندې ځکه ياد کړی شو ترڅو د اول وخت څخه څرګنده شي چې دغه ماشوم به پلار نه لري، دا ځکه چې د نسب په سلسله کښې خو نسبت پلار ته کېږي او بس.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په ذکر شوي بشارت کښې بي بي مريمه رضي الله عنها مخاطبه ده نو په کار وه چې کنيه نوم يې په "ابنكِ" (ستا زوی) سره تعبير شوی وی؟

مونږ وايو چې: د کنيه نامه په ذکر کښې مطلب دا نه وه چې بي بي مريمې رضي الله عنها ته يې وروپېژني بلکې مطلب پکښې دا وه چې خلک به يې په دې کنيه نوم باندې يادوي، او ښکاره ده چې د "ابنكِ" کنيه خو ورته د حاضرو خلکو څخه په غير بل چا نه شوه استعمالولی.

عيسی عليه السلام وجيه (مخور) وه

۳ـ څرنګه چې د خلکو په عادت کښې زنانه وو ته منسوبيت درونډ نظر نه دی، لکه چې پښتانه د "کونډې زوی" د تحقير دپاره استعمالوي او همدارنګه د جنګ او جګړې په وخت کښې د کنځلو په شکل وايي چې: ای د فلانکی زويه (د مور نوم يې اخلي). نو د همدې اشتباه د پورته کولو دپاره الله ﷻ د ﴿ ٱبْنُ مَرْيَمَ ﴾ کلمه په ﴿ وَجِيهًا فِي ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ ﴾ سره تعقيب کړه چې ذکرې شوې اشتباه ته ځای پاتې نه شي.

---

(۱) تفسير الکشاف ج۱ ص۳۶۲؛ روح المعاني ج۳ ص۱۶۱؛ زاد المسير ج۱ ص۳۳۱

(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۱۰۰

کهل کوم عمر دی؟

۴_ "كَهْل" هغه عمر ته وايي چې د سړي وېښتان سپينېدلو ته نژدې شي، لکه چې عرب وايي "اكْتَهَلَ النَّبَاتُ" شنه گياه وچېدلو ته نژدې شوه[۱]، نو كه مونږ د كهل څخه په دې مقام كښې په پوخ عمر سره تعبير وكړو بده نه ده.

يادونه

۵_ كه څوک شوق لري چې د انسان (نارينه وي او كه زنانه) په نومونو باندې پوه شي چې د جنين د حالت څخه تر انتهائي زوړوالي پورې نارينه تقريبًا په نهه ويشتو نومونو باندې يادېږي او زنانه تقريبًا پنځلس نومونه لري، نو لطفًا دې اوږدو كتابونو ته مراجعه وكړي[۲].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ كه څوک وايي چې په پوخ عمر كښې خو هر څوک خبرې كوي نو د "كَهْل" په ذكر كښې څه حكمت دی؟

مونږ وايو: امكان لري چې دا به د لاندې مطالبو دپاره ذكر شوي وي:

الف: چې د نوموړي ماشوم خبرې به دومره پخې او معقولې وي ته به وايي چې د پوخ عمر خاوند باتجربه سړی گڼېږي. يعني: د دواړو عمرونو خبرې به يې يو شان وي، او د ماشومانو په شان به پكښې تكنی-تكنی نه كېږي.

ب: ترڅو بي بي مريمې رضي الله عنها ته د دې زېرې هم وركړی شي چې دغه ماشوم به آن پوخ عمر ته ورسېږي.

عيسى عليه السلام په طفوليت كښې يو ځل خبرې وكړې

۷_ د دې خبرې تفصيل په [مريم: ۳۰_ ۳۳] ايتونو كښې راتلونكی دی چې په مور باندې يې خلكو تهمت ولگاوه او عيسى عليه السلام برائت وركړ، پاتې شوه دا خبره چې د همدې وخت څخه په خبرو باندې راغی او كه نه عادي خبرې يې د نورو ماشومانو په توگه په عادي ډول سره وكړې؟

كه څه هم د دواړو شقونو طرفداران شته خو عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: د معجزې خبرې همدا يو ځل وې، بيا د نورو ماشومانو په ډول په كراره كراره په خبرو باندې راغی[۳]، مونږ همدې ته ترجيح وركوو ځكه چې د معجزې سره همدا يو ځل ښه تناسب لري.

سوال جواب

۸_ كه څوک وايي چې: د دې څه سبب دی چې دغسې عجيبه كار په نصاراوو كښې په تواتر سره نه دی رانقل شوی، بلكې هغوی ورباندې هيڅ قائل نه دي؟

---

(۱) مفردات الراغب ص: ۴۶۰

(۲) روح المعاني ج۳ ص ۱۶۳

(۳) البحر المحيط ج۲ ص۴۶۲؛ الدر المنثور ج۲ ص: ۲۰

مونږ وایو چې: د هغوی په منځکښې یې چې شهرت نه لري وجې یې دغه دي:
الف: نصارا خو عیسی ﷺ ته په الوهیت باندې معتقد دي که په ذکر شوې خبره باندې اقرار وکړي نو خپل خانونه به په خپله ملامته کړي، ځکه چې د هغه (عیسی ﷺ) په خبرو کښې دا هم وه چې: ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ [مریم: ۳۰] بې شکه زه د الله ﷻ بنده یم (اله نه یم). خو کاشکې دوی دا هم د خپل پیغمبر په فضائلو کښې ذکر کړې وی.
ب: لکه چې مخکښې واضحه شوه نوموړې خبرې کول دوامداره نه وه چې یو ځل هماغو خلکو ته قناعت ورکړی شو چې د بي بي مریمې ﷺ د استنطاق دپاره راغونډ شوي وه، او ښکاره ده چې همدغه مجلس ته خو ټول عام او خاص خلک نه وه ورغونډ شوي نو ځکه یې په وروستني نسل کښې سلسله قطعه شوې ده.
ج: د عیسی ﷺ څخه ځینې نور عجائب او غرائب صادر شوه چې د طفولیت عجیبه وربانديې د خلکو څخه بالکل هېره شوه، هغه دا چې مړي یې راژوندي کړه، د ختو مرغۍ یې والوزولې، ړانده یې بینا کړه او داسې نور. او دا قاعده ده چې لږ عجیبه په ډېره عجیبیه باندې د سړي څخه هېرېږي.

یادونه

۹_ د زکریا ﷺ په جواب کښې الله ﷻ ﴿يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ وویلې او د بي بي مریمې ﷺ په جواب کښې ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ وویلې. دا ځکه چې د یحیی ﷺ د تولد څخه د عیسی ﷺ تولد ډېر عجیبه دی، هلته خو مور او پلار دواړه موجود وه خو دواړه بوډاګان وه، او دلته خو یوازې مور وه او بس. نو د ډېر عجیبه څخه په خلق باندې تعبیر ښه مناسب دی چې په غیر عادي کارونو کښې زیات استعمالېږي او فعل خو په عادي کارونو کښې ډېر استعمال مومي نو ځرنګه چې د یحیی ﷺ تولد عادت ته لږ څه ورنژدې وه نو داسې وګڼل شو لکه چې عادي کار وي.

یو تذکر

۸_ که څوک غواړي چې د هغو ټولو ماشومانو په شماره باندې خان پوره کړي چې په ماشومتوب کښې یې خبرې کړې دي نو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۱]، مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

﴿وَيُعَلِّمُهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ۝ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۖ وَأُنَبِّئُكُم

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۹۱؛ الدر المنثور ج۲ ص۲۹۸

بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾
وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ۚ
وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ
هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴾

[۴۸] او (برسېره په دې) هغه ته به الله ﷻ ليکنه او باعمله پوهه او تورات او انجيل هم ورزده کړي.

[۴۹] او د يو پيغمبر په صفت به (يې) بني اسرائيلو ته (واستوي، د خپلې پيغمبرۍ په دوره کښې به هغوی ته خبر ورکړي چې:) بې شکه ما تاسو ته ستاسو د رب د پلوه غټه معجزه راوړې ده چې يقيناً زه به تاسو ته (د هدايت دپاره) د خټې څخه د مرغه د جسم په شان (يوه مجسمه) جوړه کړم، نو په هغې کښې به پوکی وکړم، نو هغه به د الله ﷻ په حکم سره (رښتيانی الوتونکی) مرغه جوړ شي. او مورزادي ړوند ته به برائت ورکړم (هغه به بينا کړم) او په برګي مرض باندې اخته مريض به هم روغ کړم، او هم به (درته) د الله ﷻ په حکم مړي ژوندي کړم.

او (برسېره په دې) زه به تاسو په هغو شيانو باندې خبر کړم چې تاسو يې (په خپلو کورونو کښې) خورئ او په هغو شيانو باندې هم چې په خپلو کورونو کښې يې ساتئ؛ بې شکه په دغو (ټولو) کښې ستاسو دپاره خامخا (زما په رسالت باندې) لويه نښه ده که تاسو ايمان راوړونکي ياست.

[۵۰] او (زه تاسو ته) په داسې حال کښې (راغلی يم) چې د هغه کتاب تصديق کوونکی يم کوم چې زما څخه وړاندې نازل شوی دی چې هغه د تورات څخه عبارت دی.

او (زه تاسو ته) د دې دپاره (راغلی يم) چې هغه ځينې شيان درته حلال کړم چې په تاسو باندې حرام کړی شوي وه (ترڅو په تاسو اساني راشي) او ما تاسو ته ستاسو د رب څخه لويه نښه (معجزه) راوړې ده، نو د الله ﷻ څخه وډار شئ او زما اطاعت وکړئ.

[۵۱] بې شکه الله ﷻ زما رب دی او ستاسو رب هم دی (زه يې هم بنده يم او تاسو يې هم بندګان ياست) نو (يوازې) د همده ﷻ عبادت وکړئ، دغه برابره لاره ده.

د ارتباط وجوه

۱ـ که څه هم بي بي مريمې رضي الله عنها ته د عيسی عليه السلام د بشارت څخه مخکښې د ذهن د اماده کولو دپاره پوره اطمنان ورکړی شوی وه چې ته الله ﷻ په ټولو زنانه وو باندې غوره ګرځولې يې خپل لمونځ او عبادت کوه ترڅو د راتلونکي لوی کار دپاره چمتو جوړه شې، خو د دې سره-سره کله چې نوموړې ته ملائکو د الله ﷻ د پلوه په زوی باندې بشارت واوراوه نو وارخطا شوه او د بشارت د تمام څخه وړاندې يې خپله وارخطائي ښکاره کړه چې: ﴿ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ ﴾ ماته به ماشوم د کومه شي،

او د ملائکو خبره یې په منځ کښې پرې کړه. نو په دې ایتونو کښې د ملائکو پاتې خبره پوره شوې ده.

۲ـ په دې ایتونو کښې د عیسی ﷺ ټول هغه صفات بیان شوي چې د پیغمبرۍ نښې او خاصې دي، ترڅو د یو پلوه د توحید مخالفین په غوږ ووهي چې عیسی ﷺ د الله ﷻ بنده وه د الوهیت لقب مه ورکوئ، او د بله پلوه د بي بي مریمې رضي الله عنها د اطمنان دپاره څه نور دلایل هم هغې ته وړاندې شي چې دغه ماشوم څه عادي سړی نه دی هغه به داسې داسې خبرې کوي او هم به دا دا کارونه وکړي.

که دا مطلب نه وی نو د بشارت په وخت کښې د معجزاتو بیانولو ته حاجت نه وه، په خپل وخت کښې به د بي بي مریمې رضي الله عنها په شمول ټولو خلکو لیدلي وي چې عیسی ﷺ څنګه- څنګه معجزات درلوده. د همدې کبله یې د معجزاتو په لړ کښې د داسې معجزاتو نومونه یاد کړه چې هغه د بې پلاره پیداکېدلو څخه ډېرې عجیبه وې، لکه د خټې مرغه او د مړو ژوندي کول، ترڅو د هغې بي بي اطمنان په ښه موثره توګه حاصل شي.

د مریمې رضي الله عنها د اطمنان دپاره څکه زیات دلایل وړاندې شوي دي چې په دغه وخت کښې نوموړې بي بي رضي الله عنها خامه دیارلس (۱۳) کلنه حیاناکه پېغله وه[1]، د تجربې د مخې په دغسې منګ کښې ټولې پېغلې د ماشوم د خبرتیا حوصله نه لري چې ورته وویلی شي چې ته به واده شې او د اولاد خاونده به شې، او خصوصاً چې لا ورته وویلی شي چې ته به د پېغلتوب په حالت کښې (چې بالکل به واده شوې هم نه وې) د یو ماشوم مور جوړه شې. که مریمې رضي الله عنها ته نوموړي دلایل نه وی وړاندې شوي نو الله ﷻ پوهېږي چې په هغې باندې به د بشارت په وخت کښې څه حال ورغلی وی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مریمې! ته خپله حوصله برابره کړه او د ماشوم د وجاهت څه نور وضاحت هم واوره چې: هغه ماشوم عادي ماشوم نه دی هغه ته به الله ﷻ لیک لوست وززده کړي چې څوک به ورسره په لیکنه کښې سیالي نه شي کولی، او حکمت به وزرده کړي چې ټول اقوال او افعال به یې د ښو اخلاقو او ګټورو کارنامو مجموعه وي.

تورات (د موسی ﷺ کتاب) او انجیل (د ده خپل کتاب) به ورزده کړي نو په دې تقدیر به هم په لیکوالانو (قومي مشرانو) باندې د پاسه وي او هم په علماوو او مشائخو باندې.

۲ـ ملائکو وویلې چې: الله ﷻ په داسې ماشوم زېری درکوي چې هغه به بني اسرائیلو ته د پیغمبر په حیث ولېږي، نو په ټولو بني اسرائیلو کښې به د ده غوندې شخصیت بل نه وي؛ ایا ته اوس هم مطمئنه نه شوې؟

ای مریمې! د نوموړي ماشوم د خپلې خولې څه خبرې واوره چې په څومره جرئت او په څومره معجزاتو سره به بني اسرائیل د الله ﷻ وحدانیت ته وبولي؟ وایي به چې:

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۴۳

الف: ای بني اسرائیلو! ما ستاسو دپاره د الله ﷻ د پلوه غتې معجزې راوړې دي، دا خو لا پربږدئ چې زما پیدایښت او په ماشومتوب کښې خبرې کول هم خارق العاده شیان دي.

ب: د دې معجزو څه مثالونه دا دي:

اول: زه به ستاسو د قناعت دپاره د ختې څخه په خپلو ګوتو مرغی جوړ کړم تاسو ټول به یې وګورئ چې ختې به د مرغي په شکل راغونډه کړم خو کله چې زه په همدغې مجسمه کښې پوکی وکړم نو د هغه څخه به د الله ﷻ په امر د رښتیاوو مرغی جوړ شي، ختې به غوښه وګرځي نو وابه لوزي.

دوهم: مورزادي ړوند به درته بینا کړم چې هیڅوک یې د بینا توب تمه هم نه لري.

دریم: د برګي مرض علاج به در وکړم چې د وخت ټول اطباء یې د معالجې څخه عاجز دي.

څلورم: او حتی مړي به ستاسو د اطمنان دپاره ژوندي کړم!

خو دا په یاد ولرئ چې دا یو کار هم زه نه کوم بلکې الله ﷻ یې کوونکی دی خو زما په لاس صرف د دې دپاره اجرا کېږي چې تاسو زما په رسالت باندې معتقد شئ. نو پوه شئ چې زه د بندګۍ څخه پورته نه یم ماته د الوهیت لقب مه راکوئ زه پخپله د الله ﷻ بندګي او عبادت کوم زه د معبودیت او الوهیت لیاقت نه لرم.

دا وه د هغو معجزاتو مثالونه چې د الله ﷻ د قدرت څخه نمایندګي کوي.

پنځم: اوس یوه علمي معجزه واورئ چې: زه به تاسو د الله ﷻ په حکم سره په دې باندې خبر کړم چې تاسو څه- څه شیان خورئ او څه- څه شیان په کور کښې د بلې ورځې دپاره ساتئ. په اصطلاح تاسو هر یوه ته به معلومات درکولی شم چې تابګاه څه ډول خوراک خوړلي دي او غرمې ته او یا بلې شپې ته به څه شی وخورې، حال دا چې ما ستاسو د دېګونو څخه سرپوښونه نه دي پورته کړي چې فلانیه تا څه شی پخ کړی دی او فلانیه تا څه، او نه مې ستاسو د کورونو پلټنه کړې ده چې تا څه شی زخیره کړی دی او تا څه شی پټ ساتلی دی.

۳ـ عیسی ؑ (ذکر شوی ماشوم) به (د رسالت په وخت کښې) بني اسرائیلو ته ووایي چې زه تاسو ته په داسې حال کښې را استولی شوی یم چې د تورات تصدیق کوم چې په حقه د الله ﷻ کتاب دی، زه همدا کتاب په عمل کښې په جزئي تغیر سره پیاده کوم، نو لکه چې تاسو د تورات راوړونکي (موسی ؑ) ته د الوهیت لقب نه ورکوئ ما هم د عبادت لایق مه ګڼئ.

نو په دې بناء باید تاسو زما پیغمبري ډېره په جلتۍ سره تسلیم کړئ چې د پخوا څخه ورسره اشنا یاست او موسی ؑ چې زما هم مسلکی دی ښه پېژنئ.

هو! ستاسو د ګټې او اسانۍ دپاره او بالآخره د وخت د غوښتنې په اساس به ځینې هغه شیان تاسو ته حلال کړم چې مخکښې په تاسو باندې حرام کړی شوي وه او دا کوم اساسي بدلون نه دی، خو داسې به ونه کړم چې حلال شیان درباندې حرام کړم! نو معلومه شوه چې ما تاسو ته نه نااشنا شریعت راوړی دی او نه مو په کړاوونو اخته کوم.

۴ـ ای بني اسرائیلو! بیا هم تاسو ته وایم چې زه بې سنده د رسالت دعوه نه کوم، ما ستاسو

دپاره ستاسو د رب ﷻ څخه خارق العاده معجزې راوړې دي، کوم شی چې زه تاسو ته حلال ګرځوم دا د الله ﷻ په امر سره کوم، زما خپل شخصي او بې اجازې تصرف نه دی.

۵ـ زه تاسو ته هغه خبره کوم چې هغه هر پیغمبر ﷺ خپل اُمت ته کوي چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د یو پیغمبر په صفت زما اطاعت وکړئ نه د یو اله او معبود په صفت.

۶ـ ای بني اسرائیلو! د ذکر شوو ټولو توضیحاتو څخه وروسته یو ځل بیا ستاسو توجه دې خبرې ته را اړوم چې یقیناً الله ﷻ زما هم رب دی چې زه یې عبادت کوم او ستاسو رب هم دی نو تاسو هم یوازې د همده عبادت وکړئ او بس، مه ورسره ما شریکوئ او نه بل شی او یا بل څوک.

کومې معجزې چې زه تاسو ته ښکاره کوم هغه ټولې د الله ﷻ کار دی زما کار نه دی، په ماباندې د بندګۍ څخه پورته ګومان مه کوئ.

۷ـ ای بني اسرائیلو! اوس پوه شوئ دغه برابره لاره ده او بس، که تاسو د همدې لارې څخه منحرف شوئ نو د ګمراهۍ او خطاکارۍ څخه په غیر به د بل شي سره مخامخ نه شئ.

توضیحات

۱ـ که څه هم مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د کتاب او حکمت ډېرې معناوې کړې دي خو مونږ ته دا ښه ښکاري چې د کتاب څخه خط (لیکنه) مراده ده او د حکمت څخه دیني روزنه او ښه اخلاق مطلب دي. او دا خکه امکان لري چې بي بي مریمې رضی الله عنها ته دا تشویش پېښ شوی وي چې د ماشومانو تعلیم او تربیه خو د پلرونو په غاړه وي، د زنانه وو څخه څه نه جوړېږي نو د دغه ماشوم (چې ماته یې بشارت راکول کېږي) تعلیم او تربیه به څنګه شي؟

نو الله ﷻ اطمنان ورکړ چې د دې ماشوم تعلیم او تربیه د نورو ماشومانو په شان نه ده چې استاذانو ته محتاج وي او لګښتونه یې پلرونه په غاړه اخلي، بلکې ده ته به په غیبي توګه ممتاز تعلیم او تربیه ورکړی شي[۱]، لیک او لوست به کولی شي او د باعمله علم خاوند به وي چې تورات او انجیل (دیني کتابونه) به یې زده وي.

عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وایي چې عیسی علیه السلام دومره کره او ښائسته لیکونکی وه چې نهه برخې حسن خط ده علیه السلام ته ورکړی شوی وه او صرف یوه برخه د دنیا په ټولو لیکونکو باندې توزیع شوی دی[۲]. نو د ده د حسن خط مثال داسې دی لکه د یوسف علیه السلام د ښائست.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: تردې وخته خو انجیل نه وه نازل شوی نو بي بي مریمې رضی الله عنها څه پېژانده چې د الله ﷻ د پلوه وریاندې هغې ته بشارت ورکړی شو چې دغه ماشوم ته به انجیل هم ورزده کړي؟

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۷۹
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۶۶؛ المدارک ج۱ ص۲۲۰؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۷۴

مونږ وایو چې: د مخکنیو پیغمبرانو علیهم‌السلام څخه دا خبره پاتې وه چې یو پیغمبر به مبعوث کېږي او انجیل به وربانديې نازلېږي نو بې بې ته اطمنان ورکړی شو چې همدغه پیغمبر به ستا زوی وي او همدغه کتاب به ستا د زوی کتاب وي[1].

د بني اسرائیلو پیغمبر

۳ـ د ﴿ وَرَسُولاً إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴾ څخه ځینو مفسرینو کرامو دا مطلب اخستی دی چې عیسی علیه‌السلام یوازې بني اسرائیلو (د یعقوب علیه‌السلام اولادې) ته استولی شوی وه[2]، مګر مونږ ته پکښې د تخصیص وجه دا ښکاري چې عیسی اولاً او بالذات بني اسرائیلو ته وراستولی شوی وه، داسې نه چې همدوی پورې یې رسالت مختص وه، خو افسوس چې په دوی کښې ځینو په معبودیت سره ونیوه او ځینو ورسره دښمنۍ ته لاس واچاوه، دغه دواړه (افراط او تفریط) په اول وار په بني اسرائیلو کښې واقع شو، په کار خو دا وه چې دوی وربانديې د هر چا څخه مخکښې د اعتدال په توګه ایمان راوړی وی، که نورو خلکو هر څه کولی هغه به یې کولی، هغه خو د دوی د قوم څخه وه، د هغه وياړ د دوی ویاړ وه خو دوی دا کار ونه کړ.

د ختې مرغه به والوزي

۴ـ یو مفسر وایي چې: د "أَخْلُقُ، أُحْيِ" او داسې نورې کلمې د مضارع صیغې دي نو معنی یې داسې کېږي چې: زه به دا وکړم، زه به دا وکړم. پاتې شوه دا خبره چې عیسی علیه‌السلام د ختې مرغۍ جوړ کړه او که نه؟ مړی یې ژوندی کړ او که نه؟ او داسې نور. نو په همدې بناء عیسی علیه‌السلام دا کارونه کولی شوه خو نه یې د ختې مرغۍ الوزولې ده او نه یې مړي ژوندي کړي دي[3].

مونږ وایو چې: دا مفکوره د لاندې دوه وجو د کبله د قبول وړ نه ده:

الف: د ﴿ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ ﴾ کلمه هم مضارع ده، چې د بشارت په وخت کښې بې بې مریمې رضي‌الله‌عنها ته خبر ورکړی شو او په خپل وخت کښې یې رښتیا تحقق وموند. نو معلومه شوه چې نورو خبرونو به هم ضرور تحقق موندلی وي.

ب: دا خبره هم د معجزاتو څخه ده چې د زېږې د وخت خبرې رښتیا شي. د همدې کبله یې به دغه وخت کښې د هغو یادونه وکړی شوه، که نه نو د معجزاتو یادونه به العیاذ بالله محض غولونه وي.

ج: که بالفرض عیسی علیه‌السلام خپلو خبرو ته تحقق نه وی ورکړی د بني اسرائیلو غوندې لجوجو او جګړه مارو خلکو خو به ـ په اصطلاح ـ ګرېوان ته لاس وراچولی وی او په مقابل کښې به یې عمومي قیام کړی وی چې ولې د دروغو لاپې شاپې کوي او رښتیا نه وایي. دوی جنابان خو د حوصلې خلک نه وه، تاسو خو د دوی د غوا قیصه او د پیازو میازو مطالبې رایادې کړئ.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲ ص۲۷۴
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۶۷
(۳) تفسیر المنار ج۳ ص۳۱۱

د: بني اسرائيل خو دغسې خبرې ته ډېر خوشاله وه چې د ايمان د نه راوړلو بهانه لاس ته ورتله، د همدې کبله يې د ټولو مرغانو د جملې څخه عيسی ﷺ ته د ماښامک (شوپرک) د ژوندي کولو وړانديز وکړ او دا ځکه چې د هغه ساختمان ډېر پېچيده دی.

خفاش (ماښامک) مرغه دی خو بچيو ته تی ورکوي، غولانځه لري، د غاښونو او اوږدو غوږونو خاوند وي، حيض ورباندې راځي، هګۍ نه کوي د مورګ په شان بچي زيږوي، د ښکو څخه پرته الوتنه کوي، بالآخره نه په شپه کښې الوزي او نه په ورځ کښې بلکې د يوه سات دپاره ماښام الوتنه کوي او د يوه سات دپاره سهار غذا پيدا کوي[1].

عجيبه خو لا دا ده چې سترګې يې کمزورې دي د رڼا تحمل نه شي کولی خو بالمقابل ماښام او سهار د دوه ساتونو دپاره "مياشي" ګوري او ښکار يې کوي.

لنډه دا چې دوی ځکه ذکر شوی مرغه د معجزې دپاره انتخاب کړ چې ګوندې عيسی ﷺ پکښې ناکام شي او مونږ ورپسې لاسونه وټسوو او د پيغمبرۍ څخه يې بې زاره کړو.

خو الحمد لله عيسی ﷺ ورته همدغه معجزه هم وښودله او دوی ته بهانه لاس ته ورنغله، دوی بله غوښتنه ونه کړه ځکه پوهېده چې که د ماښامک څخه په غير بله يوه مرغۍ ترې وغواړو هغه هم جوړولی شي چې د ماښامک غوندې پېچيده مرغه يې جوړ کړ.

د معجزې د مرغۍ عاقبت څه شو؟

۵ـ نه پوهېږو چې دغه د معجزې ماښامک به څه شوی وي خو دومره ثابته ده چې والوت او معجزه بشپړه شوه، نور نو الله ﷻ پوهېږي چې هغه به څومره وخت ژوندی وه او نسل به يې پاتې شوی وي او که نه. مګر ځينو مفسرينو ليکلي دي چې نوموړی ماښامک چې کله د خلکو د سترګو څخه غائب شو نو دستي مړ شو[2] والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې عيسی ﷺ به يو ځل مرغی د خټې څخه جوړ کړ او بيا به پکښې الله ﷻ روح واچاوه او ژوندی به شو دا کار خو پرته د دې هم کېدلی شو؟

مونږ وايو چې: شايد لاندې حکمتونه مرموز وي، والله ﷻ أعلم:

الف: که عيسی ﷺ په خپل لاس د خټې څخه نه وی جوړ کړی نو دغو لجوجو خلکو به ويلې وی چې دا خو ستا دپاره معجزه نه ده، الله ﷻ خو بې شمېره شيان ژوندي کوي او بې شمېره مړه کوي ايا دا ټولې ستا معجزې دي؟

ب: شايد دوی ويلي وی چې د خټې څخه مرغی نه دی جوړ شوی، مرغی په خټه کښې پټ وه تا فقط دومره وکړه چې هغه دې راښکاره کړ، ايا دې ته معجزه وايي؟

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۹۴

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۲

ج: شاید چې دوی یې د آدم ﷺ خلقت ته متوجه کړي وي چې هغه هم ملکو د ختو څخه جوړ کړ او بیا الله ﷻ ژوندی کړ همدارنګه عیسی ﷺ هم د ختو مرغۍ بې پلاره او بې موره جوړه کړه او بیا یې والوزوله، نو په تاسو باندې څه تکه رالوېدلې ده چې نه آدم ﷺ ته د الوهیت لقب ورکوئ او نه دغې مرغۍ ته مګر عیسی ﷺ د "إله" په نامه یادوئ، لکه چې د [آل عمران:۵۹] ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی.

"أكْمَه" څه معنی؟

۷_ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت "أكْمَه" هغه ړانده ته وایي چې د موره ړوند پیدا شوی وي[1]، دا ځکه د معجزې په توګه غوره کړی شو چې د عیسی ﷺ په زمانه کښې د طب علم ډېر پرمختګ کړي وه او د وخت پوهه طبقه طبیبانو تشکیله کړې وه، خو دوی د دې څخه عاجز وه چې یا د مورزادې ړوند سترګې بینا کړي او یا د برګي مرض معالجه وکړي، .خو دغه دواړه کارونه عیسی ﷺ وکړه نو خلکو ته څرګنده شوه چې دا کار په اسبابو نه دی شوی بلکې په معجزه شوی دی نو دی په حقه پیغمبر دی. پاتې شوه دا خبره چې چا ورباندې ایمان راووړ او چا رانه ووړ نو دا بېله خبره وه.

د ناروغانو رغېدل

۸_ د مورزادې ړاندو د بینا کېدلو او د برګي ناروغۍ د رغېدلو څخه علاوه نور ناروغان هم الله ﷻ د عیسی ﷺ په دعاء سره روغ کړي دي خو د نورو ناروغانو رغېدنه ځکه ذکره نه شوه چې دا کار خو طبیبانو هم کولی شو، فرق په فقط همدومره وه چې دوی یې په ادویه وو معالجه کوله او عیسی ﷺ صرف په دعاء سره او بس.

داسې ورځ به هم راتله چې پنځوس زره ناروغان به عیسی ﷺ ته ورغونډ شوي وه او هغه به ورته د ایمان راوړلو په شرط دعاء کوله او الله ﷻ به جوړول[2].

څومره مړي عیسی ﷺ ژوندي کړي وه؟

۹_ داسې اټکل کېږي چې عیسی ﷺ به هغه مړی ژوندی کاوه چې یا به ورته الله ﷻ د هغه په باره کښې وحې وکړه او یا به دغسې معجزې ښودلو ته حاجت پېښ شو. که بالفرض د مریضانو د رغولو په شان یې هر مړی راژوندی کولی نو عیسی ﷺ به د بني اسرائیلو لجوجو خلکو د لاسه د مړو د ژوندي کولو څخه په غیر بل هیڅ کار ته نه وی اوزګار شوی. نو ځکه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت مفسرینو کرامو لاندې څلور مړي ښودلي دي چې ژوندي شوي دي[3]:

الف: یو سړی "عازر" نومېده چې درې شپې یې په قبر کښې تېرې کړې وې، عیسی ﷺ یې قبر

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۱۵

(۲) روح المعاني ج۳ ص۱٦۹

(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۲؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۹۵

ته ورغی او الله ﷻ ته یې سوال وکړ، قبر وچاوده "عازر" ژوندی شو چې ډېر وخت ژوندی پاتې شو او څه اولادونه یې هم وزېږول.

ب: یو بل سړی د زړې بوډۍ زوی وه چې خلکو یې جنازه په اوږو باندې اخستې وه د عیسی ؑ په دعاء سره ژوندی شو او په کټ کښې راکښېناست، کفن یې ګوزار کړ او خپلې جامې یې واغوستلې او د جنازې کټ یې په اوږو کړ او کورته راستون شو. دا هم څه وخت ژوندی پاتې شو او څه اولادونه یې هم وزېږول.

ج: یوه بله انجلۍ یې هم راژوندۍ کړه چې د "عَاشِر" لور وه او یوره ورځ وړاندې مړه شوې وه خو لا دفنه شوې نه وه، د دې هم څه اولادونه تولد شوه او څه عمر یې دوام وکړ.

د: بل یې "سَام بن نوح ؑ" راژوندې کړ؛ د ده د راژوندي کولو باعث دا وه چې بني اسرائیلو عیسی ؑ ته وویلې چې: ته هغه مړي راژوندي کوې چې د مرګ یې ډېر وخت نه وي تېر شوی، یو مړی درې ورځې وروسته بل یوه ورځ وروسته او بل دې په عین ورځ کښې راژوندی کړ، امکان لري چې هغوی هیڅ مړه شوي نه وي بلکې سکته شوي وي، که رښتیا مړي راژوندي کولی شې نو د نوح ؑ زوی سام راژوندی کړه چې د مرګ یې څلور زره کاله تېر شوي دي!

عیسی ؑ د هغه قبر ته ورغی او په دعاء یې سره قبر وچاود، سام ترې راپورته شو او د عیسی ؑ سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

عیسی ؑ: دا د سر ویښتان دې څنګه سپین شوي دي، ستاسو په زمانه کښې خو د چا ویښتان نه سپینېدل؟

سام: ای روح الله! تا چې په ماباندې غږ وکړ نو ماته امر وشو چې د روح الله خبره ومنه، ما ګومان وکړ چې قیامت قائم شو نو د قیامت د ډاره مې ویښتان سپین شوه.

عیسی ؑ: د څنکدن څه حالت وه؟

سام: زما د څنکدن څلور زره (۴۰۰۰) کاله کېږي خو د هغه تریخوالی مې لا اوس هم په ستوني کښې شته.

عیسی ؑ: مړ شه!.

سام: "بِشَرْطِ أَنْ يُعِيْذَنِي اللهُ مِنْ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ" په دې شرط سره (مړ کېږم) چې الله ﷻ مې د سکرات الموت (د څکندن د سختۍ) څخه وساتي.

"فَدَعَا اللهُ فَفَعَلَ"(١) نو عیسی ؑ الله ﷻ ته د همدې سوال وکړ او سام بن نوح بېرته مړ شو.

عجیبه قیصه

١٠_ د یوه بل روایت په بناء د عیسی ؑ سره یو یهودي ملګری شوی وه، څو خایه یې عیسی ؑ لیدلی وه چې په خپله همسا باندې به یې یا مړی یا د مړي کوپړۍ او یا د مړي قبر

(١) تفسیر المظهري ج٢ ص٥٣

وواهه او ورته به وویلې چې: "قُمْ بِإِذْنِ الله"(۱) د الله ﷻ په امر پورته شه، مړی به ژوندی شو.

همدارنګه یې هغه لیدلی وه چې ډېر ناروغان یې جوړ کړه، نو یهودي دا فکر کړی وه چې ګوندې دا کار زه هم وکړم. عیسی ؑ خو ورباندې څه ګټه وټه نه اخلې، خو زه به یې د خپل ثروت دپاره ذریعه جوړه کړم، نو یوه ورځې یې همسا په لاس کښې واخستله او د عیسی ؑ څخه جدا شو په کوڅو کښې یې نارې وهلې چې څوک علاج غواړې، څوک مریض دی چې زه یې دارو درمل وکړم او داسې نور اعلانونه یې وکړه.

په یوه کور کښې یو مریض پاچا پروت وه چې طبیبان یې د علاج څخه عاجز شوي وه، دا جناب چې ورغی نو د همسا یو ګوزار یې وواهه خو په عین وخت کښې هغه مړ هم شو، بیا یې مړي ته په اصطلاح کوتک سر کړ او غږ به یې ورسره کاوه چې: "قُمْ بِإِذْنِ الله" پورته شه د الله ﷻ په امر!

د مړي وارثانو د دار په تخته ودراوه چې غرغره یې کړي، خو د نېکه مرغه په عین وخت کښې عیسی ؑ خبر شو، خلکو ته یې وویلې: مړی به زه راژوندی کړم خو دا زما ملګری خوشې کړئ. همداسې وشوه، مړی راژوندی شو او یهودي نجات وموند(۲).

نوره قیصه یې هم ډېره عجیبه ده خو د اوږدوالي د کبله مونږ په همدې ځای خاتمه ورکوو.

عیسی ؑ او د خوراک، څښاک معلومات

۱۱ـ د هغو واقعاتو څخه (چې عیسی ؑ د خوراک او څښاک په باره کښې غیبي معلومات ورکړي دي) معلومېږي چې لا د ماشومتوب د وخته څخه یې دا اخبار ورکولی شو، نو لاندې څو مختلف مثالونه یې ولولئ:

الف: عیسی ؑ ماشوم وه نورو ماشومانو ته به یې خبر ورکاوه چې تا بېګاه دا شی خوړلی دی او تا د ا خوړلی دی او تاته مور دا شی ساتلی دی او تاته دا....

ماشومانو به ـچې خپلو کورونو ته مراجعه وکړه ـ هر یوه به د خپلې‌خپلې مور څخه د همغه شي غوښتنه کوله چې ورته به یې ساتلی وه، چې پوښتنه به یې ترې وکړه چې ته چا خبر کړې چې ما درته پلانی شی ساتلی دی. هغوی به جواب ورکړ چې: عیسی ؑ(۳).

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یهودان به عیسی ؑ ته راغونډېده او د مسخرو په توګه به ترې هر یوه پوښتنه کوله چې ما بېګا څه خوړلي دي او څه شی مې ساتلی دی او ما، او ما(۴). مګر عیسی ؑ به هر یوه ته مطابق جواب ورکاوه او ورته زړه تنګی کېده به نه.

ج: د عیسی ؑ په دعاء سره داسې هم شوي دي چې د اسمان څخه د خوراک او څښاک څخه ډک

---

(۱) البحر المحیط ج۲ ص۴۶۷
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸۵
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷۰
(۴) الدر المنثور ج۲ ص۲۱۶

دسترخوان نازل شوی دی او د بني اسرائیلو په وړاندې ایښودل شوی لکه چې په [المائدة: ۱۱۱_ ۱۱۵] ایتونو کښې یې ذکر راغلی دی.

په دې معجزه کښې عیسی ﷺ په دوی باندې دا خبره شرطه کړې وه چې خوړئ او څښئ خو زخیره کوئ به یې نه. مگر دوی د دې امر څخه مخالفت وکړ او په کورونو کښې به یې زخیره کوله، نو عیسی ﷺ به هغوی ته خبر ورکاوه چې تا دا شی خوړلی او دا دې زخیره کړی[1].

بني اسرائیل او تورات

۱۲_ مونږ د [البقرة: ۴۰] ایت لاندې لیکلي دي چې اسرائیل د یعقوب ﷺ دوهم نوم دی او بني اسرائیل د یعقوب ﷺ اولادې او زوزات ته وایي. په دوی کښې ډېر پیغمبران تېر شوي دي چې اولنی پیغمبر یې موسی ﷺ وه چې تورات ورباندې نازل شوی وه او آخرنی پیغمبر یې عیسی ﷺ وه چې انجیل ورباندې نازل شوی وه[2]، د دوی ټولو اصلي کتاب تورات وه نو څکه عیسی ﷺ د خپل وخت بني اسرائیلو ته وویلې چې زه د تورات مصدق یم. اما په انجیل کښې د تورات څیني احکام د تحریم څخه د تحلیل په لور (د سختۍ څخه د اسانۍ په لور) ورښکته او نسخه شوه. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: په بني اسرائیلو باندې د اوښ غوښه حرامه وه خو په انجیل کښې حلاله وگرځوله شوه[3].

ب: څیني وازدې (شحوم) ورباندې حرام وه خو په انجیل کښې حلال شوه[4].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۳_ که څوک وایي چې: د یعقوب ﷺ په اولاده کښې خو اولنی پیغمبر یوسف ﷺ وه چې د موسی ﷺ یا د تورات د نزول څخه زښته ډېره موده وړاندې تېر شوی دی، نو دا خبره به څنگه صحت پیدا کړي چې د بني اسرائیلو اولنی پیغمبر موسی ﷺ وه؟

مونږ وایو چې: څرنگه چې یوسف ﷺ او یعقوب ﷺ دواړه هم عصري وه، داسې گڼل شوي دي لکه چې یوسف ﷺ د خپل پلار تابع وي نو څکه د بني اسرائیلو سلسله د یوسف څخه نه بلکې د موسی ﷺ څخه نیوله شوې ده.

یادونه

۱۴_ که څوک غواړي چې د عیسی ﷺ د څینو حکیمانه خبرو مثالونه ولولي او د هغه د ژوند څیني عجائب او غرائب د نظره تېر کړي نو څینو اوږدو کتابونو[5] ته دې مراجعه وکړي مونږ ورباندې د اوږدوالي د کبله تیره کښښودله.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸۰

(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۹۳

(۳) المحرر الوجیز ج۳ ص۹۸

(۴) الدر المنثور ج۲ ص۲۲۲

(۵) الدر المنثور ج۲ ص۲۰۱؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸۵

﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا
ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾ ﴾

[۵۲] نو کله چې د دوی (بني اسرائیلو) څخه عیسی ﷺ کفر حس کړ (او یقین یې راغی چې ایمان نه راوړي) نو ویې ویلې چې: زما سره الله ﷻ ته (په دعوت کښې) څوک ملګری دی؟ (د عیسی ﷺ) خاصو ملګرو وویلې چې: مونږ انصار الله یو. مونږ په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی او ته (عیسی ﷺ) شاهد اوسه چې یقینًا مونږ مسلمانان یو.

[۵۳] ای زمونږ ربه! مونږ په هغه شي باندې ایمان راوړی دی چې تا نازل کړی دی او مونږ (ستا) د پیغمبر متابعت کوو. نو مونږ (په حق باندې) د شهادت ورکوونکو په ډله کښې ولیکه (د دوی په لست کښې مو ثبت کړه).

[۵۴] دوی (بني اسرائیلو د عیسی ﷺ د وژلو دپاره) پټ تدبیر وکړ (چې محاصره یې کړي او په دار یې کړي) او الله ﷻ هم پټ تدبیر وکړ (چې د هغوی دسیسه یې شنډه کړه او موسی ﷺ ته یې نجات ورکړ) او الله ﷻ د ټولو پټ تدبیر کوونکو بهتر (تدبیر کوونکی) دی.

څه معلومات

۱ ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې چې څه بیان شوی دی ټول هغه حقائق دي چې د عیسی ﷺ د تولد څخه وړاندې بي بي مریمې ته د هغې د تسکین دپاره د بشارت په توګه ویل شوي وه او عیسی ﷺ ورته د خپل رسالت په دوران کښې د عمل جامه ورواغوستله او په عمل کښې یې پیاده کړه.

الله ﷻ مونږ ته د نوموړو حقائقو د پیاده کېدلو اړخ بیان نه کړ چې فلانی کار یې هم وکړ او فلانی، ځکه څه چې الله ﷻ ووایي هغه ضرور عملي جامه اغوندي او پیاده کېږي. همدارنګه الله ﷻ دا هم بیان نه کړه چې عیسی ﷺ نور څه کارونه وکړه او د رسالت دوره یې څومره وه او په څومره عمر کښې د پیغمبر په صفت وټاکل شو، ځکه چې په دغسې جزئیاتو کښې مصروف پاتې کېدل د تاریخي کتابونو کار دی، قرآن کریم هر شی د مقام د اهمیت په نظر کښې نیولو سره ذکر کوي او بس.

د عیسی ﷺ د رسالت دوره

۲ ـ ځینې مفسرین کرام وايي چې عیسی ﷺ ته د ماشومتوب په وخت کښې د پیغمبرۍ رتبه ورکړې شوې وه چې عمر یې دري کاله وه، مګر مشهوره دا ده چې نوموړی د خپل عمر په دېرش کلنۍ کښې په همدې منصب باندې سرلوړی شوی وه، د رسالت وخت یې درې کاله وه او په درې دېرش کلنۍ کښې اسمان ته وخېژول شو[1].

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۱۶۷؛ تفسیرالطبري ج۳ ص۲۷۸

٣_ همدارنګه بي بي مريمه رضي الله عنها د هغه څخه وروسته چې عيسی عليه السلام د رمضان د مياشت په ليلة القدر کښې اسمان ته وخېژول شو، شپږ کاله ژوندۍ وه او بالآخره په دوه پنځوس کلنۍ کښې وفاته شوه[١]، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

اوس په دې ايتونو کښې د عيسی عليه السلام د رسالت د دورې وروستنۍ لحظې او حالات بيانېږي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

١_ عيسی عليه السلام خپل قوم ته د رسالت په دوران کښې هر ډول معجزې وښودلې او په ډول-ډول اساليبو سره يې دين ته دعوت کړه خو د دې ټولو سره-سره هغوی د ده په مقابل کښې يوازې دا نه چې ايمان يې ورباندې نه راووړ د ده په عداوت او حسادت کښې يې هم سستي نه کوله. د عيسی عليه السلام معجزاتو ـپه اصطلاحـ په تيږو کښې تاثير کاوه خو د دوی په زړونو کښې يې نه کاوه. دا کيفيت عيسی عليه السلام په سترګو ليده نو ويې غوښتل چې د دعوت دپاره د داعيانو يو ټولی تهيه کړي.

٢_ همدې مضمون ته الله جل جلاله اشاره کړې ده چې: ﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ ﴾ الآية. يعني: کله چې عيسی عليه السلام ته د دوی لجاجت ښه ثابت او څرګند شو نو اعلان يې وکړ چې د اسلام په دعوت کښې زما ملګري څوک دي؟

د ټولو خلکو د جملې څخه يوازې د عيسی عليه السلام مخلصو ملګرو دغه اعلان ته لبيک ووېلې چې: اې عيسی! مونږ د دې کبله ستا کومک نه کوو چې کوم شخصي مطلب لرو بلکې د دې کبله ستا کومک ته تيار يو چې ته د الله جل جلاله پيغمبر يې، نو زمونږ کومک او نصرت په حقيقت کښې د الله جل جلاله د دين سره دی، د همدې کبله مونږ ځانو ته انصار عيسی عليه السلام نه بلکې انصار الله وايو، مونږ په واقعي توګه په الله جل جلاله باندې ايمان راوړی دی نو ولې به خپل ځانونه انصار الله نه جوړوو، ته شاهد اوسه چې مونږ مسلمانان يو او د اسلام احکامو ته غاړې ږدو.

٣_ دغو مخلصو مسلمانانو يو ځل بيا خپل ايمان تازه کړ او ويې ويلې چې: اې زمونږ ربه! مونږ په هغو ټولو کتابونو باندې ايمان راوړی دی چې تا په هره زمانه او په هر پيغمبر باندې نازل کړي دي خو په عملي ساحه کښې يوازې د همدې معهود پيغمبر (عيسی عليه السلام) متابعت کوو. نو اې ربه! زمونږ نومونه د هغو کسانو څخه شمار کړې او د هغو کسانو په لست کښې مو نومونه ثبت کړې چې په خپل ځان همداسې شهادت اداء کوي لکه چې مونږ يې اداء کوو، مونږ د دې عقيدې څخه اوښتونکي نه ياستو.

٤_ دا وه د يوې ډلې حالت چې په عيسی عليه السلام باندې يې ايمان راوړي وه او نصرت ته يې چمتو شوه او بلې ـمقابل د عيسی عليه السلام د دښمنانو او معاندينو عاقبت دا شو چې د ده د وژلو دپاره يې پټ چل او پټه دسيسه جوړه کړه، خو الله جل جلاله د دوی پلان خنثی او دسيسه شنډه کړه. د الله جل جلاله په شان دقيق تدبير څوک کولی شي! نو عيسی عليه السلام ته يې نجات ورکړ او چل يې په همدوی باندې بېرته ورتاو کړ او په خپلو منځو کښې يې سره په جګړه اخته کړه.

---

(١) تفسير البغوي ج١ ص٣٠٨؛ تفسير أبي السعود ج٢ ص٤٢

توضیحات

۱ـ د عیسی ﷺ دا خبره چې: ﴿مَنْ أَنصَارِيَ إِلَى اللَّهِ﴾ د نبي کریم ﷺ هغې خبرې ته ورته ده چې د هجرت څخه وړاندې به يې د حج په موسم کښې هرې ډلې ته فرمایل چې: ایا داسې څوک شته چې ماته په خپل وطن کښې پناه راکړي ترڅو کلام الله تبلیغ کړم «فَإِنَّ قُرَيْشًا مَنَعُونِي أَنْ أُبَلِّغَ كَلَامَ رَبِّي»[۱] یعنې: بې شکه چې قریش مې د دې څخه منعه کوي چې د خپل رب کلام خلکو ته ورسوم.

په نتیجه کښې نبي کریم ﷺ ته د مدینې منورې خلک انصار جوړ شوه او هلته يې هجرت وکړ.

مگر عیسی ﷺ که څه هم يو ټولې انصار مونده کړ خو په ځمکه کښې يې د دښمنانو د لاسه ځاي ونه شو او الله ﷻ ورته اسمان هجرت ځای وټاکه چې په انفرادي توګه يې هلته پنا وېوړه او دښمنان يې په وژلو کامیاب نه شوه.

یادونه

۲ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ﴿مَنْ أَنصَارِيَ إِلَى اللَّهِ﴾ متعدد تفسیرونه کړي دي[۲]، اما مونږ ته دا ښه ښکاره شوه چې د "مَنْ أَنْصَارِي فِي الدَّعْوَة إِلَى اللهِ" په تقدیر سره يې تفسیر کړو. یعنې هغه څوک دي چې الله ﷻ ته په بلنه کښې زما کومکي شي. مونږ ځکه دا تقدیر خوښ کړ چې:

الف: د عیسی ﷺ حالت د نبي کریم ﷺ د هغه حالت سره مشابه وه چې په مکه معظمه کښې اوسېده او هجرت يې لا نه وه کړی، نو لکه چې نبي کریم ﷺ په همدې حالت کښې د دعوت کومکیان لټول، نه د مسلح جهاد. نو معلومه شوه چې عیسی ﷺ به هم په دعوت کښې مرستیالان غوښتي وي، نه د وسله وال جهاد کومکیان.

ب: په عیسی ﷺ باندې د کافرانو سره وسله وال مقاومت نه وه فرض شوی[۳] ځکه چې دوی کمزوري وه نو معلومه شوه چې د نصرت څخه د جنګ نصرت مطلب نه دی بلکې د دعوت نصرت مطلب دی.

د "حواري" د کلمې تحلیل

۳ـ د حواري کلمه اصلا د "حَوْر" څخه اخستله شوې ده، "حَوْر" تردد (تاوېدل راتاوېدل) ته وايي[۴]، لاندې مثالو ته يې متوجه شئ:

الف: الله ﷻ د کافر په باره کښې فرمايي چې: ﴿إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ﴾ [الإنشقاق: ۱۴] یعنې: دی به ځکه دوزخ ته داخل شي چې د ده دا اټکل وه چې هیڅکله به (ژوند ته) تاو نه شي (مبعوث به نه شي).

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۰

(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۹۷؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۸۴

(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۷۶

(۴) مفردات الراغب ص۱۳۴

ب: د چا څخه چې یو مطلب ته د رسېدلو لاره ورکه شي او فکراً پکښې تاو راتاو شي هغه ته متحیر وایي.

ج: سوال جواب او مباحثې ته څکه محاوره وایي چې یو بل ته خبرې ورتاوه وي.

د: هغې ډوډۍ ته چې د غنمو د مغز څخه جوړه شوې وي "اَلْخُبْزُ الْحَوَّار" څکه وایي چې په مومبنلو سره یې غنم د پوسته شوي دي.

ه: د همدې کبله د مېچنې د منځ لرګي ته "مِحْوَر" وایي چې مېچن ترې تاوېږي راتاوېږي.

و: عرب وایي چې: "حورت الثیاب" جامې مې تکې سپینې وینځلې وې[1] چې وینځل د تاوولو څه په غیر نه کېږي.

نو په همدې بناء په "اَلْحَوَارِيّ" کښې مشدده "يّ" حَوْر ته د نسبت دپاره ده. او د "ر" څخه مخکښې "الف" زیات شوی دی، په عربي ژبه کښې د نسبتي "يّ" سره غیر قانوني زیادتونه او کمبودات ډېر واقع کېږي. لکه په "الرِّي" کښې د نسبت په وخت کښې "الرَّازِي" ویل کېږي چې یو "الف" او یوه "زي" پکښې اضافه شوې ده.

مونږ وایو چې: د "اَلْحَوَارِيّ" کلمه مفرده ده چې جمعه یې "اَلْحَوَارِيِّن" راغلې ده.

حواریون څوک او څومره وه؟

۴ـ د حواریونو په تشخیص کښې مفسرینو کرامو مختلف قولونه لیکلي دي[2]، لکه: ، ښکاریان، مجاهدین، شاهزادګان، دوبیان او داسې نور. او هر چا د خپل قول دپاره د اسنادو په توګه څه قیصې هم لیکلي دي خو ډېر په زړه پورې قول د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دی چې دوی د عیسی علیه السلام مخلصین او قوي دوستان او کومکیان وه نور نو هرڅوک چې وه، وه به، او هر کسب یې چې کاوه، کاوه به یې. امکان لري چې دوی د مختلفو قشرونو او طبقو څخه تشکیل شوي وه.

اما په شمېر کښې یې هم اختلاف شته چې څو کسان وه. ځینې وایي چې دولس کسان وه او ځینې وایي چې نولس کسان، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې شمېر یې محدود نه کړو چې نه یې چندان ثبوت شته او نه پکښې چندان ګټه شته، فقط: همدومره لیکو چې یوه مخلصه ډله وه هرڅومره چې وه.

مَکْر څه معنی؟

۵ـ "مَکْر" اصلا د چا په باره کښې پټ تدبیر ته وایي چې ترڅو په خپل مطلب کښې ناکام شي[3]. په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې کافرانو پټه دسیسه جوړه کړه ترڅو عیسی علیه السلام

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۶۶
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۳۲۳؛ روح المعاني ج۳ ص۱۷۶؛ البحر المحیط ج۲ ص۴۷۱
(۳) تفسیر المنار ج۳ ص۲۱۵

شهید کړي او ـ العیاذ بالله ـ الله ﷻ ناکام کړي چې عیسی ؑ ته نجات ورنه کړی شي. او الله ﷻ د هغوی د دسیسې د ناکامولو تدبیر پیاده کړ او عیسی ؑ ته یې په خارق العاده توګه نجات ورکړ.

د کافرانو دسیسه او د هغې شنډېدل

۶ـ که څه هم د کافرانو د دسیسې اصلي قیصه مفسرینو کرامو د [النساء:۱۵۷ـ ۱۵۸] ایتونو لاندې لیکلې ده او په دې مقام کښې یې هم د قیصې مختلف شکلونه ښودلي دي[۱]، خو د ټولو شکلونو هدف یې یو دی هغه دا چې پخپله عیسی ؑ الله ﷻ اسمان ته بوته (نجات یې ورکړې او هغوی د عیسی ؑ په ګومان بل څوک په دار کړ او په نتیجه کښې سره په خپلو منځو کښې په اختلاف او جګړه بوخت شوه چې څینې یې د وطن پرېښودلو ته هم اړ شوه.

د همدوی د جملې څخه د أوس او خزرج دوه قبیلې هم دي چې په هماغه وخت کښې مدینې منورې ته ورغلې وې او هلته متوطنې شوې وې.

مونږ د قیصې مختلف شکلونه څکه بیان نه کړه چې چندان فائده پکښې راته ښکاره نه شوه، یوازې همدا یوه خبره یې لیکو چې څینې مفسرین وایي چې: په عیسی ؑ باندې د خپلو ملګرو څخه یو کس جاسوسي کړې وه او د وخت د ظالم حکومت څخه یې صرف دېرش (۳۰) درهمه رشوت اخستی وه[۲]. لکه چې مونږ د افغانستان په انقلاب کښې دېر داسې خلک ولیده چې په ښه تقواداره څېره کښې به یې ملحد حکومت ته د مجاهدینو جاسوسي کولې او د دوی د اختفاء ځایونه به یې ورښوده.

﴿ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۵] (ای پیغمبره!) هغه وخت (خلکو ته وریه زړه کړه) چې الله ﷻ وویلې چې: ای عیسی! یقیناً زه ستا پوره اخستونکی یم (په خپله قبضه کښې دې نیوونکی یم) او ستا خپل ځان ته پورته

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۷؛ تفسیر أبي السعود ج۲ ص۴۳؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۰۰

(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۷۸

کوونکی یم. او د هغو خلکو څخه دې پاکوونکی یم چې هغوی کفر غوره کړی دی (چې نه به یې مردارې څېرې وګورې او نه به یې سپکې، سپورې خبرې واورې) او هم د هغو کسانو چې ستا متابعت کوونکې دي په هغو کسانو باندې چې کافران دي د قیامت د ورځې پورې برلاسی جوړوونکی یم (چې په دلیل باندې به تل برلاسی وي او کله-کله په توره هم ورباندې زورور وي).

بیا یوازې ماته ستاسو بېرته راستنېدل دي نو ستاسو په منځکښې به په هغو مسائلو کښې فیصله وکړم چې تاسو په هغو کښې اختلاف کوئ (برابره خبره ده چې اختلافي مسائل عیسی ﷺ پورې مربوط وي او که نور وي).

[۵۶] نو هر هغه کسان چې کفر یې اختیار کړی دی نو هغوی به په دنیا او آخرت (دواړو) کښې په شدید عذاب سره معذب کړم او دوی لره به مددګاران هم نه وي (چې راڅخه خلاص یې کړي).

[۵۷] او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي نو هغوی ته به (الله ﷻ) پوره خپل اجرونه ورکړي او الله ﷻ ظالمان نه خوښوي.

[۵۸] دا (تېر شوي بیانات) مونږ یې په تاباندې لولو (ای پیغمبره!) چې د معجزانه دلایلو څخه او د حکیمانه پندونو څخه عبارت دي (که نه نو داسې بیانات د وحې څخه په غیر تا چرته ورکولی شوه نو ته په حقه پیغمبر یې).

د مطلب خلاصه

۱ـ په دې ایتونو کښې هغه مضمون په واضحه توګه بیان شوی دی چې په تېرو شوو ایتونو کښې ورته اشاره شوې وه.

یعنې: الله ﷻ د یهودانو په پټه دسیسه په هغه وخت کښې شنده کړه چې عیسی ﷺ ته یې وفرمایل چې: ای عیسی! تا به پرهېزدم چې د دښمنانو د دسائسو ښکار شي، په داسې کامله توګه به نجات درکړم چې اقلا لاس به یې درباندې هم ونه لګېږي؛ ما خو ته دوی ته د اصلاح دپاره وراستولی وې چې دوی ته سمه لاره ورپه ګوته کړې، خو دوی د سمې لارې قبول ته اماده نه دي، دوی لکه چې په پخوا زمانو کښې یې پیغمبران او د خیر داعیان وژلي دي، غواړي چې تا هم ووژني، نو د همدې کبله دې بېرته راغواړم او داسې ځای ته دې پورته کوم چې هغوی پکښې د تصرف دعوه قدرې هم نه شي کولی، چې هغه اسمانونه دي، او د کافرانو څخه دې داسې پاک ساتونکی یم چې د نن څخه وروسته به نه د دوی مردارې څېرې وګورې او نه به یې پوچې او سپورې ستغې خبرې واورې.

۲ـ پاتې شوه ستا د تابعانو خبره: هغوی به هم ستا په دښمنانو باندې د قیامت د ورځې پورې برلاسي او معزز کړم، لکه چې پخواني یهودان مو د پیغمبرانو علیهم السلام په وژلو سره د ذلت په پرستن کښې ونغښتل همدارنګه به دوی هم د مسکنت او ذلت څخه خلاص نه شي.

یا په بل عبارت: ای عیسی! تا به اسمان ته پورته کړم او ستا تابعان به په ځمکه کښې پورته کړم چې په دښمنانو باندې به برلاسي ورکړم.

نو د ذلت او توهين كوم چل چې دوی ستاسو دپاره جوړ كړی دی په هغه كښې به دوی پخپله ولوېږي او د قيامت د ورځې پورې به ترې نجات ونه مومي.

برسېره په دې ستا په تابعانو كښې به هم په حقه تابعان د منحرفې عقيدې په خاوندانو باندې د پاسه وي. دا وه د دوارو ډلو دنياوي حالات چې شرحه شوه.

۳ـ اما په آخرت كښې خو به ستا په شمول ټول د الله ﷻ په حضور كښې ودرول شي او د اختلافي مسائلو په باره كښې به مو انصافي فيصلې وكړي چې لنډيز يې دا دی:

څوك چې كافر دی هغوی ته به په دنيا او آخرت كښې سخت عذاب وركړم او كومكيان به ونه لري چې را څخه خلاص يې كړي. د دنيا عذاب يې دا دی چې ذلت، د دښمن غلبه، وژل او نور آفتونه به وربانديې نازل كړو او د آخرت عذاب خو معلوم دی چې د دوزخ اور او د الله ﷻ غضب دی. نو د قيامت په ورځ به د دوی دواړه ډوله عذابونو مجموعه بشپړه شي. او څوك چې مومنان وي او د نېكو اعمالو خاوندان دي هغوی ته به الله ﷻ پوره اجرونه وركړي ځكه چې دوی ظالمان نه دي او هغوی ظالمان دي او الله ﷻ د ظالمانو سره محبت نه لري نو د اخروي اجرونوڅخه يې بې برخې كوي.

۴ـ ای پيغمبره (محمده)! دا ذكر شوي بيانات ټول هغه دي چې مونږ يې په تابانديې د وحې په حيث درنازلوو او په تابانديې يې لولوو، دا ټول د خلكو دپاره پوره دلايل او معجزات دي او هم د دوی دپاره د حكمت څخه ډك نصائح دي.

علاوه په دې دا هغه محكم حقائق دي چې د متشابهاتو په څېر تاويلاتو ته اړتيا نه لري نو دوی ته په كار دي چې د معجزاتو څخه په عقيده كښې استفاده وكړي او د نصائحو څخه په عمل كښې مستفيد شي ترڅو په ﴿ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ ﴾ كښې شامل شي.

توضيحات

١ـ په دې مقام كښې د عيسى عليه السلام په هكله په لاندې خبرو كښې تحقيق په كار دی چې كومه يوه صحت لري:

اوله: عيسى عليه السلام يهودانو وژلی دی، اسمان ته نه دی خېژول شوی.

دوهمه: يا دوی وژلی او يا په خپل مرګ مړ شوی خو اسمان ته روحًا خېژول شوی دی.

درېمه: د مرګ يا وژلو څخه وروسته بېرته راژوندی كړی شوی او اسمانونو ته جسمًا او روحًا خېژول شوی دی.

څلورمه: نه وژل شوی او نه مړ شوی خو د دې سره- سره اسمانونو ته خېژولی شوی دی، بېرته به دنيا ته راستنېږي او د خپل مرګ وار به تېروي.

زمونږ (أهل السنة والجماعة) عقيده همدغه څلورمه خبره ده چې ژوندی هلته بيولی شوی دی د قيامت د ورځې په قرب كښې به رابښكته كړی شي، څلوېښت يا څلېرښت كاله عمر به تېر كړي، دجال به ووژني، د نصاراوو صليب به مات كړي، د ځمكې په مخ به په هغه وخت كښې كافر پاتې نه شي،

﴿ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ﴾ [الأنفال: ۳۹] يعني: او ټول غاړه ايښودل به د الله ﷻ پورې (عملا) مختص وګرځي.

۲_ په اوله خبره کښې خو فيصله دا ده چې عيسى عليه السلام يهودانو نه دی وژلی لکه چې الله ﷻ ورته په نژدې تېرو شوو ايتونو کښې اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَكَرُواْ وَمَكَرَ ٱللَّهُ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴾، او په بل ځای کښې يې وربانديې صراحت کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ ﴾ [النساء: ۱۵۷] يعني: او (يهودانو) عيسى عليه السلام نه وژلی دی او نه يې په دار کړی دی. نو دوی يې چې د وژلو ادعاء کوي په حقيقت کښې په کفر بانديې يو بل جنايت وراضافه کوي.

او په نورو درېوو خبرو کښې همدا ايت شريف چې اوس د بحث لاندې دی د متشابهاتو څخه ګڼل کېږي. دا ځکه چې په قرآن کريم کښې د "تَوَفِّي" کلمه د مرګ په معنى هم استعماله شوې ده لکه چې فرمايي: ﴿ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ﴾ [السجدة: ۱۱] يعني: ورته ووايه چې هغه ملک الموت به مو ارواګانې قبض کړي چې په تاسو بانديې مقرر کړی شوی دی.

او د ويده کولو په معنى يې هم استعمال موندلی دی لکه چې فرمايي: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ ﴾ [الأنعام: ۶۰] يعني: او الله هغه ذات دی چې تاسو د شپې اخلي (ويده کوي مو).

همدارنګه د پوره اخستلو او پوره ورکولو دواړو کښې استعماله شوې ده لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ﴾ [آل عمران: ۱۶۱] يعني: بيا به هر نفس ته د خپل کسب جزا پوره ورکړی شي. يا لکه چې عرب وايي: "قَدْ تَوَفَّيْتُ مِنْهُ مَالِي"[1] د هغه څخه مې خپل مال پوره واخست.

مونږ د دې سورت د [۷] ايت لاندې يوه دا خبره هم ليکلې ده چې تشابه کله د لفظي اشتراک د کبله واقع کېږي چې د "تَوَفِّي" کلمه د همدې ډول متشابهاتو څخه ده.

او بل مو هلته ليکلي وه چې د متشابهاتو په معنى بانديې د ځان پوهولو قانون دا دی چې بايد محکماتو ايتونو (أُمُّ الْكِتَاب) او يا احاديثو ته مراجعه وکړی شي.

نو کله چې د عيسى عليه السلام په هکله ايتونو او احاديثو ته مراجعه وکړو نو هلته دا خبره مشخصه تاکله کېږي چې هغه عليه السلام اوس هم ژوندی دی، قيامت ته په نژدې وخت کښې به د اسمانه راښکته کړی شي، پاتې عمر به د نبي کريم ﷺ په خلافت کښې تېر کړي، بيا به وربانديې د مرګ دوره ورشي، د نبي کريم ﷺ سره به په مبارکه روضه کښې دفن کړی شي او د قيامت په ورځ به ورسره د همدې هديرې (روضې) څخه څنګ په څنګ راپورته شي. لاندې محکمات ايتونه او احاديث ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ [النساء: ۱۵۸] يعني: (داسې نه ده لکه چې يهودان يې ادعا کوي) بلکې عيسى عليه السلام الله ﷻ خپل ځان (اسمان) ته پورته کړی دی او الله ﷻ د کلکې ارادې او د حکمت څښتن دی.

---

(۱) لسان العرب ج۱۵ ص ۴۰۰

ښکاره ده چې دلته ژوندی پورته کول مطلب دي ځکه چې:

اول: د "بَلْ" کلمه د مخکني کلام څخه په اضراب (راتاوېدلو) باندې دلالت کوي چې یهودانو به ویلې چې مونږ وژلی دی؛ نو الله ﷻ د هغوی خبره رده کړه چې دوی نه دی وژلی هغه ته مونږ نجات ورکړی دی او اسمان ته مو ژوندی خېژولی دی.

دوهم: که بالفرض دلته د عیسی ﷺ د مبارک روح پورته کول مراد شي نو د یو پلوه به د کافرانو خبره رد نه شي او د بله پلوه به د ده د تخصیص وجه مونده نه شي، ځکه چې د ټولو شهیدانو او مؤمنانو ارواګانې د شهادت یا مرګ څخه وروسته اسمان ته خېژول کېږي.

درېیم: همدارنګه که دلته ژوندي پورته کول مطلب نه شي نو د ﴿ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴾ تعقیب ورسره هیڅ ارتباط نه شي درلودلی، دا تعقیب د معجزانه کار سره تناسب لري چې د عادت څخه د پاسه وي او د چا د عقل لاندې یوره نه شي راتلای.

ب: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴾ [النساء:۱۵۹] یعني: او د اهل الکتابو څخه هیڅوک نه دی مګر په عیسی ﷺ باندې به د هغه د مرګ څخه مخکښې ایمان راوړي او هم به عیسی ﷺ په دوی باندې د قیامت په ورځ کښې شهادت ورکړي (چې ما ورته احکام ورسول خو دوی ایمان رانه ووړ او زما د وژلو هڅه یې وکړه).

یعنې: نن ورځ خو یهودان ادعا کوي چې مونږ وژلی دی او نصارا ادعا کوي چې هغه "إله" دی، خو کله چې نوموړی د اسمان څخه ځمکې ته راښکته شي دواړه ډلې به د خپلو عقائدو څخه صرف نظر شي او پوه به شي چې مونږ خطا شوي یاستو. ځکه چې هغوی به یې ژوندي وګوري چې وژل شوی نه دی او دوی به یې وګوري چې وفات به شي او په "إله" خو مرګ نه راځي.

ج: د حسین بن الفضل علیه الرحمة څخه چا پوښتنه وکړه چې په قرآن کریم کښې داسې دلیل موندلی شي چې عیسی ﷺ به د اسمان څخه راښکته شي؟ هغه وویلې چې: ولې نه الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ [آل عمران: ۴۶] یعني: او عیسی ﷺ به هم په ماشومتوب او هم په کهولت کښې د خلکو سره خبرې وکړي. هغه خو په ځمکه کښې د کهولت عمر ته نه وه رسېدلی نو معلومه شوه چې بېرته به ځمکې ته راښکته شي او د کهولت عمر ته به ورسېږي(۱).

د: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: په هغه ذات مې دې قسم وي چې زما ځان د هغه په واک کښې دی، نژدې دی چې عیسی بن مریم به په تاسو کښې د منصف حکم په صفت راښکته شي، صلیب به مات کړي، خنزیر به قتل کړي، جزیه به د منځه یوسي (چې کافران به په جزیه ورکولو نه پرېښودل کېږي) او مالونه به دومره ډېر شي چې «لَا يَقْبَلُهُ أَحَدٌ»(۲) هیڅوک به یې نه قبلوي (چې څوک یې ورکوي).

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۰۸

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۷

ه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه صحيح روايت دا دی چې عيسى ﷺ اولني اسمان ته ژوندی خېژول شوی دی[۱].

نوموړي صحابي ﷺ خو دغسې خبره اجتهاداً نه شوه کولی نو معلومه شوه چې د نبي کريم ﷺ څخه به يې اورېدلې وي. دې ډول حديث ته په اصطلاح کښې حکمي مرفوع حديث وايي.

څو نکات

۳_ که مونږ هغه ټول احاديث چې په دې باره کښې روايت شوي دي راغونډ کړو لکه چې ځينو مفسرينو کرامو راټول کړي دي[۲] نو يو لوی کتاب به ترې جوړ شي څکه چې تقريباً تواتر ته رسېږي[۳]. د همدې کبله په دې موضوع کښې نورو دلايلو ته خاتمه ورکوو او لاندې نکتو ته محترم لوستونکي متوجه کوو.

اول: ځينو مفسرينو چې دلته د "تَوَفّي" څخه مرګ اخستی دی[۴]، هغوی غلط شوي دي.

دوهم: د الله ﷻ د کامل قدرت او کامل احسان سره دا ښه مناسبه ده چې په فوق العاده توګه يې نجات ورکړی وي، نه دا چې د وژلو څخه يې نجات ورکړی وي خو په دې ذريعه چې د هغه روح يې قبض کړی وي.

دريم: زمونږ دا يقين دی چې الله ﷻ به داسې نه وي ويلي چې: ای عيسى! د يهودانو د قتلونو څخه نجات درکوم خو زه دې پخپله روح قبض کوم!

څلورم: مونږ چې د ﴿ مُتَوَفِّيكَ ﴾ په تفسير کښې څه ويلي کل، که همدا په ذهن کښې ونيول شي نو د هغو ټولو ګڼ شمېر تاويلاتو مخه نيوله کېږي چې ځينو مفسرينو کرامو[۵] ليکلي دي او د اورېدوالي د کبله په سړي باندې خلط راولي.

د عيسى ﷺ په تابعانو سره څوک مراد دي؟

۴_ په ﴿ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ ﴾ کښې مفسرينو کرامو لاندې دوه تفسيرونه کړي دي:

الف: دلته د عيسى ﷺ هغه تابعين مراد دي چې ځانونه يې تابعان ګڼي، برابره خبره ده چې په حقه يې تابع وي لکه د هماغه وخت تابعان چې شريعت يې لا نه وه منسوخ شوی، او يا يې د متابعت دعوه کوي خو په باطله لار باندې روان وي لکه د محمدي شريعت د نزول څخه وروسته چې څوک ځانونه د عيسى ﷺ تابعان ګڼي او په نبي کريم ﷺ باندې ايمان نه راوړي[۶].

---

(۱) روح المعاني ج۲ ص۱۸۲؛ تفسير أبي السعود ج۲ ص۴۳؛ تفسير القرطبي ج۴ ص۱۰۰
(۲) تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۷۴_۵۸۴؛ تفسير الطبري ج۳ ص۲۹۱
(۳) البحر المحيط ج۲ ص۴۷۳
(۴) تفسير المنار ج۳ ص۳۱۶
(۵) التفسير الكبير ج۸ ص۷۱؛ روح المعاني ج۳ ص۱۷۹
(۶) زاد المسير ج۱ ص۳۲۷

نو په دې تقدير باندې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ نصاراوو ته په هره زمانه کښې چې وي په يهودانو باندې د فوقيت ورکوونکی او دوی ته د ذلت ورکوونکی دی.

نو د دې ايت معنی به دې ايت ته ورته وي چې: ﴿ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ وَٱلْمَسْكَنَةُ ﴾ [البقرة: ۶۱] يعني: او په دوی (يهودو) باندې مو ذلت او مسکنت ايښی دی.

ب: دلته د تابعانو څخه په حقه تابعان مراد دي[1]، چې د محمدي (ﷺ) شريعت څخه وروسته يوازې مسلمانان دي چې عيسی ﷺ د الله ﷻ بنده او پيغمبر ګڼي او بس. ځکه د ده ﷺ هغه امتيان چې يا د ده ﷺ په باره کښې مزخرفه عقيده لري او يا د هغه شريعت منسوخ نه ګڼي په حقيقت کښې يو هم د عيسی ﷺ په حقه تابع نه دی.

نو په دې تقدير باندې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ مؤمنانو لره په کافرانو باندې فوقيت ورکوونکی دی. نو د دې ايت معنی به دې ايت ته ورته وي چې: ﴿ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ [آل عمران: ۱۳۹] يعني: او تاسو د پاسه ياست که تاسو مؤمنان ياست.

مونږ ته داسې ښکاري چې دواړه معناوې يې واقعيت لري. نو ښه دا ده چې هم نصارا په يهودانو باندې فوق دي او هم مؤمنان په کافرانو باندې فوقيت لري، نو بايد چې د عيسی ﷺ د اتباع څخه ما يطلق عليه الإتباع مراد کړی شي چې دواړو شقونو ته شامل شي.

سوال جواب

۵ــ که څوک وايي چې: دغه ايت ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْأَخِرَةِ ﴾ خو د وړاندېني ايت دپاره تفصيل واقع شوی دی چې: ﴿ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾. نو مضمون يې داسې راځېژي چې: بيا خاص ماته ستاسو رجوع ده نو ستاسو په منځکښې به په هغه څه کښې فيصله وکړم په کوم کښې چې تاسو اختلاف کوئ، نو کفار به په دنيا او آخرت کښې معذب کړم په سخت عذاب سره.

نو پوښتنه دا ده چې کله قيامت قائم شي نو د دنيا لمن به ټوله شوې وي، نه به دنيا وي او نه به پکښې څوک معذبېږي؟!

مونږ وايو چې: ذکر شوی اعتراض په هغه وخت کښې واردېږي چې د ﴿ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ الآية په وړاندې نيمائي ايت باندې تفريع شي لکه چې معترض همداسې ګڼلي دي، خو حقيقت دا دی چې دا دواړه ايتونه په وړاندېني مکمل ايت باندې تفريع کېږي او د هغه تفصيل واقع کېږي.

نو په دې تقدير خو اجمال او تفصيل دواړه مطابقت پيدا کوي ځکه چې هلته هم د دنيا او آخرت عذابونه ذکر دي او دلته هم.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۰۹

﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾
ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ
ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ
فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَـٰذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْقَصَصُ ٱلْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَـٰهٍ
إِلَّا ٱللَّهُ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾﴾

[۵۹] بې شکه د عیسی ﷺ عجیبه حال د الله ﷻ په نزد داسې دی لکه د آدم ﷺ عجیبه حال، چې د خاورو (ختو) څخه یې جوړ کړ بیا یې ورته وویل چې شه (ژوندی شه) نو شو (ژوندی شو).

[۶۰] حق (په هره موضوع کښې) ستا د رب د جانبه دی (څه چې وایي همغه حق دی او بس) نو د شک کوونکو څخه مه کېږه (همدې حالت ته تاسو ټول ادامه ورکړئ).

[۶۱] نو هرڅوک چې ستا سره په حق کښې د هغه څخه وروسته جګړه کوي (دوام ورکوي) چې تاته (د الله ﷻ د پلوه په هغه باندې) پوهه درغله (درکړه شوه) نو (هغوی ته) ووایه راشئ چې خپل زامن او ستاسو زامن او خپلې زنانه او ستاسو زنانه او خپل ځانونه او ستاسو ځانونه (یوه مجلس ته) راوبلو، بیا (ټول) ښېرا وکړو نو د الله ﷻ لعنت په دروغژنانو باندې وګرځوو (ورواچوو، چې دروغژن دې الله ﷻ د خپل رحمت څخه لرې کړي او د ده ﷻ په غضب دې ککړ شي).

[۶۲] بې شکه هغه (چې وړاندې بیان شوه) همدا حق بیان دی او بس. او د عبادت لایق هیڅ نشته مګر الله ﷻ دی. او بې شکه الله ﷻ خامخا همدی ﷻ د کلکې ارادې او حکمت څښتن دی.

[۶۳] نو که دوی (د حق څخه) مخونه واړول نو بې شکه الله ﷻ په مفسدانو باندې پوه دی (د فساد جزا به ورکړي، ته تشویش مه کوه ستا وظیفه تمامه شوه).

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دې ایتونو شان نزول داسې وه چې د نجران وفد د نبي کریم ﷺ سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ[۱]:

وفد: زموږ اندېوال (عیسی ﷺ) ته ولې کنځلې کوې؟

نبي کریم ﷺ: ما ورته په څه ډول کنځلې کړې دي؟

وفد: ته ورته عبد الله (د الله ﷻ بنده) وایې، هغه خو په خپله معبود (اله) دی، بندګي خو ورته کنځل دي.

---

[۱] روح المعاني ج۳ ص۱۸۶

نبي کریم ﷺ: هو! زه خو دا وایم چې عیسی ﷺ د الله ﷻ بنده او د ده ﷻ پیغمبر دی چې په معجزانه توګه باندې د پاک لمنې مریمې رضي‌الله‌عنها د ګېډې څخه تولد شوی دی.

دوی (وفد) په غُصه شوه چې تا هم چرته بې پلاره انسان لیدلی، که ربښتیا دې لیدلی وي نو مونږ ته یې را په ګوته کړه؟

نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه چې د عیسی ﷺ څخه لا را ته ډېر زیات عجیبه انسان معلوم دی چې نه پلار لري او نه مور چې آدم ﷺ دی، عیسی ﷺ خو لا مور لري.

۲ـ او د ارتباط وجه یې دا ده چې په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانیت او د عیسی ﷺ په بندګۍ باندې د همده ﷺ په احوالاتو باندې استدلال نیولی وه چې ټول په بندګۍ باندې دلالت کوي. په دې ایتونو کښې په عین مطلب باندې د یو پلوه د آدم ﷺ په خلقت باندې استدلال قائم کړی شوی دی او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته د مباهلې طریقه وربښودله شوې ده چې د عنادیانو سره نهائي د حل لاره ده او نهائي استدلال دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای پیغمبره! نجرانیانو ته ووایه چې که بې پلاره توب د الوهیت معنی ورکوي نو مناسبه دا ده چې دا لقب عیسی ﷺ ته نه بلکې آدم ﷺ ته ورکړئ، ځکه چې د عیسی ﷺ خو مور وه او د آدم ﷺ نه پلار وه او نه یې مور.

د ده د خلقت قیصه دا ده چې الله ﷻ د خټې څخه د ده مجسمه جوړه کړه او بیا یې د "کُن" په تکویني امر باندې ژوندی کړ، نو هر کله چې آدم ﷺ ته تاسو "اله" نه وایئ نو باید چې عیسی ﷺ هم په دې لقب باندې یاد نه کړئ.

۲ـ ای پیغمبره! چې دوی د همدې معقول استدلال مقابله نه شي کولی او د رد کولو توان یې نه لري نو پوه شه چې حق ستا سره دی او ستا دښمنان محض عناد او حسد نیولی دی. نو ته خو د شک کوونکو د ډلې څخه نه یې او نه ... کېږې، خو باید چې ستا أمت هم څه شک او شبه ونه کړي چې عیسی ﷺ به ربښتیا إله او معبود وي، لکه چې نصارا وریاندې ډېر کلک ولاړ دي حتی چې د استدلال د اسالیبو څخه په یوه أسلوب (طریقه) باندې هم قناعت نه کوي.

۳ـ ستا امت دې ځکه په ذکر شوې اشتباه کښې ونه لوېږي چې د نصارا وو کلکوالی په کوم معقول دلیل باندې ولاړ نه دی او نه کوم اعتماد وړ سند لري، دوی صرف حسد او بد نیتیو همدې کلکوالي ته هڅولي دي که نه نو دوی قلبًا قانع دي چې ته په حقه روان یې او دوی باطله لاره نیولې ده.

۴ـ نو د دې دپاره چې د دوی حسد هر چا ته څرګند شي، دا خل یې مباهلې ته دروبوله چې راشئ: مونږ او تاسې او هم زمونږ او ستاسې اولادونه او زنانه به په یو ځل باندې لاسونه پورته کړو او ښېرا وکړو، چې ای ربه! هرڅوک چې په مونږ کښې په ناحقه او باطله لاره باندې کلک وي نو هغه هلاک کړې او خپل غضب او لعنت وریاندې ورکوز کړې.

۵ـ ای پیغمبره! ته به وګورې چې دوی به مباهلې ته هم حاضر نه شي، او دا خکه چې دوی ته د خپل مطلب بطلان ښه څرګند دی، دوی پوهېږي چې د مباهلې سره سم به پوپنا شي.

نو بې شکه یوازې همدا ستا بیان همدا حق بیان دی چې د عبادت لایق بل هیڅوک نه دی مګر یو الله ﷻ دی او بس، او بې شکه الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی، نو دغو لجوجو او عنادیانو ته چې سمدستي عذاب نه متوجه کوي دا د کمزورۍ د کبله نه بلکې د حکمت په بناء دي نو دوی د عذاب تالبدل په خپل حقانیت باندې دلیل نه شي نیولی.

۶ـ که بیا هم دوی مخونه واړول او حق ته یې غاړه کېښنبودله نو ستا مسئولیت خلاص شو، تا خپله وظیفه تر سره کړه، الله ﷻ په ټولو مفسدانو باندې ښه پوهېږي چې د هغوی د جملې څخه دوی هم دي، مناسب چال چلند به ورسره وکړي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه معلومېږي چې الله ﷻ آدم ؑ ته د خلقت څخه وروسته امر وکړ چې "کُنْ" موجود شه. ایا دا د حاصل شوي شي تحصیل نه دی؟

مونږ وایو چې: د ﴿ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ﴾ معنی دا ده چې الله ﷻ د آدم ؑ مجسمه د خاورو څخه جوړه کړه خو څرنګه چې ډېر لږ وخت وروسته همدغه مجسمه آدم ؑ جوړېدله نو د آدم ؑ اطلاق ورباندې وشو. دا د دې حدیث د قبیلې څخه ګڼل کېږي چې فرمایي: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ»[۱] یعني: هرڅوک چې په غزا کښې وژلی شوی کس ووژني چې شاهدان ورباندې ولري نو د وژلي شوي سامان د همغه (قاتل) دی؟. ښکاره ده چې وژل شوی خو نه وژل کېږي نو د قتیل څخه قریب القتل (وژلو ته نژدې) مراد دی.

سوال او جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د آدم ؑ د خلقت قیصه خو تېره شوې ده نو عبارت داسې په کار وه چې: "کُنْ فَکَانَ" موجود شه نو موجود شو. نه داسې چې: ﴿ كُن فَيَكُونُ ﴾ موجود شه نو موجود ېږي؟!

مونږ وایو چې:

الف: د خلقت قیصه په همدې خای تمامه شوې ده چې ﴿ كُن ﴾. او د ﴿ فَيَكُونُ ﴾ جمله په حکایت کښې داخله نه ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ د آدم ؑ مجسمه جوړه کړه او بیا یې ورته تکویني امر وکړ چې ژوندی شه، هغه ژوندی شوه. او دا خکه هر شي ته چې الله ﷻ دغسې امر وکړي، ﴿ فَيَكُونُ ﴾ نو هغه کېږي[۲].

دا جواب که څه هم صحیح دی خو متبادر نه دی ډېر خفي دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۵

(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۹۷

ب: مونږ د [البقرة:۹۱] ایت لاندې د بلاغت یو قانون لیکلی دی چې کله-کله تېر شوی عجیبه حالت حاضر ګڼل کېږي، ته به وایې چې هغه دی په سترګو یې ګورم. نو په همدغه بلیغ قانون باندې د آدم ﷺ د عجیبه حالت څخه هم په مضارع تعبیر کړی شوی دی. نو مبالغهٔ د "کَانَ" په ځای "یَکُونُ" استعمال شوی دی.

اِبتهال څه ته وایي؟

۳ـ "اِبْتِهَال" د "بَهْل" څخه اخستلی شوی دی چې په معنی د خوشې کولو سره دی، لکه څوک چې ترل شوی اوښ خلاص کړي او غوښې یې پرانېزي[۱]، نو کله چې د "اِبْتِهَال" کلمه او د دې مشتقات په سوال کولو کښې استعمال شي (د خیر سوال وي او که د شر) نو هغه سوال کول ترې مرادېږي چې ډېرې زارۍ او زیاته تواضع ورسره ملګرې وي، ته به وایې چې د سوال د ردېدلو ټول موانع یې د منځه وړي دي او د قبول ټول شرطونه یې پوره کړي دي چې مخکښې یې هیڅ خنډ نشته.

په دې مقام کښې ترې د شر غوښتنه (ښېرا) مراده ده چې په لعنت سره ترې تعبیر کړی شوی دی.

که څه هم د ﴿ نَبْتَهِلْ ﴾ په کلمه کښې زیاتې زارۍ مرموزې دي خو لاندې ټکي یې په زیاتې مبالغې باندې هم دلالت کوي:

الف: د ﴿ نَدْعُ ﴾ کلمه؛ یعنې دغه کار ته بايد په قصدي ډول باندې راغونډ شو، حتی چې بايد هره ډله برسېره په زامنو او ښځو باندې خپلو خانونو ته هم بلنه ورکړو چې د ښېراوو په میدان کښې لاسونه پورته کړي.

ب: په خینو وختونو کښې سړی خپل خان د خطر موقع ته وراندې کوي خو خپل اولادونه ترې بچ ساتي، غالبه دا ده چې دلته به "اَبْنَاء" کلمه لورګانو ته هم شامله وي. او دا ځکه: لکه څنګه چې سړی د نارینه ماشومانو حفاظت کوي همدارنګه ښځینه اطفال هم په مخاطره کښې نه اچوي.

په دې مقام کښې چې د اولادونو وړاندیز هم شوی دی ترڅو د خطر په موقع کښې حاضر کړی شي نو معلومه شوه چې وړاندیز کوونکی (نبي کريم ﷺ) د خپلې مدعی په رښتیاوالي باندې پوره مطمئن دی.

ج: همدارنګه زمونږ په فکر دلته د "نِسَاءَ" کلمه هغو ټولو زنانه وو ته شامله ده چې د لورګانو څخه په غیر وي. لکه: مور، خور، ماندینه او داسې نورې.

نو د ایت مضمون داسې راوخي چې: ای نجرانیانو! دلایل خو دې همدومره وي چې مونږ ستاسو د قناعت دپاره په مختلفو اسالیبو وړاندې کړ، خو تاسو زمونږ د دلایلو په مقابل کښې دلایل هم نه شئ وړاندې کولی او د خپل باطل هدف څخه لاس هم نه اخلئ، نو راشئ چې الله ﷻ ته سوال وکړو چې د باطلو خاوندان یو پښا کړي چې بېخ یې وخي چې نه نارینه پاتې شي او نه زنانه او ماشومان، نو په دې تقدیر به یا تاسو د منځه لاړ شئ او یا مونږ او لانجه به ختمه شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۶۱

اجتماعي غوښتنه

۴_ د الله ﷻ څخه په اجتماعي توګه د یونس ؑ قوم هم سوال کړی وه چې د عذاب د نزول څه نښې او آثار ورته هم څرګند شوي وه، خو الله ﷻ یې سوال قبول کړ او د عذاب مخه یې ترې واړوله لکه چې د [یونس:۹۸] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، داسې معلومېږي (والله ﷻ أعلم) چې په اجتماعي توګه د الله ﷻ څخه سوال کول بې ګټې نه دي که څه هم د مباهلې په ډول نه وي.

نبي کریم ﷺ مباهلې ته تیار شو

۵_ نبي کریم ﷺ مباهلې ته تیار شو حسن ؓ، حسین ؓ، بي بي فاطمه رضي الله عنها یې د خانه سره روان کړل چې علي ؓ هم ورسره وه[1]، ترديې وخته پورې لا نجرانیانو د هو او نه جواب نه وه ورکړی، که بالفرض هغوی مباهله کول منلي وی نو نبي کریم ﷺ به ټولو مسلمانانو ته بلنه ورکړې وی او حتی خپلې ببیانې به یې هم وربللې وی[2].

یادونه

۶_ موږ أهل السنة والجماعة د حسنینو رضي الله عنهما، فاطمه رضي الله عنها او د علي ؓ په فضائلو باندې عقیده لرو، هرڅوک چې ورته په فضائلو باندې قائل نه وي نو هغه دې په ایمان وډار شي. اما د همدې ایت شریف څخه د علي ؓ خلافت استنباط کول ډېره بعیده خبره ده لکه چې اهل تشیع یې ترې استنباطوي. د دوی مفصل بیان دې په اوږدو کتابونو[3] کښې وکتل شي.

مباهله عملي نه شوه

۷_ کله چې نبي کریم ﷺ نجرانیانو ته د مباهلې اعلان وکړ نو هغوی د مشورې دپاره وخت وغوښت چې موږ مشوره کوو، نو کله چې دوی په خپلو منځو کښې مشورې ته کښیناستل نو پرېکړه یې وکړه چې مباهله نه کوو دا په حقه پیغمبر دی او هیڅا د پیغمبر د ښېرا څخه خیر نه دی موندلی، که مباهله مو ورسره وکړه نو نه به مو وړوکی پاتې شي او نه لوی، بلکې بېخ به مو ووځي، راځئ چې سوله ورسره وکړو او بېرته خپل وطن ته لاړ شو.

دوی د نبي کریم ﷺ حضور ته راغله او خپله پرېکړه یې ورته ښکاره کړه نو په څه مال باندې یې ورسره سوله وکړه او خپل وطن ته د کفر په حالت کښې ستانه شوه[4].

نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَلَوْ خَرَجَ الَّذِينَ يُبَاهِلُونَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَرَجَعُوا لَا يَجِدُونَ مَالًا وَلَا اهلا»[5] یعني: او که هغه کسان (مقابلې ته) وتلي وی کومو چې د

---

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۳۰۰

(۲) البحر المحیط ج۲ ص۴۷۹

(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۸۹

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۰

(۵) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۲۳

الله ﷻ د پيغمبر سره مباهله کوله نو دوی به په داسې حال کښې ببرته ستانه شوي وی چې نه به يې مال موندلی وی او نه اهل (هر څه به هلاک شوي وی).

هېر مو نه شي!

۸ـ هېر مو نه شي چې دا درېم خل دی چې په دې سورت کښې الله ﷻ خپل دغه دوه صفتونه ﴿ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴾ څنګ په څنګ ذکر کوي، شايد چې په دې کښې دې ته اشاره وي چې الله ﷻ کافرانو ته په مختلفو اساليبو (طريقو) دلايل وړاندې کوي چې دوی په اختيار سره ايمان راوړي او توحيد ته غاړه کېږدي، او که نه نو دوی په زور باندې موحدين ګرځول او داسې معجزې وربنکاره کول چې دوی ايمان راوړلو ته مجبور شي الله ﷻ ته اسان دي ځکه چې عزيز دی، خو د حکمت څخه مخالف دی حال دا چې الله ﷻ حکيم دی، د توحيد مخالفين مباهلې ته رابلل هم يو ډول استدلال دی نو ځکه يې په دې مقام کښې هم ذکر شوي دواړه صفتونه د درېيم خل دپاره ذکر کړه.

ايا اوس مباهله جواز لري؟

۹ـ ځيني مفسرين کرام وايي چې د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته هم په مهم شرعي هدف کښې د مخالفينو سره مباهله کول جواز لري[1]، مګر مونږ ته داسې ښکاري چې جواز به يې د هغه څخه وروسته وي چې مخالفين د دغسې قطعي دلايلو په مقابل کښې د لا نسلم (نه منو) په غونډی کښېني، لکه چې نجرانيان ورباندې ناست وه چې نه ورسره عقلي دليل موجود وه او نه نقلي خو د عيسى ﷺ د الوهيت څخه تر آخره پورې تېر نه شوه او د خره لکۍ يې ټينګه کړې وه، حتی چې مباهلې ته هم حاضر نه شوه.

﴿ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِۦ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُولُوا۟ ٱشْهَدُوا۟ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۶۴] (ای محمده! ورته) ووايه چې: ای اهل الکتابو! (يهود ياست او که نصارا) داسې خبرې ته راپورته شئ چې زمونږ او ستاسو په منځکښې معتدله (يو برابر) ده (هغه دا) چې (مونږ او تاسو ټول به) د هيچا عبادت نه کوو مګر يوازې د الله ﷻ او د ده ﷻ سره به (په عبادت کښې) هيڅ شی نه شريکوو او هم به ځيني زمونږ ځينو نورو لره د الله ﷻ څخه په غير معبودان نه جوړوو.

نو که دوی (دې خبرې ته) شا کړه نو تاسو ټول ورته ووايئ چې: په دې باندې شاهدان اوسئ چې يقينًا همدا مونږ غاړه اېښودونکي ياستو (او بس).

---

(۱) تفسير القاسمي ج۴ ص۱۱۶

د ارتباط وجې

الف: په تېرو شوو ایتونو کښې د دې خبرې استدلال وه چې عیسی ﷺ د الوهیت لیاقت نه لري او په دې ایتونو کښې په دې استدل قائم کړی شوی دی چې علاوه په عیسی ﷺ بل بنده هم د الوهیت او ربوبیت درجې ته نه شي رسېدلی.

ب: که څه هم د نجران وفد مباهلې ته غاړې کېښنبودلې خو دومره فائده یې وکړه چې دوی د خپل پخواني شدت او تېزۍ څخه لږ څه راښکته شوه، پخوا ورته دا خبره کنځل ښکارېده چې چا به عیسی ﷺ ته د بندګۍ نسبت وکړ او د اورېدلو حوصله یې نه درلوده، خو د مباهلې څخه وروسته پکښې دا حوصله پیدا شوه. نو ځکه هغوی دا ځل په یوه بل اسلوب باندې د توحید استدلال ته متوجه کړی شوه چې خلاصه یې دا ده:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! اوس چې د دوی حوصله لږ څه اماده شوې ده چې په عیسی ﷺ باندې د بندګۍ نوم واوري، نو دوی ته ووایه چې: ای اهل الکتابو! په تاسو باندې خو الله ﷻ کتاب نازل کړی دی تاسو خو اهل علم یاست د مشرکانو په شان ناپوه او جهال خو نه یاست، د ټولو اسماني ادیانو په مشترکه خبره باندې خو پوهېږئ چې یو طرف ته هم پرخیزه نه ده.

راشئ چې په دغې باندې سره راغونډ شو او په اتفاق سره ورباندې منګولې ښخې کړو چې تفصیل یې دا دی:

الف: د الله ﷻ څخه په غیر به د هیچا عبادت نه کوو که څه هم هغه عیسی ﷺ او یا بل کوم یو پیغمبر او یا بل څوک وي.

ب: د الله ﷻ سره به هیڅ شی په عبادت کښې نه شریکوو او عبادت به په همده ﷻ پورې مختص ګڼو.

ج: څرنګه چې مونږ او تاسو ټول انسانان یاستو نو د خپله منځه به د الله ﷻ څخه په غیر معبودان نه نیسو چې هغوی د خپلو کارونو کارسازان وګڼو او د تحلیل او تحریم وظیفه هغوی ته ورو‌سپارو.

۲ـ نو ای اهل الکتابو! ذکره شوې خبره داسې یوه معتدله خبره ده چې که مونږ او تاسو یې خپله تګلاره وګرځوو نو هیڅوک دا اشتباه نه شي کولی چې ګنې زه هغه بل چا استثمار کړم او په خپله شخصي ګټه باندې یې راڅخه کار واخست او یا غواړي چې ما د خپل ځان دپاره بنده او غلام جوړ کړي.

مونږ د همدې کبله تاسو ته د ذکرې شوې خبرې دعوت درکوو ترڅو تاسو پوه شئ چې مونږ تاسو د خپلو ځانو دپاره بندګان نه جوړوو، مونږ غواړو چې تاسو د بندګانو د بندګۍ څخه خلاص کړو او په حقیقي معنی باندې مو د الله ﷻ بندګان جوړ کړو.

که بالفرض تاسو ته مونږ دعوت درکولی چې د عیسی ﷺ بندګي پرېږدئ او د محمد ﷺ عبادت وکړئ نو تاسو حق درلود چې زمونږ په مقابل کښې مو مقاومت کړی وی خو خبره داسې نه ده.

۳ـ ای پیغمبره! که اهل الکتابو ستاسو ذکر شوي دعوت ته شا کړه او مخونه یې ترې واړول نو تاسو په دې باندې پوه شئ چې دوی عناد نیولي دي او تاسو نه شئ کولی چې د عناد د غونډۍ څخه یې رابنکته کړئ، نو نهائي خبره ورته دا وکړئ چې:

۴ـ ای اهل الکتابو! تاسو شاهدان اوسئ چې بې شکه همدا مونږ الله ﷻ ته غاړه اېښودونکي یاستو چې د همده ﷻ عبادت کوو او هیڅ شی ورسره په عبادت کښې شریک نه ګڼو. او نه د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک کارساز او رب بولو.

یا په بل عبارت: ای اهل الکتابو! باید تاسو اعتراف وکړئ چې غاړه اېښودونکي مونږ یاستو چې په حقیقي معناوو کښې غاړې ږدو، تاسو نه یاست چې په عبادت کښې ورسره شریکان دروئ.
که بالفرض تاسو د انصاف څخه کار واخلئ نو نوموړې خبره به تائید کړئ او که نه نو په خپله پخوانۍ عقیده به کلک ودرېږئ.

که ستاسو څه تمه وي چې په مونږ باندې به ستاسو کلکوالی څه تاثیر وکړي او په کوم وخت کښې به ستاسو عقیدې ته دراواړو نو دا تمه د زړو څخه وباسئ، او تاسو شاهدان اوسئ چې مونږ په خپله عقیده باندې ستاسو څخه ډېر کلک یاستو، مونږ په خپلې عقیدې باندې دومره مطمئن یاستو چې هرڅومره زیات شاهدان ممکن وي مونږ یې درباندې شاهدان ودروو ترڅو د قیامت په ورځ کښې راباندې شاهدي ووایي چې رښتیا مونږ په همدې عقیده وو. د همدې کبله ستاسو څخه هم غواړو چې د قیامت په ورځ هم راباندې شاهدي ووایئ او په دنیا کښې هم.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دې مقام کښې د نصاراوو سره مباحثه وه خو ښه دا ده چې د اهل الکتابو څخه ټول اهل الکتاب مراد شي. ځکه لکه څنګه چې نصاراوو عیسی ﷺ ته د ابن الله لقب ورکاوه همدارنګه یهودو هم عُزیر ﷺ د ابن الله په نامه باندې باله.

کَلِمَةٍ سَوَآءٍ: څه معنی

۲ـ د مجاهد رحمة الله علیه څخه روایت دی چې د ﴿ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ ﴾ څخه د توحید کلمه (لَآ إِلَهَ إِلَّا اللهُ) مراده ده[1]، چې همدا معنی د ایت شریف د سیاق څخه معلومېږي چې: ﴿ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ ﴾ الآیة، د ﴿ كَلِمَةٍ سَوَآءٍ ﴾ دپاره د بیان په موقع کښې واقع شوی دی چې د توحید د کلمې معنی ورکوي.

ربوبیت څه معنی؟

۳ـ په دې ایت کښې اوله برخه د الوهیت (عبادت) په توحید باندې دلالت کوي لکه چې مخکښې بیان شوه او دوهمه برخه یې د ربوبیت (کار سازي) په توحید باندې دلالت کوي لکه چې

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۳۵

په يوه حديث شريف کښې په ډېره ښه وجه تفسيره شوې ده، هغه دا چې

عدي بن حاتم رضي الله عنه د اسلام څخه وړاندې نصراني وه، نوموړی وايي چې زه نبي کريم ﷺ ته ورغلم او د سرو زرو صليب مې په غاړه وه. نو د هر څه څخه وړاندې يې راته امر وکړ چې دغه بوت دې د غاړې څخه ګذار کړه. بيا مې د نبي کريم ﷺ څخه واورېده چې دا ايت شريف يې ولوست: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ۳۱] يعنې: دوی خپل علماء او راهبان (مشائخ) د الله ﷻ څخه په غير کارسازان جوړ کړي وه. او بيا يې د همدې ايت په تفسير کښې وفرمايل چې: «أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ»[۱] يعنې: خبردار! يقيناً دوی د خپلو علماوو او مشائخو عبادت نه وه کړی مګر دوی داسې وه چې کوم شی به ورته هغوی حلال کړ هغه به يې حلال ګاڼه او کوم شئ به يې چې ورته حرام کړ هغه به يې حرام ګاڼه

تحليل او تحريم

۴ـ د دې حديث شريف څخه څرګندېږي چې تحليل او تحريم د الله ﷻ اختصاصي صفت دی، هرڅوک چې د الله ﷻ احکام د پښو لاندې کړي او په عوض کښې يې خپل احکام په خلکو تطبيق کړي ـ که څه هم همدغه ځوک په خوله باندې خپل ځان ته د معبود لقب ورنه کړي ـ په حقيقت کښې يې دعوه کړې ده، برابره خبره ده چې نوموړی ورباندې شعور لري او که نه. برسېره په دې هرڅومره خلک چې نوموړي ته ذکر شوی حق ورکوي هغوی يې په حقيقت کښې عبادت کوي او په معبود سره يې مني.

موږ (د مذهب خاوندان) ابو حنيفه رحمه الله عليه څکه د إمام په صفت پېژنو چې د ده استنباطات په ايت او حديث باندې متکي دي، که بالفرض نوموړی داسې حکم وکړي چې په ايت او حديث کښې ورته استناد موجود نه وي. نو دغه حکم زموږ په نزد مردود دی. بلکې نوموړی امام رحمه الله عليه ويلي دي چې کله زما حکم د ايت او حديث څخه مخالف وي نو زما حکم په دېوال باندې وروتپئ (د اهانت په نظر ورته وکورئ) څکه چې "كُلَّمَا صَحَّ حَدِيثٌ فَهُوَ مَذْهَبِي"[۲] په هر وخت کښې چې صحيح حديث موجود شي هغه زما مذهب دی

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايلي يې دي: «إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[۳] يعنې بې شکه اطاعت يوازې په معروفو (جائزو) کارونو کښې دی او بس.

يا په بل عبارت د مخلوق اطاعت هلته ضرور دی چې د خالق ﷻ د اطاعت څخه نمايندګي وکړي او که نه نو مخلوق د اطاعت حق نه لري.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۰
(۲) تفسير المظهري ج۲ ص۶۴
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۸

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې د مخلوق هغه اطاعت مردود ګڼل شوی دی چې "مِنْ دُونِ اللهِ" وي او نصاراوو خو که د خپلو علماوو او مشانخو احکام منل همدارنګه يې د الله ﷻ احکام هم منل، نو ايا دوی د ايت شريف مصداق جوړېدلی شي؟

مونږ وايو چې: کوم يو عبادت چې په هغه کښې د الله ﷻ سره بل څوک شريک کړی شي دا عبادت او نه عبادت دواړه يو برابر دي، دواړه مِنْ دُونِ الله ګڼل کېږي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلْخَالِصُ ﴾ [الزمر: ۳] يعني: خبردار! خاص الله ﷻ لره هغه غاړه ايښودل دي چې سوچه وي.

نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: د قيامت په ورځ به داسې اواز هم وکړی شي چې: «مَنْ كَانَ أَشْرَكَ فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلَّهِ أَحَدًا فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ فَإِنَّ اللهَ أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ»[۱] يعني: هر چا چې په خپل عمل کښې د الله ﷻ سره بل څوک شريک کړی وي نو هغه دې د خپل عمل ثواب د الله ﷻ څخه په غير د بل چا څخه وغواړي، ځکه چې يقيناً الله ﷻ په شريکانو کښې د دې څخه ډېر بې پروا وي چې په مشرک عمل کښې برخه واخلي. يعني: مشترک عمل د الله ﷻ په نزد بالکل مقبول نه دی.

﴿ يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوْرَىٰةُ وَٱلْإِنجِيلُ إِلَّا مِنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَـٰٓأَنتُمْ هَـٰٓؤُلَآءِ حَـٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَـٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى ٱلنَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ وَهَـٰذَا ٱلنَّبِىُّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ ﴾

[۶۵] (اى پيغمبره! ورته ووايه چې:) اى اهل الکتابو! تاسو ولې د ابراهيم ﷺ په حق کښې جګړې کوئ (چې هغه زمونږ په دين وه) حال دا چې تورات او انجيل (دواړه) نه دي نازل شوي مګر د هغه ﷺ څخه وروسته. ايا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ (چې په خپله خطا باندې پوه شئ)؟.

[۶۶] خبردار! تاسو چې ياست اى دغو (سادګانو)! په هغه شي کښې جګړې کوئ چې په هغه کښې درسره علم شته (که څه هم هغه مو په خپل حال نه دی پرېښی) نو په هغه شي کښې ولې جګړې کوئ چې په هغه کښې تاسو لره هيڅ علم نشته. او الله ﷻ پوهېږي (چې د ابراهيم ﷺ څه حال وه) او تاسو نه پوهېږئ.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴

[۶۷] (د هغه حال دا وه:) ابراهیم ﷺ نه یهودي مذهبه وه او نه نصراني مذهبه، مګر نوموړی د ټولو باطلو ادیانو څخه حق دین ته تاوېدونکی (او هم الله ﷻ ته) غاړه ایښودونکی وه. او نوموړی دمشرکانو څخه هم نه وه (چې د الله ﷻ سره یې ستاسو په شان شریک درولی وي).

[۶۸] یقینًا ابراهیم ﷺ ته په ټولو خلکو کښې ډېر نژدې ضرور هغه کسان دي چې د ده متابعت یې (په وخت سره) کړی وه. او دا پیغمبر (محمد ﷺ) هم او هغه کسان هم چې په دغه پیغمبر ﷺ باندې یې ایمان راوړی دی. او الله ﷻ د ټولو مؤمنانو دوست دی (په هرې زمانه کښې چې وي او تاسو د دوی د جملې څخه نه یاست).

شان نزول او ارتباط

۱ـ مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو شان نزول دا ښودلی دی چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ په حضور کښې یهود او نصارا په خپلو منځو کښې سره په جګړه شوه، هرې یوې ډلې ادعا کوله چې مونږ په ابراهیمي دین باندې یو. یعنې یهودانو ویلې چې د ابراهیم ﷺ دین یهودیت وه او نصارا ووویلې چې د ابراهیم ﷺ دین نصرانیت وه. نو همدغه ایتونه نازل شوه[1] او د دوی دواړو ډلو او د درېمې ډلې (مشرکانو) ادعاګانې یې ردې کړې.

۲ـ د ارتباط وجه یې دا ده چې د تېر شوي ایت مضمون دا وه چې: ای اهل الکتابو! که چرته تاسو كَلِمَة سَوَاء (لَا إِلَهَ إِلَّا الله) ته وروانه وړئ نو شاهدان اوسئ چې مونږ په حقه غاړه ایښودونکي یاستو او تاسو په دروغو.

د همدې مضمون په جواب کښې د هغوی جواب دا وه چې مونږ په حقه یاستو او تاسو په دروغو یاستئ څکه چې مونږ په ابراهیمي دین باندې روان یو. خو د دوی همدغه جګړه یوازې د مسلمانانو په مقابل کښې نه بلکې په خپلو منځو کښې هم واقع شوه او هرې یوې ډلې بلې ته د باطلې ډلې لقب ورکاوه او په دې باره کښې یې زښتې ډېرې ناندرې او جګړې پیل کړې، چې په دې ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای اهل الکتابو ستاسو د دین او د ابراهیم ﷺ د دین اتحاد خو بالکل ممکن نه دی، تاسو ته په کار دي چې د هغه د دین نوم په خوله هم وانخلئ؛ پاتې خو لا دا چې جګړې او ناندرې پکښې ووهئ: دا څکه کله چې تاسو د موسی ﷺ په دین کښې خپل مزخرفات ورګډ کړه او تورات مو تحریف کړ نو نوموړی دین مو په یهودیت باندې یاد کړ، او کله مو چې د عیسی ﷺ په دین کښې مزخرفات ورداخل کړه او انجیل ته مو تحریف ورکړ نو په همدې دین باندې مو د نصرانیت نوم کېښود. نو معلومه شوه چې یهودیت د تورات څخه منشا اخستې ده او نصرانیت د انجیل څخه منشا نیولې ده، چې د دغو دواړو کتابونو څخه مخکښې یوه هم موجودیت نه درلود.

---

[1] روح المعاني ج۳ ص۱۹۴

۲ـ څرنګه چې ذکر شوي دواړه اديان د ابراهيم ﷺ څخه ډېر وروسته اختراع شوي دي نو ايا دا ممکنه ده چې ابراهيم ﷺ ته د کوم يوه نسبت وکړى شي؟ ايا دا د منلو خبره ده؟ ايا کوم يو هوښيار سړى به په دې باندې خوله وښوروي؟

لنډه دا چې په يهوديت او نصرانيت باندې پخپله موسى ﷺ او عيسى ﷺ هم نه وه، پاتې خو لا دا چې په هغو باندې ابراهيم ﷺ وي. نو د ده په باره کښې د غسې ادعا کول يو حماقت دى او بيا په همدې خبرې کښې جګړې کول بل حماقت دى. دا کار بل شى نه دى فقط د لمر په ګوته پټول دي.

۳ـ اى پيغمبره! دوى ته ووايه چې اى ساده ګانو! تاسو خو په داسې شي کښې جګړې کوئ چې په هغه کښې څه ناڅه علم درکړى شوى دى. او بهانه مو جوړه ده چې جګړې مو د پوهې په بنياد ولاړې دي. مثلاً د موسى ﷺ د دين په باره کښې وايئ چې نه منسوخ کېږي او عُزَير ﷺ ته ابن الله وايئ. همدارنګه د عيسى ﷺ او د مريمې (رضي الله عنها) په باره کښې څه نورې خبرې کوئ او د نبي کريم ﷺ کوم علامات چې په کتابونو کښې تاسو ته ښودل شوي وه هغو ته تحريف ورکوئ ترڅو ورباندې تطبيق نه شي او داسې نور.

اما تاسو چې د ابراهيم ﷺ په هکله جګړې کوئ نو دا مو ډېره زياته سادګي ده ځکه چې د ده ﷺ په باره کښې خو تاسو ته هيڅ علم نه دى درکړى شوى ترڅو مو بحث ته بهانه جوړه شي او هغه د خپلو خانو په ګټه وڅرخوئ.

ځکه تاسو ته په نوموړي بحث کښې د سادګى ګوته نيوه کېږي چې ستاسو سره نه عقلي دليل شته او نه نقلي. دا ځکه چې تاريخي واقعات په عقل نه شي جوړېدلى او ستاسو په کتابونو کښې نقلاً هم نشته چې ابراهيم ﷺ يا يهودي مذهبه وه او يا نصراني مذهبه.

۴ـ هو! د ابراهيم ﷺ په حال باندې الله ﷻ ښه پوهېږي تاسو ورباندې نه پوهېږئ، الله ﷻ تاسو پوهوي چې ابراهيم ﷺ نه يهودي مذهبه وه او نه نصراني مذهبه، بلکې ابراهيم ﷺ د ټولو باطلو اديانو څخه مخ اړوونکى وه چې د هغو د جملې څخه ستاسو باطل اديان هم دي، ابراهيم ﷺ صرف د الله ﷻ احکامو ته غاړه اېښودونکى وه. ايا دا امکان لري چې ابراهيم ﷺ ستاسو په دين باندې وي حال دا دى چې تاسو دواړو ډلو خپل خپل حقيقي دين ته تحريف ورکړى دى او د شرک پلو ته مو کش کړى دى؟ د همدې کبله مو د تېر شوي ايت وړانديز قبول نه کړ او کلمة سواء (لا اله الا الله) ته مو غاړه کېښوده. که رښتيا تاسو د ابراهيم ﷺ (رئيس الموحدين) په مذهب باندې روان وئ نو نوموړى وړانديز به مو ډېر ژر قبول کړى وى.

۵ـ دا وه د ابراهيم ﷺ د دين حال چې بيان شو. اوس دا خبره واورئ چې ستاسو دين ابراهيم ﷺ ته اقلاً ورنژدې هم نه دى. ځکه هغه ﷺ ته چې ورنژدې دي يو د هغه خپل امتيان دي چې د هغه متابعت يې کړى دى او بل دا پيغمبر (محمد ﷺ) دى او درېم د همدې پيغمبر ﷺ امتيان دي چې ايمان يې ورباندې راوړى دى. دوى ټول واقعي مؤمنان دي او الله ﷻ د مؤمنانو دوست دى. د دوى څخه په غير چې نور څوک د ابراهيمي دين د نژدېکت ادعا کوي هغوى ټول دروغژنان دي او الله ﷻ د دروغژنانو سره دوستي نه لري چې د دوى د جملې څخه تاسو هم ياست.

توضیحات

۱_ ابراهیم ﷺ د موسی ﷺ څخه یو زر (۱۰۰۰) کاله وړاندې او د عیسی ﷺ څخه دوه زره (۲۰۰۰) کاله مخکښې تېر شوی دی[۱]. او ځینو مفسرینو کرامو د ما بین په زمانو کښې نور مختلف اقوال لیکلي دي[۲]. په هر تقدیر د ما بین فاصله یې ډېره زیاته ده.

ابراهیمي دین د صحت معیار دی

۲_ ابراهیم ﷺ د الله ﷻ څخه سوال کړی وه چې: ﴿ وَٱجۡعَل لِّي لِسَانَ صِدۡقٖ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴾ [الشعراء: ۸۴] یعني: او ای الله! ماته په وروستنیو خلکو کښې د رښتینتوب یادونه په نصیبه کړې. الله ﷻ یې دغه سوال قبول کړی دی، د همدې کبله د ابراهیم ﷺ دین په ټولو ادیانو کښې په حقانیت سره ستایل کېږي حتی چې د عقائدو د صحت په باره کښې ورته د معیار په شکل کتل کېږي. د همدې کبله د نبي کریم ﷺ د زمانې کافرانو مختلفو ډلو هرې یوې ډلې هم زور لګاوه چې خپلو عقائدو ته ابراهیمي لقب ورکړي او حریفه ډله غیر ابراهیمي ډله وبولي. لکه چې یهودو او نصاراوو د همدې تکتیک څخه کار واخست او الله ﷻ د دوی نظر رد کړ چې ستاسو ادیانو خو د تورات او انجیل څخه منشا نیولې ده او دغه دواړه کتابونه خو د ابراهیم ﷺ څخه زښته ډېره موده وروسته نازل شوي دي او نو څنګه ممکنه ده چې هغه ﷺ به ستاسو په وروستني پیدا شوي دین باندې وه.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: اهل الکتابو چې خپل ادیان ابراهیمي ادیان ګڼل دا دوه احتماله لري او په دواړو باندې اعتراض واردېږي، مثلا:

الف: ابراهیم ﷺ یهودي مذهبه اویا نصراني مذهبه وه، په دې تقدیر اعتراض دا دی چې دا ډول ادعا خو بالکل ظاهر البطلان ده ایا اهل الکتاب دومره بې عقلان او ساده ګان وه چې په دې باندې هم نه پوهېده؟.

ب: د ابراهیم ﷺ مسلک د یهودیت یا نصرانیت سره موافق وه، په دې تقدیر اعتراض دا دی چې د موافقت دپاره خو د زمانې یووالی ضرور نه دی، نه ګورئ چې قرآن کریم د ابراهیم ﷺ څخه وروسته نازل شوی دی خو محمدي (ﷺ) شریعت د ابراهیمي (ﷺ) شریعت سره موافقت لري؟

مونږ وایو چې: اهل الکتابو چې خپل ځانونه ابراهیم ﷺ ته نسبتول مطلب یې د اعتراض اول شق وه. او دا څکه چې:

الف: دوی ته جواب په اول شق ورکړی شوی دی چې: ﴿ مَا كَانَ إِبۡرَٰهِيمُ يَهُودِيّٗا وَلَا نَصۡرَانِيّٗا ﴾ الآیة، که د دوی مطلب دوهم شق وی نو داسې جواب په کار وو چې: "مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ مُوَافِقًا لِلْيَهُودِيَّةِ وَلَا مُوَافِقًا لِلنَّصْرَانِيَّةِ".

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۰۷
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۹۴

ب: که د دوی دوهم شق مطلب وی نو دستي به یې اعتراض کړی وی چې مونږ خو ابراهیم ﷺ یهودي او نصراني نه ګڼو بلکې وایو چې هغه زمونږ د دین سره موافق وه.

نو څرنګه چې دوی د اعتراض څخه ساکت پاتې شوه نو معلومه شوه چې مطلب یې اولنی شق وه او دوهم شق نه وه او دا هم معلومه شوه چې دوی یهودیت او نصرانیت اختراع کړي وه که نه نو دستي به یې د خپل کتاب څخه وربانديې دلیل وړاندې کړی وی چې مونږ په دې دلیل دغه مسلک کلک کړی دی.

پاتې شوه دا خبره چې دوی ولې دومره ساده بوده وه چې په مباحثه کښې یې دغسې واهیات او د غنې د کور په شان ضعیفه او کمزوري دلایل وړاندې کول نو د دې دپاره لاندې وجې ولولی:

اول: اهل الکتابو ځکه په دغسې ظاهر البطلان دلیل باندې منګولې ښخې کړې ترڅو مسلمانان خپه او خپل تعنت او عناد ورڅرګند کړي.

دوهم: ترڅو ځینو ساده لوحو مسلمانانو ته تشویش ورواچوي او د سمې عقیدې څخه یې منحرف کړي، لکه چې په همدې مطلب باندې راتلونکی [۶۹] ایت دلالت کوي.

دریم: دا هم لرې نه ده چې دومره ساده ګان او جهال وه چې دغسې ظاهر البطلان دلیل هم ورته باطل نه ښکاره کېده، لکه چې د خوسې په یوه رمباړه باندې یې عقائدو انحراف وموند او هغه ته په الوهیت قائل شوه! د دې څخه خو هغه ډېره ظاهر البطلان وه.

څلورم: کېدلی شي چې الله ﷻ د دوی په ژبو باندې نوموړې ظاهر البطلان خبره د معجزې په توګه جاري کړې وي ترڅو د دوی د عقائدو انحراف ټولو خلکو ته څرګند شي.

هو! د دې دپاره چې دوی د خپلو باطلو عقائدو د تصحیح دپاره په راتلونکي کښې د دوهم شق احتمال غوره نه کړي چې زمونږ دا مطلب دی چې ابراهیمي دین زمونږ د دین سره موافقت لري، نه دا چې هغه یهودي یا نصراني وه، نو الله ﷻ د دوی د دغې تصحیح مخه هم بنده کړه او وېې فرمایل چې: ﴿ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ یعنې: او ابراهیم ﷺ د مشرکانو څخه هم نه وه. نو نه وربانديې یهودان د موافقت دعوه کولی شي چې عُزَیر ﷺ ته د ابن الله لقب ورکوي او نه نصارا چې په عیسی ﷺ باندې د "ثَالِثُ ثَلَاثَة" د دریم "إله" نوم ږدي. برسېره په دې دوی دواړه ډلې خپلو علماوو او مشائخو ته د اربابانو منصب ورکوي چې په تحلیل او تحریم کښې د همدوی خولو ته ګوري او د الله ﷻ احکام د پښو لاندې کوي.

په یاد ولرئ!

۴ـ په یاد ولرئ په کوم ډول سره چې مونږ د ذکر شوو ایتونو تفسیر وکړ دا د هغه اعتراض مخه نیسي چې ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې په ځان باندې وارد کړی دی او بیا یې ورته جواب کړی دی[1].

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۹۵؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۳۶

اعتراض داسې دی چې که اهل الکتاب مسلمانانو ته ووايي چې قرآن کريم خو هم د ابراهيم ﷺ څخه ډېر وروسته نازل شوی دی نو تاسو ولې خپل ځانونه ابراهيم مسلکې بولئ؛ چې په مونږ باندې بد وايئ؟

جواب يې دا دی چې دا اعتراض به هلته په ځای وی چې مونږ په ﴿ وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا ﴾ کښې د "مُسْلِم" څخه د محمدي شريعت تابع مرادولی، مونږ خو د "مُسْلِم" څخه غاړه اېښودونکی مرادوو. نو ذکر شوی اعتراض په مونږ باندې نه واردېږي، په تاسو باندې واردېږي چې ابراهيم ﷺ يا يهودي بولئ او يا نصراني.

او زمونږ د تفسير په طريقه نه سوال شته او نه جواب. ځکه چې اعتراض د ذکرو شوو شقونو څخه په دوهم شق باندې واردېږي او مونږ اول شق اختيار کړی دی.

يادونه

۵ـ په دې مقام کښې مونږ د مشرکينو څخه اهل الکتاب مراد کړه چې سياق او سباق ورباندې دلالت کوي. که د همدې مراعات په نظر کښې ونه نيولی شي نو د ﴿ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ کلمه بوت پرستانو، يهودانو، نصاراوو او نورو کافرانو ټولو ته شاملېږي لکه چې ځينو مفسرينو کرامو[۱] شامله ګڼله ده.

يو تذکر

۶ـ د "حَنِيف" د کلمې تحقيق مونږ يو ځل د [البقرة:۱۳۵] ايت لاندې ليکلې دی بيا ليکلو ته يې اړتيا نه وينو، دلته فقط همدومره اضافه کوو چې ځينې مفسرين وايي "حَنِيف" هغه څوک دی چې موحد وي، حج اداء کوي، د لوي اختر ضحيه کوي، سنت ګيري کوي او بالآخره په لمانځه کښې کعبې شريفې ته مخ کوي[۲]. نو د ټولو څخه ړومبی دغه صفات په ابراهيم ﷺ باندې صادقېږي.

﴿ وَدَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ ﴾

[۶۹] د اهل الکتابو يوه ډله دا خوښوي چې تاسو بې لارې کړي. او دوی نه بې لارې کوي مګر خپل ځانونه خو دوی ورباندې شعور نه لري (چې مونږ خپل ځانونه بې لارې کوو).

[۷۰] (ای پيغمبره! ورته ووايه چې) ای اهل الکتابو تاسو د الله ﷻ په ايتونو باندې ولې کافر کېږئ حال دا چې تاسو يې (په حقانيت) شاهدي هم وايئ؟

---

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۸۷

(۲) تفسير البغوی ج۱ ص۳۱۳

[۷۱] ای اهل الکتابو! تاسو ولې حق د باطل سره ګډوئ او (ولې) حق پټوئ حال دا چې تاسو پوهېږئ (په حق باندې پوهېږئ او د حق پټوونکو جزا هم درته معلومه ده او خپله فريضه هم پېژنئ)؟.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د مفسرينو کرامو په اجماع سره ثابته ده چې دغه ايتونه د يوې ډلې صحابه وو کرامو ﷺ په باره کښې نازل شوي دي، لکه معاذ ﷺ، حذيفه ﷺ، عمار ﷺ کله چې دوی ته اهل الکتابو دعوت ورکړ چې خپل دين پرېږدئ او زمونږ د دين تابع شئ[۱].

۲ـ او د ارتباط وجه يې دا ده چې په مخکښنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو ګمراهي (ضلالت) بيان شوی وه او دلته يې ګمراه کول (اضلال) بيانېږي، نو د دواړو ايتونو څخه يوه دا په اثبات رسېږي چې دوی لکه څنګه چې ګمراه دي ګمراه کوونکي هم دي او بله دا چې دوی د تېرو شوو ټولو دلايلو سره‌سره د خپلو مزخرفو عقائدو څخه صرف نظر نه دي بلکې اوس لا هم ورته دعوت چلوي او په کفر کلک ولاړ دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! په اهل الکتابو باندې تېرو شوو دلايلو هيڅ تاثير نه دی کړی حتی چې په دوی کښې داسې يوه ډله هم شته چې ستاسو د ګمراه کولو هڅه کوي او په تاسو کښې چې څوک ورته ساده ښکارېږي هغوی ته دعوت ورکوي چې خپل دين پرېږدئ او د دوی دين ته راواوړئ.

دوی دا توان نه لري چې مسلمان د حق دين څخه واړوي او ګمراه يې کړي بلکې دوی خپله ګمراهي لا پسې قوي کوي او د خپل کفر پېټی لا درنوي خو دوی ورباندې شعور نه لري، که شعور يې درلودی نو خپل ځانونه به يې نه وی اغفال کړي او د حق دين په دلايلو باندې به يې سترګې نه وی پټې کړې او غوږونه به يې ورباندې نه وی کاڼه کړي. ته به وايې چې نه يې ګوري او نه يې اوري او د بې ژبې حيواناتو څخه هم ښکته دي چې دوی د مشاعرو څخه د آخرت ګټه نه اخلي.

۲ـ نو ای پيغمبره! ورته وايه چې ای اهل الکتابو! په تاسو باندې څه باعث دی چې تاسو د خپلو کتابونو د هغو ايتونو څخه انکار کوئ چې تاسو ته يې نبي کريم ﷺ د خپلو زامنو په شان درپېژاندلی دی او دې ته يې مجبور کړي ياست چې په خپلو منځو کښې يې په حقانيت شاهدي هم ووايئ خو د دې سره‌سره ايمان ورباندې نه راوړئ.

همدارنګه په تاسو څه باعث دی چې د قرآن کريم د دلايلو څخه انکار کوئ . حال دا دی چې حقانيت يې په داسې دلايلو سره په اثبات رسېدلی دی لکه چې په سترګو باندې يې ګورئ خو بيا هم درباندې سترګې پټېږي او د بصيرت کار ترې نه اخلئ.

او هم ورته ووايه چې: ای اهل الکتابو! تاسو خو د اسماني کتاب خاوندان ياست، په تاسو لازمه ده چې خلکو ته حق واضحه کړئ او د باطلو څخه يې ورته جدا کړئ. نو په تاسو باندې څه باعث دی

(۱) البحر المحيط ج۲ ص۴۸۸

چې یا حق د باطل سره ګډوئ چې په خلکو باندې خلط راشي او یو د بل څخه جدا نه کړی شي او یا بالکل حق پټوئ او نه یې ښکاره کوئ، حال دا چې تاسو ښه پوهېږئ چې دا څومره بدکار دی او څومره لوی جنایت دی؛ نو که تاسو حق څرګند کړئ د ډېر خلک به ایمان راوړي او که نه نو په هغوی باندې به د خپل ضلالت ګناه بار وي او په تاسو باندې به د خپلو کفر دپاسه د هغوی د ګمراه کولو پېټی هم وراضافه شي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د ټولو کافرانو زړونو غوښتل او زړونه یې غواړي چې مسلمانان د خپل دین څخه باطل دین ته ورتاو کړي او د خپلو خانونو په شان ترې کافران جوړ کړي، لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه فرمایي چې: ﴿ وَدُّواْ لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُواْ فَتَكُونُونَ سَوَآءً ﴾ [النساء:۸۹] یعني: دوی آرزو کوي چې کاشکي تاسو هم داسې کافران شئ لکه چې دوی کافران دي نو ټول به یو برابر شئ. مګر څرنګه چې د همدې آرزو دپاره هر یو کافر کار نه شي کولی نو ځکه الله ﷻ په دې مقام کښې په ﴿ طَّآئِفَةٌ ﴾ سره تعبیر وکړ، چې باطلو ته دعوت کول د دوی د یوې ډلې کار دی چې هغوی یې علماء او مشائخ دي.

دوی خپل خانونه ګمراه کوي

۲ـ څرنګه چې د دوی په ذکر شوي دعوت باندې څه مرتب نه شوه او ویې نه شوه کړی چې کوم یو مسلمان مرتد کړي او د دین څخه یې واړوي نو الله ﷻ د دوی ددغې بې اثره دعوت څخه داسې تعبیر وکړ چې دوی خپل خانونه ګمراه کړه، سره د دې چې دوی لا د دغه بې نتیجې دعوت څخه وړاندې هم ګمراهان وه. نو ځکه یې مفسرین کرام لاندې معناوې کوي:

الف: د خپل خان ګمراه کول د دې څخه عبارت دي چې کفر یې لا پسې قوي کېږي او د ګناه پېټی یې درنېږي[1].

ب: دوی په دغه کار سره د اسلام د قبول استعداد د منځه وړي او کفر یې د ختم حد ته رسېږي[2]، د دې څخه وړاندې احتمال وه چې د کفر څخه یې لاس اخستی وی خو وروسته یې دغه احتمال بالکل ضایع کړ، ته به وایې چې په لوی لاس یې خپل خانونه د ضلالت کندې ته وغورځول.

ج: دوی مسلمانان نه شي ګمراه کولی بلکې خپل خانونه ګمراه کوي، یعنې خپل امثال ګمراهان کوي. نو د خپلو امثالو ګمراه کول داسې وګڼل شوه لکه چې دوی خپل خانونه ګمراه کړي وي[3]، د دې نظیر داسې دی لکه چې الله ﷻ دوی ته توصیه کړې وه چې: ﴿ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ ﴾ [البقرة:۸۴] تاسو به خپلې وینې نه تویوئ. یعني د خپلو امثالو وینې به نه تویوئ.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲۰
(۲) تفسیر المنار ج۳ ص۳۳۱
(۳) روح المعاني ج۳ ص۱۹۸

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې تولې معناوې د عموم مجاز په طريقه باندې مرادېدلی شي نو حاجت نشته چې يوه معنی مراده کړی شي او د بلې څخه صرف نظر وکړی شي. بايد داسې وګڼل شي چې هر مفسر يې يو- يو مثال ښودلی وي او حصر يې مطلب نه وي.

"وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ" څه معنی؟

۳ـ په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو څو معناوې کړې دي[۱]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ای اهل الکتابو! په هغو دلايلو باندې ولې کافر کېږئ چې ستاسو په کتابونو کښې د ابراهيم ﷺ په حنيفيت او د نبي کريم ﷺ په حقانيت باندې دلالت کوي، حال دا چې تاسو هغه دلايل په سترګو ګورئ او شاهدي ورباندې وايئ او البته په خپلو منځو کښې.

ب: په هغو دلايلو باندې ولې انکار کوئ چې په قرآن کريم کښې نازل شوي دي او تاسو يې هم د حقانيت دلايل ګورئ او هم يې په پټه کښې په حقانيت اقرار کوئ.

ج: په هغو معجزاتو ولې کافر کېږئ چې هغه د نبي کريم ﷺ د پلوه تاسو په سترګو ليدلي دي او ګورئ يې.

دلته هم زمونږ په فکر تولې معناوې مرادېدلی شي ځکه چې اهل الکتابو د نوموړو تولو دلايلو څخه انکار کاوه.

يو تذکر

۴ـ د حق د پټولو او د حق او باطل ګډولو بيان د [البقرة:۴۲] ايت لاندې تېر شوی دی هيله ده هلته يو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ءَامِنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكْفُرُوٓا۟ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ﴾

[۷۲] او د اهل الکتابو څخه يوه ډله (ځينو نورو ته) وايي چې: د ورځې په مخ کښې (سبايې مهال) په هغه کتاب باندې چې په هغو کسانو باندې نازلېږي چې ايمان يې (په محمد ﷺ باندې) راوړی، تاسو هم ايمان راوړئ او د ورځې په آخر کښې (ماسپښين مهال) ورباندې بېرته کافر شئ: شايد چې هغوی (هم ستاسو سره) راوګرځي.

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۱ ص۶۳۷

[۷۳] او تاسو (دغه دستوري ایمان) بل هیچا ته مه ښکاره کوئ مګر هغه چا ته چې ستاسو د دین (پوخ) متابعت کوي.

(په جواب کښې ورته ای پیغمبره!) ووایه چې: بې شکه کامل هدایت خو د الله ﷻ هدایت دی (ستاسو څه د لاسه کېږي) چې یو چاته د هغه کتاب په مثل یو کتاب ورکړی شي چې تاسو ته درکړی شوی دی او یا په تاسو باندې د خپل رب په نزد هغوی په جګړه کښې غالب شي، (ایا تاسو بې مخه نیولی شئ؟).

ورته ووایه چې: یقینًا فضیلت ورکول د الله ﷻ په لاس کښې دي (ستاسو په لاس کښې نه دي) هر چا ته یې چې اراده وشي هغه ته یې ورکوي. او د الله ﷻ فضل پراخه دی (یوازې په تاسو پورې حصر نه دی او هم الله ﷻ) پوه دی (د فضل ورکولو وړ خلک پېژني).

[۷۴] الله ﷻ په خپل رحمت (نبوت، قرآن) هغه څوک مختص (ممتاز) جوړوي چې هغه چا ته یې چې اراده وشي او الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې متعدد صورتونه روایت شوي دي. مثلاً:

الف: کعب بن أشرف او نورو یهودي مشرانو د خپل قوم ځینو ساده خلکو ته وظیفه ورکړې وه چې سهار په قرآن کریم باندې ایمان راوړي او بېګاه ته بېرته خپل دین ته واوړي ترڅو مسلمانانو ته د قرآن کریم په حقیت کښې شک ورواچوي[۱] چې: دوی څکه بېرته ستانه شوه چې قرآن کریم ورته حق ښکاره نه شو څرنګه چې دوی اهل الکتاب دي (د علم خاوندان دي) نو معلومېږي چې رښتیا پکښې شک شته.

ب: ځینو یهودي علماوو ذکر شوې وظیفه څه ساده ګانو ته د قبلې په باره کښې ورکړې وه. البته په کوم وخت کښې چې د مسلمانانو قبله د بیت المقدس څخه کعبې شریفې ته تاو کړی شوه، چې لاړ شئ د نبي کریم ﷺ سره د سهار لمونځ کعبې ته وکړئ او ماسپښین بېرته خپلې قبلې ته راستانه شئ ترڅو مسلمانان په خپله قبله کښې شکمند شي[۲].

یوه تبصره

۲ـ لرې نه ده چې دواړه دوله دستورونه ورکړی شوي وي، څه منافات سره نه لري. پاتې شوه دا خبره چې نوموړي وظائف یهودي ساده‌ګانو عملي کړه او که نه، ځینې مفسرین وایي[۳] چې دوی همداسې وکړه، په سبا او بېګاه کښې یې خپلې خبرې واړولې او راواړولې مګر په مؤمنانو باندې یې ـ الحمد لله ـ څه تاثیر پرېنووت.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۱۱
(۲) زاد المسیر ج۱ ص۳۴۴؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۳۱۲
(۳) روح المعاني ج۳ ص۲۰۰

اما د ایتونو سوق ته چې سړی ګوري داسې ښکاري چې د دوی ذکره شوې نقشه د عملي کولو څخه وړاندې الله ﷻ افشاء کړه، ترڅو د یو پلوه مسلمانان د یو خطرناک ازمېښت څخه وسائل شي او د بلې خوا د یهودانو دپاره یوه غټه معجزه جوړه شي چې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ د دوی د ډېرو پټو رازونو څخه هم خبرولی شي که بالفرض د وحې برکت نه وی نو هیڅوک به پرې نه وی خبر شوی ځکه چې دوی یې په پټولو کښې زیات کوښښ کاوه چې دسیسه افشاء نه شي.

ارتباط

۳ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو په باره کښې فرمایلي وه چې دوی حق پټوي او حق او باطل سره یو ترېله خلطوي. په دې ایتونو کښې د همدې مضمون د مصداق یوه نمونه وښودله شوه چې د نوموړي مطلب دپاره دوی په هره زمانه کښې رنګارنګ دسائس په کار اچوي، چې د نبي کریم ﷺ د زمانې یوه دسیسه دا ده چې افشاء شوه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! ستاسو دښمنان همېشه تاسو ته دسائس جوړوي ترڅو مو د حق دین په باره کښې تشویش کښې واقع کړي. د همدې دسائسو څخه یوه دسیسه دا ده چې د اهل الکتابو یوې ډلې مشرانو او مخورو خپنو نورو ته دستور ورکړ چې سبا مهال په قرآن ایمان راوړئ او بېګاه مهال بیرته خپل دین ته راتاو شئ شاید چې مسلمانان هم درسره راوګرځي خصوصاً هغه مسلمانان چې دوی نوي مسلمانان دي او د اسلام په مزایاوو باندې چندان پوه نه دی. خو پام کوئ چې دغه دسیسه افشاء نه کړئ او د خپلو مخلصو او پخو همعقیده وو څخه په غیر یې هیچا ته ښکاره نه کړئ. او دا ځکه چې:

الف: که مسلمانانورباندې خبر شي نو دسیسه به خنثی شي او څه فائده به پرې مرتبه نه شي.

ب: که مشرکان ورباندې خبر شي نو اسلام ته به یې میلان پیدا شي چې که اسلام حق دین نه وی نو اهل الکتابو به یې د منځه وړلو دپاره پټې دسیسې نه وی جوړې کړې.

علاوه په دې باید دغه لنډمهاله ایمان صرف د دې دپاره راوړئ چې د خپلو همعقیده وو خیر مو په نظر کښې نیولی وي ترڅو دوی په خپله عقیده باندې کلک او مطمئن کړئ او د مخالفینو په عقیده کښې شک او اضطراب واچوئ.

خو د دې ټولو سره-سره په تاسو ډېر تاکید کوو چې دستوري ایمان او عقیدې ته په زړونو کښې ځای ورنه کړئ چې توکه ټکاله نه شي او دروغ مو رښتیا نه شي.

۲ـ ای پیغمبره! که دوی د خپلو دسائسو په اخفاء کښې هرڅومره زیار وباسي د الله ﷻ څخه یې نه شي پټولی، نو دغه دی چې د دوی د دسیسې څخه مو پرده پورته کړه او په نطفه کښې مو خنثی کړه ترڅو تاسو پوه شئ چې الله ﷻ ستاسو کومکي دی او ترڅو چې هغوی ته ستا د پیغمبرۍ یوه بله معجزه هم ورولیده کړو چې بې شکه ته په حقه پیغمبر یې چې الله ﷻ دې د ډېرو پټو رازونو څخه د وحې په ذریعه خبروي.

خکه چې د مسلمانانو
۳_ نو دوی ته ووایه چې ستاسو دسیسه کاریګره نه شي واقع کېدلی. خکه چې د مسلمانانو هدایت د الله ﷻ هدایت دی او د الله ﷻ هدایت تاسو په ضلالت نه شئ بدلولی او ستاسو په وسه کښې نه ده، که هرڅومره پلمې او چلونه او ترتیب کړئ یو به هم منتج او کاریګر واقع نه شي.

۴_ تاسو خو غواړئ چې هیڅوک ستاسو د کتاب غونډې د کتاب خاوند نه شي او هیڅوک عند الله تاسو په جګړه کښې ملامته نه کړی شي مګر دغسې نه ده، چا ته چې الله ﷻ هدایت کړی هغوی ستاسو غونډې د اسماني کتاب (قرآن کريم) خاوندان هم دي او په مباحثه کښې هم تاسو مغلوبولی شي، لکه چې د همدې سورت د اول سر څخه تردې خایه پورې یې تاسو په څومره دلایلو باندې ملامته کړئ، حتی چې په مباهله کښې هم درباندې غالب شوه او په همدغې دسیسه کښې هم درباندې برلاسي شوه او د هغوی مقابله مو ونه شوه کړی.

نو که بالفرض ستاسو حالت او د مسلمانانو حالت یو منصف سړی مطالعه کړي، ستاسو دسائس او د دوی دلایل ټول په دقیقه توګه د نظره تېر کړي نو هغه به ضرور عند الله (عند الشريعة) تاسو ملامته او پړه کړي. دا ده د دنیا د محاکمې او مباحثې نتیجه او د آخرت پړه کېدل خو مو پوره واضحه دي چې هغوي ـ به درباندې د خپل رب ﷻ په حضور کښې زوروور شي.

۵_ ای پیغمبره! بیا ورته ووایه چې اصلي خبره دا ده چې ټوله بهتري او فضیلت د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی هر چا ته یې چې اراده وشي هغه ته یې ورکوي او څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی، نن ورځ یې چې په مسلمانانو باندې خپل فضل وکړ قرآن کريم یې ورباندې نازل کړ او آخر الزمان پیغمبر یې په همدوی کښې مبعوث کړ، که هرڅومره دسیسې ورته جوړې کړئ نو د خپلو خانو د رسوائي او فضیحت څخه په غیر به بله نتجیه ورنه کړي.

دا خکه چې د الله ﷻ فضل ډېر پراخه دی، تاسو یې چې په تنګه دائرې کښې محاصره کوئ چې باید ستاسو څخه په غیر په بله طائفه کښې پیغمبر مبعوث نه شي دا مو غته سهوه او خطا ده. او الله ﷻ د پوهې خاوند هم دی هرڅوک چې د فضل کولو لیاقت ولري هغه پېژني او په خپل رحمت باندې اختصاص ورکوي. نو الله ﷻ ستاسو څخه د پیغمبرۍ سلسله خکه قطعه کړه چې په تاسو کښې د آخر الزمان پیغمبر د مبعوثیت استعداد ختم شوی وه.

۶_ په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی او تاسو غواړئ چې لوی فضل رامحدود کړئ (خپلو خانو پورې اختصاص ورکړئ) په اصطلاح دریاب په کوزه کښې بند کړئ او لمر په بنیبنه کښې پټ کړئ.

توضیحات

۱_ داسې معلومېږي چې د اهل الکتابو مشران په خپلو دستوري کسانو باندې هم داړېدل چې چرته یې په زړونو کښې اسلام خای ونه نیسي نو ببرته به خپل مسلک ته راتاو نه شي، د همدې کبله یې ورته مهال ډېر نژدې تاکلی دی چې سبا ایمان راوړئ او بیګاه ببرته کافر شئ.

د دې عصر دسائس

۲_ په دې زمانه کښې د اسلام دښمنو ټولنو د دسیسو او پلمو وسیلې زښتې ډېرې دي لکه راډیو، تلویزون، جرائد، مجلات، انټرنټ، فلمونه، سینماګانې، اقتصادي تطمیع او تخویف او داسې نور. مګر کومه دسیسه چې په ایت شریف کښې ذکره شوه د هغې څخه په هره زمانه کښې کار اخستلی کېږي او هم ډېره خطرناکه ده ځکه چې انسان د ټولنې او چاپېریال د تاثیر لاندې په لاشعوري توګه راځي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: کله چې د سړي سره ډېر خلک په یوه غم کښې شریک وي هغه تخفیف کېږي، لکه چې وايي: "اَلْبَلَایَا اِذَا عَمَّتْ خَفَّتْ" بلاګانې چې کله عامې شي سپکېږي. د همدې کبله په افغان مهاجرو باندې هجرت اسان شو چې عام خلک پکښې شریک شوه.

ب: کله چې سړی واوري چې خلک فلانی کار کوي او فلانې خای ته لاړه، د سړي شوق پیدا شي چې زه هم هلته تللی وی او یا ما هم هغه کار کړی وی.

ج: که څوک خبر شي چې فلانې سړي ته فلانکی دوائې نقصان وکړ او یا په فلانی معامله کښې تاوانې شو نو دستې ترې د سړي نفرت واقع کېږي.

دا نفرت او شوق په هغه وخت کښې ډېر زیاتېږي چې کوونکي خلک په عقل او پوهې سره شهرت ولري، لکه چې اهل الکتابو شهرت درلود چې دوی د اسماني کتاب خاوندان دي په دیني شیانو کښې د نورو خلکو څخه پوه دي، دروغ او رښتیا ډېر ښه پېژاندلی شي.

د همدې کبله د ګناه افشاء کول اسلام دوهمه ګناه ګڼلې ده چې عوام ګناه ته تشویق کېږي او هم یې د ارتداد جزا وژل ټاکلې ده چې نور خلک مرتد نه شي، لکه چې د [البقرة:۲۵٦] ایت لاندې څه بیان تېر شوی دی.

په هر تقدیر، مسلمانانو ته دې الله ﷻ اتحاد او توفیق ورکړي چې د دښمن په دام کښې ونه لوېږي او چې څوک پکښې لوېدلي دي خانونه ترې راخلاص کړي.

زړه دسیسه بیا تازه شوه

۳_ په ایت شریف کښې ذکره شوې دسیسه به که څه هم پخوا هم تکرار شوې وي او لا تکرار به شي مګر مونږ د افغانستان په څوارلس کلن جهاد کښې زښت ډېر وارونه ولیده چې بیا_بیا تازه شوه، د مجاهدینو په صفونو کښې به کمونستي رژیم دستوري کسان خای په خای کړه او څه موده وروسته به بېرته خپلې مرجع ته ورتاو شوه او د نشریاتو په ذریعه به یې دنیا ته وربنکاره کړه چې په فلانې ولایت کښې دومره مجاهدین رژیم ته تسلیم شوه او د همکارۍ وعدې یې ورکړې، د دوی سره فلانی او فلانی ډول سلاګانې دي. همدارنګه مو په جهادي شعباتو او دوائرو کښې هم څینې دستوري کسان لیدلي دي چې د څه وخت څخه وروسته اصلي مسلک ته ورستانه شوي او د هغوی سره یې د وفادارۍ لوړې کړې دي. داسې هم شوي دي چې په عین جګړه کښې دستوري کسان

دښمنانو ته ورتښتبدلي دي ترڅو مجاهدين بې زړه کړي او په صفونو کښې يې شکست ګډ کړي، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

لږ نه ده چې نومړې دسيسې ته به نبي کريم ﷺ اشاره کړې وي چې فرمايلي يې دي: «تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا»[١] يعني: د قيامت د ورځې په مخکښې به داسې فتنې موجودې شي چې د شپې په شان به تکې توري وي، په دې فتنو کښې به يو سړی سبا مؤمن وي او بېګاه ته به کافر وي، سبا به کافر وي او بېګاه ته به مؤمن وي، ډېر قومونه به خپل دين په دنياوي متاعګانو باندې خرڅ کړي.

مشکل التفسير ايت

۴ـ ذکر شوی دوهم ايت ځينو مفسرينو کرامو د مشکلو ايتونو څخه ګڼلی دی[٢]، د همدې کبله يې په تفسير کښې ګڼ شمېر صورتونه ذکر کړي دي[٣] چې د اوږدوالي د کبله يې مونږ دلته نه شو رانقلولی، مګر کوم تفسير چې مونږ ته ښه ښکاري په هغه کښې نه خفا شته او نه پکښې خلاف الظاهر څه شی په نظر راځي نو د دې دپاره چې موضوع پوره واضحه شي هغه نکتې لاندې په صراحت سره ليکو چې مونږ ورته وړاندې اشارې کړې دي:

الف: په ﴿ وَلَا تُؤْمِنُوٓاْ ﴾ کښې د هغه ايمان څخه نهې شوې ده چې په ﴿ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ ﴾ کښې ورباندې امر کړی شوی وه خو په دې مقام کښې ذکر شوې جمله اعتراف ته متضمنه ده چې په همدې اعتبار سره وروړې په ﴿ لِمَن تَبِعَ دِينَكُمۡ ﴾ کښې اجليه لام تعلق نيسي[۴].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ذکر شوی دستوري ايمان د بل هيڅ شي دپاره مه راوړئ مګر صرف د خپلو ديني ورونو دپاره، چې کله تاسو خپلو مخالفينو ته عقيدوي شک ورواچوئ او بېرته درسره راستانه شي نو خپلو ديني ورونو ته به اطمنان ورکړئ او هغوی ته به ډېر لوی خدمت وکړئ. او همدارنګه بل هيچا ته په ذکر شوي ايمان باندې اعتراف مه کوئ مګر خپلو ديني پخو ورونو ته چې تاسو ورباندې مطمئن ياست، پام کوئ چې نور څوک ورباندې خبر نه شي چې دسيسه به افشاء شي.

ب: څرنګه چې اهل الكتابو ذکر شوې دسيسې ته د لاندې وجو څخه اقدام کړی وه نو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د ټولو جوابونه ورزده کړه چې:

اول: د هغوی خيال وه چې مونږ په عقيده کښې ډېر پاخه يو او مسلمانان کمزوري دي، اسان

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٤٣
(٢) التفسير الكبير ج٨ ص١٠٢
(٣) روح المعاني ج٣ ص٢٠١؛ زاد المسير ج١ ص٣٤٥
(۴) البحر المحيط ج٢ ص٢٩۴

غولېږي. د دوی د خولې څخه الله ﷻ حکایت کوي چې: ﴿ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ﴾ [البقرة: ۸۸] یعنې: زمونږ زړونه په غلاف کښې دي ستا هدایت ورته لار نه شي پیدا کولی.

الله ﷻ یې جواب ورکړ چې: ﴿ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ ﴾ بې شکه کامل هدایت د الله ﷻ هدایت دی هر چا ته یې چې په زړه کښې کښېنوي تاسو یې ترې نه شئ ویستلی.

دوهم: د هغوی خیال وه چې زمونږ په شان مختار قوم بل نشته، مونږ حق لرو چې په نورو قومونو باندې رنګ په رنګ لوبې وکړو څکه چې زمونږ په شان کتاب بل څوک نه لري.

الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ ﴾ ولې ستاسو غوندې بل څوک نشي کېدلی چې الله ﷻ ورته هدایت وکړي او داسې کتاب ورته ورکړی شي لکه چې تاسو ته درکړی شوی دی.

دریم: د هغوی خیال وه چې که مسلمانان د قوت څخه ونه غورځولی شي یوه ورځ به زمونږ اسرار افشاء شي او په مباحثه کښې به راباندې زورور شي او په دنیا او آخرت کښې به د رسوائی سره مخامخ شو.

الله ﷻ جواب ورکړ چې دا کار کېدونکی دی، لکه چې نن مو دغه دسیسه د هغه هدایت په اساس افشاء شوه چې ستاسو څخه په غیر بل قوم ته ورکړی شوی دی همدارنګه به مو د نورو اسرارو څخه هم پرده پورته کړی شي لکه په دې ایت ﴿ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ﴾ [البقرة:۱۴٦] کښې چې ترې پورته شوې ده.

څلورم: د هغوی خیال وه چې آخر الزمان پیغمبر به هم زمونږ څخه مبعوثېږي څکه چې بل قوم د دې ورړ نه دي. الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ ﴾ یعنې: ای پیغمبره! ورته ووایه چې د فضیلت وېش ستاسو په لاس نه دی چې په خپل احتکار کښې یې وساتئ بلکې د الله ﷻ په اختیار کښې دی هر چا ته یې چې خوښه شي همغهورباندې سرلوری کوي.

ج: مونږ ﴿ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ ﴾ جمله د ﴿ هُدَى ٱللَّهِ ﴾ دپاره بدل الکل یا عطف البیان اخستې ده چې دواړه په عربي ژبه کښې مشهورې قاعدې دي.

د: مونږ په ﴿ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ ﴾ کښې د جمعې ضمیر ﴿ أَحَدٌ ﴾ ته راجع کوو چې که لفظاً مفرد دی نو معناً جمعه دی، مطابقت یې حاصل دی.

هـ: د ﴿ عِندَ رَبِّكُمْ ﴾ معنی مو داسې اخستې ده لکه چې په ﴿ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ ﴾ [البقرة: ۷٦] کښې مو ... اخستې ده. هیله ده هغه یو ځل بیا وکتله شي.

﴿ وَمِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَيْسَ عَلَيْنَا فِى ٱلْأُمِّيِّۦنَ سَبِيلٌ

وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ وَٱتَّقَىٰ فَإِنَّ ٱللَّهَ
يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَـٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُو۟لَـٰٓئِكَ لَا خَلَـٰقَ
لَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ ﴾

[۷۵] او د اهل الکتابو څخه هغه څوک هم دی که (بالفرض ته پخپله) هغه ته غټ مال امانت کېږدې نو بېرته به يې درکړي (او خيانت به پکښې ونه کړي). او د دوی څخه هغه څوک هم دی که ته ورته يو دينار (قدري) امانت کېږدې نو بېرته به يې درنه کړي مګر هله چې ته په هغه باندې همېشه ولاړ وې (او يا ورباندې زورور وې).

دا خکه چې دوی يقينًا وايي چې په مونږ باندې د أُميانو (د مالونو) په باره کښې هيڅ شرعي لار نشته (چې مونږ ورباندې ګناهګاران شو) او دوی په الله ﷻ باندې دروغ وايي حال دا چې دوی پوهېږي (په قصدي ډول دروغ وايي).

[۷٦] دغسې نه ده، (په دې باره کښې قانون دا دی چې) هرڅوک چې په خپل عهد باندې وفا وکړي او (د الله ﷻ څخه) وډار شي (نو دوی متقيان دي). بې شکه الله ﷻ متقيان خوښوي (دوستان يې ګڼي او تاسو خو نه تقوی لرئ او نه د الله ﷻ دوستي).

[۷۷] بې شکه هغه کسان چې دوی د الله ﷻ په عهد باندې او په خپلو قسمونو باندې ناچيزې پيسې اخلي، دغو کسانو لره په آخرت کښې هيڅ برخه نشته او نه به ورسره الله ﷻ د قيامت په ورځ خبرې وکړي او نه به ورته (د رحمت) نظر وکړي او نه به يې تزکيه کړي (چې د ګناه څخه پاک شي) او دوی لره دردناک عذاب دی.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو د عقيدوي غدارۍ يوه نمونه بيانه شوې وه او په دې ايتونو کښې د دوی د اقتصادي غدارۍ مثال بيانېږي. يعنې دوی د مسلمانانو په هکله د هيڅ غدارۍ څخه ځان نه په څنګوي، په اصطلاح:

هر طرف ته يې چې مومي پسې درومي :: نه په چپ باندې صرفه کړي نه په راست
نو مسلمانانو ته په کار دي چې هيڅکله ورباندې اعتماد ونه کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! اهل الکتاب ټول يو برابر نه دي، په دوی کښې داسې خلک هم شته چې که ته ورته غټه خزانه امانته کېږدې دربه يې کړي او خيانت به پکښې ونه کړي که څه هم ته ورباندې

نه شاهدان لري، نه یې سبا او بېګا ترې وغواړې او نه ورته په سر باندې ولاړ یې. همدغو خلکو نه باید تاسو د ایمان راوړلو اُمید وکړئ.

۲_ بالمقابل داسې خلک هم پکښې شته چې یو امانت دینار به هم بېرته درنه کړي که څه هم دغه یو دینار ورته یوه عادي سړي نه وي اینبي بلکې تا ورته پخپله ایښي وي ای پیغمبره! هم ورباندې به منکر شي.

هو! هله به یې ترې ترلاسه کړې شي چې همېشه ورته په دروازه کښې ولاړ اوسې چې هله ژر شه زما پیسې راکړه، او یا یې په څنګ کښې ولاړ یې چې هیڅ ترې غائب نه شي ترڅو ورته د منکرېدلو زمینه برابره شي، بالآخره یا ورباندې زوررور یې.

۳_ د دې علت دا دی چې دوی په الله ﷻ باندې دروغ تړي چې مونږ ته یې د امیانو یا غیر یهودي نژادو خلکو مالونه حلال کړي دي او په مونږ باندې په دې باره کښې د ملامته کولو هیڅ کومه شرعي لار نشته، ځکه چې مونږ په خپل کتاب کښې همداسې امتیازي حکم لولو.

۴_ دوی ذکره شوې بهانه په لا شعوري توګه نه کوي بلکې ښه پوهېږي چې مونږ په الله ﷻ باندې دروغ تړو. د دې غبّ دلیل دا دی چې که بالفرض د دوی په کتاب کښې همداسې حکم وی نو په دوی کښې به ښه متقي هغه څوک وی چې هغه ډېر حرام خور وي او حال دا دی چې د دوی تقوی داران خو په غټه خزانه باندې هم نه منکرېږي پاتې خو لا یو دینار شو. نو معلومه شوه چې هلته دا حکم نشته.

۵_ ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې: الله ﷻ خو په ټولو ادیانو کښې ظلم او افتراء علی الله حرامه کړې ده او د هر دین د پیروانو څخه یې په همدې خبره باندې عهد اخستی دی، چې د همدې ادیانو څخه د موسی ﷺ او عیسی ﷺ ادیان هم وه. نو بناء په دې په تاسو کښې هغه څوک متقي او دینداره دی چې، هغه په خپلو عهدونو باندې وفا کوي او الله ﷻ همدوی دوست ګڼي. نو کله چې تاسو تقوی نه لرئ نو د الله ﷻ د محبت دعوه هم مه کوئ بلکې په دې تقدیر تاسو د ده ﷻ د غضب مستحق یاست. دا دی یو خل بیا د ظلم او افتراء علی الله نتیجه په قرآن کریم کښې ولولئ چې:

۶_ بې شکه هغه څوک چې د الله ﷻ په عهد (احکامو) باندې او یا په خپلو قسمونو باندې څه لږې- ډېرې پیسې ترلاسه کوي (لکه چې تاسو د امیانو مالونه په دې دلیل خورئ چې تورات درته حکم کړی دی او په همدې باندې د دروغو قسمونه هم کوئ) دوی په آخرت کښې هیڅ برخه نه لري.

دوی په الله ﷻ باندې دومره مهان او سپک دي چې نه به ورسره د قیامت په ورځ خبره قدرې وکړي او نه به ورته التفات قدرې وکړي او نه به دوی تزکیه قدرې کړي چې شاباس تاسو په دنیا کښې د الله ﷻ د احکامو ډېر پابند وئ او په خپلو عهدونو باندې ډېر کلک ولاړ وئ. او دوی لره به په دغو توهیناتو باندې د پاسه دردناک عذاب هم وي.

نو کله چې الله ﷻ د حرام خورو په باره کښې دغسې کلک وعیدات نازل کړي دي نو څنګه به امکان ولري چې تاسو ته به یې د امیانو مالونه حلال ګرځولي وي.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو[۱] امانتګر په عبد الله بن سلام ﷺ تفسیر کړی او خیانتکار یې په کعب بن اشرف یا فنحاص یهودي سره معنی کړی دی او ځینو اول ګروپ نصارا ګڼلي دي او دوهم ګروپ یې یهود بللي دي. مګر بهتره دا ده چې نوموړي مفسر به محض د ایت شریف دپاره دوه مصداقونه ښودلي وي او حصر به یې مطلب نه وي.

همدارنګه ځینې مفسرین کرام[۲] وایي چې کوم یو اهل الکتاب چې ایمان راوړي هغه یې امانتګر دی او کوم یو چې په کفر باندې پاتې وي هغه یې خیانتکار دی.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دغه دواړه ډلې په کافرو اهل الکتابو کښې جوړې دي چې په خپل مسلک باندې باقي پاتې دي او د مسلمانانو خبره هیڅ مطرح نه ده او دا ځکه چې:

الف: دغه تفسیر به هلته صحت موندلی وی چې په مسلمانانو کښې خیانتکار نه موندل کېدلی نو کله چې مسلمانان هم ټول امانتګر نه دي نو معلومه شوه چې دغه تفسیر مراد نه دی.

ب: وړاندې او ښېرته ټول ایتونه په هغو اهل الکتابو کښې دي چې په خپل مسلک باندې باقي پاتې دي نو معلومه شوه چې په دې ایت کښې به هم همدغه اهل الکتاب مراد وي.

ج: په قرآن کریم کښې د اهل الکتاب لقب همغو خلکو ته ورکول کېږي چې لا مسلمانان شوي نه وي، کله چې کوم یو مسلمان شي نو د ذکر شوي لقب اطلاق ورباندې بې قیده او بې شرطه نه کېږي نو باید چې دلته هم همدا قاعده مراعات شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د هر مسلک خلک عموماً په دوه ګروپونو وېشل کېږي: امانتګر او خیانتګر، حتی چې دغه دواړه ګروپونه په مسلمانانو کښې هم شته. نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د اهل الکتابو په باره کښې وضاحت ورکړ؟

مونږ وایو چې: دا وضاحت امکان لري چې د لاندې وجو د کبله ورکړی شوی وي:

الف: په نورو مسلکونو کښې حرام خواره شته خو حلال یې نه ګڼي. د دوی امتیاز دا دی چې تحلیل یې د عقائدو جز ګرځولی دی.

ب: په دې کښې یو حکمت دا دی چې د دوی دا نظریه رد کړي چې د امیانو د مالونو خوراک د تورات حکم دی، په تعمیل کښې یې اجر او ثواب دی[۳]، بلکې د دنیا اصلي مالکان مونږ یاستو او د نورو خلکو مالونه زمونږ څخه غصب شوي دي نو زمونږ فریضه ده چې خپله مغصوبه د ظالمانو څخه ترلاسه کړو[۴].

---

(۱) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۸۹
(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۳۱۷
(۳) تفسیر المراغي ج۳ ص۱۸۹
(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۱۷

د رد وجه یې دا ده چې که بالفرض ستاسو خبره رښتیا وی نو په تاسو کښې به یو امانتګر هم نه وی موندل شوی، ځکه چې عاصیان خو په هر مسلک کښې حرام خوري، او په دې تقدیر به ستاسو متقیانو هم حرام خوري کولی ترڅو اجر او ثواب وګټي؛ نو معلومه شوه چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ ځکه چې په تاسو کښې امانتګر هم شته.

قنطار او دینار

۳ـ د "قِنطَار" کلمه خو د [آل عمران:۱۴] ایت لاندې پوره تفسیره شوې ده بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو. او د "دِینَار" کلمه چې په اصل کښې "دِنَّارٌ" وه اصلا عجمي ده ځکه چې جمعه یې "دَنَانِیْرُ" او تصغیر یې "دُنَیْنِیْرُ" راځي، اولنی نون خلاف القیاس په "ي" باندې تبدیل شو نو "دِینَار" ترې جوړ شو[۱].

ځینو خلکو د ظرافت په توګه لیکلي دي چې د "دِینَار" کلمه په اصل کښې د دوه کلمو څخه جوړه شوې ده چې اوله کلمه یې "دِین" دی او دوهمه کلمه یې "نَار" دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: څوک چې پیسې په حقه ترلاسه کړي نو "دِین" یې ترلاسه کړ او څوک یې چې په ناحقه ګټي نو "نَار" یعنې اور یې ځان ته وګاټه[۲].

هر مملکت جدا جدا پولي واحدونه لري او په هر ځای کښې وریاندې بېل-بېل نوم اینښودل شوی دی د بېلګې په توګه: د افغانستان پولي واحد د افغانۍ په نامه یادېږي، د پاکستان د روپۍ په نامه، د سعودي د ریال په نامه، د کویت د دینار په نامه. په هغه وخت کښې چې نوموړی ایت نازل شوی دی پولي واحد د دینار نوم درلود، په هر تقدیر دلته ترې یو دینار مطلب نه دی بلکې کم شی ترې مطلب دی. یعنې په اهل الکتابو کښې داسې خلک هم شته چې په ډېر لږ امانت باندې هم ګېډه اچوي، د مثال په توګه یو دینار. که بالفرض دغسې شخص ته ډېر امانت لاس ته ورشي نو په مرګ باندې به یې هم ترې څوک وانه شي اخستلی.

"مَا دُمْتَ عَلَیْهِ قَائِمًا" څه معنی؟

۴ـ مفسرینو کرامو د ذکر شوي عبارت لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: په هغه وخت کښې به امانت دربانده وسپاري چې دوامداره مطالبه ترې وکړې چې بالکل یې د غوښتنې څخه یوه ګړۍ هم غلې پاتې نه شې[۳].

ب: چې امانت ورکړې خو بیا ترې غائب نه شې، کله چې ترې غائب شوې نو په اصطلاح دوه سوه پلمې به درته وتراشي او په امانت به ګېډه واچوي[۴].

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۱۷؛ زاد المسیر ج۱ ص۳۴۷
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۴
(۳) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۲۳
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۶

ځ: چې امانت ورکړې خو ته ورباندې دوامداره زورور یې او هغه پوه شي چې که منکر شم نو په زور بې راځخه اخلي، نو په هر وخت کښې یې چې ته د خپله خانه کمزوري تخمین کړې نو په هغه وخت کښې د خپله حقه زړه صبر کړه"[۱].

مونږ ته دریمه معنی ډېره په زړه پورې ښکاري ځکه د نني عصر ټول خیانتکاران (مسلمانان دي او که کافران) فقط زور ته تسلیم دي او بس، نو د هغه وخت د اهل الکتابو خائنه ډله به هم همداسې وه.

مصداق یا شان نزول

۵ـ مونږ ته داسې ښکاري چې په ذکر شوو درې ایتونو کښې اول ایت د اهل الکتابو هغه افتراء بیانه کړې ده چې ویل به یې: "مونږ ته د امیانو د مالونو خوراک جائز دی".

او په دوهم ایت کښې د دوی د همدغې افتراء تکذیب شوی دی چې د تورات او انجیل په شمول په ټولو ادیانو کښې الله ﷻ د ظلم او د پردې مال خوراک حرام کړی دی او د پیغمبرانو په ذریعه یې د خلکو ځخه عهد اخستی دی نو په څه دلیل دوی ذکره شوې افتراء جوړوي؟

او په دریم ایت کښې همدا مضمون په قرآن کریم باندې تائید شوی دی نو په دې تقدیر دریم ایت د یهوډانو د ذکرې شوې افتراء په باره کښې نازل شوی دی.

مګر په تفاسیرو کښې متعدد احادیث شته چې د یو پلوه یې شان نزولونه بیانوي او د بله پلوه یې تفسیر کوي[۲]. د مثال په توګه لاندې یوه واقعه ولولئ:

اشعث بن قیس ﷺ د کوم یوه یهودي سره په څه ځمکه باندې دعوه شوه چې یهودي ورباندې منکر شو، په پای کښې جګړه د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغله. نبي کریم ﷺ اشعث ﷺ ته مخ ورواړاوه او ورته یې وویلې: شاهدان لرې؟ هغه وویلې: نه. بیا یې یهودي ته وویلې: په ځمکه قسم کوې؟.

د یهودي د جواب (هو، نه) ځخه مخکښې اشعث ﷺ عرض وکړ چې: «إِذًا يَحْلِفُ فَيَذْهَبُ بِمَالِي» اوس یهودي قسم کوي (په ناحقه قسم باندې پروا نه لري) او مال به مې یوسي. نو ذکر شوی دریم ایت شریف نازل شو[۳].

د ټولو روایتو تطبیق او اتفاق په دې حاصلېږي چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د نوموړي ایت دپاره متعدد مصداقات واقع شوي دي او د سلفو صالحینو دا عادت وه چې د ایت په مصداق باندې به یې د شان نزول اطلاق کاوه[۴]. نو په دې مقام کښې یې هم هر یو مصداق شان نزول ګڼلی شوی دی.

عهد او یمین

۶ـ د عهد او یمین (قسم) ترمنځه نسبت د منطقیانو په اصطلاح عموم خصوص من وجه دی چې لاندې درې صورتونه درلودلی شي:

---

(۱) تفسیر نمونه ج۲ ص۴۷۳
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۲۴؛ تفسیر الطبري ج ص۳۲۱؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۹
(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲.

الف: یوازې عهد چې قسم ورسره نه وي. لکه چې د اهل الکتابو څخه عهد اخستلی شوی وه چې خپل کتاب به خلکو ته بیانوئ او د نبي کریم ﷺ علامات به ورته واضحه کوئ، خو هغوی په دې عهد وفا ونه کړه او حقیره دنیا یې ورباندې واخستله لکه چې په [البقرة:۴۱] ایت کښې تېر شوي دي. او په [آل عمران:۱۸۷] ایت کښې راتلونکي دي.

ب: یوازې قسم چې عهد ورسره نه وي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «مَنْ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ» یعني: هرڅوک چې د یو مسلمان د حق څخه د قسم په ذریعه څه برخه راپرې کړي نو الله ﷻ هغه ته اور واجب کړی دی او جنت یې ورباندې حرام کړی دی. چا ورته ووېلې چې: ای د الله ﷻ پیغمبره! اګر که لږ شی وي. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل: «وَإِنْ كَانَ قَضِيبًا مِنْ أَرَاكٍ»[1] یعني: اګر که د مسواک د ونې یو ډکی وي.

ج: چې عهد او قسم دواړه وي. لکه چې په راتلونکي [آل عمران: ۸۱] ایت کښې د پیغمبرانو علیهم‌السلام څخه په قسم باندې موګد عهد اخستل شوی دی.

په دې مقام کښې قوي احتمال دا دی چې همدغه درېم صورت به مراد وي ځکه چې دلته د عهد او یمین دواړه کلمې ذکرې شوې دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د هغو خلکو چې په قسم باندې قوي شوي عهدونه ماتوي دا-دا جزا ده. لاندې تفصیل ته یې متوجه شئ:

د عهد ماتونې جزاګانې

۷_ الله ﷻ د بلې هیڅ ګناه جزا دومره درنه نه ده ښودلې لکه د عهدماتونې جزا یې چې ښودلې ده. ځکه چې دلته یې لاندې پنځه ډوله تهدید آمېزه کلمات استعمال کړي دي:

الف: دوی به په آخرت کښې هیڅ برخه ونه لري. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا ﴾ [الأحقاف: ۲۰] یعني: دوی ته به د قیامت په ورځ ووېلی شي چې تاسو خپلې ټولې خوشالۍ په خپل خسیس ژوند کښې تېرې کړې دي.

ب: د دوی سره به الله ﷻ خبرې قدرې هم ونه کړي او ورباندې به غضب به وي _العیاذ بالله_ په دې مقام کښې څه سوال جواب د [البقرة:۱۷۴] ایت لاندې تېر شوي دي هیله ده هلته یو ځل مراجعه وکړئ.

ج: دوی ته به الله ﷻ هیڅ التفات ونه کړي که څه هم دوی خپل ځانونه د الله ﷻ په نزد ډېر بااعتباره معرفي کوي.

د: الله ﷻ به دوی تزکیه هم نه کړي چې ګناه ورته عفوه کړي او د نېکانو په قطار کښې یې ودروي.

ه: دوی لره دردناک عذاب دی. یعني عذاب به یې دومره سخت وي ته به وایې چې پخپله عذاب درمند دی.

په دې متعلق د [البقرة: ۱۰] ایت لاندې څه شرحه تېره شوې ده هیله ده یو ځل یې دریه زره کړئ.

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۳۱۰

څو تبصرې

ا. په دې مقام کښې لاندې تبصرې واولئ:

اوله دا چې، څلورواړه کلمې، د یو پلوه د الله ﷻ په غضب باندې دلالت کوي او د بل پلوه د یهودانو د توهین او بې عزتۍ څخه نمایندګي کوي. الله ﷻ غضب او توهین په دې مقام کښې په کنایوسره ذکر کړې، ځکه کنایه د صریح څخه ډېره بلیغه ده چې مخاطبین ورباندې ښه پوهیږي(۱) او د معنوي په زړونو کښې په لوړه سویه تاثیر وکړي.

دوهم: د عهد ماتونې جزا ځکه ډېره درنه ټاکلې شوې ده چې د دې مفاسد او اضرار زیات ډېر او لوی دي، د انسانانو ټوله ګذاره او راکړه ورکړه په عقدونو باندې ولاړه ده، کله چې په عقدونو کښې خیانت وکړی شي نو په یوه معامله باندې هم سړی نه شي مطمئن کېدلی، عقدونه هم یو ډول پیوندونه دي نور څه نه دي.

دریم: د ذکر شوو پنځو وارو جزاګانو څخه د سړي ذهن ته ورځي چې د دوی عذاب به دائمي وي او هیڅ کله به الله ﷻ ورباندې رحمت نازل نه کړي، نو که عهد ماتونه د کافرو څخه واقع شي لکه چې یهودانو د تورات عهد مات کړ، حرامو ته یې د حلالو لقب ورکړ، د نبي کریم ﷺ ممیزات او مبارک صفات یې پټ کړه او داسې نورې بدعهدۍ یې وکړې، نو څه پوښتنه نه پیدا کېږي ځکه چې د کافر عذاب دائمي دی او انقطاع نه لري.

اما پوښتنه دا ده چې که عهد ماتونه د مسلمانانو د خوا څخه واقع شي ایا دوی به هم د ابدي عذاب خاوندان وي؟

مونږ وایو چې: په دې کښې څو شک نشته چې دا ایتونه د کافرانو په باره کښې نازل شوي دي لکه چې ﴿ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ﴾ ورباندې دلالت کوي. هوا که مسلمان ذکر شوي جنایات وکړي نو د هغه دپاره هم ډېر عظیمه ګناه ده، لکه چې زیات ډېر احادیث پکښې روایت کړی شوي دي. خو دومره ده چې دلته عقیدوي جنبه نه لري او صرف عملي جنبه لري او په یوازې عملي ګناه باندې ابدي دوزخ نشته، اهل السنة والجماعة ورباندې اجماع کړې ده او مونږ یې دلایل د [آل عمران: ۲۴] ایت لاندې بیان کړي دي هیله ده هلته یو ځل بیا مراجعه وکړی شي.

﴿ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَـٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۷۸﴾ ﴾

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۴۱۸؛ تفسیر المراغي ج۳ ص۱۹۱

[٧٨] او بې شکه د دوی (اهل الکتابو) څخه هرومرو یوه ډله ده چې د الله ﷻ په کتاب باندې خپلې ژبې (داسې) تاووي چې تاسو ورباندې ګومان وکړئ چې دا (محرف کلام) د کتاب الله څخه دی حال دا چې هغه د کتاب الله څخه نه دی. او دوی وايي چې دا د الله ﷻ د پلوه دی حال دا چې هغه د الله ﷻ د پلوه نه دی. او دوی په الله ﷻ باندې دروغ وايي (تړي) حال دا چې دوی پوهېږي (چې مونږ دروغ وایو).

د ارتباط وجې

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو د دوه ډلو ذکر شوی وه چې یوه امانتګره وه او بله خیانتګره. او په دې ایتونو کښې د هغوی د دریمې ډلې ذکر دی چې تحریف کوونکې ډله ده.

۲ـ هلته د مالونو خیانت کوونکي اهل الکتاب ذکر شوي وه او دلته د الله ﷻ د کتاب خیانتکاران بیان شوي دي. یا په بل عبارت په دې ایتونو کښې هغه ډله بیانه شوې ده چې حرام خوړې ډلې ته یې د خیانتونو زمینه برابره کړې وه. د همدې کبله دلته بیا دغه جمله ﴿ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ د دوهم ځل دپاره نازله شوې ده.

۳ـ هلته یوازې د مالي ایتونو د تحریف بیان وه او دلته د مطلقو ایتونو د تحریف بیان دی حتی چې هغو ایتونو ته هم شامل دی چې د هغوی په کتاب کښې د نبي کریم ﷺ د حقانیت په باره کښې نازل شوي وه.

د مطلب خلاصه

یعنې په اهل الکتابو کښې یوه بله دریمه ډله هم شته چې د خیانتکارانو سره د جوال خوله نیسي او هغوی ته د خیانت زمینه برابروي. هغه ډله دا ده چې د الله ﷻ په کتاب باندې خولې جاولې جاولې کوي او په کتابي لهجه باندې پکښې خپلې خبرې ورننباسي ترڅو تاسو ګومان وکړئ چې دا کلام ټول د الله ﷻ کتاب دی خو هغه ټول لوستلی شوی کلام د الله ﷻ کتاب نه وي. نو کله یې چې د دوی په ګومان ستاسو اذهان د تحریف شوي کلام اورېدلو ته اماده کړه نو بیا په خپل مطلب باندې صراحت کوي او وايي دا چې مونږ اوس ولوست دا ټول د الله ﷻ د جانبه دي او حال دا چې هغه ټول د الله ﷻ د جانبه نه وي بلکې د دوی د خپله جانبه وي. دوی په الله ﷻ باندې دانسته دروغ تړي او په قصدي توګه یې دغه کار ته ملا تړلې ده.

توضیحات

۱ـ که څه هم د کتاب الله په تحریف باندې یهود ډېر شهرت لري خو دا کار یوازې دوی نه دی کړی بلکې نصاراوو هم خپل کتاب انجیل بې تحریفه نه دی پرېښی، لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه همداسې روایت دی[۱].

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۲۰

"لَيّ اللسان" څه معنی؟

۲ـ د ﴿يَلْوُنَ﴾ کلمه د "لَيّ" څخه اخستله شوې ده، "لَيّ" اصلا هغه میلان ته وایي چې د استقامت څخه د کوږوالي په لور وي. د همدې کبله ببرغ ته "لواء" وایي چې بادونه یې رپوي او د استقامت څخه یې اړوي[۱]. مګر په دې مقام کښې په کتاب باندې د ژبو تاوول د تحریف څخه کنایه ده[۲]، چې په توهین آمېزه کلمه باندې تعبیر کړی شوی وه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د اهل الکتابو یوه ډله په داسې لهجه او داسې صوت (اواز) باندې خپل کلام اداء کوي چې تاسو ګومان وکړئ چې دا ربښتیا د الله ﷻ کلام دی. خو حقیقت هغسې نه وي.

د تحریف ډولونه

۳ـ په دې هکله مونږ د [البقرة:۷۹] ایت لاندې څه ناڅه لیکلي دي خو چې هر اړخیزه معلومات په نظر کښې ونیولی شي نو څرګندېږي چې د اهل الکتابو تحریفونه په لاندې ډولونو باندې وه:

الف: په کتاب الله باندې په زیادت سره تحریف. لکه دوی به ویل چې په مونږ باندې د امیانو په مالونو کښې د ملامتیا څه لاره نشته [آل عمران: ۷۵].

ب: په نقصان او کتمان سره تحریف. لکه چې په [آل عمران:۱۸۷] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: په تبدیل سره تحریف. لکه چې د نبي کریم ﷺ (آخر الزمان پیغمبر) په څېره کښې یې میانه قد او تورې سترګې په لوړ قد او شنو سترګو باندې تبدیلې کړې وې[۳].

دوی به ذکر شوي درېواړه ډوله تحریفونه د کتاب الله په پاڼو کښې لیکل خو کله- کله به داسې هم پېښېدله چې د کتاب الله په قرائت کښې به یې تحریف واقع کاوه خو اصلي لیکنه به په خپل حال وه، لکه چې د زناکوونکي د رجم کولو ایت یې په قرائت کښې د منځه وړی وه اما په لیکنه کښې په خپل حال پاتې وه. د همدې کبله یې ورباندې لاس کېښود په کوم وخت کښې یې چې د نبي کریم ﷺ په وړاندې تلاوت کاوه تر دې چې عبد الله بن سلام ﷺ وویلې: ای د الله رسوله! د رجم په ایت باندې یې لاس ایښی دی![۴].

د: په تاویل سره تحریف. لکه د خالي په ورځ باندې ماهیان نیول یې چې ځانو ته په دې تاویل باندې جائز کړې وه چې د ماهیانو ښکارکول ببل شی دی او بند ساتل یې ببل، مونږ خو یې د ښکار کولو څخه په نومورې ورځ منعه کړی شوي یو د بندولو څخه یې منعه نه یو. لکه چې په [البقرة:۶۵] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۷
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۴۹
(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۸۹
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۴

هـ: د اهل الکتابو ځینو علماوو دوه کتابونه درلوده: یو اصلي کتاب چې تحریف پکښې نه وه شوی او بل یې تحریف شوی کتاب. کله به چې د حق خاوند رشوت ورکړ اصلي کتاب ته به یې لاس کړ او د هغه د مخې به یې حکم وکړ او که د باطلو خاوند به رشوت ورکړ نو په ډېر احترام سره به یې خود ساخته کتاب راواخست تا به ویل چې د الله ﷻ اصلي کتاب همدا دی او د همغه د مخې څخه به یې د باطلو خاوند ته فیصله ورکړه[۱]. نو لرې نه ده چې په همدې باندې مونږ د تحریف بالوضع نوم کېږدو.

لکه څنگه چې مونږ مسلمانان د قرآن کریم سره محترمه وضعه کوو همدارنگه هغوی هم د خپل کتاب سره درنه وضعه کوله، نو کله به یې چې رشوت واخست نو د محرف کتاب سره به یې د اصلي کتاب الله په شان وضعه وکړه چې د لیدونکو به گومان راغی چې همدا اصلي کتاب دی.

لکه په دې زمانه کښې چې یو سړی کوم یو د قیصو کتاب په دسمالونو کښې تاو کړي او بیا د امیانو په وړاندې اودس وکړي، نوموړی کتاب مچو کړي او بیا یې په ډېرې مؤدبانه وضعې سره پرانیزي نو هغوی به ضرور باور وکړي چې همدا قرآن کریم دی.

و: په لهجه او اواز سره تحریف. چې محرف کتاب به یې په داسې صوت او لهجه سره لوست تا به ویل چې همدا د الله ﷻ کتاب دی، لکه چې په ذکر شوي ایت شریف کښې ورته په ﴿ يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ ﴾ سره اشاره شوې ده. داسې معلومېږي چې اهل الکتابو هم د خپل کتاب د لوست دپاره خاصه لهجه درلوده لکه چې مونږ مسلمانان یې د قرآن کریم دپاره لرو، زمونږ عربي ژبې مسلمانان وررونه هم په هغه صوت او لهجه سره قرآن کریم نه لولي په کومه باندې چې خپلې محاورې او مباحثې کوي.

که بالفرض یو سړی "أعوذ بالله" او "بسم الله" ووایي او بیا په قرآني لهجه او صوت سره خپله عربي ژبې خبره وکړي نو ساده لوحه او امیان خلک به گومان وکړي چې دا رښتیانی قرآن کریم دی.

قرآن کریم او نور کتابونه

۴ـ د قرآن کریم څخه په غیر د نورو اسماني کتابونو لکه څنگه چې عمل خلکو ته سپارلی شوی وه همدارنگه یې حفاظت او د تحریف څخه ساتنه هم د خلکو په غاړه باندې اېښودلې شوې وه لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ ﴾ [المائدة: ۴۴] یعني: د اهل الکتابو عالمانو او مشانخو د خلکو په منځکښې په هغه شي سره حکم کاوه چې د دوی څخه یې د ساتنې غوښتنه هم شوې وه چې هغه د کتاب الله څخه عبارت دی.

نو دوی لکه څنگه چې په خپلو کتابونو باندې د عمل کولو څخه پاتې راغله همدارنگه یې ونه شو کړی چې د تحریف څخه یې بچ وساتي بلکې پخپله یې پکښې په ډول-ډول تحریفونو باندې لاس پورې کړ لکه چې وړاندې شرحه شوه.

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۱۱۵

اما د قرآن کریم په باره کښې الله ﷻ د خلکو څخه فقط همدا غوارې چې عمل ورباندې وکړي او د خپلو ټولو شئوناتو دپاره یې دستور العمل جوړ کړي.

پاتې شوه د تحریف څخه ساتنه، د دې الله ﷻ پخپله تضمین کړی دی لکه چې فرمایي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴾ [الحجر: ۹] یعنې: بې شکه همدا مونږ ذکر (قرآن کریم) نازل کړی دی او همدا مونږ یې (د تحریف څخه) ساتونکي یاستو.

دلته هم کوم شی چې خلکو ته سپارلی شوی وه په هغه کښې دوی پاتې راغله او ټولو خلکو خپل دستور العمل جوړ نه کړ، خو الله ﷻ په خپل عهد باندې وفا وکړه او د هر ډول تحریف څخه یې په حفاظت کښې وساته ﴿ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ۱۱۱] یعنې: او هغه څوک دی چې په خپل عهد باندې د الله ﷻ څخه ښه وفادار وي؟

الله ﷻ پوهېده چې زمونږ د لاسه د قرآن کریم حفاظت پوره نه وه نو په خپل فضل سره یې مونږ ته ونه سپاره که نه نو الله ﷻ پوهېږي چې د نن ورځې پورې به پکښې -چې څه د پاسه څوارلس سوه کاله تېر شوي دي- څومره تحریفونه شوي وي.

معجزه یا صرفه

۵- الله ﷻ قرآن کریم په دوه طریقو باندې د تحریفونو څخه ساتلی دی چې یوه معجزه ده او بله صرفه ده چې هر یو به لاندې ډول بیانېږي:

معجزه: معجزه د عجز څخه اخستله شوې ده چې مقابل د قدرت ده او په اصطلاح هغه خارق العاده کار ته معجزه وایي چې خلک د هغه د مثل څخه عاجز وي او په قدرت کښې یې نه وي. خو د دې سره-سره نوموړی کار د هغه چا پورې مربوط تحقق وموميي کوم چې د رسالت مدعي هم وي[1].

صرفه: صرفه د صرف څخه اخستله شوې ده چې په معنی د ناوولو او اړولو ده او په اصطلاح هغه کار ته صرفه وایي چې د خلکو په قدرت کښې وي چې د هغه غونډې کار ته اقدام وکړي خو الله ﷻ یې د هغه څخه توجه واړوي او د ټولو خلکو د نظره یې وغورځوي، چې د وخت په تېرېدلو سره د معجزې مقام ته ورسېږي[2].

په قرآن کریم کښې خینې تحریفات د معجزې د کبله نه دي واقع شوي او نه به واقع شي، د هیچا په وسه او قدرت کښې نشته چې د ده د یو سورت غونډې سورت جوړ کړي او داسې نور، چې مونږ د [البقرة: ۲۳] ایت لاندې شرحه کړې دي. او خینې تحریفات د خلکو په وسه کښې شته خو د صرفې د کبله ورته چا اقدام نه دی کړی او که کړی یې دی هغه ډېر ژر رسوا شوی دی او دسیسه یې ټولو خلکو ته څرګنده شوې ده.

---

(۱) المعجزة الخالدة ص۱۹

(۲) المعجزة الخالدة ص۱۶۵

الله ﷻ داسې ربانيين علماء په دې امت کښې پيدا کړي دي او پيدا کوي يې چې د غلطو تاويلونو مخه ونيسي او غلطۍ يې افشاء کړي. د همدې کبله سرې ويلی شي چې د اهل الزيغ تاويلونه داسې ګنډل کېږي لکه چې د سره نه وي واقع شوي خکه چې داسې وخت نه دی تېر شوی او نه به تېر شي ـ ان شاء الله ـ چې حق او باطل سره ګډوډ شي لکه چې د اهل الکتابو په کتابونو کښې سره خلط ملط شوي وه چې الله ﷻ ورته په [البقرة:۴۲] او [آل عمران:۷۱] ايتونو کښې اشاره کړې ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: دغه دواړه جملې ﴿وَمَا هُوَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ ، وَمَا هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ﴾ سره څه فرق لري؟

مونږ جواب کوو چې: محرفينو د خپل تحريف څخه په دوه ډوله الفاظو باندې تعبير کړی وه نو الله ﷻ د هغوی دواړه تعبيرونه په عين الفاظو سره رد کړه ترڅو سوال او جواب مطابق شي.

دا وه زمونږ نظر اما ځينو مفسرينو کرامو ورته لاندې جوابونه کړي دي[۱]:

الف: ﴿وَمَا هُوَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ خاص دی او ﴿وَمَا هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ﴾ عام دی هغو ته هم شاملېږي چې په سنت، اجماع او قياس سره ثابت وي.

ب: ﴿وَمَا هُوَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ د تورات څخه عبارت دی او ﴿وَمَا هُوَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ﴾ نورو کتابونو ته هم شامل دی.

دغه دواړه جوابونه که څه هم صحت لري خو د دې مقام سره مطابقت نه لري نو خکه زمونږ خوښ نه شوه.

﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤۡتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُواْ عِبَادٗا لِّي مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِن كُونُواْ رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمۡ تُعَلِّمُونَ ٱلۡكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمۡ تَدۡرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأۡمُرَكُمۡ أَن تَتَّخِذُواْ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ أَرۡبَابًاۗ أَيَأۡمُرُكُم بِٱلۡكُفۡرِ بَعۡدَ إِذۡ أَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿٨٠﴾﴾

[۷۹] هيڅ يوه داسې بشر ته دا مناسبه نه ده چې الله ﷻ ورته کتاب او حکمت او پيغمبري (دربواړه) ورکړي (ترڅو نور خلک د کفر څخه خلاص کړي) بيا خلکو ته ووايي چې د الله ﷻ څخه په غير زما دپاره عبادت کوونکي جوړ شئ.

مګر (د هغوی د شان سره مناسبه دا ده چې ورته ووايي) تاسو په دې سبب باعمله عالمان جوړ شئ چې تاسو ياست چې (نورو خلکو ته) ديني ښوداني کوئ او په دې سبب چې (د الله ﷻ احکام) پخپله قرائت کوئ (او په دائمي توګه يې لولوئ).

---

(۱) التفسير الكبير ج۸ ص۱۱۵

[۸۰] او نه (ورته دا مناسبه ده چې) تاسو ته امر وکړي چې ملائک او پیغمبران معبودان ونیسئ: (جوړ کړئ) ایا تاسو ته به (نوموړی بشر د هغه وخت څخه وروسته چې تاسو مسلمانان یاست) په کفر باندې امر وکړي؟! (دا به هیڅکله ونه کړي).

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې متعدد روایتونه مفسرینو کرامو لیکلي دي[۱] مګر مونږ ته د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما روایت ډېر ښه مناسب ښکاري چې: یوه ورځې د یهودو او نصاراوو علماء د نبي کریم ﷺ په حضور کښې راغونډ شوي وه، کله چې نبي کریم ﷺ دوی اسلام ته دعوت کړه نو یهودانو وویلې: ته غواړې چې داسې عبادت دې وکړو څنګه چې نصارا د عیسی علیه السلام عبادت کوي؟ همدارنګه د نصاراوو یوه مشر چې الرئیس نومېده هم وویلې: ته لکه چې غواړې د عیسی علیه السلام په عوض ستا عبادت وکړو ای محمده؟! نو نبي کریم ﷺ دواړو ته جواب ورکړ چې: زه په الله ﷻ باندې د دې خبرې څخه پناه غواړم چې یا پخپله د غیر الله عبادت وکړم او یا بل چا ته په همدې خبره باندې امر وکړم «مَا بِذَلِكَ بَعَثَنِي وَلَا بِذَلِكَ أَمَرَنِي»[۲] یعنې: زه الله ﷻ نه د دې خبرې دپاره مبعوث کړی یم او نه یې راته پرې امر کړی دی. نو الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د خبرې تصدیق په ذکر شوو ایتونو باندې وکړ.

په ځینو روایتو کښې شته چې د یهودانو څخه نوموړی اعتراض رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبَي) کړی وه لکه چې مونږ د [آل عمران: ۳۱] ایت په شان نزول کښې ذکر کړی دی.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې د الله ﷻ د کتاب د تحریف رد بیان شوی وه او دلته د پیغمبرانو د هدایتو تحریفول رد شوي دي.

۲ـ هلته دا واضحه شوې ده چې دا کار علماوو ته مناسب نه دی او دلته ثابته شوې ده چې د همدې نامناسبه کار نسبت اهل الکتابو پیغمبرانو ته کړی دی ترڅو په خپلو ګناهونو باندې پرده واچوي او خانو ته بهانه وتراشي.

د مطلب خلاصه

یعنې: هیڅ هغه بشر ته دا مناسبه نه ده کوم چې الله ﷻ ورباندې احسان وکړي، کتاب ورباندې نازل کړي، د حکمت خاوند یې وګرځوي، د پرېکړو توان ورکړي او حتی پیغمبري هم ورپېرزو کړي، او هغه بیا د دې تولو نعمتونو د پاسه د الله ﷻ ناشکري وکړي او په دې عوض چې خلک د الله ﷻ عبادت ته دعوت کړي د خپل خان دپاره یې عبادت کوونکي جوړ کړي.

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۱۷
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۰

کله چې دا کار د یوه نعمت د پاسه مناسب نه دی چې یا یوازې کتاب ورکړی شي لکه چې اهل الکتابو ته ورکړی شوی دی او یا یوازې سالم عقل ورکړی شي چې د خلکو په منځکښې د شخړو د فیصلو او د لانجو د پرېکولو توان وربښلی شوی دی لکه ځینې حقاني حکماء؛ نو هغه چا ته به ځنګه مناسب وګڼل شي چې برسېره په دغو دوارو نعمتونو باندې دربم لوی نعمت (نبوت) هم ورکړی شوی وي لکه عیسی ﷺ او نبي کریم ﷺ چې اهل الکتاب ورپورې دغه تهمت تړي.

هو! دغه درېواړه نعمتونه چې چا ته ورکړی شوي وي هغوی خلکو ته دعوت ورکوي چې باعمله عالمان او رباني اشخاص جوړ شئ، ځکه به تاسو باعمله عالمان جوړېږئ چې تاسو خلکو ته د الله ﷻ کتاب ورزده کوئ او په خپله هم همېشه دپاره د کتاب الله په قرائت او لوست کښې بوخت یاست، نو د دې کار لازمه نتیجه دا ده چې خپل ځانونه د شرک ځخه وساتئ او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ.

نو د همدې قانون په بناء ای اهل الکتابو! تاسو ته به ځنګه محمد ﷺ امر وکړي چې ملائک او یا پیغمبران علیهم السلام د ځانو دپاره معبودین وتراشئ او یا به ځنګه عیسی ﷺ خپلو پیروانو ته دغسې امر کړی وي؟ نو معلومه شوه چې تاسو په عیسی ﷺ پورې هم دروغ تړلي دي چې تاسو ته یې د خپل ځان د عبادت امر کړی وه او د محمد ﷺ پورې هم تهمت تړئ چې تاسو د خپل ځان عبادت ته درغواړي. او که مشرکان د ملائک پرستۍ خبره کوم یو پیغمبر ته منسوبه کړي نو هغوی به هم دروغ تړلي وي. دا کار خو کفر دی او پیغمبر خو د کفر د مخنیوي دپاره استولی شوی دی، کله چې تاسو د هغه امر ته په دې لحاظ غاړه کېږدئ چې هغه د الله ﷻ پیغمبر دی او مسلمانان شئ، ایا هغه به تاسو ته د مرتد کېدلو امر درکړي او خپلې هلې ځلې به ټولې په اوبو لاهو کړي؟ هیځکله دا کار نه کوي.

توضیحات

۱ـ د "عِبَاد" کلمه د هغه "عَبْد" جمعه ده چې د عبادت ځخه اخستلی شوی دی[۱] او هغه "عَبْد" کوم چې د عبودیت ځخه اخستلی شوی دی او په معنی د غلام باندې استعمالېږي د هغه جمعه "عَبِید" راځي. په دې مقام کښې دوهمه معنی ځکه صحت نه لري چې په دې معنی سره د غیر الله دپاره عَبْد جوړېدل ځه ممانعت نه لري.

د "رَبَّانِي" کلمې تحلیل

۲ـ د ﴿رَبَّٰنِيِّـۧنَ﴾ کلمه د "رَبَّانِي" جمعه ده او په "رَبَّانِي" کښې په دوه ډوله تحلیل شوی دی:

الف: مشدده "يّ" د نسبت دپاره ده چې "رَبَّان" ته یې نسبت شوی دی او "رَبَّان" د "رَبَّ يَرُبُّ" دپاره صفت مشبه دی[۲] چې په معنی د تربیه کوونکي سره دی.

---

(۱) روح المعاني ج۳ ص۲۰۷

(۲) روح المعاني ج۳ ص۳۲۷

ب: مشدده "يْ" خو د نسبت دپاره ده مګر نسبت یې "رَبّ" ته شوی دی او "الف" او "نون" پکښې زیات شوی دی چې داسې کارونه د نسبتي "يْ" سره ډېر پېښېږي، لکه په "رُوحَانِيْ" کښې هم "الف" او "نون" زيات شوي چې په اصل کښې "رُوْحِيٌّ" وه. نو د "رَبَّانِيْ" لفظي معنی هغه څوک دی چې "رَبّ" ته يې نسبت شوی وي.

په هر تقدير، په دې مقام کښې ترې هغه علماء مراد دي چې د علم او عمل سره-سره په سياست کښې هم وارد وي او بصيرت هم ولري ترڅو د خلکو تربيه او روزنه د دنيا او آخرت دواړو دپاره وکړی شي او په تدريج سره د کوچني سري څخه لوی سړی جوړ کړي، لکه چې يو باشعوره ښوونکی خپل شاګردان تربيه کوي[1].

کله چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وفات شو نو محمد بن الحنيفيه رحمه الله ووېلې چې نن ورځ د دې أمت رباني وفات شوی دی[2].

د درس او تعليم څه فرق دی؟

۳_ د ﴿ تُعَلِّمُونَ ﴾ کلمه د "تَعْلِيْم" څخه اخستله شوې ده او "تَعْلِيْم" ښودانې ته وايي. همدارنګه د ﴿ تَدْرُسُونَ ﴾ کلمه د "دَرْس" څخه اشتقاقه شوې ده او "دَرْس" اصلا د پخوانی ابادی متباقي نښو ته وايي چې اصلي آبادي د منځه تللې وي خو ديوالونه ميوالونه يې پاتې وي، نو څرنګه چې د يو کتاب مضمون د لوست په تکرار سره په دماغ کښې ځای نيسي ځکه د لوست تکرار د درس په نامه يادېږي[3].

نو د "دَرْس" او "تَعْلِيْم" فرق دا دی چې "دَرْس" د لوستلو څخه عبارت دی او "تَعْلِيْم" نورو خلکو ته د ښوداني نوم دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د ربانيتوب دپاره دوه اساسي سببونه دي، يو دا چې د نورو خلکو د عقائدو او اعمالو اصلاح وکړي او بل دا چې خپل ځان د الهي احکامو په بيا-بيا لوستلو او عملي کولو سره ښائسته کړي. نو د هغه عالم په حال افسوس دی چې د خپل علم په ذريعه خپل ځان رباني جوړ نه شي کړی او د يهودو د علماوو په شان نورو ته په نېکيو امر کوي خو خپل ځان يې هېر کړی وي.

د علماء السوء ډولونه

۴_ ځينو علماء کرامو ليکلي دي چې ناکاره علماء په لاندې څلورو ډولونو سره دي[4]:

الف: چې حق ته بالکل غاړه نه ږدي، نه په ظاهره او نه په باطنه. دې ته معاند وايي.

ب: چې ظاهري غاړه ورته ږدي خو باطنًا ورته تسليم نه وي؛ دې ته منافق وايي.

---

(۱) الجواهر للطنطاوي ج۱ ص۱۳۲؛ البحر المحيط ج۲ ص۵۰۶

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۲۲

(۳) مفردات الراغب ص۱۶۹

(۴) نشر المرجان من مشكلات القرآن ص۲۱۴

ج: چې حق ته غاړه ږدي خو په امر بالمعروف او نهي عن المنكر كښې اهتمام نه كوي؛ دغه د "مداهن" په نامه يادېږي.

د: چې تبليغ هم كوي خو د دوهم عالم خبرې وربانديې درنې تمامېږي او زړه يې غوارې چې بوازې همدى نطاق وي؛ دا د "متكبر" په نامه يادولى شو.

﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

[۸۱] او هغه وخت (ورپه ياد كړه) چې الله ﷻ د پيغمبرانو څخه كلک عهد واخيست چې: ضرور هغه شى چې زه تاسو ته دركړم چې هغه د كتاب او حكمت (نبوت) څخه عبارت دى بيا تاسو ته داسي رسول درشي چې د همغه شي تصديق كوونكى وي چې هغه ستاسو سره دى (كتاب او نبوت)، (نو ستاسو دې قسم وي چې) په هغه به خامخا ضرور ايمان راوړئ او مدد به ورسره خامخا ضرور كوئ.

الله ﷻ (دوى ته) وويلې چې ايا اقرار مو وكړ (په همدې خبره) او په همدې باندې مو زما كلک عهد واخيست (قبول مو كړ)؟

هغوى وويلې چې (هو!) مونږ اقرار وكړ (او ستا عهد مو قبول كړ).

الله (ورته بيا) وويلې چې شاهدان اوسئ او زه هم ستاسو سره د شاهدانو څخه يم.

[۸۲] نو هغه څوک چې پس د دغه (د خپل عهد څخه) بېرته تاو شو (او په عهد يې وفا ونه كړه) نو دغه كسان همدوى فاسقان دي (پام كوئ چې خپل ځانونه فاسقان جوړ نه كړئ).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې ثابته شوه چې د شركي عقيدې دعوت د هيڅ بشر سره مناسب نه دى پاتې خو لا پيغمبران عليهم السلام چې الله ﷻ وربانديې امتيازي انعام كړى دى. په دې ايتونو كښې په اثبات رسېدلې ده چې د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام څخه په خپلو وختونو كښې د توحيد په عقيده باندې عهدونه اخستلى شوي دي چې ټول به په همدغه دعوت كښې سره يو لاس او متفق وي او هر يو به په خپل وخت كښې د همدې مطلب دپاره كار كوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: اهل الكتاب خو د پيغمبرانو عليهم السلام په منځكښې تفرقه او جدائي واقع كوي، ځينو ته داسې اقوال منسوبوي چې د نورو دپاره ترې دښمن جوړوي، مثلا يهودان وايي چې د موسى عليه السلام

شریعت په بل شریعت باندې نه شي نسخه کېدلی او نصارا دعوه کوي چې مونږ ته عیسی عليه السلام د خپل ځان د معبودیت توصیه کړې ده چې زما عبادت به کوئ او د هیڅ‌ا په خبره به د همدې تګلارې څخه نه اوړئ او دا به نه پرېږدئ.

د دوی دغه افتراګانې دا معنی ورکوي چې د پیغمبرانو خبرې یو تربله سره ضد او نقیض دي، په دوی کښې داسې هم شته چې شرک ته یې دعوت کړی دی او د توحید په ضد باندې یې هلې ځلې کړې دي. خو خبره داسې نه ده، ټول پیغمبران عليهم السلام سره متفق دي او یو د بل کومکیان دي. او په همدې باندې مو ترې عهدونه اخستي دي.

۲ـ ای پیغمبره! دوی ته هم معلومه ده چې د پیغمبرانو څخه عهدونه اخستلی شوي خو دوی یې پټوي او نه یې ښکاره کوي نو ته یو ځل بیا دوی ته هغه وخت یاد کړه چې الله ﷻ د ټولو پیغمبرانو عليهم السلام څخه په خپلو-خپلو وختونو کښې کلک عهدونه واخستل چې: کله مونږ تاسو په کتاب او نبوت باندې سرلوړي کړئ او بیا ستاسو په ژوند کښې بل پیغمبر درغی چې هغه هم ستاسو په شان د توحید د اشاعت په وظیفه باندې موظف شوی وي او کومه وظیفه چې تاسو اخستې ده د هغې تصدیق کوي، نو ستاسو دې په الله ﷻ باندې قسم وي چې په هغه باندې ایمان راوړئ، د هغه سره د وظایفو په سرته رسونه کښې کومک وکړئ، خپلو امتونو ته هم امر وکړئ چې هغوی هم وریاندې ایمان راوړي او په مقابل کښې یې د افتراګانو او د خلکو پارونې څخه خانونه وساتي:

او که ستاسو په ژوند بل پیغمبر درنغی خو د درتللو خبر یې د الله ﷻ د پلوه درکړی شو نو په هغه به هم ایمان راوړئ او خپل- خپل امت ته به وریاندې توصیه کوئ چې هغوی وریاندې ایمان راوړي او کومک ورسره وکړي.

۳ـ دا هم ور په یاده کړه چې د عهد د اخستلو څخه وروسته د ښه تاکید دپاره بیا الله ﷻ دوی ته وویلې چې: ای پیغمبرانو! په دغه عهد مو اقرار وکړ او که نه؟ او زما په دغه کلک عهد مو منګولې ښخې کړې او که نه؟ نو هغوی ټولو وویلې چې ای ربه! مونږ پرې اقرار وکړ او ستا عهد مو واخست (قبول مو کړ) او په همدې باندې مو د خپلو- خپلو امتونو څخه عهدونه واخستل او هغوی هم قبول کړه.

۵ـ نو الله ﷻ دوی ته وویلې چې اوس نو تاسو هم په نوموړي عهد باندې شاهدان اوسئ او زه هم پرې د شاهدانو څخه یم ترڅو ترې څوک منکر نه شي، نو هر څوک چې د ذکر شوو ټولو تاکیداتو څخه وروسته خپل عهد مات کړي چې یا په بل پیغمبر باندې ایمان رانه وړي، یا ورسره کومک ونه کړي او یا د پیغمبرانو په منځکښې په تفرقه باندې معتقد شي نو همدوی بل څه نه دي مګر فاسقان دي.

۶ـ نو ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې که دوی په خپل پیغمبر باندې رښتیانی ایمان راوړی وي نو په تا باندې دې هم ایمان راوړي ځکه چې د دوی پیغمبر په تاباندې ستا په غیاب

کښې ایمان راوړی دی او ستا سره یې لا همدلته همکاري کړې ده چې خپل امت ته یې په ټاکلي توګه د ایمان راوړلو توصیه کړې ده، نو دوی باید د لاندې وجو د کبله په تا ایمان راوړي:
الف: کله چې د دوی پیغمبر په تا ایمان راوړي نو دوی څه حق لري چې ایمان نه راوړي؟
ب: دوی باید د خپل پیغمبر توصیه عملي کړي او په تا ایمان راوړي.
ج: دوی باید په خپل عهد باندې ودرېږي چې خپل‌خپل پیغمبر ترې ستا په باره کښې اخستی وه.
د: کله چې پیغمبر په ایمان نه راوړلو باندې فاسق ګرځي ایا تاسو به پرې فاسقان جوړ نه شئ؟

توضیحات

۱ـ الله ﷻ د خپلو بندګانو څخه په لاندې درې ډولونو عهدونه اخستي دي:
الف: د عالم الذر عهد: چې د ټولو بندګانو د ارواګانو څخه اخستل شوی وه چې د الله ﷻ ربوبیت ومني او شریک ورسره ونه دروي. همدې عهد ته د [الأعراف:۱۷۲] ایت کښې اشاره شوې ده.
ب: د پیغمبرانو عهد: چې یو ترېله سره متفق وي او یو به په بل باندې ایمان راوړي او کومک به ورسره کوي. لکه چې په همدې ایت شریف کښې ورته اشاره شوې ده چې اوس د بحث لاندې وي.
ج: د علماوو او ملایانو عهد: چې حق به نه پټوي او خلکو ته به یې بیانوي. دغه عهد ته په [آل عمران:۱۸۷] ایت کښې اشاره شوې ده، که څه هم دغه ایت د اهل الکتابو د ملایانو په باره کښې نازل شوی دی مګر د مفهوم په اعتبار سره د هرې زمانې علماوو ته شامل دی.

یادونه

۲ـ په دې کښې شک نشته چې لومړنی عهد په عالم الارواح کښې اخستلی شوی دی او دریم عهد په دنیا کښې د تکلیف په دوران کښې د پیغمبرانو علیهم‌السلام په ذریعه اخستلی شوی دی. اما په دوهم عهد کښې ځینې علماء وایي چې دا هم په عالم الأرواح کښې اخستل شوی دی مګر مونږ ته د دې عهد اخستل هم په دار التکلیف کښې ښکاري او دا ځکه چې:
اول: د دې عهد یادونه خو د دې دپاره شوې ده چې په اهل الکتابو باندې الزام واقع کړي او د ملامتې لاندې یې راولي چې ستاسو پیغمبرانو په محمد ﷺ باندې د ایمان راوړلو تعهدونه کړي دي او ستاسو څخه یې ورباندې هم تعهد اخستی دی خو تاسو په خپل تعهد وفا نه کوئ. او دوی د ملامتې لاندې هلته په ځرګنده توګه واقع کېږي چې دا تعهد په دار التکلیف کښې واقع شوی وي اوبس.
دوهم: که بالفرض دا تعهد په دار التکلیف کښې نه وی واقع شوی نو دوی به ترې انکار کړی وی او سکوت به یې نه وی اختیار کړی.

دوه پوښتنې او د هغو جوابونه

۳ـ اوس نو په دې مقام کښې ممکنه ده چې د سړي په ذهن کښې دوه سوالونه وګرځي:
یو دا چې د پیغمبرانو زمانه خو یوه نه ده چې ﴿ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ بیا تاسو ته بل پیغمبر راشي ورباندې صدق پیدا کړي؟

مونږ وایو: رښتیا چې داسې پیغمبران لږ تېر شوي دي چې زمانه یې سره یوه وه لکه موسی ﷺ او هارون ﷺ، یا ابراهیم ﷺ او لوط ﷺ، چې ﴿ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ ورباندې صادقېږي.

اما د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه په عمومي توګه عهدونه اخستل ـ که څه هم د زمانو اتحاد یې ممکن نه دی ـ لاندې ګټې لري:

الف: ترڅو د موضوع په اهمیت باندې دلالت وکړي. لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ وَلَقَدْ أَنْذَرَ نُوحٌ قَوْمَهُ»[۱] یعني: هیڅ پیغمبر نه دی تېر شوی مګر خپل قوم یې د دجال څخه ډارولی دی او نوح ﷺ هم خپل قوم ترې ډارولی دی. معلومه خبره ده چې دجال د قیامت د راتلو د علاماتو څخه دی او د نوح ﷺ په زمانه کښې نه پیدا کېده، خو د هغه د عظیم خطر څخه نوح ﷺ خپل قوم وډار کړ چې ترڅو یې مونږ ته نبي کریم ﷺ حکایت کړي.

ب: ترڅو د راتلونکي پیغمبر دپاره د وخت د خلکو اذهان اماده کړی شي چې ایمان ورباندې راوړي. یا په بل عبارت: په راتلونکي پیغمبر د منلو اعلان او تعهد هم د هغه سره یوه نوغه همکاري ده او خلک پوهول دي چې که بالفرض زه ژوندی یم هم ایمان به ورباندې راوړم پاتې خو لا تاسو چې عادي خلک یاست. ترڅو د راتلونکي پیغمبر سره څوک تعصب ونه کړي او انکار ته یې ملا ونه تړي.

بل سوال دا دی چې په پیغمبرانو علیهم السلام کښې خو آخر الزمان پیغمبر علیهم السلام هم شامل دی ایا د ده څخه هم په راتلونکي پیغمبر باندې عهد اخستلی شوی دی؟

مونږ وایو چې: خینو مفسرینو کرامو د دې سوال څخه داسې جواب کړی دی چې نبي کریم ﷺ په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ﴾ کښې شامل نه دی بلکې نبي کریم ﷺ د ﴿ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ ﴾ څخه عبارت دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د ټولو پیغمبرانو څخه عهد اخستل شوی دی چې په آخر الزمان پیغمبر (محمد ﷺ) باندې هم ایمان راوړي او هم ورسره همکاري وکړي او خلک ورته تشویق کړي. همدا مضمون د علي ﷺ څخه روایت شوی دی[۲].

مګر دا جواب زړه ته نه ورځي ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ وجه نشته او د علي ﷺ د روایت هم دا معنی کېدلی شي چې نبي کریم ﷺ د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه وروسته راغلی دی نو د ټولو څخه د ده په باره کښې عهد اخستلی شوی دی او د عهد دپاره کامل مصداق دی، او دا معنی نه ده چې عهد اخستل یوازې د همده ﷺ په باره کښې دي او بس.

نو مونږ ته دا ښه ښکاري چې د نبي کریم ﷺ څخه هم ذکر شوی عهد اخستل شوی دی خو دا عهد په دې معنی نه دی چې بل پیغمبر به مبعوث کېږي ترڅو لازمه شي چې د هر یو پیغمبر په ژوند

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۷

(۲) روح المعاني ج۳ ص۲۰۹

کښې دی بل پیغمبر مبعوث شي او که د کوم یوه په ژوند کښې بل پیغمبر نه مبعوث کېږي نو د هغه څخه دې عهد نه وي اخستل شوی بلکې ذکر شوی عهد په ډېره مبالغه آمېزه کلماتو باندې ادا، کړی شوی دی ترڅو په زیات تاکید باندې دلالت وکړي، چې د معنی حاصل بې داسې کېږي: ای آخر الزمان پیغمبره! ستا څخه وروسته خو بل پیغمبر نه راځي خو ستا دې قسم وي که بالفرض بل پیغمبر راشي د هغه سره به هم همکاري کوې او ایمان به ورباندې راوړې.

د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه ولولئ:

اول: الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته فرمايي چې: د کافرانو دا عقیده چې ملائک بنات الله دي په ابلغه توګه رده کړه چې: ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴾ [الزخرف: ۸۱] يعني: ورته ووايه چې که بالفرض مهربان الله ﷻ ولد درلودی نو زه به د ټولو عبادت کوونکو څخه وړاندې (په همدغه حیث د الله ﷻ) عبادت کوونکی وی (د هرچا څخه وړاندې به ورباندې زه خبر وی).

دوهم: همدغه ایت [۸۲] په دې تمام شوی دی چې هرڅوک ستاسو د پیغمبرانو د جملې څخه خپل عهد ته (بالفرض) شا کړي نو دوی د فاسقانو د جملې څخه دی. او ښکاره ده چې نه پیغمبر خپل عهد ماتوي او نه په دوی باندې د فاسق کلمه صدق پیدا کولی شي خو د زیات تاکید دپاره دغه ډول کلمات استعمال شوي دي.

دریم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «والله لَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ مَا حَلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي»[۱] يعني: په الله ﷻ قسم دی که بالفرض موسی ﷺ ستاسو په منځکښې نن ورځ ژوندی وی هم نو ورته به جائزه نه وی مګر دا چې زما متابعت وکړي.

څلورم: فقهاء کرام وايي چې څوک چا ته ووايي "که بالفرض ته قبله شي هم زه به مخ دروا نهړوم" دا سړی کافر کېږي[۲]، که څه هم د دغه مشخص سړي قبله جوړېدل محال دي خو څرنګه چې نوموړی قائل ـ قبلې د منلو څخه انکار وکړ که څه هم فرضي قبله ده نو ځکه ورباندې کافر شو.

يادونه

۳ـ ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ ﴾ کښې څو متعددې معناوې کړې دي چې یا د پیغمبرانو اولادونه مراد دي او یا یې امتیان مراد دي او یا بني اسرائیل مراد دي چې د همدوی څخه عهدونه اخستلی شوي، نه د پیغمبرانو څخه[۳].

مګر مونږ ځکه ورباندې تیره کېښودله چې ذکرې شوې ټولې معناوې متبادرې نه دي. که څوک یې زیات تفصیل غواړي هلته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۳

(۲) شرح فقه اکبر ص۲۱۶ .

(۳) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۷۹؛ التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۲۲

لام په قسم دلالت کوي

۴_ مفسرین کرام وایي چې ذکر شوی عهد په قسم سره اخستلی شوی دی چې یو دلیل یې دا دی چې أَخَذَ الْمِيثَاق (د کلک عهد اخستل) د استحلاف معنی ورکوي چې عهد په قسم سره کلک شوی دی او بل دلیل یې دا دی چې په ﴿ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم ﴾ کښې د "ل" توری په قسم باندې دلالت کوي. د همدې کبله ورته "مؤطئة القسم" وایي[1] نو مونږ یې خکه په ژباړه کښې همدا مضمون خای په خای کړ.

﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي ٱلْآخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾ ﴾

[۸۳] ایا نو دوی (کافران) د الله ﷻ د دین څخه په غیر بل دین لټوي حال دا دی چې همده ﷻ ته هغه چا (هم) غاړه ایښې ده چې په اسمانو کښې دي او (هغه چا) هم چې په ځمکو کښې دي په خوښه او ناخوښه (زور) سره او خاص همده ﷻ ته به ورتاو کړی شي.

[۸۴] ووایه (ای پیغمبره!) چې مونږ په الله ﷻ ایمان راوړی او هم په هغه شي چې په مونږ باندې نازل کړی شوی دی او په هغه شي باندې هم چې په ابراهیم ﷺ باندې نازل کړی شوی دی او (په هغه شي باندې) هم چې په اسماعیل ﷺ او په اسحاق ﷺ، او په یعقوب ﷺ او په اسباطو (د یعقوب ﷺ په اولاده) باندې نازل کړی شوی دی او په هغه شي هم چې موسی ﷺ او عیسی ﷺ او نورو پیغمبرانو ته د خپل رب ﷻ د پلوه ورکړی شوي وه.

مونږ د دوی د یوه په منځکښې هم تفرقه نه کوو او مونږ خاص همده (الله ﷻ) لره غاړې ایښودونکي یاستو.

[۸۵] او هغه څوک چې د (ذکر شوي) اسلام څخه په غیر بل دین لټوي نو هیڅکله به ترې قبول نه کړی شي او همدی به په آخرت کښې د تاوانیانو څخه وي.

ارتباطونه

۱_ دا ایتونه د تېرو شوو ایتونو دپاره د نتیجې مثال لري چې دلایل خو دې همدومره وي چې بیان شوه او د الله ﷻ حق دین بالکل څرګند شو چې اوس یې هم څوک نه مني نو دا معنی ورکوي چې هغه د ټولو کائناتو څخه مخالفت کوي.

[1] تفسیر ابي السعود ج۲ ص۵۲

۲_ هلته دا واضحه شوي وه چې د پيغمبرانو عليهم‌السلام څخه عهدونه اخستل شوي وه. په دې ايتونو کښې د دغه عهدونو يوه بېلګه او مثال بيان شوی دی چې د آخر الزمان پيغمبر (محمد ﷺ) څخه هم دا دی عهد واخستل شو چې تاسو ته يې په خپله مبارکه خوله بيانوي چې: ﴿ ءَامَنَّا بِاللَّهِ ﴾ الآية.

۳_ هلته د پيغمبرانو عليهم‌السلام څخه د راتلونکي پيغمبر په هکله عهد اخستلی شوی وه او دلته د آخر الزمان پيغمبر ﷺ څخه د تېرو شوو پيغمبرانو عليهم‌السلام په متعلق معاهده واخستله شوه او خلکو ته يې اعلان هم کړه ترڅو معلومه شي لکه په پخوانيو مسلمانانو باندې چې د وروستنيو پيغمبرانو عليهم‌السلام ايمان راوړل ضروري وه همدارنګه په وروستنيو باندې هم په ړومبنيو پيغمبرانو عليهم‌السلام باندې اعتقاد کول واجبي شی دی.

۴_ بالآخره هغه انصافي خبره چې په [آل عمران:۶۴] ايت کښې نبي کريم ﷺ اهل الکتابو ته پېشنهاد کړې وه او هغوی ورسره ونه منله، همغه خبره يې دلته د خپله طرفه يو جانبه اعلانه کړه چې الله ﷻ يو واحد او لا شريک ګڼو او ټولو احکامو ته يې غاړه ږدو.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: ای د دنيا هوښيارانو! تاسو منصافاً خبره وکړئ چې ايا د هغه دين څخه په غير کوم چې ټول پيغمبران عليهم‌السلام ورباندې متفق دي او د الله ﷻ دين دی چې ټول کائنات ورباندې روان دي بل دين لټونه بې انصافي نه ده؟ دوی چې د دغه متفق عليه دين څخه انکار کوي ايا دوی د دې دين څخه پرته بل ښه دين موندلی شي؟ حال دا چې هغو ټولو مخلوقاتو ورته غاړه ايښې ده چې په اسمانونو کښې دي او که په ځمکو کښې دي، کلک معاند هم د همدې دين څخه غاړه نه شي غړولی او مجبور دی چې ورته تسليم شي. نو معلومه شوه چې دا عالمي دين دی خو د مجبوريت د کبله يې ټول مني اما په رضا او خپله خوښه يې څوک مني او څوک يې نه مني خو د دوی دپاره يوه ورځ راتلونکې ده چې د دين مالک (الله ﷻ) ته به ټول ورستلی شي او هغه ﷻ به ورسره محاسبه وکړي.

۲_ نو ای پيغمبره! کافران چې د ټولو پيغمبرانو متفق عليه دين يا بالکل نه مني او يا پکښې په انتخابي توګه ايمان راوړي نو ته ورته اعلان وکړه چې تاسو چې هر څه کوئ هغه وکړئ تاسو پوهېږئ او د قيامت ورځ، زمونږ تګلاره خو دا ده چې مونږ ټولو يوازې الله ﷻ باندې ايمان راوړی دی او ستاسو غوندې عيسی عليه‌السلام او يا بل څوک ورسره نه شريکوو.

او مونږ په هغه کتاب باندې هم ايمان لرو چې په مونږ نازل کړی شوی دی چې قرآن کريم دی او په هغه څه باندې هم چې هغه په ابراهيم عليه‌السلام، اسماعيل عليه‌السلام، اسحاق عليه‌السلام، يعقوب عليه‌السلام او د ده په اولاده باندې نازل کړی شوي دي، که څه هم مونږ ته يې پوره تفصيل معلوم نه دی خو دومره عقيده ورباندې لرو هر څه چې وه هغه ټول حق وه.

همدارنګه په هغو کتابونو باندې هم ايمان لرو کوم چې موسی عليه‌السلام او عيسی عليه‌السلام ته ورکړی شوي وه چې د تورات او انجيل څخه عبارت دي او همدارنګه په هغه څه باندې هم معتقد ياستو

چې نورو پیغمبرانو علیهم السلام ته ورکړی شوي وه، مونږ د یوه پیغمبر هم فرق نه کوو چې ستاسو غوندې انکار ترې وکړو، ځکه چې دوی ټول د الله ﷻ استولی شوي غوره بندګان دي او مونږ الله ﷻ لره غاړه اېښودونکي یاستو.

نو راشئ: ای اهل الکتابو! تاسو هم زمونږ په شان ایمان راوړئ او ټول پیغمبران علیهم السلام او ټول اسماني کتابونه د قرآن کریم په شمول ومنئ: چې په فطري دین باندې مستقیم شئ.

٣ـ که تاسو د همدې دین څخه پرته په هر دین کښې زیار وباسئ: هغه به مو په ښه باندې درنه شي ځکه چې د هیڅا څخه د اسلام نه پرته بل دین مقبول نه شي واقع کېدلی، نو هرڅوک چې د بل دین هڅه وکړي هغه مثال به پرې صادق شي چې "هندو سترې او الله ناراض" او هم به په آخرت کښې ترې لوی زیانکاری جوړ شي چې هم به ورڅخه دین تللی وي او هم به ترې د دین د لاس ته راوړلو فرصت فوت شوی وي.

توضیحات

١ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو[١] د ﴿ طَوْعًا ﴾، ﴿ كَرْهًا ﴾ دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وايي چې ټول خلک د میثاق په ورځ (په عالم الآرواح کښې) طوعًا مسلمانان شوي وه. یعني که بالفرض په دار التکلیف کښې ټول خلک غاړه اېښودونکي جوړ شي نو دا کار به په زور سره صورت ونیسي.

ب: مجاهد رحمه الله علیه وايي چې مؤمن الله ﷻ ته طوعًا سجده کوي او د کافر سوری کرهًا سجده کوي.

ج: الحسن رحمه الله علیه وايي چې مؤمن طوعًا ایمان راوړي او کافر کرهًا (د تورې په زور) ایمان راوړي.

د: قتادة رحمه الله علیه وايي چې: مؤمن طوعًا ایمان راوړي خو کافر يې کرهًا راوړي چې عذاب وګوري مګر هلته ورته ایمان څه فائده نه کوي.

هـ: الزجاج رحمه الله علیه وايي چې ټول مخلوق الله ﷻ ته کرهًا په دې معنی منقاد دی چې هیڅوک يې د تکویني اوامرو څخه سر نه شي غړولی او نه پکښې څوک د تغیر توان لري. او دا ځکه چې په تکویني اوامرو کښې د چا اختیار نشته ټول د "کُن" په امر باندې موجودېږي او بس.

هو! په تشریعي اوامرو کښې هغه څوک غاړه اېښودونکی ګڼل کېږي چې طوعًا په خپله خوښه ورته تسلیم شي او عقیده ورباندې وکړي.

که څه هم د ځینو مفسرینو کرامو[٢] همدغه پنځمه معنی خوښه ده چې حاصل يې داسې کېږي چې: کافران ولې د الله ﷻ د دین څخه په غیر د بل دین په هڅه کښې دي او تشریعي اوامر يې نه قبلوي حال دا دی چې په تکویني اوامرو کښې ورڅخه مخالفت نه شي کولی، نو دوی ته مناسب دي چې تشریعًا هم ترې مخالفت ونه کړي ترڅو د ټولو کائناتو د قانون سره موافق شي.

---

(١) التفسیر الکبیر ج٨ ص ١٣٠؛ زاد المسیر ج١ ص٣٥٣؛ البحر المحیط ج٣ ص ٢٤۶؛ تفسیر الطبري ج٣ ص٣٣۶

(٢) في ظلال القرآن ج١ ص٤٢١

مګر په همدې تفسير باندې د سړي په ذهن کښې دا اعتراض ګرځي چې الله ﷻ خو په بل ځای کښې د تکويني امر د منلو څخه په طوعې سره تعبير کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴾ [فصلت: ۱۱] يعني: نو الله ﷻ اسمان ته او هم ځمکې ته وويلې چې راشئ (موجود شئ) که خوښه مو وي او که خوښه مو نه وي، دوی دواړو وويلې چې راغلو مونږ (موجود شوو) په داسې حال کښې چې خوښه مو ده.

او په ذکر شوي تفسير کښې چې اکثريت خوښ کړی دی د تکويني امر منل په کرهې سره تعبير کړی شوی دی، دا نه ده مګر د ايت څخه مخالفه معنی ده.

د همدې کبله مونږ څلورم تفسير (چې قتادة رحمه الله کړی دی) خوښوو، چې حاصل يې داسې را اوځي:

ای کافرانو! تاسو خپلې ناتوانۍ او کمزورۍ په نظر کښې ونيسئ او د الله ﷻ دين په ډېره خوشالۍ او رضامندۍ باندې قبول کړئ. او دا ځکه چې:

اول: تاسو په دنيا کښې هم د الله ﷻ د مقابلې توان نه لرئ که اراده يې وشي په زور به يې درباندې ومني. ځکه چې د الله ﷻ د مقابلې توان نه څوک په ځمکه کښې لري او نه په اسمان کښې او ټول ورته تسليم دي، خو د زور په انقياد باندې تاسو د ملامتۍ څخه نه خلاصېږئ او څه ګټه درته نه شي رسولی.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴾ [الشعراء: ۴] يعني: که زمونږ اراده وشي په دوی باندې به د اسمان (غيبو) څخه داسې معجزه ورښکته کړو چې غاړې به يې ورته ذليلې وګرځي (او ورته تسليم به شي).

دوهم: تاسو په آخرت کښې هم کمزوري ياست چې خپل ځانونه د الله ﷻ د محاسبې څخه نه شئ بچ کولی او په زور به د هغه ﷻ حضور ته بيولی کېږئ او هغه ﷻ به درباندې فيصله کوي.

ای کافرانو! چې تاسو د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام اتفاقي دين نه منئ او د ټولو کائناتو فطري قوانين د پښو لاندې کوئ او هيڅ يوه دليل او برهان ته اعتناء نه کوئ نو ستاسو کوم زور او کوم قوت؟ دومره کمزوري مخلوق او دومره لوی تکبر؟

يادونه

۲ـ د ﴿ قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ﴾ الآية غوندې يو بل ايت د [البقرة: ۱۳۶] کښې تېر شوی دی، دواړه ايتونه سره د تَفَنُّنْ فِي العبارة د کبله لږ څه جزئي فرقونه لري چې په عربي ژبه کښې د بدائعو څخه شمېرل کېږي. اما په تفسير کښې سره فرق نه لري نو کوم تفسير چې مونږ ته لازم ښکارېده هغه مو هملته ليکلی دی بيا ليکنه يې لازمه نه ګڼو نو هيله ده محترم لوستونکي د "الْأَسْبَاط" د معنی په باره کښې او د موسی عليه السلام او د عيسی عليه السلام د نومونو د ذکر په هکله هلته مراجعه وکړي.

﴿ كَيْفَ يَهْدِي ٱللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ وَشَهِدُوٓا۟ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ
ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ ٱللَّهِ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٨٨﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ ﴾

[۸۶] څرنګه به الله ﷻ داسې قوم ته هدایت وکړي (مطلب ته به یې ورسوي) چې هغوی د ایمان راوړلو څخه وروسته په داسې حال کښې کفر غوره کړی دی چې شاهدي یې ورکړي وي (په دې خبره باندې) چې بې شکه (دا) پیغمبر حق دی او (په داسې حال کښې چې) دوی ته ښکاره دلایل (او معجزات هم) ورغلي وه. او الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي (چې مطلب ته ورباندې ورسېږي).

[۸۷] دغه کسان چې دي، د دوی جزا دا ده چې یقینًا په دوی باندې د الله ﷻ او د ملائکو او د ټولو خلکو لعنت دی.

[۸۸] (په داسې حال کښې چې) په (همدې) لعنت (دوزخ) کښې به همېشه وي، نه به ترې عذاب تخفیف کړی شي او نه به ورته مهلت ورکړی شي.

[۸۹] مګر هغه کسان چې د همدغو (مرتد کېدلو) څخه وروسته توبه وباسي او (خانونه) اصلاح کړي نو (په دغو کسانو باندې ذکرې شوې جزاګانې نشته ځکه چې) یقینًا الله ﷻ بښونکی دی (په تېر شوي ارتداد باندې یې نه نیسي او) مهربان دی (د استحقاق څخه په اضافه فضل ورباندې وکړي جنتونه به ورکړي او هم به په دنیا کښې د نېکو عملونو توفیق ورکړي).

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو په باره کښې متعدد مصداقات او یا شان نزولونه روایت کړي دي چې ټول یې د مفهوم لاندې راتلای شي[1]، خو مونږ ترې لاندې هغه روایتونه رانقلوو کوم چې مونږ ته د دې ایتونو د سیاق سره ښه ښکاري:

۱ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې د انصارو د جملې څخه یو سړی مسلمان شوی وه خو بېرته کافر شو او مشرکانو ته ورغلی مګر څه موده وروسته په ارتداد باندې پښېمانه شو او خپلوانو ته یې جواب ولېږه چې زما دپاره د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړئ چې د ارتداد څخه به مې توبه قبوله شي او که نه. نو د همدې پوښتنې په جواب کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه چې توبه یې قبلېږي[2].

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۵۶؛ التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۳۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۷۹

۲_ د الحسن رحمه‌الله روایت دی چې دا ایتونه د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوي دي چې د بعثت څخه وړاندې یې په نبي کریم ﷺ باندې ایمان راوړي وه چې راتلونکی آخر الزمان پیغمبر به حقه دی، او مشرکانو ته به یې ویلې چې کله الله ﷻ هغه مبعوث کړ نو مونږ به د هغه په نصرت به تاسو باندې غلبه پیدا کړو او د ظلمونو انتقام به درڅخه واخلو.

خو کله چې آخر الزمان پیغمبر ﷺ مبعوث شو دوی ورباندې روښښي کافران جوړ شوه او د خپلې پخوانۍ عقیدې څخه بېرته تاو او مرتد شوه[۱].

د ارتباط وجې

۱_ د وړاندېنیو ایتونو د اشاراتو څخه معلومېده چې دلایل خو دې همدومره وي چې تاسو ته وویل شوه نور نو فقط همدا یوه خبره پاتې ده چې په زور مسلمان کړی شي، خو دا کار الله ﷻ نه کوي او د اختیاري ایمان راوړلو استعداد تاسو د خاورو سره برابر کړی دی.

په دې ایتونو کښې همدا مضمون تعقیب شوی دی چې ستاسو غوندې خلکو ته به څنګه الله ﷻ هدایت وکړي چې د معجزاتو د لیدلو سره‌سره حق دین نه مني او هغو تولو دلایلو ته شا کوي د کومو په بنیاد یې چې یو خل ایمان راوړی وه او د نبي کریم ﷺ په حقانیت یې شهادت ورکړی وه، البته د مبعوثیت څخه وړاندې.

۲_ هلته واضحه شوې وه چې د اسلام څخه په غیر بل دین د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی او :. دلته دا واضحه کېږي چې څوک د اسلام څخه مرتد شي هغوی په لاندې درې ګروپونو باندې وېشلې کېږي.

الف: هغه ډله کافران چې په اخلاص توبه وباسي نو الله ﷻ یې توبه قبلوي.

ب: هغه ډله چې توبه یې د اخلاص څخه نمایندګي نه کوي او ورځ په ورځ یې کفر زیاتېږي نو د دوی توبه قبوله نه ده.

ج: هغه ډله چې د مرګ د ورځې پورې په کفر کلک وي او په همدې حالت کښې مړه شي دوی ته هم نه توبه شته او نه به ورته الله ﷻ بښنه وکړي او نه به ترې فدیه قبوله کړي.

د مطلب خلاصه

۱_ د دوهمې او دریمې ډلې بیان په راتلونکو ایتونو کښې راروان دی او د لومړنۍ ډلې بیان دا دی چې: ای پیغمبره! دغو کافرانو ته تمه مه کوه چې دوی به په تاباندې بیا ایمان راوړي. او دا څکه چې الله ﷻ به هغه قوم نه څنګه هدایت وکړي چې هغوی د ایمان راوړلو څخه وروسته بېرته کافر شوي وي په داسې حال کښې چې ستا په رسالت باندې یې شاهدي ورکړې وي او معجزات او دلایل یې په کافي اندازه د نظره تېر شوي وي چې د همغو په سبب یې ایمان راوړی وه خو یو خل یې بیا کفر ته مخه کړه او دلایل یې ټول د پښو لاندې کړه.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۳۴۱

دوی ته څکه الله ﷻ هدایت نه کوي چې دوی ظالمان دي او ظالم قوم هدایت نه شي موندلی چې د هدایت اسباب یې د منځه وړي دي.

٢ـ د دغې ډلې کافرانو جزا دا ده چې په دوی باندې د الله ﷻ لعنت دی چې ورخ په ورخ یې د رحمت څخه لرې کېږي او د ملائکو او د ټولو خلکو لعنت همورباندې دی چې ښېراوې ورته کوي حتی دوی پخپله هم خانو ته د الله ﷻ غضب غواړي کله چې دوی ووایي چې: ای الله! په ظالم قوم باندې غضب نازل کړې، حال دا چې ظالمان بل څوک نه دي مګر همدوی دي.

٣ـ دوی به په همدغه لعنت کښې همېشه وي، ترڅو چې دنیا باقي وي د الله ﷻ لعنت به ورباندې زیاتېږي او څومره خلک چې د دوی په غیر مشروع لار باندې تګ کوي دوی به ورسره پکښې شریک وي او په آخرت کښې به د لعنت په اصلي مظهر (دوزخ) کښې د دوام په توګه معذب شي چې نه به ترې عذاب تخفیف کړی شي او نه به ورته څه دمه ورکړی شي.

هو! تر هغه وخته پورې چې ارواګانې یې د غرغرې حالت ته نه وي رسېدلې د توبې دروازه ورته خلاصه ده، نو د ذکر شوو ټولو لعنتونو او عذابونو څخه د دوی هغه کسان بچ پاتې کېدلی شي چې د همدې ټولو جنایتونو څخه وروسته الله ﷻ ته ورتاو شي او په اخلاص توبه وباسي خو په دې شرط چې بیا پخوانۍ خوی ته لاس وانه چوي او په واقعي توګه د خپلو خانو په اصلاح کښې مصروف شي، نو الله ﷻ به په دا خل بیا هم د جنایت څخه ورتېر شي او په تېرو شوو ګناهونو باندې به یې ونه نیسي. برسېره په دې د توفیق مهرباني به پرې هم وکړي او د استحقاق څخه اضافه اجرونه به ورکړي، دا څکه چې الله ﷻ غفور رحیم دی.

توضیحات

١ـ ﴿كَيۡفَ يَهۡدِي ٱللَّهُ﴾ ټکرې په تفسیر کښې مفسرین کرام په لاندې دوه طریقو باندې تللي دي:

الف: یوه طریقه دا ده چې: ای پیغمبره! د دغو اهل الکتابو او یا د دغو مرتدانو څخه تمه مه کوه چې دوی به په تاباندې ایمان راوړي، څکه چې د دوی کفر تقریباً د ختم اندازې ته رسېدلی دی.

نو په دې طریقه کښې د دوی ایمان راوړل محال نه دي فقط بعید دي، کېدلی شي چې د بُعد سره، سره توبه وباسي او ایمان راوړي لکه چې د ایتونو آخرنۍ ټکرې ورباندې دلالت کوي.

ب: بله طریقه دا ده چې: ای پیغمبره! دغو کافرانو ته الله ﷻ هدایت نه کوي. لکه چې په همدې معنی باندې ﴿وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ دلالت کوي چې الله ﷻ ظالمانو ته داسې هدایت نه کوي چې مطلب ته ورباندې ورسېږي.

خو په دواړو طریقو کښې د دې ایت شریف د حکم څخه هغه کسان وتلي دي کومو ته چې په څلورم ایت کښې اشاره شوې ده چې ﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ﴾ الآية نو څوک داسې اعتراض نه شي کولی چې د دې ایت مضمون دا دی چې مرتد ته الله ﷻ هدایت نه کوي او د هغه ایت مضمون دا دی چې هدایت ورته کوي نو د دواړو ایتونو مفاهیم سره متناقض شوه. د جواب حاصل یې دا دی چې هغه

ایت د دې ایت متمم دی چې د دواړو مجموعې څخه یو کلام جوړېږي او دوه کلامه نه دي چې دواړه سره متناقض جوړ شي.

یادونه

۲_ د لعنت په باره کښې ډېر ښه مفید بحثونه د [البقرة:۱۵۹_ ۱۶۱] ایتونو لاندې تېر شوي دي، دوهم خل لیکل یې اوږدوالی پیدا کوي نو هیله ده چې محترم لوستونکي ورته مراجعه وکړي.

توبة څه ته وايي؟

۳_ هرڅوک چې د خپل ځان د خلاصون دپاره د ګناه څخه اعتذار وړاندې کوي نو د لاندې دريو حالونو څخه به خالي نه وي[۱]:

الف: چې بالکل د ګناه څخه انکار وکړي چې ما نه ده کړې تهمت راپورې تړلی شوی دی.

ب: چې ووايي ګناه مې کړې ده خو زه يې په کولو کښې ملامته نه یم، د دې کبله او د دې کبله مې ورته اقدام کړی دی.

ج: چې ووايي ګناه مې کړې ده او هيڅ وجه د جواز مې په لاس کښې نه وه، بد مې کړي او اوس وربا ندې پښېمانه یم.

دغه دریم ډول اعتذار د توبې په نامه یادېږي چې په شریعت کښې لاندې څلور شرطونه لري:

اول: چې ګناه د دې کبله پرېږدي چې قبیحه ده او په شریعت کښې ممنوعه ده.

دوهم: چې په کولو باندې یې پښېمانه او نادم وي.

دريم: چې په عین وخت کښې یې جدي قصد وي چې بیا به د نوموړي ګناه کولو ته رجوع نه کوم.

څلورم: چې د کړی شوې ګناه تلافي وکړي که ممکن وي. مثلا د چا مال یې خوړلی وي؛ چې هغه بېرته ورکړي او که د چا غيبت يې کړی وي د هغه څخه عفوه ترلاسه کړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ځينې مفسرين كرام[۲] خو د ﴿ وَأَصْلَحُوا ﴾ تکي څخه پنځم شرط هم استنباطوي چې که توبه کوونکي خپل ځان اصلاح نه کړ او ګناه ته يې بيا عَود وکړ نو توبه يې شرعي توبه نه ده، تاسو خو دغه شرط ذکر نه کړ؟

مونږ وايو چې: دغه شرط خو عين دريم شرط دی چې بايد د توبه کولو وخت کښې ورسره همدا عزم وي چې بيا به ګناه ته نه ورګرځم. اما دا خبره چې که د همدغه عزم څخه راښکته شو او بيا يې ګناه ته اقدام وکړ نو د احنافو عليهم الرحمة په نزد پخوانۍ توبه يې شرعي توبه ده او تېره ګناه ورته پرې عفوه شوې ده البته چې دوهم خل د نوې ګناه مرتکب شو. او دا خکه چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۷۲

(۲) تفسير المنار ج۳ ص۳۶۶

د أبو بکر الصديق ﷺ په روایت نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا أَصَرَّ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةٍ»[1] يعني: هغه څوک په ګناه باندې مصر (دوام ورکوونکی) نه ګڼل کېږي چې د ګناه څخه بېننه غواړي اګر که په يوه ورځ کښې اويا کرته ګناه ته بېرته ورستون شي.

نو چې کله مغفرت غوښتونکی (توبه ویستونکی) مداوم ونه ګڼل شو نو معلومه شوه چې پخواني توبه او استغفار يې د منځه نه دی تللی.

هوا که دوی وايي چې زمونږ مراد دا دی چې په توبو کښې ډېره لويه او موثره توبه هغه ده چې وروسته ترې ګناه ته رجوع ونه کړی شي نو بيا خو بالکل اختلاف د منځه ځي. او دا ځکه چې دغه ډول توبه خو هرڅوک لويه توبه ګڼي ته به وايې چې د دې څخه په غير بله توبه د سره توبه نه ده!

هېر مو نه شي!

۵ـ هېر مو نه شي چې د "تائِب" کلمه چې د الله ﷻ صفت واقع شي نو د توبه قبلوونکي معنی ورکوي. همدارنګه د "تَوَّاب" څخه د ډېر توبه قبلوونکی مرادېږي. او که د بنده صفت واقع شي نو "تائِب" په معنی د توبه ويستونکي او "تَوَّاب" په معنی د ډېر توبه ويستونکي کېږي[2].

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعْدَ إِيمَـٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُواْ كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَمَاتُواْ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُوْلَـٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّـٰصِرِينَ ﴿٩١﴾ ﴾

[۹۰] بې شکه هغه کسان چې دوی د خپل ايمان راوړلو څخه وروسته بېرته کافر شوي دي بيا د کفر د حيثه زيات شوي دي (کفر يې قوي شوی دی)، هيڅکله به د دوی توبه قبوله نه کړی شي او دغه کسان همدوی ګمراهان دي.

[۹۱] بې شکه هغه کسان چې دوی کافر شوي دي او په داسې حال کښې مړه شي چې دوی کافر وي نو د دوی د جملې څخه د يوه څخه به هم د سرو زرو د حيثه د ځمکې ډکوالی (په هيڅ وجه) قبول نه کړی شي اګر که نومووړی يې (بالفرض د خپلو جنايتونو په مقابل کښې) فديه کړي (د فديې په وجه به هم قبول نه کړی شي پاتې لا د تصدق په وجه).

دغه کسان چې دي دوی لره درناک عذاب دی او دوی لره به هيڅوک کومک کوونکی نه وي.

د مطلب خلاصه

په دې اياتونو کښې د مرتدانو د پاتې دوه ډلو حکم بيان شوی دی چې د دواړو دپاره نه توبه شته او نه مغفرت. نو مضمون يې داسې دی چې:

---

(۱) سنن ابي داوُد ج۱ ص۲۱۲؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۶

(۲) مفردات الراغب ص۷۲

۱ـ د مرتدانو دوهمه ډله هغه ده چې د ارتداد څخه وروسته توبه وباسي خو حقیقي توبه نه بلکې صرف د کوم مرام په منظور یې ورته اقدام کړی وي، د همدې کبله د دوی توبه د کفر په کمښت باندې څه اغېز نه کوي بلکې د توبې څخه وروسته هم روزمره د دوی کفر قوت پیدا کوي او د اسلام سره یې دښمني اضافه کېږي.

نو د دوی حکم دا دی چې توبه به یې د الله ﷻ په دربار کښې هیڅکله قبوله نه شي. او دا ځکه چې حقیقي توبه نه ده، دغه کسان همدوی پاخه گمراهان دي چې په زاړه ضلالت باندې پاتې دي او الله ﷻ ورباندې پوه دی.

۳ـ د مرتدانو درېیمه ډله هغه ده چې هغوی د مرگ د ورځې پورې د توبې نوم هم په خوله باندې وانخلي او ظاهري توبه هم ونه باسي. دوی د توبې وروستنی چانس هم د لاسه ورکړ او د خلاصون تولې دروازې یې په ځان باندې وتړلې. او دا ځکه چې د خلاصون دروازې خو دغه لاندې شیان دي:

الف: د الله ﷻ رحم او مهرباني. دا خو دوی ته نشته ځکه چې الله ﷻ ورڅخه ناراض دی.

ب: د ارتداد څخه فدیه ورکول. دا هم د دوی څخه الله ﷻ نه قبلوي که څه هم بالفرض دومره پرېمانه وي چې ټوله ځمکه په سرو زرو باندې ډکه وي او هغه ټول د همدغو مرتدانو د یو نفر وي او دا ټول فدیه ورکړي بلکې لا د همدغو سرو زرو په اندازه نور سره زر هم فدیه کړي، خو د دې ټولو فدیو سره‌سره به یې نه فدیه قبوله شي او نه به د الله ﷻ د غضب څخه خلاص شي.

همدارنگه د مرتد هغه فدیې هم نه قبلېږي چې بالفرض په ذکر شوي تفصیل سره یې په خپل ژوند کښې صدقات او خیراتونه کړي وي. ځکه چې د صدقاتو د قبول دپاره ایمان شرط دی او نوموړي په دنیا کښې ایمان نه درلود.

نو کله چې د یوه مرتد دپاره هم په ذکر شوي بیان سره نه فدیه فائده کوي او نه صدقه نو د ډېرو مرتدانو دپاره خو یې بالکل نه کوي.

ج: د ارتداد څخه شفاعت. دا هم د دوی دپاره نشته ځکه چې دوی ته د الله ﷻ په نزد دردناک عذاب ټاکلی شوی دی، دا عذاب لکه چې په فدیه باندې بدلون نه شي موندلی همدارنگه یې د شفاعتگرو په شفاعت باندې هم بدلون امکان نه لري، دا هم هله چې بالفرض دوی ته شفاعتگر وموندل شي افسوس چې دوی ته شفاعتگر هم نه شي موندل کېدلی.

د: په زور باندې خلاصون. دا هم ورته نشته، ایا د الله ﷻ څخه به داسې کومکیان دوی ترلاسه کړي چې د یو پلوه دومره زور آور وي چې د الله ﷻ مقابله وکړی شي او د بله پلوه د دغو مرتدانو سره دومره دوستي ولري چې د دوی دپاره د الله ﷻ مقابلې ته ودرېږي. معلومه ده چې دغه دواړه خبرې محالې دي.

توضیحات

۱ـ هغه شیان چې کفر ورباندې زیاتېږي (قوي کېږي) په لاندې ډول دي:

الف: چې په کفر باندې اصرار وکړي یعنې کفر ته ادامه ورکړي.

ب. چې د کفر سره بل کفر ملګری کړي، لکه چې اهل الکتابو په نبي کریم ﷺ د بعثت څخه مخکښې ایمان راوړی وه خو کله چې مبعوث شو دوی د خپل ایمان څخه ارتداد غوره کړ او انکار یې تري وکړ بیا یې همدا کفر لا پسې قوي کړ چې نبي کریم ﷺ پورې یې سپکې سپورې خبرې هم کولې چې هره یوه خبره د کفر دپاره کافي وه او همدارنګه د ټولو معجزو څخه منکر شوه چې هر یو انکار بېل بېل کفر ګڼل کېده، نو د دوی نجاست ورځ په ورځ مخ په زیادت وو.

ج. چې د کفر سره منافقت هم ملګری کړي، په خوله باندې توبه وباسي خو پټ په زړه کښې په خپل ارتداد کلک وي. دغه ډول خلک مونږ په یقین سره نه شو تشخیص کولی مګر د الله ﷻ څخه پټ نه دي د همدې کبله یې توبه نه قبلوي.

د. چې کفر یې د ختم اندازې ته ورسېږي، د دوی کفر دومره قوي کېږي چې هغوی بالکل توبه ویستلو ته اقدام نه کوي او که بالفرض د څه اغراضو په بناء ورته اقدام وکړي نو الله ﷻ یې نه قبلوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ دلته په تفاسیرو کښې دا پوښتنه مطرحه شوې ده چې د متصل تېر شوي ایت څخه څرګندېږي چې الله ﷻ د مرتد توبه قبلوي او په دې ایت کښې فرمایي چې ﴿ لَن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ هیڅکله به د مرتدانو توبه قبوله نه کړی شي، ایا دا تناقض نه دی؟

دې پوښتنې ته مفسرینو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف: په ﴿ لَن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ کښې هغه توبه مراده ده چې د مرګ په حالت کښې یې وباسي او تر هغه پورې یې ټاله کړې وي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٔـٰنَ ﴾ [النساء: ۱۸] یعني: او هغو کسانو ته توبه نشته (نه قبلېږي) چې دوی تر هغه وخته جنایات کوي چې مرګ ورته حاضر شي نو بیا وواېي چې اوس توبه وباسم[۱]. دا معنی ذهن ته په منډه نه ورځي.

ب: دلته هغه توبه مراده ده چې په مخکښې ایت ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: د ارتداد څخه توبه ویستل مقبول دي خو چې په همدې توبه باندې قائم پاتې شي نو که بېرته د دوهم ځل دپاره مرتد شو نوموړې توبه د قبول د درجې څخه لوېږي او داسې ګڼله کېږي لکه چې د سره یې توبه نه وي ویستلې[۲]. مګر دا تفسیر متبادر نه دی، لکه چې توبه مقبوله نه ده دا هم مقبول نه دی.

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۴۰
(۲) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۳۹

ج: دلته د توبې عدم مقبولیت د مرګ څخه کنایه ده لکه چې دوهم ایت وړباندې دلالت کوي[۱]. په دې تقدیر باندې دوهم ایت د دې ایت دپاره تاکید واقع کېږي حال دا چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

د: دلته هغه توبه مراده ده چه د کفر د زیادت څخه یې ویستلې او اصلي ارتداد ځای په ځای پاتې وي[۲]. د دې جواب هم ځای په ځای پرېښودل په کار دي چه د ذهن نه ډېر لرې دی.

هـ: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې دلته هغه توبه مراده ده چې د منافقت دپاره وي[۳]، ترڅو د همدې توبې په وجه د مسلمانانو په منځکښې ځان ته ځای پیدا کړي او په اخلاص سره نه وي توبه تائب شوی، نو ځکه یې کفر ورځ په ورځ مخ په زیادت وي.

مونږ چې د ایتونو تفسیر په کوم ډول باندې کړی دی د هغه په بناء ذکره شوې پوښتنه هیڅ نه مطرحه کېږي، وروسته پوه شو چې همدا ډول تفسیر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روایت څخه هم څرګندېږي، فالحمد لله على الموافقة.

د ایتونو تازه مصداق

۴ـ سُبحان الله چې د ایتونو دپاره د قرآن کریم د نزول څخه څوارلس سوه کاله وروسته یو نوی او تازه مصداق پیدا شو ته به وایې چې ذکر شوي ایتونه همدا نن نازل شوي دي او همدا د نن ورځې مرتدان ترې مراد دي لاندې تفصیل ته لږ څه متوجه شئ:

د افغانستان د اوږده جهاد په وروستیو پړاوونو کښې په ۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش نېټه مجاهدین د الله ﷻ په فضل د کابل ښار ته ورداخل شوه او کمونستان (خلقیان، پرچمیان) په لاندې درې ګروپونو باندې وویشل شوه:

الف: ځینې په اخلاص سره توبه تائب شوه او په پخواني مسلک باندې پښېمانه شوه که څه هم مونږ یې نه پېژنو، په زړونو باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي اوبس.

خو مونږ هغه څوک په توبه کښې مخلص ګڼو چې د توبې څخه وروسته د اسلام دپاره هغه هلې ځلې وکړي کومې به یې چې د کمونیزم دپاره کولې او هم د اسلام احکام په خپل ځان باندې عملي کړي.

ب: ځینو توبه وویستله خو په توبه کښې صادق نه دي ځکه چې فعلاً هم د کمونیزم دپاره کار کوي، مجاهدین په جنګ اچوي ترڅو اوبه خړې شي او دوی پکښې ماهیان ونیسي، په خپلو منځو کښې په پټه توګه غونډې کوي او فرصت ته سترګې په لار دي.

د دغې ډلې توبه به الله ﷻ هیڅکله قبوله نه کړي، دوی که مجاهدین تېر باسي الله ﷻ نه شي تېرویستلی.

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۳۸۲
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۳۴۴
(۳) زاد المسیر ج۱ ص۳۵۵

ج: څېنو د مجاهدينو د ورتګ سره سم د وطن په پرېښودلو پيل وکړ نه يې د رښتياوو توبه وويستله او نه د دروغو، د دوی ټولو محاسبه د الله ﷻ سره ده چې د قيامت په ورځ به ورته پوره جزا ورکړي او هيڅوک به يې ترې خلاص نه شي کړی او نه به ترې غرونه-غرونه د سرو زرو فديې قبولې کړي.

عجيب منظر

۴_ د کمونستانو درېمې ډلې عجيب منظر تشکيل کړې وه چې هره ورځ د دوی او هندوانو زرونه خلک د وطن څخه خارجېدل او د مهاجرينو او مجاهدينو زرونه خلک خپل وطن ته ورستنېدل.
د افغانستان په پولو باندې سخته ګڼه ګوڼه وه تا به ويلې چې ﴿ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾ [الإسراء: ٨١] ايت همدا اوس نازل شو!.

د "وَلَوْ" د کلمې قانون

۵_ په عربي ژبه کښې د "وَلَوْ" کلمه په هغه حکم کښې استعمالېږي چې هغه دو..ه متعلقه ولري، په يوه متعلق پورې يې تعلقه واضحه وي چې ذکر ته يې اړتيا نه وي او په بل متعلق پورې يې تعلقه لږ څه خفي وي.
د ښه وضاحت دپاره نوموړی قانون په دې ايت کښې تطبيق کړئ چې: ﴿ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ [النساء: ١٣٥]. په دې ايت کښې په انصاف سره د شاهدي اداء کولو حکم دی، يو متعلق يې نور خلک دي چې د نوموړي حکم تعلقه ورپورې واضحه ده د همدې کبله نه دی ذکر شوی او بل متعلق يې د شاهدي ورکوونکو خپل خانونه دي چې د "وَلَوْ" کلمه ورباندې داخله ده او د حکم تعلقه ورپورې څه خفي ده، چې شاهدي د خپلو خانونو په ضرر باندې ده، نه په ګټه.
نو داسې ګڼل کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايلي وي: "كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ لَوْ كَانَتِ الشَّهَادَةُ عَلَى غَيْرِكُمْ وَلَوْ كَانَتْ عَلَى أَنفُسِكُمْ" ای مسلمانانو! د الله ﷻ د رضا دپاره په انصاف سره په شهادت ورکولو باندې کلک ودرېږئ که چرته دا شهادت په بل چا باندې وي او که چرته ستاسو په خپلو خانونو باندې وي. يعنې په دواړو صورتونو کښې په يو رنګ شهادت اداء کړئ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ پورتني قانون ته په کتلو سره يوه پوښتنه رامنځته کېږي چې په ﴿ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ﴾ کښې دوهم متعلق څه شی دی چې هلته د ځمکې په پيمانه باندې د سرو زرو عدم قبول نسبت هغه ته ښه واضحه دی تر دې چې ذکر ته يې هم اړتيا نشته؟
نو د دې پوښتنې په جواب کښې مفسرينو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف: په ﴿ وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ﴾ کښې د "و" کلمه زائده ده نو معطوف علیه ته یې حاجت نشته او د ذکر شوي قانون لاندې نه راځي[1]. مګر دا جواب مزناک نه دی او چندان د منلو وړ هم نه دی.

ب: "بهٖ" په حذف د مضاف سره دی، چې مثل دی نو تقدير يې بمثله کېږي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: د دوی څخه به د سرو زرو يوه پيمانه د ځمکې په اندازه قبوله نه کړی شي او که د دې يو بل مثل ورسره هم اضافه فديه کړی شي هم قبول به نه شي.

دوی وايي چې د مثل کلمه کله-کله حذفېږي لکه چې وايي: "أَبُو يُوسُف أَبُو حَنِيفَة" (يعنې: ابو يوسف د ابو حنيفه غوندې دی) او داسې نور[2].

ج: په دې مقام کښې محذوف متعلق "لَوْ تَصدق" دی، نو معنی يې داسې کېږي چې: د ځمکې د پيمانې په اندازه سره زر ورڅخه نه قبلېږي، که تبرعا (بې عوضه) يې ورکړي او که فديه ورباندې وکړي. ښکاره ده چې په عوض د ګناه کښې نه قبلېږي نو په عوض د اجر او ثواب کښې خو بالکل نه قبلېږي، او الله ﷻ ورباندې اجر او ثواب نه ورکوي که بالفرض دنيا ته راشي او دلته يې خيرات کړي[3].

د: په دې مقام کښې بل متعلق حالت دی. يعنې: د کافر څخه به په هيڅ حالت کښې د ځمکې په پيمانه سره زر قبول نه کړی شي که څه هم د فديه ورکولو حال وي.

نو کله چې د فدیې په حال کښې قبول نه شو چې د يو پلوه ورته ورکوونکی اړ دی، په قبول کښې الحاح کوي او هم په جرم اقرار کوي او د بله پلوه د فدیې قبلول په رضا باندې دلالت نه کوي چې کله-کله د دښمن څخه هم اخستله کېږي، نو په بل حال (مثلاً د تحفې په حال کښې) کښې خو به ترې هيڅکله قبوله نه شي ځکه چې د دښمن څخه څوک تحفه (هديه) نه قبلوي او هم نه پکښې اعتراف شته او نه الحاح[4].

په هر تقدير د ذکر شوي ايت شريف تفسير په لاندې حديث کښې ښه واضحه شوی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايي: «يُجَاءُ بِالْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ لَهُ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ فَيَقُولُ نَعَمْ فَيُقَالُ لَهُ قَدْ كُنْتَ سُئِلْتَ مَا هُوَ أَيْسَرُ مِنْ ذٰلِكَ»[5] يعني: يو کافر به د قيامت په ورځ راوستلی شي او ورته به وويلی شي چې په دې باندې خبر راکړه که بالفرض تا د ځمکې د ډکوالي په اندازه سره زر درلودی، ايا هغه به دې (د دې عذاب څخه) په فديه باندې ورکړي وی؟ نو وبه وايي چې هو. نو دده ته به وويلی شي چې ستا څخه خو د دې څخه ډېره اسانه خبره غوښتله شوې وه (چې د الله ﷻ سره شريک مه دروه او په وحدانيت يې اقرار وکړه).

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۲۵
(۲) تفسير القاسمي ج۴ ص۱۴۴
(۳) التفسير الكبير ج۸ ص۱۴۱
(۴) البحر المحيط ج۲ ص۵۲۱
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۸

یو تذکر

۷_ داسې معلومېږي چې الله ﷻ د مرتدانو په جزا کښې د زښتو ډېرو پیسو د نه قبلېدلو خبره ځکه یاده کړه چې دوی د همدې پیسو د کبله مرتد کېږي، نو په غوږ باندې ووهل شوه چې داسې وخت دربانديې راتلونکی دی که بالفرض دومره-دومره پیسې ولرئ او هغه د ارتداد د جزا په بدله کښې ورکړئ هم ترې خلاص به نه شئ نو ښه دا ده چې همدا اوس ترې خپل ځانونه مفت خلاص کړئ او اسلام قبول کړئ.

ددریمې سپارې پای د الله ﷻ په توفیق

۱۳۷۱/۸/۲۰ هـ ش نېټه

﴿لَن تَنَالُواْ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾

[۹۲] هیڅکله به تاسو (ای مؤمنانو!) د الله ﷻ کاملې رضا (او نورو نعمتونو) ته تر هغې ونه رسېږئ ترڅو چې تاسو د هغو مالونو څخه څه خرڅه وکړئ چې هغه ستاسو خوښېږي.

او هر څه چې تاسو (د الله ﷻ د رضا دپاره) خرڅ کوئ هر شی چې وي (لږ وي او که ډېر، غوره وي او که ناغوره، محبوب وي او که مبغوض او داسې نور) نو بې شکه الله ﷻ وربانديې پوه دی (د هغه موافق اجر به درکړي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د مرتدانو په جزا کښې دا هم ذکره کړې وه چې د هغوی څخه به د ډېرو غټو پیسو فدیه هم قبوله نه شي که بالفرض هغوی یې ولري. په دې ایتونو کښې واضحه شوې ده چې د نوموړي فدیې نه قبول، د پیسو ګناه نه ده، بلکې د کافرانو ګناه ده چې د دوی د لاسه یې الله ﷻ د قبول درجې ته نه رسوي.

او ای مؤمنانو! تاسو چې د الله ﷻ د رضا دپاره هرڅومره محبوب شی نفقه کړئ په همغې اندازه به د لوی ښېګڼو خاوندان شئ او د دوزخ د اوره څخه به وساتل شئ. او ستاسو وړوکی خیرات هم الله ﷻ ته مقبول دی.

۲ـ هلته اشاره شوې وه چې مرتدان د پیسو د کبله مرتد شوي دي، دلته مؤمنانو ته توصیه کېږي چې هغوی د مالونو په راټولو بانديې د الله ﷻ غضب وګاټه بالمقابل تاسو د مالونو په مصرفولو بانديې د الله ﷻ رضا وګټئ.

۳ـ دلته کافران په غوږ وهل کېږي چې ترڅو تاسو د محبوبو شیانو څخه تېر نه شئ لکه پیسې، ریاست، قلنګونه، او داسې نور، نو تاسو به د کفر د تیارو څخه را ونه وځئ. د محبوبو شیانو نفقه کول کامله ښېګڼه ده.

توضیحات

۱ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿لَن تَنَالُواْ﴾ خطاب اهل الکتابو ته ګڼلی دی[1] لکه چې وړاندېني او وروستني ایتونه وربانديې دلالت کوي، مګر بهتره دا ده چې دا خطاب مؤمنانو ته دی او د دې دپاره په منځکښې ځای په ځای شوی دی ترڅو د حلالو مالونو د توهین او تحقیر اشتباه د منځه بوځي، لکه چې د ارتباط په وجو کښې ورته اشارې شوې دي. دغه نظر ځکه بهتر دی چې اهل الکتاب خو یوازې په انفاق بانديې د ابرارو څخه نه شي ګرځېدلی ترڅو چې په نبي کریم ﷺ بانديې په مقبوله طریقه ایمان رانه وړي او په ایت کښې همدې درجې ته د رسېدلو سبب یوازې د محبوب مال انفاق ښودلی شوی دی.

---

(۱) تفسیر المراغی ج۳ ص۲۱۱

"برّ" څه معنی؟

٢_ د "برّ" کلمه اصلا د پراخوالي په معنی ده. د همدې کبله وچې ته چې د دریاب مقابله ده "برّ" وايي ځکه چې پراخي او توسعه يې ډېره ده[١]. د همدې څخه د "برّ" کلمه هم اخستله شوې ده چې په ايت شريف کښې استعماله شوې ده. دا ځکه چې د الله ﷻ جنتونه او نعمتونه بې حده پراخه او د انسانانو د تخمين څخه وتلي دي. په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په جنت سره تفسير کړی دی[٢].

دا هم لرې نه ده چې دلته د "برّ" څخه هغه بر مطلب دی کوم چې مصدر دی او د "أَبْرَار" کلمه ترې مشتقه شوې ده او الله ﷻ هغوی ته د نعمتونو وعده کړې ده لکه چې فرمايي: ﴿إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ﴾ [المطففين: ٢٢] يعنې: بې شکه نېکان په نعمتونو کښې دي.

نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: تر هغو تاسو د ابرابرو څخه نه شئ جوړېدلی ترڅو چې د خپلو محبوبو مالونو څخه في سبيل الله انفاق وکړئ چې معلومه شي چې تاسو ته د الله ﷻ رضا د هر څه څخه محبوبه ده.

سوال جواب

٣_ که څوک وايي چې د ايت شريف څخه معلومېږي چې د ابرارو څخه جوړېدل يوازې د انفاق پورې ارتباط لري او بس، نور عبادات پکښې هيڅ اثر نه لري؛ ايا دا مفهوم صحت لري؟

مونږ وايو چې: يقينًا د ابرارو څخه په جوړېدلو کښې نور عبادات هم پوره اثر لري خو په ايت شريف کښې همدغه خبره په ضمني توګه معلومېږي. او دا ځکه څوک چې ډېر محبوب شی صرف د الله ﷻ د رضا دپاره مصرفوي چې د دنيا هيڅ ګټه يې په نظر کښې نه وي نيولې حال دا چې د هغه انفاق وربانديې فرض هم نه وي نو معلومېږي چې هغه به ټول شرعي احکام په ځان باندې تطبيق کړي وي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې د ذکر شوي جواب څخه خو دا خبره راوځي چې که څوک ټول شرعي احکام په ځان باندې تطبيق هم کړي د ابرارو څخه نه شي جوړېدلی ترڅو چې خپل محبوب شی د استحباب په توګه نفقه کړي؛ ايا دا مرتبه په فرائضو باندې نه حاصلېږي؟

مونږ وايو چې: دلته د "برّ" څخه د الله ﷻ د رضا کامله درجه مطلب ده[٣]، نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: د الله ﷻ کاملې رضا ته رسېدنه په همدې پورې مربوطه ده او اصل "برّ" خو ټولو مؤمنانو ته حاصل دی.

---

(١) مفردات الراغب ص٣٧

(٢) زاد المسير ج٢ ص٣

(٣) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص١٨

د دې يو نظير په لاندې حديث شريف کښې لوستلی شي:

نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَكِنْ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ وَلَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ»[1] يعني: هغه څوک مسکين نه دی چې په خلکو باندې ګرځي راګرځي چې يوه لمړۍ او دوه لمړۍ او يوه کجوره او دوه کجورې يې ستنوي، مګر مسکين هغه څوک دی چې کافي مال نه مومي چې بې پروا يې وګرځوي او د ده په حال باندې خبرتيا هم نه وي چې خيرات ورباندې وکړی شي او نه اوچتېږي چې خلکو ته سوال وکړي.

نو ښکاره ده چې په ذکر شوی حديث کښې مطلب دا نه دی چې مسکين توب همغه پورې منحصر دی بلکې مطلب يې دا دی چې نومړی د مسکين توب په اعلی درجه کښې قرار لري ته به وايې چې د ده څخه پرته بل مسکين نشته.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: د ايت شريف څخه معلومېږي چې عمري فقير به هيڅکله د ابرارو د جملې څخه شمېر نه شي چې د خپل ټول عمر په اوږدو کښې يې د فقيرۍ د کبله څه محبوب شی نه وي نفقه کړی بلکې همېشه په دې انتظار وي چې بل څوک ورباندې خپل محبوب شی نفقه کړي او ځان ورباندې د ابرارو ډلې ته ورسوي؟

مونږ وايو: ځينې مفسرين وايي چې د ايت شريف مطلب دا دی چې کوم ابراريت چې په انفاق سره حاصلېږي هغه د دې پورې موقوف دی چې د محبوبو مالونو څخه انفاق وکړي، او دا مطلب نه دی چې د ابراريت د موندلو بله لاره نشته بې د همدې څخه؛ نو ممکنه ده چې الله ﷻ نومړی فقير د انفاق څخه په غير په بله لاره هغوی ته وروړسوي[2].

خو دا جواب خلاف الظاهر دی، اصلي جواب دا دی چې په ﴿ تُنفِقُواْ ﴾ کښې مطلق انفاق ذکر دی حتی چې فقيرانو، بهانمو، خپل ځان، خپل عيال ټولو ته شامل دی، نو ذکر شوي عمري فقير که په نورو فقيرانو باندې څه شی نه وي مصرف کړی په خپل ځان يا خپل عيال خو به يې ضرور مصرف کړی وي، نو که پوره اخلاص ورسره ملګری وي لري نه ده چې همدا يې د ابراريت د موندلو سبب شي. لاندې احاديث په همدې مطلب باندې دلالت کوي:

الف: نبي كريم ﷺ فرمايي چې: «إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا أَنْفَقَ عَلَى اهلهِ نَفَقَةً وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً»[3] يعني: يقيناً کله چې يو مسلمان په خپل اهل باندې څه نفقه کوي او حال دا چې نيت يې پکښې د اجر او ثواب وي نو دا هم د ده دپاره صدقه ده.

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٢٠٠

(٢) روح المعاني ج٣ ص٢٢٣

(٣) صحيح مسلم ج١ ص٣٢٤

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اورږد حدیث کښې فرمایي چې: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ»[١] یعني: په هر لامده جګر کښې د هغه د خاوند دپاره اجر دی. چې سړی سپي ته یو غړپ اوبه ورکړي او یا تږل شوي پیشو خلاصه کړي چې خپل خوراک او څښاک پسې وګرځي دا کارونه هم صدقه‌ شمېرل کېږي.

ج: نبي کریم ﷺ ته یو سړي وویل چې زما سره یو دینار دی (په څه یې نفقه کړم)؟ نو هغه ﷺ ورته وفرمایل چې «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ»[٢] یعني: په خپل ځان باندې یې نفقه کړه.

علاوه په دې عمري فقیر که چا ته څه نه وي ورکړي نو کېدی شي چې د ورکولو نیت او اخلاص یې وکړي چې که فلانی محبوب شی مې درلودلی نو هغه به مې د الله ﷻ په لار کښې نفقه کړی وی. همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې اشاره کړې ده چې فرمایلي یې دي: «وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالًا فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ بِنِيَّتِهِ فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ»[٣] یعني: هغه څوک چې مالدار وي او خپل مال د الله ﷻ په لار کښې په اخلاص مصرف کړي دا سړی او هغه بنده کوم ته چې الله ﷻ علم پېرزو کړی وي خو مال یې نه وي ورکړی مګر نوموړی اخلاص مند سړی وي او وایي چې که ما مال درلودی نو د فلاني په شان عمل به مې پکښې کړی وی (صدقات به مې کړې وی) نو دا سړی په نیت سره دی. نو د دوی دواړو اجرونه یو برابر دي (نو لکه چې هغه د ابرارو د ډلې څخه د انفاق په ذریعه شمېرل شوی دی هیله ده دغه عمري فقیر هم په مخلصانه نیت سره پکښې وشمېرل شي).

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې ذکر شوو جوابونو ته په هغه وخت کښې اړتیا پېښېږي چې ﴿ تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ ﴾ څخه خاص د مالونو انفاق واخستل شي لکه چې ظاهره همدا ده، اما که ټول خیریه اعمال پکښې شامل شي نو بیا خو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته، لکه چې مفسرینو کرامو همداسې تفسیر کړی دی[۴].

یادونه

۷ـ الحمد لله د ذکر شوي ایت مصداقات په سلفو صالحینو کښې ډېر تېر شوي دي د ټولو راټولول د یوه ځانګړي تالیف غوښتنه کوي خو مونږ په لاندې آثارو اکتفاء کوو:

الف: طلحه رضي الله عنه خپل محبوب باغ (چې بیرحاء نومېده) د خپلو اقاربو په منځکښې د نبي کریم ﷺ په هدایت تقسیم کړ[۵].

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص٣١٨
(٢) سنن ابي داوٗد ج١ ص٢٣٨
(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٥٨
(۴) التفسیر الکبیر ج٨ ص٢٠٦
(۵) صحیح البخاري ج١ ص١٩٧

ب- حضرت عمر ﷺ د خیبر د غنیمت خپله هغه برخه مسلمانانو ته وقفه کړه کومه چې د ده په نزد ډېر نفیس او محبوب مال وه[۱].

که څوک د نورو مثالونو د کتلو شوق لري نو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۲].

﴿ كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ ﴾

[۹۳] ټول طعامونه (چې نزاع پکښې واقع وه) بني اسرائیلو ته حلال وه مګر هغه چې اسرائیل (یعقوب ﷺ) په خپل خان باندې پخپله حرام کړي وه، (دا تحلیل) د هغه څخه وړاندې وه چې تورات نازل کړی شي (یعني تورات لا نه وه نازل کړی شوی).

(ای پیغمبره! اهل الکتابو ته) ووایه چې تورات راوړئ نو ویې لولئ که تاسو رښتیني یاست (چې د طعامونو تحریم په تورات کښې دی).

[۹۴] نو هغه څوک چې په الله ﷻ باندې د دې څخه وروسته هم دروغ تړلي (او یا پخوانو دروغو ته ادامه ورکوي) نو دغه کسان همدوی ظالمان دي.

[۹۵] (ای پیغمبره!) ورته ووایه چې الله ﷻ رښتیا وایي (چې دا د تورات حکم نه دی) نو د ابراهیم ﷺ د ملت متابعت وکړئ چې د ټولو منحرفو ادیانو څخه حق دین ته اووښتونکی وه او د مشرکانو څخه هم نه وه (یعني په هغه لار باندې روان وه چې زه وریاندې روان یم، نه په هغې لار چې تاسو وریاندې روان یاست).

ارتباطونه

۱ـ د مخکښې ایت مضمون دا وه چې د ابرارو په ډله کښې د شاملېدلو دپاره د هغو شیانو څخه تېرېدل ضرور دي چې هغه سړي ته ډېر محبوب وي، په دې ایتونو کښې د همدغسې تېرېدنې یو مثال بیان شوی دی چې اسرائیل (یعقوب ﷺ) ته د اوښ غوښه او شوده ډېر محبوب وه او خو د الله ﷻ د رضا دپاره یې په خپل خان باندې حرام کړي وه، البته چې دا ډول عبادت به د هغه ﷺ په شریعت کښې جائز وه[۳].

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۴۶
(۲) تفسیر الطبري ج۳ ص۳۴۷، تفسیر المنار ج۳ ص۳۷۴
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۸۲

۲ـ تردې ځایه د اهل الکتابو په مقابل کښې ډول-ډول دلایل په رنګارنګ اسالیبو سره بیان کړی شوه، خو د دې ټولو مباحثو په ترڅ کښې دوی دا هم ونه شو کړی چې د نبي کریم ﷺ د استدلال په مقابل کښې یا استدلال تېر کړي او یا د هغه په استدلال باندې اقلاً اعتراض وکړي، غیر د دې ځنه چې ابراهیم ؑ یې یو ځل د خپلو مطالبو د اثبات دپاره شاهد ونیوه چې مونږ ځکه یهودیت یا نصرانیت غوره کړی دی چې ابراهیم ؑ یهودي یا نصراني وه؛ نو الله ﷻ ورباندې د [آل عمران: ۶۵] ایت کښې رد وکړ چې ابراهیم ؑ نه یهودي، نه نصراني او حتی نه مشرک وه نو تاسو چې هغه د ځان په شان ګڼئ نو دا نه ده مګر افتراء ده.

او بل ځل یې نوموړی (ابراهیم ؑ) د نبي کریم ﷺ د نبوت د رد دپاره وړاندې کړ چې که مونږ ابراهیمي نه یاستو نو ته خو هم ابراهیمي نه شې کېدلی ځکه چې په هغه باندې د اوښ غوښه او شوده حرام وه او ته یې حلال بولې، که ته رښتیانی ابراهیمي مسلکه وی نو نه به دې د اوښ غوښه حلاله ګڼلې وی او نه د اوښ شوده. الله ﷻ د همدې اشتباه د پورته کولو دپاره ذکر شوي ایتونه نازل کړه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای اهل الکتابو! هغه خوراک او څښاک چې تاسو یې په ابراهیم ؑ باندې د حراموالي ادعا کوئ هغه ټول ابراهیم ؑ ته لا څه چې ټولو بني اسرائیلو ته د تورات د نزول ځنه وړاندې هم حلال وه، پرته د هغه خوراک ځنه چې هغه یعقوب ؑ په خپل ځان باندې پخپله حرام کړي وه.

هو! کله چې تورات نازل شو او تاسو (ای بني اسرائیلو) د جنایتو مرتکب شوئ نو الله ﷻ درباندې ځینې خوراکونه حرام وګرځول ترڅو تاسو منتبه شئ او د جنایتو ځنه لاس واخلئ.

۲ـ که بالفرض دا درته واقعیت نه ښکاري او وایئ چې همغه معهود خوراک او څښاک په ابراهیم ؑ باندې لا څه چې په نوح ؑ باندې هم حرام وه او د تورات په ایتونو باندې استدلال نیسئ نو تورات راوړئ د ټولو منصفانو په وړاندې یې ولولئ ترڅو پوره واضحه شي چې تاسو رښتیا ویونکي یاست او که مونږ. نو چې تاسو د خبرې د سپیناوي دپاره تورات هم نه راوړئ او قناعت هم نه کوئ چې خپلو افتراګانو ته ادامه ورکوئ نو څرګنده شوه چې تاسو ظالمان یاست، ځکه چې دا ډول کار د ظالمانو ځنه په غیر بل څوک نه کوي.

۳ـ نو ای پیغمبره! کله چې دوی تورات میدان ته نه کړ او د الله ﷻ په حکم باندې یې خپله مطالبه په اثبات باندې ونه شوه رسولی نو ته ورته ووایه چې دا دی زه قرآن کریم میدان ته کوم او خپله مطالبه د الله ﷻ په بیان باندې اثباتوم، دا خو منئ چې الله ﷻ رښتیا وایي چې معهود خوراک په ابراهیم ؑ باندې حرام نه وه او رښتیا وایي چې ابراهیم ؑ نه د یهودیت په دین وه او نه د نصرانیت په دین او نه مشرک وه.

نو کوم شی چې د هغه په سبب باندې تاسو مونږ د ابراهیم ﷺ مخالف ګڼئ نو تاسو هغه په اثبات ونه شو رسولی او کوم شی چې د هغه په سبب مونږ تاسو د ابراهیم ﷺ څخه مخالف بولې مونږ هغه اثبات کړ او د الله ﷻ کلام مو ورباندې شاهد تېر کړ؛ نو راشئ د عناد څخه لاس واخلئ او د ابراهیم ﷺ په شان د شرک په شمول د ټولو باطلو ادیانو څخه حق دین ته راتاو شئ او په ماباندې ایمان راوړئ.

توضیحات

١ـ په ﴿كُلُّ ٱلطَّعَامِ﴾ سره هغه ټول خوراک او څښاک مراد دی چې اهل الکتابو د اعتراض دپاره پلمه جوړ کړی وه، نو څوک نه شي ویلی چې نجس شیان خو ابراهیم ﷺ ته لا څه چې یعقوب ﷺ ته هم حلال نه وه. د نه ویلو وجه یې دا ده چې دلته معهود طعامونه مراد دي چې د اعتراض مورد وه، مطلق طعام مراد نه دی چې نجس طعام ته هم شامل شي.

کوم طعام مراد دی؟

٢ـ هغه طعام چې هغوی په مسلمانانو باندې د اعتراض پلمه جوړ کړی وه دواړو جانبو پېژانده، په دې باندې علاوه د هغه په تعین کېښې زمونږ دپاره هم څه خاصه ګټه نه وه نو ځکه الله ﷻ د هغه نوم وانخست چې څه‌څه شی وه. مګر د دې سره‌سره اکثرو مفسرینو کرامو د اوښ غوښې او شوده ښودلي دي.

پاتې شوه دا خبره چې څه باعث وه چې یعقوب ﷺ هغه په خپل ځان باندې حرام کړي وه، د دې هم څه خاصه وجه نه ده ټاکلې شوې خو د ایت شریف څخه معلومېږي چې د الله ﷻ د پلوه وریاندې نه وه حرام کړی شوې. نور نو که د لاندې وجو څخه هره یوه وجه وه، وه به:

الف: ځینې مفسرین وایي چې یعقوب ﷺ د عرق النساء مرض درلود او د اوښ شوده او هم غوښې دغه مرض ته په نقصان تمامېده او څرنګه چې د هغه اوسېدانه چولې بیدیا کېښې وه نو دارو درمل نه وه نو دغه یې په خپل ځان باندې حرام وګرځول. همدا د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی شوی دی[١].

ب: ځینې وایي چې د الله ﷻ دپاره یې په خپل ځان نذر منلی وه چې که د غه مرض څخه مې شفا ومونده نوموړې غوښه او شوده دې په ماباندې حرام وي چې ماته ډېر محبوب دي[٢].

ج: ځینې وایي چې دا کار یې د شکرانې دپاره کړی وه کله چې د ذکر شوي مرض څخه الله ﷻ شفاء ورکړه[٣].

د: ځینې نور وایي چې دا کار یې صرف د دې دپاره کړی وه چې الله ﷻ ورڅخه راضي شي[٤]، او دا ځکه چې د هغه په شریعت کېښې دا ډول کار کول هم عبادت ګڼل کېده.

(١) تفسیر القرطبي ج٤ ص١٣٣
(٢) زاد المسیر ج٢ ص٤
(٣) البحر المحیط ج٣ ص٣
(٤) تفسیر البغوي ج١ ص٣٢٧؛ روح المعاني ج٣ ص٢

د ذکر شوو ټولو وجو څخه څرګندېږي چې نوموړی تحریم یا طبي وه او یا اجتهادي، خو په هر تقدیر دا یوازې یعقوب ﷺ پورې خاص وه خو د ده اولادې په دیني شعائرو کښې داخل کړ او حتی ادعا یې وکړه چې دغه تحریم آن د آدم ﷺ او د ابراهیم ﷺ څخه راپاتې دی[1] او دا یو دیني کار دی، په دې ټولو باندې برسېره دا دروغ یې هم جوړ کړه چې نوموړی تحریم په تورات کښې هم لیکلی شوی دی نو ځکه دوی د تورات لوستلو ته دعوت کړی شوه.

په دې باره کښې زمونږ شریعت

۳ـ که څوک وایي زمونږ په شریعت (محمدي شریعت) کښې د هغه چا څه حکم دی چې حلال شی په خپل ځان باندې حرام وګرځوي؟

مونږ وایو: زمونږ په شریعت کښې یې شرعي حکم دا دی چې هغه شی ورباندې شرعًا نه حرامېږي خو ورباندې لازمه ده چې د قَسم کفاره ورکړي، لکه چې نبي کریم ﷺ په خپل ځان باندې یو وخت د بي بي ماریه رضي الله عنها وینځه او یا د بي بي زینب رضي الله عنها په کور کښې د عسلو خوراک حرام کړی وه خو الله ﷻ د "التَّحْرِيم" د سورت څو ایتونه نازل کړه[2] چې فرمایي: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ﴾ الآيات [۱ـ۲] یعنې: ای پیغمبره! په خپل ځان باندې حلال شیان ولې حراموې الله ﷻ خو ستاسو دپاره د قسم کفاره مشروعه کړې ده چې د تحریم څخه پرې ځانونه خلاص کړئ.

لنډ مطلب

۴ـ لنډه دا چې په یعقوب ﷺ باندې د الله ﷻ د پلوه نوموړي شیان نه وه حرام شوي بلکې د هغه خپل کار وه چې په ځان باندې یې حرام کړي وه. اما د ده په اولاده باندې چې څه شیان حرام کړی شوي وه هغه د الله ﷻ د پلوه د ظلمونو او جنایتونو په سبب باندې حرام شوي وه، لکه چې په [النساء: ۱۶۰] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د اهل الکتابو جنایات

۵ـ څرنګه چې د حلالو شیانو تحریم د دوی د جنایتونو ښه ښکارندوی وه نو ځکه دوی ټول تحریمات ټولو پیغمبرانو علیهم السلام ته نسبت کړه ترڅو په خپلو جنایتونو پرده وغوړوي ـ په اصطلاح تر په پر پټ کړي ـ او په قرآن کریم باندې اعتراض وکړي چې په مونږ یې دروغ تړلي دي.

یوه بله معجزه

۶ـ که اهل الکتابو د عناد څخه لاس اخستی وی نو همدا معجزه یې هم بس وه چې نبي کریم ﷺ په داسې حال کښې چې نه یې تورات لوستی وه او نه ورباندې پوهېده په کامل جرئت سره حکم وکړ چې دا خبره په تورات کښې نشته. یعنې اول خو تورات د اعتبار قابل نه دی ځکه چې تاسو پکښې

(۱) تفسیر کبیر ج۸ ص۱۵۱؛ الدر المنثور ج۲ ص۲۶۳

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۹

تحریف کړی دی خو بالفرض که د اعتبار قابل هم شي دا حکم پکښې نشته، تاسو په خپل کتاب باندې هم د دروغو څخه ډډه نه کوئ.

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ
مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ
سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ
اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَاءُ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ ﴾

[۹۶] بې شکه ړومبنۍ کوټه چې د خلکو (د عبادت) دپاره ټاکله شوې ده خامخا هغه کوټه ده چې په مکه کښې موقعیت لري، په داسې حال کښې چې برکتناکه ده او د ټولو عالمونو دپاره لاره ښودونکې ده.

[۹۷] په دې کوټه کښې (د الله ﷻ د قدرتونو) څرګندې نښانې شته دي (چې د هغو څخه یو) د ابراهیم ؑ مقام دی.

او هر څوک چې (د) نوموړې کوټې (حرم) ته ورداخل شي نو هغه په امن کښې دی. او په خلکو باندې خاص د الله ﷻ (د رضا) دپاره د همدغې کوټې زیارت کول (فرض) دي (خو دا په) هغه (چا باندې فرض دي) څوک چې هغې ته د لارې د حیثه توان ولري.

او هغه څوک چې کفر اختیار کړي (د فرضیت څخه یې منکر شي) نو بې شکه الله ﷻ د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی (د دوی پروا هم نه لري).

[۹۸] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو د الله ﷻ په ایتونو باندې ولې کافر کېږئ او (حال دا دی چې) الله ﷻ په هغه څه باندې حاضر دی چې تاسو یې کوئ (هیڅ یې ترې نه شئ پټولی).

[۹۹] (ورته) ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو ولې (د خپلو ځانو په ګمراهۍ باندې د پاسه) د الله ﷻ د لارې څخه هغه خلک (هم) اړوئ چې ایمان یې راوړی دی، (په داسې حال کښې چې) همدغې لارې ته کوږوالی لټوئ (ترڅو هغوی ته پکښې شک او شبهې ورواچوئ) او تاسو شاهدان هم یاست (شاهدي ورکوئ خپلو منځو کښې چې د هغوی مسلک حق دی)، او الله ﷻ د هغه څه څخه چې تاسو یې کوئ ناخبره نه دی.

شان نزول او ارتباط

۱ـ یوه ورځې یهودانو د مسلمانانو سره مباحثه شوه، هغوی ویلې چې بیت المقدس د هر څه غوره او افضل دی او دوی ویلې چې کعبه شریفه افضله ده نو دغه ایتونه نازل شوه[۱].

(۱) روح المعاني ج۴ ص۴

۲_ د ارتباط وجه خو يې واضحه ده چې په وړاندېنیو ایتونو کښې اهل الکتابو ته د نبي کريم ﷺ توصیه ذکر شوې وه چې د ابراهیم ؑ پیروي وکړئ او ټول ماباندې ایمان راوړئ چې هغه ؑ په لار باندې په حقه طریقه روان ؤ او د دروغو څخه لاس واخلئ. او په دې ایتونو کښې د دوی یوه بله خبره تکذیب شوه هغه دا چې د کعبې شریفې څخه بیت المقدس د الله ﷻ په نزد غوره دی چې ابراهیم ؑ ورته د عراق څخه هجرت کړی وه او د اکثرو پیغمبرانو علیهم السلام مسکن او مدفن دی، نو تاسو څنګه خپل خانونه ابراهیم ؑ ته نژدې ګڼئ او حال دا چې د هغه د اولادې قبله مو پرېښوده اوکعبه مو قبله وګڼله؟.

که څه هم د اهل الکتابو ذکره شوې شبه د دوهمې سپارې په ړومبیو ایتونو کښې په ډېره ښه طریقه جوابه شوې وه خو دوی لجوج خلک وه په هغه جواب باندې یې قناعت ونه کړ او شبه یې بیا تکراره کړه نو په دې ایتونو کښې ورته یو ځل بیا جواب ورکړ شو.

د مطلب خلاصه

یعنې: د لاندې وجو د کبله کعبه شریفه په بیت المقدس باندې بهتره ده:

۱_ کعبه شریفه د ځمکې په مخ اوله کوټه ده چې د عبادت دپاره ټاکله شوې ده او بیت المقدس دوهمه کوټه ده.

۲_ د آدم ؑ د زمانې څخه نیولې تر نن ورځې پورې کعبه شریفه د خلکو عبادتځای دی، اما دا ښه خبره ده چې چا پکښې شرعي عبادت وکړ او چا غیر شرعي، چا د عبادتځای په صفت ومنله او چا ترې انکار وکړ لکه چې نن ورځ یې ترې اهل الکتاب کوي.

۳_ کعبه شریفه په وچه ګانړه کښې واقع ده چې مکه نومېږي خو د خلکو د زیات ازدحام د کبله همدغه موقعیت د بکې په نامه هم يادېږي. ایا دومره ازدحام په بیت المقدس کښې شته؟ سره د دې چې په ډېرتروتازه وطن کښې واقع دی.

۴_ څومره چې کعبه شریفه برکتناکه کوټه ده چې بې شمېره حسي او معنوي برکتونه لري، په هیڅ وخت کښې د تازه میوجاتو څخه نه خالي کېږي او نه داسې وخت ورباندې راخي چې د عبادت کوونکو څخه خالي شي، په دې اندازه برکت په بیت المقدس کښې نشته.

۵_ د ټولو عالمونو دپاره د هدایت یوه ذریعه ده او د اتفاق او اتحاد سمبول دی.

۶_ په دې کښې د الله ﷻ د قدرتونو ډېرې ښکارې نښانې دي، لکه د زمزم کوهی او د صفا او مروه غونډۍ چې د اسماعیل ؑ او بي بي هاجرې رضي الله عنها حالات تاسو ته در په زړه کوي.

۷_ برسېره په دې چې هلته د آدم ؑ او بي بي حواء رضي الله عنها یادګار (عرفات) شته، د ابراهیم مقام هم همدلته دی. ایا په بیت المقدس کښې د پیغمبرانو علیهم السلام او یا د ابراهیم ؑ کوم یو یادګار شته چې د خلکو په زړونو کښې ځای ولري او د نن ورځ پورې یې زیارت کوي؟.

۸_ د کعبې شریفې چاپېریال الله ﷻ هم په تکویني توګه د امن ځای جوړ کړی دی چې د شدیدو

کافرانو په زړو کښې یې هم د هغه محبت او مینه تنویستلې ده، او هم یې په تشریعي توګه حرم ګرځولی دی چې د جهالت په دوران کښې هم هلته چا د خپل پلار قاتل نه دی وژلی. ایا بیت المقدس دارنګه امن او حرم لري؟.

۹ـ په ټولو خلکو باندې د نوموړي کوټې زیارت کول (حج) فرض دی چې صرف د الله ﷻ د رضا په خاطر په مخصوص وخت کښې هلته ورشي او د شعائر الله لیدنه کتنه وکړي، حتی په تاسو باندې هم فرض دي ای اهل الکتابو چې قرآن کریم قبول کړئ او د حج فریضه اداء کړئ، البته په هغه صورت کښې چې د ورتللو وسه ولرئ. ایا بیت المقدس ته هم د حج دپاره ورتلل فرض دي؟ ایا دا دول زیارت د کعبې پورې خاص نه دی؟.

۱۰ـ هوا که څوک د نوموړي کوټې خاص زیارت فرض نه ګڼي، لکه تاسو اي اهل الکتابوا نو الله ﷻ ستاسو په شمول د ټولو عالمونو څخه بې پروا دی. ایا بیت المقدس دا حیثیت لري؟.

ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې راشئ؛ د عناد د غوندی څخه راښکته شئ، د الله ﷻ دلایلو ته غاړې کېږدئ او مسلمانان شئ؛ که نه نو ایا ستاسو سره د کفر د اختیارولو دپاره څه دلیل شته، تاسو په څه وجه کافر کېږئ؟ د الله ﷻ څخه خو ستاسو اعمال پټ نه دي.

او دا هم ورته ووایه چې خپله خو لار ورکې یاست نو نور خلک ولې د الله ﷻ د لارې څخه اړوئ چې په سمه لاره کښې ورته اشتباهات وراچوئ، کله د اوښانو په شودو او غوښو باندې اعتراض کوئ او کله د قبلې په تحویل باندې، حال دا چې تاسو خو عاقلان یاست او هم په پټه کښې په حقائقو باندې شاهدان. نو د الله ﷻ په حضور کښې به څه جواب وویلی شئ؟ الله ﷻ خو ستاسو د اعمالو څخه ناخبر نه دی.

توضیحات

۱ـ د علي ﷺ څخه روایت دی چې د کعبې شریفې څخه پخوا هم په ځمکه باندې کوټې جوړې شوې دي. اما هغه اولنۍ کوټه چې د عبادت دپاره جوړه شوې ده کعبه شریفه ده او بس(۱).

سوال جواب

۲ـ ابو ذر الغفاري ﷺ وایي چې ما د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کوم یو جومات په ځمکه باندې رومبی بنا شوی دی؟ نبي کریم ﷺ وویلې چې: المسجد الحرام. ما وویل: بیا کوم؟ هغه ﷺ وویلې چې: المسجد الاقصی (بیت المقدس). ما وویل: په منځکښې یې څومره وخت وه؟ هغه ﷺ وفرمایل چې: څلویښت کاله «ثُمَّ أَيْنَمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلَاةُ بَعْدُ فَصَلِّهْ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ»(۲) بیا نو په هر ځای کښې چې لمانځه ومونده‌لې (وخت یې دررورسېده) نو لمونځ وکړه چې بې شکه په همدې کښې بهتري ده.

نو پوښتنه دا ده چې دا څنګه امکان لري چې د دوارو کوټو په منځکښې څلویښت کاله وي حال

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۵

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۷

دا دی چې کعبه ابراهیم ﷺ اباده کړې ده او بیت المقدس سلیمان ﷺ اباد کړی دی او د دواړو پیغمبرانو ترمنځ تقریبًا یو زر کاله فاصله وه؟

مونږ وایو چې: د بیت المقدس اصلي باني او جوړوونکی یعقوب ﷺ دی چې د ابراهیم ﷺ لمسی کېږي او سلیمان ﷺ یې تجدید کړی دی او بس[1].

یا وایو چې ابراهیم ﷺ هم د کعبې شریفې فقط تاداوونه پورته کړي وه او ترمیم کړې یې وه او اصلي باني یې آدم ﷺ یا ملائک دي[2]، نو څلوېښت کاله فاصله د ذکر شوو دواړو جوماتونو د اصل بناګانو فاصله ښودله شوې ده، نه د ترمیماتو او تجدیداتو.

یادونه

۳ـ مونږ د [البقرة:۱۲۷] ایت لاندې د کعبې شریفې د جوړوونکو او جوړولو په باره کښې څه معلومات لیکلي دي بیا لیکل یې لازم نه ګڼو، همدارنګه مو هلته د کعبې شریفې اصلي ساختمان ښودلی دی چې څنګه وه او اوس څنګه دی، نو هلته دې وکتل شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې کعبه شریفه خو الله ﷻ د مؤمنانو دپاره د عبادت قبله ګرځولې ده نو په دې کښې څه حکمت دی چې "وُضِعَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ" نازل نه کړی شو او ﴿ وُضِعَ لِلنَّاسِ ﴾ نازل کړی شو، سره د دې چې عبادت خو یوازې مؤمنان کوي؟

مونږ وایو چې: شاید چې په دې کښې لاندې حکمتونه مرموز وي:

الف: که یوازې مؤمنان خاص کړی شوي وی نو اهل الکتابو به ګومان کړی وی چې کعبه خو یوازې ستاسو دپاره قبله ده، فضیلت خو به یې هله درلودی چې په قبله توب کښې یې سابقه درلودی، نو کله چې ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ وویل شو نو د دوی د نوموړي اعتراض مخه ونیوله شوه څکه چې د آدم ﷺ اولاده د "النّاس" په نامه یادېږي په هره زمانه کښې چې وي.

ب: په دې کښې اهل الکتاب په غوږ ووهل شوه چې کعبه شریفه ستاسو دپاره هم نن ورځ قبله ده، په محمد ﷺ باندې ایمان راوړئ او کعبې شریفې ته لمونځ وکړئ، اما دا بېله خبره ده چې تاسو اوس هم د عناد څخه نه راښکته کېږئ او په خپل زَیل او ضد باندې کلک ولاړ یاست.

بکه او مکه

۵ـ د مکې معظمې نومونه ډېر دي چې ټول تقریبًا شلو (۲۰) ته رسېږي[3]، د همدغو د جملې څخه بکه او مکه هم دي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۱۵۱
(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۳۸
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۳۸۳

"مَكَّة" اصلا د "تَمَكُّكْ" څخه اخستله شوې ده چې د ماغزو ويستلو ته وايي[١]، مکه معظمه هم د جبارانو ماغزه راوباسي او هلاکوي يې کله چې وربانديې حمله وکړي، لکه چې أصحاب الفيل يې هلاک کړه.

او په "بَكَّةِ" کښې ځينې مفسرين کرام وايي چې د "مکې" ميم په "ب" بدل شوی دی نو "بکه" ترې جوړه شوې ده او "م" او "ب" دواړه قريب المخرج حرفونه دي يو : بل په ځای کښې استعمالېږي لکه چې د "لَازِم" په عوض "لَازِب" او د "رَاتِم" په عوض "رَاتِب" استعمال شوي دي[٢].

ځينې مفسرين کرام وايي چې "مَكَّة" د ټولې منطقې نوم دی او "بَكَّة" د عين همدغه ځای نوم دی چې کعبه شريفه او جومات وربانديې آباد دی[٣].

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې مکه او بکه دواړه بېلې- بېلې کلمې دي خو معنی يې يوه ده چې دې ته په عربيت کښې مترادفات وايي. نو په دې تقدير به "بَكَّة" د "تَبَاكُكْ" څخه اخستله شوې وي چې په معنی د ازدحام او ګڼې ګوڼې دی. شايد چې دا نوم په دې مقام کښې څکه خوښ کړی شوی وي چې د ﴿ وُضِعَ لِلنَّاسِ ﴾ سره ښه تناسب لري. يعني: د ټولو خلکو دپاره عبادتځای ټاکل شوې ده په همدې سبب د مکې څخه چې په وجه ګانګړه څمکه کښې پرته ده "بکه" جوړه شوې ده چې همېشه وربانديې د خلکو بېروبار وي.

کعبه شريفه برکتناکه ده

٦ـ د ﴿ مُبَارَكًا ﴾ کلمه د "بَرَكَة" څخه اخستله شوې ده، "بَرَكَة" دوه معناوې لري چې يوه معنی يې زيادت او ډېروالی دی او بله معنی يې دوام او همېشه والی دی[٤]، کعبه شريفه په دواړو معناوو بانديې برکتناکه ده. لاندې تفصيل ته متوجه شئ:

الف: په کعبه شريفه کښې محسوس زيادتونه هم شته چې د ډېرو آبادو وطنونو په پرتله دلته ميوجات پريمانه او زيات دي او د هغو شيانو هيڅ کمبود پکښې نه واقع کېږي چې خلک ورته اړتيا لري او د نورو ښارونو څخه ورته راوړل کېږي.

او هم پکښې معنوي زيادتونه شته چې يو لمونځ پکښې يو په سل زره (١٠٠٠٠٠) چنده اجر او ثواب لري، څکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «فَضْلُ الصَّلَاةِ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ عَلَى غَيْرِهِ مِائَةُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَفِي مَسْجِدِيْ أَلْفُ صَلَاةٍ وَفِي مَسْجِدِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ بِخَمْسِ مِائَةِ صَلَاةٍ»[٥] يعني: د لمانځه بهتري په المسجد الحرام کښې په نورو جوماتونو بانديې يو په سل زره (١٠٠٠٠٠) چنده ده او زما په

---

(١) مفردات الراغب ص۴۹۱
(٢) تفسير كبير ج۸ ص۱۵۶
(٣) تفسير الكشاف ج۱ ص۳۸۷
(٤) تفسير المراغي ج۴ ص۷
(٥) شعب الايمان للبيهقي ج۳ ص۴۸۴

جومات کښې (چې مدینه منوره کښې واقع دی) یو په زر (۱۰۰۰) چنده او د بیت المقدس په جومات کښې یو په پنځه سوه (۵۰۰) چنده ده.

ب: کعبه شریفه په دائمي توګه د عبادت څخه نه خالي کېږي. یو د دې کبله چې د ټولې دنیا قبله ده او د اقالیمو په اعتبار سره په ځلیرشت ساته کښې داسې وخت نه پېښېږي چې هغه د یو اقلیم د لمانځه وخت نه وي او خلک پکښې کعبې شریفې ته د قبلې په توګه په سجده نه وي پراته، او بل د دې کبله چې د خلکو زړونه ورته مائل ګرځول شوي دي تر دې چې د کال په اوږدو کښې کعبه شریفه د زیارت کوونکو او عبادت کوونکو څخه فراغت نه پیدا کوي.

که څوک هلته ورغلی وي هغه به لیدلي وي چې د شپې په هره برخه کښې د کعبې شریفې څخه یوه ډله طواف کوونکي ګردچاپېر طواف کوي او د حجر الاسود په مچو کولو باندې یې بېروبار جوړ کړی وي، ته به وایې چې شپه نه ده ورځ ده. همدارنګه په دائمي توګه د حج کوونکو او عمره کوونکو ګناهونه الله ﷻ بښي او داسې وخت نه دی راغلی او نه به د قیامت د ورځې پورې راشي چې د کعبې شریفې دغه برکت انقطاع ومومي او د ښښنې سبب ونه ګرځي.

کعبه شریفه هدایت دی

۶_ کعبه شریفه د هغو ټولو عالمونو دپاره د هدایت سمبول دی کوم چې د اهل القبله وو په نامه یادېږي؛ نو باید چې دوی د ټولې دنیا څخه په کال کښې یو ځل راغونډ شي او د غیر اهل القبله وو (کافرانو) په مقابل کښې سره لاسونه یو کړي او یو د بل په مشکلاتو باندې خبر شي، که مسلمانان د همدې هدایت څخه استفاده وکړي نو زښت ډېر ګټور به ورته تمام شي، خو افسوس چې استفاده ترې نه کوي او یا یې ترې نه شي کولی.

برسېره په دې کعبه شریفه د دې کبله هم د هدایت سبب ده چې هلته د الله ﷻ د جانبه دیني شعائر ودرولی شوي دي او د اسلام سابقې ته سړی متوجه کوي او د الله ﷻ د قدرتونو دلایل په سترګو ګوري. په همدې معنی باندې وروستنی ټکی هم دلالت کوي چې: ﴿ فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾.

مقام ابراهیم د کوم ځای نوم دی؟

۷_ مونږ د [البقرة:۱۲۵] ایت لاندې د مقام ابراهیم ﷺ په باره کښې ښه ګټور معلومات لیکلي دي چې کوم ځای ترې مطلب دی او مختار قول کوم یو دی، دلته وریاندې فقط همدا لاندې یو سوال جواب اضافه کوو.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: د ایت شریف په دې ټکره ﴿ فِيهِ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ کښې د ﴿ مَّقَامُ ﴾ کلمه د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ څخه بدل واقع شوې ده او حال دا دی چې هغه جمعه ده او دا مفرد دی، دواړه سره مطابقت نه لري؟

مونږ وایو چې: دغه سوال ته مفسرینو کرامو لاندې جوابونه کړي دي:

الف: ځینې مفسرین وایي چې ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ څخه بدل نه دی چې اعتراض وارد شي، بلکې مبتداء ده او خبر یې محذوف دی چې تقدیر یې داسې کېږي: "مِنْهَا مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ"[1] یعني: د بیناتو د جملې څخه یو "بَيِّنَة" د ابراهیم ﷺ مقام دی.

ب: ځینې نور وایي چې ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د ﴿ بَيِّنَٰتٌ ﴾ دپاره عطف بیان دی، مګر لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ یوازې یو امت ګڼلی شوی دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ ﴾ [النحل: ١٢٠] یعني: بې شکه ابراهیم ﷺ خاص د الله ﷻ دپاره یو قانت امت وه؛ همدارنګه د ده ﷺ همدغه یوه نښه هم په منزله د متعددو نښو ګڼله شوې ده، نو "مقام ابراهیم" جمعه شو. او یا د دې کبله معناً جمعه ګڼل کېږي چې همدا یوه معجزه په ډېرو خوارقو باندې مشتمله ده. مثلا په کلکه تیږه کښې د قدم ننوتل یو خارق العاده کار دی، یوازې د قدم ځای نرمېدل بل دی، بیا بېرته کلکېدل بل دی او بالآخره د ابراهیم ﷺ د وخت څخه تر نن ورځې پاتې کېدل یې بل دی. نو په دې تقدیر "مقام ابراهیم" هم جمعه شو او مطابقت یې راغی[2].

ج: ځینې مفسرین کرام وایي چې دغه جمله ﴿ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ﴾ د معنی په اعتبار سره په ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ باندې عطف ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې "بَيِّنَات" دوه شیان دي چې یو مقام ابراهیم ﷺ دی او بل هغه امن دی چې همدلته برقرار دی. او په دوه وو باندې کله- کله د جمعې اطلاق کېږي چې د یوڅخه ورپورته عدد ترې مراد شي[3].

د: ځینې وایي چې دوه بَيِّنَات همدغه شوه چې یو مقام ابراهیم دی او بل امن دی، اما دریم یې د تعمیم دپاره نه دی ذکر کړی ترڅو یې څوک په دې درېوو کښې منحصر ونه ګڼي[4]، لکه چې ځینو مفسرینو کرامو د نورو بیناتو نومونه هم اخستي دي[5]، خو مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

ه: که بالفرض د حج فرضیت په دې معنی د معجزاتو څخه وګڼل شي چې د ابراهیم ﷺ حج ته د رابللو اواز د هر چا غوږ ته رسېدلی وه لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَذِّن فِى ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ ﴾ [الحج: ٢٧] یعني: او په خلکو کښې د حج کولو اعلان وکړه؛ نو جمعه په نفس ایات کښې پوره کېږي او هیڅ جواب ته حاجت نه پاتې کېږي.

مګر مونږ ته د ټولو جوابونو څخه اولنی جواب ښه ښکاري چې بَيِّنَات ډېر دي خو ﴿ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ﴾ د مثال په توګه ذکر شوی دی ترڅو د اهل الکتابو دا دعوه رد کړي چې بیت المقدس د کعبې څخه بهتر دی او د رد وجه یې دا ده چې که بیت المقدس بهتر وی نو مقام ابراهیم ﷺ به هم په شام کښې د بیت المقدس ترڅنګ واقع وی، نه په مکه کښې.

---

(١) زاد المسیر ج٢ ص٨
(٢) تفسیر الکشاف ج١ ص٣٨٧
(٣) التفسیر الکبیر ج٨ ص١٦٠
(٤) تفسیر ابي السعود ج٢ ص٦١
(٥) روح المعاني ج۴ ص۵

کعبه شریفه د امن ځای دی

۹_ که څه هم د ﴿مَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا﴾ څخه ظاهراً داسې معلومېږي چې د امن ځای به یوازې د کعبې شریفې داخل وي او بس، مګر نور ایتونه واضحه کوي چې د امن ځای ټول حرم شریف دی لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ﴾ [العنکبوت: ۶۷] یعنې: ایا دوی نه ګوري چې حرم شریف مو ورته د امن ځای جوړ کړی دی او د دوی څخه چارچاپېره خلک تښتول کېږي. خو څرنګه چې حرم شریف د کعبې شریفې په خاطر حرم ګرځېدلی دی نو ځکه ... یې دلته یوازې کعبې ته نسبت وشو او بس.

د امن ډولونه

۱۰_ که څه هم مونږ د [البقرة: ۱۲۶] ایت لاندې د امن ډولونه ښودلې دي چې یو تکویني دی او بل تشریعي، او همدارنګه مو څه نور معلومات هم لیکلي دي چې د مراجعه کولو ارزښت پکښې شته دی؛ خو دلته په هغو باندې دومره وراضافه کوو چې کعبې شریفې لره درېیم ډول امن هم حاصل دی چې زیارت کوونکو ته د دوزخ څخه امن ورکوي، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ مَاتَ فِي أحدِ الْحَرَمَيْنِ بُعِثَ مِنَ الآمِنِيْن يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۱] یعنې: هرڅوک چې د دوه حرمونو څخه (چې یو د کعبې حرم دی او بل د مدینې حرم دی) په یوه کښې مړ شي د قیامت په ورځ به د قبر څخه په داسې حال کښې راپورته شي چې د امن خاوندانو د ډلې څخه به شمېرلی شوی وي.

یوه مسئله

۱۱_ هغه څوک چې د حرم شریف څخه دباندې جنایت وکړي او بیا حرم ته ورداخل شي نو د هغه حکم دا دی چې باید په داخل کښې ورته جزا ورنه کړی شي ځکه چې د امن ځای ته ننوتلی دی، او که په داخل کښې یې جنایت وکړ نو هغه ته باید په داخل کښې جزا ورکړی شي. همدا د أبو حنیفه رحمه الله مذهب دی او د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) څخه هم روایت شوی دی چې: «مَنْ أَصَابَ حَدًّا أُقِيمَ عَلَيْهِ فِيْهِ، وَإِنْ أَصَابَ فِي الْحِلِّ وَلَجَأَ إِلَى الْحَرَمِ لَمْ يُكَلَّمْ وَلَمْ يُبَايَعْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنَ الْحَرَمِ فَيُقَامُ عَلَيْهِ الْحَدُّ»[۲] یعنې: هغه څوک چې د داسې یوې ګناه مرتکب شي چې په هغې باندې حد لازمېږي نو په داخل د حرم کښې دې ورباندې حد جاري کړی شي، او که د حرم څخه دباندې د حل په ځمکه کښې د جنایت مرتکب شو او بیا یې حرم شریف ته پناه وېوړه نو نه دې د هغه سره خبره وکړی شي او نه دې ورسره راکړه ورکړه وکړی شي ترڅو چې د حرم شریف څخه خارج شي او حد ورباندې جاري کړی شي.

---

(۱) شعب الإیمان للبیهقي ج۳ ص ۴۹۰

(۲) تفسیر القرطبي ج۴ ص ۱۴۱

سوال جواب

۱۲ــ که څوک وايي چې: تکویني امن خو دا معنی چې بلا اختیاره د هر چا په زړه کښې الله ﷻ د کعبې شریفې احترام وراچولی دی او هیڅوک چا ته ضرر نه رسوي لکه چې همدا حالت په عمومي توګه د جهالت په زمانه کښې هم موجود وه او اوس هم شته؛ خو اعتراض دا دی چې ایا دا تکویني احترام د غلو په زړونو کښې نشته؟ چې اوس هم په داخل د حرم کښې د خلکو جیبونه وهي. همدارنګه حجاج بن یوسف په حرم شریف کښې ډېر غټ جنایات وکړه، ایا د هغه په زړه کښې تکویني احترام نه وه اچولی شوی؟ او داسې نور.

مونږ وایو چې: د تکویني احترام معنی دا نه ده چې د هغه څخه مخالفت د سرې په وسه کښې نه وي، بلکې معنی یې دا ده چې د هر چا په زړه کښې یې یوه اندازه احترام شته او عقیده ورباندې لري خو د دې سره-سره د خپلې عقیدې څخه عملي مخالفت کوي نو ذکر شوي مثالونه د همدې قبیلې څخه دي، بلکې دغه ډول خلک په مسلمانانو کښې شته او په اوسنۍ زمانه کښې خو زښت ډېر دي چې عقیدې ورباندې حاکمیت نه لري او عملي مخالفت ورڅخه کوي او د جنایتو مرتکب کېږي.

د حج فرضیت

۱۳ــ د جمهورو علماوو په نزد په همدې ایت باندې حج کول فرض شوي دي مګر ځینې علماء کرام وايي چې په ﴿ وَأَتِمُّوا۟ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ ﴾ [البقرة:۱۹۶] ایت باندې فرض شوی دی. په هر تقدیر په عمر کښې حج کول یو خل فرض دي لکه چې په لاندې حدیث کښې ښه واضحه شوې ده:

د عبد الله عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په خطابه کښې وویلې چې: ای خلکو! الله ﷻ په تاسو باندې حج فرض کړی دی نو حج وکړئ. یو سړی ــ چې الاقرع بن حابس نومېده ــ ورجګ شو د ویې ویلې چې ای د الله ﷻ رسوله! ایا هر کال راباندې حج فرض دی؟ نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې که زه ووایم چې هو نو په هر کال کښې به درباندې واجب شي او چې واجب شي نو بیا به یې نه وکړئ او نه به مو ورته وسه وشي «الْحَجُّ مَرَّةٌ فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ»(۱) یعني: حج کول یو خل دي نو څوک چې په یو خل باندې زیادت وکړي هغه نفل دی.

یادونه

۱۴ــ که څه هم حج کول په مسلمانانو باندې فرض دي خو د دې سره-سره "عَلَى الْمُؤْمِنِينَ" ونه ویل شو بلکې ﴿ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾ وویل شو؛ شاید چې حکمت به پکښې دا وي ترڅو د حج کولو اوږدې سابقې ته اشاره وکړی شي چې لکه څنګه چې نن په مسلمانانو باندې حج کول فرض دي همدانګه د تاریخ په اوږدو کښې په ټولو خلکو باندې په خپل وخت کښې د حج کولو شریعت موجود وه.

(۱) مسند أحمد بن حنبل ج۱ ص۲۲۲؛ سنن الکبرى للبیهقي ج۴ ص۳۲۴

خینې علماء وايي چې داسې پيغمبر ﷺ نه دی تېر شوی چې هغه حج نه وي کړی تردې چې آدم ﷺ د "هند" د ځمکې څخه په پښو باندې ځلوېښت حجونه کړي دي او همدارنګه نبي کريم ﷺ هم د هجرت څخه مخکښې حجونه کړي دي خو شمېر يې معلوم نه دی او د هجرت څخه وروسته يې يو حج کړی دی[1].

نو ای اهل الکتابو! که تاسو رښتيا په ابراهيمي ملت باندې ياست نو د هغه سنت ولې نه اداء کوئ او حج کول ولې فرض نه بولئ؛ د دوی همداسې عقيده وه چې حج ورته مشروع نه ښکاره کېده[2].

يعني: که زمونږ د شريعت مطابق حج نه کوئ نو د خپل شريعت مطابق خو يې وکړئ کله چې ستاسو په دين کښې بالکل د کعبې شريفې حج کول نشته نو معلومه شوه چې تاسو خپل دين تحريف کړی دی او د هغه اصلي بڼه مو بدله کړې ده.

استطاعت څه ته وايي؟

۱۵_ ﴿ ٱسْتَطَاعَ ﴾ کلمه د "اسْتِطَاعَة" څخه اخستله شوې ده، "اسْتِطَاعَة" د ابو حنيفه رحمه‌الله‌علیه په نزد د هغه قدرت (وسې) څخه عبارت دی چې هم سړی په بدن باندې جوړ وي او هم مالي توان ولري چې د لارې د مصارفو د بوجه ووتلی شي[3]، او د ده د بېرته راتګه پورې يې د کور کهول خرڅه هم موجوده وي. او دا ځکه چې د حج په اداء کولو کښې مطلقه قدرت معتبر نه دی بلکې هغه قدرت او وسه د اعتبار وړ ده چې د هغې په درلودلو سره سړی په اسانۍ سره حج کولی شي.

سوال جواب

۱۶_ که څوک وايي چې: د عبد الله بن عمر رضي‌الله‌عنهما څخه روايت دی چې يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: «مَا السَّبِيلُ يَا رَسُولَ اللهِ» يعني: د لارې توان د څه شي څخه عبارت دی ای : الله ﷻ پيغمبره؟! نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ»[4] دا د توښې او سورلۍ څخه عبارت دی. نو پوښتنه داده چې تاسو خو پکښې بدني توان هم شامل کړ؟

مونږ وايو چې: بدني توان خو په هر عبادت کښې په ښې اندازې ضرور دی چې هغه ورته ضرورت لري نو نبي کريم ﷺ په جواب کښې ذکر نه کړ ځکه چې واضحه وه.

د همدې کبله مونږ وايو څوک چې د مکې معظمې په شاوخوا کښې نژدې استوګنه لري چې سورلۍ ته يې حاجت نه وي، هغه ته په استطاعت کښې سورلۍ هم نه شاملېږي.

مسئله

۱۷_ که بالفرض يو بې وسې سړی په حج باندې قدرت ومومي او کعبې شريفې ته ورسېږي نو هملته ورباندې حج کول فرض ګرځي او چې حج وکړي فرض يې اداء شو، که بيا وسه ومومي هم

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۴
(۲) تفسير المظهري ج۲ ص۱۰۰
(۳) روح المعاني ج۴ ص۷
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۹

بل ځل ورباندې حج نه فرض کېږي. نو دغه عدم استطاعت د فرضیت مانع نه دی بلکې په دې صورت کښې عدم استطاعت په استطاعت بدلېږي. د نوموړي بې وسې سړي مثالونه ولولئ:

الف: چې یو سړی د کوم بعید وطن څخه مکې معظمې ته د بندي په حیث بوتللی شي او هلته خرګنده شي چې بې ګناه دی او خوشې کړی شي.

ب: چې د اسلامي حکومت له پلوه یو سړی مکې معظمې ته د کومې رسمي وظیفې د سرته رسولو په موخه واستولی شي، البته د حکومت په خرڅه چې خپله وسه یې نه وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۸_ که څوک وایي چې: ایا په هغو ټولو خلکو باندې حج کول فرض ګرځي چې د حج د موسم څخه وړاندې هلته ورسېږي چې باید هلته تال شي ترڅو حج وکړي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې چې د استطاعت هغو تفاصیلو ته ګورو کوم چې مفسرینو کرامو لیکلي دي دا حکم راته جوتېږي چې که د ذکرو شوو خلکو هلته د حج د موسم پورې د تالېدلو وسه او توان وه _په اصطلاح چې اقامه (اجازه نامه) یې درلوده_ نو حج ورباندې فرض دی؛ باید چې همهلته پاتې شي ترڅو حج وکړي، او که نه نو بیا ورباندې حج نه فرضېږي.

الله ﷻ دې وکړي چې ټول مسلمانان سره متحد شي او واحد حکومت جوړ کړي چې ټول وطنونه د یو اسلامستان په نامه یاد شي او دغه قیود چې نن ورځ په تګ راتګ باندې لګېدلي دي ټول پورته شي چې نه پاسپورت ته حاجت وي او نه اقامې ته.

ایا د حج نه کول کفر دی؟

۱۹_ الله ﷻ په دې مقام کښې د حج نه کول په ﴿ وَمَن كَفَرَ ﴾ سره تعبیر کړ، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې هغه څوک چې کافر شي (حج ونه کړي) نو الله ﷻ یې څه پروا نه لري. نو دلته پوښتنه پیدا کېږي چې ایا د حج نه کول کفر دی؟

مفسرینو کرامو ورته په لاندې تفصیل سره جوابونه کړي دي:

الف: د ﴿ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ ټکړه مستقله جمله ده او د ﴿ وَمَن كَفَرَ ﴾ ټکړه د "مَنْ لَمْ يَحُجّ" په معنی نه ده لکه چې په اعتراض کښې معنی شوی دی[1].

ب: د حج د نه کولو ګناه څخه، چې ډېره لویه ګناه ده، د مبالغې په توګه په کفر سره تعبیر شوی لکه چې په ځینو ځایونو کښې د لمانځه نه کول په کفر سره تعبیر شوي[2]، یعنې نژدې ده چې سړی ورباندې کافر شي. دا ډول مبالغې په قرآن کریم کښې شته لکه چې فرمايي ﴿ وَبَلَغَتِ ٱلْقُلُوبُ ٱلْحَنَاجِرَ ﴾ [الأحزاب: ۱۰] د خندق په غزا کښې د غازیانو زړونه ستونو ته ورسېده، یعنې نژدې وه چې ستونو ته ورسېږي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۶۴

(۲) اضواء البیان ج۱ ص۳۴۸

په همدې مضمون باندې د نبي کريم ﷺ هغه حديث هم دلالت کوي چې فرمايلي يې دي: «مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللهِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا»[١] يعني: څوک چې د داسې توښې او سورلۍ ملکيت ولري چې بيت الله ته يې رسوي او حج ونه کړي نو په دغه کس باندې څه فرق نشته چې د يهوديت په حال مړ شي يا د نصرانيت په حال مړ شي.

او يا دا معنى چې حج کول د هغه خپله ګټه ده الله ﷻ هغه ته څه اړتيا نه لري، که بالفرض د يهوديت په حال او يا د نصرانيت په حال مړ شي هم څه پروا يې نه لري.

ج: ذکر شوی وعيد د کافرو په هکله دی چې بالکل د حج فرضيت عقيده ونه کړي[٢]، د ايتونو سياق او سباق دواړه په همدې معنى دلالت کوي چې وړاندې او بېرته ايتونه ټول د کافرانو حالت بيانوي، نو معلومه شوه چې دغه وعيد هم په همدوی پورې خاص دی.

برسېره په دې ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې کله ذکر شوي د حج حکم نازل شو نو نبي کريم ﷺ د مختلفو اديانو پيروان راغونډ کړه لکه: مشرکان، يهوديان، نصارا، صابيان، مجوس او مسلمانان، او ذکر شوی حکم يې ورته ابلاغ کړ. نورو ټولو ډلو ټپلو ترې انکار وکړ يوازې مسلمانان ورته په لبيک ويلو سره تيار شوه؛ نو دغه ايت شريف نازل شو چې: ﴿ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾[٣].

د ټولو جوابونو حاصل دا دی چې څوک د حج په فرضيت باندې عقيده ولري او سره د توانه يې اداء نه کړي هغه وربانديې کافر بالله نه کرځي خو ګناهګار دی، بنه غټ ګناهګار.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ ﴾

[١٠٠] اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! که تاسو د هغو خلکو د يوې ډلې اطاعت وکړئ چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی نو هغوی به تاسو د ايمان څخه وروسته بېرته د کفر حالت ته تاو کړي.

[١] جامع الترمذي ج١ ص١٦٧
[٢] تفسير القرطبي ج٤ ص١٥٣
[٣] روح المعاني ج٤ ص١٣

[۱۰۱] او تاسو څنګه کافر کېږئ په داسې حال کښې چې تاسو په همدا تاسو باندې د الله ﷻ ايتونه لوستل کېږي او په همدا تاسو کښې د الله ﷻ لېږل شوی پيغمبر موجود دی؟!
او هر څوک چې (د) الله ﷻ (په دين) باندې منګولې ښخې کړي نو بې شکه سمې لارې ته يې هدايت وکړی شو.
[۱۰۲] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! د الله ﷻ څخه په حق ډار سره وډار شئ او مه مړه کېږئ مګر په داسې حال کښې چې مسلمانان ياست (تقوىٰ تر مرګه پورې ادامه ورکړئ).
[۱۰۳] او ټول د الله ﷻ پړی (قرآن کريم) کلک ونيسئ او جدا-جدا مه کېږئ. او د الله ﷻ هغه نعمت درپه زړه کړئ چې (يو تر بله) دښمنان وئ نو الله ﷻ ستاسو په زړونو کښې محبت واچاوه، نو د الله ﷻ په نعمت (فضل) سره وروڼه وګرځېدئ.
او هم تاسو د کندې په غاړه باندې ولاړ وئ (چې هغه) د اور څخه عبارت ده خو د هغې څخه الله ﷻ نجات درکړ. همدارنګه ستاسو دپاره الله ﷻ د خپل قدرت دلايل بيانوي، ترڅو تاسو په سمه لار باندې لاړ شئ.

ارتباطونه

١ـ په وړاندېنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو هغه اشتباهګانې جوابې شوې وې چې دوی وړاندې مسلمانان بې لارې کول او دعوت شوي وه چې د دغه کار څخه لاس واخلئ؛ مه پخپله ګمراهي غوره کوئ او مه نور خلک ګمراه کوئ.
په دې ايتونو کښې مسلمانانو ته توصيه شوې ده چې هغوی خو د خپلې کړنلارې څخه لاس نه اخلي او د قيامت د ورځې پورې په همدې کار کښې اخته دي نو تاسو پام وکړئ، د هغوی خبره مه منئ او اطاعت يې مه کوئ، څکه چې هغوی ستاسو څخه يوازې د عملي اطاعت په غوښتنه اکتفاء نه کوي بلکې هغوی ستاسو ارتداد ته سترګې په لار دي.
٢ـ هلته د اهل الکتابو دسيسې بيانې شوې وې او دلته د هغوی دسائسو يو عملي مثال ښودلی شوی دی چې څنګه يې په لږ وخت کښې ستاسو اتفاق خراب کړ او په جنګ يې سره واچولئ، لکه چې شان نزول وړاندې دلالت کوي.

شان نزول

څينو مفسرينو کرامو مفصله قيصه ليکلې ده[١] چې په مدينه منوره کښې د مشرکانو دوه قومونه اوسېدل چې يوه ته يې أوس ويلې او بل د خزرج په نامه يادېده، دوی دواړه په اصل کښې سره وروڼه وه او د هر وروړ څخه يو-يو قوم جوړ شوی وه.
دغه دواړه قومونه په خپلو منځو کښې بې اتفاقه وه او يو سلو شل (۱۲۰) کلنه پخوانۍ دښمنې يې درلوده، په دغې اوږده دښمنۍ کښې به کله يو قوم غالب شو او کله بل قوم. دغې اوږدې جګړې

(١) الدر المنثور ج۲ ص۲۷۸؛ تفسير البغوي ج۱ ص۳۳۴

دوی ډېر کمزوري کړي وه او د مدینې منورې نورو اوسېدونکو (اهل الکتابو) ته یې سخت محتاج کړي وه، خو کله چې الله ﷻ فضل وکړ او مدینه منوره د نبي کریم ﷺ د هجرت ځای جوړه شوه نو دوی همدا اوږده دښمني ختمه کړه او ټول په اتفاق سره د نبي کریم ﷺ په څنګ کښې ودرېده او مسلمانان شوه.

دغه اتفاق یهودانو ته ډېر زور ورکړ او وربانديې خپه شوه چې د یو طرفه هغوی د اهل الکتابو د احتیاج څخه خلاص شوه او د دوی باداری خاتمه ومونده او د بله پلوه ور باندې اسلام پیاوړی شو او مخ په وړاندې روان وه.

د همدې کبله دوی ټول ډېر غمژن وه خو په دوی کښې یو غټ مشر (شماس بن قیس) چې غټ حاسد او غټ چلباز وه، یوه ورځې د نومړو دواړو قومونو په یوه مشترکه ټولنه باندې تېرېده نو ویې لیده چې په اتفاق سره د ډېرو خوږو ورځو په شان سره راټول شوي دي او یو تربله سره خبرې اترې کوي او د پخوانۍ دښمنۍ هیڅ نښې او اثار هلته نه لیده کېږي.

نو یوه نفر ته یې وظیفه ورکړه چې د صحابه وو کرامو ﷺ ذکر شوي ټولنې ته ورشه او اتفاق یې خراب کړه. هغه ورغی او د پخوانیو جنګونو اشعار یې ولوستل، خصوصاً د بُعاث نومې جنګ شعرونه یې په لوړ اواز سره بیان کړه چې په دې جنګ کښې اوسیان په خزرجیانو باندې برلاسي شوي وه. د همدې اشعارو په اورېدلو سره په صحابه وو کرامو ﷺ کښې د تریګنۍ ولوله راوپارېده او د دواړو قبیلو سرېو هر یوه وسلې ته لاس کړ او د جنګ دپاره یې صفونه تیار کړه.

په عین وخت کښې نبي کریم ﷺ خبر شو او د دواړو صفونو په منځکښې ودرېده او دواړو جانبو ته یې نصیحت پیل کړ چې په نتیجه کښې ټولو وسله په ځمکه کېښوده او یو بل ته ورغاړې واته، په خپلو کړو باندې پښېمانه شوه او بالآخره دسیسه شنډه شوه او ذکر شوي ایتونه نازل شوه چې خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! (چې د اهل الکتابو په دسیسه باندې وغولېدئ او د هغوی د شیطانت د کبله مو جنګ ته خانونه چمتو کړي دي او غواړئ چې د هغوی نقشه عملي کړئ) که تاسو د دوی د یوې ډلې خبره ومنئ، پاتې خو لا دا چې د ټولو خبره قبوله کړئ، نو تاسو به بېرته کفر ته تاو کړي. او دا ځکه چې دوی یوازې په دې اکتفاء نه کوي چې ستاسو دوستي په دښمنۍ بدله کړي بلکې هغوی غواړي چې تاسو کفار ـ جوړ کړي، نو که تاسو د همغوی خبرې منئ آخر به کافران شئ:

عجیبه ده تاسو څنګه کافر کېږئ چې په تاسو باندې هره ورځ د الله ﷻ ایتونه لوستل کېږي، دا خو لا پرېږدئ چې یو یې په بل باندې لولی: جبرائیل امین ؑ یې هم تلاوه په تازه د اسمانه راوړي او قرائت کوي.ایا تاسو ته قرآن کریم د هغوی دسیسې نه دي افشا کړي؟ د هغوی حسد یې درته نه دی بیان کړی؟ ایا تاسو دغه نصائح دومره ژر هېر کړه؟!.

برسېره په دې ایا په تاسو کښې د الله ﷻ پیغمبر موجود نه دی؟ ایا تاسو د هغه خوارق په سترګو نه ګورئ؟ ایا تاسو نه شو کولی چې پیغمبر ته مو مراجعه کړې وی او د تازه پېښې شوې لانجې په هکله مو ترې د حل لاره غوښتې وی؟.

۲_ ښه نو چې نبي کریم وفات شي او وحې قطعه شي هلته به تاسو څه کوئ؟ هلته به د اسلام څخه لاس اخلئ او کفر ته به بېرته ورتاوېږئ؟! نبي کریم ﷺ خو د الله ﷻ لېږلی شوی بنده دی چې خپل رسالت یې پوره کړ، بیا به ضرور وفات کېږي، هغه به ترڅو پورې تاسو ته ژوندی وي چې په هر وخت کښې به ستاسو دښمنانه شخړې حل کوي او تاسو به اصلاح کوي. نن دی او که سبا نبي کریم ﷺ به وفات شي او وحې به قطعه شي خو تاسو به په جهالت او ګمراهی کښې خوشې نه کړي بلکې په تاسو کښې به د الله ﷻ کتاب او خپل احادیث پرېږدي، ترڅو چې تاسو په همدغو دوارو باندې منګولې ښخې کړې وي نو هیڅکله به د سمې لارې څخه وانه وړئ او ګمراه به نه شئ.

۳_ ای مؤمنانو! سمه لاره دا ده چې د الله ﷻ څخه په حقیقي معناوو کښې ووار شئ او دا کار خو ستاسو د لاسه پوره دی ځکه چې ستاسو څخه د شریعت په چوکاټ کښې تقوی غوښتله کېږي، لکه څنګه چې لږ وړاندې په تاسو باندې حج کول فرض کړی شوه خو په هغه چاباندې چې کعبې شریفې ته د وررسېدلو توان لري.

همدارنګه هر یو شرعي حکم د خپل توان په اندازه عملي کړئ، همدومره عمل کفایت کوي چې ستاسو د دنیا او آخرت کارونه ورباندې برابر شي او د دښمنانو دسیسې شنډې شي، همدغې بشري تقوی ته د مرګ د ورځې پورې ادامه ورکړئ، نبي کریم ﷺ وفات شوی وي او که ژوندی وي، وحې قطعه شوې وي او که جارې وي.

۴_ د شریعت ټول احکام عملي کړئ خو په اتفاق او اتحاد باندې زیاته پاملرنه وکړئ چې ستاسو دښمنان همدې ته ډېر زیات متوجه دي چې تاسو بې اتفاقه کړي او د بې اتفاقی څخه مو د خپلو خانو دپاره ګټه پورته کړي.

نو په قرآن کریم باندې ټول منګولې ولګوئ، تفرق او تشتت مه کوئ، لکه چې د نن څخه پخوا متفرق او ټوټه- ټوټه وئ او یو د بل وینو ته تږي ناست وئ، د الله ﷻ لوی نعمت درپه زړه کړئ چې ټول سره دښمنان وئ او ستاسو په زړونو کښې یې مینه او محبت واچاوه او د الله ﷻ په فضل سره ټول سره ورونه جوړ شوئ؛ ایا تاسو غواړئ چې د اتفاق نعمت ته شا کړئ، د دې ناشکرې وکړئ او بېرته یو د بل وینو ته کښېنئ؟.

۵_ او هغه نعمت هم درپه زړه کړئ چې د دوزخ په غاړه باندې ولاړ وئ، کافر وئ، ستاسو او د دوزخ په منځکښې فقط ژوند حائل وه او بس. خو الله ﷻ درته د هغه څخه نجات درکړ او په ایمان یې مشرف کړئ.

۶_ ای مؤمنانو! اوس پوه شئ چې الله ﷻ تاسو ته خپل احکام او دلایل په څومره ښه طریقه سره بیانوي ترڅو تاسو ورباندې ښه پوه شئ او په زړه کښې مو ځای ونیسي، که الله ﷻ ذکره شوې واقعه

واقعه نه وی پېښه کړې نو تاسو به د اهل الکتابو د دښمنۍ عملي صورت نه وی لیدلی او هم به د راتلونکو مسلمانانو دپاره د هغوی د دښمنۍ عملي خبره نه وی ښودله شوې، د قرآن کریم ایتونه به پکښې نه وی نازل شوي؛ چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو مسلمانانو دپاره نه هېرېدونکی درس دی حتی چې په لمونځونو کښې یې هم تلاوت کوي.

توضیحات

۱ـ د "تُقاة" کلمه د همدې سورت د اته ویشتم [۲۸] ایت لاندې ښه تحلیله شوې ده چې د خوف او ډار په معنی سره ده. دلته دومره اضافه کوو چې ځینې مفسرین کرام وایي چې دا ایت منسوخ دی[۱]، ځکه کومه تقوی چې د الله ﷻ سره مناسبه ده هغه هیڅوک نه شي کولی د همدې کبله چې دا ایت نازل شو نو مسلمانان ډېر ورخطا شوه او عرض یې وکړ چې یا رسول الله! هغه ډول تقوی خو زمونږ د وسې نه کېږي کومه چې د الله ﷻ سره مناسبه او لایقه وي. نو الله ﷻ وفرمایل چې: ﴿ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُمۡ ﴾ [التغابن: ۱۶] یعنې: نو د الله ﷻ څخه په هغې اندازه سره وډار شئ چې ستاسو وسه او توان وي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دا ایت منسوخ نه دی، دا ځکه چې د الله ﷻ د ټولو احکامو سره وسه او توان مراد دی چې د ځینو سره ذکر کېږي، لکه چې د حج د فرضیت سره ذکر شوی دی، او د ځینو سره نه ذکر کېږي او په عمومي ذکر اکتفاء کېږي چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَا ﴾ [البقرة: ۲۸۶] یعنې: الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې په اندازه.

په دې مقام کښې دا جمله چې ﴿ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴾ د وسې او توان څخه نمایندګي کوي ځکه چې د دې جملې مطلب دا دی چې تقوی ته د مرګي د ګړۍ پورې ادامه ورکړئ، او ښکاره ده چې هغه کار ته سرې ادامه ورکولی شي چې هغه یې د وسې او توان څخه وتلی نه وي.

پاتې شوه دا خبره چې صحابه کرام ﷺ ولې دومره ډېر وارخطا شوه، سره د دې چې د تقوی حکم هم یو شرعي حکم دی او وسه پکښې مراده ده؟

د دې جواب دا دی چې هر شرعي حکم په توان او وسه باندې مقیدول لږ څه تفکر ته اړتیا لري، نو څه لږ نه ده چې ځینو صحابه وو کرامو ﷺ د تفکر څخه وړاندې محض د حکم په اول اورېدلو سره ذکره شوې پوښتنه کړې وي.

اعتصام او حبل الله

۲ـ د "يَعْتَصِمْ، اعْتَصِمُوا" دواړه کلمې د "اِعْتِصَام" څخه اشتقاق شوې دي چې مجرد یې "عَصْم" دی. "عَصْم" د یو شي ساتلو او هغه پورې نښتلو ته وایي[۲]. د همدې کبله هغه ټولګي ته چې د قافلې

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۱

(۲) مفردات الراغب ص۳۴۹

حفاظت او ساتنه کوي "عصمة" وايي چې په پښتو کښې "بدرګه" بلل کېږي او په درې ژبه کښې د "بدرقې" په نامه يادېږي او عربان ترې "برزقة" جوړوي[1].

"حَبْل" اصلا پړي ته ويل کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَد ﴾ [اللهب: ۵] يعني: د هغې په غاړه کښې د خرما د پاڼو څخه جوړ پړی وه. مګر په دې مقام کښې ترې هغه شی مطلب دی د کوم په ذريعه چې سړي ته د الله ﷻ رضا رسېږي لکه قرآن کريم. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې ای مؤمنانو! کله چې تاسو د کافرانو د پلوه د هلاکت او بې اتفاقۍ په کنده کښې وغورځولی شئ نو د قرآن کريم په پړي پورې کلک ونښلئ او د همدغې ژورې کندې څخه پورته شئ لکه څنګه چې د څا څخه په پړي باندې راپورته کېږئ.

نو سړی ويلی شي چې په دې مقام کښې د قرآن کريم څخه د لاندې اشارو دپاره په "حَبْلِ الله" سره تعبير وکړی شو:

الف: بې اتفاقي او بې ديني داسې دي لکه چې سړی په څا کښې وغورځېږي.

ب: په قرآن کريم باندې هغه وخت سړی نجات موندلی شي چې کلک ورپورې ونښلي، لکه چې په څا کښې لوېدلی سړی پړي پورې نښلي.

ج: قرآن کريم د خطراتو څخه د نجات يوازېنۍ وسيله ده چې نه پرې کېږي، نه زړېږي او نه پکښې شک او شبه شته.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ خو د ﴿ وَٱعْتَصِمُوا ﴾ جمله يو ځل په ﴿ جَمِيعًا ﴾ سره تاکيده کړه نو په دې کښې څه حکمت دی چې دوهم ځل يې په ﴿ وَلَا تَفَرَّقُوا ﴾ سره بيا تاکيده کړه؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې يو تاکيد د بل تاکيد معنی نه ورکوي. تفصيل يې دا دی:

الف: اولنی تاکيد د دې دپاره دی چې ای مسلمانانو! يو تن هم بې اعتصامه پاتې نه شئ او په قرآن کريم باندې ټول راغونډ شئ.

ب: دوهم تاکيد د دې دپاره دی چې په اعتصام کښې هم تفرقه مه کوئ چې ډلې ټپلې جوړې کړئ او هره يوه ډله د قرآن کريم د ايتونو څخه د ځان په ګټه او د بل په ضرر معناوې اخلي چې څوک د "حبل الله" په يوه ځای منګولې ښخوي او څوک په بل ځای، او هره يوه د حقيت دعوه کوي؛ بلکې داسې اعتصام ورباندې وکړئ چې د ټولو منګولې سره لاندې باندې وي او جدا جدا نه وي.

ايا د مجتهدينو اختلاف جائز دی؟

۴ـ که څه هم د شان نزول څخه معلومېږي چې د ﴿ وَلَا تَفَرَّقُوا ﴾ څخه جنګ او جګړه مراده ده مګر د مفهوم په اعتبار سره مطلق تفرقه او اختلاف حرام دی او بايد چې سړی ترې ځان وساتي.

---

(١) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۵۸

د همدې کبله دلته دا سوال پیدا کېږي چې د فقهي مشرانو يعنې د مجتهدينو اختلاف څنګه دی؟ جائز دی او که نه؟

مونږ وايو چې: د همدې سوال په اړه مونږ د [البقرة:٢١٣] ايت لاندې څه معلومات ليکلي دي چې د جواب دپاره کفايت کوي خو دلته دومره اضافه کوو چې اتفاق او اتحاد يو شرعي حکم دی او په هر شي حکم کېښې د توان او وسې مراعات شته دی لکه چې د همدې ايتونو په اوله توضيح کښې ورباندې څه رڼا اچوله شوې ده. د فقهاوو کرامو اختلاف د همدې قبيلې څخه دی چې د دوی په وسه کښې نه ده چې ټول سره متفق شوي وی او اختلاف يې د منځه وړی وی. او دا ځکه چې الله ﷻ د انسانانو دماغونه مختلف پيدا کړي دي، لکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږد حديث کښې فرمايلي دي چې: «تَجِدُونَ النَّاسَ مَعَادِنَ»[1] خلک به تاسو د معادنو په څېر ومومئ: يعنې خلک داسې معدنونه دي لکه د سرو او سپينو زرو معدنونه چې ډېر زيات تفاوت سره لري، او د ټولو افکار او نور نفسي صفات سره يو رنګ نه شي جوړېدلی.

نو کله به چې مجتهدينو په يوه حادثه کښې شرعي حکم په صراحت سره په ايت يا حديث کښې ونه موند او غوښتل به يې چې د يو ديني عالم په صفت د ايت يا حديث څخه شرعي حکم استنباط کړي نو طبعي وه چې اختلاف او تفرقه به واقع کېدله. د همدې کبله د دوی دغه تفرقه د عداوت او کينې باعث نه جوړېده ځکه چې دوی ټول پوهېده چې يوه هم غير شرعي کار نه دی کړی بلکې هر يوه د شرعي حق څخه استفاده کړې ده او ټول په دې متفق وه چې که ورک شوی حکم په ايت يا حديث کښې ومونده شي نو ټول به ورته غاړه ږدي او د خپلو استنباطي احکامو څخه به لاس په سر کېږي.

د همدې کبله، چې افکار مختلف دي، هيڅ استاذ نه شي کولی چې خپل شاګردان په يوه سويه باندې وروزي چې ټول سره يو برابر وي.

هېر مو نه شي!

۵ـ نو هېر مو نه شي هغه اختلاف چې غير شرعي او ناجائز وي بايد د منځه لاړ شي او ځای يې بايد په اتفاق ډک کړی شي. اما د جائز اختلاف ورکول او د منځه وړل ضروري نه دي، خو د دې سره-سره که اتفاق يې ځای ونيسي بهتر او افضل دی.

﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

(١) صحيح البخاري ج١ ص۴۹۶

وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ
ٱبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ ٱللَّهِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِٱلْحَقِّ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ
تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۴] (ای مؤمنانو!) او ستاسو د جملې څخه دې یو داسې ټولګی شتون ولري چې نیکی ته خلک بلې او په (شرعي) معروف کار باندې امر کوي او د (غیر شرعي) نااشنا کار څخه خلک منعه کوي او دغه ټولګی همدوی کامیابان دي.

[۱۰۵] (ای مؤمنانو!) او تاسو د هغو خلکو په شان مه جوړېږئ چې دوی د هغه څخه وروسته چې واضحه دلایل ورته ورغله، ډلې-ډلې شوه او په جګړو شوه او دغه خلک دوی لره لوی عذاب دی.

[۱۰۶] په هغه ورځ چې څه مخونه تک سپین شي (او خوشاله وي) او څه مخونه (د خپګان د کبله) تک تور شي. نو هغه کسان چې مخونه یې تک تور جوړ شي (هغوی ته به وویل شي چې) ایا تاسو د خپل ایمان څخه وروسته کافر شوي وئ؟ نو په همدې سبب عذاب وڅکئ چې تاسو کفر کاوه.

[۱۰۷] او هر چې هغه کسان چې مخونه یې تک سپین شي نو (هغوی) د الله ﷻ په رحمت کښې به وي، دوی به په دې (رحمت کښې او جنت) کښې همېشه وي.

[۱۰۸] دغه (چې تېر شوه) د الله ﷻ ایتونه دي چې مونږ یې په تاباندې په حقه لولو. او نه دی الله ﷻ چې په عالمونو باندې د ظلم اراده ولري.

[۱۰۹] او خاص الله ﷻ لره دي هغه څه چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي او خاص الله ﷻ لره ټول کارونه ورارول کېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی. یعنې ای مسلمانانو! د دې دپاره چې تاسو هدایت موندونکي او هدایت کوونکي جوړ شئ، حال دا چې اهل الکتاب ګمراه او ګمراه کوونکي دي نو د هغوی اطاعت مه کوئ او د تفرق او تشتت څخه ځانونه وساتئ؛ تاسو بهترین أمت یاست. خپله بهتري وساتئ او د همدې کار دپاره باید یوه څارونکې او پام لرونکې ډله ولرئ چې په نېکیو باندې امر کوي او د بدو څخه منعه کول کوي. په تاسو کښې همدا کامیابه ډله ده. که دا توصیه عملي کړئ قوت به مو زیات شي او د دېښمن د دسیسو مخه به ونیولی شئ.

۲ـ او تاسو د هغو خلکو په شان مه کېږئ چې هغوی د هوی او هوس د کبله ډلې-ډلې شوه او بیا په جګړو او دنګلو باندې اخته شوه. هغوی غواړي چې تاسو هم د خپلو ځانو په شان ټوټه-ټوټه کړي

او په خپلو منځو کښې مو په جنګ واچوي ترڅو اوبه خړې کړي او ماهیان پکښې ونیسي.

د دغو خلکو (اهل الکتابو) اختلاف د دې کبله نه وه راغلی چې هغوی د خپلو منازعاتو د فیصلو دپاره څه مرجع نه درلوده او د جهالت د کبله یې همدې کار ته لاس اچولی وه بلکې دا ټول اختلافات یې د هغه څخه وروسته پیل کړه چې د الله ﷻ د پلوه ورته واضحه دلایل ورغلي وه، نو که تاسو د قرآن کریم د نزول څخه وروسته دهغوی کړنلاره غوره کړئ نو تاسو به هم د هغوی څخه کم نه یاست. نو لکه چې هغوی لره لوی عذاب دی تاسو به هم په لوئ عذاب او غضب باندې ککړ شئ.

د دې عذاب مظاهره به په هغه وخت کښې وکړی شي چې د ځینو خلکو مخونه تک سپین وځلیږي چې د ورایه پکښې د خوشالۍ نښې ښکاري او هرڅوک ورباندې پوهیږي چې دوی خو ډېر خوشاله دي. او د ځینو خلکو مخونه به د ډېره غمه تک تور واوړي، ته به وایې چې توره تبې ده.

نو دغو کسانو ته به د هغوی د ښه توبیخ او تخجیل دپاره وویل شي چې ایا هغه تاسو وئ چې د ایمان څخه وروسته بېرته کفر ته واوښتئ او د خپلو خواهشاتو په بنیاد مو ډلې ټپلې جوړې کړې او مرتد شوئ؟، ستاسو حالت د کافرانو څخه بدتر دی او ښه نه دی. نو لکه چې دوی به د الله ﷻ په عذاب کښې همېشه وي تاسو به هم پکښې همېشه یاست.

بالمقابل دچا چې د خوشالۍ څخه مخونه سپین ځلیږي هغوی به د الله ﷻ په رحمت کښې نغښتي وي او هرې خوا ته به یې نعمتونه او انعامونه راچاپېر وي.

۳ـ ای پیغمبره! دا چې مونږ یې په تاباندې په حقه لولو د الله ﷻ ایتونه دي، که مونږ درباندې د وحې په توګه نه وی درنازل کړي نو ته به څه خبر وی چې د قیامت په ورځ به د مخونو څه حال وي؟ نه به دې تور مخي پېژاندلي وی او نه سپین مخي او نه د دوی کړنلارې.

۴ـ ای پیغمبره! د کافرانو او مرتدانو د مخونو توریدل د دې کبله نهٔ دي چې الله ﷻ په دوی باندې تېری کړی دی او پرته د استحقاقه یې د سخت عذاب سره مخامخ کړي دي ځکه چې الله ﷻ په عالمونو کښې په هیڅا باندې نه ظلم کوي او نه د ظلم اراده لري او ولې به په چا ظلم کوي په داسې حال کښې چې د اسمانونو او ځمکو ټول مخلوقات خاص د همده ﷻ ملک دی او خاص د همده ﷻ د تکویني اوامرو تابعدار دي، ظالمان خو یا د دې کبله ظلم کوي چې د چا د مقابلې څخه په ډار کښې وي او د پښو څخه یې غورځوي، او یا د هغو شتو او نورو حیثیاتو ته په تمه او محتاج وي.

لنډه دا چې ظلم کول د احتیاج علامه ده او الله ﷻ د هرشي څخه بې نیاز دی، نو ظلم کول هم د ده ﷻ څخه محال او نه کېدونکی شی دی.

نو د تورمخو تورمخي صرف د دې کبله ده چې هغوی په دنیا کښې خپل مخونه تور کړي وه خو دوی ورباندې نه پوهېده او په نن ورځ (قیامت) کښې الله ﷻ رانبکاره کړه، د دوی دا خیال وه چې همداسې پټ به پاتې شي، خو داسې نه شي کېدلی ځکه چې الله ﷻ ته ټول کارونه وراړول کیږي ترڅو پکښې حقه فیصله وکړي.

توضیحات

۱ــ څرنګه چې طبائع مختلف دي ځینې خلک د تادیب څخه پرته شرعي احکام نه عملي کوي او اتفاق او اتحاد ته ضرر رسوي نو په هر امت کښې یو ټولګی په کار دی چې صرف د خلکو د تادیب وظیفه په غاړه واخلي او د شپونکي غوندې د خلکو څارنه وکړي. د همدې کبله دوه سفري ملګرو ته هم په کار ده چې یو تن د آمر په صفت ومني ترڅو د سفر په اوږدو کښې اختلاف او بې اتفاقي پېښه نه شي.

اسلامي دعوت فرض عین دی او که فرض کفائي؟

۲ــ لږ علماء وایي چې اسلامي دعوت (امر بالمعروف او نهي عن المنکر) فرض عین دی او هرڅوک پرې مکلف دی[۱] چې دغه وظیفه تر یو حده پورې اجراء کړي، که په هیڅ باندې یې اثر نه وي نو په خپل ځان باندې خو یې شته چې دی هم یو مسلمان دی. د دوی دلایل دا دي:

الف: راتلونکی [۱۱۰] ایت ټول امت ته د امر بالمعروف او نهي عن المنکر توصیه کوي بلکې همدا شی د دوی د بهترۍ وجه ګڼي لکه چې فرمایي: ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ الآیة.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ»[۲] یعنې: ستاسو څخه چې هرڅوک په شرعه کښې ناآشنا شی وګوري نو هغه ته دې په لاس باندې تغییر ورکړي او که وسه یې نه وي نو په ژبه دې ورکړي او که وسه یې نه وي نو په زړه دې ورکړي، یعنې په کرکه دې ورته وګوري، او همدا د زړه کرکه د کمزوري ایمان مرتبه ده.

دوی وایي چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې د ﴿ مِّنكُمْ ﴾ کلمه استعماله شوې ده خو دلته د "مِنْ" توری د بعضیت دپاره نه دی بلکې د بیان دپاره دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ ﴾ [الحج: ۳۰] یعنې: نو د نجاست څخه اجتناب وکړئ (ځان ترې وساتئ) چې هغه د بوتانو څخه عبارت دی. دا معنی یې نه ده چې د ځینو بوتانو څخه اجتناب وکړئ، نو دلته هم مطلب دا دی چې ستاسو څخه دې یو ټولی جوړ شي چې ټول د دعوت کار کوي.

سوال جواب

۳ــ که څوک وایي چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ﴾ [المائدة: ۱۰۵] یعنې: ای مؤمنانو! په تاسو باندې د خپلو ځانو حفاظت ضرور دی، تاسو ته هغه څوک ضرر نه شي رسولی چې هغه ګمراه وي کله چې تاسو په سمه لار باندې روان یاست. د دې څخه معلومېږي چې دعوت هیڅ فرض نه دي؟!

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۹

(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۵۱؛ جامع الترمذي ج۲ ص۴۰

مونږ وايو چې: په همدې ايت کښې د ﴿ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ﴾ کلمه په دې دلالت کوي چې تاسو د ګمراهانو په ګناه نه نيولی کېږئ خو په دې شرط چې تاسو لار موندونکي ياست، يعنې خپله غاړه مو په دعوت سره خلاصه کړې وي. او که نه نو تاسو په عدم دعوت باندې ګناهګار ياست او هغوی په ضلالت باندې نيولی کېږي.

۴ـ اکثره علماء کرام وايي چې اسلامي دعوت فرض کفائي دی لکه د جنازې لمونځ؛ چې د څينو خلکو په اداء کولو سره د ټولو غاړې خلاصېږي[١].

د دوی نقلي دليل ذکر شوی ايت شريف دی چې فرمايي: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ ﴾ الآية يعني: بايد ستاسو څخه دې د همدې مطلب دپاره يوه خاصه ډله موجوده وي چې د هغوی صرف همدغه کار او وظيفه وي.

د دوی عقلي دليل دا دی چې هرڅوک دا کار څخه نه شي کولی چې يا يې توان نه لري لکه زنانه، او يا علم نه لري لکه عوام مسلمانان چې نه ورته شرعي منکر معلوم وي او نه شرعي معروف پېژني او بالآخره نه د دعوت په طريقه باندې پوهېږي.

د دوارو نظرونو تطبيق

۵ـ مونږ ته د دوارو ډلو د نظرياتو او دلايلو څخه داسې ښکاري چې دواړه نظرونه سره منافات نه لري او دواړه په دې معنی حق دي چې:

د انفراد په توګه د هر چا فريضه ده چې د خپلې وسې په اندازه د خپل دين خدمت وکړي لکه چې نبي کريم ﷺ ورته په «كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ»[٢] (ستاسو هر يو مسئول دی) سره اشاره کړې ده.

اما اجتماعي دعوت د حکومت فريضه ده چې په خپل رعيت کښې د همدې کار دپاره يوه ځانګړې او خاصه ډله وټاکي او په اصطلاح د هغوی رسمي وظيفه همدا دعوت وی او بس. په څينو حکومتونو کښې د محتسبينو په نامه باندې همدغسې ډله شته دې.

هو! که اسلامي حکومت ذکره شوې فريضه اداء نه کړه او د احتساب په نامه باندې يې تشکيل جوړ نه کړ نو بيا نورو مسلمانانو ته په کار ده چې د همدې کار دپاره يوه ډله جوړه کړي او د اسلامي دعوت دپاره په اجتماعي توګه کار وکړي. ځکه چې په ټولنيز ډول باندې دعوت ښه موثر واقع کېږي.

د دعوت مراحل

۶ـ دعوت لاندې مرحلې لري:

الف: چې کافران اسلام ته دعوت کړي او د هغوی شبهات دفعه او اعتراضونه يې جواب کړي.

ب: د ګمراه ډلو (لکه معتزله او نورو ډلو) د عقائدو اصلاح وکړي او د بدعتونو مخه يې ونيسي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص۲۱

(٢) صحيح البخاري ج١ ص١٢٢

ج: چې د مسلمانانو د معاصیو او جنایاتو مخنیوی وکړي او د شریعت په سمه سیده لاره باندې یې برابر کړي.

د: چې لیونیان ورانکاري، ته پرېنږدي او د د رو درملو غم یې وکړي او هم ماشومان د بې ځایه ګرځېدلو څخه منعه کړي او د تعلیم او تربیې بندوبس یې وکړي، خصوصاً د شهیدانو ماشومان چې سرپرست نه لري.

ه: بالآخره د مستحباتو ښودانه او د مکروهاتو په ګوته کول، ترڅو هغه وکړي او د دې څخه ځانونه وساتي.

د دعوت طریقه

۷ـ د دې دپاره چې دعوت موثر واقع شي باید هر یو داعي لاندې نکات په پام کښې ولري:

الف: په هره موضوع کښې چې دعوت چلوي باید په هغې کښې پاخه معلومات ولري او د ضعیفو او کمزورو معلوماتو څخه باید جداً ځان وساتي.

ب: باید هر یو شرعي حکم د خپل چوکاټ څخه ونه باسي او د خپل ارزښت په اندازه یې خلکو ته وړاندې کړي.

مونږ په دې زمانه کښې ځینې واعظان ګورو چې په مستحبو باندې دومره زور اچوي ته به وایې چې دا مستحب نه دی فرضي حکم دی، همدارنګه د ځینو فرضي احکامو په دعوت کښې د مستحبو په اندازه کوښښ هم نه کوي. بالمقابل په ځینو وختونو کښې مکروه د قطعي حرامو درجې ته رسوي او په قطعي حرامو باندې د مکروه په اندازه هم نه خپه کېږي.

ج: باید په دعوت کښې د منکراتو مرتکب نه شي، مونږ داسې واعظان هم لیدلي دي چې د یو منکر څخه د منعه کولو په ترڅ کښې پخپله واعظ د نورو منکراتو د موجودیت باعث ګرځي، او پخپله واعظ وعظ ته اړتیا لري ترڅو د ده د منکراتو مخه ونیوله شي.

د: باید د دې ایت لاربنوونه په نظر کښې ونیسي چې: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾ [النحل: ۱۲۵] یعني: ای پیغمبره! د خپل رب لارې ته په حکمت (د وخت د غوښتنې مطابق) او په حسنه موعظه سره بلنه کوه او (که بحث ته حاجت پېښ شو نو) په هغې طریقه ورسره مباحثه وکړه چې هغه ښه طریقه وي.

نو باید چې د دعوت په اوږدو کښې پوچ او پاش کلمات استعمال نه کړي او هم باید د اسانې بلنې څخه پیل وکړي او مخ په کلکوالي پورته لاړ شي.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې: د هغه حدیث شریف څخه چې په دوهمه توضیح کښې ذکر شوي دي داسې معلومېږي چې دعوت باید په شدت سره پیل شي، یعني د دعوت اول باید د آخر څخه شدید وي نه دا چې په اسانۍ سره پیل شي؟

مونږ وايو چې: د منکر په هکله چې اسلام څه هدايات کړي دي د هغو ټولو نچوړ لاندې لوستلی شئ، چې ټول نصوص ورباندې تطبيق کېږي او منافات يې د منځه ځي:

الف: چې منکر لا موجود شوی نه وي نو په نرمه باندې يې بايد مخه ونيوله شي، لکه چې په [النحل: ۱۲۵] ايت کښې ورته اشاره شوې ده، او د شدت په لور وروخوځېږئ.

ب: که بالفرض منکر واقع شو او تاسو په سترګو وليد نو درته به معلومه شي چې لساني دعوت کاريګر او اغيزمن نه دی واقع شوی او عملي دعوت ته ضرورت دی، نو په دې صورت کښې يې په لاس باندې نابود کړئ او د منځه يې يوسئ؛ ترڅو د خلکو دپاره د عبرت درس شي.

که دا کار مو نه شو کولی نو د لساني دعوت څخه خو لاس مه اخلئ او مه مايوسه کېږئ، اُميد شته چې ستاسو لساني دعوت په جنايتکار کښې تاثير وکړي او د منکر څخه پخپله لاس په سر شي، او که دا ونه شي نو د نورو خلکو د ګډون مخه خو به ونيسئ او منکر به ودې او غټېدلو ته پرېنږدئ.

او که بالآخره دا مو هم نه شو کولی نو اقلاً خپل خانونه خو ترې بچ وساتئ او په کرکه خو ورته وګورئ؛ چې د بني اسرائيلو د واعظانو په څېر د جنايتکارانو سره ګډون ونه کړئ او په اصطلاح د غلو سره د جوال خوله ونه نيسئ.

هو! دا ډېر کمزوری ايمان دی، چې د جنايت سره هم سرحده دی، د دې څخه هم ښکته کېدل د اشتراک څخه په غير بله معنی نه لري.

دا هم څه لرې نه ده

۹_ دا هم څه لرې نه ده چې په ذکر شوي حديث کښې لاندې مراتبو ته اشاره وي:

الف: د اسلامي حکومت فريضه ده چې په قوت سره د منکراتو مخه ونيسي او په خپل زور سره تغيير ورکړي.

ب: که اسلامي حکومت خپله فريضه پوره نه کړي نو د ټولو مؤمنانو فريضه ده چې د بيان په بنياد منکرات محوه کړي.

ج: که اسلامي حکومت تش په نامه اسلامي حکومت وه او داعيان يې د بيان څخه په کلکه منعه کول نو په دغه وخت کښې بايد ټول مؤمنان د منکراتو بد ګڼل په خپلو زړونو کښې وساتي، ترڅو د دوی هر يو د خپل‌خپل ځان دپاره واعظ او داعي جوړ شي.

امکان لري چې نبي کريم ﷺ به همدغې مرتبې او همدغه حالت ته اشاره کړې وي چې: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ الصَّابِرُ فِيهِمْ عَلَى دِينِهِ كَالْقَابِضِ عَلَى الْجَمْرِ»[۱] يعني: په خلکو باندې به (قيامت ته په نژدې وخت کښې) داسې زمانه راشي چې په دوی کښې به خپل دين باندې کلک سړی به داسې وي لکه چې د اور په سکروټه باندې قبضه کوونکی (نيوونکی) وي.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۲

«تفرّقوا واختلفوا»

۱۰ــ مونږ ته الله ﷻ توصیه کوي چې د اهل الکتابو په څېر نه شو چې ﴿ تَفَرَّقُواْ ﴾ هغوی فرقه فرقه (ډلې-ډلې) شوه او ﴿ وَٱخۡتَلَفُواْ ﴾ هره یوه ډله د بلې مخالفه شوه چې هرې یوې به خپل ځان په حقه ګڼله او بله به یې د کافرې په نوم یادوله. د دوی په منځ کښې مینه او محبت په دښمنۍ او عداوت باندې بدل شو او یوه د بلې وینو ته تږې کښېناسته.

که څه هم په اول کښې دغه تفرقه او اختلاف په یهودو او نصاراوو کښې واقع شو چې هرې یوې ډلې جنت د خپل ځان دپاره مختص کړی وه او هغه بله یې دوزخي ګڼله، مګر وروسته بیا دوی هم ټوټه-ټوټه شوه او نصارا هم ډلې-ډلې جوړ شوه. افسوس چې همدغه مرض مسلمانانو ته هم سرایت وکړ او لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ مخکښې خبر ورکړی وه هماغسې وشوه. لاندې دوه حدیثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې زما په امت باندې به هم داسې حالت راشي لکه په بني اسرائیلو باندې چې راغلی وه (هیڅ تفاوت به ونه لري) لکه یوه پښه چې د بلې څخه تفاوت نه لري، تردې چې که په هغوی کښې داسې څوک تېر شوی وي چې په ښکاره ډول باندې یې د خپلې مور سره زنا کړې وي نو زما په امت کښې به هم دارنګه سړی موجود شي[۱].

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یهودان په یو اویا(۷۱) ډولو باندې وېشلی شوي وه چې یوه ډله یې په جنت کښې ده او پوره اویا(۷۰) ډلې یې ټولې د دوزخیانو څخه دي، همدارنګه نصارا په دوه اویا (۷۲) ډلو باندې تقسیم شوي وه چې یوه یې جنتي ډله ده او پوره یو اویا(۷۱) ډلې یې په اور کښې دي. او زما دې په هغه ذات قسم وي چې د محمد ﷺ روح د هغه ﷻ په لاس کښې دی چې زما امت به په درې اویا(۷۳) ډولو باندې ووېشلی شي چې یوه یې په جنت کښې ده او پوره دوه اویا (۷۲) ډلې یې دوزخیان دي.

چا ترې پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! هغه جنتي ډله کومه یوه ده؟ هغه ﷺ وفرمایل چې: «الْجَمَاعَةُ»[۲] هغه د اتفاق ډله ده. یعنې هغه ډله ده کومې ته چې په ﴿ وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْ ﴾ کښې اشاره شوې ده.

دوه اویا فرقې

۱۱ــ که د چا زړه غواړي چې د دې امت د ګمراه ډلو په نومونو او د ګمراهۍ په وجو او نورو خواصو باندې یې پوه شي نو د الملل والنحل (ادیانو او مذاهبو) کتابونو ته دې مراجعه وکړي، برسېره په دې ځینو مفسرینو کرامو هم ورباندې څه رڼا اچولې ده[۳].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۸۷
(۳) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۶۰

یو تذکر

۱۲_ د ذکر شوو ډلو په دقیقه محاسبه کښې چې څومره مونږ کوښښ کړی دی نتیجه یې دا لاس ته راغلې ده چې د دې امت ګمراه ډلې یا زیادت کوي، چې ځینې فرعي ډلې هم وشمېرل شي، او یا کمبود کوي که چرته ځینې فرعي ډلې د محاسبې څخه وغورځولی شي، په هر تقدیر د حدیث شریف مصداق نه شي جوړېدلی. نو د دې معضلې د حل لارې لاندې دوه دي:

الف: چې د درې اویا (۷۳) ډلو څخه (چې دوه اویا یکښې اهل النار دي) مشخص عدد مراد نه کړی شي، بلکې د کثرت څخه کنایي وګڼل شي، نو په دې تقدیر د هر عدد سره سمون خوري. نو معنی به یې دا شي چې زما امت به هم په متعددو ډلو ووېشلی شي.

ب: چې د حدیث شریف مطلب دا ونه ټاکلی شي چې په هره زمانه کښې همدغه عدد تحقق ومومي نه به زیادت وي او نه به کم وي، بلکې مطلب یې دا شي چې په یو وخت به دغه عدد (۷۳) هم تحقق وموميږ. نو د دې مطلب سره دا منافات نه لري چې په یو وخت کښې زیاتې شي او یا کمې، چې په یوه زمانه کښې موجودیت ولري هم د حدیث شریف مصداق موجودېږي او همدا کفایت کوي. په دې تقدیر دا هم د حدیث سره څه ټکر نه لري چې د نن څخه وروسته نورې ډلې تېلې جوړې شي او شمېره یې ښه پورته لاړه شي.

په یاد ولرئ!

۱۳_ په یاد ولرئ چې د دې امت دوه اویا فرقې _که څه هم اهل النار دي_ اهل القبله بللې کېږي او دوی ټولې په دې معنی دوزخیانې دي چې د دوزخ مستحقې دي، پاتې شوه دا خبره چې دوی به په دوزخ کښې همېشه وي او که څنګه؟

د دې جواب دا دی چې ټولې ډلې به د الله ﷻ حضور ته ورځي څوک چې مرتد شوي دي په هغو باندې به په دوزخ کښې د دائمي پاتې کېدلو فیصله وشي او که نه نو د نورو ګناهکارانو په څېر دوی هم ګناهګاران دي څه چې د الله ﷻ خوښه شي همغسې معامله به ورسره وشي. مونږ چې د دغو ډلو امتیازات او خصائص ګورو هم ځیني ډلې د اسلام څخه کفر ته اووښتې دي او ځینې نه دي اوښتې.

سوال جواب

۱۴_ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د هغو تورمخو څخه کوم خلک مراد دي چې هغوی ته به د قیامت په ورځې د مرتدانو خطاب کولی شي چې ﴿ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَـٰنِكُمْ ﴾ یعنې: ایا تاسو د ایمان راوړلو څخه وروسته کافر شوي وئ؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: د وړاندې او ېیرته ایتونو څخه څرګندېږي چې دغه خطاب به اهل الکتابو ته وکړی شي[1]،

---

[1] روح المعاني ج۴ ص۲۶

او په دوی باندې په څکه د مرتد نوم کېښودل شي چې دوی د نبي کريم ﷺ د بعثت څخه مخکښې په هغه ایمان راوړی وه خو کله چې مبعوث شو نو وروباندې کافر شوه چې الله ﷻ د دې کار څخه منعه کړه چې: ﴿ وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرِۭ بِهِۦ ﴾ [البقرة: ۴۱] یعني: تاسو په نبي کريم ﷺ باندې لومړي ډله کافران مه جوړېږئ.

ب: ټولو کافرانو ته به د مرتدانو خطاب وکړی شي[1] څکه چې دوی په عالم الأرواح کښې ایمان راوړی وه خو په عالم التکلیف کښې د همغه فطري ایمان څخه کفر ته واوښتل او کفر يې اختيار کړ.

ج: دلته د دې امت د دوه اویا (۷۲) ګمراه ډلو څخه هغه ډلې مطلب دي چې هغوی مرتد شوي دي[2]، لکه په لاندې حدیث شریف کښې چې ورته اشاره شوې ده:

نبي کريم ﷺ فرمايي چې: د حوض کوثر څخه به ځيني خلک بېرته تاو کړی شي «فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّي وَمِنْ أُمَّتِي فَيُقَالُ هَلْ شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ»[3] یعني: نو زه به ووایم چې ای ربه! دوی زما څخه دي او زما د اُمت څخه دي، راته به وويل شي چې ايا ته په هغه څه باندې خبر يې چې دوی ستا څخه وروسته کړي دي؟ يعني چې په تا باندې يې ايمان راوړی وه او بيا بېرته کافر شوي وه.

مګر موږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي دریواړه جوابونه سره څه منافات نه لري، چې د مرتد څخه خاصه فقهي اصطلاحي معنی وانخستله شي بلکې ما يطلق عليه المرتد واخستل شي نو ټولو ته شامليږي.

﴿ كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ أُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ تَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَتَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَتُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِۗ وَلَوۡ ءَامَنَ أَهۡلُ ٱلۡكِتَٰبِ لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۚ مِّنۡهُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَأَكۡثَرُهُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ١١٠ لَن يَضُرُّوكُمۡ إِلَّآ أَذٗىۖ وَإِن يُقَٰتِلُوكُمۡ يُوَلُّوكُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ١١١ ضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيۡنَ مَا ثُقِفُوٓاْ إِلَّا بِحَبۡلٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبۡلٖ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَسۡكَنَةُۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانُواْ يَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقۡتُلُونَ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ١١٢ ﴾

[۱۱۰] (ای مؤمنانو!) تاسو (داسې) بهتر امت یاست چې د خلکو (د ګټې) دپاره (میدان ته) راویستلی شوی دی (څکه چې) په نېکیو به (خلکو ته) امر کوئ او د بدو څخه به يې منعه کوئ او په الله ﷻ باندې په خپل ایمان ته (په سمو معناوو کښې) ادامه ورکوئ.

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۴۱
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۳۴۰
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۹۷۵

او كه اهل الكتاب (ستاسو غوندې) ايمان راوړي نو دا ورته خامخا غوره دی (نو دوی به هم په بهتر امت کښې شامل شي). د دوی ځينې کسان (په خپل کتاب باندې په سمو معناوو کښې) مؤمنان دي (چې په قرآن كريم باندې هم ايمان راوړي)، او اكثره يې (په خپل دين كښې هم) فاسقان دي (ځکه نه مسلمانيږي).

[١١١] دغه (فاسقان) به هيڅکله تاسو ته ضرر ونه شي رسولی مگر لږ ضرر (چې پروپاګند دربسې وکړي). او كه (د لساني ضرر څخه وړاندې تېر شي او) په وسله وال جنگ باندې درسره پیل وکړي نو ضرور به شاګانې درواړوي (وبه تښتي) بيا به ورسره نصرت ونه کړی شي (چې نجات ورکړي).

[١١٢] په دغو اهل الکتابو (يهودانو) باندې (د) ذلت (خيمه) وهلی شوی دی په هر ځای کښې چې وموندل شي (د سر او مال د هلاكت سره به مخامخ كيږي) مگر د الله ﷻ د جانبه د معاهدې په حفاظت (چې مسلمانان يا امان ورکړي، يا ترې جزيه قبوله كړي او يا ورسره سوله وکړي) او هم د خلکو د معاهدې په ساتنه (چې غير مسلمان قوم ورسره معاهده وکړي)، او (برسېره په دائمي ذلت) دوی د الله ﷻ د جانبه په غضب باندې (هم) اخته دي او (د) مسکنت (د زړه د فقر خيمه) هم ورباندې (د ذلت په څېر) وهلی شوی دی.

دا ځكه چې دوی د الله ﷻ په ايتونو باندې (په مستمري توگه) كافر كېږي او په ناحقه باندې پيغمبران هم وژني (كه وسه يې وشي اى پيغمبره! ستا په وژنه به هم صرفه ونه کړي) دا ځکه چې دوی عصيان کړی دی او (په دائمي توګه) د الله ﷻ حدودو څخه تېريدنه کوي.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې مؤمنانو ته توصيه شوې وه چې د الله ﷻ څخه په رښتيانيو معناوو کښې ودار شئ، په قرآن کريم باندې اعتصام وکړئ، د اهل الكتابو په شان ټوټه- ټوټه مه جوړيږئ، د دعوت الى الخير دپاره يو ټولګی تشكيل كړئ چې په وحدت او اعتصام باندې مو څارنه کوي.

په دې ايتونو کښې د ذکر شوې توصيې وجه بيان شوې ده چې خلاصه يې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

١ـ يعني اى مؤمنانو! تاسو به ولې ذكره شوه توصيه نه عملي كوئ چې تاسو په ټولو امتونو کښې د الله ﷻ په نزد غوره او بهتر امت ياست، ستاسو پيغمبر ﷺ په ټولو پيغمبرانو عليهم السلام کښې غوره پيغمبر دی، ستاسو كتاب په كتابونو کښې غوره کتاب دی، تاسو په آخره زمانه کښې د خلکو د خير دپاره راويستلی شوي او خلق کړی شوي ياست، په نورو امتونو باندې ستاسو د امتياز يوه وجه دا ده چې الله ﷻ تاسو په داسې زمانه کښې په ځمکه باندې څرګند کړئ چې د پيغمبرۍ سلسله قطعه شوې ده او د کومې وظيفې د اجراء كولو دپاره چې پخوا زمانو کښې پيغمبران عليهم السلام مبعوث كېدل هغه وظيفه اوس ستاسو په غاړه اچولې شوې ده چې تاسو به په معروفو شيانو باندې

امر کوئ او د منکراتو څخه به خلک منعه کوئ او په الله ﷻ باندې به په دائمي توګه معتقد یاست په نورو امتونو باندې ستاسو امتیاز نه په نسب سره دی او نه په رنګ او څېره سره، ستاسو امتیاز او د بهترۍ وجه صرف په الله ﷻ باندې په رښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړل او دعوت الی الخیر دی، هرڅوک کولی شي چې ستاسو سره پکښې اشتراک وکړي، دا اشتراک د نسب د اشتراک غوندې محال شی نه دی چې د چا د وسې پوره نه وي.

یا په بل عبارت: د مثال په توګه هغه څوک چې د اسماعیل ؑ د اولادې څخه وي نه شي کولی چې ځېل خان د اسحاق ؑ د اولادې څخه جوړ کړي.

د همدې کبله اهل الکتاب هم کولی شي چې په رښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړي او ذکر شوی ویاړ او افتخار خان ته حاصل کړي، فرصت د لاسه نه دی وتلی اوس هم سر ورخ دی، خو افسوس چې د دوی اکثریت فاسقان دي او لږ خلک یې په سمو معناوو کښې په ځېل کتاب ایمان راوړی چې همدا ایمان یې ... دې خبرې سبب جوړېږي چې په قرآن کریم باندې هم ایمان راوړي.

۲ـ ای مؤمنانو! کله چې په دې آخره زمانه کښې بهترۍ او افضلیت ستاسو په برخه شو او د آخر الزمان پیغمبر ﷺ اتباع تاسو کوئ نو د اهل الکتابو فاسقه ډله به ستاسو د عداوت او کینې څخه لاس وانخلي او تر وسې- وسې پورې به ستاسو په ضد باندې چال چلند وکړي. خو تاسو ته اطمنان او ډاډ درکوو چې د هغوی هلې ځلې به تولې اوبه یوسي او تاسو ته به د پروپاګند او ژبانې پوچ او پاش څخه په غیر هیڅ ضرر ونه شي رسولی او د اسلام د پرمخ تللو مخه به هیڅکله ونه شي نیولی او نه به مقاومت وکړی شي.

هو! که بالفرض ستاسو په مقابل کښې وسلې ته لاس کړي نو ډېر ژر به مخ په شا شي او تېښتې ته به مجبور کړی شي، او په دې وخت کښې به ورته هیڅوک د خلاصې هم نه وي چې کومک ورسره وکړي.

۳ـ ای مؤمنانو! په اهل الکتابو کښې یوه ډله داسې هم شته چې په هغوی باندې په دائمي توګه د ذلیلتوب مهر وهل شوی دی، هغوی چې په هر ځای کښې وي د ذلت څخه به خلاص نه شي، دوی به وهل کېږي، مالونه به یې تالا کېږي، اسیران او بندیان به ترې جوړېږي.

هو! کېدی شي چې دوی په موقته توګه د څه امنیت خاوندان شي ـ که څه هم د ذلت څخه نه شي خلاصېدلی ـ چې د الله ﷻ د جانبه په یوه ذریعه باندې اعتصام وکړي چې د مؤمنانو یا نورو خلکو څخه امان واخلي او د هغوی د سیوري لاندې څه د امن شپې تیرې کړي.

۴ـ دغه ډله اهل الکتاب (یهود) برسېره په دې چې ذلیل ګرځولي شوي دي، د الله ﷻ د جانبه په لوی غضب باندې ککړ هم دي او فقیري هم وریاندې خیمه وهلې ده چې د حرص د کبله په دائمي توګه ځېل ځانونه محتاج معرفي کوي او د قناعت د مرو څخه بالکل محروم دي، او هم په امنیت باندې د شپو تیرولو احتیاج خو ورسره نه پېلېدونکې اړیکې لري، امنیت ته خو همېشه وږي دي.

۵_ ای مؤمنانو! په دغې ډلې اهل الکتابو (یهودو) باندې ذلت او مسکنت خوشې په خوشې نه دی اېښودل شوی بلکې د دوی د خپلو کړو وړو په سبب ورپورې لازم ګرځولی شوی دی. او دا ځکه چې دوی به د الله ﷻ په ایتونو باندې کافر کېدل لکه چې نن ورځ په قرآن کریم باندې یې کفر اختیار کړی دی، او د الله ﷻ پیغمبران علیهم السلام به یې وژل حال دا چې دوی دا کارونه د پوهې سره کول، پوهېدل چې هم کافر کېدل یې ناحقه دي او هم د پیغمبرانو علیهم السلام وژنه جواز نه لري. خو د دې سره‌سره دوی د خپلو خانو د عزت او د دنیاوي حرص د کبله دغو کارونو ته لاس اچولی وه، نو الله ﷻ په دائمي توګه د عزت څخه محروم کړه او د ذلت خیمه ورباندې ووهله شوه او هم یې د قناعت څخه محروم کړه او د احتیاج خیمه ورباندې ودروله شوه.

دوی د پیغمبرانو علیهم السلام وژلو ته ځکه لاس واچاوه چې لومړی یې ترې عصیان وکړ او هم یې ورباندې تجاوزات کول چې په نتیجه کښې یې شهیدان کړه.

۶_ ای مؤمنانو! ستاسو د زمانې د یهودانو که وسه ورسېږي هم نبي کریم ﷺ به شهید کړي لکه چې څو خله یې همدغه دسیسه جوړه کړې ده خو الله ﷻ شنډه کړې ده.

دوی ځکه د همدې کار څخه سر نه اړوي چې دوی د خپلو پلرونو په پیغمبر وژنه باندې راضي دي او دا ورته افتخار ښکاري نو د همدې کبله دوی هم د پلرونو غوندې په ذلت او مسکنت او د الله ﷻ په غضب اخته شوه.

۷_ ای مؤمنانو! د ذکر شوي بیان څخه ستاسو په افضلیت باندې هرڅوک پوهېدلی شي چې تاسو د پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه (دعوت الی الخیر) اجراء کوئ عزت مو په نصیب شو، او هغوی چې پیغمبر وژنه کوله د هغوی ذلت او اهانت په برخه شو. نو که بالفرض په تاسو کښې هم هرڅوک نوموړې پیغمبري وظیفې ته شا کړي هغه به افضلیت د لاسه ورکړي او د بهترۍ څخه به راښکته شي.

توضیحات

۱_ څرنګه چې په ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ﴾ کښې د ﴿كُنتُم﴾ کلمه معلومه ماضي ده نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې تاسو په تېره زمانه کښې بهتر وئ، حال دا چې په تېره زمانه کښې خو محمدي امت د سره موجود نه وه. د همدې کبله مفسرینو کرامو همدغه تناقض ته لاندې جوابونه کړي دي:

الف: ځینې مفسرین وایي چې په دې مقام کښې د ﴿كُنتُم﴾ تقدیر داسې کېږي چې: "كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ فِيْ عِلْمِ اللهِ تَعَالَى أَوْ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ أَوْ فِي الْأُمَمِ السَّابِقَةِ"[۱] تاسو د الله ﷻ په علم، یا په لوح محفوظ او یا په پخوانیو امتونو کښې بهتره وئ؛ نو تاسو ته په کار دي چې همغه خپله بهتري وساتئ. یعنې پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام هر یوه خپلو‌خپلو امتونو ته خبر ورکړی وه چې د آخر الزمان پیغمبر ﷺ امت به په ټولو امتونو کښې بهتر امت وي.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۴

ب: ځینې نور وايي چې ﴿ كُنتُم ﴾ په معنی د "صرتم" دی، یعني: تاسو د راتلونکو صفاتو د کبله بهتر امت ګرځېدلي یاست، که بالفرض دعوت الی الخیر ونه کړئ نو د بهترئ لیاقت به مو د لاسه لاړ شي[1]. نو څرنګه چې په راتلونکو صفاتو باندې محمدي (ﷺ) امت د موجودیت څخه وروسته موصوفیږي نو معلومه شوه چې په ﴿ كُنتُم ﴾ کښې هم د موجودیت څخه وړاندې زمانه مطلبه نده.

ج: ځینې وايي چې په دې مقام کښې د ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ جمله د "انتم خیر امة" سره مرادفه ده[2]، یعني تاسو بهتر امت یاست. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا ﴾ [الأعراف:۸۶] یعني: او هغه حالت یاد کړئ چې تاسو لږ وئ. په بل ځای کښې همدغه مضمون بیانوي چې: ﴿ وَاذْكُرُوا إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ ﴾ [الأنفال:۲۶] یعني: او هغه وخت یاد کړئ چې تاسو لږ وئ.

د: په دې مقام کښې ﴿ كُنتُم ﴾ یوازې په ماضي باندې دلالت نه کوي بلکې په لزوم او استمرار باندې دلالت کوي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴾ [النساء: ۳۳] یعني: بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې په دائمي توګه حاضر دی[3]. نو دلته یې معنی داسې کېږي چې تاسو په دوامداره توګه بهتر امت یاست.

مونږ ته همدغه څلورمه معنی بهتره ښکاري چې بې تکلیفه او د مقام سره ښه مناسبه ده.

ایا د خیر کلمه اسم تفضیل دی؟

۲ـ مونږ د [البقرة:۲۷۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د "خَيْرٌ" کلمه په دوه ډوله استعمالیږي: یو دا چې د اسم تفضیل د معنی مراعات پکښې ساتلی شوی دی، او بل دا چې د همدغه مراعات څخه نظر قطعه شوی وي.

په دې مقام کښې دواړه احتماله صحت لري چې تفصیل یې دا دی:

الف: که د "خَيْرٌ" په کلمه کښې نوموړی مراعات په نظر کښې ونیولی شي نو د امت کلمه به جنس واخستلی شي ترڅو ټولو امتونو ته شامله شي نو معنی به یې داسې شي چې تاسو د ټولو امتونو خیر او افضل یاست. په همدې معنی باندې لاندې حدیث هم دلالت کوي:

نبي کریم ﷺ خپل امت ته خطاب کوي او فرمايي چې: «إِنَّكُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ»[4] یعني: یقینًا تاسو اویا(۷۰) امتونه پوره کوئ خو تاسو په ټولو امتونو کښې بهتر یاست او په الله ﷻ باندې په ټولو کښې باکرامته یاست.

ب: او که نوموړی مراعات پکښې ملحوظ نه شي نو د ﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ ترکیب د "اخلاق ثیاب"

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۸ ص۱۹۰

(۲) تفسیر الطبري ج۴ ص۴۵

(۳) روح المعاني ج۴ ص۲۷

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۹

د قبیل څخه ګڼل کېږي. یعنې که څه هم د ﴿ خَيْرَ ﴾ کلمه د ﴿ أُمَّةٍ ﴾ کلمې ته مضافه ده مګر د معنی په حاصل کښې یې صفت واقع ده لکه چې په "اخلاق ثیاب" کښې د "اخلاق" کلمه د "ثیاب" دپاره په مآل کښې صفت ده نو د دې ترکیب څخه په زړو جامو سره تعبیر کوو.

محمدي (ﷺ) امت بهتر امت دی

۳ـ د محمدي امت بهترې ډېرې وجې لري چې مونږ یې د لاتدې د څو مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د ایت شریف متباقي ټکړه د بهترۍ وجه بیانوي چې: ﴿ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ﴾ یعني: تاسو ځکه بهتر یاست چې تاسو په معروفو باندې امر کوئ او د منکراتو څخه خلک منعه کوئ چې په پخوانیو امتونو کښې دغه وظیفه پیغمبرانو علیهم السلام اجراء کوله.

که څه هم د هغوی امتونو به هم ذکره شوې وظیفه لرِ او ډېره اجراء کړې وي خو په پوره او اکمله توګه یې نه ده اجراء کړې د همدې کبله به د بل پیغمبر مبعوثیت ته حاجت پېښ شو. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمایي: ﴿ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ ﴾ [المائدة: ۷۹] یعني: دوی داسې وه چې د منکر فعل څخه یې یوه بل نه منعه کاوه، ضرور ډېر بد وه هغه شی چې دوی یې مرتکب شوي وه.

او همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کوي چې فرمایي: «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي مَنْصُورِينَ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[۱] یعني: زما د امت څخه به یوه ډله همېشه منصوره (کومک ورسره شوې) وي او څوک چې ورسره خپل کومک قطعه کړي هغه به ورته ضرر ونه شي رسولی تر دې چې قیامت قائم شي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه د دې امت د بهترۍ درې وجې څرګندې شوې چې یو امر بالمعروف او بل نهي عن المنکر او دریم ایمان بالله دی. حال دا چې دغه درېواړه وجې خو په تېرو شوو امتونو کښې موجودې شوې دي لکه چې د موسی علیه السلام په زمانه کښې یوې ډلې مجاهدینو (ساحرانو) د فرعون په مقابل کښې مقاومت وکړ، او نور دارنګه مثالونه شته؟!

مونږ وایو چې: ذکرې شوو درې وجو په پخوانیو امتونو کښې دومره ډېر قوت نه درلود څومره یې چې په دې امت کښې درلود، او دا مطلب نه دی چې دغو وجو په پخوانیو امتونو کښې بالکل موجودیت نه درلود.

د مثال په توګه: نبي کریم ﷺ دیارلس کاله مسلسل مسلح جهاد وکړ، همدارنګه په وروسته مراحلو کښې هم محمدي (ﷺ) امت اوږده جهادونه کړي دي لکه د بخارا جهاد دیارلس کاله

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۳

اوږدوالی وکړ او دا دی د روسي يرغلګرو او د هغوی د ملګرو په مقابل کښې د افغانستان جهاد خوارلس کالو ته ورسېده او په لکونو شهیدان او معیوبین یې ورکړه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په نوموړو دړېواړو وجو کښې خو ایمان بالله د ټولو څخه وړاندې ضرور دی نو په دې کښې څه حکمت دی چې په آخر کښې ذکر کړی شو؟

مونږ وايو چې ـوالله ﷻ أعلمـ: وجه يې دا ده چې دلته د ایمان څخه هغه ایمان مطلب نه دی چې سړی ورباندې د کفر څخه د اسلام رڼا ته راوخي چې د ټولو طاعتونو څخه په لومړۍ درجه کښې واقع دی، بلکې دلته ترې د ایمان حفاظت او ساتنه مراده ده چې د اهل الکتابو په شان مزخرفات ورسره ګډ نه کړي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ ﴾ [النساء: ١٣٦] يعني: ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی د خپل ایمان ساتنه وکړئ او ادامه ورکړئ چې نه ورسره بل څه خلط ملط کړي او نه بېرته مرتد شئ.

دغه ډول ایمان د امر بالمعروف او نهي عن المنکر څخه وروسته دی نو ځکه يې وروسته کړ، او هم يې ورپسې د اهل الکتاب ایمان ذکر کړ چې هغوی ورسره مزخرفات ګډ کړي دي، چې: ﴿ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ﴾ يعني: که اهل الکتاب خپل اصلي ایمان ته ادامه ورکړي او ساتنه يې وکړي نو دا ورته بهتر دي. يعني تاسو ځکه بهتر یاست چې په الله ﷻ باندې په رښتیانيو معناوو کښې ايمان راوړئ هیڅوک ورسره شريک نه دروئ او نه د آخرت ښېګڼې د خپلو ځانو پورې مختصې ګرځوئ. اهل الکتاب په دغو ټولو کښې پاتې راغلي دي چې هم يې د الله ﷻ سره عیسی ؑ او نور شريکان جوړ کړي دي او هم يې د آخرت د اختصاص دعوه د ځانو دپاره کړې ده.

۶ـ دا امت په دې باندې هم بهتر دی چې پيغمبر ﷺ يې په ټولو پيغمبرانو علیهم السلام باندې بهتر دی، لوی شفاعت او محمود مقام په همده ﷺ پورې مختص دی.

۷ـ بله وجه يې دا ده چې د همدې امت څخه جنتیان ډېر دي. نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «اهل الْجَنَّةِ عِشْرُونَ وَمِائَةُ صَفٍّ ثَمَانُونَ مِنْهَا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ وَأَرْبَعُونَ مِنْ سَائِرِ الأُمَمِ»[١] يعني: ټول اهل الجنّة يو سلو شل (١٢٠) صفه دي چې اتيا صفونه يې د همدې امت څخه دي او څلوېښت صفونه يې د متباقي امتونو څخه تشکيل شوي دي.

يادونه

۸ـ څرنګه چې د محمدي (ﷺ) امت په بهترۍ کښې زښت ډېر احاديث روايت شوي دي او يوه ښه غټه مجموعه يې ـچې تقريباً درويشتو احاديثو ته رسېږيـ علامه ابن کثير په خپل تفسير کښې ذکره کړې[٢] ـالله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړيـ نو علاقمندان دې هلته مراجعه وکړي.

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨١
(٢) تفسير ابن کثير ج١ ص٣٩١

دا امت افضل او فاضل لري

٩_ محمدي (ﷺ) امت د نورو امتونو په پرتله په مجموعه توګه افضل دی خو په خپلو منځو کښې يې ټول طبقات يو برابر نه دي. د صحابه وو ﷺ طبقه، همدارنګه د تابعينو او تبع تابعينو عليهم الرحمة طبقات د نورو څخه بهتر دي. لکه چې نبي کريم ﷺ ورته په «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي» (الحديث)[١] سره اشاره کړې ده.

برسېره په دې څومره چې د زمانې اهل زيات فاسد وي او څوک پکښې د نبي کريم ﷺ د سنتو اتباع وکړي نو په هماغې اندازې به هغه ته ثوابونه او اجرونه هم اضافه ورکړی شي.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ»[٢] زما امت د باران مثال لري نه معلومېږي چې اول يې بهتر دی او که آخر يې بهتر دی. يعنې د اجر ورکولو په لحاظ.

"أُمَّةُ الدَّعْوَة" او "أُمَّةُ الإجَابَة"

١٠_ د مبعوثيت څخه وروسته ټول خلک د "أُمَّةُ الدَّعْوَة" په نامه يادېږي ځکه چې دوی ټولو ته نبي کريم ﷺ د اسلام دعوت ورکوي. نو څوک چې دغه دعوت مني او ايمان راوړي په هغو باندې د "أُمَّةُ الإجَابَة" نوم اېښودل کېږي.

په دې مقام کښې لري نه ده چې د ﴿ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ څخه "أُمَّةُ الإجَابَة" مراد شي او د ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ څخه "أُمَّةُ الدَّعْوَة" اراده کړی شي. او دا ځکه چې مؤمنان لکه څنګه چې په خپلو منځو کښې يو تربله د نېکو توصيه کوي همدارنګه د کافرانو د دعوت څخه هم لاس نه اخلي.

د الله ﷻ خبره رښتيا شوه

١١_ په مدينه منوره کښې اهل الکتابو په مسلمانانو پسې پروپاګند او سپکې سپورې خبرې کولې حتی چې د بي بي عائشې رضي الله عنها په تهمت کښې يې هم لوی لاس درلود او په همدې دول باندې يې مسلمانان خپه کولی شوه مګر چې خبره جنګ ته ورسېده نو د الله ﷻ خبره رښتيا شوه؛ بني نضير او بني قينقاع د وطنه وشړل شوه او بني قريظه د تيغه تېر شوه. همدارنګه د الله ﷻ خبره په هر وخت کښې رښتيا کېږي چې مؤمنان د خپل ايمان په مقتضی کلک ولاړ وي او بې اتفاقي او شقاق ونه کړي. ﴿ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴾ [النساء: ١٢٢] يعنې: او څوک د الله ﷻ څخه د وينا د حيثه ښه صادق دی؟!.

يادونه

١٢_ که څه هم په دې مقام کښې د ذلت او مسکنت د اېښودلو نسبت مطلق اهل الکتابو ته شوی دی خو مطلب ترې يوازې يهود دي ځکه چې عين مضمون د [البقرة: ٦١] ايت کښې د همدوی

(١) صحيح البخاري ج١ ص٥١٥
(٢) جامع الترمذي ج٢ ص١١٤

په باره کښې نازل شوی دی چې: د موسی علیه السلام قوم دی او هغه ورباندې صراحت شوی دی. او دا خکه چې د ایت پیل په دې کلماتو باندې شوی دی چې: ﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَٰحِدٍ﴾ الآیة، یعنې: او کله چې تاسو وویلې چې ای موسی! موږ به هیڅکله په یوه نوعه طعام باندې صبر ونه کړو.

سوال جواب

۱۳_ که څوک وایي چې: هغه څو په استمراري توګه یهودو ته ذلت ثابت شوی وه او دلته ترې په ﴿إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ سره استثناء راغلې ده نو معلومه شوه چې دلته به یهود مراد نه وي؟

موږ وایو چې: استثناء دا معنی نه ده چې دوی د ذلت څخه خلاص دي بلکې په استثناء کښې د دوی یو حالت بیان شوی دی. یعنې په دوی باندې د ذلت خیمه په ټولو حالاتو کښې ولاړه ده هر چرته چې ومونډل شي، مګر دوی کله داسې هم مونډل کیږي چې په "حَبْلُ الله" او "حَبْلُ النَّاس" سره بې اعتصام (منګولې ښخې) کړی وي. یعنې د خلکو به دا ګومان وي چې دوی به د ذلت د کېله په "حَبْلُ الله" او "حَبْلُ النَّاس" سره اعتصام هم نه شي کولی څو داسې نه ده، اعتصام کولی شي څو د ذلت څخه ورباندې نه خلاصیږي بلکې دا هم یو ذلت دی چې همدغه اعتصام ته مجبوریږي.

په نني زمانه کښې د دې مثال داسې دی چې په سلمان رشدي باندې (چې یو ملحد سړی دی او د ایات شیطاني په نامه یې د الحاد کتاب لیکلی دی) د ایران د حکومت د پلوه د اعدام فیصله شوې ده، چې هر چا دا کار عملي کړ دوه ملیونه امریکائي ډالره انعام به ورکړي. مګر نوموړی رشدي کله په یوه کفري دولت کښې پټ شي او کله په بل کښې. نو دغه پټیدل په اصلي بریمکړي باندې څه تاثیر نه غورځوي څو تعمیل یې وروسته کوي. همدارنګه د یهودو ذکر شوی اعتصام په ذلت باندې څه تاثیر نه اچوي څو تعمیل نه یې تال ورکوي، چې د همدې اعتصام د کېله د وژلو، بندي کولو او د مالونو د تالا والا کولو څخه څو ورځې بچ پاتې کیدلی شي.

د دې دپاره چې دا موضوع ښه واضحه شي نو د همدې استثناء یو نظیر ولولئ:

الله ﷻ فرمایي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا﴾ [النساء ۹۲] یعنې: او هیڅ مؤمن ته مناسبه نه ده چې بل مؤمن ووژني مګر کله یې په خطا سره وژني. یعنې عدم مناسبت خو دائمي دی مګر د عدم مناسبت سره-سره ترې کله-کله په خطا سره وژل واقع کیږي.

لنډه دا چې ذکره شوې استثناء "منقطعه ده، د ذلت په لرې کولو باندې کوم تاثیر نه اچوي"[۱]، د همدې کېله د ذلت دوه نور انډیوالان (غضب او مسکنت) په عین ایت کښې د استثناء څخه وروسته ذکر شوي دي. که بالفرض تاثیر یې ورباندې اچولی نو په کار وه چې هغه دواړه هم یا د استثناء څخه وړاندې ذکر شوي وی او یا دوی دواړو هم استثناء درلودی.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۵۰

"حَبْلُ الله" او "حَبْلُ النّاس" څه فرق لري؟

۱۴ـ په دې کښې خو شک نشته چې په عربي ژبه کښې عهد ته ځکه حَبْل (پړی) وايي چې عهد د پړي مثال لري او متعاهدين ورباندې تړل کېږي. خو په دې مقام کښې يې مفسرينو کرامو ډېر تفسيرونه کړي دي چې ځينې لاندې لوستلی شئ:

الف: "حَبْل الله" د هغو حقوقو څخه عبارت دی چې الله ﷻ اهل الذمه وو ته ورکړي دي او "حَبْل النّاس" د همدغو حقوقو د ورکړې او ښه معاشرت څخه عبارت دی[۱]. مګر دا فرق ډېر خفي دی.

ب: "حَبْل الله" د جزيې د تشريع څخه عبارت دی او "حَبْل النّاس" د جزيې دمقدار د ټاکنې څخه عبارت دی[۲]. مګر دا فرق هم متبادر نه دی.

ج: "حَبْل الله" دلته د مسلمانېدلو په معنی دی او "حَبْل النّاس" د جزيه ورکولو معنی لري[۳]. دا فرق هم د منلو وړ نه دی، ځکه چې يو خو په کافرو کښې خبره ده او بل د هغوی سره معاهده يوازې په جزيه پورې خاصه نه ده او نه يوازې په مسلمانانو پورې خاصه ده.

د: "حَبْل الله" يعنې ظاهري ايمان راوړل چې په زړه کښې کافر وي او "حَبْل النّاس" چې مسلمانان ورته امان ورکړي او يا ورسره د جزيې په ورکړه باندې صلاح شي[۴].

دا فرق هم ځکه نه منل کېږي چې خبره په ښکاره اهل الکتابو کښې ده نه په منافقانو کښې. د همدې کبله په ذکر شوو ځلور واړو فرقونو کښې په يوه باندې هم د سړي اطمنان نه شي راتلای.

ه: نو په "حَبْل الله" ـ سره د مسلمانانو عهد مراد دی چې الله ﷻ د توقير دپاره خپل خان ته نسبت کړ او "حَبْل النّاس" د نورو کافرانو د عهد څخه عبارت دی چې يهودانو ته يې ورکړي، لکه په موجوده وخت کښې چې امريکايانو دوی (يهودان) په خپل څنګ کښې نيولي دي او نظامي، سياسي او اقتصادي کومکونه ورسره کوي. د همدې کبله الله ﷻ په "وَحَبْلٍ مِنَ الْمُؤْمِنِين" سره تعبير ونه کړ او په ﴿ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ سره يې ذکر کړه.

سوال جواب

۱۵ـ که څوک وايي چې: په دې تقدير يې د معنی حاصل داسې کېږي چې د يهودانو د ذلت مخه يا د مسلمانانو معاهده نيسي او يا د کافرانو معاهده، اما د ايت څخه معلومېږي چې دواړه معاهدې يې په اجتماعي توګه مخه نيسي ځکه چې "و" خو د جمعې دپاره دی. نو په کار وه چې د "أوْ" کلمه استعماله شوې وی (إلّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ أوْ حَبْلٍ مِنَ النّاسِ) ؟!

مونږ وايو چې: که د "و" په عوض "أوْ" استعمال شوی وی نو د معنی حاصل به يې داسې شوی وی

---

(۱) تفسير المراغي ج۴ ص۳۲
(۲) التفسير الكبير ج۸ ص۱۹۷
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۳۴۲
(۴) تفسير تيسير الرحمن ج۱ ص۱۲۲

چې دواړه معاهدې يوه د بلې سره نه جمعه کېږي او حال دا چې لاندې متعدد صورتونه درلودلی شي:
الف: چې يا يوازې مسلمانان ورسره معاهده وکړي او يا يوازې کافران.
ب: چې دواړه طائفې هره يوه خپله معاهده د يهودانو سره وکړي، لکه چې په نني عصر کښې هم ورسره مصريانو مسلمانانو معاهده کړې ده او هم امريکايانو کافرانو.
ج: چې يوه ډله يهود د يوې طائفې سره معاهده وکړي او بله ډله د بلې طائفې سره.
د: چې د يوې طائفې معاهده په يوازېني ډول باندې موثره نه وي ترڅو چې د دواړو طائفو معاهدې ترلاسه نه کړي نو د سر او مال د لوټ کېدلو څخه بچ نه شي پاتې کېدلی.
لنډه دا چې: که د "و" په عوض د "أو" کلمه استعماله شوې وی نو ذکر شوو ټولو صورتونو ته به ايت شريف نه وی شامل شوی.

﴿ لَيْسُوا۟ سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ ﴾

[۱۱۳] دوی (اهل الکتاب) يو برابر نه دي. د اهل الکتابو څخه يوه ډله داسې ده چې (د شريعت په احکامو باندې کلکه) ولاړه ده، دوی د الله ﷻ ايتونه د شپې په مختلفو برخو کښې په داسې حال کښې لولي چې دوی سجده کوونکي (لمونځ کوونکي) وي (فرضي وي او که نفلي).
[۱۱۴] دوی په الله ﷻ او هم د قيامت په ورځې باندې (په صحيحو معناوو کښې) ايمان راوړي او په نېکو باندې امر کوي او هم د منکراتو څخه منعه کول کوي او په خيريه کارونو کښې جلتي کوي او همدوی د صالحانو څخه دي.
[۱۱۵] او هغه شی چې دوی وکړي هر خير چې وي نو هيڅکله به يې ناشکري ونه شي کړی (جزا به پوره ورکړی شي). او الله ﷻ په متقيانو باندې پوه دی (د هر چا درجه ورته معلومه ده).

شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې کله عبدالله بن سلام ﷺ او څو نورو صحابه وو کرامو ﷺ ايمان راووړ او يهوديت يې پرېښود نو د دوی مشرانو او ملايانو ورپورې پروپاګند شروع کړ چې دوی ډېر بد خلک دي د خپلو پلرونو دين يې پرېښود او په قرآن کريم باندې يې ايمان راووړ، نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[۱]؛ چې دوی نېک خلک دي او تاسو بد خلک ياست چې سره د علمه په خپل جهل باندې کلک ياست او اسلام نه قبلوئ.

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۹۶

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو تقسیم ته اشاره کړې وه چې ځینې یې مؤمنان دي او اکثره یې فاسقان دي. په دې ایتونو کښې یې په همدغه مضمون باندې بنه پوره رڼا واچوله چې ټول یو برابر نه دي، تر آخره پورې.

۲ـ هلته د هغوی په سوانحو کښې ثابته شوې وه چې په دوی باندې ذلت او مسکنت خیمې وهلې دي او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ دي او دلته د همدغو سوانحو څخه یو ټولګی ووېستلی شو چې د وتلو دروازه لا تر اوسه نه ده بنده شوې دوی کولی شي چې په مختار امت کښې داخل شي او د بدو سوانحو څخه ځانونه راخلاص کړي لکه چې عبد الله بن سلام ﷺ او ځینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ ترې ځانونه راخلاص کړي دي.

۳ـ او هم ټول مسلمانان په غوږ باندې ووهل شوه چې د ذکرې شوې بدې سوانحو نسبت هغو صحابه وو ﷺ ته ونه کړي چې هغوی په ایمان باندې مشرف شوي دي. او هم هغوی وپوهول شوه چې کله د یهودانو بده سوانح بیانېږي هلته تاسو مراد نه یاست، تاسو خو دا- دا صفات لرئ؛ هلته هغه بني اسرائیل مراد دي چې دا-دا صفات ونه لري. لنډه دا چې هغه ایتونه په دې ایتونو سره د دې دپاره تعقیب شوه چې مسلمانان پیغور ورنه کړي او هغوی مایوسه نه شي.

د مطلب خلاصه

یعني: ای مؤمنانو! ټول اهل الکتاب یو برابر نه دي چې د قرآن کریم په حقانیت باندې ټولو سترګې پټې کړې وي او یو هم ورباندې ایمان رانه وړي، بلکې په دوی کښې یوه ډله شته چې په اول کښې یې په خپل کتاب باندې په حقه توګه ایمان راوړی دی چې همدا ایمان یې د دې سبب شوی دی چې په قرآن کریم باندې هم ایمان راوړي او په خَيْرَ أُمَّةٍ (مختار امت) کښې شامل شي. کوم صفات چې هغوی لري هغه دوی هم لري، الله ﷻ توفیق ورکړ، د غضب څخه رحمت ته راووتل؛ چې صفات یې دا دي:

۱ـ دغه ټولګی په دین باندې کلک ولاړ دی، نه ورباندې د خپلو قومیانو پروپاګند تاثیر کوي چې د حقې لارې څخه واوړي او نه یې دنیاوي شته او دارایي د تاثیر لاندې راوستلی شي چې دنیا ته په آخرت ترجیح ورکړي.

۲ـ دوی د شپې په مختلفو وختونو کښې د الله ﷻ ایتونه په داسې حال کښې لولي چې لمونځ کوونکی وي. یعني برسېره په فرضي لمونځونو باندې نفلي او د تهجد لمونځونه هم اداء کوي.

۳ـ دوی په الله ﷻ باندې په حقیقي توګه ایمان راوړی او د خپل عمر د آخرنۍ سلګۍ پورې ادامه ورکوي. نه ورسره په عبادت کښې شریک دروي او نه یې د کوم یو پیغمبر څخه انکار کوي.

۴ـ همدارنګه دوی په آخرنۍ ورځ (قیامت) باندې هم په واقعي ډول ایمان راوړي، چې د هر چا

سره به د خپلو اعمالو محاسبه وکړه شي او هيڅ يو کس به هم د بل پېټی په اوږو وانخلي او نه به د چا دپاره نسب په کار ورشي، که څه هم د پيغمبرانو د اولادو څخه وي.

لنډه دا چې په آخرت باندې پخه عقيده لري چې نسب نه د جنت د داخلېدلو سبب گرځېدلی شي او نه د دوزخ څخه د نجات باعث جوړېږي.

۵ـ دوی د خپلې وسې په اندازه نورو خلکو ته په شرعي احکامو امر کوي او د اسلام د طرفدارانو په ډېروالي او په وړاندې تگ باندې يې خوشالېږي.

۶ـ دوی همدارنگه د شرعي منکراتو څخه خلک منعه کوي او د هر چا په کجروۍ باندې خپه کېږي که په دې باره کښې وسله وال جهاد ته حاجت پېښ شي هم ورته چمتو دي.

۷ـ دوی د خير په کارونو کښې د نورو څخه جلتي کوي، سست او تنبل نه دي چې په ښېگڼو کښې وروسته-وروسته کېږي.

دغه ډله چې ذکر شوي صفات ولري دوی د صالحانو د جملې څخه دي، د دوی سره هغه څوک هيڅکله نه شي برابرېدلی کوم چې په خپل دين کښې فاسق وي او حتی د حق او باطل يې سره گډوډ کړي، او برسېره په دې چې د قرآن څخه انکار کوي د اسلام په حقانيت کښې هم خلکو ته شک او شبهې وراچوي او هم د خلکو د مسلمانېدلو مخه نيسي، بلکې همدې خبرې ته منتظر وي چې کاشکې داسې وخت راشي چې د مسلمانانو بېخ ووځي او پوپنا شي.

د دغو صفاتو خاونده ډله د الله ﷻ په نزد معززه او بهتره ډله ده، دوی چې هر يو نېک کار وکړي د هغه به ناشکري ونه کړی شي او بې اجره به پرېنښودل شي، بلکې د دوی د نېک عمل ډېر وړوکی اجر به لس چنده ورکړی شي او لا د دې څخه پورته چندونه به هم ورکړی شي، ځکه چې الله ﷻ په متقيانو باندې پوه دی د هر متقي د تقوی اندازه او ارزښت ورته معلوم دی.

توضيحات

۱ـ که څه هم په دې مقام کښې د اهل الکتابو يوه ډله توصيفه شوې ده چې دا-دا صفات لري خو مشخصه شوې نه ده، چې دوی په خپل دين کښې ذکر شوي صفات لري او که د هغه څخه وروسته په اسلام باندې مشرف شوي دي د دې صفاتو خاوندان شوي دي.

مگر د دې سورت په آخر کښې واضحه شوې ده چې دلته په اسلام باندې مشرفه ډله مطلب ده، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَـٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلاً ﴾ [آل عمران: ۱۹۹] يعنې: او بې شکه د اهل الکتابو څخه هغه څوک هم دي چې په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او هم په هغه شي چې تاسو ته درنازل شوی او په هغه شي باندې هم چې دوی ته ورنازل شوی دی، په داسې حال کښې چې خاص الله ﷻ لره عاجزي کوونکي دي او د الله ﷻ په ايتونو باندې ناچيزه پيسې نه اخلي.

دغه ډله څومره کسان وه؟

۲_ څرنګه چې یهود په عداوت کښې ډېر کلک دي او هم يې زړونه ډېر سخت دي نو د دوی څخه د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې ډېر لږ خلک په اسلام باندې مشرف شوي دي لکه عبد الله بن سلام او څه نور. او په وروستنۍ زمانه کښې هم مونږ ته معلومات نشته چې کوم یو یهودي به مسلمان شوی وي، او په خپل عمر کښې خو مونږ نه چرته د راډیوګانو څخه د دوی د مسلمانېدلو څه اورېدلي دي او نه مو چرته په جرائدو کښې لوستي دي.

اما بالمقابل د نصاراوو عداوت د هغوی په پرتله کمزوری دی او هم يې زړونه نرم او څه ناڅه ترحم لري، نو ځکه دوی په اسلام باندې زښت ډېر مشرف شوي دي او لا مشرف به شي.

مونږ په خپل عصر کښې هم اورېدلي دي، هم مو لیدلي دي او بالآخره هم مو لوستي دي چې د دوی څخه ځینې کسان په ایمان مشرف شوي دي. او د نبي کریم ﷺ د زمانې د مسلمانو شوو نصارا وو په هکله ځینو تفاسیرو لیکلي دي چې دوه دېرش (۳۲) تنه د حبشې څخه او څلوېښت (۴۰) تنه د اهل نجران څخه او اته (۸) تنه د رومیانو څخه په اسلام باندې مشرف شوي وه چې اتیا (۸۰) تنه کېږي، دوی ټول عیسویان وه او په محمد ﷺ باندې يې ایمان راوړ[1].

د سجدې څخه لمونځ مراد دی

۳_ دا جمله ﴿ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴾ د تلاوت کوونکو څخه حال واقع شوی دی نو که د سجدې څخه لمونځ مراد نه شي معنی به يې داسې شي چې دوی د سجدې په حالت کښې د قرآن کریم تلاوت کوي. او نبي کریم ﷺ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَلَا وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا»[2] یعنې: خبردار! او زه منعه کړی شوی یم چې قرآن کریم د رکوع او یا د سجدې په حالت کښې تلاوت کړم.

نو دلته د لمانځه څخه د سجدې په رکن سره تعبیر کړی شوی دی لکه چې کله-کله ترې د قیام په رکن سره هم تعبیر کېږي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴾ [البقرة:۲۳۸] یعنې: او خاص د الله ﷻ دپاره د عاجزۍ په حالت کښې ودرېږئ (لمونځونه وکړئ).

۴_ د ﴿ فَلَن يُكۡفَرُوهُ ﴾ کلمه د "كُفْرَانُ النِّعْمَة" څخه اخستله شوې ده چې د پټولو په معنی سره ده. کله چې د یوه نعمت بدله ورکړی شي دې ته شکر او شکریه وایي او کله چې ورنه کړی شي نو هغه ته "كُفْرَانُ النِّعْمَة" ویل کېږي، ته به وایې چې نعمت پټ کړي شو او خاورې وړباندې واړولی شوې. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمایي: ﴿ فَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهِۦ ﴾ [الأنبياء:۹۴] یعنې: نو هرڅوک چې د صالحو اعمالو څخه عمل وکړي حال دا چې مؤمن وي نو (د الله ﷻ په نزد) د هغه د هلو ځلو ناشکري نشته؛ پوره بدله به ورکړی شي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۴۳
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۹۱

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ
أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَثَلِ
رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِنْ
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ ﴾

[۱۱۶] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي د دوی څخه به د دوی مالونه او اولادونه هيڅ شی دفعه نه کړی شي، او همدغه کسان د اور اندېوالان دي، دوی به په اور کښې همېشه وي.

[۱۱۷] د هغه شي مثال چې دوی يې په دغه حقير ژوند کښې نفقه کوي (د اسلام په عداوت کښې، په رياکارۍ کښې، د غير الله ﷻ په عبادت کښې او په نورو فسق او فجور کښې) داسې دی لکه باد چې ډېره يخني پکښې وي (او) د داسې قوم کروندې ته ورسېږي چې هغوی په خپلو خانونو باندې ظلم کړی وي (او الله ﷻ ورته په غضب شوی وي) نو دغه کرونده هلاکه کړي.

او الله ﷻ په دوی باندې تېری نه دی کړی (چې مالونه يې ورته مفيد نه واقع کوي) مګر دوی په خپلو خانونو باندې پخپله ظلم کوي (چې په کفر باندې کلک دي، که نه نو هيڅ بې قدري به يې نه وی شوې).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د اهل الکتابو څخه د مسلمانې شوې ډلې حال بيان شوی وه چې د هغوی د هرې يوې ښېګڼې قدرداني کېږي او په دنيا او آخرت کښې ورته نفعه رسوي.

په دې ايتونو کښې د کافرې ډلې حال بيانېږي چې نه ورته مالونه فائده رسولی شي او نه به يې اولادونه په درد وخوري.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: کافران او مسلمانان د الله ﷻ په نزد هيڅکله نه شي برابرېدلی ځکه چې د مسلمانانو هيڅ خيريه عمل بې مکافاته نه پرېښودل کېږي، که اولادونه يې ژوندي وي نېک اعمال يې ورته ګټه ده او چې مړه شي د صبر په سبب باندې ورته د جنت د داخلېدلو باعث جوړېږي. همدارنګه مالونه هم دوی ته په دنيا او آخرت کښې ګټه ده چې په دنيا کښې ترې استفاده کوي خو د غټ غم (حرص) څخه يې په امن کښې دي، او په آخرت کښې خو واضحه خبره ده چې د هغوی د يوې ښېګڼې ناشکري به هم ونه شي کړی او هيڅ نفقه به يې ضائعه نه شي.

۲_ بالمقابل د کافرانو نه اولادونه په درد خوري او نه مالونه، خو د دې سره-سره دوی ورپورې داسې نښتې دي ته به وايې چې همدغه يې د دنيا او آخرت د نجات اسباب دي. دغسې نه ده، نه به

دوی ته په دنیا کښې نجات ورکړی شي لکه فرعونیانو ته یې چې نجات ورنه کړی شو، او نه په آخرت کښې، د دوی د اور سره کلکه انډیوالي ده داسې انډیوالي چې هیڅکله به تري جدا نه شي

٣ـ ای مؤمنانو! لاندې مثال ته ښه متوجه شئ ترڅو مو سرونه ښه خلاص شي چې کافرانو ته مالونه هیڅ ګټه نه شي رسولی، او په دنیا کښې چې څه دوی ته ورکړی شوي دي دا د دې دپاره نه دي چې دوی الله ﷻ ته ګران او محترم دي، بلکې دا د دې کبله ورکړی شوي دي چې الله ﷻ ته دنیا څه اهمیت نه لري څکه یې دښمنانو ته هم ورکوي. مثال دا دی چې:

یو ظالم قوم وي او څه کښت او زراعت ولري چې ښه سمسور وي او ښه حاصلات یې نیولې وي، دوی ورته زیات هیله مند وي خو په عین وخت کښې د هغوی د ظلم د کبله وربانديي الله ﷻ خپل غضب نازل کړي او داسې سوړ باد وربانديي مسلط کړي چې د سوړوالي د کبله کښت او حاصلات ټول توره ایره جوړ کړي.

نو لکه څنګه چې دغو ظالمانو کروندګرو ته د خپل کښت او زراعت څخه څه شی په لاس نه ورځي همدارنګه کافرانو ته هم مالونه څه ګټه نه شي رسولی، لکه څنګه چې هغوی په خپلو خانو بانديي ظلم کړی دی چې الله ﷻ ورته په غضب شوی وه همدارنګه دوی هم په خانو ظلم کړی دی چې کفر یې اختیار کړی دی او الله ﷻ موافقه جزا ورکړې ده او بس.

دا وه د دوی د مالونو مثال، همدارنګه د دوی د اولادونو مثال هم درواخلئ چې هیڅ په ښه بانديي به یې ورنه شي.

توضیحات

١ـ د [آل عمران: ١٠] ایت لاندې په دې باره کښې چې مالونه او اولادونه کافرانو ته ګټه نه شي رسولی، څه لیکلی شوي دي چې باید دلته یو خل بیا وکتل شي. خو په دې ځای کښې وربانديي یوازې همدومره اضافه کوو چې اولادونه او مالونه هغوی ته په دنیا او آخرت کښې د تعذیب سبب هم جوړېږي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَـٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَـٰفِرُونَ ﴾ [التوبة: ٥٥] یعنې: نو د دوی مالونه او اولادونه دې تا په تعجب کښې وانه چوي (چې د کفر سره‐سره یې ورته ورکړي دي، او دا څکه چې) بې شکه الله ﷻ د دې خبرې اراده کړې ده چې دوی وربانديي په حقیر ژوند کښې معذب کړي او (د دې دپاره چې) ارواګانې یې وځي په داسې حال کښې چې دوی کافر وي. (یعنې په دواړو دارینو کښې یې د تعذیب سبب جوړ شي).

‹صِرٌّ› څه معنی؟

٢ـ د ﴿ صِرٌّ ﴾ کلمه د ‹صَرِيْر› څخه اخستله شوې ده او ‹صَرِيْر› تېز اواز ته وایي، د همدې کبله همیانی ته ‹صُرَّة› وایي چې پیسې پکښې اواز کوي او شرنګېږي. مګر په دې مقام کښې یې

مفسرینو کرامو لاندې معناوې کړې دي(۱):

الف: اکثریت وايي چې دلته د "بَرْد" (یخنۍ) په معنی ده.

ب: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې دلته د اور معنی ورکوي. او په بل روایت کښې وایي شدیده یخني ترې مراده ده.

ج: دلته هغه اواز مطلب دی چې تېز باد یې د تیږو په رغړولو سره پیدا کوي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي درېواړه معناوې سره منافات نه لري، او دا ځکه چې تېز باد اواز کوي او کښتونه کله په حرارت سره سوزي چې ګرم وي او کله په برودت (سوړوالي) سره سوزوي چې ډېر سوړ وي. نو په دې تقدیر به د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په ترجمه کښې د اور (ناړ) څخه سوزول مطلب شي. نو د معنی حاصل به یې داسې شي: لکه شدید سوړ باد چې کښت هلاکوي همدارنګه د کافرانو دنیاوي انفاق هم د دوی دپاره وژونکي زهر دي، دوی چې هرڅومره ډېر انفاق د اسلام په عداوت او دښمنۍ کښې د بوتانو په عبادت کښې او په ریاکارۍ کښې وکړي په همغې اندازه یې کفر قوي کوي او د دوزخ عذاب یې درنېږي.

او یا په بل عبارت: د کافرانو د نفقه شوو مالونو کیفیت داسې ظالمانو کروندګرو ته ورته دی چې کرونده یې د ظلم د کبله هلاکه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: سوزوونکی باد خو د هر چا کرونده د کاره وباسي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته ﴿ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓاْ ﴾ کښې د کروندې نسبت ظالمانو ته وکړی شو؟

مونږ وایو چې: د ظالمانو کروندګرو کرونده چې د ظلم د کبله هلاکه شي نو خاوندانو ته یې هیڅ ګټه نه شي رسېدلی، لکه چې الله ﷻ د یوه باغ د خاوندانو قیصه په [القلم:۱۷_ ۳۳] ایتونو کښې بیانه کړې ده چې د خپل باغ حاصلات یې د فقیرانو څخه په پټه راټولول چې که راباندې خبر شي څه خیرات او صدقات به راځخه وغواړي، نو الله ﷻ یې باغ پوپنا کړ.

هو! کله-کله د مسلمانانو مالونو ته هم د الله ﷻ د حکمتونو څخه د یوه حکمت په بنا صدمه رسېږي او د منځه ځي، اما دوی بالکل بې برخې نه پاتې کېږي ځکه چې صبر کوي او په دنیا او آخرت کښې یې عوضونه ترلاسه کوي. نبي کریم ﷺ همدې ته اشاره کوي چې: «عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ»(۲) یعني: د مؤمن کار ته تعجب کوم چې هر یو کار یې ورته ګټه ده او هر یو کار د بل هیچا دپاره ګټه نه ده مګر د مؤمن دپاره، که خوشالي ورته ورسېږي شکر کوي نو خوشالي ورته شي. او که څه خپګان ورته پېښ شي صبر کوي نو خپګان ورته خیر جوړ شي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۰: تفسیر الطبري ج۴ ص۵۹

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۴۱۳

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةً مِّن دُونِكُمۡ لَا يَأۡلُونَكُمۡ خَبَالًا وَدُّواْ مَا عَنِتُّمۡ قَدۡ
بَدَتِ ٱلۡبَغۡضَآءُ مِنۡ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَمَا تُخۡفِي صُدُورُهُمۡ أَكۡبَرُۚ قَدۡ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۖ إِن كُنتُمۡ
تَعۡقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَـٰٓأَنتُمۡ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمۡ وَلَا يُحِبُّونَكُمۡ وَتُؤۡمِنُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ كُلِّهِۦ وَإِذَا لَقُوكُمۡ
قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوۡاْ عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ قُلۡ مُوتُواْ بِغَيۡظِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِن تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٞ تَسُؤۡهُمۡ وَإِن تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٞ يَفۡرَحُواْ بِهَاۖ
وَإِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔاۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ﴿١٢٠﴾﴾

[١١٨] اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى! تاسو د خپلو خانو څخه ټيټ خلک (كافران) رازدار مه جوړوئ (ځكه چې) دوى تاسو ته د فساد په پيدا كولو كښې هيڅ قصور نه كوي، دوى ستاسو مشقت خوښوي. په يقين سره د دوى د خولو څخه د دښمنۍ خبرې درښكاره كېږي او كوم (عداوت) چې د دوى سينې (زړونه) يې پټوي هغه ډېر لوى دى. بې شكه مونږ تاسو ته خپل ايتونه (احكام د دلايلو په رڼا كښې) بيان كړه، كه تاسو د عقل څخه كار واخلئ (نو په عمل كښې به يې پياده كړئ).

[١١٩] خبردار! تاسو اى دغو (خلكو چې كافران درسره كلک عداوت كوي) د هغوى سره مينه كوئ (چې د دوزخ څخه نجات ومومي) او هغوى درسره مينه نه كوي (كفر ته مو بلي) او تاسو په ټولو كتابو باندې ايمان راوړئ (او هغوى ستاسو په كتاب ايمان نه راوړي). او كله چې تاسو سره ملاقي شي وايي چې مونږ ايمان راوړى دى او كله چې يوازې شي نو ستاسو (په اتفاق او خوشالۍ) باندې د ګوتو سرونه د غُصې څخه چيچي. ورته ووايه چې په غُصې سر مړه شئ (كه هرخومره په غُصه شئ د الله ﷻ اراده نه شئ بدلولى). بې شكه الله ﷻ د سينو په حالاتو باندې پوه دى.

[١٢٠] كه ستاسو سره لږ څه نيكي پيوسته شي نو دوى خپه كوي او كه څه مصيبت (خپګان) درته ورسېږي نو دوى ورباندې خوشالېږي. او كه تاسو صبر وكړئ او (د الله ﷻ څخه) وډار شئ، نو د دوى پټ تدابير به درته هيڅ شى ضرر ونه شي رسولى. بې شكه الله ﷻ په هغو كارونو باندې چې دوى يې كوي (په علم او قدرت سره) احاطه كوونكى دى.

ارتباط

په وړاندینیو ایتونو کښې د کفارو کړه وړه بیان شوه چې د مومنانو په عداوت کښې د خپل توان په اندازه د مالونو مصرفولو څخه ډډه نه کوي. اګر که څه فائده ورته نه شي رسولی. په دې ایتونو کښې مومنانو ته ښودانه شوې ده چې باید دوی یې په مقابل کښې څه وکړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مومنانو! که څه هم تاسو د کافرانو سره څه ناڅه اړیکې لرئ لکه د جاهلیت د وخت رفاقت، نسبي قرابت، د رضاع نږدېکت، تحالف او تعاهد او داسې نور، مګر تاسو ته به کار دې چې هغوی د خانونو دپاره رازدار جوړ نه کړئ. ځکه چې هغوی ستاسو څخه دون (ټیټه) خلک دي، د دې لیاقت نه لري چې ستاسو په رازونو باندې خبر شي؛ چې دوی به ترې د اسلامي ټولنې په ضد بده استفاده وکړي او د تخریب چلونه به ورته ترتیب کړي. لاندې دلایلو ته متوجه شئ:

۱ـ کافران په دې ښې هیڅ سستي او قصور نه کوي چې تاسو ته څه فساد په غاړه کښې دړواچوي او په څه بلا باندې مو اخته کړي.

۲ـ ستاسو مشقت او غم د دوی ډېر خوښ دی؛ په تاسو باندې چې هرڅومره مشکلات زیاتېږي دوی ترې خوند اخلي.

۳ـ دوی تاسو سره په پټه کښې ډېر عداوت او دښمني لري چې کله-کله یې بې اختیاره د خولو څخه د دښمنی خبرې راوځي او لږ څه زړه ورباندې سړوي.

۴ـ خو کومه دښمني چې دوی یې په زړونو کښې ساتي هغه ډېره لویه ده، د هغې د لویوالي اندازه به تاسو ته په هغه وخت کښې څرګنده شي چې دوی د ضرر رسولو څه توان مونده کړي.

ای مومنانو! مونږ خو په یقین سره تاسو ته خپل مدلل احکام درنازل کړه که تاسو د عقل څخه کار واخلئ، تاسو به هم پوه شئ چې بې شکه ذکرې شوې وجې واقعیت لري.

۵ـ تاسو خو د کافرانو سره مینه لرئ چې اسلام ته یې دعوت کوئ خو هغوی تاسو کفر ته دعوت کوي، ستاسو ورباندې زړونه سوزي چې د دوزخ څخه خلاص شي خو هغوی غواړي چې تاسو د دوزخ خاشاک جوړ شئ. نو د داسې خلکو رازداري څه په کار ده چې په هیڅ وجه نه زړه سوی لري او نه مینه محبت.

۶ـ تاسو په ټولو کتابونو باندې ایمان لرئ حتی چې د اهل الکتابو اسماني کتابونه هم پکښې شامل دي لکه تورات، انجیل او داسې نور، مګر دوی د دې سره- سره ستاسو په وینو نه مړېږي. ایا هغه څوک رازدار جوړول مناسب دي چې د نږدېکت د موجباتو سره- سره درڅخه لرې کېږي؟، په اصطلاح چې تاسو یې مړی ژاړئ او هغوی مو خولو پورې خاندي.

که بالفرض تاسو د دوی په شان د خپل کتاب څخه په غیر په بل اسماني کتاب باندې ایمان نه درلودی، نو په هغه وخت کښې خو به د دوی دښمني په سل چنده نوره هم زیاته وي.

۷ـ په کافرانو کښې داسې خلک هم شته چې کله ستاسو سره ملاقي شي نو وایي چې ﴿ءَامَنَّا﴾

مونږ ایمان راوړی دی ترڅو ستاسو زړه سوی او علاقه ورسره نوره هم قوي شي او په رازداری کښې ورباندې پوره اعتماد وکړئ، مګر کله چې په خنګ شئ نو د غُصې څخه د ګوتو څوکې چیچي. نو معلومه شوه چې دوی په هیڅ وجه ستاسو دوستان نه شي جوړېدلی او معلومه شوه چې په زړونو کښې یې درته ډېر لوی عداوت نیولی دی.

نو ای پیغمبره! ورته ووایه چې د غُصې څخه مړه شئ، یعنې که د قهر او غضب څخه مړه هم شئ د الله ﷻ ارادې ته به تغیر ورنه کړی شئ او دا ارمان به خاورو ته یوسئ. الله ﷻ ته ستاسو د زړونو حال پوره څرګند دی، که د مسلمانانو څخه یې پټ کړئ نو د الله ﷻ څخه یې نه شئ پټولی، الله ﷻ به دوی ته په دلایلو سره ورښکاره کوي.

۸ـ ای مؤمنانو! کله چې تاسو سره خوشالي تماس پیدا کوي که څه هم ډېره لږه وي نو کافران درباندې سخت خپه کېږي او لږ خوشالي یې هم درباندې نه پېرزو کېږي. مګر بالمقابل چې کله درته څه مصیبت او خپګان رسېږي نو دوی درباندې خوشالېږي او زړونه یې غواړي چې مصیبت مو لا پسې غټ او قوي شي.

نو ای مؤمنانو! تاسو ته توصیه کېږي چې په شریعت باندې کلک شئ، د الله ﷻ په اوامرو باندې عمل وکړئ او د مناهیو څخه یې پرهېز وکړئ. نو که تاسو صبر او تقوی وکړه، د کافرانو مکرونه او چلونه به درته هیڅ ضرر ونه شي رسولی او دا ځکه چې د هغوی ټول اعمال د الله ﷻ د علم او قدرت د احاطې لاندې دي، چې د الله ﷻ اراده نه وي د هغوی د لاسه څه پوره نه دي. نو ترڅو چې تاسو په صحیحو معناوو کښې مؤمنان یاست په هغوی باندې به په هره زمانه او هر ځای کښې برلاسي یاست، د برلاسۍ دپاره همدا قاعده د خانو سره وساتئ. د وحې د نزول زمانه محدوده ده، نبي کریم ﷺ هم انسان دی، ضرور د مرګ سره مخامخ کېدونکی دی، همېشه به ژوندی نه وي چې تاسو ته موقع په موقع د غیبو څخه خبر درکړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم ذکر شوي ایتونه ځینو مفسرینو د اهل الکتابو په باره کښې او ځینو د منافقانو په باره کښې ګڼلي دي[۱] لکه چې ﴿ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ ﴾ او ﴿ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا ﴾ ورباندې دلالت کوي مګر بهتره دا ده چې په عموم باندې پرېښودلی شي چې ټولو کافرانو ته شامل شي لکه چې د ﴿ مِّن دُونِكُمْ ﴾ د جملې څخه معلومېږي.

هوا که په کوم کافر کښې د ذکر شوو اتو وجو څخه کومه یوه موجوده نه وي باک یې نشته. ځکه چې که په یوه کښې موجوده نه وي په بل کښې به موجوده وي، دا ضرور نه ده چې په هره یوه کښې ټولې وجې په اجتماعي توګه موجودیت ولري.

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۳۸

"بطانة" څه معنی؟

۲_ د "بِطَانَة" او "بَاطِن" کلمې د یوه مصدر (بَطْن) څخه اخستلې شوې دي. په عربي ژبه کښې هر پټ شي ته "بَطْن" وايي او هر ښکاره شي ته "ظَهر" وايي[1]، نو "بطَانَة" د هغه چا نوم دی چې سرې بې په پټو رازونو باندې خبروي او هیڅ ترې نه پټوي.

په دې مقام کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کوي چې د کافرانو څخه د ځانو دپاره "بطانة" مه جوړوئ چې اسرار ورسره شریک کړئ او دا څکه چې دا یوازې تاسو ته ضرر نه دی بلکې تولې اسلامي تولنې ته په ضرر تمامېږي. په دې اروند د [آل عمران: ۲۸] ایت لاندې گټور معلومات لیکلي شوي دي ـ والحمد لله ﷻ.

مسلمانان با رحمه دي

۳_ سبحان الله! مسلمانانو ته په بالمثل عمل باندې توصیه ونه شوه چې د کافرانو په منځکښې د فساد اور بل کړئ او د هغوی سره خدعه (ټګي) او منافقت وکړئ او داسې نور بالمثل عمل ورسره اجراء کړئ، بلکې دوی ته صرف په لاندې دوه شیانو باندې توصیه وشوه چې:

اول: هغوی د ځانو دپاره رازدار مه جوړوئ چې تولې اسلامي جامعې ته ضرر دي.

دوهم: خپل صبر او استقامت قوي کړئ، اتفاق او اتحاد پیاوړی کړئ، د الله ﷻ څخه ودار شئ او په همده ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ چې هرڅه یې په واک او اختیار کښې دي.

برسېره په دې په [الممتحنة: ۸] آیت کښې د دې اجازه هم ورکړه شوې ده چې د غیر حربي کافر سره که نیکي وکړئ هم بده نه ده.

نو معلومه شوه چې اسلامي تولنه ډېره با رحمه تولنه ده. د دې ډېر ښه مثال د افغانستان لاندې دوه حالتونه دي:

الف: کله چې په افغانستان کښې کمونستي رژیم په اقتدار منګولې ښخې کړې نو په زرګونو مسلمانان یې څوک شهیدان او څوک ترې تم کړه چې د نن ورځې پورې یې لا پته نه ده معلومه چې څه شوه، ماشومان یې تر اوسه د راتلو په انتظار دي، او د هجرت کاروانونه خو د هیچا څخه پټ نه دي.

ب: خو کله چې هلته مجاهدین ورداخل شوه، نه یې هغوی بندیان کړه او نه یې ووژل. هوا ځینو وطن پرېښود او وتبتېدل خو دا د دې کبله چې دوی په مجاهدینو باندې د خپلو ځانو ګومان کاوه چې دوی به هم زمونږ په شان بې رحمه وي او زړه سوی به راباندې ونه کړي. او یا د دې کبله چې هغوی د ارتداد څخه علاوه نور جنایات کړي وه او د شرعي حکم د تطبیق څخه ودار شوه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۹

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: د اسلام په وړاندې تګ باندې په غُصه کېدل خو کفر دی او د ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ د معنى حاصل داسې کېږي چې د مرګ د وخته پورې خپلې غُصې (کفر) ته ادامه ورکړئ، ايا دا صحت لري؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د همدې سوال دپاره متعدد جوابونه کړي دي:

الف: ځينې وايي چې د الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته امر کوي چې کافرانو ته په ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ سره ښېرا وکړه[1]، يعني چې تاسو د اسلام په پرمختګ باندې په غُصه ياست په همدې حال باندې هلاک شئ. مګر دا جواب د لاندې وجوهو د کبله خوندور نه دی:

اول: که څه هم نبي کريم ﷺ ځينو اشخاصو ته ښېراوې کړي دي مګر د يو قوم د ښېراوو اجازه نه ده ورکړه شوې لکه چې فرمايي: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ [آل عمران: ۱۲۸] يعني: تا ته د دې کار څخه هيڅ اختيار نشته.

دوهم: که بالفرض نبي کريم ﷺ ته امر شوی وی چې کافرانو ته ښېرا وکړه نو ټول به دستي هلاک شوي وی ځکه چې پيغمبر ﷺ چې د الله ﷻ په اجازه باندې هره يوه غوښتنه وکړي هغه قبلېږي. او که دستي نه وی هلاک شوي نو د کفر په حالت کښې خو به ضرور هلاک شوي وی حال دا چې د همدغو کافرانو څخه، چې په ﴿ مُوتُواْ ﴾ باندې مخاطب کړی شوي وه، ځينې-ځينې په ايمان مشرف شوه. نو معلومه شوه چې د ايت مضمون ښېرا نه ده.

ب: ځينې وايي چې که څه هم په ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ سره کافران مخاطب کړی شوي دي چې خپلې غُصې ته ادامه ورکړي خو دا په حقيقت کښې د اسلام د ترقۍ غوښتنه ده[2]، يعني الله ﷻ دې اسلام ته نوره ترقي هم ورکړي چې ستاسو غُصه لا پسې زياته شي او آن د مرګه پورې مو ورسوي. دا جواب هم متبادر نه دی.

ج: مونږ ته داسې ښکاري چې د ﴿ مُوتُواْ بِغَيْظِكُمْ ﴾ په جمله کښې د مفرداتو معناوې مرادې نه دي بلکې ترکيبي مفهوم يې مراد دی چې د غُصې موثريت دی[3]، يعني ای کافرانو! په تاسو باندې خو د مسلمانانو اتفاق او د اسلام پرمختګ ډېر دروند تمامېږي او زيات ورباندې خپه کېږئ مګر هيڅکله به د الله ﷻ د ارادې مخه ونه شئ نيولی. که بالفرض تاسو د ډېره غضبه ځانونه مړه کړئ هم د اسلام په رڼا باندې به ټوله دنيا رڼا شي.

نو د دې دپاره چې دا جواب ښه واضحه شي او ترڅو د قرآن کريم په نورو ځايونو کښې يې تشريع ته ارتيا پاتې نه شي، لاندې څو مثالونه ولولئ:

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۶۷؛ روح المعاني ج۴ ص۴۰

(۲) تفسير الكشاف ج۱ ص۴۰۷

(۳) تفسير القاسمي ج۱ ص۹۹

اول: د ﴿ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ ﴾ د جملې څخه هم د مفرداتو معناوې مرادې نه دي چې د ګوتو چیچل دي، بلکې ترکیبي مفهوم یې د غُصې د شدت څخه کنایه دی.

دوهم: د ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴾ جمله هم د الله ﷻ د کامل علم او کامل قدرت څخه کنایه ده.

دریم: الله ﷻ فرمایي: ﴿ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴾ [الحج:۱۵] یعنې: هر څوک چې ګومان کوي چې د نبي کریم ﷺ سره به الله ﷻ هیڅکله په دنیا او آخرت کښې کومک ونه کړي نو د یوې وسیلې په واسطه دې اسمان ته پورته شي بیا دې وسیله پرې کړې (چې ښکته راولوېږي) نو ودې ګوري چې ایا د ده تدبیر هغه څه د منځه یوړل چې دی یې په غُصه کړی وه؟ دا ایت هم د غُصې د نه موثریت څخه کنایه دی.

قرآن کریم د عربي ژبې د قواعدو مراعات په بلیغه توګه ساتلی دی چې د ژبې پوهان وربانډې ښه پوهېږي. د همدې کبله یې وربانډې څه اعتراض نه کاوه، که نه نو هغوی خو اعتراض ته بالکل شنه ناست وه. په هره ژبه کښې څه داسې اصطلاحات شته چې تولو ژبوالو ته پوره څرګند دي او تول یې په مطلب باندې په ښه توګه پوهېږي خو که نابلده سړی یې واوري نو د خپل نابلدۍ د کبله مجبور دی چې ډول-ډول توجیهات پکښې وکړي ترڅو یې وربانډې سر خلاص شي.

﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ ٱلْمُؤْمِنِينَ مَقَٰعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ ﴾

[۱۲۱] او هغه وخت (وربه یاد کړه) چې ته سهار وختي دخپله کوره (د بي بي عائشې رضی الله عنها د کوټې څخه) ورووتلې چې مؤمنان دې د جهاد دپاره ځای په ځای کول. او الله ﷻ اورېدونکی (او هم) پوه دی (ستاسو بحثونه یې واورېدل او په زړونو باندې مو پوه وه).

[۱۲۲] هغه وخت چې ستاسو څخه دوه ډلو (بنو سلمه وو، بنو حارثه وو) څه نیت وکړ چې دواړه بې زړه شي، او الله ﷻ د دواړو ډلو کارساز دی (چې د منافقانو په لمسون باندې تېر نه وتل او د خپل نیت څخه صرف نظر شوه).

او خاص په الله ﷻ دې هرومرو مؤمنان توکل وکړي (چې د دغسې غتو مشکلاتو څخه نجات ورکړي).

ارتباط

په وراندېنیو ایتونو کښې مؤمنان پوهول شوي وه چې کافران ستاسو په هکله د هیڅ ډول فساد څخه ډډه نه کوي او که تاسو صبر او تقوی ولرئ د هغوی فسادونه ګټور نه شي واقع کېدلی.

په دې ایتونو کښې د هغوی د فساد یو مثال ښودل شوی دی چې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) درې سوه تنه (خپله ډله) د أحد د غازیانو څخه په نیمائي لاره کښې بېرته تاو کړه او په دې چل باندې یې د مجاهدینو په صفونو کښې تزلزل واچاوه خو د الله ﷻ په فضل باندې د هر ژر دغه چل د منځه لاړ او څه ضرر یې ونه شو رسولی.

د مطلب خلاصه

١_ یعنې: ای پیغمبره! مسلمانانو ته فقط همغه وخت وریه زړه کړه چې ته د بي بي عائشې رضي الله عنها د کوره په قصدي توګه ووتلې ترڅو د أحد د غره په لمن کښې د مجاهدینو صفونه د جنګ دپاره تیار کړې او هرې ډلې مجاهدینو ته د کښېناستلو مورچه وټاکې. نو دوی ته به هغه ټول جریانات وریه زړه شي کوم چې په هغه وخت کښې تېر شوي دي. دوی ته به وریه یاد شي چې ستا نظر دا وه چې د جنګ دپاره د مدینې منورې څخه بېرون ونه اوځئ؛ او په داخل کښې دفاع ونیسئ؛ خو کله چې د اکثریت فیصله دا وه چې باید د جنګ میدان د ښار څخه دباندې وي نو تا همدغې فیصلې ته غاړه کېښودله او د کوره د همدې پروژې د تعمیل دپاره ووتلې خو په عین وخت کښې منافقانو فیصلې ته شا کړه او د لارې څخه بېرته ستانه شوه.

الله ﷻ هم اورېدونکی دی او هم پوه دی، ستاسو ټول جر او بحث یې اورېدلی دی او په فیصله باندې مو عالم دی.

٢_ ای پیغمبره! ستاسو د وتلو وخت د هغه وخت څخه چندان جدا نه وه چې همدا ستاسو د جملې د مجاهدینو دوه قومونو د منافقانو په لمسون دې ته قصد وکړ چې د جنګ څخه بې زړه شي او پښې یې وښویېږي. خو څرنګه چې دوی صبر وکړ او په تقوی باندې کلک شوه، الله ﷻ یې پښې راټینګې کړې او د پښېمانۍ څخه یې نجات ورکړ. او دا ځکه چې الله ﷻ د دوی کارساز دی، همدارنګه د ټولو مؤمنانو کارساز دی، کارونه یې وربرابروي او د دښمنانو چلونه شنډوي؛ نو دوی ته په کار دي چې خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړي او بس.

توضیحات

١_ د دې ځای څخه نیولې شپیته ایتونه یعنې د [٨٠] ایت پورې د أحد د غزا په هکله نازل شوي دي[١]، چې په مختلفو اړخونو یې ورته رڼا اچولې ده، مګر د قرآن کریم د بیان طریقه دا ده چې یوه قیصه د قیصه خوانانو په شان په ترتیب سره نه ذکر کوي بلکې د هرې قیصې څخه ځینې نکات را اخلي چې د وخت د غوښتنې سره برابر وي.

د همدې کبله د أحد د غزا قیصه په دې مقام کښې مرتبه نه ده ذکره شوې، که څوک یې د ترتیب شوقمند وي نو د سیرة النبي ﷺ کتابونو ته دې مراجعه وکړي. مونږ یې دلته په اجمالي توګه لاندې څو حلقو ته اشاره کوو ترڅو د ایتونو په تفسیر کښې ګټورې واقع شي:

(١) تفسیر المراغي ج۴ ص۵۰

د اُحد موقعیت

٢ـ اُحد د یوه غره نوم دی چې د مدینې منورې په شمال کښې د یو میل په فاصله پروت دی(١)، دغې غزا ته خکه د اُحد غزا وایي چې د همدې غره په لمن کښې د هجرت په دریم کال د شوال په میاشتې کښې صورت موندلی دی.

د اُحد د غزا سبب

٣ـ د بدر په غزا کښې مسلمانان کمزوري هم وه خو د الله ﷻ په کومک باندې یې د کافرانو غټ مجهز لښکر ته فاحشه ماتې ورکړه چې اویا (٧٠) نفره یې مدینې منورې ته بندیان بوتلل او اویا (٧٠) نفره نور یې ووژل او په ځا کښې یې واچول.

دغې ماتې کافرانو ته سخت زور ورکړ چې د یو پلوه د دوی غټان او مشران پکښې مړه شوه او د بله پلوه د کمزورو مسلمانانو د لاسه دا کار ترسره شو؛ هغه مسلمانان چې دوی وړباندې دیارلس کاله ظلمونه کړي وه او بالآخره یې هجرت ته مجبور کړي وه. ماتې خوړل په هر وخت کښې ګران تمامیږي خو چې د کمزوري دښمن د لاسه څوک ماتې وخوري نو زښت ډېر وړباندې خپه کېږي.

د همدې کبله کله چې کافران مکې معظمې ته ماتې خوړلي بېرته ورستانه شوه او د وژل شوو ویرونه یې تېر کړه نو په شاوخوا قبائلو باندې وګرځېدل او تقریباً د یو کال په اوږدو کښې یې یو درې زره ییز لښکر برابر کړ چې پوره مجهز وه حتی چې دوه سوه جنګي اسونه هم پکښې شامل وه. او هم یې د دې دپاره چې د جنګ په وخت کښې څوک ونه تښتي څوارلس زنانه هم بیولې وې چې د جنګ په حالت کښې به یې داریالونه وهل او د بدر د وژلو شوو نومونه به یې په اشعارو کښې یادول.

تردې چې د چارشنبې په ورځ د شوال په دولسم یې مدینې منورې ته مخامخ د "عَیْنَیْن" د غره په لمن کښې ډېره ونیوله او د حملې په تیاری یې پیل وکړ.

نبي کریم ﷺ مجاهدین مجهز کړه

۴ـ کله چې نبي کریم ﷺ د لښکر د رسېدلو څخه خبر شو، د صحابه وو کرامو ؓ سره یې مشوره وکړه چې ایا د مدینې منورې په داخل کښې د دښمن په مقابل کښې دفاع ونیسو او که بهر ورووځو؟، دغې مشورې ته نبي کریم ﷺ عبد الله بې ابي ابن سلول (رئیس المنافقین) هم ورغوښت، د دې څخه وړاندې یې هیڅکله مشورې ته نوو غوښتی.

د جر او بحث څخه وروسته د اکثریت نظر دا شو چې باید د دښمن مخې ته بهر ور ووځو ترڅو په مونږ باندې د کمزورو او بې زړو ګومان ونه کړي. دا نظر اکثرو هغو صحابه وو کرامو خوښ کړی وه کوم چې د بدر غزا څخه پاتې وه او غوښتل یې چې په دې غزا کښې خپل زړونه په دښمنانو باندې یخ کړي.

---

(١) تفسیر المراغي ج۴ ص۵۱

که څه هم د نبي کريم ﷺ نظر دا وه چې په داخل کښې وجنګېږي خو کله چې اکثريت دا نظر تائيد نه کړ نو د خپل نظر څخه صرف نظر شو او د اکثريت نظر يې ومانه. نو د جمعې د لمانځه څخه وروسته يې زغرې واغوستلې او د مجاهدينو په شمول د أحد د غره په طرف روان شو. د شنبې شپه يې د احد د غره په لمن کښې تېره کړه او د سهار د لمانځه څخه وروسته يې د جنګ نقشه برابره کړه او هر چا ته يې وظيفه وروتاکله[1].

نبي کريم ﷺ څکه د خپل نظر څخه واووښت ترڅو د قيامت د ورځې پورې د مسلمانانو مشران پوه کړي چې بايد خپل نظر په تابعانو باندې استبدادي توګه تحميل نه کړي او د هغوی نظر ته هم په ارزښت قائل شي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾ څخه معلومېږي چې نبي کريم ﷺ د سهار د پلوه د أحد د غره په طرف روان شوی وه، او تاسو وايئ چې د جمعې د لمانځه څخه وروسته يې حرکت وکړ؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو خو د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ ﴾ جمله د أحزاب د غزا په باره کښې ښودلې ده چې په دې تقدير نه سوال شته او نه جواب. مګر دا جواب د ايتونو د سياق څخه مخالف دی نو د همدې کبله جمهور مفسرين دا نظر نه مني او وايي چې دا ايت د احد د غزا په باره کښې نازل شوی دی[2]. نو د اعتراض جواب دا دی چې:

الف: د ﴿ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ څخه د احد د غره په لمن کښې د مجاهدينو صفونه برابرول مطلب نه دي چې د شنبې (خالي) په ورځ باندې يې برابر کړي وه، بلکې مطلب ترې د جنګ ميدان ټاکل دي چې د ښار داخل به ښه وي او که دباندې، چې په نتيجه کښې د اکثريت نظر د ښار څخه دباندې د احد د غره لمن خوښه کړه. او دغې مشورې خو د جنګ د ورځې (شنبې) څخه دوه ورځې وړاندې (د پنجشنبې په ورځ) او يا يوه ورځ وړاندې (د جمعې په ورځ) صورت نيولی وه[3].

ب: که څه هم "غَدْوَةٌ" د سهار د پلوه تللو ته وايي خو کله-کله د مطلق تللو په معنی باندې هم استعمال مومي[4]. په دې مقام کښې په همدغې مطلقه معنی باندې استعماله شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي کله چې ته د کوره ووتلې (د جمعې د لمانځه څخه وروسته) په داسې حال کښې چې د جنګ دپاره دی مؤمنان په مراکزو کښې مېشت کول چې ته دلته کېښنه او ته دلته.

مګر مونږ ته دغه دواړه جوابونه هم په زړه پورې نه ښکاري، څکه چې په اول جواب کښې د ﴿ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ څخه غير متبادره معنی اخستله شوې ده او په دوهم جواب کښې د ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ ﴾

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۳۴۶
(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۷۰
(۳) تفسير الطبري ج۴ ص۷۱
(۴) تفسير القاسمي ج۴ ص۲۱۴

اصلي معنی ته شا اړوله شوې ده. نو ښه دا ده چې داسې جواب وکړی شي چې:

په دې ایت کښې مؤمنانو ته فقط همدا وړیه زړه کول مطلب نه دي چې نبي کریم ﷺ د کوره راووت او د جنګ دپاره یې د مجاهدینو صفونه برابر کړه، بلکې مطلب پکښې دا دی ـوالله ﷻ اعلمـ چې ای مؤمنانو! تاسو د احد د غزا ټول جریانات (د اول څخه نیولې تر آخره پورې) یو ځل دریه یاد کړئ چې څنګه پیل او څنګه ختم شوه. خو د ټولو جریاناتو څخه یې نوموړي دوه جریانه مشخص کړه، او دا ځکه چې په دې مقام کښې د احد غزا د لاندې دوه مطلبونو دپاره ذکره شوې ده او په دواړو مطلبونو کښې نوموړي دواړه جریانات پوره مؤثریت لري:

اول: کافران رازدار مه جوړوئ چې دوی په تاسو باندې د هیڅ ډول مشکل اچولو صرفه نه کوي. نه ګورئ چې عبد الله بن أبي منافق خپل درې سوره (٣٠٠) تنه ملګري د نیمې لارې څخه راستانه کړه او د مجاهدینو په صفونو کښې یې تزلزل واچاوه، نژدې وه چې دوه قومونه مجاهدین (بنو سلمه، بنو حارثه) هم ورسره بېرته ستانه شوي وی، خو الله ﷻ فضل وکړ او هغوی یې راټینګ کړه.

که نبي کریم ﷺ د کور څخه سهار راوتلی وی او لومړی یې د نورو سره مشورې کړې وی او بیا یې نوموړی منافق ورغوښتی وی نو بهانه به یې جوړه وی چې زه یې سمدستي ونه غوښتلم ځکه بېرته ستنېږم، خو الحمد لله دا بهانه یې هم جوړه نه شوه. نو معلومه شوه اصلا یې د تللو نیت نه درلود.

دوهم: که تاسو صابرین او متقیان اوسئ د هغوی دسائس به الله ﷻ شنډ کړي او تاسو به برلاسي یاست، نه ګورئ چې ترڅو تاسو په خپلو ټاکلو ځایونو باندې کلک وئ دښمن مو مخ په تېښته وه خو کله چې ستاسو غشو ویشتونکي ډلې په خپله مورچه کښې صبر ونه کړ نو د ماتې سره مخامخ شوئ او ستاسو د تخلف د کبله نبي کریم ﷺ هم زخمي شو.

ایا تاسو ته مناسبه ده چې د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ د هدایتو څخه مخالفت وکړئ؟ ایا د هغې مورچې پرېښودل مناسب وه کومه چې ورته نبي کریم ﷺ پخپله ټاکلې وه؟.

د أحد په غزا کښې د مجاهدینو شمېر

٦ـ په دې غزا کښې د مجاهدینو شمېر په اول حرکت کښې یو زر (١٠٠٠) کسانو ته رسېده خو د لارې د منځه عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) د درې سوه (٣٠٠) تنو ملګرو سره بېرته ستون شو په دې دلیل چې دا جنګ نه دی بلکې ځان وژنه ده، مونږ خو ځانونه نه وژنو. په دغو خبرو باندې یې غوښتل چې په مجاهدینو کښې بې اتفاقي او شکست ګډ کړي خو الله ﷻ یې دسیسه شنډه کړه او په پاتې اوه سوه (٧٠٠) تنو مجاهدینو باندې یې غټ اثر ونه شو غورځولی.

یادونه

٧ـ په دې غزا کښې اویا (٧٠) کسه مجاهدین شهیدان شوه چې د کافرانو د خوا څخه مُثله شوي هم وه یعنې غوږونه او نور ځایونه یې ترې پرې کړي وه، حتی د سید الشهداء (حمزه ﷺ) نس یې هم څېرلی وه.

د کافرانو څخه دوه ويشت (٢٢) کسه ووژل شوه[١]، چې ځينې د جنګ په ميدان کښې او ځينې په لاره کښې مړه شوه، دوی خپل مړي څکه د هغه ځايه د خانو سره انتقال کړه چې که دلته يې دفن کړو نو مسلمانان به يې راوباسي او داسې به يې مُثله کړي لکه څنګه چې مونږ د هغوی شهيدان مُثله کړي دي. نو امکان لري چې په لار کښې به يې چرته دفن کړي وي او يا به يې مکې معظمې ته رسولي وي، والله ﷻ أعلم.

د صحابه وو کرامو ﷺ د جهاد مينه

٨ـ د صحابه وو کرامو ﷺ زيات مثالونه د سيَرو کتابونو ليکلي دي چې د جهاد او شهادت سره يې څومره مينه درلوده، د اوږدوالي د کبله مونږ په لاندې يوه قيصه باندې اکتفاء کوو:

د بدر د غزا دپاره خُثيمه ﷺ د خپلو زوی (سعد) سره قرعه (پچه) واچوله چې په نتيجه کښې د سعد ﷺ جهاد ته تلل په برخه شوه. نو بيا يې د خپل پلار سره لاندې سوال جواب وکړ:

خثيمه ﷺ: ای زويه! خپل نوبت ماته راکړه ترڅو زه جهاد ته لاړ شم.

سعد ﷺ: ای پلاره! دلته د جنت خبره مطرحه ده. نو زه نه شم کولی چې جنت تاته پرېږدم، که د جنت خبره نه وی مطرحه نو نوبت به مې درکړی وی.

«فَخَرَجَ سَعْدٌ إِلَى بَدْرٍ فَقُتِلَ بِهَا»[٢] يعنې: نو سعد ﷺ د بدر غزا ته لاړ او هلته شهيد شو بيا وروسته خثيمه ﷺ هم د احد په غزا کښې په شهادت ورسېد او آرزو يې پوره شوه، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ
لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ ۚ
إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ
الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا
مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا خَائِبِينَ
﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا
فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ ﴾

---

(١) سيرة النبي لابن هشام ج٣ ص٨٣

(٢) الاصابة في تميز الصحابة ج٢ ص٢٥

[۱۲۳] او یقیناً الله ﷻ تاسو سره د بدر د غزا په موقع په داسې حال کښې کومک وکړ چې تاسو (نظر دنیاوي اسبابو ته) کمزوري وئ، (خو تقوی مو درلوده) نو د الله ﷻ څخه ډارېدلو (تقوی) ته ادامه ورکړئ (چې نور نعمتونه هم درپېرزو کړي) شاید چې تاسو یې شکریه وکړئ.

[۱۲۴] (دوی ته د کمزورۍ) هغه وخت (وریه زړه کړه) چې تا مؤمنانو (دوی) ته وویلې چې ایا دا مو بس نه دي چې خپل رب درسره د ملائکو څخه په درې زرو تنو باندې امداد وکړي په داسې حال کښې چې دوی (د غیبو څخه) درنازلې کړی شي.

[۱۲۵] هو (دا درته کفایت کوي. برسېره په دې) که تاسو صبر وکړئ او تقوی داري وکړئ او هغوی (کافران) د خپلې همدغې غُصې د کبله سمدستي درشي (نو) خپل رب به درسره د ملائکو څخه په پنځو زرو تنو باندې امداد وکړي په داسې حال کښې چې نښې درلودونکي به وي.

[۱۲۶] او دغه (راښکته کول) الله ﷻ د بل شي دپاره نه دي ګرځولي (په هر ځای، په هره زمانه کښې چې واقع شوي دي) مګر ستاسو دپاره یې بشارت ګرځولی دی او د دې دپاره چې ستاسو زړونه ورباندې مطمئن شي. او نصرت نه دی مګر د الله ﷻ د طرفه دی چې د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۲۷] (هر کار د حکمت په مقتضی کوي) ترڅو د هغو کسانو څخه چې کفر یې اختیار کړی دی یوه ډله هلاک کړي او یا یې ذلیل کړي چې د نا امیدۍ په حالت کښې بېرته ستانه شي.

[۱۲۸] (ای پیغمبره!) د دې کار څخه لا تا ته هیڅ شی نشته (نو ستا امت ته خو هیڅ نشته) او یا ورباندې (الله ﷻ) په رحمت سره رجوع وکړي (د توبې توفیق ورکړي) او یا یې معذب کړي ځکه بې شکه دوی ظالمان دي.

[۱۲۹] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه چې په ځمکو کښې دي (ټول اختیار د همده ﷻ دی) هغه چا ته مغفرت کوي چې اراده یې ورته وشي او هغه څوک معذبوي چې اراده یې ورته وشي، او الله ﷻ ښښونکی مهربان دی.

د ارتباط وجې

۱_ وړاندېني ایتونه په توکل باندې تمام شوي وه، او په دې ایتونو کښې د توکل یوه بارزه ګټه ښودله شوې ده چې څومره کمزوري خلکو په څومره قوي خلکو باندې برلاسي وموندله.

۲_ هلته الله ﷻ وعده کړې وه چې که تاسو صبر او تقوی غوره کړئ نو د کافرانو دسیسې به کاریګرې واقع نه شي. په دې ایتونو کښې د همُدغې وعدې یو مصداق وښودل شو چې د بدر په غزا کښې حتی ملائک د کومک دپاره نازل کړی شوه او د متقیانو صابرانو غیبي نصرت په برخه شو.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني ای مؤمنانو! تاسو چې هر کله په الله ﷻ باندې توکل کوئ الله ﷻ به درسره کومک کوي او فتحه به درکوي که څه هم تاسو د کافرانو په خیال کښې او ظاهري اسبابو ته په کتلو سره

زيات كمزوري او ناتوانه ياست. د دې دپاره چې په همدې وعده باندې ښه مطمئن شئ؛ د بدر غزا
دريه زړه كړئ، چې يقيناً الله ﷻ درسره كومک وكړ حال دا چې د نصرت هيڅ سامان مو نه درلود،
خو فقط تقوى مو درلوده او په الله ﷻ باندې مو توكل درلود او بس. نو بايد چې همدغه خاصيتونه
په دائمي توګه د خانو سره ولرئ. نو الله ﷻ به په دائمي توګه دربانديې د خپلو نعمتونو باران كوي او
تاسو به يې شكرګزاري كوئ.

۲ـ اى پيغمبره! مؤمنانو ته د خپلې كمزورۍ هغه وخت وريه زړه كړه چې دوی خپل رب ته زارۍ
كولې او د نصرت سوالونه يې كول او الله ﷻ دوی ته د يو زر ملائكو د نزول وعده وركړه خو په دې
باندې هم د هغوی د زړونو اضطراب پورته نه شو او بشري وارخطائي ورسره موجوده وه.

نو د دې دپاره چې د دوی اضطراب ورک شي تا دوی ته وويلې چې ايا دا مو بس نه ده چې درې
زره ملائكې الله ﷻ ستاسو د كومک دپاره نازلې كړي؟ ايا دا وعده مو هم وارخطائي نه شي لرې
كولې؟ بيا هم دوی ساكت پاتې شوه او الله ﷻ د دوی د پلوه وفرمايل چې ﴿ بَلَىٰٓ ﴾ (هوا دا مو بس دی).

بيا چې كله دوی ته اطلاع وركړې شوه چې د دښمن په تائيد باندې نور كافران د جنګ دپاره د
بدر په طرف په حركت كښې دي، نو په دوی كښې د دوهم ځل دپاره بيا اضطراب واقع شو او د
خپلې كمزورۍ د كبله ورسره تشويش پيدا شو نو الله ﷻ بيا دوی ته وعده وركړه چې اى مؤمنانو!
كه تاسو همداسې صابران او متقيان اوسئ او د دښمن په تائيد باندې مو نور كافران همدا دستي
درشي، نو ستاسو رب ﷻ به درسره په پنځه زره ملائكو باندې كومک وكړي چې ښنې درلودونكې
به وي او تاسو به يې پېژنئ چې دا انسانان نه دي بلكې ملائک دي.

۳ـ اى مؤمنانو! پوه شئ چې الله ﷻ د ملائكو درښكته كول د بل شي دپاره نه دي ټاكلي مګر د
دوه وو مطلبونو دپاره: يو دا چې تاسو ته د نصرت څخه وړاندې بشارت او زيرى دركړي چې دغې
دى نصرت درروان دى، او بل دا چې ستاسو د زړونو اضطراب او وارخطائي د منځه بوځي او په
داډه زړونو باندې وجنګېږئ.

كه نه نو نصرت خو د الله ﷻ د ارادې څخه په غير په بل يوه شي پورې هم اړه نه لري. او دا ځكه
چې الله ﷻ د كلكې ارادې خاوند دى هيڅوک او هيڅ شى يې اراده نه شي ماتولی.

هو! دا بېله خبره ده چې د حكمت په مقتضى كله خپل نصرت د ملائكو په نزول كښې ونغاړي او
كله يې په دنياوي اسبابو كښې پټ كړي.

۴ـ همدارنګه دا هم د الله ﷻ د عزيزيت او حكيميت آثار دي چې د كافرانو څخه يوه ځنډه پرې
كړي او يا يې وشرموي چې نااميده بېرته ستانه شي. كه نه نو الله ﷻ ته څه مشكله ده چې يا ټول
هلاک كړي او يا ټول نااميده بېرته تاو كړي.

په هر تقدير، اى پيغمبره! د دې سره-سره چې ته د الله ﷻ استول شوى مقرب بنده يې حتى
ستا د لاسه هم پوره نه ده چې يا د كافرانو څخه څوک هلاک كړې او يا يې شرمنده بېرته وګرځوې،

نو چې کله په تکویناتو کښې ستا مداخله نه ځایېږي نو د نورو مؤمنانو به څه د لاسه پوره شي. نو معلومه شوه چې ټول واک او اختیار د الله ﷻ سره دی او بس.

همدارنګه د حکمت غوښتنه کله دا وي چې الله ﷻ وریاندې په رحمت سره رجوع وکړي او توفیق ورکړي چې د کفر څخه توبه تائب شي. او کله دا وي چې په دنیاوي یا اخروي عذاب باندې یې مبتلا کړي، او دا ځکه چې دوی ظالمان دي.

۵ـ نو ای پیغمبره! ته څه پوهېږې چې کوم یو کافر به د توبې توفیق ومومي او کوم یو به په دنیا کښې معذب شي بیا به ایمان راوړي او کوم یو به د کفر په حالت کښې مړ شي او د ابدي عذاب مستحق به شي؟.

همدارنګه ته څه پوهېږې چې د کوم یو د نسل څخه به مسلمانان متولد شي او کوم یو به کافران وزېږوي؟. د همدې کبله الله ﷻ په کائناتو کښې تصرف کول په خپل خان پورې مختص کړي دي. او همدا اختصاص د همده ﷻ سره مناسب هم دی ځکه چې د ځمکو او اسمانو مالکِ همدی ﷻ دی، ټول یې مخلوق او ټول ورته محتاج دي. بالآخره ټول یې د تصرف لاندې دي چا ته یې چې د مغفرت اراده وشي هغه ته مغفرت کوي او چا ته یې چې د تعذیب اراده وشي هغه معذب کوي. او همدی ﷻ بښونکی او مهربان دی چې ټول مخلوق یې هم د بښنې څخه استفاده کوي او هم د مهربانۍ څخه، که نه نو کافرانو خو به یوه ګړۍ هم ژوند نه وی کړی.

توضیحات

۱ـ "بدر" د یو ځای نوم دی چې د مدینې منورې څخه په اته ویشت فرسخه فاصله کښې د مکې معظمې طرف ته پروت دی. په دغه موقعیت کښې د هجرت په دوهم کال د روژې د میاشتې په اولسمه د دوشنبې په ورځ د مسلمانانو او مشرکانو ترمنځ یوه غزا پېښه شوه چې د بدر د غزا په نوم باندې یادېږي.

په دې غزا کښې مسلمانان صرف درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنه وه او صرف یو اس یې درلود او په وسله باندې هم مجهز نه وه نو ځکه مشرکانو ته ذلیل ښکارېده. خو بالمقابل مشرکان د زرو تنو (۱۰۰۰) په شاوخوا کښې وه او په وسله او نورو جنګي تجهیزاتو باندې په پوره توګه مجهز وه. خو د دې سره-سره بری د مسلمانانو په برخه شو ځکه چې دوی صابران وه او په الله ﷻ باندې یې پوره توکل درلود[1].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ﴿ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ایت کښې د کومې غزا واقعه حکایت شوې ده؟ یعني نبي کریم ﷺ د بدر د غزا په وخت کښې ذکره شوې خبره صحابه وو کرامو ﷺ ته کړې وه او که د احد په غزا کښې تېره شوې وه چې یو ځل د مسلمانانو توجه هغه وخت ته وروارولې شوه؟

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۶۷

مونږ وايو چې: په دې کښې مفسرين کرام په دوه ډلو ويشل شوي دي چې تفصيل يې دا دی:

لومړۍ ډله مفسرين

دا ډله مفسرين وايي چې دا د احد د غزا پورې ارتباط لري او وړاندېنې ايت ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾ پورې تعلق نيسي[١]. د دوی دلايل په لاندې ډول دي:

الف: د بدر په غزا کښې خو الله ﷻ يو زر ملائک رالېږلي وو لکه چې فرمايي: ﴿ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴾ [الأنفال: ٩] يعني: هغه وخت درپه زړه کړئ چې تاسو د خپل رب څخه د نصرت سوالونه کول نو الله ﷻ درته سوالونه قبول کړه چې بې شکه زه په يو زر ملائکو سره، چې يو په بل پسې به وي، ستاسو کومک کوونکی يم.

نو که دلته د بدر د غزا حکايت مطلب وی نو د يو زر ملائکو ذکر به راغلی وی.

مګر دا دليل د پوره اعتماد وړ نه دی ځکه څه لرې نه ده چې د بدر په غزا کښې د درې زرو (٣٠٠٠) او بيا د پنځو زرو (٥٠٠٠) ملائکو د نزول وعده هم ورکړه شوې وی لکه څنګه چې د يو زر (١٠٠٠) ملائکو وعده ورکړه شوې ده. او په دې مقام کښې چې د احد د غازيانو تسکين مطلب دی د يو زر ملائکو ذکر ونه کړی شو البته د دې کبله چې يو زر ملائک د انفال په سورت کښې په صراحت سره ذکر دي. او درې زرو او پنځو زرو ته د ﴿ مُرْدِفِينَ ﴾ په کلمې سره هلته اشاره شوې وه او دلته په صراحت ذکر شوه او دا ځکه چې "مُرْدِفِينَ" د هغې ډلې نوم دی چې وروسته ورپسې بله ډله هم ورتلونکې وي[٢]، چې درې زره او پنځه زره ملائک دي.

د همدې دليل کمزوري هغه روايت هم تائيدوي چې د بدر په غزا کښې مسلمانانو ته اطلاع ورکړه شوه چې "کَرز" نامی کافر په خپل ټول قوت سره غواړي چې د مشرکانو په کومک جنګ ته راشي نو دغه خبر په مسلمانانو ډېر دروند تمام شو، نو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته امر وکړ چې دوی ته ووايه چې: ﴿ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ ﴾ الآية[٣] يعني: ايا دا مو بس نه ده چې خپل رب مو په درې زرو ملائکو سره امداد وکړي او بيا په پنځو زرو سره.

ب: د دې مقام مخکښې او وروستنې ايتونه د احد د غزا په حالاتو باندې د رڼا اچولو دپاره نازل شوي دي. نو مناسبه دا ده چې د ملائکو د نزول وعده به هم د همدغې غزا په ابتدائي حالاتو کښې نبي کريم ﷺ د الله ﷻ په هدايت باندې مسلمانانو ته ورکړې وي چې وروسته يې په بيان کښې ذکر شوې ايتونه نازل شوه.

مګر دا دليل هم نوموړی مطلب په اثبات نه شي رسولی. ځکه لکه څنګه چې د بدر د غزا ذکر ايت شريف د سياق څخه نه شي ويستلی نو د ملائکو د نزول زيات تفصيل يې هم نه شي ويستلی.

---

(١) تفسير الكشاف ج١ ص٤١١

(٢) مفردات الراغب ص١٩٨

(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٠١

يعني اى مسلمانانو! تاسو خو بايد د احد په غزا كښې د صبر او استقامت څخه كار اخستى وى او مورچه مو نه وى خوشې كړې. ايا تاسو په بدر كښې د صبر او استقامت فوائد هېر كړي وه؟ ايا تاسو هلته دومره كمزوري نه وئ چې ستاسو د اطمنان دپاره په يو زر ملائكو باندې علاوه د درې زرو او بيا پنځو زرو ملائكو د نزول وعده هم دركړه شوه ترڅو ستاسو زړونه ارام پيدا كړي؟

خو د دې كمزورى سره-سره الله ﷻ برى درپه برخه كړ، نو تاسو ته په كار وه چې د احد په غزا كښې مو هم صبر او استقامت د لاسه نه وى وركړى.

ج: د دې ايتونو په مجموعه كښې [١٢٨] ايت دلالت كوي چې دا د احد د غزا حكايت دى. او دا ځكه چې د دغه ايت شان نزول هغه وخت ښودل شوى دى چې د نبي كريم ﷺ غاښ مبارك د احد په غزا كښې مات او مبارک مخ يې په وينو باندې رنګ شو. نو مباركې خولې ته يې څه ښېرا راغله خو الله ﷻ ورته نوموړى ايت نازل كړى چې: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ ﴾.

مګر په اتمه (٨) توضيح كې به ـ ان شاء اللهـ راشي چې هلته نور روايات هم شته چې ذكر شوى ايت شريف په بله حادثه كښې نازل شوى دى.

دوهمه ډله مفسرين

٣ـ دا ډله مفسرين، چې دوى اكثريت دي، وايي چې په دې ايتونو كښې د بدر د غزا حالات راحكايت شوي دي او د متصل نژدې ايت ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ ﴾ پورې ارتباط نيسي[١]. مونږ ته همدا تفسير قوي ښكاري.

سوال جواب

كه څوک وايي چې: ايا د احد په غزا كښې ملائک نه وه نازل كړى شوي؟

مونږ وايو چې: د جمهورو مفسرينو كرامو په نزد د ملائكو د نزول حكايت د بدر د غزا پورې اړه لري چې هلته د يو زر ملائكو تائيد د قرآن كريم په [الأنفال: ٩] ايت باندې ثابت دى او د درې زرو او پنځو زرو ملائكو تائيد د ﴿ مُرْدِفِينَ ﴾ د كلمې څخه اشارةً معلومېږي، لكه چې وړاندې واضح كړى شو.

اما دا خبره چې د احد په غزا كښې الله ﷻ ملائک راښكته كړي وه او كه څنګه؟ نو څه لرې نه ده چې هلته يې نه وي نازل كړي او دا هم نژدې ده چې هلته يې هم نازلې كړي وي. څوک چې دې ته ګوري چې د مسلمانانو د احد په غزا كښې فتحه په نصيب نه شوه هغوى وايي چې دلته ملائک نه وه نازل كړى شوي او كه نه نو فتحه به ضرور راغلې وى[٢].

مګر دا دليل د منلو وړ نه دى، ځكه چې د احد په غزا كښې هم بريالیتوب د مجاهدينو په برخه وه خو څرنګه چې د غشو ويشتونكو ګروپ په خپله مورچه كښې صبر ونه كړ او د نبي كريم ﷺ

(١) البحر المحيط ج٣ ص٤٨

(٢) تفسير الطبري ج٤ ص٨٠

توصیه یې عملي نه کړه نو فتحه یې د لاسه ووتله. الله ﷻ همدې ته اشاره کوي او فرمايي چې: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ﴾ [آل عمران:۱۵۲] یعني: او بې شکه الله ﷻ خپله وعده رښتیا کړه په کوم وخت کښې چې تاسو د الله ﷻ په اذن سره کافران وژل. نو معلومه شوه چې ذکر شوی دلیل د اعتبار قابل نه دی.

د احد په غزا کښې ملائک نازل شوي وه

۴ـ داسې ښکاري چې د احد په غزا کښې هم ملائک نازل کړی شوي وه که څه هم تعداد یې الله ﷻ ته معلوم دي چې څومره به وه. د نزول دلایل یې دا دي:

الف: سعد بن أبي وقاص ﷜ وايي چې ما د احد په غزا کښې دوه سړي ولیده چې سپینې جامې یې اغوستې وې او د نبي کریم ﷺ څخه یې شدیده دفاع کوله دغه دواړه سړي مې نه پخوا لیدلي وه او نه مې وروسته ولیده چې یو جبرائیل ؑ او بل میکائیل ؑ وه[۱].

ب: د الحسن او عامر الشعبي څخه روایت دی چې همدغه پنځه زره ملائکې چې د بدر په غزا کښې الله ﷻ رانازلې کړې وې دوی د قیامت د ورځې پورې د ټولو مجاهدینو سره د جنګ میدان ته حاضرېږي[۲].

مونږ ته د دغو مجاهدو ملائکو ډله هغو ملائکو ته ورته ښکاري کومې چې په څمکه کښې د ذکر کوونکو د مجالسو لټونه کوي. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې: «مَا مِنْ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا حَفَّتْ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ»[۳] یعني: هیڅ قوم د الله ﷻ ذکر نه کوي مګر ملائک ترې چار چاپېره حلقه جوړوي.

د بدر د ملائکو علامات څه شی وه؟

۵ـ د دغو مجاهدو ملائکو علامات په لاندې دوه ډوله وه:

الف: د بدر په غزا کښې د ملائکو اسونه برګ وه همدارنګه مجاهدینو یو اس درلود چې هغه هم برګ رنګی وه.

کله چې قریش بېرته ستانه شوه نو ابو رافع ﷜ ـ چې لا په مکه کښې وه او په اسلام مشرف شوی وه ـ وايي چې دوی به ویلې چې مونږ ملامته نه وو چې مقاومت مو ونشو کړی ځکه چې مونږ د داسې سړیو سره مخامخ شوو چې سپینې جامې یې اغوستې وې او په برګو آسونو باندې سواره وه چې د هیچا سره یې د مقابلې توان نه وه[۴].

بر سېره په دې د علي ﷜ په روایت د آسونو په یالونو او لکیو کښې یې سپینې وړې تومبلې وې[۵].

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۸۰؛ صحیح مسلم ج۲ ص۲۵۲
(۲) البحر المحیط ج۳ ص۴۹؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۳۱۰
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۵
(۴) تفسیر الطبري ج۴ ص۷۸
(۵) الدر المنثور ج۲ ص۳۱۰

ب: د علي ﷺ څخه روایت دی چې ملائکو سپینې پګړۍ وهلې وې او شملې یې شاته د اوږو په منځو کښې خوشې کړې وې.
همدارنګه د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې یوازې د جبرائیل امین ﷺ داسې زیړه پګړۍ وه لکه د الزبیر بن عوام ﷺ[1].

ملائک او غزاګانې

۶_ د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې ملائک ټولو غزاګانو ته حاضر شوې دي مګر په جنګ کښې یې په عملي توګه یوازې د بدر په غزا کښې برخه اخستې ده او بس. ځکه چې: د مسلمانانو په ګټه باندې د ملائکو جنګ کول لویه معجزه ده، او په معجزه کښې د الله ﷻ سنت دا دی چې د تکلیف په دوران کښې یې د الجاء درجې ته نه رسوي چې کافران ایمان راوړلو ته مجبور شي ترڅو ابتلاء او امتحان د منځه لاړ نه شي. هو! کله چې د امتحان دوره ختمه شي نو په هغه وخت کښې الله ﷻ داسې معجزې هم ښکاره کوي چې کافران ایمان ته مجبوروي، خو په هغه وخت کښې ایمان راوړل څه فائده نه کوي.
د ښه وضاحت دپاره د فرعون حالات راپه زړه کړئ چې موسی ﷺ ورته ډول_ډول معجزات د تکلیف په دوران کښې وړاندې کړه. مګر کله یې چې د تکلیف دوره پوره شوه نو په هغه وخت کښې یې ورته داسې معجزه وښودله چې ایمان راوړلو ته مجبور شو او نارې یې کړې چې په هغه معبود باندې ما هم ایمان راوړی دی چې بني اسرائیل ورباندې معتقد دي، خو دا ایمان یې د الله ﷻ په نزد مقبول نه شو او ورته وویل شوه چې ﴿ ءَآلۡـَٔـٰنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴾ [یونس: ۹۱] یعني: ایا ته اوس ایمان راوړې او حال دا چې مخکښې (د تکلیف په دوره کښې) دې عصیان کاوه او د مفسدانو څخه وې؟.
د همدې قانون په بناء الله ﷻ د بدر په غزا کښې ملائک راښکته کړه او هغوی په جنګ کښې په خارق العاده توګه ګډون وکړ او کافران یې هم ووژل او هم یې وتړل. مګر په نورو غزاګانو کښې ملائکو دغه ډول اشتراک ونه کړ ترڅو کافران ایمان راوړلو ته مجبور نه شي. او دا ځکه چې د مجبوریت ایمان د الله ﷻ په نزد باندې منظور نه دی، که بالفرض منظور وی نو دغه کار ورته هم څه مشکلات نه درلوده لکه چې فرمایي: ﴿ إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴾ [الشعراء: ۴] یعني: که زمونږ اراده وشي نو په دوی باندې به د اسمان د طرفه داسې معجزه وربښکته کړو چې هغې ته به یې غاړې ذلیله وګرځي (ایمان به راوړي، خو دا کار مونږ نه کوو).
برسېره په دې که په نورو غزاګانو کښې هم الله ﷻ مجاهدین په خارق العاده ډول کامیاب کړي وی نو د قیامت د ورځې پورې مسلمانان به د عبرتي درس څخه محروم شوي وی او همېشه

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۹۶

به په غزاګانو کښې معجزاتو ته منتظر وی. حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ ﴾ [الأنفال: ٦٠] يعني: او څومره مو چې وسه کېږي د کافرانو د مقابلې دپاره جنګي سامان تهيه کړئ (معجزانه فتحې ته انتظار مه کوئ).

يو مفسر (الشيخ محمد عبد ربه) عليه الرحمه وايي چې نبي کريم ﷺ مې په خوب کښې وليد چې د احد د غزا څخه د صحابه وو کرامو ﷺ سره راروان وه او دا جمله يې په خوله وه چې "لَوْ خُيِّرْتُ بَيْنَ النَّصْرِ وَالْهَزِيْمَةِ لَاخْتَرْتُ الْهَزِيْمَةَ"[1] يعني: که بالفرض د احد د غزا په هکله ماته اختيار راکړی شوی وی چې فتحه خوښوې او که ماتې نو ما به ماتې خوښه کړې وی، ځکه چې په دې کښې د قيامت د ورځې پورې ټولو مسلمانانو ته د عبرت درسونه دي چې بايد اختلاف او خپلمنځي جګړې ونه کړي، ظاهري جنګي سامان برابر کړي او د معجزې په توګه فتحې ته انتظار ونه باسي.

نو د بدر د غزا څخه په غير په نورو غزاګانو کښې ملائک لاندې وظائف اجراء کوي او اجراء کړي يې دي:

الف: دوی ته بشارت ورکوي چې بری ستاسو په برخه دی، د هر ژر به وګورئ چې دښمنان مو مخ په شا او تېښتې ته مجبور شي ﴿ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ ﴾.

ب: غازيانو ته جرئت ورکوي چې هلئ تکړه شئ په مورچه وروخېژئ، وهئ يې، چې درڅخه خلاص نه شي او داسې نور ﴿ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ﴾.

دا هم څه لرې نه ده چې د دغو دوارو وظائفو څخه پرته څه نور وظايف هم اجراء کړي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

اول: چې د سړيو په څېرو کښې د مسلمانانو جمعيت غټ کړي او د کافرانو په زړونو کښې رعب او ډار پرېوزي.

دوهم: چې چرته کوم مجاهد يوازې پاتې وي او د هغه سره د يو بل مجاهد په څېره کښې انډيوالي وکړي ترڅو هغه ډاډه کړي او وحشت او وېره يې لرې کړي.

درېم: چې مجاهدينو ته د کافرانو د حملې او تعرض خبر په زړونو کښې ورواچوي، ترڅو دوی ورته تياری ونيسي.

څلورم: چې په ځينو مواقعو کښې ورته د الله ﷻ د پلوه په جنګ کښې د عملي اشتراک امر وکړی شي او د مجاهدينو په څېرو کښې وجنګېږي، چې د افغانستان په جهاد کښې يې څه نظائر پېښ شوي دي، او داسې نور.

٧ـ اما د بدر په غزا کښې د ملائکو د اجراءاتو لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې يوه مجاهد يو کافر په مخه کړی وه چې د متروکې ترپ او په آس باندې د سور سړي چيغه يې واورېده چې «أَقْدِمْ حَيْزُوم» حيزومه وربانده

---

[1] تفسير المنار ج۴ ص١۴٦

ورورانديې شه (حَيزوم د ملائكو د آس نوم دى)، نو مجاهد چې كافر ته وكتل غزېدلى پروت وه او پوزه او مخ يې شكېدلي وه[1].

ب: كوم كافران چې ملائكو وژلي وه په هغوى باندې داسې زخمونه وه لكه په اور باندې چې سوزول شوي وي.

ج: ابو جهل د مرګ په حالت كښې پروت وه او عبد الله بن مسعود ﷺ يې مخاطب كړ چې زه خو تا نه يم وژلى بلكې هغه چا ووژلم چې هر څه كوښښ مې وكړ د هغه د اس سوم ته زما توره ور ونه رسېدله[2].

د: عباس ﷺ يوه كمزوري مجاهد نيولى وه نو نبي كريم ﷺ ورسره لاندې سوال جواب وكړ:

نبي كريم ﷺ: اې ابو اليسره! د عباس غوندې قوي سړى دې څنګه بندي كړى شو؟

ابو اليسر: اى د الله ﷻ پيغمبره! يوه سړي راسره كومک وكړ چې داسې- داسې سړى وه، نه مې هغه سړى پخوا ليدلى وه او نه وروسته.

نبي كريم ﷺ: «لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ»[3] يعني: بې شكه د كرامت والا ملكې درسره په هغه كومک كړى دى.

"فور" څه معنى؟

۸_ د "فور" كلمه اصلا د اوبو خوټېدلو ته وايي خو په استعمال كښې په لاندې شيانو كښې اورېدله كېږي[4]:

الف: په اور كښې، لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَهِىَ تَفُورُ ﴾ [الملك: ۷] يعني: او حال دا چې دوزخ به خوټېږي.

ب: "فُلَانٌ فَارِ مِنَ الْحُمَّى" فلانى دتبې د كبله خوټېږي.

ج: د ځمكې څخه اسمان طرف ته د اوبو دارې وهل د "فوارې" په نوم يادېږي حتى چې په پښتو كښې هم ورته همدا نوم اخستلى كېږي:

د: "فُلَانٌ فَارِ مِنَ الْغَضَبِ" پلانى د غضبه وخوټېده.

په دې مقام كښې مجاهد عليه الرحمة په غضب سره تفسير كړى دى[5]، او ځينو نورو مفسرينو كرامو په سرعت سره معنى كړى دى[6]، چې د دوارو تفسيرونو د مجموعې څخه داسې معنى راوځي چې اى مؤمنانو! الله ﷻ به ستاسو سره په پنځو زرو ملائكو باندې كومک وكړي كه چرته كفار د همدغه

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۹۳
(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۱۹۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۵۵
(۴) مفردات الراغب ص۴۰۱
(۵) تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۰۱
(۶) روح المعاني ج۴ ص۴۵

غضب د کبله چې اوس پرې اخته دي همدا سمدستي درته درشي او ستاسو د دښمنانو تقويه وکړي، يعني د الله ﷻ لښکرې د بندګانو د لښکرو په شان نه دي چې تيارسئ کول يې څه وخت وغواړي؛ نو که هغوی هرڅومره سرعت وکړي هم په عين وخت کښې به الله ﷻ تاسو ته کومک دوررسوي نو پام کوئ چې جرئت د لاسه ورنه کړئ.

يو شان نزول

٨_ د [١٢٨] ايت د دې ټکړې چې ﴿لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ﴾ د شان نزول په باره کښې څو متعدد روايتونه راغلي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د احد په غزا کښې د نبي کريم ﷺ يو غاښ مات شو او مبارک سر يې زخمي شو نو په داسې حال چې وينې يې پاکولې دا کلمات يې په مبارکه خوله جاري وه چې: «كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ وَكَسَرُوا رَبَاعِيَتَهُ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ»[١] يعني: داسې قوم به څنګه فلاح (کاميابي) ومومي چې د خپل پيغمبر ﷺ سر يې زخمي کړ او غاښ يې ورته مات کړ او حال دا چې هغه يې الله ﷻ ته وربلي. نو الله ﷻ ذکره شوې ټکړه نازله کړه چې لاندې دوه مطلبونو ته اشاره کوي:

اول: يو دا چې د دوی په کفر باندې دومره زيات مه غمژن کېږه چې خپل ځان د غمه مړ کړې ځکه چې تا خو په خپله وظيفه کښې څه قصور نه دی کړی تا خو خپله وظيفه انجامه کړې ده. نور د الله ﷻ کار دی چې هدايت ورته کوي او که نه، لکه چې فرمايي: ﴿لَّيۡسَ عَلَيۡكَ هُدَىٰهُمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾ [البقرة: ٢٧٢] يعني: په تا باندې د دوی هدايت نشته مګر الله ﷻ چې هر چا ته اراده وشي هغه ته هدايت کوي.

دوهم: بل دا چې د دوی د ايمان څخه خپل تمه مه پرې کوه چې د ايمان توفيق به ونه مومي، څه لرې نه ده چې د همدوی څخه ځيني کسان په ايمان باندې مشرف شي.

شايد چې نبي کريم ﷺ به همدغه مطلب ته اشاره کړې وي چې کله يې د پيغمبرانو څخه د يوه پيغمبر حال راحکايت کړ چې «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ»[٢] يعني: ای الله زما قوم ته مغفرت وکړې (ببخ يې مه اوباسې) ځکه چې دوی نه پوهېږي.

ب: د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ د ځينو خاصو کافرانو په باره کښې (د قنوت نازله په توګه) ښېراوې کولې، ترڅو چې ذکره شوې ټکړه نازله شوه چې بيا ترې صرف نظر شو[٣].

ج: د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې نبي کريم ﷺ به د سهار په لمانځه کښې د قنوت نازله په توګه د څو خاصو مسلمانانو نومونه اخستل نو دوی ته او ټولو مستضعفينو مسلمانانو ته به يې د

---

(١) صحيح مسلم ج٢ ص١٠٨

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٤٩٥

(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥٥

خير دعاوې کولې او د کافرانو څو قومونو ته به يې ښېراوې کولې[۱]، نو ذکره شوی آيت نازل شو[۲].

تبصره

د ذکر شوې تکړې د شان نزول په باره کښې څه نور روايات هم شته ټولو روايتو ته په کتلو سره د سړي ته ذهن ته ورځي چې يا به نوموړې تکړه څو کرته نازله شوې وي او يا به په يوه حادثه کښې نازله شوې وي، خو څرنګه چې په نورو واقعاتو باندې هم صادقېدله نو صحابه وو کرامو ﷺ به په هرې يوې باندې د شان نزول اطلاق کړی وي لکه چې هغوی دا ډول اطلاقات کول[۳].

د عربيت يو تحليل

۹ـ که څه هم مفسرينو کرامو د ﴿ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ په اعراب کښې مختلفې وجې ذکرې کړې دي مګر کوم شی چې مونږ ته ښه ښکاري هغه دا دی چې دا جمله په ﴿ لِيَقْطَعَ طَرَفًا ﴾ باندې عطفه ده او په ﴿ لِيَقْطَعَ ﴾ کښې د "لام" کلمه په هغه فعل پورې تعلق نيسي چې د الله ﷻ دوه صفتونه ﴿ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴾ ورباندې دلالت کوي. کېدلی شي چې په "يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ وِفقَ الْحِكْمَة" سره ترې مونږ تعبير وکړو. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې الله ﷻ د بالغه حکمت په مقتضی د کافرانو په هکله لاندې څلور کارونه کوي:

الف: چې د دوی څخه يوه ځنډه يا هغه ځنډه چې د ټولو په اول سر کښې روانه وي (يعنې مشران) د مسلمانانو په لاس هلاک کړي.

ب: چې غمژن او ذليل يې کړي، چې مړي ترې د جنګ په ميدان کښې پاتې شي او په ډېرې نااميدۍ سره بېرته ستانه شي.

ج: چې په رحمت سره ورباندې الله ﷻ رجوع وکړي او د توبې توفيق ورکړي او په اسلام باندې مشرف شي.

د: چې هغوی ته تعذيب ورکړي او اسماني آفت ورباندې نازل کړي، او يا يې په دنيا کښې معذب نه کړي د آخرت د ابدي عذاب څخه خو نه شي خلاصېدلی، ځکه چې دوی ظالمان دي او په کفر باندې کلک ولاړ دي.

نو څرنګه چې اولنۍ دواړه وجهې د مجاهدينو په لاس باندې اجراء کېږي، نو د دې دپاره چې کوم يو مجاهد دا خيال ونه کړي چې کافران يا ما مړه کړه او يا ما غمژن کړی شوي وشړل، نو د جملې د تمام څخه مخکښې الله ﷻ خپل پيغمبر ﷺ مخاطب کړ چې: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ يعنې: ای پيغمبره! تاته هم په دې باره کښې وسه نشته چې د الله ﷻ د ارادې څخه په غير يا کافران ووژنې او يا يې بېرته وشړې بلکې دا کاره يوازې د الله ﷻ دی، حتی ته چې کوم غشی د کافرانو په

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۱۳۶

(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۸۹

(۳) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۶ ص۹۴۲

لور باندې ورولې هغه هم په حقیقت کښې الله ﷻ ورولي، نو کله چې ستا توان نشته نو د بل چا توان به د کومه شي؟.

دغه تکره د څلورو وارو وجو څخه ښکاره ورروسته نه کړی شوه چې انسانان نه په توبه کښې ظاهري اشتراک لري او نه په اسماني یا اخروي عذاب کښې، نو چا ته یې د ګډون خیال هم نه پیدا کېږي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأۡكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضۡعَٰفٗا مُّضَٰعَفَةٗۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ
تُفۡلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِيٓ أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمۡ
تُرۡحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ وَجَنَّةٍ عَرۡضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ
أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلۡكَٰظِمِينَ ٱلۡغَيۡظَ وَٱلۡعَافِينَ
عَنِ ٱلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ
أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا
فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغۡفِرَةٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَجَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا
ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ وَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾ ﴾

[۱۳۰] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو سود په داسې حال کښې مه خورئ (مه اخلئ) چې چندونه وي، چندونه کړی شوي وي (کامل چندونه وي)، او د الله ﷻ څخه ووار شئ شاید چې (د عذاب څخه) فلاح (نجات) ومومئ.

[۱۳۱] او د هغه اور څخه خانونه وساتئ کوم چې د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی (تاسو ته مناسب نه دی).

[۱۳۲] او د الله ﷻ او (د ده ﷺ) د لیږلي شوي (پیغمبر) اطاعت وکړئ شاید چې په تاسو باندې رحمت وکړی شي.

[۱۳۳] او د خپل رب ﷻ د پلوه ببښنې ته جلتي وکړئ او هم داسې جنت ته (جلتي وکړئ) چې پلنوالی یې اسمانونه او ځمکې دي (اوږدوالی خو یې یوازې الله ﷻ ته معلوم دی، او داسې جنت دی چې) متقیانو ته تیار کړی شوی دی (همدوی ته مناسب جوړ شوی دی).

[۱۳۴] (متقیان) هغه کسان دي چې په خوشالۍ او خپګان کښې (في سبیل الله) انفاق کوي، او (دوی د قدرت سره-سره) د خپلو غُصو زغمونکي دي، او (دوی) د خلکو څخه عفو کوونکي دي. او (دوی احسان کوونکي دي چې) الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

[۱۳۵] او (دوی) هغه کسان دي چې کله دوی ډېر بدکار وکړي (چې متعدي ګناه وي) او یا په خپلو ځانو باندې ظلم وکړي (چې لازمي ګناه وي) نو دوی الله ﷻ یاد کړي (د هغه ﷻ د شان د عظمت د اغېز لاندې راشي) نو د خپلو ګناهونو څخه ترې بښنه وغواړي؛ او څوک دی هغه چې ګناهونه ببښي (هیڅوک نشته) مګر یو الله ﷻ دی (او بس). او (د همدې کبله) دوی په هغه شي (عصیان) باندې اصرار (همېشه والی) نه کوي چې دوی کړي دي، حال دا چې دوی په دې پوهېږي (چې بل څوک نجات نه شي راکولی، د ګناه عواقب ډېر مشکل دي).

[۱۳۶] (نو) دغه کسان چې دي د خپل رب د پلوه د دوی جزا مغفرت او داسې جنتونه دي چې لاندې ترې ویالې بهېږي په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه وي. او د (نېکو) عمل کوونکو دپاره ډېر ښه اجر دی (دغه جنتونه او مغفرتونه).

ارتباط

څرنګه چې د دې ایتونو څخه وړاندې او وروسته ایتونه د احد د غزا په اړه مضامین تعقیبوي او ذکر شوي نهه ایتونه ظاهراً داسې ښکاري چې د نوموړې غزا سره څه اړیکه نه لري، نو ځکه ځینو مفسرینو ویلي دي چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی او ضرور نه ده چې د ایتونو د ارتباط دپاره یې ځانونه په تکلیف کړو[1]، مګر دوی دې ته نه ګوري چې دا هم د قرآن کریم یو اعجاز دی چې په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی خو سره د دې د ایتونو اړیکې یې داسې ټینګې دي ته به وایې چې ټول په یوه ورځ کښې نازل شوي او واقعات یې په یوه ورځ کښې موجود شوي دي. هو! دا بېله خبره ده چې ناقص انسان په ځینو ځایونو کښې څه ویلی شي او په نورو کښې ګونګ پاتې کېږي.

همدا موضوع د [البقرة:۱۲۲] ایت لاندې ښه شرحه شوې ده مګر په دې مقام کښې مونږ ته د الله ﷻ په توفیق د ارتباط په هکله لاندې وجې په نظر راځي:

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کړې وه چې د کافرانو څخه د ځانو دپاره رازدار مه جوړوئ ځکه چې هغوی په هیڅ وجه ستاسو په خیر باندې نه راضي کېږي دهمدې کبله یې د احد په غزا کښې درسره خیانت وکړ او د لارې د نیمائي څخه بېرته ستانه شوه.

په دې ایتونو کښې د هغوی سره یو بل دول اړیکه حرامه ګرځولې شوې ده چې هغه د سودخورۍ اړیکه ده. که څه هم د سودخورۍ معامله د مسلمانانو او کافرو ټولو سره حرامه ده او ایت شریف مطلق دی مګر د یهودانو سره د نه یو ځای کېدو په بحث پورې ځکه متصله ذکر شوه چې دا کار په دوی کښې ډېر زیات وه.

۲ـ د احد په غزا کښې د ماتې اصلي لامل دا وه چې یوه ټولګي مجاهدینو د غنیمت هڅه وکړه او خپله مورچه یې پرېښودله[2]، نو الله ﷻ ورسره د سودخورۍ بحث ځکه متصل ذکر کړ چې

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۸۶
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۵۵

مسلمانان وپوهوي د دې څخه خپل ځانونه وساتئ ترڅو مو حرص مات شي ځکه چې دا د مادیت (دنیا خوښوني) یو لوی بنسټ دی.

۳ـ د مال اهمیت د احتیاج په وخت کښې سړي ته ښه ځرګندېږي، نو د احد په غزا کښې مجاهدین د مال په اهمیت باندې ډېر ښه پوه شوه، ځکه چې د ناداری د کبله یې د شهیدانو د تکفین وسه نه درلوده تردې چې د سید الشهداء (حمزه ﷺ) او ځینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ[۱] پښې یې په سرکرو پټې کړې او سره د دې د غزا په پای کښې ورباندې کافرانو دا غږ هم کړی وه چې کال ته به بیا د بدر په موقعیت کښې جنګېږو، نو څه لرې نه ده چې د دوی په زړونو کښې د راتلونکې غزا د تجهیزاتو دپاره د مال د تحصیل فکر پیدا شوی وی. نو الله ﷻ د سودخورۍ د تحریم ایت ورسره متصل رانازل کړ چې د غزاګانو تجهیزات وکړئ خو پام کوئ چې سود خوري ونه کړئ. د سود نوم ځکه واخستل شو چې هلته یې ډېر رواج درلود او د وخت د مشهورو معاملاتو څخه ګڼل کېده. یعنې مال حاصل کړئ خو د حلالو څخه، نه د حرامو څخه.

۴ـ بالآخره، د احد په غزا کښې صحابه وو کرامو ﷺ د بې صبرۍ او د تقوی د کمزورۍ عواقب په سترګو ولیده او د قیامت د ورځې پورې ورباندې الله ﷻ ټول مسلمانان خبر کړه، تردې چې د ټولو ذهنونه د صبر او تقوی دپاره ښه اماده شوه نو د بحث په منځکښې یې څه اوامر او نواهي توصیه کړه چې صبر او تقوی یوازې په وسلواله غزا کښې ضرور نه ده بلکې دا دواړه په هره یوه غزا کښې، برابر خبره ده چې د انسي شیطانانو سره وي او که د جني، د فتحې او نصرت دپاره د مهمو عواملو څخه دي. نو باید چې په ټولو معاملاتو کښې د حرامخورۍ څخه صبر او تقوی وکړئ.

هو! دا ایتونه د معترضه جملو په شکل کښې ځکه دلته کېښودل شوه ترڅو لوستونکې ورته ښه متوجه شي او فکر پکښې وکړي. او دا ځکه چې کله یوه جمله د خپله ځایه بې ځایه ذکره شي نو د لوستونکو توجه ځان ته راکاږي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! باید د احد د غزا شکست درباندې دومره تاثیر ونه کړي چې ټوله توجه مو همدغه پلو ته ورتاوه شي او نور احکام د نظره وغورځوئ بلکې د الله ﷻ په ټولو احکامو کښې هم تقوی وکړئ او هم صبر او استقامت د لاسه مه ورکوئ، ترڅو تاسو په دنیا او آخرت کښې د فلاح خاوندان شئ. د احکامو څو مثالونه دا دي:

۱ـ ای مؤمنانو! تاسو سود خوري مه کوئ خصوصاً په هغه بې رحمه شکل سره چې په کافرانو کښې رواج ده چې د سرمایې چندونه‌چندونه ترې جوړېږي خو بیا هم اصلي سرمایه په ځای پرته وي.

۲ـ د ټولو مناهیو څخه خانونه وساتئ ځکه چې دا د دوزخ اسباب دي او دوزخ خو د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی، مسلمانانو ته مناسبه نه ده چې ځانونه پکښې ورواچوي، که څه هم په موقته توګه وي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۷۹

۳_ د الله ﷻ او د ده د لېږلی شوی (پیغمبر ﷺ) اطاعت وکړي او ټول اوامر یې په عمل کښې پیاده کړئ. چې کله مو دا کار وکړ بیا نو همدې ته په امید اوسئ چې په تاسو باندې رحم وکړی شي او په دنیا او آخرت کښې د مشکلاتو څخه د نجات خاوندان شئ، او په دې باندې علاوه د زیات توفیق منونکي به هم جوړ شئ.

۴_ په عمرونو باندې اعتماد مه کوئ څه لرې نه ده چې ډېر ژر درته مرګ ورسېږي نو د خپل رب مغفرت ته جلتي وکړئ او هغه جنت ترلاسه کړئ چې ډېر پراخه دی، پلنوالی یې د اسمانونو او ځمکو په شان دی او د اوږدوالي اندازه خو یې یوازې الله ﷻ ته معلومه ده او بس.

دا جنت متقیانو ته تیار کړی شوی دی چې په ټولو شرعي احکامو کښې (د غزا په شمول) د تقوی خاوندان وي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: متقیان هغه څوک دي چې د الله ﷻ په لار کښې په هر حالت کښې د خپلې وسې په اندازه نفقه کوي، خوشالي وي او که خپګان، غنا وي او که فقر، صحت وي او که مرض، او داسې نور.

ب: چې دوی خپله غُصه د قدرت سره-سره زغمي او بهر یې نه اوباسي.

ج: چې دوی خلکو ته عفوه کوي او د ګناه څخه ورتېرېږي که څه هم هغوی داسې بې اطاعتي کړې وي چې د هغې په سبب غټ مصیبت نازل شوی وي لکه د احد په غزا کښې یې چې د غشو ویشتونکو د ډلې اکثره مجاهدین مرتکب شوي وه او خپله مورچه یې پرېښې وه.

د: چې دوی برسېره په عفوه باندې، د هغوی سره نیکي هم کوي او په نېک نظر ورته ګوري او دا ځکه چې الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

ه: د متقیانو څخه هغه کسان هم دي چې کله هغوی د متعدي جنایت مرتکب شي (چې ضرر یې نورو خلکو ته هم رسېږي) او یا په خپلو ځانو ظلم وکړي (چې لازمه ګناه وکړي او بل چا ته یې ضرر نه رسېږي) نو په دواړو حالاتو کښې الله ﷻ یادوي او په خپلو ګناهونو باندې پښېمانه کېږي او د الله ﷻ څخه بښنه غواړي (د دوی دا کړنلاره ډېره په ځای ده ځکه چې د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک ګناهونه نه شي بښلی او دوی واقعیت درک کړی دی).

دا وه په تېر شوي حالت کښې د دوی تګلاره. د راتلونکي حالت تګلاره یې دا ده چې دستي د ګناه څخه لاس اخلي او په داسې حال کښې ورباندې اصرار (دوام) نه کوي چې دوی د یو پلوه پوهېږي چې د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک ګناه نه شي بښلی او د ده ﷻ څخه نااُمیدي کفر دی چې رحمت یې ډېر پراخه دی، او د بله پلوه د ګناهونو په عاقبت باندې هم یقین لرې چې په دنیا کښې شکست دی او په آخرت کښې هغه دوزخ دی چې کافرانو ته تیار کړی شوی دی.

نو هغه متقیان چې ذکر شوي پنځه صفات ولري د دوی به هغه مغفرت هم په نصیب شي کوم ته چې دوی جلتي کوله او هغه جنت ته به هم په دوامداره توګه داخل شي کوم چې د همدوی دپاره تیار شوی دی چې ډېر ښه ځای دی او همدغو عمل کوونکو ته منظور کړی شوی دی.

توضيحات

۱ـ د "أَضْعَاف" كلمه د "ضَعْف" جمعه ده او "ضَعْف" يو چند (مثل) ته وايي نو "أَضْعَاف" د امثالو او چندونو په معنى سره دى. همدارنګه د "ضَعْف" څخه "مُضَاعَفَة" هم اشتقاق شوې ده چې په تاكيد باندې دلالت كوي. په دې اړه مونږ د ﴿ وَٱلْقَنَـٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ ﴾ [آل عمران: ۱۴] ايت لاندې څه بحث كړى دى چې يو خل كتل يې بد نه دي.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې اى مؤمنانو! په زښتو ډېرو چندونو سره سود خوري مه كوئ. په لاندې دوه صورتونو كښې نوموړي چندونه ښه واضحه كېږي:

الف: د جاهليت په زمانه كښې رواج وه چې كله به د قرض (دَين) نېټه پوره شوه د مال خاوند به مديون (پوروړي) ته اختيار وركړ چې خوښه دې چې زما قرض راكوې او كه په قرض كښې زيادت كوې نو زه به په نېټه كښې اضافه وكړم. كه هغه به اول شق اختيار كړ نو خبره به فيصله شوه او كه نه نو په قرض باندې به څه برخه ورزياته كړى شوه او په نېټه كښې به څه ټاكلى وخت وراضافه شو[1]. دغې سلسلې څه انقطاع نه درلود، كله-كله به همدغو زيادتونو دومره دوام وكړ چې سودونه به د اصلي سود (لومړي سود) څو چندوَ ته ورسېده. او همدارنګه به كله-كله د اصلي پور (دَين) څو چنده جوړېده.

ب: ځينې مفسرين كرام وايي چې په مصر كښې يې د سود خورى داسې رواج هم ليدلى دى چې په ورځ كښې ځينې سود خواره د اصلي قرض درې فيصده (۳٪) ګټه اخلي[2]، چې تقريباً په درې دېرش ورځو كښې د سود د اصلي سرمايې يو مثل (يو چند) جوړېږي او په ديارلس مياشتو كښې دولس چنده كېږي.

سوال جواب

۲ـ كه څوک وايي چې: په ايت شريف كښې د هغه سود څخه مؤمنان منعه كړى شوه چې په چندونو باندې وي، نو ايا د دې څخه خفيف سود جائز دى؟

مونږ وايو چې: د چندونو قيد د دې دپاره نه دى چې خفيف سود به جائز وي. د همدې كبله په بل ځاى كښې مطلقاً ذكر شوى دى لكه چې فرمايي: ﴿ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ ﴾ [البقرة: ۲۷۵] يعني: او الله ﷻ سود حرام كړى دى. بلكې دغه قيد د واقع د بيان دپاره دى. يعنې د ايت د نزول په وخت كښې همدغه ډول بې رحمه سود رواج وه. د دې قيد مثال داسې دى لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَرَبَـٰٓئِبُكُمُ ٱلَّـٰتِي فِي حُجُورِكُم ﴾ [النساء: ۲۳] يعني: په تاسو باندې د هغو پركتيانو انجونو نكاح حرامه ده چې هغوى ستاسو په كورونو كښې استوګنه لري. او دا ځكه چې د پركتيو انجونو نكاح كول خو په مطلقه توګه حرام دي چې د سړي په خپل كور كښې استوګنه لري او كه

(۱) تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۰۴
(۲) تفسير المنار ج۴ ص۱۳۱

د بل چا په کور کښې اوسېږي، خو عادت دا دی چې دغسې یتیمانې انجونې هملته اوسېږي جرته یې چې مور مېږه کړی وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ﴿ أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ ﴾ څخه څرګندېږي چې دوزخ د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی، نو ایا عاصي مؤمن ته دوزخ نشته؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ أُعِدَّتۡ لِلۡكَٰفِرِينَ ﴾ څخه دا نه معلومېږي چې د کافرانو څخه پرته ګناهګار مؤمنان به پکښې نه شي معذبه کېدلی، لکه چې د جنت په باره کښې د ﴿ أُعِدَّتۡ لِلۡمُتَّقِينَ ﴾ څخه هم دا نه معلومېږي چې لیونیان او ماشومان به نه شي ورتلی[1]. یا په بل عبارت: دوزخ په قصدي توګه کافرانو ته تیار کړی شوی دی او مؤمنان ګناهګاران بالتبع ورداخلېږي چې په عمل کښې یې د کافرانو په قدم باندې قدم ایښی دی اګر که عقیده یې برابره ده.

نو دوی ته مناسبه نه ده چې د هغوی په قدم باندې لاړ شي بلکې د هغوی تګلارې ته ادامه ورکول د دې خطر لري چې عقیده یې خرابه شي او بالکل کافر شي. نو مؤمنانو ته په کار دي چې د سودخوری څخه ځانونه بچ وساتي چې دا د کافرانو کار دی.

بالمقابل جنت په قصدي توګه متقیانو ته تیار کړی شوی دی او لېونیان او ماشومان بالتبع ورداخلېږي خکه چې دوی هم د متقیانو غوندې په امتحان کښې ناکام شوي نه دي، چې بالکل د امتحان لاندې نه دي راغلي.

ب: په دوزخ کښې مختلف مواقع دي لکه چې ﴿ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ فِي ٱلدَّرۡكِ ٱلۡأَسۡفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ﴾ [النساء: ۱۴۵] ایت ورباندې دلالت کوي. نو کوم موقعیت چې د کافرانو دپاره تیار کړی شوی دی هغه ته مؤمنان ګناهګاران نه ورداخلېږي[2]. مګر دا جواب متبادر نه دی.

د جنت عرض څه معنی؟

۴ـ ځینې مفسرین کرام دا خبره چې د جنت عرض (پلنوالی) د اسمانو او ځمکو په اندازه دی د کاملې پراخی څخه کنایه اخلي[3]. یعني انسان ته د اسمانو او ځمکو څخه په غیر بل کوم پراخه شی معلوم نه دی نو دوی پوه کړی شوه چې جنت د اسمانونو او ځمکو غوندې پراخه دی بلکې د دې څخه لا زیات پراخه دی خو ستاسو ورته فکر نه رسېږي، لکه چې فرمايي: ﴿ فَلَا تَعۡلَمُ نَفۡسٞ مَّآ أُخۡفِيَ لَهُم ﴾ [السجدة: ۱۷] یعني: نو هیڅوک په هغه شي باندې اوس نه پوهېږي چې جنتیانو ته پټ ساتلی شوي دي.

(۱) المدارک ج۱ ص۲۵۴
(۲) روح المعاني ج۴ ص۵۶
(۳) التفسیر الکبیر ج۹ ص۶

مگر جمهور مفسرین دلته "عَرْض" په خپله معنی باندې اخلي چې د "طُول" مقابل دی. عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې که اوه اسمانونه او اوه ځمکې يو تربله پيوسته کړی شي نو دا د جنت عرض (پلنوالی) دی[1]. اما په طول (اوږدوالي) باندې یې د الله ﷻ څخه پرته بل هيڅوک نه پوهېږي لکه چې الله ﷻ د جنت د فرشونو په باره کښې فرمايي چې: ﴿ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ﴾ [الرحمن: ٥٤] يعني: استرونه به يې د ورېښمو وي. او مخونه يې يوازې الله ﷻ ته معلوم دي.

سوال جواب

٥_ که څوک وايي: چې کله جنت همدومره پراخه دی نو دوزخ چرته دی، سره د دې چې هغه هم په عالم کښې موجود دی؟

مونږ وايو چې: همدغه پوښتنه د نبي کريم ﷺ څخه د يوه کاغذ په مخ هرقل (د روم پاچا) کړې وه، چې نبي کريم ﷺ جواب ورکړی دی چې: «سُبْحَانَ اللهِ فَأَيْنَ اللَّيْلُ إِذَا جَاءَ النَّهَارُ»[2] سبحان الله (تعجب دی) شپه چرته ځي کله چې ورځ راشي؟!. يعني کله چې د شپې د موجوديت څخه انکار نه کوئ سره د دې چې کيفيت يې درته معلوم نه دي چې په کومو-کومو ځايونو باندې به وي، نو د جنت او دوزخ د موجوديت څخه ولې انکار کوئ چې نور کيفيات يې درته څرګند نه دي؟

* نو اصل خبره دا ده چې د ټول عالم طول او عرض په اوه اسمانونو او اوه ځمکو پورې محدود نه دی، د الله ﷻ څخه په غير ورباندې بل هيڅوک نه پوهېږي، لکه چې د [البقرة:٢٥٥] ايت لاندې يې څه بيان تېر شوی دی که يو ځل بيا وکتل شي مفيد به واقع شي.

او ذکر شوی سوال چې د چا ذهن ته تشويش وراچوي وجه يې دا ده چې هغه ټول عالم (هغه موجودات چې د الله ﷻ څخه په غير دي) په اوه اسمانونو او اوه ځمکو کښې محدودوي او حال دا چې خبره داسې نه ده. عرش او کرسي هم د عالم څخه شمېرل کېږي خو په اوه اسمانو کښې شامل نه دي. څه لرې نه ده چې الله ﷻ د عرش عظيم څخه لاندې او د اسمانونو څخه دباندې د متقيانو دپاره جنتونه تيار کړي وي.

"السَّرَّاء" او "الضَّرَّاء" څه معنی؟

٦_ که څه هم مفسرينو کرامو د ذکر شوو دواړو کلمو ډېر تفسيرونه کړي دي[3]، مګر ډېر واضحه او جامع تفسير يې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما کړی دی چې د اسانۍ او سختۍ دوه حالتونه دي[4]، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې متقيان په هيڅ حالت کښې هم د في سبيل الله انفاق څخه لاس نه اخلي، که صدقه يې لږه وي، وي به، مګر اخلاص به يې ډېر وي. لکه چې نبي کريم ﷺ

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٣١٥
(٢) مسند احمد بن حنبل ج٥ ص٣١٧
(٣) تفسير القرطبي ج٤ ص٢٠٦
(٤) تفسير الطبري ج٤ ص٩٣

فرمايي: «اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ»[١] يعني: د دوزخ څخه خانونه وساتئ اګر چې د يوې خرما په بوه څنډه باندې وي چې نيمائي خرما خيرات کړئ او په سخيانو کښې خانونه حساب کړئ.

غَيظ او غَضَب څه فرق لري؟

۷ـ "غَيظ" او "غَضَب" تقريبًا مترادفان دي. مګر دومره فرق لري چې "غَيظ" هغې غُصې ته وايي چې اثار يې په جوارحو باندې ښکاره نه شي او "غَضَب" هغې غُصې ته وايي چې اثار يې پرې څرګند شي. او يا په بل عبارت: د غضب سره انتقام ملګرى وي او د غَيظ سره ملګرى نه وى[٢].

په هر تقدير، د غضب نسبت الله ﷻ ته شرعًا صحت لري او د غَيظ نسبت ورته صحت نه لري.

په دې مقام کښې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې متقيان هغه کسان دي چې خپله غُصه پټه زغمي او د غضب رتبې ته يې نه رسوي چې آثار يې څرګند شي.

په همدې متعلق لاندې يو حديث ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايي: «مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنْ أَيِّ الْحُورِ شَاءَ»[٣] يعني: هرڅوک چې خپله غُصه وزغمي حال دا چې په اجراء کولو باندې يې قدرت لري نو الله ﷻ به يې د قيامت په ورځ د ټولو خلکو په وړاندې وروبلي ترڅو اختيار ورکړي چې کومه يوه حوره يې خوښه ده (چې ورېې کړي).

د فاحشه او د ظلم على النفس څه فرق دى؟

۸ـ په هر شي کښې چې د يو حد څخه تجاوز وشي هلته د "فحش" کلمه او نور مشتقات يې استعمالېږي. د همدې کبله فقهاء کرام "غَبن فَاحِش" هغې غولېدنې ته وايي چې د مبيعې د رواجي قيمت څخه داسې ښکاره زيادت وشي چې د هيچا د نظره پټ نه وي او هيڅ قيمت کوونکى يې ورباندې قناعت نه لري[٤].

نو په ګناهونو کښې فاحشه د هغې ګناه نوم دى چې په عصيان کښې يې د حده تجاوز کړى وي، د همدې کبله مفسرينو کرامو د ﴿ فَٰحِشَةً ﴾ کلمه په دې مقام کښې په متعددو معناوو باندې تفسيره کړې ده، لکه کبيره ګناه او زنا او داسې نور[٥].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دلته فاحشه ګناه د متعدي ګناه څخه عبارت ده چې په بل چا باندې ظلم وي. ځکه چې په مقابل کښې يې د ﴿ أَوْ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ﴾ جمله ذکره شوې ده چې د دې څخه په واضحه توګه لازمه ګناه مطلب ده چې بل چا ته يې تجاوز نه وي کړى.

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٨٩٠

(٢) تفسير المنار ج۴ ص١٣۴

(٣) سنن أبي داوٗد ج٢ ص٣٠٣

(۴) رد المختار على الدر المختار ج۴ ص١٧٨

(۵) التفسير الكبير ج٩ ص١٠

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په تقوی کښې دا شرط نه ده چې بالکل دې ګناه ونه کړي او عصمت دې ولري، که دا پکښې شرط وی نو د پیغمبرانو علیهم السلام څخه په غیر به هیڅوک متقي نه وی جوړ شوی.

هوا دا پکښې شرط ده چې ګناه باندې اصرار (دوام) ونه کړي، متعدي ګناه وي او که لازمي ګناه وي. ځکه چې په دې صورت کښې ورته د متقي په عوض د فاسق نوم اېښودل کېږي.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: د ایتونو څخه څرګندېږي چې جنتونه هغو مؤمنانو ته ورکول کېږي چې یا یې د ګناهونو څخه خانونه ساتلي وي او صالح عملونه یې کړي وي او یا یې ګناه کړې وي خو د ګناه څخه توبه تائب شوي وي او اصرار یې ورباندې نه وي کړی. نو پوښتنه دا ده چې ایا هغه ګناهګار ته جنت شته چې نه د ګناه څخه توبه تائب شوی وي او نه یې ورباندې اصرار کړی وي؟

مونږ وایو چې: ګناهګار مؤمن اګر چې دوزخ ته تلای شي خو دائم پکښې نه پاتې کېږي، دلایل یې د [آل عمران:۲۴] ایت لاندې ذکر شوي دي بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو.

هوا دغو ایتونو نوموړی د جنتیانو څخه ونه شمېره او سکوت یې ورباندې وکړ، ځکه چې دا د مدحې مقام دی، په دې مقام کښې د هغو جنتیانو ذکر ته حاجت نشته چې هغوی د دوزخ د دورې څخه وروسته جنت ته لاړ شي. یا په بل عبارت: هغوی د دې ور نه دي چې د جنتیانو په ډله کښې یاد کړی شي که څه هم جنتیان دي (د ابدي دوزخ مستحق نه دي).

﴿ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾
هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ
الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ
الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا
يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن
تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنتُمْ
تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ ﴾

[۱۳۷] یقینًا ستاسو څخه وړاندې لارې تېرې شوې دي (چې تاسو ته پکښې د عبرت درسونه شته) نو په ځمکه کښې وګرځئ نو وګورئ چې (د پیغمبرانو) د تکذیب کوونکو عاقبت څنګه شو.

[۱۳۸] دا (ذکر شوي مضامین) د ټولو خلکو دپاره بیان دی او د متقیانو دپاره هدایت او موعظه ده (چې دوی ترې ګټه پورته کوي).

[۱۳۹] او مه سستېږئ او مه غمژن کېږئ حال دا چې تاسو (سمدستي هم) غالب یاست که باور کوونکي یاست (نو باور پرې وکړئ).

[۱۴۰] که تاسو زخمونه مسه کړي نو بې شکه (دغه کافر) قوم هم ستاسو د زخمونو غوندې زخمونه مسه کړي وه (په بدر کښې یا په احد کښې مګر په اول پیل کښې).

او دغه (ښې او بدې) ورځې مونږ د خلکو په منځو کښې اړوو او را اړوو (کله یې د یوې ډلې په برخه کړو او کله یې بلې ډلې ته ورکړو، د ډېرو حکمتونو دپاره) او د دې دپاره چې الله ﷻ هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی معلوم کړي. او (د دې دپاره چې) ستاسو څخه یو ټولګی (د خپل خان دپاره) شهیدان جوړ کړي. او الله ﷻ ظالمان نه خوښوي (بلکې شهیدان خوښوي).

[۱۴۱] او د دې دپاره چې هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (د ګناهونو او منافقت څخه) سوچه او پاک وګرځي او هم د دې دپاره چې کافران محوه او نابود کړي (چې د نابود کولو د قانون لاندې راشي).

[۱۴۲] ایا تاسو ګومان کوئ چې جنت ته به داخل شئ حال دا چې الله ﷻ به نه هغه کسان معلوم کړي وي چې هغوی ستاسو د ډلې څخه ښه جهاد کوي او نه به یې ښه صبر کوونکي معلوم کړي وي.

[۱۴۳] او بې شکه تاسو د دې څخه وړاندې د مرګ (شهادت) آرزو کوله (نو نور خو څه نه دي شوي فقط همدا شوي دي چې) هغه مو ولید او حال دا چې تاسو ورته (په رڼو سترګو) کتل (چې کله به په یوه باندې شهادت واقع شو او کله به په بل).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د معترضه ایتونو څخه وروسته د بیان مخه بېرته د احد د غزا په لور اړوله شوې ده او ډېره دقیقه تبصره ورباندې شوې ده چې نه یوازې صحابه وو کرامو ﷺ ته بلکې د قیامت د ورځې پورې ټولو مجاهدینو ته پکښې ډېر زیات د عبرت درسونه ځای کړی شوي دي. تفصیل یې دا دی:

یعنې: ای مؤمنانو! تاسو ولې د احد په غزا کښې په شکست باندې دومره زیات متاثر یاست؟ ایا تاسو غوښتل چې د همېشه دپاره به په معجزانه توګه فتحه ترلاسه کوئ، که څه هم د الله ﷻ مقرره اسبابو او سنتو مراعات مو نه وي کړی؟ ایا ستاسو دا خیال دی چې شکست مو ناکامي ده؟

۱ـ دغسې نه ده، تاسو خو لاړ شئ د ځمکې په مخ باندې د پخوانیو کافرانو اثار او نښې وګورئ چې د هغوی انجام څه شی شو؟ هغوی د الله ﷻ په غضب باندې هلاک کړی شوي دي او بری د مؤمنانو په نصیب شوی دی. نو ستاسو دښمنان به هم الله ﷻ هلاک کړي او د عاقبت بری به

ستاسو په برخه شي. تېره شوې غزا خو وروستنۍ غزا نه ده چې فیصله کوونکې وګڼله شي بلکې ستاسو مخې ته به ډېرې نورې غزاګانې راشي که تاسو تقوی درلوده نو فتحه به ستاسو په خوا وي.
برسېره په دې الله ﷻ په عالم الاسباب کښې د هر شي دپاره سبب ټاکلی دی، نو د فتحې او کامیابۍ سبب اتفاق او د آمر اطاعت دی. په نوموړې غزا کښې تاسو په خپل منځکښې اتفاق خراب کړ چې د غشو ویشتونکو ډله مو په دوه برخو ووېشله شوه، یوې ډلې برسېره په بې اتفاقۍ نه د خپل سرګروپ خبره ومنله او نه یې د عمومي آمر په امر عمل وکړ.
الله ﷻ کولی شو چې د دې تخلف سره-سره یې د معجزې په توګه فتحه درکړې وی خو دا کار یې ونه کړ ترڅو تاسو همېشه معجزې ته منتظر نه شئ او د اسبابو څخه هم پوره کار واخلئ لکه چې ستاسو دښمنان یې ترې اخلي.
دا قرآن کریم د ټولو خلکو دپاره بیان دی چې د تکلیف په دوران کښې ورباندې ایمان راوړي هسې نه چې ایمان راوړلو ته مجبور شي. نو که د احد په غزا کښې هم د بدر د غزا په شان په معجزانه توګه غالب شوي وی نو دا معنی به یې ورکړې وی چې کافران ایمان راوړلو ته مجبور دي.
دا قرآن کریم ستاسو دپاره د دنیا او آخرت رڼا ده او همدا ستاسو دپاره نصیحت دی څکه چې تاسو متقیان یاست او همدا تاسو ترې ګټه اخلئ او عمل ورباندې کوئ.
۲ـ نو که څه هم تاسو د احد په غزا کښې زخمیان شوئ او ډېر مجاهدین مو په شهادت ورسېده مګر په دې باندې د جهاد څخه مه سستېږئ او مه پرې دومره غمژن کېږئ چې د جهاد سره مو ارتباط قطعه شي. او دا څکه چې همدا تاسو په کافرانو باندې د همدغه (شکست) په حالت کښې هم برلاسي یاست، که تاسو رښتیا باورکوونکي یاست نو مه سستېږئ او مه غمژن کېږئ څکه چې:
۳ـ ای مؤمنانو! لکه څنګه چې تاسو د غوښو څخه جوړ یاست، هم زخمي کېږئ او هم وژل کېږئ همدارنګه ستاسو دښمنان (کافران) هم د غوښو څخه جوړ دي، د ژوبلېدلو او وژلو څخه خلاصون نه شي موندلی. لاندې دوه مثالونه ولولئ:
الف: د احد په غزا کښې د جهاد په پیل کښې کافرانو ماتې وخوړه چې ډېر کسان یې زخمیان او ډېر یې ووژل شوه. خو په پای کښې ستاسو زخمیان او وژل شوي په هغوی باندې زیات شوه مګر په اصلي زخمیتوب او وژنه کښې سره دواړه ډلې یو برابر وې، خو کومه هیله چې ستاسو سره وه، چې د الله ﷻ رضا ده، د هغې څخه ستاسو دښمنان محروم وه، ستاسو شهیدان په جنت کښې دي او د هغوی وژلي شوي په دوزخ کښې، تاسو الله ﷻ راضي کړ او هغوی شیطان.
ب: د بدر په غزا کښې خو تاسو په هغوی باندې د هر حیثه د پاسه وئ، څکه چې ستاسو صرف څوارلس کسان شهیدان شوه او د هغوی اویا کسان ووژل شوه او اویا نفره یې ستاسو په لاسونو کښې اسیران ولوېده او مالونه یې درته د ولجې په توګه لاس ته درغله.
۴ـ تاسو پوه شئ چې د دنیا ښې ورځې او بدې ورځې اوړي او راوړي، نه په ښه ورځ دومره خوشالي په کار ده چې بده ورځ سوچه هېره شي او نه په بده ورځ دومره مایوسي او خپګان په کار

دی چې د ښې ورځې څخه امید قطعه کړی شي. هوا د آخرت د ورځې ښې او بدې ستاسو او ستاسو د دښمنانو په منځکښې بدلون نه مومي، چې تاسو به همېشه په جنت کښې یاست او هغوی به همېشه دوزخیان وي.

۵ـ د احد په غزا کښې چې تاسو د ماتې سره مخامخ شوئ په دې کار کښې زښت ډېر حکمتونه او اسرار نغښتي دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: ترڅو الله ﷻ منافقان معلوم کړي. او دا خکه چې دوی د ماتې په وخت کښې بې پردې خبرې کوي او په خپل منافقت باندې پرده نه شي اچولی نو کله چې تاسو د هغوی څخه د کفر خبرې واورېدې نو تاسو به هم پوه شئ چې دوی حقیقي مؤمنان نه دي. نو که دا کار الله ﷻ نه وی کړی تاسو به منافقان څه پېژاندلي وی؟ که بالفرض تاسو ته پیغمبر ﷺ درښودلي وی نو د پیغمبر ﷺ د وفات څخه وروسته به دا کار چا کړی وی؟.

ب: ترڅو ستاسو د جملې څخه الله ﷻ یوه ډله شهیدان جوړ کړي چې ډېره معززه او محترمه ډله ده، په هر قوم کښې چې د شهیدانو ډله غتېږي د هغه قوم عزت او آبرومندي هم اضافه کېږي. نو که دا کار نه وی شوی تاسو به د شهیدانو د ډېروالي څخه محروم پاتې شوي وی، او حال دا چې الله ﷻ خو ظالمان نه خوښوي چې ستاسو شهیدان کېدل یې د هغوی د خوښې دپاره واقع کړي وي. بلکې ستاسو ډله یې د خپلې خوښې دپاره شهیدان جوړ کړه چې دوی په الله ﷻ باندې ډېر ګران دي او د قیامت په ورځ به د هغه ﷻ په حضور کښې ستاسو شفاعت کوونکي وګرځي چې هلته به تاسو درباندې په خپله خوښ او راضي شی.

ج: ترڅو الله ﷻ مؤمنان د منافقانو څخه سوچه او خالص وګرځوي. که دا کار نه وی شوی نو مؤمنان به د منافقانو څخه نه وی جدا شوي او دواړه ډلې به سره خلطې ملطې اوسېدلی. یعنې د منافقانو ښکاره کول یو مطلب دی او د مؤمنانو صفونه د هغوی څخه سوچه جوړول دوهم مطلب دی که څه هم دواړه مطلبونه یو تربله سره لازم او ملزوم دي.

برسېره په دې، ترڅو الله ﷻ د مؤمنانو ګناهونه عفوه کړي او د معاصیوو څخه یې سوچه او خالص جوړ کړي.

د: ترڅو کافران محوه کړي او صفونه یې مات کړي. که بالفرض دا کار (شکست) نه وی شوی نو دوی به بیا د مؤمنانو جنګ ته زړه نه وی ښه کړی او مقابلې ته به یې نه وی راوتلي، کله چې دا کار واقع شو نو دوی (کافرانو) ته د بریالیتوب امیدونه پیدا شوه چې د نورو جنګونو اورونه یې بل کړه او په نتیجه کښې دوی نابود او بالکل د منځه لاړل.

هـ: ترڅو په تاسو کښې د مجاهدینو او صابرینو مراتب وټاکل شي چې څوک په جهاد او صبر کښې څومره کلک دي او څوک پکښې سست دي؟ که دا کار نه وی شوی د قیامت په ورځ به هر یوه مجاهد او هر یوه صابر په خپله برخه باندې قناعت نه کولی دا به یې ویلی چې ایا زه د فلانې څخه په جهاد او صبر کښې کمزوری وم؟.

ای مؤمنانو! ستاسو څه خیال دی چې د مراتبو د ټاکنې څخه وړاندې به تاسو جنت ته داخل شئ؟ نه، هیڅکله داسې نه شي کېدلی.

۶_ ای مؤمنانو! ولې په ماتې باندې دومره زیات متاثر یاست؟ په جنګونو کښې خو هم زخمونه شته او هم وژنې، بلکې د جنګ سره مخامخ کېدل داسې دي لکه د مرګ سره مخامخ کېدل. ایا تاسو پخپله د جنګ آرزو نه کوله چې کاشکې د کافرانو د مقابلې سره مخ شو نو که بیا مړه یو مړه به یو؟ په دې کار کښې خو نور څه نه دي شوي فقط ستاسو آرزو پوره کړې شوې ده چې یقیناً مرګ مو ولیده او په غړېدلو سترګو مو ورته کتل چې کله به په یوه صحابي ﷺ باندې واقع شو او کله به یې په بل صحابي ﷺ باندې حمله وروړه. ایا تاسو هم په همدې انتظار کښې نه وئ چې په مونږ به څه وخت مرګونی ګوزار کېږي؟.

توضیحات

۱_ "سُنَن" د "سُنَّة" جمعه ده، "سُنَّة" هغې برابرې لارې ته وایي چې سمه سیده وي او یوې خوا ته هم کوږوالی ونه لري[1]، خو دلته ترې هغه الهي قوانین او طریقې مرادې دي چې په هغو باندې الله ﷻ د دنیا نظام روان کړی دی. د ښه وضاحت دپاره د الهي سُنَنُو لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: هر څوک چې د خان دپاره خپل دښمن رازدار جوړوي هغه په حقیقت کښې په لستوني کښې خان ته مار روزي، برابره خبره ده چې نوموړی کس مسلمان وي او که کافر وي.

ب: هر څوک چې د جنګ په میدان کښې دخپل قاند اطاعت کوي هغه به په دښمن باندې غلبه مومي او بالعکس هر څوک یې چې د اطاعت څخه غاړه غړوي که څه هم په سهوه او خطا سره وي هغه به د مصیبت سره مخامخ کېږي چې دغه دواړه منظرې د بدر او د احد په غزاګانو کښې په سترګو ولیدل شوې او حال دا چې په دواړو غزاګانو کښې نبي کریم ﷺ تشریف درلود.

ج: هره یوه ټولنه چې ایمانداره وي، اګر که د عمر په اوږدو کښې به ورباندې هر ډول خوږې او ترخې ورشي، د عاقبت کامیابي او نصرت د همدوی په برخه دی، الله ﷻ د همدوی څخه راضي دی او د همدوی په دښمنانو باندې په غضب دی چې هم به یې په دنیا کښې د غضب آثار ولیده شي او هم په آخرت کښې، لکه عادیان، فرعونیان او داسې نور.

یادونه

۲_ په دې مقام کښې د ﴿ فَسِيرُوا ﴾ څخه دوه ډوله سَیر (تلل) مطلب دي:

الف: په پښو یا په نورو وسائلو باندې سَیر (تلل)، ترڅو د پخوانیو کافرانو د خرابو شوو ابادیو آثار وګوري او د هغوی عاقبت د نظره تېر کړي.

ب: فکري سَیر (تلل)، ترڅو د هغوی په قیصو او نورو احوالاتو کښې فکر وکړي.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۱۶

بَيَان، هِدَايَة، مَوْعِظَة

۳_ که څه هم د ذکرو درېوو کلماتو معناوې څرګندې دي او یو تربله سره چندان لرېوالی نه لري مګر څرنګه چې په دې مقام کښې درېواړه په اجتماعي توګه ذکر شوي دي نو مفسرینو کرامو ورته په لاندې توګه تفصیل ورکړی دی[١]:

الف: "بَيَان" هغه دلالت ته وايي چې څوک پرې د شبهاتو او اشتباهاتو مخه نیولی شي.

ب: "هِدَايَة" هغه دلالت ته وايي چې د وضاحت څخه وروسته يې څوک د خپل ځان دپاره تګلاره جوړه کړي او عمل پرې وکړي.

ج: "مَوْعِظَة" هغه دلالت ته وايي چې څوک د هغه کار څخه منعه کوي کوم چې په دین کښې غیر مناسب وي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې ذکر شوي مضامین د ټولو خلکو اشتباهات د منځه وړي خو عمل ورباندې یوازې متقیان کوي او هم همدوی ورباندې د هغه کار څخه لاس اخلي کوم چې هغه په دین کښې غیر مناسب دي.

"وَهْن" څه معنی؟

۴_ د ﴿ وَلَا تَهِنُوا ﴾ کلمه د "وَهْن" څخه اخستله شوې ده، "وَهْن" اصلا ضعف او کمزورۍ ته وايي[٢]، مګر په دې مقام کښې په لاندې حدیث شریف کښې ډېر ښه تفسیر شوی دی:

نبي کریم ﷺ يوه ورځې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: نژدې ده چې کافران او ګمراهان ستاسو په مقابل کښې سره لاسونه یو کړي او یو بل ستاسو مقابلې ته داسې راوغواړي لکه چې یوه ډله خوراک کوونکي انډیوالان یو بل هغې کاسې ته راوغواړي چې د خوړلو دپاره يې پکښې څه تیار کړي وي.

چا پوښتنه وکړه: ایا زمونږ دښمنان به دا کار ځکه کوي چې په هغه وخت کښې به مونږ د شمار د حیثه لږ یاستو؟

نبي کریم ﷺ وفرمایل: نه، بلکې تاسو به په هغه وخت کښې ښه ډېر یاست خو د سیلاب د خځک په څېر به بې وزنه او سپک یاست او الله ﷻ به ستاسو د دښمنانو د زړونو څخه ستاسو هیبت او رعب وباسي او ستاسو په زړونو کښې به "وَهْن" واچوي.

چا پوښتنه وکړه چې: ای د الله پیغمبره! او "وَهْن" څه شی دی؟

نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ»[٣] وهن د دنیا محبت او د مرګ څخه کرکه کول دي. یعنې دغه دواړه د سړي د کمزورۍ او سستۍ باعث ګرځي. لکه چې د أحد په غزا

---

(١) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص٦٧٢

(٢) مفردات الراغب ص٥٧٢

(٣) سنن ابي داوْد ج٢ ص٢٣۴

کښې د غشو ویشتونکو د ډلې څخه ځینو کسانو د غنیمت راغونډولو ته ورودانګل او په نتیجه کښې یې په ټولو صحابه وو کرامو ﷺ باندې بد اثر پرېووت.

مؤمنان همېشه عالي دي

۵_ ښکاره ده چې دغه ایت شریف ﴿ وَأَنتُمُ ٱلۡأَعۡلَوۡنَ ﴾ په داسې وخت کښې نازل شوی دی چې په مجاهدینو کښې اویا کسه شهیدان شوي وه او زخمیان هم پکښې ډېر وه، خو د دې ټولو سره- سره الله ﷻ دوی ته زړې ورکړ چې دغه ظاهري حالت ته مه ګورئ په عین وخت کښې تاسو برلاسي یاست که باور مو کېږي. نو د برلاسی وجې یې لاندې ولولئ:

الف: ستاسو شان ډېر لوړ دی ځکه چې ستاسو مشقات او تکلیفونه د کلمة الله د إعلاء (لوړولو) دپاره دی چې په دنیا او آخرت کښې به درته ګټه ورسوي. او ستاسو د دښمن ټولې هلې ځلې د شیطان او د "کلمةُ الکُفْر" د لوړولو دپاره دي چې په دنیا او آخرت کښې به یې په زیان تمام شي.

ب: ستاسو شهیدان په جنت کښې دي او د هغوی وژل شوي په دوزخ کښې دي.

ج: ستاسو عاقبت برلاسي او غلبه ده او د هغوی عاقبت هلاک او نابودي ده.

سوال جواب

۶_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ کښې د "و" کلمه عاطفه ده نو معطوف علیه یې کومه یوه جمله ده؟

مونږ وایو چې: معطوف علیه کلام یې د دې کېله نه دی ذکر کړی ترڅو په عموم باندې دلالت وکړي، چې د أحد د غزا اسرار او حکمتونه زښت ډېر دي خو دغه او دغه یې د مثالونو په توګه ولولئ. نو ټول عبارت یې داسې جوړېږي: "فَعَلَ اللهُ مَا فَعَلَ فِيْ أحُد لأجْلِ كَذَا وَكَذَا وَلِيَعْلَمَ" الآية.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: د ﴿ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ څخه ظاهراً داسې ښکاري چې د أحد په غزا کښې یو حکمت دا هم وه چې الله ﷻ خپل ځان ته معلومات کاوه چې څوک مؤمن دی او څوک منافق دی، څوک ښه مجاهد دی او څوک ښه صابر دی، حال دا چې د الله ﷻ علم خو أزلي او ابدي دی؟!

مونږ وایو چې: د همدې پوښتنې جواب مونږ په ډېره دقیقه توګه د [البقرة:۱۱۲، ۱۴۳] ایتونو لاندې لیکلي دي (والحمد لله ﷻ) هیله ده هلته وکتل شي، دوهم ځل لیکلو ته یې ضرورت نه وینو.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: د احد د غزا د ماتې په حکمتونو کښې دا هم شمېرله شوې ده چې دا کار د دې دپاره وکړی شو چې کافران محوه او نابود کړي، نو پوښتنه دا ده چې ایا د دوی روغ پاتې

ستنبدل نابودي ده؟ ایا د دوی محوه کول به دا نه وه چې ټول پوپنا شوي وی او یو کس هم کور ته نه وی ستون شوی؟

مونږ وایو چې: د الله ﷻ سنت په دې جاري دي چې تر هغه یو قوم نه پوپنا کوي چې ترڅو د هغه پوپنا کولو اسباب موجود نه شي او ښکاره ده چې که کافرانو د اُحد په غزا کښې هم داسې ماتې خوړلې وی لکه د بدر په غزا کښې یې چې خوړلې وه نو دوی به د مؤمنانو په مقابله کښې هیڅکله لښکر کشي نه وی کړې او عداوت او طغیان به یې آخرني پړاو ته نه وی رسېدلی، نو دوی به هغې نابودۍ سره نه وی مخامخ شوي لکه چې ورسره مخامخ شوه چې د جزیرة العرب څخه یې په بشپړه توګه لاسونه وخاته او بوتخانې یې په دائمي توګه د خاورو سره برابرې شوې.

نو همدغې موقتي کامیابۍ هغوی ته جرئت ورکړ چې بیا-بیا د مؤمنانو مقابله وکړي او د اسلام د ترقۍ دپاره خنډ جوړ شي، ترڅو یې طغیان انتهاء ته ورسېږي او د بشپړې نابودۍ ور وګرځي.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي او فرمایي چې: ﴿ وَإِذَآ أَرَدۡنَآ أَن نُّهۡلِكَ قَرۡيَةً أَمَرۡنَا مُتۡرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيۡهَا ٱلۡقَوۡلُ فَدَمَّرۡنَٰهَا تَدۡمِيرٗا ﴾ [الإسراء: ١٦] یعني: او کله چې مونږ د یوې قریې د هلاکولو اراده وکړو نو د هغې قریې مخورو ته (په اطاعت سره) امر کوو نو هغوی پکښې فسق کوي نو په هغوی باندې د هلاکولو خبره ثابتېږي نو دوی هلاکوو هلاکول.

یادونه

٩ــ په دې باره کښې چې د مرګ آرزو کول جواز لري او که نه؟ مونږ د [البقرة: ٩٤] ایت لاندې د دې آرزو ډولونه په مفصله توګه لیکلي دي، دلته همدومره اضافه کوو چې صحابه وو کرامو ﷺ د شهادت آرزو د زړونو د کومې کړې وه، د همدې کبله الله ﷻ په ﴿ وَلَقَدۡ ﴾ سره تاکید کړه چې یقینًا تاسو دغه آرزو په اخلاص سره کړې وه خو د عمل په میدان کښې لږو مجاهدینو تصدیق کړه.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کوي او فرمایي: ﴿ مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ رِجَالٞ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيۡهِ ﴾ [الأحزاب: ٢٣] د مؤمنانو څخه ځینې داسې سړي هم دي چې دوی هغه خبره ریښتیا کړه چې په هغې باندې یې د الله ﷻ سره عهد کړی وه. یعني په ډېره مېړانه باندې وجنګېدهٔ چې ځینې شهیدان شوه او ځینې لا تر اوسه ژوندي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

١٠ــ که څوک وایي چې: صحابه وو کرامو ﷺ خو د شهادت آرزو کړې وه لکه چې د [آل عمران: ١٢١] ایت لاندې یو مثال تېر شوی دی او ځینو مفسرینو کرامو د دوی د خولو څخه لیکلي دي چې ځینو صحابه وو کرامو به (چې بدر ته نه وه حاضر شوي) سوال کاوه چې: «اللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ اَنْ تُرِيَنَا يَوْمًا كَيَوْمِ بَدْرٍ»[١] یعني: ای الله! مونږ درڅخه سوال کوو چې مونږ ته هم داسې ورځ راولیده کړې لکه

(١) تفسیر الطبري ج٤ ص١١٠

د بدر د غزا ورځ، ترڅو مونږ په مېړانه جهاد وکړو او د هغو اجرونو مستحق شو چې د بدر مجاهدين يې مستحق شوي دي.

نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت د کبله الله ﷻ د صحابه وو کرامو آرزو د دوی په الفاظو سره تعبير نه کړه چې: "وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الشَّهَادَةَ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ" او بې شکه تاسو د الله په لار کښې د شهادت آرزو کوله؟

مونږ وايو ـ والله أعلم ـ چې: د لاندې وجو د کبله د "شَهَادَةَ" ځخه په "مَوْت" سره تعبير وکړی شو:

الف: د مرګ آرزو خو د کلک جهاد څخه کنايي ده. يعنې ای الله ﷻ مونږ ته دومره ثبات او استقامت راپه برخه کړې چې د مرګ د وخته پورې ستا په لاره کښې وجنګېږو او فرار (تېښته) ونه کړو. په همدې مطلب باندې لاندې دوه روايتونه دلالت کوي چې ځينو محدثينو د حديبيه د بيعت په هکله روايت کړی دی:

اول: د سلمه ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: د حديبيې په ورځ مو د نبي کريم ﷺ سره په څه شي باندې بيعت وکړ ؟ هغه وويلې چې: «عَلَى الْمَوْتِ»[1] په مرګ مو ورسره بيعت وکړ.

دوهم: جابر ﷺ وايي چې مونږ د نبي کريم ﷺ سره په دې بيعت کړی دی چې: «أنْ لَا نَفِرّ»[2] تښتو به نه. نو دا دوهم روايت د اول روايت دپاره بيان واقع شوی دی.

نو څرنګه چې دغه ډول کنايه د مَوت په کلمه کښې مروجه ده او د شهادت په کلمه کښې يې رواج نه درلود نو ځکه الله ﷻ ﴿ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ٱلْمَوْتَ ﴾ نازل کړ او "تَمَنَّوْنَ الشَّهَادَةَ" يې نازل نه کړ.

ب: د شهادت مرګ لاندې دوه حيثيته لري:

اول: د الله ﷻ په لار کښې مرينه، ترڅو د همده ﷻ رضا حاصله شي. همدا د صحابه وو کرامو ﷺ قصدي غوښتنه وه.

دوهم: د کافرانو د لاسه وژنه. دا د هغوی قصدي غوښتنه نه وه خو په ضمني توګه يې د تحقق څخه خلاصون نه وه. نو که بالفرض د ﴿ ٱلْمَوْتَ ﴾ په عوض د "الشَّهَادَةَ" کلمه نازله شوې وی نو د ځينو خلکو ذهن ته به دا خبره ورغلې وی چې هغوی محض د ځان وژنې (انتحار) آرزو کړې ده. حال دا چې دا کار نه د هغوی آرزو وه او نه د الله ﷻ خوښ دی لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ﴾ [البقرة: ۱۹۵] يعني: تاسو د هلاکت ځای ته په خپلو لاسونو سره ځانونه مه وراچوئ.

د دې نظير دا دی چې يو مسلمان مريض د کافر ډاکټر څخه د خپلې روغتيا دپاره دارو درمل کوي، که څه هم دا کار ډاکټر ته ګټه رسوي چې ډاکټري يې شهرت پيدا کوي او دارو درمل يې ښه خرڅېږي، مګر دا په ضمني توګه تحقق مومي نه په قصدي ډول باندې، ځکه چې د مسلمان مريض نيت دا وي چې خپل صحت يې ښه شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۸

(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۱۲۹

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِين مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ
أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾
وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّؤَجَّلًا ۗ وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا
نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾﴾

[۱۴۴] او محمد ﷺ نه دی مګر یو پیغمبر دی، بې شکه د ده څخه وړاندې (ډېر) پیغمبران تېر شوي دي. ایا نو که هغه (محمد ﷺ) مړ شي او یا (بالفرض) ووژل شي نو تاسو به بېرته په خپلو پوندو باندې ستنېږئ (او مرتد کېږئ به)؟. او هرڅوک چې په خپلو پوندو باندې بېرته ستون شي نو هیڅکله به الله ﷻ ته څه ضرر ونه شي رسولی (او د دین د وړاندې تللو په لار کښې به خنډ جوړ نه شي). او ډېر ژر به الله ﷻ شاکرانو ته جزا ورکړي (چې قدمونه به یې لا پسې ثابت کړي او د نېکیو توفیق به یې په برخه شي).

[۱۴۵] او هیڅ نفس لره دا نشته چې مړ شي مګر د الله ﷻ په اذن (ارادې) سره (د مرګ نېټه لیکلې شوې ده) داسې لیکل چې نېټه یې ټاکله شوې ده.

او څوک چې د دنیا اجر غواړي نو هغه ته به د همدې اجر څخه (زمونږ د خوښې په اندازه) څه ورکړو. او څوک چې د آخرت اجر غواړي نو هغه ته به د همدې اجر څخه (زمونږ د خوښې په اندازه) څه ورکړو. او هم به مونږ ډېر ژر (په دنیا کښې هم) شکر ګذارانو ته (چې همدغه ثابت قدمه خلک دي) عوضونه ورکړو.

ارتباط او شان نزول

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې یوې هولناکې واقعې ته اشاره ده چې د همدغې واقعې په نسبت ذکر شوي ایتونه نازل شوي دي چې تفصیل یې په لاندې ډول دی:

الف: د اُحد د غره په نسبت پاسنۍ څنډه کښې دوه ژۍ رابښکته شوي دي چې یوه ناله یې تشکیله کړې ده، دغه ځای نبي کریم ﷺ د مجاهدینو د مرکز دپاره وټاکه چې د په شاتګ دپاره ضرور وه[١].

ب: د همدغه غره په لمن کښې یې د مجاهدینو صفونه جوړ کړه چې خپل مرکز ته یې شا وه او مدینې منورې ته بالکل مخامخ وه.

ج: د مجاهدینو کیڼ لاس ته یو وړوکی غر وه چې فعلاً د جَبَلُ الرُّمَاة (د غشو ویشتونکو غر) په نامه یادېږي او په هغه وخت کښې د جبل عینین په نوم بلل کېده. نبي کریم ﷺ په دغه غره باندې

(١) تفهیم القرآن د ج١ ص۲۷۰ ضمیمه نقشه.

پنځوس کسه غشي ويشتونکي کښېنول چې تاسو د همدې خوا څارنه وکړئ چې دښمن راباندې د دې طرفه حمله ونه کړي، د دې ټولګي مشر عبد الله بن جبير ﷺ نومېده.

دغه ټولګي ته نبي کريم ﷺ توصيه کړې وه چې تاسو به په هيڅ صورت دغه کندو نه پرېږدئ که مونږ غالب شو او که مغلوب، بايد تاسو د همدې ځايه حرکت ونه کړئ ترڅو چې زه دوهم هدايت درکړم. حتی ورته يې فرمايلي وه چې: «إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ فَلَا تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ»[1] «وَإِنَّا لَنْ نَزَالُ غَالِبِيْنَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ»[2]. يعنې: که بالفرض مونږ وګورئ چې مرغان مو غوښې تښتوي هم تاسو به د خپله ځايه حرکت نه کوئ، او مونږ به تر هغه همېشه غالب ياستو ترڅو چې تاسو په خپل ځای باندې ثابت پاتې ياستئ.

د: کله چې جنګ تود شو نو کافرانو ماتې وخوړه او حتی هغو کافرو زنانه وو هم پيڅې راپورته کړې او د ميدانه څخه وتښتېدلې چې تر اوسه پورې يې د خپلو جنګياليو دپاره سندرې ويلې او دريالونه يې ورته درزول.

ه: کله چې غشو ويشتونکو دغه حالت وليد نو يو تربله يې سره نارې کړې چې «الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ» غنيمت! غنيمت!، يعنې کافران خو وتښتېدل نور نو دلته زمونږ کښېناستل څه فائده نه کوي، ښه دا ده چې ورښکته شو او د غنيمت مالونه راغونډ کړو. دوی ته خپل مشر (عبد الله بن جبير ﷺ) ډېره توصيه وکړه چې داسې مه کوئ او د نبي کريم ﷺ آوامر يې وريه زړه کړه چې مونږ ته يې داسې-داسې فرمايلي وه، خو د دې ټولو هلو ځلو سره-سره.د مشر په شمول يوولس کسه دلته پاتې شوه او نور د غنائمو د راټولولو دپاره د خپلې مورچې څخه ورښکته شوه.

و: کافرانو د جنګ دپاره.دوه نيم سوه (٢٥٠) کسان سواره درلوده، کله چې دوی وليده چې کندو د مجاهدينو څخه لږ څه خالي شو او په دې پوه شوه چې پاتې کسان مو د حملې مخه نه شي نيولی نو دغې (د سورو ډلې) د کندو په پاتې مجاهدينو باندې بريد وکړ چې هغوی يې شهيدان کړه او د جنګ په ميدان کښې يې د شا د پلوه نور مجاهدين د حملې لاندې راوستل چې د کافرانو په څار او د غنيمت په راغونډولو بوخت وه.

ز: په عين وخت کښې تښتېدونکي کافران بېرته راتاو شوه او مجاهدين د دوه طرفه حملې لاندې واقع شوه او داسې توره شپه جوړه شوه چې خپل او پردي نه معلومېده. حتی چې اليمان ﷺ پخپله د مجاهدينو د لاسه په دې ګومان شهيد شو چې کافر دی، که څه هم د هغه زوی (حذيفه ﷺ) ډېرې نارې وکړې چې: «أَبِي أَبِي»[3] يعنې دا زما پلار دی، دا زما پلار دی. مګر په دغسې حال کښې چا خبره اورېده؟!.

ح: په دغه وخت کښې اويا (٧٠) کسه مجاهدين شهيدان او ډېر زخميان شوه چې هر چا خپل مرګ په سترګو ليده.

(١) صحيح البخاري ج١ ص٤٢٦
(٢) البحر المحيط ج٣ ص٣٧٩؛ تفسير البغوي ج١ ص٣٥٧
(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٥٨١

ط: په عین وخت کښې نبي کریم ﷺ هم د حملې لاندې راغی چې مبارک غاښ یې شهید شو او د زغرو دوه کړۍ یې په مبارک مخ کښې ننوتلې او مبارکې وینې ورباندې راروانې شوې(١).

ي: د نبي کریم ﷺ څخه په دفاع کښې مصعب بن عُمیر ﷺ شهید شو او قاتل یې ګومان وکړ چې دا نبي کریم ﷺ دی، نو کافرانو ته بېرته ورستون شو او خبر یې ورووړ چې نبي کریم ﷺ مې وواژه.

یا: په همدې وخت کښې یوه نامعلومه چیغې وهونکې چیغه کړه چې: "إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ"(٢) یعنې: بې شکه محمد (ﷺ) ووژل شو. ځینې لا وایي چې دا چیغه ابلیس علیه اللعنة وکړه.

یب: په هر تقدیر، د همدې چیغې سره د اکثرو مجاهدینو جنګي مورال ټیټ شو او روحیات یې کمزوري شوه او هغو منافقینو چې په غزا کښې د غنیمت دپاره ګډون کړی وه په تحریک آمېزه خبرو شروع وکړه، چې په نتیجه کښې په مجاهدینو کښې لاندې ډلې جوړې شوې:

اول: ځینې مجاهدین لاس ترخټې کښېناستل چې اوس نو جنګ څه په کار دی چې نبي کریم ﷺ شهید شو. د همدې جملې څخه عمر ﷺ او طلحه ﷺ هم دي(٣).

دوهم: ځینو وویلې چې اوس نو ژوند څه په کار دی، باید چې په هغې لارې باندې مونږ هم ووژل شو په کومې چې نبي کریم ﷺ وژلی شوی دی. د همدې ډلې څخه أنس بن النضر ﷺ هم وه چې په شدت سره یې په جنګ پیل وکړ ترڅو چې شهید شو او څه د پاسه اتیا ټپونه یې وخواړه چې د شهادت څخه وروسته د ډېرو ټپونو له وجې چا نه پېژانده، ترڅو چې د هغه خور د ګوتو څخه وپېژانده چې دا د أنس بن النضر ﷺ مړی دی(٤).

دریم: ځینو وویلې چې راځئ ابو سفیان ته تسلیم شو، هغوی زمونږ عزیزان او د تره زامن دي(٥).

څلورم: منافقانو وویلې چې کاشکې عبد الله بن أُبي (رئیس المنافقین) ته مو څوک استولي وی چې د ابو سفیان څخه یې را ته امان اخستی وی، محمد(ﷺ) که پیغمبر وی نو وژل شوی به نه وی، باید چې خپل پخواني دین ته بېرته ورستانه شو(٦).

یج: د همدې چیغې په اورېدلو سره په مجاهدینو کښې شکست ګډ شو او داسې منډه پیل شوه چې د هیچا یو بل ته فکر نه وه. د نبي کریم ﷺ په شاوخوا کښې ایله څوارلس کسان پاتې وه چې اوه کسان انصار وه او اوه مهاجرین(٧).

ید: نبي کریم ﷺ د ماتې خوړلو مجاهدینو په آخر کښې نارې وهلې چې: «إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ، إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ»(٨) یعنې ماته راشئ ای د الله ﷻ بندګانو، ماته راشئ ای د الله ﷻ بندګانو! تردې چې دېرش

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٢٩
(٢) تفسیر الطبري ج۴ ص١١٢
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٣۵٧
(۴) صحیح البخاري ج١ ص٣٩٢، ج٢ ص۵٧٩
(۵) البحر المحیط ج٣ ص۶٨
(۶) الدر المنثور ج٢ ص٣٣۵
(٧) التفسیر الکبیر ج٩ ص۵١
(٨) تفسیر الطبري ج۴ ص١١٢؛ تفسیر الخازن ج١ ص۵٩٨

کسه صحابه کرام ؓ ورته راټول شوه.

یه: کله چې د نبي کریم ﷺ په شاوخوا کښې دېرش کسه مجاهدین راغونډ شوه نو دوی یې د ملامتې لاندې راوستل چې تاسو ولې وتښتېدلئ؛ او زه مو په خای پرېښودلم؟ نو دوی خپل اعتذار داسې وړاندې کړ چې یا رسول الله! زمونږ مور او پلار دې ستا څخه خار شي «أَتَانَا الْخَبَرُ بِأَنَّكَ قُتِلْتَ فَرَعَبَتْ قُلُوبُنَا فَوَلَّيْنَا مُدْبِرِينَ»[1] مونږ ته خبر راغی چې ته ووژلی شوې نو زمونږ زړونه د رعب (ډار) لاندې راغله چې په نتیجه کښې مونږ میدان ته شا کړه او وتښتېدلو.

یو: په ذکر شوي حالت کښې مجاهدین د دومره زیات رعب لاندې راغلي وه او دومره زیات وارخطا شوي وه چې ډېر بسیط معلومات یې هم د ماغزو څخه وتلي وه تا به ویل چې دوی ته هیڅ معلومات نشته. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دوی مرګ په سترګو باندې ولید خو دا بسیط حقیقت یې د نظره پټ پاتې شو چې نبي کریم ﷺ د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر دی، لکه د هغوی د ژوند دورې چې تېرې شوې دي د ده ﷺ د ژوند دوره به هم ضرور یو وخت تېره شي، مرګ خو د رسالت سره څه منافات نه لري.

ب: نبي کریم ﷺ خو د دین اصلي مالک نه دی، اصلي مالک خو یې یوازې الله ﷻ دی چې مسلمانان یې عبادت او بندګي کوي. نو که د دین رسوونکی وفات شي، وفات به شي، الله ﷻ خو همېشه ژوندی دی او هیڅکله ورباندې زوال نه راځي.

ج: ټولو صحابه وو کرامو ؓ ته څرګنده وه چې نبي کریم ﷺ به یو وخت وفات شي مګر وژل کېږي نه. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ [المائدة: ۶۷] یعنې: (ای پیغمبره!) او الله ﷻ دې د خلکو څخه ساتي (دوی دې وژلی نه شي). خو د وارخطانۍ د کبله ترې همدغه الهي فرمان هم هېر شوی وه.

لنډه دا چې په دغسې هولناک حالت کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه[2]، چې د مضامینو خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: محمد ﷺ خو الله نه دی چې نه به مړ کېږي او نه به وژل کېږي او همېشه به ژوندی وي، بلکې د پیغمبرانو د جملې څخه یو پیغمبر دی. لکه څنګه چې د هغوی دورې تېرې شوې دارنګه به د ده د ژوند دوره هم یو وخت ضرور ختمېږي. او دا څکه چې نوموړی ﷺ د دین مالک نه دی بلکې د دین رسوونکی دی، کله یې چې خپله وظیفه ترسره کړه نو بیا یې د ژوند ادامې ته څه اړتیا نشته.

۲ـ ای مؤمنانو د نبي کریم ﷺ د وژنې په دروغژن خبر باندې ولې دومره وارخطا شوئ چې وړاندې او بېرته درڅخه غلط شوه او په تښتېدلو مو پیل وکړ؟ نن چې په دروغژن خبر باندې تاسو

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۷۳
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۰۹؛ تفسیر البغوي ج۱ ص۳۵۸

دغه حالت ته ورسېدئ نو بله ورځ چې خبر رښتیا شي او نبي کریم ﷺ وفات شي او یا بالفرض ووژل شي نو ایا تاسو به دین ته شا کوئ او بېرته به کفر ته اوړئ؟.

۳_ که ستاسو دا خیال وي چې نبي کریم ﷺ د دین ساتونکی دی او کله چې دی د منځه لاړ شي دین به هم د منځه ځي، نو دغسې نه ده. د دین حافظ او ناصر الله ﷻ دی او بس. ستاسو ځخه په غیر یې هم ساتلی شي. نو که څوک مرتد شي یو ازې خپل ځان ته به ضرر ورسوي د الله ﷻ دین ته ضرر نه شي رسولی. الله ﷻ تاسو ته څه ارتیا او احتیاج نه لري بلکې د همده ﷻ په تاسو باندې یو لوی نعمت ایښې دي چې په اسلام باندې یې مشرف کړي یاست. که د همدې نعمت شکریه وکړئ او په اسلام باندې کلک شئ (نبي کریم ﷺ ژوندی وي او که نه) نو الله ﷻ شکر گزاران بې اجره نه پرېږدي، ډېر ژر به په دنیا او آخرت کښې اجرونه درکړي.

۴_ ای مؤمنانو! لاندې څو حقائق په یاد ولرئ:

الف: هر نفس ضرور د مرگ څکونکی دی که څه هم یا پیغمبر وي او یا مقرب ملائک وي. نو خپله مسلماني د نبي کریم ﷺ په حیات پورې مه تړئ د الله ﷻ پورې یې وتړئ چې ازلاً او ابداً ژوندی دی.

ب: هیڅوک د الله ﷻ د حکم څخه په غیر نه شي مړ کېدلی نو که د ده ﷻ اراده نه وی شوې کافران تاسو نه شي وژلی. نو په جهاد کښې بې زړه کېږئ مه او مه پکښې سستي کوئ.

ج: د مرگ نېټه بالکل د الله ﷻ په نزد باندې ټاکله شوې ده چې نه وړاندې کېږي او نه وروسته کېږي، نه څوک بې وخته مړ کېږي او نه د وخت څخه وروسته څوک ژوندی پاتې کېدلی شي. نو هیڅوک په تېښته باندې د مرگ څخه نجات نه شي موندلی.

د: خو دا کېدلی شي چې د اجرونو څخه خپل ځان محروم او بې برخې کړئ، او دا څکه چې:

اول: څوک چې د دنیا اجر غواړي او د دې دپاره په جهاد کښې مشغول وي چې څه غنائم په لاس ورشي نو هغه ته مونږ د دنیا اجر ورکوو مگر څومره چې زمونږ اراده وي، نه هغومره چې هغوی یې غواړي.

دوهم: څوک چې د آخرت اجرونه غواړي نو هغه ته هم د آخرت اجرونه ورکوو او هم د دنیا، څکه چې دوی شاکران دي او مونږ به دوی ته د آخرت څخه مخکښې په دنیا کښې هم ډېر ژر اجرونه ورکړو او هم به یې د زیاتو نېکیو توفیق په نصیب کړو.

توضیحات

۱_ صحابه وو کرامو ﵃ د نبي کریم ﷺ سره افراطي محبت درلود، داسې محبت چې په تاریخ کښې ساری نه لري. او دا قانون دی چې د هر شي سره څوک زیات محبت ولري د هغه د زوال اوازه ورباندې بې اندازې درنه تمامېږي، د همدې کبله د احد په غزا کښې د نبي کریم ﷺ د وژنې دروغژنې اوازې دوی ډېر متاثر کړه او مورال یې ښکته شو، تردې چې ځینې لاس تر زنې کښیناستل او د جنگ څخه یې صرف نظر وکړ او ځینو تښتېدلو ته مخه کړه.

الله ﷻ لطف وکړ او دوی یې په همدې باره کښې هم د ابتلاء (ازمېښت) لاندې ونیول او د نبي کریم ﷺ په ژوند کښې یې د نوموړې دهشتناک خبر سره لاس او ګرېوان کړه، ترڅو دوی د یو پلوه د نبي کریم ﷺ د رښتیاني مرګ په وخت کښې روحیات د لاسه ورنه کړي او د بله پلوه ورته په همدې اړه هدایات او لارښوونې نازلې کړي چې د رښتیاني مرګ په وخت کښې پرې ډاډینه حاصله کړي او خپله وارخطائي ورباندې لرې کړي ته به وایي چې نبي کریم ﷺ د مرګ څخه وروسته بېرته راژوندی شو او دوی ته یې لارښوونې وکړې.

که دا واقعه نه وی پېښه شوې او نبي کریم ﷺ وفات شوی وی نو وحې به قطعه وی څوک به نه وی چې صحابه کرام ؓ یې ډاډه کړي وی.

د همدې کبله کله چې رښتیا نوموړې واقعه پېښه شوه، صحابه کرام ؓ د ذکر شوي ایت په اورېدلو باندې مطمئن شوه او وارخطائي یې ورکه شوه. د ښه وضاحت دپاره لاندې توضیح ولولئ:

د نبي کریم ﷺ وفات او د صحابه کرامو حال

۲ـ کله چې نبي کریم ﷺ وفات شو ابو بکر الصدیق ؓ غائب وه، او په نورو صحابه وو کرامو ؓ باندې د غم توره شپه جوړه شوه او ټول د وارخطائي سره مخامخ شوه، تر دې چې[1]:

الف: عثمان بن عفان ؓ بالکل ژبون وتاړه شو چې خبرې یې نه شوې کولې.

ب: علي ؓ د خلکو څخه پټ شو، تا به ویل چې په خبرو باندې یې زور نه رسېږي.

ج: عمر بن الخطاب ؓ توره وویستله او اعلان یې وکړ چې د هر چا د خولې څخه واورم چې نبي کریم ﷺ وفات شوی دی په دې توره به یې سر پرې کړم!

د: مګر کله چې ابو بکر الصدیق ؓ راغی او په همدې غملړلې پېښه باندې پوه شو نو په نبي کریم ﷺ باندې یې مبارک مخ لوڅ کړ او په اوچولې باندې یې مچې کړ او بیا یې مخاطب کړ چې ای د الله ﷻ پیغمبره! کوم مرګ چې الله ﷻ درته مقرر کړی وه هغه درته ورسېده. او الله ﷻ به په تاباندې دوه ځله مرګ رانه ولي.

بیا جومات ته لاړ او په ممبر باندې پورته شو او دغه ایتونه ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآیات یې ولوستل (چې د احد په غزا کښې د دروغژن خبر د وجې نازل شوی وه) او خلک یې مخاطب کړه چې: ای خلکو! «مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَمْ يَمُتْ وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ»[2] یعنې: چا چې د الله ﷻ عبادت کاوه نو په خپل دین باندې دې کلک پاتې شي ځکه چې الله ﷻ ژوندی دی، نه مړ شوی دی او نه مړ کېږي، او چا چې د محمد ﷺ عبادت کاوه نو یقیناً محمد ﷺ خو وفات شو.

کله چې خلکو د ابو بکر الصدیق ؓ وینا واورېدله نو وارخطائي یې پورته شوه. عمر ؓ په خپل اعلان باندې پښېمانه شو. تا به ویل چې ذکر شوی ایت شریف همدا دستي نازل شو، د دې څخه لږ مخکښې ورته د هیڅا توجه نه وه او د ټولو صحابه وو کرامو د اذهانو څخه وتلی وه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۲۲

(۲) سنن ابن ماجه ص۱۱۷

نبي كريم ﷺ دفن كړى شو

٣_ كله چې د ابو بكر الصديق ﷺ خطابې صحابه كرام ﷺ راوينښ كړه او حقيقت ته يې متوجه كړه نو دوى د نبي كريم ﷺ د دفن كولو تجهيزات په لاندې ډول سره ونيول؛ په داسې حال كښې چې لږ وخت وړاندې يې تجهيزات بالكل په فكر كښې نه ګرځېده:

الف: نبي كريم ﷺ د دوشنبې په ورځ وفات شو او د سې شنبې په ورځ دفن كړى شو.

د مړي د تدفين شرعي مسئله دا ده چې بايد په تعجيل سره دفن كړى شي مګر دوى پكښې د لاندې وجو د كبله ټال واقع كړ[1]:

اول: څه وخت په دې باندې تېر شو چې صحابه كرام ﷺ د نبي كريم ﷺ په وفات باندې متفق نه وه.

دوهم: بيا يې په مدفن كښې اختلاف پېښ شو، د ځينو رايه دا وه چې بايد د البقيع په هديره كښې دفن كړى شي او د ځينو نظر دا وه چې بايد په جومات كښې يې دفن كړو. بالآخره ابو بكر الصديق ﷺ فيصله وكړه چې بايد په همغه ځاى كښې دفن كړى شي په كوم كښې چې وفات شوى دى. يعني د بي بي عائشې رضي الله عنها په هغې كوټه كښې، چې په ﴿ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ ٱلْمُؤْمِنِينَ مَقَـٰعِدَ لِلْقِتَالِ ﴾ [آل عمران: ١٢١] ايت كښې ورته اشاره شوې ده.

ابو بكر الصديق ﷺ ووېلې چې ما د نبي كريم ﷺ څخه اورېدلي دي چې «مَا قُبِضَ نَبِيٌّ إِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ»[2] يعني: د هيڅ پيغمبر روح نه دى قبض شوى مګر په همغه ځاى كښې دفن كړى شوى دى چرته يې چې روح قبض كړى شي.

درېم: بيا څه وخت د خليفه په ټاكلو باندې هم ولګېد، ترڅو چې د ابو بكر الصديق ﷺ سره بيعت تمام شو او د اختلاف دروازه بنده شوه او د منافقانو د شيطانت مخه ونيوله شوه.

مونږ ته داسې ښكاري چې كه د خلافت د ټاكنې مسئله يې د تدفين څخه نه وى مخكښې كړې دومره ژر به نه وى فيصله شوې. او دا ځكه چې نبي كريم ﷺ لا د دوى د منځه جسماً نه وه وتلى او انوار يې لا نه وه تت شوي.

أنس ﷺ وايي چې مونږ لا د نبي كريم ﷺ د تدفين څخه لاسونه نه وه څنډلي «حَتَّى أَنْكَرْنَا قُلُوبَنَا»[3] چې خپل زړونه مو نااشنا وګڼل، يعني پخواني حالت پكښې نه وه پاتې.

برسېره په دې د منافقانو تګى ته هم موقع ورنه كړى شوه، او د دې كبله چې د ټولو صحابه وو كرامو ﷺ تدفين ته عجله وه نو چندان جنجال يې هم د خلافت په مسئله كښې ونه كړ.

په هر تقدير، كله چې ذكر شوې درې مسئلې حل شوې نو نبي كريم ﷺ ته غسل وركړى شو او د تكفين څخه وروسته يې جنازه اداء كړى شوه.

---

(١) تفسير القرطبي ج٤ ص٢٢٤

(٢) سنن ابن ماجه ص١١٧

(٣) سنن ابن ماجه ص١١٨

د نبي کريم ﷺ د جنازې کيفيت

۴_ د نبي کريم ﷺ د جنازې په لمانځه کښې صحيح خبره دا ده چې په لاندې کيفيت باندې اداء کړى شو[1]:

د نبي کريم ﷺ مبارکه جنازه په کوټه کښې په کټ باندې کښېنودله شوه او ډلې-ډلې سړي ورننوتل، کله چې نارينه د جنازې څخه فارغ شوه نو بيا زنانه په همدې کيفيت باندې ورداخلې شوې او د جنازې لمونځونه يې ورباندې وکړه، او په آخر کښې هلکانو ته هم په ذکر شوي ډول باندې د جنازې د اداء کولو موقع ورکړى شوه.

سوال جواب

۵_ که څوک **وايي** چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې نبي کريم ﷺ په نامه (محمد ﷺ) باندې ياد کړى شو چې د ولادت په اومه ورځ ورباندې خپل نيکه عبد المطلب اېښى وه؟

مونږ وايو چې[2]:

الف: د احد په غزا کښې چې کوم منافق د نبي کريم ﷺ د وژل کېدو دروغينه چيغه کړه، هغه چيغه د نبي کريم ﷺ په نوم (محمد) سره وه، نو الله ﷻ د همدغې دروغينې چيغې د رد کولو او د صحابه وو کرامو ﷺ د تسکين دپاره هم د نبي کريم ﷺ محضه نوم ياد کړ او ايتونه يې رانازل کړه ترڅو تشويش او د تشويش پورته کول دواړه سره مطابق شي.

ب: دا د مرګ د يادونې مقام وه، او څرنګه چې نبي کريم ﷺ د نورو خلکو څخه صرف په مړه کېدلو کښې څه فرق نه لري، نو په نامه باندې ياد کړى شو چې يوازې د ده ﷺ په مبارک شخصيت باندې دلالت کوي او بس. يا په بل عبارت: نبي کريم ﷺ د رسالت له حيثه د قيامت تر ورځې ژوندى دى خو د شخص له حيثه وفات شوى دى او بس.

خلوة څه معنى؟

۶_ د ﴿ خَلَتْ ﴾ کلمه د "خِلوة" څخه اشتقاق شوې ده او "خلوة" د خاليوالي په معنى سره دى[3]، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِذَا خَلَوْاْ عَضُّواْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ ﴾ [آل عمران:۱۱۹] يعني: او کله چې دوى خالي شني نو په تاسو باندې د غُصې د کبله د خپلو ګوتو څوکې چيچي. مګر څرنګه چې د يو شي وخت تېر شي نو په حقيقت کښې هغه د نورو شيانو څخه خالي شي د همدې وجې کله-کله د مرګ په معنى هم استعمال مومي.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۱۸
(۲) روح المعاني ج۴ ص۷۳
(۳) مفردات الراغب ص۱۵۹

په دې مقام کښې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې ستاسو پيغمبر ﷺ خو د نورو پيغمبرانو عليهم السلام په څېر يو پيغمبر دی، الله ﷻ خو نه دی چې همېشه به ژوندی وي، که نن مړ نه دی سبا به مړ شي او دوره به يې تېره شي لکه چې د نورو پيغمبرانو عليهم السلام دورې تېرې شوې، ځينې وفات شوه لکه موسی عليه السلام، هارون عليه السلام او نور. ځينې ووژل شوه لکه زکريا عليه السلام، يحيى عليه السلام او نور. او عيسی عليه السلام لا ژوندی اسمان ته وخېژول شو او دوره يې ختمه شوه.

خو په دې ټولو صورتونو کښې د هغوی امتيانو نه په جهاد کښې سستي وکړه او نه د دين څخه بېرته ستانه شوه. نو ای محمدي (ﷺ) امته! چې تاسو په ټولو امتونو کښې مختار امت ياست ايا ستاسو سره دا خبره مناسبه ده چې د خپل پيغمبر ﷺ د وفات څخه وروسته يا په جهاد کښې سستي وکړئ او يا دين ته شا کړئ؟ ستاسو څه خيال دی چې نبي کريم ﷺ به همېشه ژوندی وي؟.

سوال جواب

٧ـ که څوک وايي چې: د نبي کريم ﷺ د مرګ په اوازې سره خو ځينې مجاهدين وارخطا شوه او په جهاد کښې سست شوه، مرتد خو نه شوه، نو څنګه ورته الله ﷻ داسې کلمات استعمال کړه چې هغه د مرتد دپاره استعمالېږي او وېې فرمايل چې: ﴿ ٱنقَلَبۡتُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡ ﴾؟

مونږ وايو چې:

الف: د ځينو صحابه وو کرامو ﷺ جهاد ته شا کول د دوی شان او رتبې ته په کتلو سره داسې وګڼل شوه لکه چې د دوی څخه ارتداد واقع شوی وي، لکه چې وايي "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ" د نېکانو حسنات د مقربينو دپاره د ګناه په منزله دي.

ب: چې نن په يوه دروغژن خبر باندې په جهاد کښې سست شوئ ايا نو سبا به په رښتيانې خبر باندې د جنګ په ميدان کښې مرتد کېږئ او د اسلام څخه به لاس اخلئ؟

ج: ځينې خلک واقعاً هم مرتد شوي وه او د کفر خبرې يې د خولو څخه وتلې وې لکه چې مونږ د همدې ايتونو د شان نزول او ارتباط په بحث کښې واضحه کړې دي. مګر هغوی اصلا منافقان وه مونږ ورته ځکه مرتدان وايو چې ظاهراً مؤمنان وه او بيا يې خپل باطني کفر ښکاره کړ او کفري خبرې يې وکړې.

په عربي لغت بلکې په ټولو لغاتو کښې قاعده ده چې د ځينو خلکو د فعل نسبت کله-کله ټولو خلکو ته هم کېږي، لکه چې د [البقرة:٧٢] ايت لاندې پکښې مکمل بحث تېر شوی دی.

هېر مو نه شي!

٨ـ هېر مو نه شي چې په عربي کلام کښې دا ډول جمله "وَمَا كَانَ لِزَيْدٍ أَنْ يَفْعَلَ" په هغه حال کښې استعمالېږي چې د مجرور څخه فعل منفي وګرځولی شي. مګر دغه منفي کول په لاندې صورتونو کښې تحقق مومي[١]:

---

(١) البحر المحيط ج٣ ص٧٠

الف: چې فعل د مجرور دپاره حقیقةً محال وي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنبِتُوا۟ شَجَرَهَآ ﴾ [النمل: ۶۰] يعني: تاسو لره دا نشته چې د باغونو ونې رازرغونې کړئ. دا کار تاسو ته محال دی.

د همدې ډول څخه دا ایت شریف هم دی چې: ﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ يعني: هر نفس ته محال ده چې د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر مړ شي نو د جنګ د میدان څخه تښتېدل څه فائده کوي.

ب: چې فعل د مجرور دپاره په عادت کښې محال وي. لکه چې مونږ ووایو "مَا كَانَ لَكَ أَنْ تَطِيْرَ" تاته دا نشته چې ته والوزې. يعني دا کار عادةً محال دی چې انسان مستقيمًا پرواز وکړي.

ج: چې فعل د مجرور دپاره شرعًا ممنوع وي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا ﴾ [النساء: ۹۲] او يوه مومن لره دا نشته چې بل مومن ووژني. يعني: دا کار په شريعت کښې ممنوع دی.

د: چې فعل د مجرور څخه ادبًا منفي کړی شوی وي. لکه "مَا كَانَ لِلتِّلْمِيذِ أَنْ يَتَقَدَّمَ الْأُسْتَاذَ" شاګر ته دا نشته چې د استاذ څخه وړاندې شي. يعني دا کار هغه ته بې ادبي ده.

﴿ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا۟ لِمَآ أَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا۟ وَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾ ﴾

[۱۴۶] او د پيغمبرانو څخه ډېر (داسې) وه چې د دوی په ملګرتيا سره ډېر ربانيان (متقيان د کافرانو په مقابل کښې) جنګېدلي وه نو دوی د هغو مصيبتونو د کبله نه وه سست شوي چې دوی ته د الله ﷻ په لار کښې رسېدلي وه، او نه کمزوري شوي وه، او نه يې (دښمنانو ته) عاجزي کړې وه (نو تاسو ولې د هغوی په شان جوړ نه شوئ).

او الله ﷻ صبر کوونکي خوښوي (په هره زمانه کښې چې وي).

[۱۴۷] او د دوی (ربانيانو) بله خبره نه وه مګر دا وه چې دوی به ويلې: اې زمونږ ربه! مونږ ته ګناهونه راوبښه او هم (مونږ ته) زمونږ په کار کښې د حد څخه تېرېدنه (راوبښه)، او پښې مو (په جنګ کښې) کلکې کړه، او په کافر قوم باندې راسره نصرت وکړه.

[۱۴۸] نو دوی ته الله ﷻ د دنيا اجرونه هم ورکړه او د آخرت ډېر ښائسته اجرونه يې هم (ورکړه).

او الله ﷻ محسنان (نيکي کوونکي) خوښوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ دا ایتونه هم وړاندېنی مضمون تعقیبوي چې د نبي کریم ﷺ د مرګ په دروغجنه اوازه باندې په تاسو کښې ولې کمزوري او سستي موجوده شوه او حتی ځینو کسانو مو وغوښتل چې د کافرانو اطاعت ته سرونه ټیټ کړي.

۲ـ یعني ای مؤمنانو! څرنګه چې تاسو په ټولو امتونو کښې مختار امت یاست نو په کار ده چې ستاسو مقاومت هم د نورو امتونو په پرتله قوي او کلک وي، حال دا چې په پخوانیو امتونو کښې داسې ډېر خلک تېر شوي دي چې د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام په اندیوالی کښې ستاسو غوندې د ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوي وه خو د لاندې درې کارونو څخه يې يو هم نه دی کړی:

الف: د همدغو مصیبتونو د کبله د جهاد څخه سست نه شوه چې وتښتي او میدان خوشې کړي.

ب: کمزوري نه شوه چې وسله په ځمکه کېږدي او د جنګ په میدان کښې لاس تر زنې کېني.

ج: د خپلو دښمنانو څخه د امان غوښتلو ته نه دي چمتو شوي.

خو په تاسو کښې داسې خلک وه چې ذکر شوي درېواړه کارونه يې وکړه. ایا دغسې کارونه کول بې صبري نه ده؟ ایا دا کارونه د مختار امت سره مناسب دي؟ الله ﷻ خو صبر کوونکي خوښوي ایا ذکر شوي کارونه بې صبري نه ده؟.

دا وه د پخوانیو امتونو عملي کړنلاره، اما د هغوی قولي کړنلاره دا وه چې هغوی به په عین اطاعت کښې الله ﷻ ته سوالونه کول او خپله ناتواني او کمزوري به يې ورته وړاندې کوله.

یا په بل عبارت: هغوی د دښمن په مقابل کښې کمزوري نه وه خو د الله ﷻ په وړاندې يې خپل خانونه ډېر کمزوري او ګناهکار معرفي کول ترڅو دوی لاندې دوه نکتو ته اشاره وکړي:

اول: د دښمن په مقابل کښې په قوت سره ودرېدل د الله ﷻ فضل دی.

دوهم: ګناهونه د شکست اسباب دي.

نو دوی به څکه ویلې چې ای زمونږ ربه! مونږ ته زمونږ ګناهونه راوبښه او جزا ورباندې مه راکوه او هم د هغه اسراف (د حد څخه تېرېدنې) څخه راتېر شه چې په دغه کار کښې زمونږ څخه واقع شوی دی او ته ورباندې نارضا يې. مونږ چې د کافرانو په مقابل کښې کلک ولاړ يو دا ستا فضل دی که نه نو مونږ به هیڅکله مقاومت نه وی کړی. نو ای ربه! زمونږ قدمونه محکم کړه او په کافر قوم باندې نصرت راکړه.

نو الله ﷻ به د دوی سوالونه قبول کړه په کافر قوم باندې به يې نصرت ورکړ او په دښمن باندې به برلاسي شوه او هم به يې ګناهونه ورو بښل او د مصیبتونو اجرونه به يې ورکړه چې د آخرت د ډېرو ښو اجرونو مستحق به وګرځېده او دا څکه چې دوی محسنان وه او الله ﷻ محسنان خوښوي.

نو ای مختار أمته! تاسو ته په کار دي چې تاسو د پخوانیو امتونو څخه په مصیبتونو کښې قولا او عملا سبقیت وکړئ او وروسته پاتې نه شئ:

توضيحات

۱_ د ذکر شوو ایتونو څخه معلومېږي چې د جنګ په میدان کښې الله ﷻ سوالونه قبلوي، نو ذکر شوي ایتونه مجاهدینو ته ارشاد کوي چې د موقع څخه استفاده وکړي او په همدې وخت کښې ډېر-ډېر سوالونه وکړي.

هېدارنګه مونږ ته د سوال کولو طریقه هم رازده کوي چې د هر څه څخه وړاندې د ګناهونو مغفرت وغواړو او بیا خپل احتیاجات وړاندې کړو. او دا ځکه چې ګناهونه د سوالونو د اجابت مخه نیسي.

د "رِبِّيُّونَ" د کلمې تحليل

۲_ د ﴿ رِبِّيُّونَ ﴾ کلمه د "رِبِّيٌّ" جمعه ده، چې "رَبّ" ته يې نسبت شوی دی. په عربي ژبه کښې د نسبتي "ي" په پيوستون سره کله-کله په کلماتو کښې بې قانونه تغيرونه واقع کېږي. مثلا د "رَبّ" په کلمه پورې چې نسبتي "ي" ونښلي نو لاندې دوه ډوله تغيرات پکښې پېښېږي:

الف: يو "الف" او يو "ن" پکښې اضافه کېږي چې د "رَبِّيٌّ" په عوض "رَبَّانِيٌّ" لوستل کېږي، چې د [آل عمران: ۸۱] ايت لاندې يې څه بيان تېر شوی دی.

ب: د "ر" زوَر په زير باندې بدلېږي نو د "رَبِّيٌّ" په عوض "رِبِّيٌّ" جوړېږي او روغه جمعه يې "رِبِّيُّونَ" راځي. نو مونږ يې په پښتو کښې په متقيانو خلکو باندې معنی کوو. يعنې هغه خلک چې د هغو ټول کړه وړه د الله ﷻ د رضا دپاره وي.

د "اسْتَكَانُوا" تحليل

۳_ د ﴿ ٱسْتَكَانُوا ﴾ په کلمه کښې لاندې دوه تحليلونه شوي دي[1]:

الف: ځينې وايي چې د ﴿ ٱسْتَكَانُوا ﴾ مجرد "سکون" دی او د "افْتَعَلُوا" په وزن ده چې اشباعي "الف" پکښې زيات شوی دی نو وزن يې "افتعالوا" جوړ شوی دی لکه چې د "عَقْرَب" په کلمه کښې "عَقْرَاب" اوربدلی شوی دی.

ب: اکثريت په دې عقيده دي چې نوموړې کلمه د "كَوْن" څخه اخستله شوې ده، وزن يې اصلا "اسْتَفْعَل" دی، "الف" پکښې زائد نه دی بلکې اصلي دی چې د "واو" څخه بدل راغلی دی.

مفسرينو کرامو خو دوهم تحليل ظاهر ګڼلی دی ځکه چې په لومړي تحليل کښې د "الف" زيادت متبادر نه دی، مګر مونږ ته همدا لومړی تحليل بهتر ښکاري چې د معنی حاصل يې د مقام سره ډېر ښه تناسب لري. يعنې د پخوانيو پيغمبرانو عليهم السلام امتونو د خپل دښمن په مقابل کښې سکون نه دی کړی چې د حرکته لويدلي وي او هغوی ته تسليم شوي وي، ته به وايې چې په سِکِّين (چړې) باندې وهل شوي دي؛ بلکې هغوی يې په مقابل کښې مقاومت کاوه.

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۷۵

إسراف څه ته وايي؟

۴ـ د "إِسْرَاف" معنى معلومه ده چې د حد څخه تېرېدنه ده، خو ځينو مفسرينو کرامو يې په دې مقام کښې په ګناه کښې د حد څخه تېرېدنه اخستې ده(١)، چې لويو ګناهونو ته اشاره ده. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې اى زمونږ ربه! مونږ ته واړه ګناهونه هم راوبښې او لوى ګناهونه هم راته عفوه کړې.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د "إِسْرَاف" څخه په جائزو کارونو کښې إسراف مراد دى تر دې چې د ګناه اندازې ته ورسېږي، لکه چې يو مجاهد د کافرانو په وژنه کښې اسراف وکړي حتى چې ماشومان او زنانه هم ووژني. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې هغوى به د خپل قصور او تيري داړو ښښنه غوښته چې د حق په اداء کولو کښې ترې پېښ شوي وه.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ظاهراً خو داسې ښکاري چې په ﴿ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا ﴾ کښې د غنيمت مالونه هم داخل دي چې د مجاهدينو دپاره د دنيا اجر دى، حال دا چې پخوانيو امتونو ته خو د غنيمت د مال خوراک جائز نه وه، حتى چې غنيمت ته به يې اور اچاوه ترڅو معلومه کړي چې جهاد د الله ﷻ په دربار کښې قبول شوى دى او که نه؟

برسېره په دې د غنيمت د مالونو خوراک خو محمدي (ﷺ) امت ته حلال ګرځولى شوى دى او د همدې امت خاصه ده، نو د پخوانيو امتونو د مجاهدينو په دنياوي اجرونو کښې په څه اعتبار سره ذکر شوى دى؟

مونږ وايو چې: پخوا به هغه غنيمت ته اور وراچول کېده کوم به چې جمادات وه لکه پيسې، خوراکي شيان او داسې نور(٢)، اما ژونديو غنيمتي مالونو ته اور نه وراچول کېده لکه اوښ، غوايه او داسې نور، چې دا د پيغمبرانو عليهم السلام څخه په غير د مجاهدينو په ملکيت کښې داخلېدل. اما مونږ ته ـ الحمد لله ـ د هر ډول غنيمت خوراک جائز دى.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ
خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ
كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ وَبِئْسَ
مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ ﴾

(١) تفسير الطبري ج۴ ص۱۲۰
(٢) روح المعاني ج۴ ص۸۶

[۱۴۹] ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! که (بالفرض) تاسو د هغو کسانو متابعت وکړئ چې هغوی کافر شوي دي، نو هغوی به (تر هغه تاسو پرېږدي ترڅو مو چې) په خپلو پوندو باندې بېرته تاو کړي (او مرتد مو کړي)، نو زیانکاران به وګرځئ.

[۱۵۰] (د دوی په متابعت کښې هیڅ ګټه نشته) بلکې الله ﷻ ستاسو کار ساز دی او همدی ﷻ د ټولو کومک کوونکو څخه خیر (بهتر) دی (د ده ﷻ غوندې کار سازي بل هیڅوک نه شي کولی).

[۱۵۱] ډېر ژر به د هغو کسانو په زړونو کښې (ستاسو) دار وروا چوو چې هغوی کفر اختیار کړی دی، د دې کبله چې هغوی د الله ﷻ سره هغه څیزونه شریک جوړوي چې په هغو باندې الله ﷻ هیڅ دلیل نه دی نازل کړی (او نه ورباندې دلیل شته) او د دوی پناځای اور (دوزخ) دی، (دوی ظالمان دي) او د ظالمانو د اوسېدلو ځای ډېر بد دی (چې همدغه اور دی).

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې تاسو په جهاد کښې د پخوانیو امتونو په پل باندې پل کېږدئ چې هغوی په مصیبتونو کښې ثابت قدمه وه. د دې ایتونو مضمون دا دی چې د کافرانو او منافقانو خبره مه منئ او اطاعت یې مه کوئ که نه نو هم به مو په دنیا کښې پښې وښویېږي او هم په آخرت کښې، او د هلاکت کندې ته به ولوېږئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای مؤمنانو! تاسو خو ایمان راوړی دی او د ایمان غوښتنه دا ده چې د کافرانو اطاعت او متابعت به نه کوئ. منافقان خو تاسو ته همدا خبره وړاندې کوي چې د عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) په ذریعه د کافرانو د مشر څخه امان وغواړئ او ورته تسلیم شئ.

که بالفرض تاسو د هغوی متابعت وکړئ نو د زیان او تاوان څخه په غیر به هیڅ شی ترلاسه نه کړی شئ. او دا ځکه چې د یو پلوه به مو د ایمان غټه سرمایه په کفر بدله شي او د بله پلوه هغوی تاسو ته نه په دنیا کښې خیر رسولی شي او نه په آخرت کښې. د هغوی دا وسه نشته چې تاسو ته د الله ﷻ د غضب څخه نجات درکړی شي او یا مو څه مشکل حل کړي او کار مو درجوړ کړي.

بلکې الله ﷻ ستاسو کارسازی دی، مشکلات مو حل کوي او کارونه مو درجوړوي. نن ورځ چې په تاسو باندې څه مصیبتونه درنازل کړی شوه دا د دې کبله نه دي چې الله ﷻ ستاسو کارسازی نه دی، بلکې د څه حکمتونو په بنا درباندې نازل کړی شوي دي. الله ﷻ ستاسو ناصر دی، ستاسو هیڅ ته حاجت نشته چې کومک او نصرت ترې وغواړئ، د الله ﷻ غوندې بهتر کومک کوونکی بل هیڅوک نشته او نه کېدلی شي، دا کار به هغه څوک کوي چې الله ﷻ د هغه مولی او ناصر نه وي چې هغه کافران او منافقان دي.

۲ـ د الله ﷻ د نصرت یوه غیر مرئي نمونه همدا دښې دروا خلئ: چې ډېر ژر به ستاسو د دښمنانو په زړونو کښې رعب واچوو. او دا ځکه چې هغوی د الله ﷻ سره شریکان جوړوي او د

هغوی څخه د نصرت امید لري حال دا چې په دغه شرکي عمل باندې هیڅ دلیل نه لري او د خپلو خانو څخه یې اختراع کړي دي.

که بالفرض الله ﷻ شریک درلودی نو پخپله به یې د هغه د ثبوت دپاره ایتونه نازل کړي وی. ایا دا عجیبه نه ده چې الله ﷻ وایي چې ما سره شریک نشته او هغوی وایي چې ته خبر نه یې، یو شریک لا څه چې تا سره ډېر شریکان دي. نو کله چې دوی په غیر الله باندې اتکا لري او د هغوی د لاسه هیڅ پوره نه دي نو همدا کفایت کوي چې د دوی زړونه ستاسو څخه په ډار کېښې وي او رعب ورباندې مسلط وي.

۳ـ دا وه د دوی د دنیاوي ژوند حالت، اما په آخرت کښې خو د دوی بل پناځای نشته په غیر د دوزخ څخه چې دا ډېر ناکاره استوګنځای دی، او دا ځکه دوی ته ټاکلی شوی دی چې دوی ظالمان دي او دغسې بد ځای د ظالمانو سره مناسب دی.

توضیحات

۱ـ دا خو یقیني ده چې په هره زمانه کښې مؤمنان مکلف دي چې د کافرانو اطاعت ونه کړي، که څه هم د حکم په عموم باندې د شان نزول خصوص څه اغېز نه شي غورځولی مګر په دې مقام کښې د ﴿ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ په تفسیر کښې مفسرین کرام لاندې اختلاف لري:

الف: دلته ترې ابو سفیان او د ده نور لښکر مراد دی، لکه چې منافقانو همداسې آرزو کړې وه چې د ده څخه امان وغواړي او خانونه ورتسلیم کړي[1].

ب: دلته ترې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) او د ده ډله مطلب ده[2]، او دا ځکه چې کله مجاهدین مدینې منورې ته بېرته ورستانه شوه نو دوی په پروپاګند شروع وکړه چې که محمد ﷺ رښتیا پیغمبر وی نو د ده حالت به په جنګونو کښې د نورو خلکو څخه فرق درلودی او په هر حال کښې به غالب وی نو باید چې د ده ملګري بېرته خپل پلرني دین ته ورتاو شي. څرنګه چې الله ﷻ ته دا معلوم وه چې کله صحابه کرام ﷺ مدینې منورې ته لاړ شي دوی (منافقان) به دغسې چتیات وایي، نو د بېرته ستنېدلو څخه وړاندې یې د جنګ په میدان کښې دوی ته ارشاد وکړ چې پام کوئ چې نښتنه ورسره ونه کړئ.

ج: دلته ترې یهود او نصارا مراد دي[3]. ځکه چې دوی هم نوموړې خبره کوله کله چې صحابه کرام ﷺ مدینې منورې ته ورستانه شوه.

مګر موږ ته داسې ښکاري چې دلته هم د وخت ټول کافران مطلب دي چې مشرکانو، منافقانو، یهودو، نصاراوو او نورو ته شاملېږي، او څه حاجت نشته چې یوې ډلې پورې تخصیص ورکړو.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۹ ص۳۰
(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۱۷۶
(۳) روح المعاني ج۴ ص۸۷

رُعب څه ته وايي؟

٢ـ "رُعْب" هغه ډار ته وايي چې د انسان زړه د تاثير لاندې راولي او د جرئت مخه يې ونيسي. په دې مقام کښې چې الله ﷻ وعده وکړه چې د کافرانو په زړونو کښې به رعب واچوو، دا په حقيقت کښې د الهي نصرت يوه بېلګه وښودله شوه چې په داسې ډول به د دوی په زړونو کښې ډار واچوو چې دوی به يې هيڅ مقابله هم ونه کړی شي. د همدې ډول رعب لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: الله ﷻ د بني نضيرو يهودانو په زړونو کښې رعب واچاوه کله چې هغوی په قوي کلاګانو کښې د صحابه وو کرامو ﷺ د پلوه محاصره شوي وه، لکه چې فرمايي: ﴿ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ ﴾ [الحشر: ٢] يعني: او الله ﷻ د دوی په زړونو کښې رعب واچاوه چې په نتيجه کښې د کلابندۍ څخه رابنکته او د وطنه وشړل شوه.

ب: کله چې د احد د غزا څخه مشرکان بېرته ستانه شوه نو په لاره کښې ورته دا فکر پيدا شو چې بايد د صحابه وو کرامو ﷺ ټولنې ته بالکل خاتمه ورکړو. او دا خکه چې قوت يې مات شوی دی او د منځه وړل يې هيڅ مشکلات نه لري، خو الله ﷻ د دوی په زړونو کښې رعب واچاوه او دغه کار ته يې اقدام ونه کړی شو.

برسېره په دې د جنګ په ميدان کښې هم دوی د مجاهدينو کمزورۍ په سترګو وليده خو جنګ ته يې ادامه ورنه کړی شوه، که د دوی په زړونو کښې د مجاهدينو رعب نه وی نو د هغوی پوپنا کول ورته چندان مشکل نه وه.

بالمقابل د صحابه وو کرامو جرئت دومره قوي وه چې د حمراء الأسد پورې يې هغوی تعقيب کړه[1]، کله چې ورته ښه څرګنده شوه چې دښمن خپل وطن ته مخ په حرکت دی او د راستنېدلو جرئت نه لري نو دوی هم بېرته راستانه شوه. دغې غزا ته په [آل عمران: ١٧٢] ايت کښې اشاره شوې ده.

دوه عجيبه خبرې

٣ـ يوه عجيبه خبره خو دا ده چې د احد په غزا کښې مجاهدينو فاحشه ماتې وخوړه چې بايد تر ډېره وخته پورې دوی په دښمن باندې د حملې جرئت نه وی کړی، خو د دې سره-سره دوی د احد په دوهمه ورځ آن تر حمراء الأسد پورې دښمن تعقيب کړ، ته به وايې چې پرون ورځ د دوی څخه نه څوک شهيد او نه زخمي شوی دی.

مګر د دوی په مقابله کښې مشرکان د جنګ د ميدان څخه د غلبې په حال کښې ستانه شوه او د مجاهدينو شهيدان او زخميان يې په سترګو وليده خو د دې سره-سره مورال يې دومره ټيټ وه چې د بېرته راستنېدلو جرئت يې ونه کړی شو.

دغه دواړه عجيبه خبرې نور څه نه دي بې د دې څخه چې الله ﷻ د صحابه وو کرامو ﷺ په زړونو

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٣٤٢

کښې اطمنان واچاوه او د مشرکانو زړونه يې په رعب باندې ډک کړه ﴿ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴾ د ده ﷻ په شان بل کومک کوونکی چرته دی؟

یادونه

٣_ د هغو امتیازاتو څخه چې نبي کريم ﷺ پرې د نورو پیغمبرانو څخه مختص ګرځولی شوی دی همدغه رعب هم دی. همدې مطلب ته نبي کريم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ»[1] یعني: زما بله ځانګړنه دا ده چې د الله ﷻ د پلوه زما سره د میاشتې په مسافه کښې په رعب سره نصرت کړی شوی دی چې د همدغه رعب د کبله په ډېره لرې مسافه کښې زما دښمنان ډارېږي او لړزېږي او ګنګي یې ر... ی.

الحمد لله ﷻ همدغه رعب د نبي کريم ﷺ اُمت ته هم ورکړی شوی دی چې تر قیامته پورې به باقي وي. یوه ښه نمونه یې مونږ د افغانستان په مجاهدینو کښې ګورو چې د ټولې نړۍ کافران ترې ډارېږي، د همدې کبله مستقیمې او غیر مستقیمې هلې ځلې کوي چې د مجاهدینو سوچه اسلامي حکومت جوړ نه شي او په ځای یې مختلط حکومت ځای په ځای شي، ځکه پوهېږي چې سوچه اسلامي حکومت به په دنیا کښې د کفر جرړې وباسي.

سوال جواب

که څوک وایي چې: په ځینو ځایونو کښې مسلمانان د کافرانو د رعب لاندې راځي او همدارنګه په ځینو ځایونو کښې کافران زیات جرئت کوي ته به وایې چې د دوی په زړونو کښې هیڅ رعب نشته؟!

مونږ وایو چې: په دې کښې شک نشته چې محمدي (ﷺ) اُمت ته رعب ورکړی شوی دی مګر په ځینو ځایونو کښې یې چې آثار نه لیده کېږي هلته به یې څه مانع موجود وي. لکه چې د احد په غزا کښې د کنډو د مجاهدینو اختلاف د دې سبب شو چې د دوی په زړونو کښې په موقت ډول رُعب واقع شي او د کافرانو جرئت د لږ وخت دپاره زیات شي.

د دې مثال داسې دی چې اوبه د ترې سړي تنده ماتوي مګر د ځینو ترږو مریضانو تنده نه شي ماتولی، څوک چې د استسقاء په مرض باندې مبتلا وي هغه په اوبو باندې نه مړېږي.

﴿ وَلَقَدۡ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥٓ إِذۡ تَحُسُّونَهُم بِإِذۡنِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَلَى

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص٦٢

ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ
أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

[۱۵۲] او بې شکه الله ﷻ خپله (د نصرت) وعده ستاسو سره په هغه وخت کښې رښتيا کړه چې تاسو کافران د الله ﷻ په حکم وژل، تر هغه وخته پورې چې تاسو بې زړه شوئ (د بې زړه توب په لار روان شوئ) او په خپلو منځو کښې سره د جهاد په کار کښې په جګړه شوئ، او د هغه څخه وروسته مو (د شرعي حکم څخه) نافرماني وکړه چې (الله ﷻ) تاسو ته هغه شی په خپلو سترګو باندې دروليد کړ چې خوښ مو وه (يعني نصرت او غنيمت).

ستاسو څخه ځينې هغه کسان دي چې دنيا غواړي او ستاسو څخه ځينې هغه کسان دي چې آخرت غواړي.

بيا الله ﷻ تاسو د هغوی څخه راتاو کړئ (د کافرانو تعقيب مو پرېښود) د دې دپاره چې تاسو امتحان کړي. او بې شکه تاسو ته يې عفوه وکړه، او الله ﷻ په مؤمنانو باندې د فضل خاوند دی.

[۱۵۳] په هغه وخت کښې (تاسو د امتحان لاندې راغلئ) چې ښکته پورته وتښتېدلئ او په هيچا باندې نه راتاوېدلئ حال دا چې رسول ﷺ ستاسو په آخره کښې درپسې نارې وهلې (چې ای د الله ﷻ بندګانو ماته راشئ، خو ستاسو ورته هيڅ توجه نه وه)، نو ځکه الله ﷻ تاسو ته د غم د پاسه بل غم درورساوه ترڅو (د غمونو په ډېروالي سره تمرين شئ او) په هغه شي باندې غمګين نه شئ چې ستاسو څخه فوت شو (چې هغه نصرت او غنيمت وه) او نه په هغه شي باندې (خپه شئ) چې تاسو ته رسېدلی وه (چې هغه د صحابه وو کرامو ﷺ شهادت او زخمي کېدل وه).

او الله ﷻ په هغه عمل باندې خبردار دی چې تاسو يې په راتلونکي کښې کوئ (نو ځکه يې د دغسې غمونو لاندې راوستلئ چې د عبرت درس زده کړئ او مصيبتونو ته وارخطا نه شئ).

شان نزول

کله چې صحابه کرام ﷺ د احد د غزا څخه مدينې منورې ته ورستانه شوه نو هلته دا خبره وښورېده چې مونږ سره خو الله ﷻ د نصرت وعده کړې وه نو دا ماتې مو ولې وخوړه؟، لږ نه ده چې دغې خبرې ته منافقانو نشر او اشاعت ورکړی وی.

په هر تقدير، الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او ذکره شوې اشتباه يې پورته کړه.

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې د کافرانو اطاعت مه کوئ ځکه چې د هغوی زړونه ستاسو

په رعب باندې ډک دي بلکې په الله ﷻ باندې اتکا وکړئ چې هغه ستاسو کارسازی دی او تاسو ته يې داسې رعب درکړی دی چې دښمن در څخه د جنګ څخه په غير هم ډارېږي.

په دې ایتونو کښې د منافقانو هغه استدلال جواب شوی دی په کوم باندې به يې چې مسلمانان د کافرانو اطاعت ته وربلل چې محمد ﷺ رښتينی پیغمبر نه دی ځکه چې د نصرت وعده يې دروغ شوه او د جنګ نتیجه د کافرانو په ګټه تمامه شوه.

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې منافقان دروغ وايي چې الله ﷻ خپله وعده رښتیا نه کړه، ده ﷻ خو خپله د نصرت وعده رښتیا کړه او نښه يې دا ده چې تاسو يې په کافرانو باندې مسلط کړئ او د الله ﷻ په حکم مو وژل او د حس او حرکت څخه مو غورزول او د میدان پرېښودلو ته مو مجبور کړه. مګر دغې وژنې او پرزونې تر هغه وخته پورې دوام وکړ چې په تاسو کښې د بې زړه توب نښې پیل شوې او د مورچې په ساتنه کښې سره په جګړه شوئ چې په نتیجه کښې تاسو د خپل ګروپ د قومندان څخه عصیان وکړ او هم مو د نبي کريم ﷺ څخه نافرماني وکړه چې د غشو ویشتلو مورچه مو پرېښودله او د ماتې خوړلو کافرانو د مالونو د راغونډولو دپاره میدان ته ورښکته شوئ. تاسو ځکه دغه کار ته بډې ووهلې چې هغه شیان مو په سترګو ولیده کوم چې تاسو ته ډېر محبوب او ګران دي، د همدې کبله مو خپل ځانونه اداره نه کړی شوه او د مورچې پرېښودل مو خوښ کړه؛ که دا خبره نه وی نو په هغسې حساس وخت کښې مورچه پرېښودل او د اوامرو اطاعت نه کول باید هیڅوک ونه کړي پاتې خو لا تاسو چې مختار امت یاست.

نو اوس تاسو په انصاف سره ووایئ چې الله ﷻ خپله وعده ترسره کړه او که نه؟

٢ـ اصلي خبره دا ده چې په تاسو کښې ځینې خلک دنیا غواړي، کله چې ورته دنیا لاس ته ورنه شي نو بیا مرور وي او په الله ﷻ باندې اعتراض کوي چې خپله وعده يې رښتیا نه کړه. او ځینې نور آخرت غواړي چې دوی په هر حالت کښې د الله ﷻ رضا لټوي، دوی پوهېږي لکه څنګه چې الله ﷻ پخپله وعده باندې کلک دي بل هیڅوک نه دومره کلک دي او نه کلکېدلی شي.

الله ﷻ خو تاسو سره داسې وعده نه وه کړې چې که تاسو تقوی او صبر ونه کړئ هم نصرت به مو په برخه کېږي، نو تر هغه چې تاسو صابران وئ په کافرانو باندې يې مسلط کړي وئ چې هغوی مو د تعقیب لاندې نیولي وه. خو کله چې په تاسو کښې بې صبري پیدا شوه نو د هغوی د تعقیب څخه يې راتاو کړئ ترڅو چې تاسو د مصیبت لاندې راشئ او د بې صبرۍ د ګناه مجازات په دنیا کښې وڅکئ که نه نو په آخرت کښې خو الله ﷻ تاسو ته عفوه کړې ده، په همدې عصیان باندې به هلته ونه نیولی شئ.

٣ـ الله ﷻ کولی شو چې په دنیا کښې يې هم درته عفوه کړې وی خو دا کار يې ځکه ونه کړ چې ترڅو تاسو د مصیبتونو سره اشنا شئ چې د یو پلوه اجرونه وګټئ او د بله پلوه ستاسو څخه پاخه

سړي جوړ شي چې په مصيبتونو باندې مو جرئت کم نه شي او مورال مو ټيټ نه شي. همېشه خو به په تاسو کښې نبي کريم ﷺ ژوندی نه وي چې ټول غمونه به د هغه په سر وي.

نو اوس خو پوه شوئ چې الله ﷻ په مؤمنانو باندې د فضل خاوند دی، که په تاسو باندې يې فضل نه وی نو ستاسو مجازات به يې آخرت ته پرېښي وي او په دنيا کښې به يې نه وی مجازات کړي، او نه به يې تمرين کړي وی. نو ستاسو نصرت هم د الله ﷻ فضل دی او ستاسو ماتې هم د الله ﷻ فضل دی. تاسو په هر يو حالت کښې کامياب او بريالي ياست.

۴ـ ای مؤمنانو! کله چې الله ﷻ تاسو د کافرانو د تعقيب څخه ستانه کړئ نو په دغه وخت کښې په تاسو باندې داسې حالت درغی چې ټول خواره واره شوئ، ځينې پورته په غره باندې ختلئ او چا په هواره کښې يو پلو او بل پلو ته منډې وهلې، تردې چې يو کس هم په بل باندې نه راتاوېده چې په حال باندې يې ځان پوه کړي.

په عين وخت کښې نبي کريم ﷺ ستاسو په آخره کښې تاسو ته نارې وهلې چې ای د الله بندګانو! ماته راشئ، زه د الله ﷻ پيغمبر يم زما خبره ومنئ او منډې مه وهئ. مګر تاسو په دومره اندازې سره وارخطا وئ چې د ده ﷺ اواز ته مو هم فکر نه وه، ته به وايې چې ټول کاڼه ياست.

۵ـ ای مؤمنانو! که څه هم ستاسو ماتې د ګناه نتيجه وه او پخپله ګناه نه وه، ځکه چې کافرانو ستاسو نژدې څلور چنده جوړېده، مګر دا مو ګناه وه چې د ماتې په وخت کښې مو نبي کريم ﷺ هېر کړی وه چې د هغه به څه حال وي او هم مو د هغه ﷺ بلنه قبوله نه کړه چې نارې يې درېسې وهلې چې «إِلَيَّ عِبَادَ اللهِ» ماته واشئ ای د الله ﷻ بندګانو!

نو د همدې ګناه په سبب باندې الله ﷻ درباندې د غم د پاسه بل غم درنازل کړ او دا اواز يې هم ستاسو غوږونو ته درورساوه چې نبي کريم ﷺ وژلی شوی دی، دا داسې غم وه چې پخواني غمونه پرې درڅخه ټول هېر شوه. د دې ګناه څخه هم الله ﷻ درته د آخرت عفوه وکړه خو دنياوي مجازات يې درکړه ترڅو تاسو په هغه څه باندې غمژن نه شئ کوم چې ستاسو د لاسه ووت، چې نه غنيمت په لاس درغی او نه مو فتحه په نصيب شوه. او په هغه څه باندې هم ونه ژړېږئ کوم چې درورسېده او اويا کسان مو شهيدان او زيات شمېر مو زخميان شوه. په دې ټولو باندې د پاسه نبي کريم ﷺ هم زخمي شو چې په هغه ﷺ باندې د هر څه څخه زيات خپه او غمژن وئ.

او الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ. نو په راتلونکي کښې به درته ځرګنده شي چې تاسو د احد غزا څخه څومره عبرت اخلئ او څه دول کړنلاره غوره کوئ.

توضيحات

۱ـ ځيني مفسرين کرام وايي چې نبي کريم ﷺ د احد د غزا د پيل څخه مخکښې مجاهدينو ته وعده ورکړې وه[۱] چې مونږ به په کافرانو باندې غالب شو، البته په هغه وخت کښې چې د غشو

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۸۹

ویشتلو تولگی یې مخاطب کړ چې: «وَإِنَّا لَنْ نَزَالُ غَالِبِينَ مَا ثَبَتُّمْ مَكَانَكُمْ»[١] مونږ به دوامداره غالب یاستو ترڅو چې تاسو په خپل ځای باندې ثابت پاتې یاست.

او ځینې نور وایي چې دغه وعده په هغو عموماتو کښې داخله ده چې الله ﷻ په قرآن کریم کښې مؤمنانو ته ځای په ځای ورکړې ده[٢]، لکه چې فرمایي: ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ [الصافات: ١٧٣] یعني: او یقینًا زمونږ لښکر (مؤمنان) ضرور همدوی غلبه موندونکي دي او یا داسې نور ایتونه چې همدغه مضمون پکښې واضحه شوی دی.

مونږ ته داسې ښکاري چې دا څه منافات نه لري چې په دې مقام کښې یې په دواړه ډولو وعدو سره تفسیر کړو چې دواړه واقع شوي دي. مګر اولنۍ وعده ډېره واضحه ښکاري چې ډېره نژدې (د جنګ په پیل کښې) ورکړه شوې وه.

"حس" څه ته وایي؟

٢ـ د ﴿ تَحُسُّونَهُم ﴾ کلمه د "حِس" څخه اخستله شوې ده، د "حِس" مشتقات په عربي ژبه کښې په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي[٣]:

الف: "حَسستُ زَيْدًا" زید ته مې خپله حاسه وررسولې وه. یعنې یا مې لیدلی وه او یا مې لاس وروړی وه.

ب: "حَسستُ زَيْدًا" د زید حاسه مې د منځه وړې وه. یعنې هغه مې وژلی وه چې ټولو حواسو یې کار پرېښود او یخ پخ په ځمکه مړ پرېووت.

دلته همدغه دوهمه مراده ده[٤]، چې الله ﷻ خپله د نصرت وعده په هغه وخت کښې پوره کړه چې تاسو د کافرانو حواس د منځه وړل او د حس او حرکت څخه مو غورزول.

صحابه کرام ﷺ او دنیا

٣ـ په جهاد کښې دنیا غوښتنه په لاندې دوه ډولونو باندې وېشله کېږي:

الف: چې سړی جهاد ته صرف د غنیمت دپاره تللی وي او د ثواب او اجر هیڅ نیت یې نه وي. دا ډول دنیا غوښتنه صحابه وو کرامو ﷺ نه کوله هغوی د الله ﷻ محبوب بندګان وه. هوا د دوی په ډله کښې ځینې منافقان د همدې مطلب دپاره غزا ته وتلي وه. لکه چې د [آل عمران:١٤٥] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق تېر شوی دی.

خو الله ﷻ په دنیا پرستانو باندې پرده واچوله او په عامه توګه یې وفرمایل چې: ﴿ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا ﴾، ترڅو دنیا پرستان په غوږ ووهي چې د منافقت څخه په پټه کښې لاس واخلي.

---

(١) تفسیر البغوي ج١ ص٣٥٧
(٢) تفسیر المنار ج٤ ص١٨١
(٣) مفردات الراغب ص١١٥
(٤) تفسیر القاسمي ج٤ ص٢٥١

ب: چې جهاد ته صرف د الله ﷻ د رضا دپاره تللي وي خو کله چې هلته د غنیمت مال وګوري نو زړه یې ورته میلان وکړي. دا ډول دنیا غوښتنه خو څه مذمومه نه ده او غوښتونکي ته څه عیب نه ده. لکه چې د غشو ویشتونکو د ډلې څخه اکثرو کسانو همدا ډول دنیا غوښتنه وکړه چې د غنیمت په راغونډولو مصروف شوه، اما کله چې د همدې ډول غوښتنې سره د نبي کریم ﷺ هدایت د پښو لاندې شو او مورچه پرېښودله شوه نو الله ﷻ په کلکو تعبیراتو سره تعبیر کړه چې ﴿ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا ﴾ ځینې ستاسو دنیا غواړي، یعنې ته به وایې چې جهاد ته صرف د غنیمت دپاره تللي دي. دا ځکه چې د "حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ" په بناء د صحابه وو کرامو دا ډول دنیا طلبي تغلیظًا داسې وګڼله شوه لکه چې د تګ په وخت کښې یې همدا نیت وي. او دا ځکه چې د دوی د شان سره دا هم مناسبه نه وه.

عبد الله بن مسعود ﷺ وایي چې د اُحد د غزا پورې زما دا شعور نه وه چې د نبي کریم ﷺ په صحابه وو کښې به داسې څوک هم وي چې «يُرِيدُ الدُّنْيَا وَعَرَضَهَا»[1] دنیا به غواړي او د دنیا سازوسامان به اراده کوي.

"اِصعاد" څه معنی؟

۴_ د ﴿ تُصْعِدُونَ ﴾ کلمه د "اِصْعَاد" څخه اخستله شوې ده، "اِصْعَاد" په هواره ځمکه باندې تللو ته وایي او "صعود" په لوړو ځایونو باندې د پورته کېدلو نوم دی[2].

د احد په غزا کښې مجاهدین د ماتې په وخت کښې خواره واره شوه، څوک په غره وختل او څوک یو طرف ته لاړه او څوک بل طرف ته[3] حتی چې ځینې لا آن مدینې منورې ته ورسېده.

زمونږ په خیال په دې مقام کښې الله ﷻ د هغو خلکو ذکر وکړ کوم چې په هواره ځمکه باندې تېښتېدلي وه ځکه چې دوی نسبت هغو کسانو ته لرې لاړه کوم چې په غره باندې ختلي وه. او دا ځکه چې د غره والا خو هلته بیا تم شوي او په نبي کریم ﷺ باندې لږ وخت وروسته ورغونډ شوي وه، اما د هوارې ځمکې والاوو د بېرته راغونډېدلو وخت اوږد وه حتی ځینې لا درې ورځې وروسته ورغله[4].

د غم د پاسه غم

۵_ ځینې مفسرین کرام د ﴿ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ ﴾ تفسیر داسې کوي چې الله ﷻ تاسو ځکه په غم کړئ چې تاسو نبي کریم ﷺ غمژن کړی وه، کله یې چې تاسو ته نارې وهلې چې ماته راشئ مګر تاسو په تېښته وئ[5].

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۴۸
(۲) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۳۳
(۳) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۳۹
(۴) روح المعاني ج۴ ص۹۹
(۵) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۴۰

او خيني نور يې داسې تفسيروي چې الله ﷻ تاسو ته د يو غم د پاسه بل غم دروررساوه، چې درې د غمونو شمېره په لاندې ډول باندې ښيې[1]:

د ګټلي نصرت د لاسه وتل، د لاس ته ورغلی غنيمت فوت کېدل، شهيدان، زخميان، د نبي کريم ﷺ د شهادت د اواز اورېدل.

او هم د دې خبرې خطره چې کافران څېلې تعرضي حملې ته دوام ورکړي، بل غم وه. خصوصاً په هغه وخت کښې چې ابو سفيان ورته په يوه لوړه غونډۍ باندې کښېناست او سوال جواب يې ورسره شروع کړ چې: فلانی ژوندی دی؟ فلانی ژوندی دی؟ او بيا يې يو بوت ته –چې هبل نومېده– وويلې چې: "اُعْلُ هُبَلُ" ای هُبَله! ، لوړ اوسېږې چې مونږ ته دې غلبه راپه برخه کړه. او داسې نورې خبرې يې هم وکړي[2].

مونږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پورې ښکاري چې د وروستني متصل کلام سره ښه مناسب دی. يعني: څکه درباندې الله ﷻ د يو غم دپاسه بل غم درنازل کړ ترڅو د غمونو سره اشنا شئ او پوه شئ چې په هر حالت کښې شکر په کار دی.

خلک وايي چې غم د غم څخه نه شرمېږي او په يوه غم باندې بل غم هېرېږي، لکه چې وايي:

دا دستور دی چې لوی غم په سرې ورشي :: واړه غمونه يې همه شي تر پښو لاندې[3]

﴿ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَـٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَـٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا۟ ۖ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾﴾

[١٥٤] بيا د غم څخه وروسته الله ﷻ په تاسو باندې د ډاډ (اطمنان) دپاره پرکالي نازله کړه، چې ستاسو يوه ډله يې پټه کړه (او خوب ورباندې ورغی). او يوه بله ډله مو داسې ده چې څپلو

---

(١) تفسير القاسمي ج٤ ص ٢٥٧؛ التفسير الكبير ج٩ ص٤١

(٢) تفسير البغوي ج١ ص٣٥٦

(٣) د عبد الرحمن مومند ديوان

خانونو په غم کښې اچولې دي (او د ډاډه کېدلو استعداد نه لري) دوی په الله ﷻ باندې ناحقه د جهالت ګومانونه کوي؛ دوی وايي چې ايا مونږ لره د دې کار (غزا) څخه (د نصرت) څه شی شته؟ (بلکې نشته نو معلومه شوه چې د نبي کريم ﷺ د نصرت وعده دروغ ده). ورته ووايه چې يقيناً ټول کار الله ﷻ لره دی (د حکمت په اقتضاء هم نصرت ورکوي او هم شکست).

(اې پيغمبره! دغه ډله) د خانو سره داسې خبرې (نورې هم) پټې ساتي چې تاته يې نه ښکاره کوي. دوی وايي چې که مونږ لره د دې کار (غزا) څخه څه برخه وی (او زمونږ خبره چا منلې وی چې د جنګ نقشه د مدينې منورې په داخل کښې عملي شوې وی) نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي.

ورته ووايه چې که (بالفرض) تاسو په خپلو کورونو کښې وی هم (او مدينه منوره د جنګ ميدان جوړ شوی وی هم) نو ضرور به هغه کسان چې په هغوی باندې وژل کېدل (په تقدير کښې) تاکلي شوي وه د خپل ارخ لګولو (وژل کېدلو) ځايونو ته ورونلي وی.

او (دا کار د ډېرو حکمتونو دپاره عملي شو چې ځينې دا دي:) ترڅو الله ﷻ هغه شی وازمايي چې هغه ستاسو په سينو کښې دی. او چې ترڅو هغه شی سوچه وګرځوي چې هغه ستاسو په زړونو کښې دی. او الله ﷻ په هغو (اعتقاداتو او تصوراتو) باندې پوه دی چې د سينو انديوالان دي (او دباندې نه دي راوتلي).

[١٥٥] او بې شکه ستاسو د جملې څخه هغه کسان چې هغوی په هغې ورځ د جنګ څخه بېرته تاو شوه (او ماتې يې وخوړه) په کومه ورځ کښې چې دوه لويې ډلې سره د جنګ دپاره مخامخې شوې (يعنې د احد په غزا کښې)، يقيناً دوی د ځينو هغو ګناهونو د کبله شيطان ولغزول چې دوی کړي وه (د غشو ويشتلو مورچه يې پرېښې وه). او يقيناً دوی ته الله ﷻ عفوه کړې ده، بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) د حلم څښتن دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

١ـ د وړاندېنيو ايتونو څخه معلومېږي چې د احد په غزا کښې غازيانو دوه ګناهونه کړي وه يو دا چې د نبي کريم ﷺ تاکلې مورچه يې پرېښې وه او د غنيمت په مالونو پسې روان شوي وه. او بله دا چې نبي کريم ﷺ وروسته تاري وهلې چې مه تښتئ بېرته راوګرځئ، ماته راشئ. خو د ډېرې وارخطائي د کبله ورته د غازيانو فکر نه شو او د نبي کريم ﷺ حکم ترې فوت شو.

د دغو دوارو ګناهونو څخه الله ﷻ په [آل عمران:١٥٢] ايت کښې عفوه وکړه. که عفوه يې ورته نه وی کړې، د اطمنان ورکولو مستحق به هم نه وی. نو د دې دپاره چې دوی ښه مطمئن شي چې مونږ الله ﷻ وبښلو، لاندې اطمنانونه يې ورکړه:

الف: يو دا چې د دوی د دښمنانو په زړونو کښې يې رعب واچاوه چې زړونه يې د ډاره څخه ډک شوه او دا جرئت يې د لاسه ورکړ چې د ماتې خوړلو صحابه کرامو ﷺ د پوپنا کولو دپاره بېرته راتاو شي. او بالمقابل د غازيانو جرئت دومره قوي شو چې د حمراء الأسد پورې يې تعقيب کړه

ته به وایي چې آن د هماغه خایه پورې یې وځغلول. همدې مضمون ته په [آل عمران:۱۷۲] ایت کښې اشاره شوې ده.

ب: په عین جنګ کښې یې په دوی باندې خوب ورووست چې غازیانو د خوب د کبله سرونه نه شوه پورته کولی او تورې یې د لاسونو څخه ښویېدلې، تا به ویل چې دوی د جنګ په میدان کښې واقع نه دي بلکې په کوم تفریح ځای کښې سیل ته وتلي دي.

ج: د دوهم ځل دپاره بیا الله ﷻ د عفوې اعلان وکړ چې: ﴿ وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ﴾ او یقیناً الله ﷻ دوی ته عفوه کړې ده. ترڅو د یو پلوه صحابه کرام ؓ ښه مطمئن شي چې الله ﷻ د ګناهونو څخه راتېر شو. او د بله پلوه د قیامت د ورځې پورې د معاندینو د اعتراض مخه ونیوله شي چې په هغوی باندې د اعتراض خولې خلاصې کړي او په همدې پلمه باندې د صحابه کرامو ؓ پسې د اقتداء کولو څخه خپلې اوږې سپکې کړي.

۲ـ یعنې الله ﷻ تاسو په غمونو باندې د حکمت د غوښتنې سره سم مبتلا کړئ خو بیا یې د غمونو څخه وروسته په تاسو باندې اطمنان او ډاډینه هم نازله کړه ترڅو چې ټول غمونه درڅخه هېر او زړونه مو ارام شوه حتی چې خوب درغی، ته به وایې چې دا د جنګ میدان نه بلکې نرمه بستره ده چې د ارام کولو دپاره درته اواره کړی شوې ده.

مګر نومړي اطمنان ستاسو د ټولو په برخه نه شو، په تاسو کښې صرف د یوې ډلې په برخه شو چې هغوی جهاد ته صرف د الله ﷻ د رضا دپاره وروتلي وه او نیتونه یې سوچه وه.

په تاسو کښې یوه بله ډله وه چې د هغوی تشویش لا پسې زیات شو، نه یې زړونه ارام شوه او نه د غمونو څخه خلاص شوه، هغوی د خپلو ځانو په غم کښې اخته وه چې ابو سفیان به امان راکړي او که نه؟ دوی په الله ﷻ باندې د جاهلیت د زمانې باطل ګومانونه کول او دا یې خیال نه وه چې اسلام به مخ په وړاندې لاړ شي. هغوی الله ﷻ هېر کړ او په غیر الله باندې یې اتکا وکړه.

۳ـ ای پیغمبره! دوی وایې چې ایا مونږ ته د نصرت او غلبې څخه څه شی شته؟ مطلب یې دا دی چې د نصرت وعده دروغ شوه، کله چې دا وعده دروغ شوه نو د نبي کریم ﷺ نورې وعدې هم دروغ دي. دوی ته اسلام باطل دین ښکاري، د دوی په نزد حق دین هغه دی چې په هیڅ وخت کښې یې پیروان مغلوب نه شي بلکې دوی صرف د دې دپاره کلمه طیبه وایې چې غنیمت ترلاسه کړي. او د دې څخه منکر دي چې الله ﷻ دنیاوي کارونه په اسبابو باندې بنا کړي دي (د معجزې په توګه کله-کله اجراء کېږي) که نه نو کافران به په ایمان راوړلو باندې مجبور شوي وی، خو د مجبورۍ ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی.

نو ته ورته ووایه چې ټول کارونه د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دي، زما په لاس کښې څه شی نشته او د الله ﷻ کارونه په حکمت باندې ولاړ دي. ایا الله ﷻ درسره خپله وعده رښتیا نه کړه چې کافرانو ته مو ماتې ورکړه او د هغوی د مالونو په راغونډولو باندې مصروف شوئ؟ ایا هغه

نصرت نه وه؟، خو د بې صبرۍ د کبله درڅخه الله ﷻ خپل نصرت بېرته واخست. ایا تاسو سره یې د داسې نصرت وعده کړې وه چې که تاسو جنایت کوئ هم تاسو به غالب یاست؟!.

۴ـ ای پیغمبره! د دوی په زړونو کښې څه نورې کفري خبرې هم شته چې هغه لا تاسو ته نه ښکاره کوي، ستاسو په وړاندې څه نرمې کلمې استعمالوي خو کوم شی چې د دوی په زړونو کښې دي هغه صریح کفر دی. مثلا دوی وایي چې که مونږ په دې غزا کښې د نصرت څه برخه درلودی نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي. ایا نصرت دې ته وایي چې چې اویا نفره ووژل شي او ښه ډېر زخمیان شي؟.

برسېره په دې دوی د الله ﷻ په تقدیر باندې هم قائل نه دي. دوی وایي چې که مونږ په مدینه منوره کښې پاتې شوي وی او یا د عبد الله بن اُبَي (رئیس المنافقین) سره بېرته ستانه شوې وی نو هم دغه مرګ او ژوبله به نه وی واقع شوې.

۵ـ نو ای پیغمبره! ته ورته ووایه چې که بالفرض تاسو په کورونو کښې وی او هیڅ د جنګ میدان ته نه وی راوتلي هم، نو د چا چې نېټه پوره وه او په دنیا کښې یې روزي خلاصه وه هغه به د اُحد د غره لمن ته وروتلې وی او په هغه ځای باندې به یې سا ورکړې وی په کوم ځای باندې چې اوس شهید پروت دی. او دا ځکه چې د هر چا دپاره لکه څنګه چې د ژوند وخت ټاکلی شوی دی همدارنګه ورته د روح ورکولو ځای او موقعیت هم تعین شوی دی، چې نه ځای بدلون موندلی شي او نه زمانه.

۶ـ ذکر شوي واقعات الله ﷻ د ډېرو حکمتونو په بناء واقع کړي دي چې د هغو د جملې څخه لاندې دوه حکمتونه هم دي:

الف: ترڅو ستاسو اخلاص د ابتلاء او ازمېښت لاندې راولي چې څوک په رښتیا مؤمنان دي او څوک منافقان دي. که ذکر شوي واقعات یې نه وی پېښ کړي نو د منافقانو منافقت به هم پټ پاتې شوی وی او دغه خبرې به یې نه وی کړې چې اوس یې کوي.

ب: ترڅو چې ستاسو ایمانونه سوچه او خالص وګرځوي او نغه تشویشونه او شبهات جواب کړي چې منافقان یې تاسو ته دراچوي، اوس ښه څرګنده شوه چې د هغوی شبهات هیڅ موثر واقع نه شوه او نه به موثر واقع شي.

ذکر شوي دوه شیان (منافقت او ایمان) خو الله ﷻ ته معلوم وه ځکه چې هغه ﷻ په زړونو باندې پوه دی او ټول کیفیات یې ورته ښکاره دي، خو الله ﷻ د لاندې دوه وو مطلبونو دپاره رابرسېره کړه:

اول: چې تاسو وربانديې پوه شئ او هر چا ته د خپل ځان وزن څرګند شي.

دوهم: چې الله ﷻ هیچا ته تر هغه نېکه یا بده جزا نه ورکوي ترڅو چې خپل معلومات پیاده نه کړي، که یوازې په علم باندې یې چا ته جزا ورکولی نو پیغمبران علیهم السلام به یې نه وی استولي او مخلوق به یې د پیدا کولو څخه وروسته متصل څوک جنت ته بیولي وی او څوک دوزخ ته؛ لکه څنګه چې ورته په ازل کښې معلوم وه.

٧_ ای مؤمنانو! ټول شیطانان (انسي دي او که جني) غواړي چې تاسو د الله ﷻ د لارې څخه بې لارې کړي، د همدې کبله تشویشونه او اشتباهګانې دراچوي. خو ترڅو چې تاسو په برابره لار باندې روان یاست څه وسه به یې درباندې ونه شي.

یقینًا ستاسو د جملې څخه چې ځینې کسان د جنګ د میدان څخه وتښتېدل او د نبي کریم ﷺ دعوت ته متوجه نه شوه (چې ای د الله ﷻ بندګانو! ماته راشئ) هغوی هم د ځینو ګناهونو د کبله جنې شیطان خطا کړه. که بالفرض د غشو ویشتونکو ټولګې ګناه نه وی نو نه به شکست واقع شوی وی او نه به یې میدان پرېښې وی.

لنډه دا چې د هغوی تښتېدل د عقیدې په بناء باندې نه وه بلکې یوه عملي خطا ترې واقع شوه نو ځکه الله ﷻ دوی ته عفوه وکړه. او دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی.

هو! چا چې دغه کار د منافقت د عقیدې په بناء کړی دی نو هغوی ته عفوه نشته سمدستي هغوی ته پوره جزا ورنه کړی شوه ځکه چې الله ﷻ حلیم دی، کارونه په عجله نه کوي.

توضیحات

١_ د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "ستّار" دی، یعنې پرده پوښ. نو د همدې کبله یې په دې مقام کښې د منافقانو نومونه وانخستل، چې ته منافق یې او ته منافق یې. او نه یې ګناهګاران ځرګند کړه چې فلانې دا ګناه وکړه او فلانې دا ګناه وکړه. بلکې په ټولو ارشاداتو کښې یې د مجاهدینو ټولګی مخاطب کړ چې ترڅو هر څوک ترې د خپل ځان سره مناسب ارشاد ترلاسه کړي، او هم منافقین دې خبرې ته وهڅوي چې د منافقت څخه لاس واخلي ترڅو داسې وګڼل شي چې دوی هیڅکله د نفاق څخه کار نه دی اخستی، او نه ورته څوک پیغور ورکړی شي چې په یو وخت کښې یې منافقت کړی وه.

د بیان دا طرز هم په دې دلالت کوي چې قرآن کریم په حقه د الله ﷻ کتاب دی، د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک خپل ځان دومره نه شي اداره کولی او نه د منافقانو او ګناهګارانو ذکر په پوره‌تنی سویه کولی شي.

د احد غزا او منافقان

٢_ په دې ایتونو کښې چې کومو خبرو ته اشاره شوې ده ځینې مفسرین کرام وایي[١] چې دا د کمزورو مؤمنانو خبرې دي، نه د منافقانو. ځکه چې:

الف: منافقان د عبد الله بن بن اُبي په مشرۍ د غزا د پیل څخه وراندې د نیمائي لارې څخه بېرته ستانه شوي وه او په غزا کښې یې ګډون نه وه کړی.

مګر دا دلیل ضعیف دی. څه لرې نه ده چې ځینې منافقان د غنیمت دپاره د نیمائي لارې څخه بېرته نه وی ستانه شوي او په جهاد کښې یې اشتراک کړی وی.

---

(١) تفسیر المنار ج۴ ص۱۸۷

ب: د غازيانو په باره کښې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ﴾ او ښکاره ده چې منافقان خو د عفوې مستحق نه دي.

دا جواب هم مزه ناک نه دی. څه لرې نه ده چې په عفوه کښې هغه څوک مراد وي چې هغوی د عفوې مستحق وه، نو نه پکښې منافقان داخلېږي او نه هغه صحابه کرام ﷺ چې د هغوی څخه په نومړې غزا کښې هيڅ قصور نه وه شوی، نه يې مورچه پرېښې وه او نه د نبي کريم ﷺ د څنګ څخه د ډېر لږ وخت دپاره په څنګ شوي وه. مګر الله ﷻ د خپل ستاريت په غوښتنه د چا په نامه باندې صراحت ونه کړ.

عام مفسرين کرام څه وايي؟

۳ ـ عام مفسرين کرام وايي چې نومړې خبرې منافقانو کړې وې. ځکه چې:

الف په راتلونکې [۱۵۶] ايت کښې الله ﷻ صراحت کړی چې د ذکرو شوو خبرو سره مشابه خبرې کافرانو کړې دي چې: ﴿لَّوْ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ﴾ يعني: که دوی زمونږ سره وی (غزا ته نه وی تللي) نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی. نو معلومه شوه چې ذکر شوې خبرې هم منافقانو (کافرانو) کړې دي، چې په همدې باندې پخوانيو مفسرينو کرامو اجماع کړې ده[۱].

ب: د زبير ﷺ څخه روايت دی چې زه د جنګ په ميدان کښې نعاس (پرکالي) نيولی وم چې نيم ويده او نيم ويښ وم او د مُعتب بن قُشير څخه مې ذکر شوې خبرې واورېدې، او دغه (معتب) خو د منافقانو څخه وه[۲].

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي دواړه قولونه سره څه منافات نه لري، ممکنه ده چې خبرې به اصلا منافقانو کړې وي خو ځينو په اسلام باندې نوي مشرف شوو ساده لوحو خلکو به هم ورسره د خبرو لکۍ تاوه کړې وي. لکه چې د بي بي عائشې رضي الله عنها د افک (بهتان) خبره اصلاً منافقانو کړې وه خو ځينې ساده ګان مسلمانان هم ورسره بې اريکو نه وه پاتې شوي.

نُعَاس څه ته وايي؟

۵ـ لږ خوب ته نُعاس وايي[۳]، او يا د خوب هغه مقدمه د نعاس په نامه يادېږي چې د سرې سترګې د تاثير لاندې راولي او په ټول بدن باندې يې تسلط نه وي موندلی[۴]، چې مونږ ترې په پرکالي سره تعبير کوو.

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۸۷

(۲) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۴۲

(۳) مفردات الراغب ص۵۲۰

(۴) المدارک ج۱ ص۱۷۸

په هر تقدير، کله چې جنګ پای ته ورسېد او کافرانو خپلو ځارويو ته مراجعه وکړه نو د صحابه کرامو ﷺ سره دا تشويش پيدا شو چې کافران دا ځل په مدينه منوره باندې حمله ونه کړي، حال دا چې هلته د دفاع هيڅوک نشته. نو نبي کريم ﷺ يو ځارونکی ورواستاوه او ورته يې وويل چې لاړ شه د کافرانو څارنه وکړه چې دوی د کوچېدلو په وخت کښې په اسونو باندې سورېږي او که په اوښانو؟، که په اوښانو سواره شوه نو دوی په مدينه منوره باندې د حملې نيت نه لري او که په اسونو سواره شوه نو بيا جنګ ته خانونه تکړه کړئ چې دوی دا ځل هلته د حملې اراده لري[1].

ځارونکی بېرته راغی او خبر يې راووړ چې کافران په اوښانو باندې سواره شوه. نو دوی خوشاله، بې غمه ويده او د نبي کريم ﷺ په اخبار باندې مطمئن شوه چې کافران په مدينه منوره باندې حمله نه کوي، او اطمنان يې د خوب حالت ته ورسېده.

مګر بالمقابل منافقانو د نبي کريم ﷺ په اخبار باندې اعتناء ونه کړه او تشويش يې پورته نه شو او په همدې غم کښې وه چې کافران دا ځل په مدينه منوره باندې ـ چې هلته زمونږ کور کهول دی ـ حمله کوي.

تبصره

۶ـ مونږ دا خبره تائيدوو چې مسلمانان د نبي کريم ﷺ په اطمنان باندې مطمئن شوه چې کافران په مدينه منوره باندې حمله نه کوي، مګر دا مو زړه ته نه لوېږي چې په ايت شريف کښې به همدغه مطلب وي. او دا ځکه چې:

الف: د ابو طلحه ؓ څخه روايت دی چې په مونږ باندې الله ﷻ نعاس (پرکالي) نازله کړه «وَنَحْنُ فِي مَصَافِّنَا يَوْمَ أُحُدٍ»[2] حال دا چې مونږ د احد د غزا په ورځ د جنګ په صفونو کښې ولاړ وو، تردې چې د نعاس د کبله به مو توره د لاسه ښويېدله او بېرته به مو راټينګوله، د لاسه به مو ښويېدله او بېرته به مو راټينګوله. نو معلومه شوه چې په صحابه وو کرامو ؓ باندې نعاس په عين جنګ کښې نازل کړی شوی وه.

ب: په دې کښې خو شک نشته چې ذکره شوې پرکالي په مجاهدينو باندې د معجزې په توګه الله ﷻ نازله کړې وه او ښکاره خبره ده چې په هر څومره خطرناکه مرحله کښې نازله شوې وي هغومره به غټه معجزه وي. او دا هم ښکاره ده چې د جنګ د اختتام په پرتله د جنګ ميدان ډېر خطرناک دی چې د تورو پرقهار، د غشو پرهار او د جنګياليو شورماشور او هاها وي، دا داسې خطرناک وخت دی چې د جنګ د پيل څخه خو ورځې وړاندې لا بايد چا ته خوب ورنه شي، پاتې خو لا د جنګ ميدان، نو په داسې خطرناک وخت کښې د ذکر شوې معجزې تحقق موندل ښه سمون خوري.

---

(١) تفسير الطبري ج٤ ص١٤٠؛ الدر المنثور ج٢ ص٣٥٢

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٥٨٥؛ جامع الترمذي ج٢ ص١٣٠

ج: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې: «النُّعَاسُ فِي الْقِتَالِ مِنَ اللهِ وَفِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ»[١] په جنګ کښې پرکالي د الله ﷻ د پلوه ده او په لمانځه کښې د شيطان د طرفه. او پوره څرګنده ده چې نوموړي صحابي ﷺ په عين لمانځه کښې پرکالي د شيطان د طرفه ګڼلي ده نو معلومه شوه چې د جهاد پرکالي هم په عين جنګ کښې مطلب ده چې الله ﷻ يې د خپل نصرت د نژدېوالي نښه ګرځوي او په مجاهدينو باندې يې نازلوي. لکه چې عين کيفيت الله ﷻ د افغانستان په جهاد کښې هم په مجاهدينو باندې ځای په ځای نازل کړی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٧ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې کوم ګومان ته د ناحقه او جاهل ګومان لقب ورکړی شوی دی؟

مونږ وايو چې: هر هغه ګومان چې د الله ﷻ د نه پېژاندنې څخه يې منشا نيولې وي د ناحقه او جاهلي ګومان په نامه يادېږي. که څه هم هغه ګومانونه چې منافقانو د احد په غزا کښې کړي وه زښت ډېر وه لکه چې په ﴿ يُخْفُونَ فِيٓ أَنفُسِهِم ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده، مګر په عين ايت کښې لاندې ګومانونو ته الله ﷻ جواب ورکړی دی:

الف: منافقانو به ويلې چې: ﴿ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَيْءٍ ﴾ ايا مونږ ته اوس د نصرت څه برخه شته؟ نو کله چې مونږ سمدستي د نصرت برخه نه لرو او د ماتې سره مخامخ ياستو نو زمونږ دا عقيده ده چې د دې پيغمبر ﷺ خبره دروغ ده چې الله ﷻ به ورسره نصرت وکړي او دين به يې په ټوله دنيا باندې غالب شي.

الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ﴾ يقيناً ټول کار الله ﷻ لره دی، هيڅ شی د ده ﷻ د قدرت څخه وتلی نه دی او همدې ﷻ په هر وخت کښې غالب دی، اوسنۍ ماتې د مغلوبيت معنی نه ورکوي بلکې دا د حکمت غوښتنه وه چې د الله ﷻ په اراده باندې واقع شوې ده او الله ﷻ به ضرور د خپل پيغمبر ﷺ سره خپلې ژمنې ترسره کوي او د ده دين ته به په ټوله دنيا غلبه ورکوي.

ب: هغوی به ويلې چې: ﴿ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَـٰهُنَا ﴾ يعنې: که مونږ لره د دې کار (جهاد) څخه څه برخه وی نو مونږ به دلته نه وی وژل شوي او د ماتې سره به نه وی مخامخ شوي. او دا ځکه چې زمونږ نظر خو دا وه چې د جنګ دپاره بايد د مدينې منورې څخه دباندې د احد د غره لمنې ته بهرون لاړ نه شو، نو که زمونږ تدبير منلی شوی وی نو اوس به دغه مرګ ژوبله نه وی واقع شوې او زمونږ تدبير به يې مخه نيولې وی. نو الله ﷻ د دوی دغه ناحقه ګومان په لاندې وجو سره جواب کړ چې:

اول: د الله ﷻ تقدير ته نه تدبير جوړېږي او نه يې مخه نيولی کېږي. که بالفرض ستاسو په تدبير

---

(١) تفسير ابن کثير ج١ ص٤١٨

باندې عمل شوی هم وی نو ځوک چې ژوبل شوي دي دوی به ژوبل شوي وی او ځوک چې وژل شوي دي دوی به په عین موقع کښې وژل کېده. دا د تقدیر غوښتنه وه چې سر ته ورسېده او د تقدیر په پیاده کولو کښې د الله ﷻ بې شمېره حکمتونه نغاړل شوي دي چې ځینې یې دا دي.

دوهم: د دې دپاره دا کار واقع شو چې ترڅو هغه څه چې ستاسو په زړونو کښې دي داسې څرګند شي چې حتی تاسو هم ترې انکار ونه شئ کړی. که بالفرض همدغه ماتې نه وی واقع شوې نو ای منافقانو! ستاسو دغه خبرې به چې اوس یې ښکاره کوئ تولې پټې پاتې شوې وی، دا خو د همدې شکست برکت دی چې د منافقت خبرې مو په زړونو کښې ونه شوې ساتلې او بهر مو راوویستلې.

دریم: د دې دپاره چې د سمې عقیدې خاوندان سوچه وګرځوي، چې تاسو (ای منافقانو!) هرڅومره وسواس او تشویشونه درواچوئ په هغوی باندې څه اثر ونه غورزوي، تر اوسه پورې خو ورته ستاسو تمه وه چې د هغوی عقائدو ته به انحراف ورکړئ خو اوس پوه شوئ چې هغوی ستاسو د تشویشاتو د اغېزې لاندې نه شي راتلی او په عقائدو کښې یې خلل نه شئ وراچولی.

ذات الصدور څه معنی؟

۸ـ د "ذَات" کلمه په عربي ژبه کښې په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي:

الف: "ذَاتُ الشَيءِ" یعنې عین شی.

ب: "ذَاتُ الشَيءِ" یعنې د یو شي انډیوال او مصاحب.

په دې مقام کښې په دوهمه معنی باندې استعماله شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ په هغو احوالاتو باندې پوه دی چې هغه د سینو سره مصاحب او انډیوالان دي. یعنې الله ﷻ ته هغه اعتقادات او تصورات معلوم دي چې هغه په زړونو کښې دي، خو د کنایې په توګه د زړونو ځخه په سینو باندې تعبیر وکړی شو ځکه چې سینې د زړونو لرونکې دي، نو څه چې په زړونو کښې وي هغه په سینو کښې هم وي.

د ایتونو ارشاد

۹ـ ذکر شوي ایتونه مونږ لاندې حقائقو ته زیات متوجه کوي:

الف: یوه ګناه سړی بلې ګناه ته راکاږي. لکه چې صحابه کرام ﷺ د جنګ د میدان ځخه د دې کبله وتښتېدل او د نبي کریم ﷺ اوازونو ته یې فکر نه شو چې دوی د مورچې په پرېښودلو کښې د ګناه مرتکب شوي وه، هغې ګناه دوی دغې ګناه ته راکش کړه.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې د دې کبله هم د ګناه ځخه ځانونه بچ وساتي ترڅو د ګناه په تسلسل سره یوه ګناه د بلې سبب نه شي.

ب: په دنیا کښې د ګناه تاثیرات او اغېزې د ګناه کوونکي ځخه نور بې ګناه خلکو ته هم ورتېرېږي، حتی چې د غشو ویشتونکو د ګناه د کبله د نبي کریم ﷺ (چې د ګناه ځخه معصوم وه) مبارک مخ هم په وینو رنګ شو.

نو هر مسلمان ته په کار دي چې د دې املَه هم د ګناه څخه ځان وساتي ترڅو نور مسلمانان د ده د ګناه د کبله په مصیبت باندې اخته نه شي.

ج: الله ﷻ په مکرر ډول باندې د صحابه کرامو ؓ څخه عفوه اعلان کړه. نو د همدې کبله مونږ عقیده لرو چې دوی ټول عادلان دي او ټول د امت دپاره امامان دي چې دوی په هغې زمانه کښې ژوند کړی دی کومې ته چې نبي کریم ﷺ "خیر القُرون" لقب ورکړی دی[1].

پاتې شوه د صحابه وو کرامو ؓ خپلمنځي اختلافات، نو په دغو اختلافاتو کښې باید مونږ سکوت وکړو او په اجتهادي اختلافاتو باندې یې حمل کړو، مونږ نه په دې باندې مکلف یاستو چې څوارلس سوه کاله وروسته یوه ته د ملامتی ګوتې ونیسو او بل په حقه وبولو، او نه به راځخه ـ ان شاء الله ـ د قیامت په ورځ الله ﷻ پوښتنه وکړي چې ولې دې د صحابه وو کرامو ؓ په باره کښې خپل نظر نه دی ښکاره کړی؟.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَقَالُواْ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا ضَرَبُواْ فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُواْ غُزًّى لَّوْ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى ٱللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ ﴾

[١٥٦] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د هغو کسانو په شان مه کېږئ چې هغوی کافر شوي دي، او د خپلو ورونو (یا هم مسلکو) په باره کښې وایي کله چې هغوی په ځمکه کښې اوږد سفر وکړي او یا غزا کوونکي وي (یا ووژل شي او یا په خپل مرګ مړه شي چې:) که هغوی زمونږ سره وی (د کوزه نه وی وتلي) نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی.

(د دوی د وینا) عاقبت دا جوړېږي چې الله ﷻ ورته خپله وینا په زړونو کښې حسرت (ارمان) وګرځوي. (ځکه چې په مرګ او ژوند کښې اسباب موثر نه دي) یوازې الله ﷻ ژوندي کول کوي او مړه کول کوي او الله ﷻ په هغو کارونو باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ.

[١٥٧] او خامخا که تاسو د الله ﷻ په لار کښې ووژل شئ او یا مړه شئ (نو دا خو ستاسو د مغفرت او رحمت سبب جوړېږي او) ضرور د الله ﷻ د پلوه (وړوکی) مغفرت او (کوچنی) رحمت هم د هغه شیانو څخه ډېر بهتر دی چې (کافران او منافقان) یې راغونډوي (نو ستاسو په مرګ او وژنه کښې تاوان نشته).

[١٥٨] او ضرور چې تاسو مړه شئ او یا ووژل شئ (ټول به) خاص الله ﷻ ته ورغونډ کړی شئ (او د عدل فیصله به درسره وکړي).

(١) صحیح مسلم ج٢ ص٣٠٩

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د منافقانو خبرې مؤمنانو ته څرګندې کړې وې چې دوی د احد د شهیدانو په باره کښې وایي چې که دوی جهاد ته نه وی تللي نو شهیدان شوي به نه وی ترڅو تاسو ته تشویش درواچوي او د تقدیر په مسئله باندې مو ـ العیاذ بالله ـ عقیده خامه کړي.

په دې ایتونو کښې فرمایي چې منافقان او کافران په تقدیر باندې عقیده نه لري، دوی غواړي چې تاسو هم ورباندې د خپلو ځانونو په څېر غیر معتقد کړي. نو پام کوئ چې د هغوی د خبرو د تاثیر لاندې را نه شئ او لکه چې هغوی خپل ځانونه د حسرت په دریاب کښې لاهو کړي دي تاسو پکښې ځانونه لاهو نه کړئ.

د مطلب خلاصه

١ ـ یعني: ای مؤمنانو! منافقان چې کومه خبره کوي هغه په حقیقت کښې د دې کبله کوي چې دوی کافر دي. د دوی په کلمه ویلو باندې مه تېروزئ، هغوی په زړونو کښې اسلام ته د حقانیت عقیده نه لري او د الله ﷻ په تقدیر باندې معتقد نه دي. د دوی ذکره شوې عقیده یوازې د احد په شهیدانو کښې نه ده بلکې دوی د خپلو نسبي یا عقیدوي ورونو په مړینه یا وژنه کښې همېشه د همدې عقیدې پیروي کوي، کله چې هغوی چرته په سفر لاړ شي او یا غزا ته ووځي او هلته یا ووژلی شي او یا مړه شي نو دوی د هغوی په باره کښې وایي چې که هغوی همدلته وی نو نه به مړه شوي او نه به وژل شوي وی. ته به وایې چې دوی د الله ﷻ د ارادې مخه نیولی شي او د مرګه یې خلاصولی شي.

دغسې نه ده لکه چې دوی اټکل کوي، بلکې مرګ او ژوند د الله ﷻ په لاس کښې دي او په ټاکلې نېټه باندې پیاده کېږي لکه څنګه چې جنګ ته تلل یا په سفر باندې وتل په مړینه کښې تاثیر نه لري، همدارنګه په کور کښې پاتې کېدل هم د ژوندي پاتې کېدلو تضمین نه شي کولی. نو ذکره شوې عقیده د دې څخه په غیر بله نتیجه نه لري چې د دوی دپاره د حسرت او افسوس سبب جوړه شي او د یوه عذاب په حیث یې الله ﷻ ورباندې نازله کړي.

٢ ـ ای مؤمنانو! منافقان غواړي چې تاسو هم د دوی په څېر د خپلو ورونو شهیدانو په باره کښې همدا عقیده خپله کړئ چې که دوی د احد غزا ته نه وی وتلي نو دوی به نه وی شهیدان شوي. دا د کفر عقیده ده، دا د الهي تقدیر څخه انکار دی، دا اسبابو ته موثریت ورکول دي او بالآخره دا د حسرت یو لوی عذاب دی، ، د دې څخه ځانونه وساتئ.

که بالفرض تاسو همدې عقیدې ته خوشبین شئ نو ضرور به ستاسو په اعمالو کښې د دې عقیدې تاثیرات ښکاره شي. او الله ﷻ خو ستاسو ټول اعمال ګوري او هیڅ شی ترې پټ نه دی نو په دنیا کښې به درباندې د حسرت عذاب درنازل کړي او د آخرت عذاب خو ښکاره دی.

٣ ـ ای مؤمنانو! تاسو خو د هغوی په شان نه یاست، ستاسو مرګ او ژوند ټول د الله ﷻ دپاره دی، تاسو خو معتقد یاست چې په هر ځای او هره زمانه کښې واک او اختیار د الله ﷻ دی، نو

ستاسو هر حالت في سبیل الله ګڼل کېږي، که په کور کښې یاست او که غزا ته وتلي یاست، بالآخره که ووژل شئ او یا مړه شئ. په هر حال الله ﷻ تاسو ته مغفرت کوي او د رحمت باران دربانديې وروي. او ښکاره ده چې دغه دواړه د منافقانو او کافرانو د غتېو- غتېو پانګو څخه بهتر دي چې هغه دواړه باقي دي او دغه دواړه فاني دي.

لنډه دا چې تاسو ته د الله په لار کښې مرګ وياړ او افتخار دی، حسرت نه دی، بلکې تاسو ته د مغفرت او رحمت څخه محرومېدل حسرت دی.

۴ـ برسېره په دې دوی خو په خپلو سرمایو باندې غره دي او په دې باندې نه پوهېږي چې لکه څنګه چې د هر چا ژوند او مرګ د الله ﷻ په اختیار کښې دی همدارنګه د سرمایو څخه استفاده کول هم د ده ﷻ د ارادې څخه وتلي نه دي، څه لرې نه ده چې د دوی مالونه هم دوی ته حسرت او افسوس جوړ شي.

۵ـ ای مؤمنانو! تاسو او ستاسو حریفان (کافران او منافقان) که مړه شئ او که ووژل شئ په هر تقدير الله ﷻ ته به ورغونډ کړی شئ او په انصاف سره به درسره محاسبه وکړي. دا کار به ضرور کېږي، دلته ستاسو ژوند دائمي نه دی.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ تفسیر په منافقانو سره کړې دی او ځینو نورو ترې د منافقانو څخه په غیر نور کافران مراد کړي دي[1]، مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دلته به عامه معنی مراد وي چې منافقانو او غیر منافقانو ټولو ته شامله شي.

دا د خطاب "ل" نه دی

۲ـ په ﴿ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ ﴾ کښې د "ل" کلمه د خطاب دپاره نه ده. او دا ځکه چې په راتلونکي ﴿ مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ ﴾ کښې همدغه مجرور ﴿ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ ﴾ ته ضمیرونه راجع دي او د مړو سره خو مخاطبه عادتاً محاله ده.

بلکې نوموړی "لام" یا اجلیه دی او یا د ظرف معنی ورکوي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو په شان مه جوړېږئ چې هغوی د خپلو ورونو د کبله او یا د دوی په باره کښې داسې-داسې خبرې کوي.

"إِخۡوَٰنِهِمۡ" څه معنی؟

۳ـ دلته "إِخۡوَٰنِهِمۡ" کلمه عامه ده. لاندې اشخاصو ته شاملېږي:

الف: هغو مسلمانانو ته چې د نسب په اعتبار سره د منافقانو ورونه وه. او دا ځکه چې د احد د شهیدانو اکثریت د خزرج د قبیلې څخه وه چې د عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) قبیله ده[2].

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۵۷
(۲) البحر المحیط ج۳ ص۹۲

ب: هغو انډیوالانو ته چې په منافقت کښې د دوی هم مسلکه او هم مذهبه وه.
ج: دا هم لرې نه ده چې منافقانو د احد شهیدان د ورونو په نامه د دې دپاره یاد کړي وي چې مسلمانانو ته خپل ځانونه خواخوږي معرفي کړي ترڅو دوی د خپلې عقیدې خوا ته وهڅوي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ذکر شوې خبرې منافقانو د احد د غزا څخه وروسته کولې او که مخکښې یې کړې وې؟

مونږ وایو چې: د ځینو مفسرینو کرامو نظر دا دی چې دوی د غزا څخه مخکښې ذکر شوې خبرې کولې ترڅو د مجاهدینو پښو ته تیږې ورواچوي چې جهاد ته لاړ نه شي[1]. مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په ایت شریف کښې د منافقانو صرف عقیده بیانه شوې ده، نو څه لرې نه ده چې وړاندې او وروسته بلکې په استمراري توګه یې د ذکر شوې عقیدې څرګندونه کړې وي.

دا "ل" څه معنی؟

۵_ که څه هم د ﴿ لِيَجْعَلَ اَللَّهُ ﴾ په "ل" کښې مفسرینو کرامو اوږد بحث کړی دی[2] خو بهتره دا ده چې نوموړی "لام" د عاقبت "لام" دی؛ چې په لاندې دوه ډوله سره یې د معنی حاصل اخستل کېږي:

الف: چې د ﴿ قَالُوا ﴾ پورې تعلق ونیسي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د منافقانو د ذکرې شوې وینا عاقبت دا جوړېږي چې الله ﷻ دوی ته د همدغې خپلې وینا څخه حسرت او غم جوړوي. دا ځکه چې د بې وخته لاس موښلو څخه د افسوس څخه په غیر بله نتیجه نه اخستله کېږي.

ب: چې د ﴿ لَا تَكُونُواْ ﴾ پورې متعلق شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د منافقانو غوندې وینا مه کوئ ترڅو الله ﷻ هغوی د خپلې وینا د حسرت په اور کښې وسوزوي او تاسو ترې پاتې شئ. نو په دې سره به یې د حسرت اور لا تازه شي چې تاسو یې اطاعت ونه کړئ او توصیه یې د پښو لاندې کړئ. او دا ځکه چې هغوی درته د اطاعت په تمه ذکره شوې وینا دراوروې.

﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اَللَّهِ لِنتَ لَهُمْۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ اَلْقَلْبِ لَاَنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَۖ فَاَعْفُ عَنْهُمْ وَاَسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي اَلْأَمْرِۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اَللَّهِۚ إِنَّ اَللَّهَ يُحِبُّ اَلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِن يَنصُرْكُمُ اَللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا اَلَّذِي يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعْدِهِۦۗ وَعَلَى اَللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ اَلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ ﴾

---

(۱) اضواء البیان ج۱ ص۲۵۹
(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۰۱؛ البحر المحیط ج۳ ص۹۴

[١٥٩] نو په سبب د لوی رحمت سره د الله ﷻ د پلوه (چې په تا باندې شوی دی ای پیغمبره!) ته دوی (مؤمنانو) ته نرم شوی یې او که چېرې ته بدخویه، د سخت زړه خاوند وی نو دوی به ستا د شاوخوا څخه تار په تار شوي وی. نو دوی ته عفوه وکړه (د ګناه څخه ورتېر شه) او (د الله ﷻ څخه) ورته هم بښنه وغواړه او په کار کښې (خصوصاً په جهادي امورو کښې) ورسره مشوره وکړه.

نو کله چې دې (د مشورې څخه وروسته هوډ او) عزم وکړ نو یوازې په الله ﷻ باندې توکل وکړه (چې شورى څه موثریت نه لري او ترې پښېمانه کېږه مه) بې شکه الله ﷻ د توکل کوونکو سره محبت کوي (توفیق ورکوي).

[١٦٠] که الله ﷻ تاسو ته نصرت درکړي نو په تاسو هیڅ غلبه کوونکی نشته. او که (الله ﷻ) توفیق ورنه کړي نو څوک دی هغه کس چې (د الله ﷻ د توفیق نه درکولو څخه) وروسته تاسو ته نصرت درکړي. او خاص په الله ﷻ باندې دې نو مؤمنان توکل وکړي (لکه چې د دوی پیغمبر ﷺ وربادندې توکل کوي).

ارتباطونه

١ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنان منعه کړه چې د منافقانو په څېر خبرې مه کوئ او په دې ایتونو کښې ورته توصیه کوي چې د هغوی شوم غرضونه ترسره نه کړي. او دا څکه چې د ذکرې شوې وینا څخه د هغوی لاندې دوه مطلبه وه:

الف: چې د مؤمنانو په الله ﷻ توکل او اعتماد کمزوری او په اسبابو یې اتکا قوي شي.

ب: چې نبي کریم ﷺ د مؤمنانو څخه زړه بدی شي او په راتلونکي کښې ورسره مشوره ونه کړي. نو الله ﷻ دغه دواړه مطلبه رد کړه.

٢ـ هلته د الله ﷻ د رحمت او مغفرت بهترې بیانه شوې ده مګر مؤمنانو ته یې په ورکړه باندې صراحت نه وه شوی خو دلته یې د دواړو په ورکړې باندې یو-یو مثال په لاندې دول ذکر کړ:

الف: د الله ﷻ د رحمت یوه بېلګه دا ده چې نبي کریم ﷺ یې د مؤمنانو دپاره "رَءُوفٌ رَحِيمٌ" ګرځولی دی.

ب: د مغفرت یوه کوچنۍ نښه یې دا ده چې نبي کریم ﷺ ته یې امر کړی دی چې د مؤمنانو دپاره زما څخه بښنه وغواړه. او ښکاره ده چې کله الله ﷻ په استغفار سره مامور کړ نو اجابت (مغفرت) یې یقیني دی.

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې ای پیغمبره! په مؤمنانو باندې د الله ﷻ د عظیم الشان رحمت یوه بېلګه دا ده چې ته د دوی دپاره نرم طبیعته او پوست جوړ کړی شوی یې چې د یو پلوه دې په دوی باندې زړه سوزي او د بله پلوه دې دوی ته سخته او سخته خبره په خوله نه راځي. که منافقان هرڅومره هلې ځلې وکړي د همدې مبارک خوی څخه دې نه شي اړولی، او چې مؤمنان هرڅومره خطاوې وکړي ته ورته سپوره خبره نه کوې.

که بالفرض ته سپور خبری او په زړه سخت وی نو یقیناً دوی به په تا باندې دغسې نه وی راټول شوي لکه اوس چې درباندې راټول دي، بلکې دوی به د منافقانو په منافقت او د دوی په خطاکارېو سره درځخه تار په تار شوي وی.

۲_ نو ای پیغمبره! همدې خوی ته ادامه ورکړه، مؤمنانو ته د خطاوو ځخه عفوه وکړه لکه چې الله ﷻ ورته عفوه کړې ده او د الله ﷻ ځخه ورته ببښنه وغواړه چې د ګناهونو ځخه تزکیه او پاک شي. برسېره په دې په راتلونکي کښې هم ورسره په کارونو کښې مشورې کوه لکه ځنګه چې دې ورسره پخوا مشورې کولې، ترڅو د یو پلوه دوی مطئمن او ډاډه شي او د بله پلوه د قیامت د ورځې پورې ټولو اسلامي حاکمانو ته د هدایت ډېره کېښودله شي.

۳_ هو! هر کله چې په کار کښې فیصله وشوه او تا د هغه کار کولو ته قصد وکړ نو بیا یوازې په الله ﷻ باندې اعتماد کوه او د الله ﷻ په توکل هغه ته اقدام کوه، په دغه وخت کښې زړه نازړه کېږه مه. او دا ځکه چې الله ﷻ د متوکلینو سره محبت کوي او متزلزل خلک یې خوښ نه وي.

۴_ ای مؤمنانو! لکه ځنګه چې نبي کریم ﷺ ته په توکل باندې توصیه وشوه تاسو ته هم په توکل توصیـه کېږي چې هر کار د الله ﷻ په ارادې پورې تړلی دی او اسباب هیڅ موئریت نه لري، نو که الله ﷻ درسره نصرت وکړي نو هیځوک به درباندې غالب نه شي، او که نه نو هغه ځوک دی چې د ده ﷻ ځخه په غیر نصرت درکړي او د مغلوبیت مخه مو ونیسي؟.

نو ځرنګه چې تاسو پـه الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی ستاسو د ایمان غوښتنه دا ده چې په همده ﷻ باندې توکل وکړئ او اسبابو پورې زړه ونه تړئ، اګر که منافقان غواړي چې ستاسو اړیکې د الله ﷻ سره کمزوري کړي او د اسبابو سره مو علاقه قوي شي، مګر دا کړنلاره د ایمان غوښتنه نه ده.

توضیحات

۱_ په ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ ﴾ کښې د "مَا" کلمه د رحمت په عظمت باندې ځکه دلالت کوي چې[1]:

الف: د "شَيْءٌ" په معنیٰ واخستله شي او رحمت یې بیان شي ځکه چې د ابهام ځخه وروسته بیان په عظمت دلالت کوي.

ب: د استفهام په معنی باندې واخستله شي چې په "أيّة رَحْمَةٍ" سره ترې تعبیر کوو او استفهام د تعجیب دپاره واخلو. په هر تقدیر، د "مَا" کلمه بې مطلبه زائده نه ده.

د "فَظٌ" او "غَلِيظُ القَلْبِ" معناوې

۲_ د "فَظٌ" کلمه د سَيِئ الخُلُق (بدخویه) معنی ورکوي چې په مقابل کښې یې حُسن الخُلُق (ښـه خویه) استعمال مومي. نبي کریم ﷺ دومره عالي اخلاق درلوده چې حتی کافرو ته یې هم د ادب د

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۰۵

چوکاټ څخه وتلې خبره نه ده کړې. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾ [القلم: ۴] يعني: او بې شکه ته په ډېرو عالي اخلاقو باندې يې.

"غَلِيظَ الْقَلْبِ" هغه چا ته ويل کېږي چې په زړه باندې سخت وي او په چا باندې يې زړه نه سوزي.

بدخويي د هر چا سره عيب دی اما د زړه سختي د دين د دښمنانو په باره کښې عيب نه دی، د همدې کبله نبي کريم ﷺ ته امر شوی دی چې په کافرانو باندې زړه سخت کړه لکه چې فرمايي: ﴿ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ﴾ [التوبة: ۷۳] يعني: او په دوی باندې زړه سخت کړه.

خو داسې ورته هيڅکله نه دي ويل شوي چې د دوی سره بداخلاقي وکړه او سپکې سپورې خبرې ورته وکړه. نو د دين داعيانو ته په کار دي چې د همېشه دپاره د بد اخلاقۍ څخه ځانونه بچ کړي ځکه چې دا د دعوت سره منافي کار دی.

شوری څه معنی؟

۳ـ "شُورىٰ" په لغت کښې د خالي څخه د شاتو د راويستلو نوم دی، لکه چې عرب وايي: "شِرْتُ الْعَسَلَ" د ګبين (خالي) څخه مې شات راويستلي وه. او په عام عُرف کښې چې څينې خلک د څينو نورو نظريات په يوه موضوع کښې راښکاره کړي نو دې ته شوری وايي[1]. او کله-کله لا هغو خلکو ته هم د شوری لقب ورکول کېږي چې هغوی د افکارو د څرګندونې دپاره سره راغونډ شوي دي.

د شوری اهميت

۴ـ شوری په اسلام کښې لوړ شان لري د همدې کبله په همدې نوم باندې د قرآن کريم يو سورت نومولی شوی دی، ترڅو ورته مسلمانان زيات متوجه شي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ﴾ [الشورى: ۳۸] يعني: د مسلمانانو يو خاصيت دا دی چې خپل مهم کارونه په مشوره باندې د عمل ميدان ته وړاندې کوي. او هم پکښې د نبي کريم ﷺ څخه زښت ډېر احاديث روايت کړی شوي دي لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: د انس ﷺ په روايت نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ وَلَا نَدِمَ مَنِ اسْتَشَارَ»[2] يعني: هغه څوک نااميده نه شو چې استخاره يې وکړه او نه هغه څوک پښېمانه شو چې مشوره يې وکړه.

ب: ابو هريره ﷺ وايي چې: «مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ مَشُورَةً لِأَصْحَابِهِ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[3] يعني: ما داسې څوک نه دی ليدلی چې هغه به د خپلو انډيوالانو سره د نبي کريم ﷺ څخه زيات مشوره کوونکی وه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۷۷
(۲) المعجم الاوسط للطبراني ج۶ ص۳۶۵
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۳۰۱

د نبي كريم ﷺ د شوراګانو څو مثالونه

۵ـ په كومه مسئله كښې به چې په نبي كريم ﷺ باندې الهي حكم نه وه نازل شوى او حكم ته به حاجت شو نو نبي كريم ﷺ به د صحابه وو كرامو ﷺ سره پكښې مشوره كوله او همدارنګه به يې د نازل شوي حكم د ترسره كولو په څرنګوالي كښې هم د هغوى شورى د نظره نه غورزوله. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د بدر په غزا كښې يې ورسره شورى وكړه، البته كله چې د قافلې خبره د منځه ووتله او د جنګ خبره يقيني شوه، نو صحابه وو كرامو ﷺ د جنګ مشوره وركړه او په پوره جرئت سره يې وويلې چې مونږ به د موسى ﷺ د قوم په شان خبره هيڅكله ونه كړو چې ووايو ﴿ فَٱذۡهَبۡ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴾ [المائدة: ۲۴] يعنې: ته او ستا رب لاړ شئ نو جنګ وكړئ مونږ به دلته ناست يو[۱].

ب: همدارنګه يې د الخباب بن المنذر ﷺ مشوره د بدر په غزا كښې قبوله كړه او مركز يې د همده په مشوره باندې لږ څه وړاندې ښه موقعيت ته ورانتقال كړه[۲].

ج: د احد په غزا كښې يې د صحابه وو كرامو ﷺ د اكثريت خبره ومنله او د جنګ دپاره د احد خوا ته ورغى، كه څه هم د ده ﷺ رايه دا وه چې بايد د مدينې منورې د داخل څخه وجنګېږي[۳].

دغسې نور زښت ډېر مثالونه يې د سيرت په كتابونو كښې ثبت شوي دي چې د ټولو رانقلول د دې كتاب د حوصلې څخه وتلى كار دى.

ايا په نبي كريم ﷺ باندې مشوره كول واجب وه؟

۶ـ كه څه هم فقهاء كرام په دې كښې اختلاف لري چې په نبي كريم ﷺ باندې مشوره كول واجب وه او كه نه. مګر دا خبره اتفاقي ده چې په غير منصوصي قضاياوو كښې نبي كريم ﷺ د هر چا څخه زيات مشوره كوونكى وه. برابره خبره ده چې قضايا به ديني وې لكه د بدر د بنديانو قضيه او كه به شخصي وې لكه چې د بي بي عائشې رضي الله عنها د بهتان په حادثه كښې يې د ځينو صحابه كرامو ﷺ سره مشوره وكړه چې ايا نوموړې بي بي رضي الله عنها ته طلاق وكړي او كه نه؟[۴].

پاتې شوه دا خبره چې د مشورې اخستلو څخه وروسته ايا په نبي كريم ﷺ باندې د مشورې قبولول ضرور وه او كه څنګه؟

زمونږ نظر په دې باره كښې دا دى چې د مشورې قبول ورباندې ضرور نه وه. او دا ځكه چې:

الف: كه بالفرض د مشورې قبول ورباندې ضرور وى نو د مشاورينو نظر به په عزم كښې دخل

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۵۶۴

(۲) سيرة النبي لابن هشام ج۲ ص۲۵۹

(۳) سيرة النبي لابن هشام ج۳ ص۷

(۴) تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۲۰

پیدا کړی وي، نو په کار وه چې د ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ ﴾ په نتیجه کښې داسې عبارت نازل شوی وی چې: "فَإِذَا عَزَمْتُمْ فَتَوَكَّلُوا عَلَى اللهِ" نو کله چې تاسو عزم وکړ نو په الله ﷻ باندې توکل وکړئ. حال دا چې الله ﷻ د عزم په مرحله کښې مشاورین نه دي شریک کړي او دغه مرحله یې یوازې په نبي کریم ﷺ پورې مختصه کړې چې: ﴿ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ یعني: نو کله چې یوازې ته (ای پیغمبره!) عزم وکړې نو په الله ﷻ باندې توکل وکړه.

ب: څرنګه چې ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته معلومه وه چې نبي کریم ﷺ په اجتهادي مسائلو کښې په خطا باندې نه پرېښودل کېږي لکه چې د بدر د بندیانو په باره کښې چې ورته الله ﷻ وحې وکړه چې د فدیې په اخستلو کښې خطا شوې[١]؛ نو دوی ټول ډاډه او مطمئن وه چې نبي کریم ﷺ چې هره یوه کړنلاره غوره کړه همغه حقه ده او دا څکه چې که بالفرض د لارې په انتخاب کښې خطا شي نو الله ﷻ به ورته د تنبیه دپاره وحې نازله کړي.

ج: علاوه په دې دا هم څرګنده وه چې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دی، د دنیا د جاه طلبانو په شان نه دی چې د مشاورینو نظر ته د استبداد او استکبار د کبله پاملرنه نه کوي، نو دوی د خپل نظر په غورځولو سره نه خپه کېده.

سوال جواب

٧_ که څوک وایي: چې هر کله په نبي کریم ﷺ باندې د مشورې قبول ضرور نه شو نو په دې کښې څه حکمت دی چې په مشوره کولو باندې مامور شو چې ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ ﴾؟.

مونږ وایو چې: البته د لاندې حکمتونو په بناء به ورته الله ﷻ په مشوره کولو امر کړی وي، والله ﷻ اعلم:

الف: ترڅو د قیامت د ورځې پورې اسلامي مشرانو ته وروښودل شي چې د خپلو کشرانو سره مشوره وکړي او خپل انفرادي نظر په نورو باندې تحمیل نه کړي، چې مینه او محبت یې سره زیات شي او د تفرق او تشتت مخه ونیوله شي.

ب: ترڅو ټول امت په دې پوه شي چې صحابه کرام ﷺ د ډېر زیات قدر او عزت وړ دی او درجې یې ډېرې اوچتې دي، د همدې کبله الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته توصیه وکړه چې د دوی سره په غیر منصوصي مسائلو کښې او خصوصاً په جهادي امورو کښې مشوره وکړي.

ج: ترڅو ټول امت په دې باندې پوه شي چې په غیر منصوصي مسائلو کښې د اجتهاد څخه کار واخلي. او دا څکه چې په یوه مسئله کښې نظر ورکول هم یو ډول اجتهاد دی چې _الحمد لله_ فقهاوو کرامو د همدې اصل څخه استفاده کړې ده او د قیامت د ورځې پورې د ټولو تازه پېښېدونکو مسائلو شرعي احکام یې څرګند کړي او د دین تکمیل ته یې عملي بڼه ورکړې ده.

---

(١) [الأنفال ٦٧]

د: که څه هم نبي کريم ﷺ د خپلو صحابه وو کرامو ﷺ سره د ذکر شوي ايت د نزول څخه پخوا هم مشورې کولې مګر د احد د غزا څخه وروسته ورته په مشوره ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ﴾ باندې ځکه توصيه وکړی شوه ترڅو دوی مطمئن شي چې الله ﷻ زمونږ څخه راضي دی څه قصور چې راڅخه واقع شوی وه هغه يې راته عفوه کړی دی او د هغې درجې څخه نه يو لوېدلي چې نبي کريم ﷺ به راسره مشورې کولې، بلکې زمونږ حيثيت لا د پخوا څخه لوړ شوی دی. ځکه چې الله ﷻ زمونږ په مشوره کولو باندې دا اول ځل دی چې په قرآن کريم کښې خپل پيغمبر ته امر کوي، که بالفرض الله ﷻ زمونږ څخه راضي نه وی نو نوموړی امر به يې ورته زمونږ په باره کښې نه وی کړی.

د شورى غړي بايد څومره وي؟

٨ـ د ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي ٱلْأَمْرِ﴾ جمله مطلقه ذکره ده چې د مشاورينو شمېر او د هغوی ځانګوالي پکښې نه دی ښودلی شوی، نو ځکه لاندې تول صورتونه د ايت شريف د ارشاداتو څخه ګڼل کېږي:

الف: چې څوک د امکان تر حده پورې د عامو خلکو مشورې ته خبره واچوي، لکه چې نبي کريم ﷺ د احد په غزا کښې (چې د جنګ ميدان کوم ځای وټاکي) تقريبًا د عامو خلکو سره مشوره کړې وه تردې چې عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) يې هم وربللی وه.

ب: چې د هغه شخص سره مشوره وکړی شي کوم چې په مجلس کښې حاضر وي او يا يې په ډېر لږ وخت کښې په اسانۍ سره نظر څرګندولی شي، لکه د حديبې په سوله کښې چې کله مسلمانانو د خپلو هداياوو په ذبحه کولو کښې سستي وکړه نو نبي کريم ﷺ يوازې د أم سلمه (أم المؤمنين) رضي الله عنها سره مشوره وکړه، نوموړې بي بي رضي الله عنها مشوره ورکړه چې ای د الله رسوله! که تاسو خپله هديه ذبحه کړئ نو دوی به درپسې عملا اقتداء وکړي او د ذبحې کار به عملا پيل شي. چې په نتيجه کښې همدا نظر ګټور واقع شو او مسلمانانو هم خپلې هدايا ذبحه کړې[1].

ج: چې مشوره اختستونکی په خپله خوښه څه کسان د خپلې مشورې دپاره وټاکي، لکه چې عمر (أمير المؤمنين) ﷺ د خپل مرګ څخه وروسته د مشر ټاکلو دپاره شپږ کسان انتصاب کړي وه، چې په نتيجه کښې يې حضرت عثمان ﷺ د خليفه په حيث تعين کړی شو. د شپږو کسانو نومونه دا دي[2]: عثمان ﷺ، علي ﷺ، طلحه ﷺ، الزبير ﷺ، سعد ﷺ، عبد الرحمن بن عوف ﷺ.

اهل التشيع څه وايي؟

٩ـ اهل التشيع د عمر ﷺ شپږ نفري مشورتي کميسون د لاندې وجوهو د کبله د ايت څخه مخالف ګڼي[3]:

الف: دوی وايي چې په امام کښې عصمت شرط دی او په عصمت باندې خو د الله ﷻ څخه په غير

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٠٨
(٢) تفسير ابن کثير ج۴ ص١٢٠
(٣) تفسير نمونه ج٣ ص١۴٧

بل څوک نه پوهېږي، نو مشورتي کميسون دا حق نه درلود چې عثمان ﷺ يې د درېم خليفه په صفت انتخاب کړی دی.

دا وجه يې په لاندې دلايلو سره د قبول وړ نه ده:

اول: د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته خو وحې قطعه شوې ده نو ايا د قيامت د ورځې پورې د اسلامي مشرانو په ټاکنه کښې مسلمان وحې ته منتظر شي؟! دلته د [البقرة:١٢۴] ايت تفسير يو ځل وګورئ.

دوهم: شک نشته چې د فاطمةُ الزَّهراء رضي الله عنها زوزات او نسل د قدر وړ دي، په ټولو مسلمانانو باندې د احترام کولو حق لري، مګر د پيغمبرانو عليهم السلام څخه په غير هيڅوک د عصمت درجې ته نه شي رسېدلی که څه هم پلار يا نيکه يې پيغمبر وي. د همدې کبله په يهودانو باندې الله ﷻ د هغوی عقيده رد کړه چې مونږ د پيغمبرانو عليهم السلام د نسل څخه يو او په الله ﷻ باندې زښت ډېر ګران يو. او ورته يې اعلان کړ چې: ﴿بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ﴾ [المائدة: ١٨] يعني: بلکې تاسو د هغه مخلوق د جملې څخه يو مخلوق ياست چې الله ﷻ پيدا کړي دي.

درېم: که بالفرض ذکر شوي کميسون علي ﷺ د خليفه په توګه ټاکلی وی نو ګومان نه کوم چې اهل التشيع به د هغوی څخه د خليفه د ټاکلو حق سلب کړی وی، بلکې ويلی به يې چې ډېر په ځای کار يې وکړ چې د عصمت خاوند يې د وحې څخه په غير وپېژاند.

ب: ذکر شوی مشورتي کميسون د مشورې په موازينو باندې برابر نه وه، ځکه چې عام نه وه چې ټول مسلمانان پکښې شريک وي او نه د نظر خاوندانو پورې مختص وه ځکه چې نور د نظر خاوندان هم هلته موجود وه، لکه سلمان ﷺ، ابو ذَر ﷺ او داسې نور.

مونږ وايو چې: ايت شريف مطلق دی ذکر شوي صورت ته هم شامل دی او په مطلق باندې څوک په خپله رايه هيڅ قيد نه شي اضافه کولی.

ج: دغه کميسون په مرګ باندې تهديد شوی وه که چرته دوی د يوه مشر په ټاکلو باندې توافق ته ونه رسېده، او دا ډېر مشکل شرط وه.

مونږ وايو چې: د مشورې ايت په خپل اطلاق سره همدغه صورت ته هم شاملېږي، نو عمر ﷺ غير شرعي کار نه دی کړی بلکې په همدې شرط سره يې د فتنې مخه ونيوله او په لږ وخت کښې خليفه وټاکل شو، او د دين دښمنانو ونه شو کړی چې د اختلاف اور ته لمن ووهي او مسلمانان په خپلو منځو کښې په جګړه اخته کړي. لکه چې همدا اوس[1] يې د افغانستان مجاهدين سره په جنګ اچولي دي چې تقريباً په لسو مياشتو کښې د يوه مشر په ټاکلو باندې موفق نه شوه او په زرګونو ناروا قتلونه وشوه.

---

(١) ١٣٧١/١٢/١٢ هـ ش

د شورى غړي بايد څنګه وي؟

۹ـ د شورى د اعضاوو د څرنګوالي په باره کښې بايد لاندې ټکي په نظر کښې ونيولی شي:
الف: په مطرحه شوې موضوع کښې د هوښيارانو او باتجربه اشخاصو څخه کار واخستل شي ترڅو يې ټول اړخونه وڅېړلی شي.
ب: هغه څوک د دې کار دپاره انتخاب شي چې د مشوره کوونکي سره دښمني او عداوت ونه لري ترڅو د حسد د کبله غلطه مشوره ورنه کړي.
ج: د هرې مسئلې د متخصص څخه مشوره واخستلی شي. نو د همدې کبله د علماوو، سياستمدارانو، اينجنرانو او نورو مختلفو ډلو څخه په خپل وار مشوره اخستل ګټور واقع کېږي. نو څکه د اهل الحل والعقد مشورتي ټولګی هم د مسلمانانو د عمومي مشر د ټاکلو يوه شرعي طريقه ګڼله شوې ده چې. د [البقرة:٢٤٧] ايت لاندې يې څه بحث تېر شوی دی.
د: د مسئلې د مربوطو خلکو سره مشوره کول ضرور دي، د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا تُنْكَحُ الثَّيِّبُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ وَإِذْنُهَا الصُّمُوتُ»[1] يعني: کونډه تر هغه په نکاح نه ورکوله کېږي ترڅو چې ورسره مشوره وکړی شي او پېغله هم تر هغه په نکاح نه ورکوله کېږي ترڅو چې ترې اجازه واخستله شي او اجازه يې چپ کېدل دي.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: د مسلمانانو عمومي مشر خو د عوامو او خواصو سره ارتباط لري حال دا دی چې د ده ټاکنه يوازې د خواصو (اهل الحل والعقد) کار دی؟
مونږ وايو چې: که د عوامو څخه د خواصو د تحديد دپاره کار واخستلی شي نو په دې تقدير به دوی هم په مشورتيانو کښې د ګډون څښتنان شي. لکه چې همدا طريقه په موجوده نړۍ کښې د اجراء لاندې ده. او دا ډېره بهتره طريقه ده څکه چې:
اول: په دې تقدير د عمومي امير په ټاکنه کښې ټولې ذي دخلي خواوې ګډون کولی شي.
دوهم: د اهل الحل والعقد شمېره دومره اندازې ته راښکته کولی شي چې راغونډول يې عادتاً محال نه ليده کېږي.
دريم: په دې تقدير د خواصو په منځو کښې د جګړې او زره بداوي مخه هم نيوه کېږي.
خو لنډه دا چې که څه هم په موجوده نړۍ کښې د انتخاباتو طريقه ډېره ښه طريقه ده مګر غير شرعي برخه پکښې دا ده چې په دغې مروجه طريقه کښې کانديدل دود دي، چې د شريعت څخه مخالف کار دی. لکه چې د [البقرة:٢٤٧] ايت لاندې ورته اشاره شوې، او د انتخاباتو مشروعه طريقه هم هلته ښودلې شوې ده ـ ولله ﷻ الحمد ـ هيله ده هلته يو ځل مراجعه وکړی شي.

---

(١) جامع الترمذي ج١ ص٢١٠

د شورى د اختلاف حل لاره

۱۱_ كه په يوه موضوع كښې د شورى غړي په اتفاق سره يوې نتيجې ته ونه رسېږي نو د حل لار يې دا ده چې بايد وكتل شي كه اهل الشورى د فيصلې دپاره څه معيار په اتفاق سره منلى وه، لكه د تصويب دپاره دوه ثُلثه بس دي او يا داسې نور، نو بايد چې همغه منلي شوي معيار باندې عمل وشي. څكه چې نبي كريم ﷺ فرمايي چې: «الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ»[۱] مسلمانان په خپلو شرطونو باندې دي. يعنې دوى په خپلو شرطونو باندې عمل كوي.

او كه د فيصلې دپاره معيار د مخكې څخه نه وه شرط كړى شوى نو په كار دي چې د اكثريت نظر د فيصلې معيار وګڼل شي، لكه چې نبي كريم ﷺ د احد په غزا كښې د جنګ د ميدان د ټاكلو دپاره د اكثريت په نظر باندې فيصله وكړه[۲].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲_ كه څوک وايي چې: د اصول الفقه مسئله ده چې د دلايلو د تعارض په صورت كښې بايد د دلايلو اكثريت ته ونه كتل شي بلكې د دلايلو قوت په نظر كښې ونيولى شي، نو بايد چې د شورى اختلاف هم په اكثريت سره حل نه كړى شي؟.

مونږ وايو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: دلته د ضرورت د كبله په اكثريت باندې ترجيح وركوله كېږي. او دا څكه چې كه په شوراګانو كښې د فيصلې دپاره سابق معيار هم نه وي ټاكلى شوى او اختلاف په اكثريت باندې هم پورته نه كړى شي نو مسئله به بې حله پاتې شي. او فقهاء وايي چې: "الضَّرُورَاتُ تُبِيْحُ الْمَحْظُورَاتِ" ضرورتونه ناجائزو احكامو ته د جواز لاره پيدا كوي.

په شورى كښې ټګي كول خيانت دى

۱۳_ ټولو مشاورينو ته په كار دي چې د مشورې وركولو په وخت كښې هغه نظر ښكاره كړي چې ده ته صواب او ښه ښكاري، لكه چې نبي كريم ﷺ فرمايي: «الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ»[۳] د چا څخه چې شورى غوښتله كېږي هغه ته امانت اېښودلى شوى دى. يعنې بايد چې مستشار د امانتګر په شان د خيانت څخه ځان وساتي.

د ګوډ تيمور شورى

۱۴_ هو! دا بېله خبره ده چې شورى غوښتونكي د دې دپاره شورى نه غواړي چې حقه لاره ځان ته معلومه كړي بلكې د دې دپاره يې غواړي چې خپل نظر په نورو باندې تحميل كړي. لكه چې ګوډ تيمور د خپلې شورى د غړو سره همدا چال چلند غوره كړى وه چې هر چا به د ده د نظر څخه مخالف

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۳۰۳؛ سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۵۰

(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۷۰؛ سيرة النبي لابن هشام ج۳ ص۷

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۹

نظر ورکړ هغه به یې داسې تهدیداوه لکه چې لوی جنایت یې کړی وي، حتی په خپنو وختونو کښې به یې ترې د شورى غړيتوب سلباوه او يو چپراسي به يې ترې جوړاوه[۱].

په دغسې وختونو کښې د ایمان قوت ته ضرورت دی، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْجِهَادِ كَلِمَةَ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ»[۲] یعني: د لوی جهاد څخه د انصاف خبره هم ده چې د جابر (ظالم) پاچا په وړاندې وویلی شي.

﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾﴾

[۱۶۱] او نشته (صحت نه لري) هیڅ پیغمبر لره چې څه خیانت وکړي. او هرڅوک چې څه خیانت وکړي نو هغه شی به د قیامت په ورځ راوړي په کوم کښې یې چې خیانت کړی وي. بیا به (علاوه په دې) هر نفس ته (د) هغه شي (جزا) ورکړی شي چې کوم یې کسب کړی وي. او په دوی به هیڅ تېری ونه کړی شي.

[۱۶۲] ایا نو هغه څوک چې هغه د الله ﷻ رضا پسې ګرځي د هغه چا په شانته دی چې هغه د الله ﷻ د پلوه په غضب سره رجوع وکړي (ځان ته یې وګټي) او د ده استوګنځای دوزخ دی او (دا دوزخ) د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

[۱۶۳] دوی ټول (نېکان دي او که بدان) د الله ﷻ په نزد د ډېرو منازلو خاوندان دي (یو برابر نه دي) او الله ﷻ په هغه څه باندې بینا دی چې دوی یې کوي.

شان نزول او ارتباطونه

۱_ که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې ګڼ شمېر روایات ذکر کړي دي چې ټول تقریباً اوو ته رسېږي[۳]، او څه لرې نه ده چې د یوه ایت دپاره د نزول اسباب متعدد وي، مګر مونږ دلته په لاندې دوه روایتو سره اکتفاء کوو او بس:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې د بدر د غزا په ورځ د غنیمت د مالونو څخه یو سور رنګی څادر ورک شو، نو خینو خلکو وویل چې: «لَعَلَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَخَذَهَا»[۴] شاید چې نبي کریم ﷺ اخستی وي. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

---

(۱) تاریخ تیمور لنګ
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۰
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۴۸؛ التفسیر الکبیر ج۹ ص۷۰؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۵۴
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۰

ب: د الکلبي او مقاتل سره بر دغه روایت دی چې ذکر شوي ایتونه د هغو غازیانو په باره کښې نازل شوي دي چې هغوی د احد په غزا کښې د کندو مورچه پرېښې وه او پخپله د غنیمت د مالونو په راغونډولو باندې بوخت شوي وه چې په نتیجه کښې د هغوی پاتې ملګري شهیدان او مسلمانان د ماتې سره مخامخ شوه. او دا ځکه چې د هغوی دا خیال وه چې احتمال شته چې نبي کریم ﷺ د غنیمت مالونه هغه چا ته ورکړي چا چې نیولي وي، نو که موږ ځه شي ونه نیسو د غنیمت څخه به محروم شو[1].

۲_ په هر تقدیر د ذکرو ایتونو ارتباط د تېرو شوو ایتونو څخه د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

الف: د تېرو شوو ایتونو مضمون دا وه چې الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره نبي کریم ﷺ نېک خویه او زړه سوونکی پیدا کړی دی. په دې ایتونو کښې د همدغه مضمون تاکید دی چې د هیڅ پیغمبر سره خیانت او ټګي برګي مناسبت نه لري ځکه چې دا د بدخویه او سخت زړي سړي کار دی.

ب: هلته نبي کریم ﷺ ته امر شوی وه چې مؤمنانو ته عفوه وکړي او دلته اشاره شوې ده چې عفوه یوازې هغو غازیانو پورې خانګړې نه ده کومو چې ستا د امر څخه د احد په غزا کښې مخالفت کړی وه. بلکې د نورو سادګیو څخه هم ورتېر شه چې ستا په باره کښې داسې خبره وکړي کومې چې ستا سره مناسبه نه وي لکه په وېش کښې بې عدالتي کول. د غنیمتي مالونو څخه د ځان دپاره ځه شي پټول او داسې نور.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني هیڅ پیغمبر ته د دې خبرې نسبتول صحت نه لري چې هغه دې په وېشلو کښې بې عدالتي وکړي او یا دې د غنیمت د مالونو څخه کوم شی د خپل استحقاق څخه اضافه په غلا باندې واخلي. او دا ځکه چې هر یو پیغمبر ځکې ته د خیانت د ورکولو او د عدالت د پیاده کولو دپاره رااستولی شوی دی. نو په همدې بناء خیانت کول د نبوت سره منافي شی دی.

۲_ که بالفرض یو پیغمبر ﷺ د بنده په حقوقو کښې خیانت وکړي نو په هغه به ځه اعتماد پاتې شي چې هغه دې په وحې کښې خیانت نه وي کړی او یا د بې عدالتي څخه عصمت ولري؟. نو تاسو ته په کار دي چې په هیڅ پیغمبر باندې په عامه توګه او په نبي کریم ﷺ (مختار الرسل) باندې په خانګړې توګه هیڅکله د خیانت او بې عدالتي تور ونه لګوئ. او دا ځکه چې په دې تقدیر به تاسو خیانت کړی وي چې په معصوم پیغمبر باندې مو د خاین تور ایښی وي.

۳_ او همدارنګه تاسو پخپله د خپلو ځانونو اصلاح ته متوجه شئ او په هیڅ شي کښې خیانت مه کوئ او د غنیمت د مالونو څخه ځه شی په غلا سره مه اخلئ؛ که نه نو د قیامت په ورځ به د هغې رسوایي سره مخامخ شئ چې همدغه په خیانت سره اخستل شوی شی به مو په شا وي او د محشر میدان ته به راشئ.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۶۴

په دې صورت کښې به ستاسو د خیانت جزا په همدې ځای باندې ختمه نه شي بلکې هر چا ته به د هغه عمل په مبچ پوره جزا ورکړی شي او څه تېری به ورباندې ونه کړی شي.

۴_ او دا حساب کتاب ځکه ضرور دی چې ترڅو د هغه عدالت ښه مظاهره وشي د کوم د پیاده کولو دپاره چې ځمکې ته د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله جاري شوې ده. او که نه نو د الله ﷻ د رضا غوښتونکي او د الله ﷻ د غضب غوښتونکي به سره یو برابر شي، خو الله ﷻ د ذکر شوو دواړو اشخاصو په منځکښې هیڅکله مساوات نه راولي. د همدې کبله یې د غضب ککړ شخص دپاره دوزخ ټاکلی دی چې ناکاره ځای دی او د الله ﷻ د رضا غوښتونکو دپاره یې جنت مقرر کړی دی چې ډېر د خوشالۍ او خوښۍ ځای دی.

خو په یاد ولرئ! چې جنتیان او هم دوزخیان په خپلو خپلو ځایونو کښې مختلف منازل لري چې الله ﷻ د هر چا په کړو وړو باندې بینا دی او هیڅ عمل ورڅخه پټ نه دی.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوی پروپاګند منافقانو کړی وه[۱]. مګر مونږ ته داسې ښکاري چې د پروپاګند تیره به منافقانو اینبې وي او په لا شعوري توګه به پکښې ځینې ساده لوحي مسلمانان هم ښکېل شوي وي. لکه د "افک" په پېښه کښې چې اصلاً منافقان د بهتان بنیاد اینښودونکي وه خو ځینې مسلمانان پکښې په لا شعوري توګه واقع شوي وه.

غلول څه معنی؟

۲_ دغه دواړه کلمې (یَغُلّ، غَلّ) د "غ، ل، ل" څخه اخستلې شوې دي چې د لغت کتابونو ورته زښتې ډېرې معناوې کړې دي، لکه خیانت، کینه، عداوت او داسې نورې[۲].

خو مفسرین کرام په دې مقام کښې "غلول" په هغه حرام شي باندې تفسیروي چې د غنیمت څه مال د ویشلو څخه مخکښې په پټه سره واخستلی شي[۳]، چې په همدې معنی باندې زښت ډېر احادیث دلالت کوي. که څوک غواړي چې ټول احادیث د نظره تېر کړي نو لطفاً دې اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۴].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دلته به ترې هر یو حرام مال مطلب وي. او دا ځکه چې ځینو مفسرینو کرامو حکامو ته تحفې ورکول هم د "غلول" څخه ګڼلې دي[۵] او په همدې باره کښې یې د "غلول" د احادیثو څخه یو حدیث دلیل نیولی دی.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۵۰۴؛ تفسیر الکشاف ج۱ ص۴۳۴
(۲) مفردات الراغب ص۳۷۵؛ لسان العرب ج۱۱ ص۴۹۹
(۳) تفسیر المنار ج۴ ص۲۱۵
(۴) الدر المنثور ج۲ ص۳۶۴؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۲۱
(۵) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۶۱

مسئله

۳ـ مجاهدینو ته روا ده چې د غنیمت د مالونو څخه پخپله خوراک او څښاک وکړي او یا ترې خپلو آسونو ته خوراک، څښاک ورکړي. دا حکم تقریبًا د ټولو علماوو اتفاقي حکم دی[1]، البته دا پکښې شرط ده چې د خوراک او څښاک څخه څه اضافه شي نو هغه به ببرته په غنیمتي مالونو کښې وراچوي او پانګه به ترې نه جوړوي.

مونږ ته ـوالله ﷻ اعلمـ د همدې قبیلې څخه د موټر تېل او روغنیات هم ښکاري، مجاهدینو ته روا ده چې د دار الحرب په داخل کښې ترې د ضرورت په اندازه استفاده وکړي.

حرام مال به د حرامخور په شا وي

۴ـ د ایت شریف مضمون دا دی چې د قیامت په ورځ به حرامخور سړی په داسې حال کښې چې ټول حرام مالونه به یې په شا وي، د محشر میدان ته ورشي او هلته به د لویې رسوایۍ سره مخامخ شي. په نوموړې باندې به په اصطلاح د دري ژبې دا متل صادق وي چې وايي: "دُز با پشتاره".

نو ځینې مفسرین کرام همدا مضمون د کنایې په توګه د ګناه څخه عبارت اخلي[2]. یعنې غل سړی به د غلا ټول ګناهونه په غاړه د محشر په میدان کښې ودرېږي.

دوی ترې ځکه د کنایې په توګه ګناه اخلي چې د ایت شریف ظاهري مضمون ورته لرې ښکاري، او آخرت یې په دنیا باندې قیاس کړی دی چې یو سړی په خروړونو وزن نه شي پورته کولی او په غلو کښې خو به داسې غل هم وي چې هغه به په خروړونو مالونه غلا کړي وي.

مونږ ته دا ښه بربښي چې باید د ایت شریف مضمون ته تاویل ورنه کړی شي. او دا ځکه چې:

الف: همدا مضمون په یوه اوږد حدیث کښې په دومره تفصیل سره بیان شوی دی[3] چې بالکل د تاویل قابل نه دی.

ب: هغه بېل ژوندون دی او دا بېل، باید چې یو په بل باندې قیاس نه کړی شي. هلته داسې ډېر کارونه شته چې دلته سړي ته لرې ښکاري.

ج: د قیامت په ورځ خو هر یو ګناهګار (حرامخور وي او که نه) د ګناهونو خپل‌خپل پېټی په غاړه لري. که داسې شي نو د حرامخور هغه خاصه رسوایي د منځه ځي کومه چې نورو ګناهګارانو ته نشته. لنډه دا چې بې ضرورته ایت شریف ته تاویل وزکول ښه کار نه دی.

درجات او درکات څه فرق لري؟

۵ـ ﴿دَرَجَٰتٌ﴾ د "دَرَجَة" جمعه ده لکه "دَرکات" چې د "دَرَکَة" جمعه ده. دا دواړه نومونه د زینې هغو لنډو-لنډو لرګیو ته وايي چې سړی ورباندې پښې ږدي. نو د پورته کېدلو په اعتبار سره ورته

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۲
(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۲۱۶
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۳۲

درجات وايي او د ښکته کېدلو په لحاظ سره يې درکات بولي[١].

څرنګه چې په دې مقام کښې يوازې د ﴿ دَرَجَٰت ﴾ کلمه استعماله شوې ده چې يوازې د جنتيانو سره ښه مناسبه ده او حال دا دی چې وړاندې دوزخيان هم ذکر دي نو ځکه ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې دلته د تغليب د لحاظه "درکات" هم د "درجات" د اطلاق لاندې راوستلی شوی دی[٢] لکه چې شمس او قمر ته "شمسَين" وويلی شي.

نو حاصل يې داسې کېږي چې: جنتيان او دوزخيان دواړه د مختلفو طبقاتو خاوندان دي چې چا د الله ﷻ څومره رضا حاصله کړې وي په هماغې اندازه به يې درجې لوړې شي او چې چا يې څومره غضب ـالعياذ باللهـ تر لاسه کړی وي په همغې اندازه به په دوزخ کښې د ښکته درکاتو خاوند جوړ کړی شي.

د مصير او مرجع تر منځ فرق

۶ـ د مصير کلمه د "صَيرُورة" څخه ده، "صيرورة" د حالت بدلېدلو ته وايي لکه د خاورې څخه چې خټه جوړه شي. او د مرجع کلمه د رجوع څخه ده او رجوع خپل اصلي حالت ته د ورتاوېدلو څخه عبارت دی لکه انسان چې بېرته خاورې شي.

د الله ﷻ په حضور کښې ودرېدلو ته په دې اعتبار سره مصير وايي چې هلته سړي ته بل حالت وربه مخه کېږي، چې د هغه حالت سره په دنيا کښې هيڅ اشنا نه وي.

او په دې اعتبار سره ورته مرجع وايي چې هلته سړی خپلې اصلي ناتوانۍ ته بېرته ستنېږي، ته به وايې چې نه يې په دنيا کښې پاچاهي کړې وه او نه يې کومه خوښي تېره کړې ده.

﴿ لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ ﴾

[١٦٤] يقيناً الله ﷻ په مؤمنانو باندې احسان کړی دی چې په دوی کښې يې د همدوی د نوعې (انسان) څخه استاذی مبعوث کړی دی چې په دوی باندې د الله ﷻ ايتونه لولي او دوی (د شرک او ګناهونو څخه) تزکيه کوي او هم ورته د کتاب (قرآن کريم) او حکمت (د واقعي علم) ښودانه کوي.

او بې شکه چې دوی (د نومورې استازي څخه) مخکښې په ښکاره ګمراهۍ کښې (پراته) وه (او د واقعيتونو څخه ناخبره وه).

د مطلب خلاصه

دا ايت شريف د تېرو شوو ايتونو مضمون تاييدوي. يعني الله ﷻ په ټولو انسانانو باندې عموماً او په مؤمنانو باندې خصوصاً لوی احسان کړی دی چې:

---

(١) مفردات الراغب ص ١٧٠

(٢) تفسير المنار ج٤ ص٢١٩

۱ـ په دوی کښې یې خپل استازی مبعوث کړی دی او د دوی ټولګۍ یې پرې متبرک ګرځولی دی، که نه نو د دوی ټولنه به جاهلي ټولنه وي او بس.

۲ـ بیا ذکر شوی استازی یې د همدوی د جملې څخه په همدوی کښې پیدا کړی دی چې خلکو ته یې ځلوښت کاله عمر (د نبوت څخه وړاندې) او د دې څخه وروسته عمر ښه څرګند دی او پاک لمنې او صداقت یې ورته ښه معلوم دی، نو باید چې د پیغمبر په صفت یې وپېژني.

په دې باندې علاوه، که الله ﷻ خپل استازی د پرښتې یا پیري په شکل استولی وي نو دومره استفاده به یې ترې نه شوی کولی لکه چې اوس یې ترې کولی شي. په عامو انسانانو کښې د دې خبرې توان نشته چې د پرښتې یا پیري سره لږ تر لږه ملاقات قدرې وکړي پاتې خو لا استفاده او یو څه زده کول.

۳ـ ذکر شوی استازی په دوی باندې د الله ﷻ ایتونه لولي. که په دوی کښې نه وی مبعوث شوی نو د غیبو سره به یې هیڅ تعلق نه وی او د غیبو څخه به هیڅ نه وی خبر شوي.

۴ـ د الله ﷻ استازی دوی د ګناه څخه تزکیه کوي او داسې لارې چارې ورزده کوي چې دوی وړباندې د ګناهونو څخه پاک او د الله ﷻ د نورو نعمتونو جوګه شي.

۵ـ همدارنګه دوی ته د الله ﷻ کتاب (قرآن کریم) ورزده کوي او د ده ﷻ په احکامو باندې یې پوهوي، چې دا کوئ او دا مه کوئ. او په خپله ژبه، یعني د احادیثو په رڼا کښې یې ورته شرحه کوي.

۶ـ او هم ورته د حکمت ښودانه کوي او واقعیتونه ورته څرګندوي چې د بتانو د لاسه هیڅ پوره نه دي او نه د الله ﷻ په مقابل کښې ملائک څه کولی شي او نه څه کوي.

۷ـ یقیناً د الله ﷻ د استازي څخه وړاندې دوی په ښکاره ګمراهۍ کښې وه او د ذکر شوو شیانو څخه ورته یو هم څرګند نه وه، څکه چې د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام د نبوت پلوشې مړې شوې وې. نو چې کله الله ﷻ په دوی باندې دا لوی نعمت او رحمت پېرزو کړی دی نو دوی ته په کار دي چې مننه یې وکړي او ناشکري یې ونه کړي چې یا یې لارښوونو ته غوږونه ونه نیسي او یا ورته په لا شعوري توګه د منافقانو په لمسون سپکې سپورې خبرې وکړي چې د غنیمت څخه دې څه شی پټ کړی دی.

﴿أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَدۡ أَصَبۡتُم مِّثۡلَيۡهَا قُلۡتُمۡ أَنَّىٰ هَٰذَاۖ قُلۡ هُوَ مِنۡ عِندِ أَنفُسِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٦٥ وَمَآ أَصَٰبَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ وَلِيَعۡلَمَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ١٦٦ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُواْۚ وَقِيلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡاْ قَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدۡفَعُواْۖ قَالُواْ لَوۡ نَعۡلَمُ قِتَالٗا لَّٱتَّبَعۡنَٰكُمۡۗ هُمۡ لِلۡكُفۡرِ يَوۡمَئِذٍ أَقۡرَبُ مِنۡهُمۡ لِلۡإِيمَٰنِۚ يَقُولُونَ

بِأَفْوَٰهِهِم مَّا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ وَقَعَدُوا۟ لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا۟ ۗ قُلْ فَٱدْرَءُوا۟ عَنْ أَنفُسِكُمُ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٦٨﴾ ﴾

[۱۶۵] ایا (تاسو عصیان کوئ) او کله چې درته داسې مصیبت ورسېږي چې د هغه مصیبت دوه چنده تاسو (خپل دښمن ته) رسولی وي هم وایاست چې دا (غم مونږ ته) څنګه راورسېده.

(ای پیغمبره!) ته ورته ووایه چې دا (غم) ستاسو د خپلو خانونو څخه دی. یقینًا الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

[۱۶۶] او هغه (مصیبت) چې تاسو ته د دوه لښکرو د ملاقات په ورخ کښې ورسېده، نو هغه د الله ﷻ په حکم سره وه (ترڅو تاسو پوه شئ چې هغه د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر نه دی دررسېدلی) او (هم) د دې دپاره چې (الله ﷻ) مؤمنان معلوم کړي.

[۱۶۷] او (هم) د دې دپاره چې (الله ﷻ) هغه کسان معلوم کړي چې هغوی منافقت کاوه او چې دوی ته ویل شوي وه چې راشئ د الله ﷻ په لار کښې غزا وکړئ یا دفاع وکړئ، (نو) دوی ویلي وه چې که مونږ په جنګ باندې پوهېدلی نو مونږ به ستاسو متابعت کړی وی (درسره به تللي وی).

دوی چې وه په دغې ورخ کښې کفر ته ډېر ورنژدې وه د دوی څخه ایمان ته.

دوی په خولو باندې هغه څه وایي چې هغه یې په زړونو کښې نه وي. او الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې دوی یې (ستاسو څخه) پټوي.

[۱۶۸] (دوی) هغه کسان دي چې دوی د خپلو نسبي ورونو په باره کښې (چې شهیدان شوي دي) وایي، په داسې حال کښې چې پخپله ناست دي (جهاد ته نه دي تللي)، که دوی زمونږ اطاعت کړی وی (دوی هم جهاد ته نه وی تللي) نو دوی به نه وی وژل شوي.

(ای پیغمبره!) ته ووایه چې د خپلو خانونو څخه مرګ دفعه کړئ (مخه یې ونیسئ) که تاسو رښتیا ویونکي یاست (چې ستاسو په اطاعت سره به دوی د وژلو څخه بچ شوي وی).

ارتباط

په دې ایتونو کښې د تېرو شوو ایتونو په څېر د منافقانو یو بل اعتراض جواب شوی دی چې دوی به د احد د غزا څخه وروسته په غیر مستقیمه توګه ساده لوحو مسلمانانو ته تلقین کاوه چې نبي کریم ﷺ خو د فتحې وعده کړې وه. برسېره په دې مونږ مسلمانان یو او مقابل طرف مو کافران دي نو دوی ولې په مونږ باندې بریالي شوه او د نبي کریم ﷺ وعدې مصداق پیدا نه کړ؟ د جواب حاصل یې دا دی:

د مطلب خلاصه

ایا تاسو د نبي کریم ﷺ څخه نافرماني هم کوئ او کله چې درته داسې مصیبت ورسېږي چې د هغه مصیبت دوه چنده مصیبت مو دښمن ته رسولی وي هم وایئ چې ﴿ أَنَّىٰ هَٰذَا ﴾ دا ولې؟ مونږ ته

دا مصیبت ولې ورسېده حال دا دی چې مونږ مسلمانان یو او دښمنان مو کافران دي؟ زمونږ سره نبي کریم ﷺ د نصرت وعده کړې وه او د دښمنانو شکست یې راته اورولی وه. بالاخره په مونږ کښې نبي-کریم ﷺ (فخر عالم) موجود دی او دښمن مو د شیطان په لار روان دی، مونږ د اسلام د پرمختګ دپاره هلې ځلې کوو او دښمن مو د شیطان د لارې ترقي غواړي.

ښه! نو د دې ټولو خبرو سره-سره هم مونږ ماتې خورو او دښمن مو راباندې بریالی کېږي. دا ولې؟ ایا دا د نبي کریم ﷺ د وعدې څخه تخلف نه دی؟

نو ای پیغمبره! د دوی ذکره شوې اشتباه په لاندې نکاتو سره پورته کړه چې:

١_ د هر څه څخه وړاندې تاسو ته مناسب وه چې د احد ماتې دومره نه وی ورخطا کړي څومره چې فعلا تاسو وارخطا یاست. او دا ځکه چې ستاسو مصیبت د کافرانو په نسبت سپک وه چې ستاسو اویا نفره شهیدان شوه، خو څوک مو اسیران شوي نه دي. او په بدر کښې تاسو د خپل دښمن اویا نفره ووژل او اویا نفره نور مو د هغوی اسیران کړه، تاسو کولی شوه چې هغه مو هم وژلي وی خو تاسو په خپله خوښه د هغوی څخه فدیه واخستله او ژوندي مو پرېښودل، نه به وایې چې هغه مو هم وژلي دي.

لنډه دا چې کله ستاسو دښمن په دوه چنده مصیبت وارخطا نه شو، چې د همدې کبله یې سږ کال د احد غزا پیل کړه، نو تاسو په یو چند مصیبت باندې ولې دومره وارخطا شوئ چې وایې: ﴿ أَنَّىٰ هَـٰذَا ﴾ دا ولې؟.

دا ځکه چې تاسو همدا شی کړلی وه او څوک چې څه کړي هغه به رېبي. تاسو ته خو نبي کریم ﷺ د نصرت وعده درکړې وه چې الله ﷻ به د کافرانو چلونه او مکرونه بې نتیجې کړي خو که تاسو ثبات او استقامت د لاسه ورنه کړئ ﴿ وَإِن تَصْبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا ﴾ [آل عمران: ١٢٠]. اما تاسو دا کار ونه کړ، د کنډو مورچه مو پرېښودله او په غنیمت باندې مشغول شوئ.

٢_ ستاسو څه خیال دی چې تاسو هره ګناه وکړئ هم الله ﷻ به جزا نه درکوي؟ داسې نه ده، یقینًا الله ﷻ په هر څه باندې قدرت لري چې د دې جملې څخه ستاسو مصیبت (د ګناه جزا) هم ده.

هو! الله ﷻ په تاسو باندې داسې مصیبت درنازل نه کړ چې ستاسو بېخ یې ویستلی وی. الله ﷻ دا کولی شو او تاسو یې مستحق وئ خو دا کار یې ونه کړ. ایا تاسو اوس هم شکایت کوئ؟.

بالآخره دومره وارخطائي څه په کار ده؟، الله ﷻ کولی شي چې تاسو ته بیا په دښمن باندې غلبه درکړي، د ده ﷻ قدرت دائمي دی، د یو وخت او یو ځای پورې منحصر نه دی.

٣_ علاوه په دې، په ذکر شوي مصیبت کښې لاندې فوائد او ګټې مرموزې دي چې:

الف: ترڅو تاسو پوه شئ چې دا کار د الله ﷻ په تکویني امر سره ترسره شوی دی، د کافرانو په لاس کښې هیڅ شی نشته. او هم پوه شئ چې د معصیتونو نتیجې دغسې دي لکه چې تاسو په

سترګو ولیده، نو په کار دي چې تاسو ټول د قیامت د ورځې پورې ترې د عبرت درس زده کړئ او د الهي احکامو ساتنه وکړئ.

که بالفرض نوموړی مصیبت تاسو ته نه وی رسېدلی نو تاسو به په هر حال کښې فتحې ته په تمه ناست وی، که څه هم د الله ﷻ احکام مو د پښو لاندې کړي وی.

ب: ترڅو الله ﷻ واقعي مؤمنان معلوم کړي چې په غم او ښادۍ کښې یې په عقیده باندې څه اثر نه پرېوزي[١].

ج: ترڅو منافقان هم معلوم کړي چې په خوشالۍ کښې خانونه مؤمنان معرفي کوي مګر د غم په وخت کښې په الله ﷻ باندې اعتراض کوي او خپلو جنایتونوته یې نه پام کېږي.

که څه هم دغو منافقانو په دائمي توګه منافقت کړی دی خو تاسو وربانديې نه پوهېدلئ، دوی په خپل نفاق باندې دومره پرده اچولې وه چې تاسو ته د مؤمنانو د ډلې څخه او یا د مؤمنانو ډلې ته نژدې ښکارېده مګر یوازې په هغه وخت کښې تاسو پوه شوئ چې دوی د ایمان څخه کفر ته نژدې دي چې کله دوی ته د احد د غزا په پیل کښې وویلی شوه چې راشئ د مسلمانانو په شان د الله ﷻ په لار کښې جهاد وکړئ او د کافرانو سره مخامخ وجنګېږئ او که دا نه کوئ نو لږ تر لږه په دفاعي ګروپ کښې خو ودرېږئ ترڅو د یو پلوه دربانديې د مجاهدینو ډله غټه ښکاره شي او د بل پلوه د جهاد څخه بې برخې پاتې نه شئ.

نو منافقانو په جواب کښې وویل چې که مونږ پوهېدلی چې تاسو جنګ ته روان یاست نو مونږ به ضرور ستاسو خبره منلې وی او درپسې به درغلي وی (په دفاعي ګروپ کښې به شامل شوي وی)، خو مونږ پوهېږو چې تاسو جنګ ته روان نه یاست بلکې فقط خان وژنې ته روان یاست، تاسو د دښمن په شان جنګي وسائل نه لرئ او جنګي پرسونل مو دومره لږ دي چې د هغوی دربېمې برخې ته نه شئ رسېدلی.

د: نو په دغه وخت کښې ایله په ایله تاسو پوه شوئ چې دوی خو ذکر شوی استدلال زمونږ د غولونې دپاره محض په خولو باندې جاري کوي او په زړونو کښې یې داسې نه ده.

خو د دې سره‌سره په هغو مفاسدو باندې تاسو څه پوهېږئ کوم چې د دوی په زړونو کښې پټ دي، په هغو باندې یوازې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي.

د هغو مفاسدو څخه یو دا دی چې دوی خپلو همجنسو ته په پټه کښې وایي چې که د احد شهیدان زمونږ په شان په کورونو کښې ناست وی، او کله چې مونږ د لښکر څخه راببل شوو دوی مو متابعت کړی وی، نو دوی به اوس زمونږ په شان ژوندي وی او وژل شوي به نه وی.

۴_ نو ای پیغمبره! دوی ته ووایه که همداسې وي لکه چې تاسو خیال کوئ چې په کور کښې پاتې کېدل د ژوند باعث وي، نو تاسو د خپلو خانونو څخه مرګ ایسار کړئ چې مړه نه شئ: خو

(١) د الله ﷻ د علم په اړوند د [البقرة: ۱۴۳] آیت لاندې بحث تېر شوی.

خبره دغسې نه ده، د هر چا د مرګ وخت چې ورسېږي بيا نو ښکته پورته نه کېږي، که څوک په کور کښې وي او که د جنګ په میدان کښې وي او یا په بل ځای کښې وي.

نو بالفرض که د احد د غزا مصیبت په تاسو باندې نه وی نازل شوی نو د منافقانو په منافقت باندې به دومره چرته پوه شوي وی لکه څومره چې ورباندې اوس پوهېږئ.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د منافقانو دغه اعتراض چې د نبي کریم ﷺ د نصرت وعده ترسره نه شوه، یو ځل په [آل عمران:۱۵۲] ایت کښې جواب شوی وه، په دوهم ځل جوابولو کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: په اعتراض کښې دوه لحاظه دي، یو دا لحاظ چې الله ﷻ خپله وعده رښتیا نه کړه او بله دا چې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ رښتیانی وعده مونږ ته نه ده رارسولې.

نو ذکر شوی اعتراض په اول لحاظ سره هلته جواب شوی وه، د همدې کبله ورسره ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ ﴾ کلمه اضافه شوې ده. یعنې الله ﷻ خپله وعده په یقین سره رښتیا کړه.

او په دې مقام کښې په دوهم لحاظ سره جواب شو، د همدې کبله دغه ایتونه د ﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ﴾ [آل عمران: ۱۶۱] ایت په تعقیب نازل شوه، یعنې هیڅ پیغمبر ته د دې خبرې صحت نشته چې هغه دې خیانت وکړي.

علاوه په دې، دلته په ذکر شوي جواب کښې د مؤمنانو د تسلی څنډه هم په جدیت سره په نظر کښې نیولې شوې ده، نو ځکه وروسته د شهیدانو مناقب او فضائل بیان شوي دي چې تاسو خپه کېږئ مه، په ذکر شوي مصیبت کښې تاسو ډېره لویه ګټه کړې ده چې د شهادت لوړ مقام د اویا کسانو په نصیب شوی دی، آن تردې پورې چې هغوی ستاسو د شهادت په خبر باندې ډېر خوشالېږي هم.

• مصیبت مو د خپله لاسه دی

۲_ مونږ خو د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ معنی دا واخستله چې د احد د غزا مصیبت د مجاهدینو د خپله لاسه وه چې غشو ویشتونکو خپله مورچه پرېښې وه. مګر ځینو مفسرینو کرامو یې لاندې دوه نورې معناوې هم کړې دي:

الف: دا مصیبت ځکه ستاسو د خپله لاسه دی چې تاسو اصرار کاوه چې باید د دښمن مقابلې ته د مدینې منورې څخه دباندې ووځو، که تاسو دا اصرار نه وی کړی نو مصیبت به نه وی درپېښ شوی[1].

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۵۲

مونږ څکه دا خوښه نه کړه چې د نصرت وعده د خروج څخه وروسته ورکړه شوې وه. دا معنی هلته صحت پیدا کوي چې د نصرت وعده د خروج څخه وړاندې ورکړه شوې وي[1].

ب: عمر ﷺ (أمیر المؤمنین) د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ په هکله وایي چې: «عُوقِبُوا بِمَا صَنَعُوا يَوْمَ بَدْرٍ مِنْ أَخْذِهِمُ الْفِدَاءَ»[2] یعني: مجاهدین (صحابه کرام ﷺ) څکه د احد په غزا کښې معذب کړی شو (مصیبت ورباندې نازل شو) چې د بدر په غزا کښې یې د اسیرانو څخه فدیه اخستې وه.

همدغه تفسیر ته ځینو مفسرینو کرامو د علي ﷺ په روایت بنه تفصیل ورکړی دی[3] چې حاصل یې داسې راځېږي:

جبرائیل آمین ﷺ نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: د الله ﷻ دا کار خوښ نه شو چې صحابه وو کرامو ﷺ د بدر په غزا کښې بندیان ونیول، په کار وه چې ټول یې وژلي وی. نو ای پیغمبره! اوس نو دوی ته اختیار ورکړه چې یا همدا بندیان ووژني او یا پرې فدیه واخلي، خو که فدیه یې واخسته نو په مقابل کښې به د دوی څخه د بندیانو په اندازه باندې شهیدان شي.

نو کله چې نبي کریم ﷺ دوی ته ذکر شوې خبره وروراندې کړه نو دوی فدیه خوښه کړه، چې خیر دی زمونږ څخه دې اویا نفره شهیدان شي خو چې په فدیه باندې د جهاد دپاره خانونه قوي کړو.

په دې تقدیر یې د ﴿ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ﴾ معنی دا ده چې: دا مصیبت همدا تاسو خوښ کړی وه نو اوس درباندې ولې دومره وارخطا یاست؟!.

نو که دا تفسیر مراد کړی شي هم څه مانع نشته. مګر زمونږ په نظر د وړاندې او بېرته ایتونو سره د غشو ویشتونکو د مورچې خوشې کولو تفسیر بنه پیوند اخلي، او هم د قیامت د ورځې پورې د ډېرو اعتراضونو جواب ګرځي. مثلا:

اول: که څوک وایي چې په ۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش نېټه مجاهدین کابل ته د فاتحینو په توګه ورداخل شوه خو د نن ورځې (۱۳۷۲/۴/۱۹ هـ ش) پورې چې تقریبًا څوارلس میاشتې کېږي په افغانستان کښې امنیت نه دی ټینګ شوی او جنګونه پکښې روان دي نو "أَنَّى هَذَا" دا ولې؟

جواب یې همدا دی چې "مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ" دا ستاسو د خپله لاسه دی؛ چې بې اتفاقي کوئ او شریعت مو د پښو لاندې کړی دی او په دښمنانو باندې اعتماد کوئ او خبرې یې منئ.

دوهم: که څوک وایي چې مونږ (افغانانو) خو روسان وشړل مګر داخلي کمونستان اوس هم په قدرت کښې پاتې دي، دا ولې؟

دا څکه چې مونږ ورته په خپلو اجتماعګانو کښې ځای ورکړی دی او د لستوني ماران ترې جوړوو.

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۱۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۵؛ اسباب النزول للواحدي ص۸۵
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۳۶۸

دریم: که څوک وایي چې زمونږ څخه خو توله کفري نړۍ داریدله حال دا چې اوس په مونږ کښې مداخله کوي او په مونږ کښې ګرځي راځي، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ په بې اتفاقۍ باندې اخته یاستو.

څلورم: که څوک وایي چې مونږ خو د ټولې اسلامي نړۍ د سترګو تور وو حال دا چې اوس نوکاني راتو کوي، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ اسلامي جهادي لاره پرېښې ده او ترې منحرف شوي یاستو.

پنځم: که څوک وایي چې مونږ خو د کفاروڅخه کرکه کوله حال دا چې اوس یې په څنګ کښې ناست یاستو او لا په ناسته یې افتخار خپلوو، دا ولې؟

دا ځکه چې مونږ خپل مجاهدین وروڼه دښمنان او ترهګر ګڼو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په ﴿ قِيلَ لَهُمْ ﴾ کښې قائل څوک وه او په څه منظور وریاندې صراحت ونه کړی شو؟

مونږ وایو چې: قائل ابو جابر بن عبد الله ﷺ وه، قیصه یې دا ده[1]:

کله چې نبي کریم ﷺ د احد د غزا دپاره یو زر (۱۰۰۰) کسه مجاهدین تیار کړه او د أحد د غره په لوري روان شوه نو د لارې د منځ څخه ترې عبد الله بن أبيّ (رئیس المنافقین) د درې سوه (۳۰۰) کسانو سره راستون شو چې د مجاهدینو شمېر اوه سوه (۷۰۰) تنو ته راښکته شو او په مقابل کښې یې کافران درې زره (۳۰۰۰) تنه وه.

نو دغې منافقې ډلې ته ابو جابر بن عبد الله ﷺ ورستون شو او دغه سوال جواب یې ورسره وکړ کوم چې په ایت شریف کښې ذکر دی.

خو الله ﷻ د ابو جابر ﷺ نوم وانخست ترڅو دې ته اشاره شي چې دا یوازې د همدغه صحابي ﷺ خبره نه وه بلکې نوموړي صحابي ﷺ هغوی سره د ټولو صحابه وو کرامو ﷺ او حتی د نبي کریم ﷺ په استازیتوب سوال جواب کړی وه.

لرې نه ده چې دې ته هم اشاره وي چې منافقانو ته که هر چا ذکر شوی وراندیز کړی وی نو هغوی به همدغه جواب ورکړی وی، حتی چې که قائل نبي کریم ﷺ وی هم دوی به بل جواب نه وی ورکړی.

راشئ دفاع وکړئ!

۴ـ مفسرینو کرامو د دې جملې چې ﴿ أَوِ ادْفَعُوا ﴾ لاندې بېلابېلې معناوې کړې دي[2]:

الف: راشئ د خپل حریم څخه دفاع وکړئ. که بالفرض د قریشو لښکر زوروز شي نو نه به د

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۶۶
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۵۳

مدینې منورې کښت او زراعت په امن پاتې شي او نه ابادي او وداني. څکه چې د لښکر په وړاندې وچ او لامده يو شی وي.

ب: که جګړه نه کوئ نو راشئ د مجاهدينو ډله خو غټه کړئ چې د مسلمانانو لښکر ستاسو په موجوديت سره لوی ورڅرګند شي او مورال يې کمزوری شي.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې مطلب به يې د ا وي ـ والله ﷻ اعلم ـ چې راشئ مستقيمًا د الله په لار کښې جهاد ته ووړاندې شئ او په تعرضي ګروپ کښې شامل شئ. او که نه نو د دفاع په ګروپ کښې خو ګډون وکړئ.

مونږ څکه دا معنی خوښه کړه چې دا د منافقانو د جواب سره ښه مناسبه ده چې ﴿ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَٰكُمْ ﴾ که مونږ په جنګ پوهېدلی نو مونږ به درسره تللي وی او د ذکرو شوو دواړو ګروپونو څخه به په يوه کښې شامل شوي وی؛ خو مونږ په جنګ نه پوهېږو.

مونږ په جنګ نه پوهېږو

۵ـ مفسرينو کرامو[1] د منافقانو د دې خبرې چې ﴿ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَٰكُمْ ﴾ د جواب متعددې معناوې کړې دي، هغه دا چې:

الف: که مونږ پوهېدلی چې جنګ به واقع شي نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې جنګ نه واقع کېږي.

ب: که مونږ پوهېدلی چې تاسو د الله په لار کښې جهاد کوئ نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې ستاسو في سبيل الله نيت نه دی.

ج: که مونږ پوهېدلی چې هغوی زمونږ سره جنګ کوي نو مونږ به درسره تللي وی خو مونږ پوهېږو چې د هغوی زمونږ سره څه کار نشته، نو تاسو پوهېږئ او جنګ مو.

د: که مونږ پوهېدلی چې په مونږ کښې د جنګ وسه شته نو مونږ به يوازې نه وی پرېښې خو په مونږ کې د جنګ وسه او توان نشته.

هـ: که مونږ پوهېدلی چې دا جنګ دی مونږ به هم پکښې برخه اخستې وی خو دا محض د خپل خان وژنه ده څکه چې د مقابل لوري سره تاسو په هيڅ وجه سيالي نه شئ کولی، هغوی د هر حيثه په تاسو باندې قوي دي. نو مونږ خو ستاسو غوندې خپل ځانونه په لوی لاس د هلاکت خای ته نه شو اچولی.

و: بالآخره، دوی د مسخرو په توګه مسلمانانو ته خبره ورتاو کړه چې مونږ خو تاسو ته د جنګ سره نابلده ښکارو څکه مو زمونږ خبره ونه منله او د جنګ دپاره د مدينې څخه دباندې ووتلی. نو بيا ولې مونږ ته وړانديز کوئ چې مونږ سره لاړ شئ؟. که مونږ تاسو ته د جنګ په تکتيک باندې

---

(١) روح المعاني ج۴ ص١١٨؛ تفسير المراغي ج۴ ص١٣٨

يوه ښکارېدلې نو مونږ به درسره تللي وی، لکه چې په جنګ باندې تاسو د هر ښه پوه یاست! چې نه د جنګ میدان پېژنئ او نه یې نقشه برابرولی شئ.

په ایت شریف کښې د ذکر شوو ټولو معناوو ځای شته او احتمال لري چې د منافقانو په درې سوه کسېزه ډله کښې به چا یوه خبره کړې وي او چا بله. اما مونږ ته د ټولو معناوو څخه شپږمه معنی په زړه پورې ښکاري چې د دوی د حالت سره ښه مطابقت لري، لکه چې په دریمه توضیح کښې ورته اشاره شوې ده او څه بیان یې د [آل عمران:١٢٢] ایت لاندې تېر شوی دی.

یادونه

۶ـ د ﴿ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ ﴾ د لام په باره کښې د [آل عمران:١۵۶] ایت لاندې بحث تېر شوی دی چې بیا لیکنې ته یې اړتیا نه وینو نو هیله ده علاقمندان یو ځل هلته مراجعه وکړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٧ـ که څوک وایي چې: د ﴿ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴾ د معنی حاصل دا دی چې که تاسو د قتل څخه ربښتیا څوک بچ کولی شئ نو خپل ځانونه خو باید د مرګ څخه بچ کړئ. نو پوښتنه دا ده: که دوی ووایي چې مونږ خو په کور کښې اوسېدانه د قتل څخه د خلاصون چاره ګڼلې ده، د مرګ څخه د خلاصون چاره خو مو نه ده ګڼلې ترڅو چې مونږ ته ذکر شوی سوال متوجه شي. بیا به مونږ دوی ته څه جواب ورکړو؟

مونږ وایو چې: دوی ذکر شوې خبره خکه نه شي کولی چې:

الف: دوی ته د مرګ او قتل دواړو څخه د نجات سبب د کور اوسېدانه ښکارېده لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کوي: ﴿ لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ ﴾ [آل عمران: ١۵۶] یعني: که دوی زمونږ سره وی نو نه به مړه شوي وی او نه به وژل شوي وی. نو دلته هم داسې وګڼل شوه لکه چې دوی ویلي وي "لَوۡ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا وَمَا مَاتُوا" که زمونږ خبره یې منلې وی نو نه به وژل شوي او نه به مړه شوي وی.

ب: ځرنګه چې مرګ او قتل هر یو د الله ﷻ په قضاء او قدر سره دي او د دوی د وینا څخه ځرګندېدله چې مونږ په وژنه کښې قضا او قدر ته تغیر ورکولی شو، نو دوی ته وویل شوه چې که هغه کار کولی شئ دا کار هم وکړئ او د مرګ څخه ځان بچ کړئ. نو کله چې دا نه شئ کولی نو معلومه شوه چې هغه هم نه شئ کولی.

ج: څه لرې نه ده چې په دوی باندې ذکر شوی تور د استهزاء په توګه لګولی شوی وي چې تاسو خو نور خلک په خپل تدبیر سره د وژنې څخه بچ کولی شئ نو خپل ځانونه خو به د مرګ څخه هم بچ کولی شئ. دا کار وکړئ چې سند په لاس درشي.

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًۢا ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾
فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا۟ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا
يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ ﴾

[١٦٩] او نه (هرڅوک چې يې او يا ای پيغمبره!) په هغو کسانو باندې د مړو ګومان مه کوه چې هغوی د الله ﷻ په لاره کښې وژل شوي وي بلکې دوی د خپل رب په نزد ژوندي دي چې (په دايمي توګه) دوی ته روزي ورکوله کېږي (لکه څنګه چې ژونديو ته روزي ورکوله کېږي).

[١٧٠] حال دا چې .دوی په هغه شي باندې خوشاله دي چې الله ﷻ دوی ته ورکړی دی چې هغه د ده ﷻ فضل دی. او په هغو کسانو باندې هم خوشالېږي چې دوی پسې وروسته لا نه دې پيوسته شوي (ژوندي دي) د دې کبله چې په هغوی باندې هم نه ډار شته او نه به غمژن شي (البته کله چې هغوی شهيدان او يا وفات شي).

[١٧١] شهيدان د الله ﷻ د پلوه په لوی نعمت باندې (لکه شهادت) او په فضل (د الله ﷻ په ديدار) باندې هم خوشالېږي او هم په دې چې بې شکه الله ﷻ د مؤمنانو اجرونه نه ضائع کوي (برابره خبره ده چې شهيدان شي او که وفات شي).

شان نزول

د ذکر شوو ايتونو په شان نزول کښې داسې روايات هم راغلي دي چې د بدر د شهيدانو يا د بئر معونه د شهيدانو په باره کښې نازل دي[1]. مګر د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما او د نورو لويانو روايات دا دي چې دا ايتونه د احد د شهيدانو په هکله نازل شوي دي چې کله الله ﷻ ورته نعمتونه ورکړه نو هغوی الله ﷻ ته سوال وکړ چې ای الله! مونږ بېرته دنيا ته واستوه ترڅو ستا په لار کښې د دوهم ځل دپاره شهيدان شو. نو کله چې د دوی دا سوال د الله ﷻ په دربار کښې منظور نه شو نو بيا يې د الله ﷻ څخه وغوښتل چې ای ربه! زمونږ دغه ښه حالت او خوشالي زمونږ پاتې ژونديو ورونو ته ورسوه ترڅو هغوی په جهاد کښې سستي ونه کړي او د شهادت د ګټلو هڅې وکړي. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه رانازل کړه[2].

مونږ وايو چې د روايتونو ترمنځه څه منافات او ټکر نشته ځکه چې ټول شهيدان د ذکر شوو ايتونو مصداقونه ګڼل کېږي او په مصداقونو باندې د شان نزول اطلاق څه لرې نه دی.

(١) زاد المسير ج٢ ص٥٥
(٢) صحيح مسلم ج٢ ص١٣٥

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې منافقان پوهول شوي وه چې یوه ورځ به ضرور په تاسو باندې د (أموات) مړو نوم اېښودل کېږي. او په دې ایتونو کښې هغه چاره ښودله شوې ده چې د هغې په برکت باندې خلک د ذکر شوي نوم د اېښودلو څخه نجات پیدا کوي او دایمي ژوند یې په برخه کېږي چې هغه د الله ﷻ په لار کښې د شهادت مقام دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای انسانه! هرڅوک چې یې، هیڅکله په شهیدانو باندې دا ګومان قدرې هم مه کوه (پاتې خو لا یقین شو) چې دوی د خپل رب په نزد باندې هم مړه دي لکه څنګه چې د دنیاوي حالاتو په اعتبار سره مړه دي چې مال یې وارثان وړي او ښځه یې بل مېړه کولی شي بلکې دوی د خپل رب ﷻ په نزد باندې ژوندي دي. د دوی ژوند داسې خاص ژوند دی چې د شهیدانو څخه پرته د بل چا نه په برخه کېږي. او هم د شهیدانو ژوند یوازې روحي او برزخي ژوند نه دی چې هر یو مړی په هغه ژوند سره ژوندی دی بلکې د دوی ژوند جسمي ژوند دی، که څه هم جسم یې منحل شي او انسان یې په دنیاوي حواسو باندې درک نه شي کولی، هم دوی ته د ژوندیو غونډې خاصه روزي ورکوله کېږي.

۲ـ نو ای انسانه! پام کوه چې ستا خیال ته درنه شي چې شهیدان به په دنیاوي ژوند باندې خپه وي چې د لاسه یې وتلی دی، بلکې هغوی د الله ﷻ په فضل باندې ډېر خوشاله دي چې په شهادت باندې یې مشرف کړي دي او نور مادي او معنوي نعمتونه یې ورکړي دي، چې کیفیت یې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته معلوم نه دي.

۳ـ نو تاسو د هغوی په شهادت باندې مه غمژن کېږئ ځکه چې هغوی په خپل شهادت باندې خوشاله دي او حتی د خپلو دوستانو په شهادت باندې هم خوشالېږي چې کله دوی ته خبر ورکړی شي چې فلانی دوست به دې تا پسې د شهادت په ګټلو سره درشي. او دا ځکه چې دوی پوهېږي چې په دوی باندې به هم زمونږ په شان نه ډار وي او نه به غمژن شي. نو کله چې هغوی ستاسو په باره کښې د شهادت په خبر باندې خوشالېږي نو تاسو ولې د دوی په شهادت باندې غمژن یاست.

۴ـ علاوه په دې، دوی د الله ﷻ په لوی نعمت او لوی فضل باندې خوشالېږي چې همدوی ته او هم د دوی دوستانو ته د الله ﷻ د پلوه ورعنایت کېږي.

او هم دوی په دې خوشالېږي چې الله ﷻ د مؤمنانو اجر نه ضائع کوي، برابره خبره ده چې هغوی شهیدان شوي وي او که په خپل مرګ باندې مړه شوي وي. او دا ځکه چې دوی پوهېږي چې ایماندارانو ته هم الله ﷻ ډېر لوی اجرونه ساتلي دي که څه هم دوی شهیدان نه شي.

۵ـ لنډه دا چې په شهیدانو باندې باید هیڅوک حسرت او غم ونه کړي ځکه چې دوی د خپلو خانونو په شهادت او هم د نورو دوستانو په شهادت باندې خوشالېږي. او هم په دې خوشالېږي چې د دوی دوستان د دنیا د حقیرو نعمتونو څخه د ایمان په درلودلو سره لاس په سر شي او وفات شي.

توضیحات

١ـ د شهیدانو په اړه مونږ د [البقرة:۱۵۴] ایت لاندې څه بحثونه لیکلي دي نو دلته بې بیا لیکلوته ضرورت نه وینو، یوازې لاندې څو وضاحتونه وراضافه کوو.

د شهیدانو فضائل

٢ـ د شهیدانو د فضائلو په باره کښې زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې دلته رانقلول یې د دې کتاب د حوصلې څخه وتلي دي. که څوک یې شوق لري نو هیله ده څینو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[1] او ویاړ ورباندې ترلاسه کړي.

د "فَرَح" معنی

٣ـ د ﴿ فَرِحِينَ ﴾ کلمه د "فَرَح" څخه اخستله شوې ده، فرح هغې خوشالۍ ته وایي چې په عاجل لذت سره حاصله شي، خو اکثره په بدني لذتونو کښې استعمالېږي[2].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ فَرِحِينَ ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې شهیدانو ته الله ﷻ په عالم برزخ کښې په معنوي نعمتونو باندې د پاسه بدني او مادي نعمتونه هم ورکوي لکه چې د ﴿ يُرْزَقُونَ ﴾ کلمه وربانډې دلالت کوي.

هو! دا بېله خبره ده چې مونږ وربانډې شعور نه لرو لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴾ [البقرة: ۱۵۴]. په دې دنیا کښې مونږ د آخرت په کیفیتونو باندې نه شو پوهېدلی او نه وربانډې مکلف یاستو چې ځانونه وربانډې پوه کړو.

"استبشار" څه معنی؟

۴ـ د ﴿ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ کلمه د "اِسْتِبْشَار" څخه اشتقاق شوې ده، استبشار دې ته وایي چې سړی هغه شی ترلاسه کړي په کوم باندې چې ورته خوشالي (فرح) حاصلېږي[3]، چې مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د "استبشار" لاندې معناوې کړې دي[4]:

الف: کله چې الله ﷻ د شهیدانو کرامات او عزتونه په نبي کریم ﷺ باندې نازل کړه نو د همدې نزول خبر یې شهیدانو ته هم ورکړ چې ستاسو په پیغمبر ﷺ باندې مې ستاسو د اعزاز ایتونه ورنازل کړه. نو هغوی په دې باندې لا زیات خوشاله شوه چې دا ایتونه به د مسلمانانو مینه د جهاد سره لا زیاته کړي او شهادتونه به یې په نصیب شي.

---

(١) تفسیر ابن کثیر ج١ ص۴۲۶؛ تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۷۶؛ الدر المنثور ج٢ ص۳۷۶

(٢) مفردات الراغب ص۳۸۹

(٣) مفردات الراغب ص۴۵

(۴) زاد المسیر ج٢ ص۵۶؛ تفسیر الطبري ج۴ ص۱۷۵

ب. کله چې شهیدانو ته لوړې درجې ورکړې شي نو دوی په دې لا زیات خوشالېږي چې که زمونږ وروسته پاتې ورونه شهیدان شي نو هغوی ته به هم زمونږ غوندې درجې ورکړې شي.

ج: شهید ته د شهادت څخه وروسته یو کتاب ورکول کېږي چې په هغه کښې مفصل معلومات لیکلي شوي وي چې ستا خپلوان او دوستان به فلانی په فلانی ورځ تاته وصل شي او فلانی به په فلانی ورځ درشي، نو شهید به د هغه د ورتللو په خبر باندې داسې خوشالېږي چې د چا کوم یو خپلوان د سفر څخه ورستون شي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د ﴿يَسۡتَبۡشِرُونَ﴾ کلمه دوه ځله استعماله شوې ده نو په تکرار کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: د اول څخه د شهیدانو هغه خوشالي مطلب ده چې دوی ته د نورو ورونو په ورتللو او هم په شهید کېدلو باندې حاصلېږي. او په دوهم ځل ذکر کښې د هغوی په خپلو ځانونو باندې خوشالي مراده ده.

که څه هم په ﴿فَرِحِينَ﴾ کلمه کښې هم د دوی په خپلو ځانونو باندې خوشالي مطلب وه خو (لکه څنګه چې مخکښې وویل شوه) هلته د شهیدانو د مادي نعمتونو خوشالیو ته اشاره ده. لکه خوراک، څښاک او داسې نور، او دلته یې معنوي نعمتونو ته اشاره کېږي لکه په شهادت باندې کامیاب کېدل، د ګناهونو مغفرت او داسې نور.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې: په دې تقدیر د ﴿بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ ټکی ټولو معنوي نعمتونو ته شامل دی نو په ﴿وَفَضۡلٖ﴾ کښې څه شی مراد دی؟

مونږ وایو چې: د ﴿وَفَضۡلٖ﴾ ټکی ـ والله ﷻ اعلم ـ د الله ﷻ دیدار ته اشاره ده، لکه چې په بل ځای کښې ترې په ﴿وَزِيَادَةٞ﴾ سره تعبیر شوی الله ﷻ فرمایي: ﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞ﴾ [یونس: ۲۶] یعني: خاص هغو کسانو ته چې نیکو کاران دي، نیکې درجې دي او زیادت (د الله ﷻ دیدار) ورته هم دی[1].

﴿ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ مِنۡهُمۡ وَٱتَّقَوۡاْ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ

(۱) تفسیر تجسیر الرحمن ج۱ ص۳۲۵

فَزَادَهُمْ إِيمَـٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَٱنقَلَبُوا۟ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ
لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَٱتَّبَعُوا۟ رِضْوَٰنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

[۱۷۲] (مؤمنان) هغه کسان دي چې دوی د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ (د حکم) دپاره اجابت (قبولتیا) وکړه، (البته) د هغه څخه وروسته چې دوی ته (یوه ورځ مخکښې د اُحد د غزا) زخمونه رسېدلي وه.

نو خاص هغو کسانو لره چې دوی نیکي او تقوا کوي (چې د دوی ټولو څخه عبارت دی) لوی اجر دی.

[۱۷۳] (دوی) هغه کسان دي چې دوی ته خلکو (د عبد القیس قوم جوپه والو) وویلې چې بې شکه تاسو ته خلک راغونډ شوي دي (چې په تاسو باندې حمله وکړي) نو دوی یې وډار کړه (مګر دوی ونه ډار شوه) نو دغې خبرې دوی د ایمان (عقیدې) د حیثه لا قوي کړه او ویې ویلې چې الله ﷻ مو بس دی او همدی ښه کار سازی دی.

[۱۷۴] نو دوی د الله ﷻ د پلوه په لوی نعمت او فضل سره بېرته راستانه شوه چې هیڅ بدي ورته ونه رسېده (مشکلات ورته پېښ نه شوه) او د الله ﷻ د رضا پسې لاړه. او الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی.

[۱۷۵] یقیناً دغه (خبرې کوونکی) شیطان دی چې د خپلو دوستانو څخه (تاسو) ډاروي. نو د دوی څخه مه ډارېږئ او خاص زما څخه وډار شئ که تاسو (رښتیاني) ایمان درلودونکي یاست.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې دوه ډوله روایتونه روایت شوي دي:

۱ـ اکثره مفسرین کرام وایي چې دغه ایتونه د حمراء الاسد د غزا په باره کښې نازل شوي دي[۱] چې لنډ مضمون یې دا دی:

کله چې د احد د غزا توده لمبه سړه شوه او د کافرانو لښکر د مکې معظمې په لور روان شو نو د یو پلوه نبي کریم ﷺ ته دا خیال پیدا شو هسې نه چې کافران بېرته راتاو شي. نو د احد د غزا په دوهمَ ورځ یې د جهاد نفیر اعلان کړ، مجاهدینو هم ناخواني ونه کړه او په داسې حال چې تازه زخمونه یې خوړلي ؤه (په اصطلاح وینې ترې څڅېدلې) د قریشي لښکر په تعقیب روان شوه، ترڅو چې حمراء الاسد مقام ته ورسېده چې د مدینې منورې په اته میله فاصله کښې واقع دی.

په همدې مقام کښې د نبي کریم ﷺ سره معبد الخزاعي ولیده، که څه هم معبد تر هغه وخته

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۲۸

پورې نه وه مسلمان شوی مګر د مسلمانانو سره يې اخلاص درلود، نوموړي (معبد) نبي کريم ﷺ ته وعده ورکړه چې زه به د قريشي لښکر پښو ته تيرېږي ورواچوم چې بېرته راستانه نه شي[1].

او د بله پلوه، د قريشي لښکر د مشر (ابو سفيان) سره ـ چې په هغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لائق نه وه ـ په "الرَوحاء" مقام کښې دا خيال پيدا شو چې بايد بېرته ورستانه شو او د مسلمانانو بېخ وباسو.

په همدې مقام کښې د قريشي لښکر سره نوموړي معبد الخزاعي وليده او د خپلې ژمنې په اساس يې ورته د مسلمانانو د قوت ډېرې خبرې وکړې ترڅو چې هغوی د بېرته ورستنېدلو څخه پښېمانه شوه.

خو په عين حال کښې دوی غوښتل چې په مسلمانانو خپل رعب او ډار کښېنوي نو د عبد القيس قوم جوپه والو ته يې څه رشوت ومانه او دا وعده يې ترې واخستله چې نبي کريم ﷺ او د ده ملګري غازيانو ته د دروغو خبر ورسوي چې قريشي لښکر درپسې بېرته درستنېدونکی دی ترڅو تاسو پوپنا کړي.

ذکر شوي جوپه د نبي کريم ﷺ سره په حمراء الاسد کښې ملاقي شوه (چرته چې نبي کريم ﷺ او صحابه کرام ﷺ د جهاد په انتظار ناست وه) او د قريشي لښکر زيات ساز او سامان يې بيان کړ او د خپلې وعدې په اساس يې دا خبره هم وکړه چې هغوی ستاسو دپاره په ټولونه بوخت دي او ډېر ژر به په تاسو باندې دوهمه حمله پيل کړي. نو په همدغه وخت کښې اسلامي غازيانو په يوه خوله وويلې چې: ﴿ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾ الله ﷻ مو بس دی او دی ﷻ ډېر ښه کار سازی دی.

٢ـ لنډه دا چې کله غازيان د کافرانو په بېرته ورستنېدلو باندې خبر شوه نو څانونه يې الله ﷻ ته وسپارل او هوډ يې لا پسې پياوړی شو. مګر بالمقابل چې کافرانو ته د غازيانو د تعقيب خبر ورسېده نو وارخطا شوه او د مکې معظمې په لور وتښتېدل.

دا وه د الله ﷻ د دوستانو او شيطان د دوستانو يو بارز توپير.

٣ـ څينې مفسرين کرام وايي چې دا ايتونه د بدر الصغرى د غزا په باره کښې نازل شوي دي چې لنډ مضمون يې دا دی:

کله چې د احد د غزا څخه قريشي لښکر وغوښتل چې بېرته ستانه شي نو د دوی مشر (ابو سفيان) په نبي کريم ﷺ باندې غږ وکړ چې که خوښه دې وي په راتلونکي کال کښې به د بدر په مقام کښې سره مقابله وکړو، په اصطلاح هلته به زور ازمايي وکړو. نو نبي کريم ﷺ ورته وويلې چې: «ذَلِكَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ إِنْ شَاءَ اللهُ»[2] يعني: که د الله ﷻ رضا وي نو زمونږ او ستاسو په منځکښې همدا وعده شوه.

---

(١) سيرة النبي لابن هشام ج٣ ص٥٣
(٢) تفسير البغوي ج١ ص٣٧٤

نو کله چې بل کال ته د وعدې وخت راورسېده نو قريشي لښکر د مکې معظمې څخه د بدر په لور روان شو. خو چې "مَر الظهران" ته ورسېده، په خپله لښکر کښې باندې پښېمانه شوه. مگر د يو پلوه ورته دا خبره سخته ښکارېده چې خپل عهد مات کړي او بېرته ستون شي په داسې حال کښې چې مقابل طرف به يې په عهد کلک ولاړ وي او په موعد کښې به د دوی د ورتللو انتظار کوي، او د بله پلوه يې په زړونو کښې رعب ننوتلی وه او جرئت يې نه شو کولی چې د بدر د مقام په لور وړاندې لاړ شي چرته يې چې تقريباً دوه کاله وړاندې غټ- غټ مشران اويا تنه اسيران شوي او د اويا کسانو جسدونه يې په څا کښې اچولي شوي وه او تر اوسه پورې هملته پاتې شوه.

خو په عين حال کښې يې يو چل جوړ کړ ترڅو بېرته ستانه شي او پړه په مسلمانانو غازيانو باندې واچوي چې تاسو د بدر مقام ته حاضر نه شوئ.

د ابو سفيان چل

۴_ د قريشي لښکر مشر (ابو سفيان) يوه سړي ته _چې نُعيم بن مسعود الاشجعي نومېده_ ښه غټ رشوت ومانه چې مدينې منورې ته لاړ شه او غازيانو ته زمونږ قوت او سازو سامان وستايه ترڅو هغوی جرئت ونه کړي چې موعد ته راشي او ترڅو پړه په دوی باندې ولوېږي او مونږ د جنگ څخه خلاص شو.

نوموړی رشوتخور مدينې منورې ته لاړ او د مسلمانانو پښو ته يې ډېرې تيرې وراچولې چې پام کوئ بدر ته د جنگ دپاره لاړ نه شئ، هغوی ډېر قوي تجهيزات نيولي دي او چټې په چټې به پرې خانونه سټ کړئ. څه لرې نه ده چې د ذکر شوي "نُعيم" سره به څينو منافقانو هم د خبرې لکۍ تاوه کړې وي او په لا شعوري ډول به يکښې څينې ساده لوحه مسلمانان هم شريک شوي وي، نو د همدې کبله نبي کريم ﷺ وفرمايل چې زما دې په خپل رب ﷻ قسم وي چې زه به د بدر مقام ته ورشم «وَلَوْ وَحْدِيْ» اگر که يوازې وم.

لنډه دا چې په دغه وخت کښې مجاهدين تللو ته تيار شوه او په خولو باندې يې دا کلمه جاري وه چې ﴿ حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴾ الله ﷻ مو بس دی او همدی ډېر ښه کارسازی دی.

نو نبي کريم ﷺ د يو نيم زره (۱۵۰۰) تنه غازيانو سره[۱] د بدر مقام ته لاړ او هلته يې اته شپې وکړې خو د نبکه مرغه همدا وخت داسې وخت وه چې هر کال به په همدې وخت کښې هلته سيار بازار جوړېده او د هره ځايه به ورته تجاران ورتولېده، نو صحابه وو کرامو ؓ په دې عوض چې هلته د کافرانو سره جهاد وکړي د تجارانو سره يې راکړه ورکړه پيل کړه چې په نتيجه کښې يې هم دنياوې گټې وکړې او هم يې د الله ﷻ رضا حاصله کړه.

ذکر شوي ايتونه په همدې کښې نازل شوي دي.

(۱) تفسير القاسمي ج۴ ص۲۹۷

تبصره

په ذکر شوو ایتونو کښې د دوارو نظرونو د خاوندانو دپاره اشارات موندل کېږي، لاندې اشاراتو ته متوجه شئ:

د لومړي نظر تائید

١ـ د ﴿ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُ ﴾ څخه متبادر تازه زخمونه دي. نو د دې څخه معلومېږي چې دلته د حمراء الاسد غزا مراده ده. ځکه چې دا غزا د احد د غزا په دوهمه ورځ پېښ شوې ده او ښکاره ده چې په یوه ورځ کښې زخمونه نه جوړېږي.

که څه هم د بدر الصغری په غزا باندې هم دا جمله صادقه ده چې غازیانو د الله ﷻ او د ده رسول ﷺ د امر منته وکړه، د هغه څخه وروسته چې دوی یو کال مخکښې زخمونه خوړلي وه. مګر دا معنی سړي ته په تبادر سره ذهن ته نه ورځي.

٢ـ د ﴿ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ ﴾ څخه هم همدغه غزا معلومېږي ځکه چې په همدې غزا کښې ابو سفیان د عبد القیس د جوپه والاوو څخه د جاسوسی کار اخستی وه چې هغوی غټه ډله وه او په ایت شریف کښې په ﴿ ٱلنَّاسُ ﴾ سره تعبیر شوی دی، اما د بدر الصغری په غزا کښې خو دغه کار یوازې یو سړي (نُعیم) کړی وه.

مګر کېدلی شي چې په یوه سړي باندې هم د "الناس" اطلاق د دې کبله شوی وي چې په مدینه منوره کښې د هغه په خبره کښې، منافقانو هم اشتراک کړی وي او هغوی هم د قریشي لښکر سازوسامان ستایلی وی.

د دوهم نظر تائید

١ـ د ﴿ فَٱنقَلَبُواْ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ ﴾ څخه معلومېږي چې دلته د بدر الصغری غزا مراده ده. ځکه چې په همدې غزا کښې مجاهدینو مالي ګټې هم وکړې چې په تجارتي سیار بازار کښې یې اته ورځې تېرې کړې او تجارتي مالونه یې تبادله کړه، د حمراء الأسد مقام خو تجارتي مرکز نه وه. او دا ځکه چې ځینو مفسرینو کرامو په دې ایت شریف کښې "فَضل" په مادي ګټو باندې تفسیر کړی دی[١]، مګر دا هم امکان لري چې "فَضل" دلته هم په معنوي ګټو باندې تفسیر شي لکه چې په [١٧١] ایت کښې ترې معنوي فوائد اخستلی شوي دي. نو په دې تقدیر به ترې د حمراء الأسد د غزا مرادول هم څه لرې نه وي.

٢ـ د ﴿ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ﴾ څخه هم معلومېږي چې دلته د بدر الصغری غزا مراده ده ځکه چې هلته د قریشي لښکر د پلوه یوه سړي (نُعیم) د جاسوسی وظیفه اخستې وه او په حمراء الأسد

---

(١) تفسیر ابي السعود ج٢ ص١١۴

كښې خو دغه كار جوړېه والاوو كړى وه چې د هغې څخه بايد په جمعي (الشياطين) باندې تعبير شوى وى، نه په مفرد سره.

هو! كه د ﴿ٱلشَّيْطَٰنُ﴾ څخه د همدې جوړې اصلي استاذ (ابليس) مراد كړى شي او يا ټوله ډله د يوه شيطان په نامه څكه ياده شوې وي چې د ټولو هدف يو وه، نو بيا د حمراء الأسد د غزا مرادول هم لرې نه دي.

زمونږ نظر

څرنګه چې صالحينو سلفو د ايتونو مصداقات هم د شان نزول په نامه يادول[1] نو زمونږ نظر دا دى ـوالله ﷻ اعلمـ چې [١٧٢] ايت به د حمراء الأسد په باره كښې نازل شوى وي او د بدر الصغرى غزا يې څكه شان نزول ګڼلى شوى دى چې هغه يې هم يو مصداق وه. او متباقي درې ايتونه به د بدر الصغرى په متعلق نازل شوي وي او د حمراء الأسد غزا ته يې څكه شان نزول ويل شوى دى چې هغه يې هم يو مصداق دى.

نو په دې تقدير د ټولو مفسرينو كرامو تفسيرونه سره تطبيق مومي او اختلاف يې د منځه پورته كېږي.

ارتباط

د ايتونو ارتباط دلته پوره واضحه دى څكه چې وړاندېنې ايتونه په دې تمام شوي وه چې الله ﷻ د مؤمنانو اجر نه ضائع كوي او په دې ايتونو كښې يې د نه ضائع كولو وجه ذكر شوې ده چې اجرونه به يې ولې ضائع كوي په داسې حال كښې چې دوى په خپل رب ﷻ باندې دومره قوي اعتماد لري او په نېک عمل كښې دومره اخلاص لري چې مثالونه يې په حمراء الأسد او بدر الصغرى كښې د هيچا څخه پټ نه دي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې الله ﷻ به د مؤمنانو اجر ولې ضائع كوي چې دوى په ډېرو مشكلو شرائطو كښې هم د الله ﷻ او د پيغمبر ﷺ د امر منته كوي او په داسې حال كښې غزا ته روان دي چې د زخمونو څخه يې وينې څاڅي البته هغه زخمونه چې يوه ورځ مخكښې د الله ﷻ په لار كښې دوى ته رسيدلي وه. دوى په خپلو زخمونو افتخار كوي او د الله ﷻ څخه يې اجرونه غواړي، نه شكايت كوي او نه په الله ﷻ باندې احسان اچوي.

نو دوى ټول نېكان او متقيان دي، دوى ته د الله ﷻ په دربار كښې د استحقاق څخه اضافه ډېر لوى اجرونه دي چې د الله ﷻ څخه په غير د هيچا په اندازه كښې نه راځي.

٢ـ په دې باندې علاوه، مؤمنان هغه كسان دي چې په الله ﷻ باندې يې اعتماد دومره قوي دى

---

(١) تفسير القاسمي ج١ ص٢٧

چې هیڅوک پکښې ضعف او کمزوري نه شي اچولی. دوی ته چې شیطانانو خلکو هرڅومره ډار ورواچاوه چې په مقابل کښې مو دومره دښمنان ټول شوي دي چې باید په خلکو سره ترې تعبیر وشي، ځکه چې د ډېروالي د کبله يې سر بسر معلوم نه دی؛ نو د دوی په هغه اعتماد کښې چې په الله ﷻ باندې يې درلود هیڅ ضعف او کمزوري واقع نه شوه، بلکې عقیدې يې په الله ﷻ باندې لا قوي شوې او ويې ویلې چې زمونږ الله ﷻ بس دی او د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک ښه کارسازی نشته، مونږ ستاسو په چل او فریب باندې نه غولېږو او هم تاسو زمونږ په ارادو کښې تزلزل نه شئ واقع کولی.

نو دوی د خلکو د خبرو سره-سره د جنګ په موعد کښې څو ورځې او شپې منتظر وه چې په نتیجه کښې دوی خپلو کورونو ته د الله ﷻ د نعمت سره ورستانه شوه چې د غزا اجرونه يې وګټل او هم يې د الله ﷻ فضل (حلاله ګټه) لاس ته راوړه او د هیڅ مشقت (جنګ) او جدل) سره مخامخ نه شوه.

٣ـ برسېره په دې ټولو باندې، د الله ﷻ رضا پلټنه يې وکړه او هغه يې ترلاسه کړه، ذکر شوي احسانات یوازې د همدوی پورې مختص نه دي بلکې الله ﷻ د لوی فضل خاوند دی، د قیامت د ورځې پورې يې د ټولو مخلصو بندګانو سره کوي او د آخرت احسانات خو يې ورته ساتلي دي.

٤ـ نو ای مؤمنانو! هغه کسان چې ستاسو پښو ته تیږې دراچوي چې جهاد ته لاړ نه شئ او یا په هغه اعتماد کښې چې په الله ﷻ باندې يې لرئ څه قصور واقع کړئ، دا شیطانان دي او غوارې چې تاسو د خپلو دوستانو څخه وډار کړي چې تاسو يې د مقابلې څخه لاس واخلئ. نو که تاسو ربښتیا مؤمنان یاست د دوی څخه مه ډارېږئ، د دوی د لاسه هیڅ شی نه کېږي، زما څخه وډار شئ چې هر څه زما واک او قدرت کښې دي او بس.

توضیحات

١ـ دغه جمله ﴿ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾ ابراهیم ﷺ په هغه وخت کښې ویلې وه چې نمرود په اور کښې واچاوه نو الله ﷻ ورباندې اور ګل ګلزار جوړ کړ. او نبي کریم ﷺ د حمراء الأسد په غزا کښې وویلې، چې الله ﷻ د دنیا او آخرت دواړه نعمتونه وربېرزو کړه او د ده د دښمن په زړه کښې يې رعب واچاوه چې د جنګ ته د ورتللو اراده يې سلبه شوه[١].

نو هیله ده دغه جمله مؤمنان په سختو خایونو کښې هېره نه کړي چې الله ﷻ ورباندې اساني راولي او د مشکلاتو څخه يې خلاص کړي.

څلور اجرونه

٢ـ کله چې مؤمنانو په ذکره شوې غزا کښې زیات اخلاص ښکاره کړه او د شیطانانو خبرو ورباندې څه تاثیر ونه کړ نو الله ﷻ لاندې څلور اجرونه ورکړه:

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦٥٥؛ تفسیر ابن کثیر ج١ ص٤٣٠

الف: نعمت، يعني ثبات او د ايمان قوت.

ب: فضل، يعني حلاله ګټه او حلال مال.

ج: عافيت، چې د کافرانو زړونه رعب ونيوه او د جنګ جرئت يې ونه کړ.

د: رضوان الله، يعني الله ﷻ ترې راضي شو که څه هم دوی څه سخت او درووند عبادت ترسره نه کړ مګر الله ﷻ د دوی اخلاص د خپلې رضا سبب جوړ او محض سفر يې په غزا مجرا کړ.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ﴾ د تعقيب څخه څرګندېږي چې د قيامت د ورځې پورې چې هرڅوک په ډېر اخلاص سره نېک عمل ته ورانډې کېږي همدغسې اجرونه به ترلاسه کوي.

د الله ﷻ څخه ډارېدل څه معنی؟

۳ـ د الله ﷻ څخه خوف (ډار) دې ته وايي چې سړی د هغو شيانو څخه اجتناب وکړي چې په هغو کښې د الله ﷻ د تعذيب خطر وي. نو هغه څوک چې د الله ﷻ د ډاره ژاړي خو د معاصيو څخه اجتناب نه کوي، د الله ﷻ څخه په ډارېدونکو کښې نه شمېرل کېږي[1].

د بدر دوه غزاګانې

۴ـ د بدر مقام ته مجاهدين دوه ځلې د جهاد دپاره ورغلي دي:

الف: د هجرت په دوهم کال چې جنګ واقع شو او کافرانو سخته ماتې وخوړه. دې ته بدر الکبرى (د بدر لويه غزا) وايي.

ب: د هجرت په څلورم کال مجاهدين هلته ورغله. مګر مقابل لوری حاضر نه شو ترڅو جنګ واقع شوی وی. نو الله ﷻ د صحابه وو کرامو ﷺ محض سفر په غزا باندې مجرا کړ. دې ته بدر الصغرى (د بدر وړه غزا) وايي.

﴿ وَلَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِۚ إِنَّهُمۡ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗاۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجۡعَلَ لَهُمۡ حَظّٗا فِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلۡكُفۡرَ بِٱلۡإِيمَٰنِ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗا وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ خَيۡرٞ لِّأَنفُسِهِمۡۚ إِنَّمَا نُمۡلِي لَهُمۡ لِيَزۡدَادُوٓاْ إِثۡمٗاۖ وَلَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿١٧٨﴾ ﴾

[۱۷۶] او تا دې (ای پيغمبره!) هغه کسان غمژن نه کړي چې هغوی په کفر کښې تاند وهي (ځکه چې) يقيناً دوی به هيڅکله الله ﷻ ته د هيڅ شي ضرر ونه شي رسولی. (الله ﷻ چې دوی ته د تاند

---

(۱) تفسير القرطبي ج۴ ص۲۸۳

وهلو وخت ورکړی دی دا ځکه چې) الله ﷻ اراده لري چې دوی لره په آخرت کښې هیڅ برخه ونه ټاکي (په کفر باندې مړه شي). او دوی لره لوی عذاب دی.

[۱۷۷] بې شکه هغه کسان چې په ایمان باندې یې کفر اخستی دی دوی به هم هیڅکله الله ﷻ ته د هیڅ شي ضرر ونه شي رسولی. او دوی لره دردناک عذاب دی.

[۱۷۸] او هغه کسان دې چې کافر شوي دي دا ګومان نه کوي چې دوی ته زمونږ مهلت ورکول د دوی د خانونو دپاره ګټور دي (او مونږ ورته ګټه رسوو).

بې شکه مونږ دوی ته د دې دپاره مهلت ورکوو چې دوی (پکښې) د ګناه د حیثه ښه زیات شي (او د جنایتونو پېټي یې ښه درانه شي). او دوی لره سپکوونکی عذاب دی.

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوو ایتونو مختلف وجوهات بیان کړي دي چې[۱]:

الف: نبي کریم ﷺ د منافقانو په منافقت باندې ډېر خفه شوی وه چې دوی هیڅ یوه دلیل ته غوږ نه نیسي او د اسلام په تخریب کښې یې د مشرکانو سره یې لاس یو کړی دی.

ب: نبي کریم ﷺ د ځینو مرتدینو د ارتداد د کبله د خپګان سره مخامخ شوی وه.

ج: نبي کریم ﷺ د یهودانو د مشرانو د اوږدو هلو ځلو څخه غمګین شوی وه چې د اسلام د پرمختګ په لار کښې خنډ واقع کېدل.

د: بالآخره، د قریشو کافرانو نبي کریم ﷺ غمږن کړی وه چې د اسلام په تخریب پسې یې پښې لوڅې کړې وې.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې ذکر شوي څلور واړه وجوهات یو تربله سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې د ټولو وجو د کبله غمږن شوی وي او الله ﷻ د ده د تسکین او اطمنان دپاره ذکر شوي ایتونه نازل کړي وي.

د ایتونو اړوند

د [آل عمران: ۱۲۱] ایت څخه را په دې خوا د احد په غزا کښې بحث راروان دی او د همدې غزا په مختلفو اړخونو باندې په ډول-ډول اسالیبو سره رڼا اچولې شوې ده، آن تردې چې په وراندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مومنانو ته توصیه وکړه چې ﴿ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ یعني: کله چې زه ستاسو ملګری یم او په ماباندې مو په واقعي ډول سره عقیده کلکه وي نو بیا د هیچا څخه مه ډارېږئ او مه غمږن کېږئ چې د اسلام د ترقی مخه به ونیسي؛

نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ د خبرو مخ نبي کریم ﷺ ته اړولی دی چې ته هم مه غمږن کېږه چې کافران به اسلام د منځه یوسي، لکه چې د دوی زړه دی، او مسلمانان به پوپنا کړي، لکه چې دوی ورته نیت کړی دی.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۸۴؛ زاد المسیر ج۲ ص۶۰

یعنې دومره حسرت او خپګان ورباندې مه کوه چې بالکل خان د هلاکت د خطر سره مخامخ کړې.

ج: چې د دې کبله پرې سرې خپه شې چې هسې نه چې دوی د اسلام د پرمختګ مخه ونیسي او یا یې بالکل د منځه یوسي.

نو په دې مقام کښې وروستني دواړه ډولونه مراد دي چې کافران نه اسلام د منځه وړلی شي او نه یې د وړاندې تګ مخه نیولی شي او نه یې په الله ﷺ باندې زور رسېږي چې څه ضرر ورته ورسولی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې: ایا د کافرانو سره دا خیال وه چې الله ﷺ ته ضرر ورسوي چې الله ﷺ رد کړ؟

مونږ وایو چې:

الف: څرنګه چې الله ﷺ غواړي چې د اسلام دین ته د ټولې دنیا په ادیانو باندې غلبه ورکړي لکه چې فرمایي: ﴿ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ﴾ [الفتح:۲۸] یعنې: ترڅو د اسلام دین ته په ټولو ادیانو باندې غلبه ورکړي، او کافران غواړي چې د اسلام دین د منځه یوسي، نو دا کار داسې وګڼل شو لکه چې کافرانو نیت کړی وي چې الله ﷺ ته ضرر ورسوي او د ارادې مخه یې بنده کړي.

ب: الله ﷺ مسلمانانو ته ضرر رسول داسې وګڼل لکه چې پخپله الله ﷺ ته څوک ضرر رسوي ترڅو د یو پلوه کافران پوه کړي چې مسلمانانو ته ضرر رسول (د دوی بالکل د منځه وړل) الله ﷺ ته ضرر رسول دي، نو څرنګه چې تاسو دا کار نه شئ کولی نو مسلمانان به هم پوړنا نه کړی شئ. او د بله پله مسلمانان ډاډه او مطمئن کړی شوه چې ستاسو کار زما کار دی او ستاسو لار زما لار ده، ډاډه اوسېږئ زه ستاسو ملګری یم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې کافران هیڅکله او هیڅ ډول ضرر مسلمانانو ته نه شي رسولی لکه چې فرمایي ﴿ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ﴾ یعنې: دوی به هیڅکله او د هیڅ شي ضرر الله ﷺ ته ونه شي رسولی. حال دا چې کافرانو اویا(۷۰) کسه په احد کښې شهیدان کړه او څه نور یې زخمیان کړه. برسېره په دې د تاریخ په اوږدو کښې دا ډول واقعات ډېر پېښ شوي دي او ډېر به لا پېښ شي؟.

مونږ وایو چې:

الف: دلته خاص ضرر مطلب دی (چې د اسلام او مسلمانانو بالکل د منځه وړل دي) لکه څنګه چې د کافرانو آرزو ده[۱]. همدې مضمون ته په [الفتح:۲۸] ایت کښې اشاره شوې ده.

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۱۲۱

ب: دلته عام ضرر مراد دی لږ وي او که ډېر. څکه چې هر څه د الله ﷻ په ارادې پورې تړلي دي، د احد په غزا او يا په نورو غزاګانو کښې چې مسلمانانو ته څه مشکل پېښ شوی دی او يا پېښېږي هغه د الله ﷻ په اراده صورت نيولی دی او په څه حکمتونو پورې ارتباط لري.

نو د دې جواب حاصل دا دی چې کافران مسلمانانو ته په خپله اراده باندې هيڅ ضرر نه شي رسولی، څه چې دوی ته رسېږي هغه د الله ﷻ اراده ده او الله ﷻ د مسلمانانو دوست دی، د دوست د لاسه هرڅه خوندور وي.

د ايمان خرڅوونکي څوک دي؟

۴_ که څه هم د ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَـٰنِ ﴾ څخه په اول نظر کښې څرګندېږي چې دلته به يوازې مرتدان مراد وي څکه چې دوی ايمان درلود خو په کفر باندې يې تبديل کړ. مګر په دقيق نظر سره په ټولو کافرانو باندې دا مضمون صادقېږي څکه چې[1]:

الف: مرتدانو خو خپل بالفعل ايمان په کفر باندې بدل کړی دی.

ب: *اهل الکتابو* کافرانو خپل قريب استعدادي ايمان په کفر باندې تبديل کړ څکه چې دوی خو نبي کريم ﷺ په خپلو کتابونو کښې پېژانده، نو د هر چا څخه په دوی کښې نژدې استعداد وه چې ايمان يې ورباندې راوړی وي. نو کله چې دوی ايمان رانه ووړ، داسې وګڼل شوه لکه چې استعدادي ايمان يې په کفر باندې خرڅ کړی وي.

ج: د ټولو کافرانو سره د ايمان د راوړلو فطري استعداد شته چې همدغه استعداد په انفسي او آفاقي دلايلو سره تقويه شوی دی خصوصاً د نبوت د معجزاتو په ليدلو سره خو لا زيات قوي شوی دی. نو کله چې دوی ايمان رانه وړي، داسې ګڼل کېږي لکه چې دغه فطري ايمان يې په کفر باندې ور تبديل کړ.

تبصره

۵_ د پورتني تفصيل څخه څرګندې چې په دې مقام کښې ټول کافران مطلب دي څکه چې ټولو خپل ايمانونه خرڅ کړي دي البته د درجو په تفاوت سره، چې چا فعلي ايمان او چا استعدادي او چا فطري ايمان په کفر باندې بدل کړی دی.

همدارنګه په لومړني ايت شريف ﴿ ٱلَّذِينَ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ ﴾ کښې هم ټول کافران شامل دي څکه چې ټول د کفر په ترقۍ او د اسلام په تخريب کښې د مراتبو په تفاوت سره تاند وهي.

نو په دواړو ايتونو کښې د ټولو کافرانو دوه ناکاره صفتونه (د ايمان تبديل او د اسلام تخريب) ذکر شوي دي ترڅو مسلمانان ښه پوه شي او اعتماد ورباندې ونه کړي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص۱۳۴

ایا ډېر عمر بهتر دی؟

۶ـ نبي کریم ﷺ د عمر اوږدوالی او لنډوالی په یوه حدیث کښې په ډېر ښه توګه بیان کړی دی چې د ذکر شوي درېم ایت شریف ته بهترین تفسیر واقع کېږي، هغه حدیث دا دی چې:

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: ای د الله ﷻ پیغمبره! په خلکو کښې څوک بهتر دی؟. نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ» یعني: هغه څوک چې عمر یې اوږد وي او عمل یې نېک وي. بیا یې ترې پوښتنه وکړه چې: په خلکو کښې څوک بدتر دی؟. جواب یې ورکړ چې: «مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ» [1] یعني: هغه څوک چې عمر یې اوږد وي او عمل یې بدوي.

نو څرنګه چې د کافرانو عقیده فاسده ده نو نېک عمل یې هم په درد باندې نه خوري نو د هر یوه کافر چې څومره عمر اوږد شي او په کفر باندې مړ شي په هماغې اندازه به د سپکوونکي عذاب سره مخامخ شي. نو دوی دې د جنایتونو سره-سره د عمرونو په اوږدوالي او د نعمتونو په ډېروالي باندې نه خوشالېږي او نه دې ورباندې استدلال کوي چې مونږ په حقه لاره باندې روان یاستو.

﴿ مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾ ﴾

[۱۷۹] الله ﷻ داسې نه دی چې مؤمنان په هغه حالت باندې پرېږدي چې تاسو (مؤمنان او منافقان) ورباندې یاست (چې هغه ګډوډ حالت دی) ترڅو چې الله ﷻ پلیت (منافق) د پاکیزه (مؤمن) څخه جدا کړي.

او الله ﷻ داسې هم نه دی چې تاسو (ټولو) ته په غیبو باندې اطلاع درکړي (چې هر یو یې په وحې سره وپېژنئ) مګر الله ﷻ هغه څوک غوره کوي چې اراده یې وشي چې هغوی د ده ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام څخه عبارت دي (نو هغوی ته وحې کوي او بس).

نو تاسو په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو علیهم السلام باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ. او که تاسو ایمان ته دوام ورکړئ او هم تقوی ته دوام ورکړئ نو تاسو لره لوی اجر دی.

ارتباط او شان نزول

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت شریف د شان نزول په باره کښې څو متعدد روایات لیکلي دي [2]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هیله ده چې همغلته مراجعه وکړي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۹
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۶۱

مګر مونږ ته یې د وړاندېنیو ایتونو سره اړوند داسې ښکاري:

٢_ د [آل عمران: ١٢١] ایت څخه را په دې خوا د اُحد د غزا په مختلفو اړخونو باندې بحث شوی دی مګر په مختلفو اسالیبو سره په دې خبره باندې زیات زور اچولی شوی دی چې په نوموړې غزا سره د منافقانو پټې څېرې راڅرګندې شوې او چا چې د مسلمان په لباس کښې د اسلام تخریب کاوه هغه رابښکاره شو.

نو امکان لري چې د چا په ذهن کښې ګرځېدلي وي چې اول خو د منافقانو جدا کول څه ضرور وه؟ تردې چې د همدې مطلب دپاره د احد غزا واقع شوه او هلته مسلمانانو ماتې وخوړه، ایا دا به ښه نه وه چې منافقان همداسې پټ پاتې شوي وی او مسلمانانو ماتې نه وی خوړلې؟.

او دوهمه دا چې هر کله الله ﷻ د منافقانو او د مؤمنانو په منځکښې ضرور بېلتون واقع کاوه نو د جدا کولو خو همدا یوه لار نه وه چې په مؤمنانو باندې مصیبت نازل شو او په دې مصیبت باندې منافقانو خپل مخونه رالوڅ کړه. ایا داسې به ښه نه وه چې الله ﷻ د وحې په ذریعې سره منافقان د مؤمنانو څخه جدا کړي وی چې فلانی منافق دی او فلانی مؤمن؟.

نو دغه دواړه اشتباهګانې الله ﷻ جواب کړې او ذکر شوی ایت شریف یې نازل کړ.

برسېره په دې، څه لرې نه ده چې د ارتباط وجه دا هم وګڼله شي چې په مخکني ایت کښې د منافقانو اخروي عذاب بیان شوی وه او په دې ایت کښې یې دنیاوي عذاب بیانېږي چې رسوایي او فضیحت دی.

د مطلب خلاصه

١_ یعنې د ډېرو حکمتونو په بناء الله ﷻ داسې نه کوي چې پاک او ناپاک سره ګډوډ پرېږدي. یا په بل عبارت: الله ﷻ ضرور په دنیا کښې منافقان او مؤمنان سره جدا کوي.

هو! دا کار الله ﷻ د وحې په ذریعه هم کولی شو چې خپلو پیغمبرانو علیهم‌السلام ته یې وحې کړې وی چې هغه منافق دی او هغه مؤمن دی.

خو دا طریقه یې ځکه خوښه نه کړه چې په دې طریقه باندې یوازې د نبي کریم ﷺ په متبرکه زمانه کښې نوموړی تمیز ممکن وه چې وحې جاري وه او نبي کریم ﷺ ژوندی وه.

که بالفرض الله ﷻ دا طریقه غوره کړې وی نو په کار وه چې تاسو ټولو ته مو په هره زمانه کښې وحې درنازله کړې وی او په غیبو باندې مو خبر کړي وی، په اصطلاح په دې تقدیر باید نبوت ختم نه شي او په هر مؤمن وحې نازله شي. خو الله ﷻ داسې نه کوي بلکې څوک یې چې د همدې کار دپاره غوره کړي دي وحې همغوی پورې مختصه ده چې هغه د پیغمبرانو علیهم‌السلام ډله ده او بس.

٢_ نو ای مؤمنانو! مستقیماً د علم الغیب تمه مه کوئ بلکې په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو علیهم‌السلام باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ چې په غیبو باندې د پوهېدلو همدغه یوه لار ده او بس.

د پیغمبرانو وظیفه ده چې خلک په هغې اندازې په غیبي علومو باندې خبر کړي چې دوی ورته ضرورت لري لکه قرآن کریم، جنت، دوزخ، بالآخره د الله ﷻ د رضا د حاصلولو طریقه او داسې نور.

٣ــ نو ای مؤمنانو! که تاسو په هندې توګه ایمان ته ادامه ورکړئ او د بې خایه شیطاني وهمونو څخه خانونه وساتئ نو برسېره په دې چې تاسو ته په آخرت کښې لوی اجر دی، په دنیا کښې به هم د تشویشونو څخه بچ شئ.

توضیحات

١ــ په دنیا کښې د حوادثو په ذریعه د منافقانو د جدا کولو حکمتونه دا دي:

الف: که منافقان جدا نه کړی شي نو مؤمنانو ته په داخل کښې سخت ضرر رسولی شي، په اصطلاح دوی د لستوڼي ماران دي چې خان بچ کول ترې ګران کار دی.

ب: کله چې دوی په حوادثو جدا شي نو د ناندریو مخه یې نیوه کېږي او دا بهانه نه شي کولی چې مونږ خو سم ایمان لرو خو تاسو راته د منافقانو لقب راکوئ. همدارنګه په آخرت کښې یې هم د استدلال خوله ماتېږي چې مونږ دېر ښه مخلص مؤمنان وو.

ج: په حوادثو او مصیبتونو، خصوصاً په جهاد او هجرت باندې ببلتون راوستل څکه بهتر دي چې د یو پلوه عمومیت لري، د پیغمبر ﷺ په زمانه پورې مختص نه دي، او د بله پلوه مؤمنانو ته هم هر یوه ته د خپل خپل ایمان وزن معلومېږي چې زه څومره اخلاص لرم او فلانی څومره مخلص دی.

د: که څه هم په نوموړې طریقې سره منافقان څه ناڅه پېژندل کېږي مګر کفر یې په شریعت کښې رسمیت نه پیدا کوي، د مسلمانانو د قطاره نه اوځي چې د وسلوال جهاد څخه خلاص وي، په غزاګانو کښې اشتراک کولی شي او په غنیمت کښې هم بې برخې نه پاتې کېږي.

بالآخره، د جوماتونو دروازې ورته ببرته دي او تکفین او تجهیز یې په شرعي توګه زمونږ په زمانه کښې صورت نیسي چې د کفر قاطع حکم ورباندې نه شو کولی.

نو د یو پلوه لرې نه ده چې د مسلمانانو د نېکې ګوزارې د اغېز لاندې راشي او سم مسلمان شي او د بله پلوه یې مسلمانانو ته منافقت ښکاره شي او د ضرر څخه یې خانونه وساتي.

د همدې کبله نبي کریم ﷺ د خپلې زمانې منافقان د کافرانو په صف کښې نه وه ودرولي او د کافرانو غوندې معامله یې ورسره نه کوله، که څه هم په نوموړې طریقې سره یې ښه پېژاندلي وه، ترڅو چې الله ﷻ ورته توصیه وکړه چې: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ﴾ [التوبة: ٨۴] یعني: او هیڅکله د منافقانو څخه په یوه باندې هم د جنازې لمونځ مه کوه او مه یې په قبر باندې ودرېږه.

سوال جواب

٢ــ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرګندېږي چې الله ﷻ د منافقانو د څېرو څخه د وحې په ذریعه پرده نه پورته کوي، حال دا دی چې تاسو د [البقرة: ٩] ایت لاندې لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ په یوه مجلس کښې شپږ دېرش (۳۶) تنه منافقان په ګوته کړه. او ښکاره ده چې دا کار د وحې څخه په غیر بل شی نه وه؟

مونږ وايو چې: ايت شريف د منافقانو د ښودانې عمومي فارمول (قانون) بيان کړی دی چې د دې سره په ځينو خاصو حالاتو کښې د وحې په ذريعه ښودانه څه منافات نه لري ځکه شاذ او نادر په هر قانون کښې تحقق مونډلی شي.

همدارنګه ځينو خاصو کسانو ته په وحې سره د هغوی ښودانه هم ورسره منافات نه لري لکه چې نبي کريم ﷺ خاص يوه صحابي (حذيفه رضي الله عنه) ته د منافقانو نومونه ښودلي وه[1].

يادونه

۳ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د منافق څخه په خبيث (پليت) سره او د مؤمن څخه يې په طيب (پاکيزه) سره تعبير وکړ ترڅو د جدا کولو وجې ته اشاره وکړی شي. يعنې الله ﷻ منافق ځکه د مؤمن څخه جدا کوي چې د پليت او پاکيزه ګډون ډېر نامناسبه کار دی.

که بالفرض داسې نازل شوی وی چې "لِيَمِيزَ اللهُ الْمُنَافِقَ مِنَ الْمُؤمِنِ" نو ذکره شوې وجه به پټه پاتې وی، او هم به مؤمنان د منافقت څخه خان ساتلو ته نه وی هڅولي شوي.

ايا علم غيب پيغمبرانو عليهم السلام پورې مختص دی؟

۴ـ که څوک وايي چې: د ايت شريف څخه څرګندېږي چې غيبي علوم د الله ﷻ د پلوه پيغمبرانو عليهم السلام څخه په غير بل چا ته نه ورکول کېږي او حال دا چې ځينې اهل الکشف اولياء عليهم الرحمة هم د غيبي علم څخه بې برخې نه دي؟!

مونږ وايو چې: اول خو د اهل الکشف علم يقين ته نه رسېږي، په هر وخت کښې ورسره دا اشتباه وي چې دا شيطاني نه وي. او په ايت شريف کښې يقيني علم مطلب دی.

او بيا دا وايو چې که بالفرض دوی ته يقيني کشف هم وشي نو هغه به ضرور د نبي کريم ﷺ د متابعت د کبله وي او په کامل اطاعت سره به کشف ته رسېدلي وي چې دې ته وراثي علم وايي[2].

د دې مثال داسې دی لکه چې د سليمان عليه السلام په متابعت سره د هغه وخت يو سړي ته يو خاص علم ورکړی شوی وه لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ﴾ [النمل: ۴۰] يعنې: هغه چا وويلې د کوم سره چې د کتاب څه خاص علم موجود وه.

نو څرنګه چې نوموړي سړي ته د سليمان عليه السلام په متابعت سره خاص علم ورکړی شوی وه نو سليمان عليه السلام نوموړی علم د خپل خان دپاره امتحان وباله، لکه چې الله ﷻ د ده دخولې څخه فرمايي: ﴿قَالَ هَـٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ﴾ [النمل: ۴۰] يعنې: ده وويلې چې دا زما د رب د فضل يوه څنډه ده چې ما امتحان کړي چې زه شکر کوم او که ناشکري کوم.

لنډه دا چې د اولياء الله کشفي علم د ثبوت په تقدير سره د پيغمبرانو عليهم السلام د غيبي علم د توابعو څخه ګڼل کېږي او د ايت شريف سره څه منافات نه لري.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۵۳۰

(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۳۸

یوه عجیبه قیصه

۵_ وایي چې حجاج بن یوسف یوه ورځې خو شګې (ګټکې) په موټې کښې ونیولې خو شمېر یې ورته معلوم وه. نو یوه نجومې ته یې وویلې چې: زما په موټې کښې څو ګټکې دي؟
نجومي وویل: ستا په موټي کښې دومره ګټکې دي. البته هغه اندازه چې حجاج په موټي کښې نیولې وې.
حجاج بیا څو نورې ګټکې په موټي کښې ونیولې خو ده ته یې هم شمېر معلوم نه وه او ورته یې وویلې چې دا څو دي؟
نجومي یو ځل دوه ځله خپل علم په کار واچاوه خو په هر ځل خطا کېده او رښتیانی عدد یې نه شو ښودلی نو بیا یې حجاج ته مخ وروارواوه او ورته یې وویلې چې ای پاچا! ګومان کوم چې ته پخپله هم د ګټکیو په شمېر باندې علم نه لرې چې څو دي.
حجاج وویلې: هو! زه یې هم دا ځل په شمېر باندې پوه نه یم، خو دا راته ووایه چې زما پوهه ستا په پوهه څه تاثیر اچوي؟.
نجومي جواب ورکړ: کله چې په اول ځل کښې تا د خپل موټي ګټکې شمېرلې وې او تاته معلومې وې نو ستا د علم څخه زما علم څه رڼا واخستله او شمېر مې ټیک وښودلی شو. اما په دوهم ځل کښې تا په ګټکیو باندې علم نه درلود نو په هغو باندې علم راوستل علم غیب وه او علم غیب خو د الله ﷻ خاصه ده نو ما ونه کړی شو چې ورباندې پوه شم.

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ ﴾

[۱۸۰] او هیڅکله دې هغه کسان ګومان نه کوي چې هغوی په هغه شي باندې بخل کوي چې الله ﷻ ورته د خپل فضل څخه ورکړی دی (داسې ګومان چې) همدا بخل ورته بهتر دی. بلکې دا ورته شر دی چې ډېر ژر به د قیامت په ورځ هغه شی د دوی په غاړو کښې ورواچولی شي چې دوی پرې بخل کاوه. او (دوی ته په کار نه ده چې بخل وکړي څکه چې) خاص الله ﷻ لره د اسمانونو او ځمکو پاتې کېدل دي او الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې دوی یې کوي (ښه وي او که بد).

ارتباطونه

۱_ ذکر شوی ایت (۶۰) که د هغو شپېتو (۶۰) ایتونو څخه وشمېرل شي چې د احد په غزا پورې مربوط دي او د [آل عمران:۱۲۱] ایت څخه پیل شوی دی، نو د ترون وجه یې دا کېږي چې د دې

څخه مخکښې په جهاد کښې د سربښندنې بحث وه او دلته د مال ښندنه بیانه شوې ده چې جهاد دواړو ډولونو ته اړتیا لري(١).

٢_ او که د هغو ایتونو څخه ونه شمېرل شي نو د ارتباط وجه یې یا دا ده چې هلته د کافرانو دپاره د مهلت په ورکولو باندې د خیر ګومان کول غلط ښودلي شوي دي، او دلته په بخل باندې دا اټکل بې ځایه معرفي شوی دی.

٣_ او یا دا ده چې هلته په دې خبره باندې زور اچولی شوی وه چې خبیث به ضرور د طیب څخه بېلتون مومي، او دلته یې د بېلتون یو صورت ښودلی شوی دی چې خبیثان د الله ﷻ په فضل باندې بخل کوي او خپل ځان په لوی لاس په دنیا او آخرت کښې د پاکیزه خلکو څخه جدا کوي(٢).

۴_ مګر مونږ ته یې د ارتباط قوي وجه دا ښکاري چې د [آل عمران:١٢١] ایت څخه مخکښې بحث په یهودانو پورې مربوط وه چې هغوی به هیڅکله ستاسو دوستان نه شي او همېشه ستاسو دپاره په شر او فساد کښې کوښښ کوي، همدې مطلب باندې یې د احد غزا شرحه کړه او د یهودانو او منافقانو ځېرې یې پکښې ځای په ځای ځرګندې کړې.

خو ځرنګه چې د احد د غزا بحث پای ته ورسېد نو د ایتونو مخه بېرته اصلي مطلب ته وراوړلې شوې ده او د یهودانو لازم صفت بیان کړی شوی دی چې خلاصه یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

یعني: یهودان خو بخل کوي او د الله ﷻ ورکړی شوی فضل د خلکو څخه منعه کوي، نه په درست صورت باندې د تورات محتویات ځرګندوي او نه په خپلو مالونو کښې د سخاوت څخه کار اخلي بلکې په حق باندې خولې پټوي او د ورکړې څخه خپل لاسونه تړي.

او دا ځکه چې دوی ته د صدقاتو ورکول اتلاف ښکاري نو طبعي ده چې په بخل باندې د خیر (ښېګڼې) ګومان وکړي چې د هر ښه کار کوي او خانونو ته ګټه رسوي مګر دغسې نه ده همدا کار به ورته د غاړې غاړکۍ جوړه شي او د ګناهونو پېټی به یې په غاړو کښې ولوېږي چې هیڅکله به ترې د قیامت په ورځ خانونه بچ نه شي کړی.

اسمانونه او ځمکې د الله ﷻ مخلوق دي او همده ﷻ ته به پاتې وي، ضرور به دا دنیا په یو وخت کښې د غټو- غټو حارصانو څخه خالي کېږي او هیڅوک به یې د خانه سره یونه سي، نن پرې د آخرت سودا لاس ته راځي خو سبا به بې عوضه پاتې وي.

هو! هرڅوک به د خپلو کړو وړو پېټي د خانه ګیوسي او بس. که د دوی څخه هېر وي د الله ﷻ څخه نه هېرېږي او که دوی ترې ناخبره وي نو الله ﷻ ترې ناخبره نه دی او په ټولو باندې خبردار دی.

---

(١) التفسیر الکبیر ج٩ ص١١٣

(٢) روح المعاني ج۴ ص١٣٩

توضیحات

۱_ د ﴿ یَبۡخَلُونَ ﴾ کلمه د "بُخل" څخه اخستله شوې ده او بخل دې ته وایي چې سړی د واجب شي د ورکړې څخه ډډه وکړي[1]. لکه:

اول. په خپل ځان باندې د مال نه مصرف کول.

دوهم: خپلو اقاربو ته (چې نفقه یې په سړي باندې واجبه وي) خرڅه نه ورکول.

دریم: د زکات نه ورکول.

څلورم. یو مضطر انسان ته خواړه نه ورکول چې د اضطرار څخه پرې خلاص شي او داسې نور.

د "بُخل" او "شُح" توپیر

۲_ کله چې بخل ښه قوي شي او حرص هم ورسره ملګری شي نو بیا د شُح په نامه یادیږي، چې څه ورسره وي په هغو باندې یې موټی کلک کړی وي او د نورو په لاس ته راوړنه کښې هم افراطي هڅه کوي[2].

"فَضل" څه ته وایي؟

۳_ د هغه شي ورکړې ته فضل ویل کیږي چې په ورکوونکي باندې یې ورکړه واجبه نه وي، برابره خبره ده چې علم وي، که مال او که بل شی[3]. د الله ﷻ ورکړه ټول فضل دی ځکه چې په ده ﷻ باندې څه شی واجب نه دی.

هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ په خپل ځان باندې څه شی واجب وګرځوي لکه چې فرمایي: ﴿ وَكَانَ حَقًّا عَلَيۡنَا نَصۡرُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ [الروم: ۴۷] یعني: په مونږ باندې د مؤمنانو نصرت حق دی.

دلته کوم بخیلان مراد دي؟

۴_ دلته مفسرین کرام د بخیلانو په باره کښې د نظر اختلاف لري[4]:

الف: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې دلته یهودان مراد دي ځکه چې هغوی ته الله ﷻ د خپل فضل څخه د نبي کریم ﷺ په نبوت او صفاتو باندې علم ورکړی وه خو هغوی پرې بخل وکړ او علاوه په پټولو باندې یې تحریف هم ورکړ.

ب: د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې دلته هغه کسان مراد دي چې هغوی په زکات باندې بخل کوي. همدا نظر امام البخاري علیه الرحمة غوره کړی دی چې ذکر شوی ایت شریف یې د زکات په نه ورکوونکو باندې تفسیر کړی دی، لکه چې لږ وروسته _ان شاء الله_ راځي.

---

[1] التفسیر الکبیر ج۹ ص۱۱۳

[2] تفسیر القرطبي ج۴ ص۲۹۳

[3] مفردات الراغب ص۳۹۶

[4] زاد المسیر ج۲ ص۶۳، تفسیر المنار ج۴ ص۲۵۸

تبصره

۵ـ په دې کښې شک نشته چې د ایت شریف مفهوم عام دی، د زکات نه ورکوونکو او یهودانو ټولو ته شامل دی. خو مونږ ته داسې ښکاري چې په یهودانو باندې به په عبارة النص سره دلالت کوي، لکه چې راتلونکي ایتونه ورته اشاره کوي، ځکه چې هلته خو یقیناً یهودان مراد دي. او په زکات خورو باندې به په اشارة النص سره دلالت کوي.

نو د همدې قاعدې په بناء مونږ وایو چې دغه ایت په یهودانو کښې نص دی چې د همدوی په باره کښې په قصدي توګه نازل شوی دی، او د زکات خورو په باره کښې ظاهر دی ځکه چې په مفهوم کښې یې دوی هم په ځرګنده توګه شامل دي. نو په دې تقدیر د نظریاتو منافات د منځه ځي او د روایتونو تطبیق لاس ته راځي.

"طوق" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ سَيُطَوَّقُون ﴾ کلمه اصلا د "طَوْق" څخه اخستله شوې ده او طوق هغه شي ته ویل کېږي چې هغه په غاړه کښې اچول کېږي[١]، لکه د سرو زرو یا سپینو زرو هار چې زنانه یې په غاړو کښې اچوي. همدارنګه هغه رنګه کرښه هم د هار په نامه یادېږي چې د ځینو حیواناتو په غاړو کښې پیدا ایشي جوړ شوی وي، لکه د پیل مرغ یا د زرکو د غاړو خطونه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د قیامت په ورځ به بخیلانو ته همغه شی د غاړې هار جوړ کړی شي چې دوی ورباندې بخل کاوه.

دا ځنګه غاړکۍ ده؟

۷ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته غاړکۍ (د غاړې هار) د ګناه څخه کنایه ده[٢]، یعنې بخیلان به د بخل د ګناه څخه په هیڅ ډول خلاصون ونه مومي ته به وایې چې ګناه ورته غاړکۍ جوړه شوې ده. نو ځنګه چې ګناه دوزخ ته د داخلېدلو سبب دی نو ځکه ترې د اور په غاړکۍ سره هم تعبیر کړی شوی دی[٣].

مګر بهتره دا ده چې غاړکۍ د متبادرې معنی څخه په ځنګ نه کړی شي چې په زښتو ډېرو احادیثو کښې ورباندې صراحت کړی شوی دی[٤]، د هغو ټولو احادیثو څخه مونږ د لنډون په غرض لاندې یو حدیث رانقلوو:

---

(١) مفردات الراغب ص ٣٢٠

(٢) تفسير المنار ج٣ ص٢٥٩

(٣) زاد المسير ج٢ ص٦٤

(٤) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٣٣

د ابو هريره ﷺ په روايت نبي كريم ﷺ يوه ورځې وفرمايل چې: «مَنْ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ»[1]

يعني: هغه څوک چې هغه ته الله ﷻ مال ورکړی وي خو زكات يې ورنه كړي نو د قيامت په ورځ به همدې مالدار ته خپل مال ګنجې مار جوړ كړی شي (چې د زهرو د شدت او د عمر د ډېروالي د كبله به يې سر ګنجې وي) دغه مار به د سترګو دپاسه دوه تور-تور خالونه ولري (چې دا په مارانو كښې ډېره خبيثه نوعه ده)، دغه مار به د مالدار دواړه وبنكې (په خوله باندې) نيسي او ورته به وايي چې زه خو ستا مال يم، زه خو ستا خزانه يم (اوس دې ولې نه خوښېږم).

بيا نبي كريم ﷺ ذكر شوی ايت شريف (د استشهاد په توګه) ولوست.

هو! د دې باک نشته چې فعلا يې مونږ په كيفيت باندې ښه نه پوهېږو. او دا ځكه چې آخرت بېله دنيا ده او كوائف يې هم بېل دي، په اصطلاح وربه شي خبر به شي.

په دې باندې علاوه د دې تفسير سره اول تفسير هم څه منافات نه لري چې برسېره په غاړكۍ د ګناه څخه به يې هم خلاصون ونه مومي.

سوال جواب

۸ـ كه څوک وايي چې: مخكښې تاسو وليكل چې مفسرينو كرامو د ﴿ مِن فَضْلِهِ ﴾ كلمه په دوه معناوو باندې تفسيره كړې ده چې يو علم دی او بل مال. مال خو مادي شی دی نو څه لرې نه ده چې د قيامت په ورځ ترې مار جوړ كړی شي او د مالدار د غاړې هار شي، اما علم خو معنوي څيز دی نو د مار جوړېدنه ترې لرې لرې برېښي؟

مونږ وايو چې: الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، توله دنيا يې د نشت څخه پيدا كړې ده نو د ده ﷻ د قدرت سره دا خبره هيڅ لرې نه ده چې معنوي شی د مادي شي په څېره باندې د قيامت په ورځ ښكاره كړي.

دا خبره په هغه حديث كښې ډېره ښه واضحه شوې ده چې د قيامت په ورځ به هر خائن لره د خيانت څخه بېرغ جوړ شي او د خيانت په اندازه به يې په كوناټي باندې رېږي[2]، نو دلته اګر كه خيانت معنوي شی دی خو د قيامت په ورځ به ترې مادي بېرغ جوړ كړی شي.

توله دنيا الله ﷻ ته پاتې ده

۹ـ كه څه هم د "ميراث" كلمه اصلا په هغه مال كښې استعمالېږي چې مالک يې وفات شي او ملكيت يې غير مالک ته ورانتقال شي، خو په دې مقام كښې د هغه حالت څخه په ميراث باندې

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦۵۵

(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢٨٧

تعبير کړی شوی دی چې ټول مخلوقات مړه شي او الله ﷻ د خپل ځانه سره ووايي چې: ﴿ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴾ [غافر: ۱۶] يعني: نن ورځ پاچاهي چا لره ده؟ خاص الله ﷻ لره ده چې واحد (لا شريک) او غالب دی. او دا ځکه چې په دغې ورځ کښې د خلکو ظاهري تصرفات اختتام مومي او هيڅوک د ملکيت دعوه نه شي کولی، لکه چې د مړي ټول تصرفات ختم او خوله يې په مرګ باندې بنده شي چې د ظاهري ملکيت دعوه هم نه شي کولی.

په همدې ځای دوهم ټوک د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

د دوهم ټوک
محتویات

آل عمران (۳)

